

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

ALMANYA'DA ALEVİLERİN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

Doktora Tezi

Bülent KELEŞ

Sivas
Ağustos 2021

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

ALMANYA'DA ALEVİLERİN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

Doktora Tezi

Bülent KELEŞ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Metin BOZKUŞ

Sivas
Ağustos 2021

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Doktora tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

16/08/2021

Bülent KELEŞ

ÖN SÖZ

“Almanya’da Alevilerin Kurumsallaşma Süreci” ismiyle hazırlamış olduğum doktora tezi her ne kadar 2012 yılı Eylül ayında başlayan doktora öğrenciliğimin bir devamı olarak 2021 yılı itibariyle tamamlanmış gözükse de ortaya çıkış süreci Aleviliğe dair okumalarımın başladığı 1990’lı yıllara kadar geri gitmektedir. O yıllarda okuduğum ilk akademik eser olan Orhan Türkdoğan’ın “*Alevi-Bektaşî Kimliği*” isimli kitabı, alana olan ilgimi artırmıştır. 1990’lı yıllar aynı zamanda akademik dünyada Aleviliğe ilginin arttığı bir zaman dilimi olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak o yıllardan günümüze Alevilik, Türkiye özelinde hemen hemen her yönüyle çalışılırken, Aleviliğin Avrupa boyutu bir şekilde göz ardı edilmiş veyahut da sınırları zorladığı için ertelenmiş gözükmektedir. Ben de hem Almanya’da yaşıyor olmanın avantajını hem de alana olan ilgimin bir sonucu olarak, konuya yönelik çalışma yapmaya karar verdim. Bu vesileyle “mutlaka Aleviliği akademik alanda çalışmalısın” diyerek lisans eğitimi sürecinden itibaren şahsımı teşvik eden Peksever Müderrisoğlu beye müteşekkir olduğumu belirtmek isterim.

Kuşkusuz akademik çalışmalar gerçekleştirilirken araştırmacıyı teşvik eden en önemli faktör alanının uzmanı danışmanlarının olmasıdır. Danışman hocalarının destek ve güveni kişiyi başarıya ulaşmada destekleyecek, içine düştüğü çıkmazların açıklığı kavuşmasında alandaki tecrübesiyle ışık tutacak ve araştırmacının eksiklerini tamamlayacaktır. Eylül 2009’da başladığım yüksek lisans sürecinden beri talebesi olduğum ve sürekli talebeliğini sürdüreceğim Prof. Dr. Metin Bozkuş hocam bu tezin asıl mimarlarından. Bir akademisyen olarak neyi nasıl yaparsam doğru olacağını ve akademik bir eserin nasıl yazılması gerektiğini kendisinden öğrenmiş bulunmaktayım. Hem derslerdeki telkinleriyle hem de yönlendirdiği okumalarla ufukumun genişlemesinde büyük emek sahibidir. Yüksek lisans sürecinden itibaren şahsıma olan güveni sayesinde tezimi tamamladığım hocama minnettarım. Şahsıma karşı hoca-talebe ilişkisinin ötesinde göstermiş olduğu samimiyeti nedeniyle doktora tezimin tamamlanmasında Prof. Dr. Ali Avcu hocamın desteği de çok büyüktür. Zira onun alana olan geniş vukufiyeti sayesinde, Batını İslam geleneğinden haberdar olup, İslam’ın sadece gördüğümüz “İslam” olmadığını fark etmiş bulunmaktayım. Ali hocama “Korona” sürecinde gerçekleştirmiş olduğumuz telefon görüşmeleri için de minnettarlığımı belirtmek isterim. Prof. Dr. Hüseyin Yılmaz hocam sadece doktora sürecinde değil, yüksek lisans tezim sırasında da din eğitimi ve sosyal barış konusundaki tecrübesi ve engin hoşgörüsüyle çalışmama katkı sunmuştur. Müteşekkirim.

Geleneksel Alevilik yapısı itibariyle daha çok sözel aktarımı benimsemekte ve bu yüzden çok fazla yazılı kaynağı bulunmamaktadır. Aleviliğin sözel yanı Alevileri Alevilikle ilgili akademik çalışmalardan uzak tutmuş gözükmektedir. Zira Alevilik alanında çalışan Alevi kökenli akademisyen sayısı oldukça kısıtlıdır. Bu kısıtlı isimlere ulaşabilmekse benim için büyük bir avantaj olmuştur. Zira yardıma ihtiyacım olduğu anlarda, geniş arşiviyle katkı sunan Prof. Dr. Ali Yaman'ın desteği sürekli yakınımında olmuş ve onun sayesinde birçok konuda tezimin eksik kalabilecek yanları tamamlanmıştır. Ali Yaman hocama teşekkür ederim. Aynı teşekkürü Dr. Cemal Salman'a da iletmek isterim. Zira saatin kaç olduğuna bakmadan gecenin bir yarısı yazmış olduğum mesajlara anında cevap vermiş ve ulaştırdığı belgelerle şahsımı kendisine müteşekkir kılmıştır.

Sosyal Bilimler alanında çalışma yapanlar için Sosyoloji en sık başvurulmuş bilim dalı olarak öp plana çıkmaktadır. Eğer araştırmacının alanı sosyoloji değilse yapmış olduğu tespitlerin yerine oturup oturmadığından emin olmak için uzman isimlerin görüşüne ihtiyaç duymaktadır. Çalışmam kapsamında kıymetli dostum Doç. Dr. Cengiz Kanık'a alanla ilgili desteklerinden ötürü teşekkür ederim. Dr. İsmail Engin de hem gönderdiği belgeler hem de yapmış olduğu uyarılar dolayısıyla teşekkür edilmeyi hak etmektedir. Bir diğer teşekkürü de kıymetli arkadaşım Yiğit Doğan'a iletiyorum. Zira, dilimin dönmediği yerlerde İngilizce bilgisiyle çalışmama katkı sunmuştur.

Alevi kurumsallaşmasını konu edinen tezimize bilgi belge ve görüşleriyle katkıda bulunan çok sayıda isim bulunmaktadır. Bu isimler arasında uzun yıllar TBP genel başkanlığı yapan Mustafa Timisi'ye özellikle teşekkür etmek istiyorum. Zira dolaylı da olsa kurumsal kimlik kazanan Alevi örgütlenmesine, Yurtseverler Birliği Federasyonu süreciyle etki etmiştir. Ayrıca Almanya Alevi kurumsallaşmasının mimarı ve destekçisi olan çok sayıda ismi de anmak isterim. İlk olarak Niyazi Bozdoğan dedeye teşekkür ediyorum. Niyazi dede sadece ilk kurulan derneğin başkanı değil, aynı zamanda anne tarafından akrabalarımın mensubu olduğu Ağuiçen Ocağı'nın da dedesi olduğu için *talibi* sayılırım. İlk federasyon başkanlarından Derviş Tur dede de müteşekkir olduğum isimler arasındadır. Zira o da Baba Mansur Ocağı mensubu olduğu için talibi sayılmaktayım. Uğur Aydoğdu abim olmasa ben ne yapardım! Sayesinde Alevi kurumsallaşmasının ilk yıllarında ne olup bittiğini ana kaynağından öğrendim. Sabit Yıldız abinin hakkını nasıl öderim bilemiyorum. O hem Yurtseverler Birliği Federasyonu hem de Alevi kurumsallaşmasının başlangıcından beri ender tanıklarından biri olarak hep baş tacımızdır. Ali Rıza Gülçiçek, Turgut Öker ve Hüseyin Mat, tüm yoğunluklarına rağmen bana vakit ayırdılar ve sorularımı cevapladılar, müteşekkirim. Ayrıca birçok hususta yardımcı olan

Hüseyin Fırat'a da teşekkür etmeyi borç bilirim. Süleyman Cem, Ali Kocakahya, Hasan Gazi Öğütçü, Gülizar Cengiz, Cemalettin Özer, Hamza Kurnaz, Veli Ocakhoğlu, Muharrem Cengiz, Cafer Gül, Musa Kömürcü, Ahmet Kömürcü, Özgür Turak, Özgür Erdoğan, Hulusi Yıldız, Halil Şahbaz, Fuat Mansuroğlu, Harun Özdemir, Ali Köylüce, Feramuz Acar, Mahir Şahin, Nihat Nalça, Ali Dere, Mustafa Düzgün, Ali Yoleri, Besim Eker, Turan İnaç, Serdar Umut ve isimlerini saymadığım tüm görüşmecilerime müteşekkirim.

İçinde bulunduğumuz 2021 yılı, 1961'de başlayan Türkiye'den Avrupa'ya işgücü göçünün 60'ıncı senesi olması dolayısıyla özel bir öneme sahiptir. Dolayısıyla bu tez aralarında amcam Cemal Keleş'in de olduğu Almanya'ya doğru "işçi" olarak yola çıkanların cesaretlerine adanmıştır. Almanya'ya ayak basan ilk işçiden, en son doğan bebeğe kadar Avrupa'daki tüm Türkiye kökenli insanımıza şükran borçluyum.

Kendileri okuryazar olmadıkları halde kardeşlerim arasında özellikle benim eğitimim için ellerinden gelen tüm gayreti gösteren anne ve babamın desteği olmasa akademik tahsil görmem mümkün olmayacaktı. Anne ve babama hayatım boyunca minnettar kalacağım. Ayrıca bana karşı uygulanan pozitif ayrımcılıkta pay sahibi olan ağabeylerim Baki ve Ali'nin yanı sıra kardeşim Erol da eğitim serüvenimin bu noktaya gelmesinde mutlak suretle etkin olmuşlardır. Özellikle Ali abim ve kardeşim Erol Almanya'ya kadar getirmiş oldukları kitaplarla teze doğrudan katkıda bulundular. Kendilerine müteşekkirim. Ve tabi ki: "baba gel oyun oynayalım" dediklerinde karşılık veremediğim çocuklarım; Oğuzhan Eren, Arsal Emre ve Göktuğ Uraz iyi ki varsınız. En sona bıraktığım sevgili eşim Gül: sabır ve anlayışın için sana da çok teşekkür ederim.

Bülent KELEŞ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	vii
TABLO LİSTESİ	xi
ÖZET	xiii
ABSTRACT	xv
GİRİŞ	1
1. METODOLOJİK BİLGİLER	1
1.1. Konu.....	1
1.2. Amaç.....	4
1.3. Konunun Önemi.....	5
1.4. Yöntem.....	6
1.5. Kavramsal Çerçeve.....	11
1.5.1. Alevilik.....	11
1.6. Konuyla İlgili Yapılan Akademik Çalışmalar ve Yararlanılan Kaynaklar.....	17
1. BÖLÜM	31
1. AVRUPA'DA ALEVİLİK	31
1.1. Avrupa'ya Müslüman İşgücü Göçü.....	31
1.2. Türk İşgücü Göçü.....	32
1.2.1. İşgücü Antlaşmaları.....	36
1.2.2. Aile Birleşimleri.....	39
1.2.3. İltica Başvuruları.....	41
1.2.4. Geri Dönüşü Özendirme.....	42
1.2.5. Yabancı/Müslüman Karşıtlığı.....	43
1.3. Avrupa'da Ortaya Çıkan Örgütlenmeler.....	47
1.4. Avrupa Ülkelerinde Aleviler.....	50
1.4.1. Avusturya.....	52
1.4.1.1. Genel Durum.....	52
1.4.1.2. Aleviler.....	54
1.4.2. Belçika.....	61
1.4.2.1. Genel Durum.....	62

1.4.2.2. Aleviler.....	65
1.4.3. Büyük Britanya	69
1.4.3.1. Genel Durum.....	70
1.4.3.2. Aleviler.....	71
1.4.4. Danimarka.....	75
1.4.4.1. Genel Durum.....	76
1.4.4.2. Aleviler.....	77
1.4.5. Fransa.....	80
1.4.5.1. Genel Durum.....	81
1.4.5.2. Aleviler.....	82
1.4.6. Hollanda.....	87
1.4.6.1. Genel Durum.....	88
1.4.6.2. Aleviler.....	89
1.4.7. İsveç	95
1.4.7.1. Genel Durum.....	95
1.4.7.2. Aleviler.....	96
1.4.8. İsviçre.....	99
1.4.8.1. Genel Durum.....	100
1.4.8.2. Aleviler.....	102
2. BÖLÜM.....	107
2. ALMANYA'DA ALEVİLİK VE ALEVİLER	107
2.1. Almanya'ya İşgücü Göçü	107
2.1.1. Türk İşgücü Göçü	108
2.1.2. Türk Nüfusundaki Hareketlilik	108
2.1.3. Almanya'da Dini Aidiyet Dağılımı	111
2.1.3.1. Müslüman Nüfus.....	112
2.2. Alevilik ve Aleviler	114
2.2.1. Alevi Nüfusu.....	115
2.2.2. Alevilerin Görünür Olması	117
2.2.3. Mozaik Limited Şirketi.....	121
2.2.4. Alevilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Yönelik Tavrı	124
2.3. Almanların Alevileri Kabulü ve Buna Sebep Olan Etkenler.....	129
2.3.1. Alevilerin Mağdur Edilmiş Azınlık Olarak Görülmesi	131

2.3.2. Alevilerin Sosyal Demokrat, Laik ve Liberal Duruşu.....	132
2.3.3. Alevilerin Alman Vatandaşlığı.....	139
2.3.4. Alevi Kadınlar ve Başörtüsü	140
2.3.5. Yaşam Tarzı Benzerliği.....	142
2.4. Alevi Dindarlığı	145
2.5. Alevilik Dersleri.....	149
2.5.1 Din Eğitimi	149
2.5.2. Almanya’da Din Eğitiminin Yasal Statüsü	150
2.5.3. Alevilik Dersleri Başvurusu	151
2.5.4. Müfredat Hazırlıkları.....	152
2.5.5. Berlin’de Alevilik Dersleri	153
2.5.6. Hamburg’da Alevilik Dersleri “Religionsunterricht für Alle”.....	155
2.5.7. Kuzey Ren Vestfalya’da Alevilik Dersleri.....	156
2.5.8. Bavyera’da Alevilik Dersleri.....	157
2.5.9. Aşağı Saksonya’da Alevilik Dersleri	158
2.5.10. Baden-Württemberg’de Alevilik Dersleri	158
2.5.11. Alevilik Derslerinin Genel Durumu	160
2.6. Kamu Tüzel Kişiliği.....	164
2.7. Alevilik Ayrı Bir Dindir Söylemine Neden Olan Etkenler.....	170
3. BÖLÜM	197
3. ALMANYA’DA ALEVİLERİN KURUMSALLAŞMA ÇABALARI.....	197
3.1. Almanya’da Alevilerin Kurumsallaşmasını Sağlayan Etkenler.....	197
3.1.1. Aleviliği Gelecek Kuşaklara Aktarma Düşüncesi.....	197
3.1.2. İbadethane İhtiyacı	199
3.1.3. Siyasal İslam ve Sünnileşme Korkusu	199
3.1.4. Cenaze Hizmeti İhtiyacı	201
3.1.5. Takiyye’nin Terki!	202
3.1.6. Uluslararası İlişki Ağları	203
3.1.7. Sol İdeolojide Paradigma Değişimi.....	204
3.1.8. Çokkültürlülük Politikaları.....	207
3.1.9. Yasal Engel Bulunmadığını Öğrenmeleri	208
3.1.10. 2 Temmuz 1993 Sivas Olayları.....	208
3.2. Kurumsallaşma Süreçleri	209

3.2.1. Türkiye Birlik Partisi Bağlantılı İşçi Dernekleri.....	213
3.2.2. Dede Merkezci Kurumsallaşma.....	227
3.2.2.1. Köln Örneği.....	233
3.2.2.2. Mainz Örneği	235
3.2.2.3. Gerçek İlim Dergisi Örneği.....	237
3.2.2.4. Duisburg Örneği.....	238
3.2.3. Kültür Merkezci Örgütlenme.....	240
3.2.3.1. Hamburg Örneği	244
3.2.3.2. Berlin Örneği.....	249
3.2.3.3. Köln Örneği.....	252
4. BÖLÜM.....	255
4. ALEVİLİK MERKEZLİ ÖRGÜTLENMELER	255
4.1. Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu- AABF	255
4.2. Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu- AABK.....	270
4.3. Demokratik Alevi Federasyonu- FEDA	273
4.4. Alevi İnanç Toplumu Almanya – AITA (Der Bund Alevitischer Gemeinden E.V. – BAG).....	283
4.5. Alevi Akademisi- AA (Alevitische Akademie).....	286
4.6. Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü E.V. - ABKE	291
4.7. Alevi Eğitim Merkezi “Şah İbrahim Veli” Derneği (Alevitisches Bildungswerk “Şah İbrahim Veli” E.V).....	294
4.8. Ali Yolu – Alevi İslam Toplumu (Alevitisch Islamische Gemeinde E.V.)..	297
4.9. Uluslararası Alevi Araştırma Dayanışma ve Eğitim Vakfı – UADE Vakfı.	300
4.10. Devrimci Aleviler Birliği – DAB	301
4.11. Cem Almanya Alevi Federasyonu (CEM AAF)	305
4.12. Almanya Alevi İslam Birliği E.V. – AAİB	309
4.13. Avrupa Ehl-İ Beyt Alevi Federasyonu (European Ahlul Bayt Alevi Federation) – ABAF	311
4.14. Diğer Alevi Organizasyonları.....	314
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	319
KAYNAKÇA	327

EKLER	377
Ek 1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Çizelgesi	377

KISALTMALAR

AA	: Alevi Akademisi
AAAF	: Avrupa Arap Alevileri Federasyonu
AABF	: Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu
AACF	: Avusturya Alevi Cem Federasyonu
AABK	: Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu
AAKM	: Anadolu Alevileri Kùltür Merkezi
ABAF	: Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu
ABD	: Ana Bilim Dalı
ABF	: Alevi Birlikleri Federasyonu
ABKE	: Alevi-Bektaşî Kùltür Enstitüsü
ACF	: Alevi Cemaatleri Federasyonu
a.e.	: aynı eser
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AITA	: Alevi İnanç Toplumu Almanya
AKM	: Alevi Kùltür Merkezi
AKÖ	: Alevitische Kulturzentrum im Österreich
AK Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ALEVİ/IAGÖ	: Islamische Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich
AMGT	: Avrupa Millî Görüş Teşkilatı
ANF	: Avrupa Nizam-ı Alem Federasyonu
ARU	: Alevitiska Riksförbundet/İsveç Alevi Federasyonu
ATİB	: Avrupa Türk İslam Birliğı
ATYBF	: Avrupa Türkiyeli Yurtseverler Birliğı Federasyonu
BAF	: Britanya Alevi Federasyonu –

BBP	: Büyük Birlik Partisi
BDAJ	: Bund der Alevitischen Jugendlichen
Bkz.	: bakınız
BRD	: Bundesrepublik Deutschland
Cem AAF	: Cem Almanya Alevi Federasyonu
CEM Vakfı	: Cumhuriyetçi Eğitim Vakfı
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DAB	: Devrimci Aleviler Birliği
DABF	: Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu
DDR	: Deutsche Demokratische Republik
DGB	: Deutscher Gewerkschaftsbund
DIK	: Deutsche Islam Konferenz
DİTİB	: Diyanet İşleri Türk İslam Birliği
DM	: Deutshe Mark (Alman Markı)
DYBF	: Demokratik Yurtseverler Birliği Federasyonu
e.V.	: Eingeragener Verein (Kayıtlı Dernek)
FEDA	: Demokratik Alevi Federasyonu
FEK	: Kürdistanlı Aleviler Federasyonu
FEYKA	: Almanya Kürdistan İşçi ve Kültür Dernekleri Federasyonu
FEYKOM	: Der Rat der Kurdischen Gesellschaft in Österreich
FUAF	: Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu/Federation Union Des Alevis En France
GfbV	: Gesellschaft für Bedrohte Völker
HAAK-BİR	: Hamburg Anadolu Alevileri Kültür Birliği
HABKG	: Hamburg Alevi-Bektaşî Kültür Grubu

HAK-DER	: Hollanda Alevi-Bektaşlı Sosyal ve Kùltürel Dernekleri Federasyonu
HAKM	: Hamburg Alevi Kùltür Merkezi
HBKC	: Hacı Bektaş Veli Kùltür Cemiyeti
HDB	: Halkçı Devrimci Briliği
HDF	: Halkçı Devrimci Dernekler Federasyonu
HDP	: Halkların Demokrasi Partisi
İAKMC	: İngiltere Alevi Kùltür Merkezi ve Cemevi
IGBD	: Islamische Gemeinschaft der Bosniaken in Deutschland
IGGÖ	: Islamische Glaubensgemeinschaft in Östereich
KOMKAR	: Almanya Kürdistanlı İşçi Dernekleri Federasyonu
İslamrat	: Islamischen Föderation Berlin e.V.
Ltd. Şti.	: Limited Şirketi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NRW	: Nordrhein Westfalen/Kuzey Ren-Vestfalya
PSAD	: Pir Sultan Abdal Dernekleri
PSAKD	: Pir Sultan Abdal Kùltür Derneği
RP	: Refah Partisi
SP	: Saadet Partisi
SPD	: Sozialdemokratische Partei Deutschland
TALEB	: Türk Ameleler Birliği/Türkiyeli Ameleler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP	: Türkiye Birlik Partisi
TGD	: Türkische Gemeinede in Deutschland e.V.
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti

UADE Vakfı	: Uluslararası Alevi Araştırma Dayanışma ve Eğitim Vakfı
VAKB	: Viyana Alevi Kùltür Birliği
VIKZ	: Verband der Islamischen Kulturzentren e.V.
YBF	: Yurtseverler Birliği Federasyonu
ZMaD	: Zentralrat der Marokkaner in Deutschland

TABLO LİSTESİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo 1.	Ükelere Göre Müslüman, Türk ve Alevi Nüfusu	51
Tablo 2.	Almanya'da Dini Aidiyet Dağılımı	112

ÖZET

Bu çalışmada yurtdışı iş göçü kapsamında önce Almanya'ya, ardından da diğer Avrupa ülkelerine yerleşen vatandaşlarımız arasında Alevi inancına sahip olanlara özel yer ayrılmış ve onların sınırları aşan mücadeleleri ve kurumsallaşma tecrübeleri tezimizin ana konusunu teşkil etmiştir. Birçoğu Türkiye'de şehir yüzü görmeden Avrupa'nın metropol kentlerinde yaşamaya başlayan Aleviler, ilk başlarda ne yapacağını bilememiş ve tüm diğer yabancı işçiler gibi önceliği para kazanmaya vermiştir. Diğer insanlarla girilen ikili ilişkilerin doğal bir sonucu olarak sosyalleşme ihtiyacı hissedilmiş ve sosyalleşmenin gerçekleşeceği mekân arayışı başlamıştır. İlk olarak işçi derneklerinde başlayan örgütlenme süreçleri, TBP bağlantılı politik bir dönüşüm geçirdikten sonra 1980'li yılların ortasından itibaren Alevilik merkezli yapıya bürünmüş ve en son örneğini Almanya'nın Kuzey Ren Vestfalya eyaletinde gördüğümüz *kamusal tüzel kişilik* antlaşmalarıyla sonuçlanmıştır.

Almanya'da yaşayan Alevileri ve onların kurumsallaşma sürecini merkeze koyduğumuz çalışmamız Giriş bölümüyle Sonuç ve Öneriler hariç dört ayrı bölümde tamamlamıştır. Giriş bölümünde konu, amaç, önem ve yöntem hakkında bilgiler verilmiş ve bizden önce yapılmış çalışmalar tanıtılmıştır. Birinci bölümde 1961'de başlayan yurtdışına işgücü göç süreci, çok önemli noktalara vurgu yapılarak anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca Avusturya, Belçika, Britanya, Danimarka, Fransa, Hollanda, İsveç ve İsviçre gibi Türklerin yoğun olarak yaşadığı ülkelerdeki Aleviler ve kurumsal yapıları hakkında önemli bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Alevilerin Almanya'ya yerleşim süreci ve başta Alevilik dersleri olmak üzere elde ettikleri kazanımlar üzerinde durulmuş ve İslam'dan bağımsız *kendine özgü bir inanç olarak Alevilik* söyleminin ortaya çıkma nedenleri incelenmiştir. Üçüncü bölüm 1970'lerden itibaren ortaya çıkmaya başlayan Alevilerin kurumsallaşma süreçlerine ayrılmış ve Alevilik merkezli örgütlenme nedenleri incelendikten sonra kurumsallaşma süreçleri tetkik edilmiştir. Dördüncü bölümde Almanya genelinde ön plana çıkan Alevi kurumları ayırım yapılmaksızın tanıtılmıştır. Sonuç ve Öneriler kısmında ise elde etmiş olduğumuz veriler üzerinden genel bir değerlendirme yapılmış ve dikkate alınmasını umduğumuz önerilerimiz sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Alevilik, Aleviler, Avrupa, Almanya Alevi Kurumsallaşması, Avrupa Alevi Kurumsallaşması, Alevilik Dersleri, Almanya'da Aleviler, Göç, İşgücü, Kendine Özgü İnanç Olarak Alevilik, AABF, Alevi Kurumları

ABSTRACT

In this study, a special place is reserved for those who have Alevi belief among our citizens who settled first in Germany and then to other European countries within the scope of foreign business migration and their cross-border struggles and institutionalization experiences constitute the main subject of our thesis. Alevis, many of whom started living in the metropolitan cities of Europe without seeing the city life even in Turkey, did not know what to do at first and gave priority to earning money like all other foreign workers. As a natural result of bilateral relations with other people, the need for socialization was felt and the search for a place where socialization would take place began. The organizational processes that started in the workers' associations firstly, after undergoing a political transformation related to Turkish Unity Party, took the Alevism-centered structure since the middle of the 1980s and resulted in the public legal personality agreements, the most recent example of which we see in the state of North Rhine-Westphalia in Germany.

Our study, in which we put Alevis living in Germany and their institutionalization process at the center, has been completed in four separate sections except for Introduction and Results and Recommendations. In the introduction part, information about the subject, purpose, importance and method is given and the studies that have been done before us are introduced. In the first part, the process of migration of labor force, which started in 1961, is explained by emphasizing very important points. In addition, important information was given about Alevis and their institutional structures in countries such as Austria, Belgium, Britain, Denmark, France, the Netherlands, Sweden and Switzerland where Turks live heavily. In the second part, the settlement process of Alevis in Germany and their achievements, especially Alevism lessons, are emphasized and the reasons for the emergence of the Alevi discourse *as a distinctive belief independent from Islam* are examined. The third chapter is devoted to the institutionalization processes of the Alevis, which started to emerge since the 1970s, and the institutionalization processes of Alevism-centered organization were examined after the reasons were examined. In the fourth chapter, the Alevi institutions that stand out throughout Germany were introduced without any discrimination. In the Results and Recommendations section, a general

evaluation is made based on the data we have obtained and our suggestions that we expect to be taken into account are listed.

Keywords: Germany, Alevism, Alevis, Europe, German Alevi Institutionalization, European Alevi Institutionalization, Alevism Lessons, Alevis in Germany, Immigration, Labor, Alevism as Self-Specific Belief, AABF, Alevi Institutions

GİRİŞ

1. METODOLOJİK BİLGİLER

1.1. Konu

Almanya’da Alevilerin Kurumsallaşma Süreci ismini verdiğimiz, doktora çalışmamızın konusunu genelde Avrupa ülkelerinde yaşayan Alevi-Bektaşiler oluştururken, özelde alan daraltmasına gidilerek Almanya’da yaşayan Alevi Müslümanlar ve onların kurumsallaşma süreci araştırma konusu yapılmıştır. Her ne kadar XVI. yy’dan itibaren Avrupalı devletlerle Osmanlı Devleti arasında yapılan savaşlar sonucunda esir alınarak Avrupa ülkelerine getirilen Yeniçeri askerlerinden¹ ve bunların Alevi-Bektaşi kimliğinden söz edilse de söz konusu askerlerin Alevi-Bektaşiliği toplumsal-sosyal hayat içerisinde görünür olmamıştır. Alevilik-Bektaşilik, bir toplumsal kimlik olarak 30 Ekim 1961’de imzalanan işgücü anlaşması sonucu Almanya’ya gelen ve daha sonra Avrupa’nın değişik ülkelerine yayılan Türkiye kökenli Alevi-Bektaşi vatandaşlarımız vesilesiyle Avrupa ülkelerinin sosyal ve toplumsal yaşamı içerisinde kendisine yer edinmeye başlamıştır.

Başlangıçta umuma tabi olup, ortak paydalar etrafında Türkiye kökenli işçilerle birlikte hareket etmekte mahsur görmeyen Alevi-Bektaşi vatandaşlar, 70’li yılların ideolojik kamplaşmalarından etkilenerek, sol örgütler etrafında dernekleşmeye ağırlık vermişlerdir. O yıllarda kurulan dernekler arasında dikkat çeken en önemli yapılanma; Yurtseverler Birliği Federasyonu olmuştur. (Türkiye) Birlik Partisi ile ilişki içinde olan oluşum, inanç merkezli çalışmak yerine Sosyo-Kültürel faaliyetlere ağırlık vermiştir. 80’li yılların ilk yarısına kadar Alevi-Bektaşi vatandaşlarca kurulan örgütlenmelerin neredeyse tamamı Alevilik-Bektaşilik din algısından ziyade Sol ideolojiyi merkeze almış ancak Alevi-Bektaşi kimliğini de muhafaza etmiştir. 80’li yılların ikinci yarısı ve 90’lı yıllarla birlikte bu örgütlenmelerde yer alan bazı isimler, alan değiştirerek Alevilik-

¹ Faruk Şen - Hayrettin Aydın, *Islam in Deutschland* (München: Verlag C.H. Beck, 2002), 10; Hartmut Heller - Tuğrul Kurt, “Beutetürken: Zwischen Assimilation und Integration”, Dini, <https://www.islamiq.de/> (15 Haziran 2014); Müzeyyen Ege, “Die Beutetürken in Europa”, Marmara Üniversitesi, Alman dili Ve Edebiyatı Bölümü.

Bektaşılık merkezli hareket etmeye gayret etmişlerdir. 2 Temmuz 1993 Sivas Olayları ve Mart 1995'teki Gazi Mahallesi olayları sadece Türkiye'de değil, aynı zamanda Avrupa genelindeki ülkelerde de Alevilik merkezli örgütlenmelere hız kazandırmıştır.

Günümüzde sadece Almanya özeline baktığımızda; yerelde bağımsız hareket eden dernekleşmeler olduğu gibi, birbirinden farklı çatı örgütlenmelerine bağlı olarak hareket eden 200 civarında Alevi derneği bulunmaktadır. Avrupa'da yaşayan Alevilerle ilgili ise bir milyonun üzerinde bir nüfus telaffuz edilmektedir. Sadece Almanya'daki Alevi nüfusu ile ilgili olarak da 400 ile 800 bin arasında değişen rakamlar ileri sürülmektedir. Ancak telaffuz edilen bu rakamlar herhangi bir kesin veriye dayanmayan varsayımdan ibarettir.

Biz de Avrupa genelinde hatırı sayılır bir sayıya ulaşmış olan Alevi nüfusunu ve onların Avrupa'nın sosyal ve toplumsal yaşamında, birey ve dernek bazında görünür kılmaya başladıkları Alevilik-Bektaşiliklerini, genelde Avrupa, özelde de Almanya merkezinde kendimize doktora araştırma konusu olarak belirlemiş bulunmaktayız. Çalışmamız kapsamında her ne kadar komumuzla ilişkili gözükse de Avrupa Tarihi, Almanya Tarihi, Avrupa'nın değişik ülkelerinde ve Almanya'da İslam'ın gelişim süreci ve Müslümanların tarihi gibi konulara, 2012 yılında tamamladığımız "*Almanya'da İslam ve Müslümanlar 'Bavyera Örneği'*"² isimli yüksek lisans tezimizde geniş bir şekilde değindiğimiz için, bu çalışmamızda yer ayrılmamıştır. Tezimizin içeriğini Türkiye'de yaşanan 1960 askeri müdahalesinin ardından ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar, işsizlik, döviz darlığı gibi sorunları ortadan kaldırmak için düşünülen ve ilk olarak 30 Ekim 1961 tarihinde Almanya'yla imzalanan işgücü antlaşması kapsamında Almanya'ya gelen Aleviler teşkil etmektedir. Tezimizde Alevilerin Avrupa ve dolayısıyla Almanya'da görünür olma, kurumsallaşma ve hak kazanımları bağımsız bölümler altında incelenmiştir.

Konuya ilgili çalışmaya başlamadan önce bir takım ön kabullerimiz vardı. Bu ön kabullerin bir kısmı öncesinde yapılan akademik yayınlara dayanırken, bir kısmı da halk arasında konuşulan varsayımlardan ibaretti. Kurumsallaşmaya dair de birbirinden farklı iddialar söz konusu olmuştu. İlk olarak Cemal Şener'in dile getirdiği Alevi

² Bülent Keleş, *Almanya'da İslam Ve Müslümanlar "Bavyera Örneği"* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012).

vatandaşlarımızın 1960'lı yıllardan itibaren Augsburg ve Münih gibi şehirlerde TALEB isimli dernekler kurduğu iddiası birçok araştırmacı tarafından aynen kabul edilmiş ve kaynak olarak gösterilmiştir. Akademik yayınlara dayalı tezlere göre ise Almanya Alevi kurumsallaşma süreci Hamburg merkezli ortaya çıkmış ve 1980 öncesi ideolojik kamplaşmalarda örgütlenme tecrübesi yaşamış isimlerin kontrolünde gelişmiştir. Bu tezlerde göze çarpan en önemli eksiklik, Alevi inanç önderleri olan dedeler etrafında bir araya gelen kurumsal yapıları görmezden gelmeleri olmuştur. Araştırmamız kapsamında doğruladığımız tezimize göre Alevi kurumsallaşması ilk olarak Alevi dedeleri etrafında bir araya gelen ve inanç merkezli hareket eden isimler tarafından Köln şehrinde kurulmuştur. Bu nedenden dolayı eğer Alevi hareketi için bir merkezden söz edilecekse, bu merkez Köln olmalıdır. Ayrıca Alevilerin ve Alevileri temsilen AABF'nin (Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu), Türkiye'deki birtakım siyasi uygulamalara yönelik eleştirileri ve Alevilere yönelik hak talepleri, genel olarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti karşıtlığı olarak kabul edilmiştir. Alana yönelik derinlemesine araştırmalara başlamadan önce bizim de taraf olduğumuz bu varsayımın, Türkiye karşıtlığından kaynaklanmadığı, tamamen Anayasal çerçevede eşit yurttaşlık hakkı talebine yönelik bir politik duruş olduğunu ise hem kurumsal yayınlar hem kişisel hatırat kitapları hem de yapmış olduğumuz gözlem ve görüşmeler neticesinde tespit etmiş bulunmaktayız. Bir diğer dikkat çekici iddia ise Almanya'da yaşayan Sünni kökenli vatandaşlarımız tarafından dile getirilmektedir. Türkiye'de kimi zaman siyasi propaganda malzemesi de olan bu iddiaya göre; Alman hükümet yetkilileri Alevileri ve Alevi kurumlarını başta Alevilik dersleri olmak üzere kurumsal haklar kazanması noktasında hususi olarak destekleyerek hem Sünni kurumlara hem de Türkiye'ye karşı Alevileri koz olarak kullanmak istemektedirler. Dolayısıyla önceliklerimiz arasında bu tezin doğru olup olmadığının araştırılmasına da geniş yer ayrılmıştır.

Son yıllarda ortaya atılan Aleviliğin İslam'dan bağımsız kendine özgü bir inanç olduğu tezlerinin en fazla Avrupa ve dolayısıyla da Almanya'da kendisine taraftar bulduğu söylenmektedir. Ancak tezlerin kaynağına yönelik detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Doktora araştırmamız kapsamında Aleviliğin İslam'dan bağımsız bir inanç olarak görülmesine neden olan sebepler etraflıca incelenmiştir. Ancak belirtmek isteriz ki; dede merkezci ve kültür merkezci olarak iki ayrı süreçte değerlendirdiğimiz Almanya Alevi kurumsallaşması sürecinin her iki kanadı da başlangıçta Aleviliği, İslam'ın içinde ancak Sünni İslam algısından farklı bir İslami yorum olarak tarif etmiştir.

Dolayısıyla bu süreç içerisinde ortaya çıkan kurumlar arasında Devrimci Aleviler Birliği gibi bazı istisnalar hariç tutulursa, tamamı İslam içinde bir Alevilik anlayışıyla hareket etmiştir.

Alevi kurumsallaşmasını etkileyen faktörler de etraflıca incelenmiş bulunmaktadır. Bu bağlamda tarafımızca Alevileri kurumsallaşmaya iten temel etken olarak ibadethane ve Aleviliğin gelecek kuşaklara aktarılması ihtiyacı önemli bir tez olarak ortaya konulmuştur. Birçok akademisyenin dile getirdiği gibi Aleviler arasında “takiyye”nin kaybolmasının kurumsallaşmayı hızlandırdığı tezi doğrulanmakla birlikte, bunun esas etken olamayacağı özellikle vurgulanmıştır.

1.2. Amaç

1950’li yıllarda köyden kente başlayan göçün 1960’lı yıllarda Almanya’ya yönelmesinden en fazla etkilenen kesimlerin başında hiç kuşkusuz büyük bir çoğunluğu köylerde yaşayan ve ekonomik zorluklarla mücadele eden Aleviler gelmektedir. Alevileri bu göç hareketine yönlendiren en önemli sebep ise; kırsal kesimde yaşıyor olmalarına ek olarak kırsal yaşamda kalkınmayı destekleyici yardımcı kaynaklardan uzak olmalarıdır. Avrupa’daki Alevi-Sünni nüfus oranlarıyla Türkiye’deki Alevi-Sünni nüfus oranları karşılaştırıldığında, Avrupa’da yaşayan Türkiye kökenli Müslümanlar arasında Alevilerin Sünnilere göre oranının Türkiye’dekinden daha fazla olduğu üzerinde durulmaktadır. Bu durumun özelde Almanya’ya, genelde ise Avrupa’ya doğru gerçekleşen göç hareketinden en fazla etkilenen kesimin Aleviler oluşuna kanıt teşkil ettiği birçok araştırmacı tarafından ileri sürülmektedir.

Gerçekleşen göç hareketleri, tarihin her döneminde olduğu gibi modern dönemde de bir takım kültür değişmelerini beraberinde getirmektedir. Ortaya çıkan kültür değişmelerinin coğrafi, ekonomik, sosyal ve benzeri birtakım sebepleri vardır. Bazı kültür değişmeleri karşı konulmaz bir hızla gerçekleşirken, bazıları içinse önlem alabilmek mümkündür. Konumuz açısından bir değerlendirme yaptığımızda bu durum Avrupa’da yaşayan Aleviler için de aynıyle gerçekleşmektedir. Genel olarak Avrupa’da yaşayan Aleviler kültürel varlıklarını muhafaza edebilmek adına birtakım tedbirlere müracaat etmeyi gerekli görmüşlerdir. Bu tedbirlerin başında ise dernekleşme ve dernekler bünyesinde geleneksel ritüelleri icra etme (Semah kursları, Saz kursları, folklor kursları vb.) gayreti gelmektedir.

Dernekler etrafında bir araya gelen Alevi-Bektaşî topluluk, dini birtakım ritüellerini yerine getirmenin yanı sıra, Dini-Kültürel varlıklarının devamına yönelik faaliyetler düzenleyerek sosyal yaşam içinde var olmaya çalışmaktadırlar. Hali hazırda Avrupa genelinde Alevi-Bektaşî vatandaşlarımızın faaliyetlerini organize eden birbirinden farklı çok sayıda Alevi örgütlenmesi bulunmaktadır. Bu örgütlenmeler içerisinde hitap ettikleri kitlenin çoğunluğu teşkil etmesiyle öne çıkanlar olduğu gibi, gerçekleştirdikleri faaliyetlerle genelin beğenisini kazananlar da mevcuttur. Biz de bu çalışmamızda herhangi bir oluşuma taraf olmadan bütün Alevi kurumsallaşmalarına yer vermeye çalışmış bulunmaktayız.

Birçok gelişmeyi yerinde gözlemleyerek yazıya döktüğümüz doktora çalışmasında ilk amacımız; işgücü göçüyle birlikte Avrupa ülkelerinde görünür olmaya başlayan Alevilik-Bektaşîliğin bu süreç içerisindeki tarihsel gelişimini ve bugünkü durumunu, kurulmuş olan dernekler ve Alevi nüfusunu dikkate alarak ortaya koymak olmuştur. İkinci amacımız; Almanya'daki Alevilerin tarihsel gelişimini izah ettikten sonra Alevilerce Almanya'da elde edilen haklar üzerinde durmak olmuştur. Bu kapsamda Alevilik dersleri önemli bir kazanım olarak ortaya çıkarken, onu kamu tüzel kişiliği hakkı takip etmiştir. Bu kazanımların elde edilmesi sürecinde çokça konuşulan Aleviliğin İslam dışı mı olduğu tartışmalarının ortaya çıkış nedenleri de tarafımızca sorgulanmıştır. Son olarak kurumsallaşmanın sebepleri ve ortaya çıkış süreçleri tespit edilerek, ön plana çıkan Alevilik merkezli örgütlenmeleri tanıtmıştır. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılmıştır.

1.3. Konunun Önemi

Türkiye sınırları içerisinde özellikle köyden kente göçün başladığı 1950'li yıllardan itibaren görünür olmaya başlayan Aleviler, 2 Temmuz 1993 Sivas olaylarından sonra toplumsal yaşam içerisinde de fark edilir olmaya başlamış ve akademik çevrelerin dikkatini çekerek birçok çalışmaya konu olmuştur. Yapılan bu çalışmalarda Alevilik-Bektaşîliğin ne olduğu yöresel bazda incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlar incelendiğinde görülecektir ki; Alevilik içerisinde yöreden yöreye birtakım farklılıklar söz konusudur. Ortaya çıkan bu farklılıkların sebebini ise Alevilik-Bektaşîlik öğretisinin umumu kapsayan bir teolojisinin bulunmamasının yanı sıra, 'Yol bir Sürek bin bir' düsturu çerçevesinde Ocak merkezli kurumsallaşmış olmalarında aramak gerekir.

Tüm Aleviler tarafından koşulsuz kabul edilen bir Alevi teolojisinin olmayışı, metropollerde bir araya gelen Alevi-Bektaşî vatandaşlarımızca kurulan derneklerde gerçekleştirilen Cem törenlerinde daha net olarak gözlemlenebilmektedir. Farklı yörelerden gelen Alevilerin kurmuş oldukları derneklerde genellikle çoğunluğun geldiği bölgenin dini geleneklerine uygun törenler gerçekleşmekte, bazı durumlarda ise sözü geçen ve herkesçe kabul gören isimlerin müdahalesiyle bir karışım söz konusu olabilmektedir. Türkiye’de metropol kentlerde gözlemlenen bu durum Avrupa’da yaşayan Alevi- Bektaşî vatandaşlarımız için de geçerlidir. Zira, genelde Avrupa’da özeld e Almanya’da bir araya gelip dernekleşen Alevi-Bektaşîler farklı şehirlerden ve farklı ocaklardan olmaları dolayısıyla farklı Alevilik algısına sahip bulunmaktadır ve onların bu farklılıkları kimi zaman birtakım karışıklıklara neden olabilmektedir. Bu durumda kurumsal yapılar devreye girmekte ve dernek üyelerini bağlayan çözüm önerileri üretmek sorunun üstesinden gelmeye çalışmaktadır.

Araştırmamızı önemli kılan birçok sebep bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; birbirinden farklı Alevilik algılarıyla bir araya gelen vatandaşlarımızın Avrupa ortamında gerçekleştirdikleri kurumsallaşmaları, elde ettikleri kazanımları ve uğradıkları değişimi göstermesi açısından Türkiye’deki üniversitelerde gerçekleşen nadir çalışmalardan olmasıdır. Zira Avrupa’daki Alevi kurumsallaşması henüz hak ettiği değeri görmemiştir. İkincisi; 90’lı yıllarda Türkiye’deki Alevilik örgütlenmesi hareketini etkilemesi açısından Avrupa’daki Alevilik merkezli örgütlenmeleri konu edinmesidir. Görebildiğimiz kadarıyla Türkiye Üniversitelerinde Avrupa Alevi kurumsallaşması bu denli detaylı bir şekilde henüz çalışılmamıştır. Diğer taraftan çalışmamız, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı içerisinde, genelde Avrupa, özeld e ise Almanya’daki Alevileri konu edinen ilk çalışma olması, ortaya çıkan değişimi ve gelişmeleri göstermesi açısından da ayrı bir öneme sahiptir.

1.4. Yöntem

Yapmış olduğumuz doktora çalışması ilahiyat alanı içerisinde ve İslam Mezhepleri Tarihi disiplini esas alınarak yapılmıştır. Bilindiği üzere sadece bir bilim dalı olarak İslam Mezhepleri Tarihinde değil, Sönmez Kutlu’nun bize göre doğru bir şekilde ifade ettiği gibi genel olarak din bilimlerin tüm alanlarında tüm kesimlerin genel geçer

doğru olarak kabul ettiği bir bilimsel yaklaşım henüz ortaya konulamamıştır.³ Genelde din bilimleri özelde İslam Mezhepleri alışan araştırmacılar konularının gereği olarak sosyal bilimlerde kullanılan yöntemlerden yararlanmaktadırlar. Elbette ki bu tür durumlarda araştırılan konu tercih edilecek yöntemin belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin; araştırmacı tarihi bir süreci ele alıyorsa tarih bilimine, dini grupları ve/veya yeni ortaya çıkan dini oluşumları inceliyorsa, anket, gözlem vb. teknikleri kullanmasından dolayı sosyoloji bilimine müracaat etmektedir. Dolayısıyla din bilimlerindeki bilimsel usul eksikliği sosyal bilimlerin diğer alanlarında kabul edilen yaklaşım ve metotlarla giderilmeye çalışılmaktadır.⁴ Bununla birlikte Cumhuriyet Dönemi'nde İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalının ilgi alanı ve sınırlılıkları dikkate alınarak, bu alanda yapılan çalışmalarda bazı hassasiyetlerin ve prensiplerin ön plana çıkartıldığı yöntem arayışları görülmüştür. Kutlu, “*Yeni Metodoloji Arayışları*” adı altında ele alıp dörde ayırdığı bu araştırma yöntemlerini; a) Sosyal-Pozitivist (İçtimaiyatçı) Yaklaşım, b) Tarihsel-Sosyolojik Yaklaşım, c) Normatif-Teolojik Yaklaşım, d) Zihniyet özümleyici Psiko-Sosyal Yaklaşım, şeklinde sıralamaktadır.⁵ Nitekim Hasan Onat'ın *Emeviler Devri şii Hareketleri ve Günümüz şiiliği* eserinde “fikirlerle hadiselerin irtibatı”⁶ olarak ele aldığı ve sonraki İslam Mezhepler Tarihi araştırmacılarınca benimsenerek “*fikir-hadise irtibatı*”⁷ şeklinde formüle edilip uygulanan anlayış, Tarihsel-Sosyolojik Yaklaşımın bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bu yaklaşımın en önemli hassasiyetleri arasında; araştırılan mezhep veya dini oluşumlara mezhepler üstü yaklaşıp tarafsız kalmak, betimleyici/tasviri yöntem, zaman-mekân uyumsuzluklarına dikkat etme, fikir-hadise irtibatı, süreç takibi vb. konular özellikle vurgulanmaktadır. Biz de belirtilen bu

³ Sönmez Kutlu, “İslam Mezhepleri Tarihinde Usül Sorunu”, *İslâmî İlimlerde Metodolji (Usûl) Mes'elesi I*, ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz, Tartuşmalı İلمي Toplantılar Dizisi 46 (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 392.

⁴ Mehmet Ali Büyükkara, “Bir Bilim Dalı Olarak İslam Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler”, *İslâmî İlimlerde Metodolji (Usûl) Mes'elesi I*, ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz, Tartuşmalı İلمي Toplantılar Dizisi 46 (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 442,481.

⁵ Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş*, ed. Necdet Subaşı vd. (İstanbul: Dem - Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2008), 147-167.

⁶ Hasan Onat, *Emeviler Devri şii Hareketleri ve Günümüz şiiliği* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), 2.

⁷ Kutlu, “İslam Mezhepleri Tarihinde Usül Sorunu”, 435,436. Ayrıca bkz.; Ali Avcu, *Karmatiler'in Doğuşu ve Gelişim Süreci* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (İslam Mezhepleri Tarihi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2009), 24,25; Mehmet Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarilik-Maturidilik İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 41,42; Muzaffer Tan, *İsmailiyye'nin Teşekkül Süreci* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (İslam Mezhepleri Tarihi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2005), 13,14.

hassasiyetlere *Almanya'da Alevilerin Kurumsallaşma Süreci* isimli çalışmamız kapsamında azami gayret göstermiş bulunmaktayız. Zira hem yazılan hatırat kitaplarında hem de yapmış olduğumuz görüşmelerin bir kısmında, kurumsallaşma süreci nakleden isimlerin şahsi kimliklerini ön planda tutmaları ve farklı isim ve kurumsallaşma tiplerine değinmemeleri ya da değersizleştirmek istemeleri bu tarz bir yaklaşım göstermemizi zorunlu kılmıştır. Bu bağlamda Kutlu'nun "*Mezhepler Tarihi araştırmalarında esas olan, fikirlerin ne zaman, hangi şartlarda, nerede ortaya çıktığını ve kimler tarafından nerelerde benimsendiğini tarafsız bir gözle ve ilmi araştırma esasları doğrultusunda ortaya koymaktır*"⁸ şeklinde özetlediği ana prensip, Alevi kurumsallaşmasının hangi şartlarda ortaya çıktığı, yayıldığı ve kamusal tüzel kişilik kazandığının araştırılmasında yol gösterici olmuştur. Ayrıca çalışmamızın konusu, sınırlılıkları ve kendine has özellikleri dikkate alınarak problemin anlaşılır kılmak için yararlandığımız başta Nitel araştırma yöntemi olmak üzere farklı metotlar da ön plana çıkmıştır.

Sosyal bilimlerde yapılan alan araştırmalarında genel olarak Nicel ve Nitel olmak üzere iki ayrı yöntem kullanılmaktadır.⁹ Genel olarak bizim benimsediğimiz yöntem Nitel araştırma metodu olmakla birlikte, yararlandığımız kaynakların istatistiki veriler elde edebilmek için Nicel araştırma yöntemine müracaat ettikleri görülmüştür. Avrupa ülkelerinde dini aidiyetin tespitine yönelik nüfus sayımı yapılmaması bu yöntemin uygulanmasına önemli bir gerekçe olarak gösterilebilir. Zira umumu kapsayan bir yargıya varmak isteyen araştırmacılar; anket, telefon vb. şeklinde yürüttükleri çalışmalarında sıklıkla nicel araştırma yöntemlerine başvurmuşlardır.¹⁰ Genel olarak Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslümanlara yönelik yapılan çalışmalarda, istatistiki veriler elde edebilmek için nicel araştırma yönteminin tercih edildiği görülmüştür. Geneli kapsayan Nicel yöntem, araştırma sınırlarımızı zorlayacağı için tarafımızca tercih edilmemiş ancak; nüfus tespiti, vatandaşlık, Alevi Dindarlığı gibi değişik konularda bizden önce yapılmış

⁸ Sönmez Kutlu, *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010, 274), 27.

⁹ W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicelik Yaklaşımlar*, çev. Sedef Özge (İstanbul: Yayın Odası Yayınları, 2014); W. Lawrence Neuman, *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicelik Yaklaşımlar*, çev. Sedef Özge (İstanbul: Yayın Odası Yayınları, 2014), 2/221-356.

¹⁰ Örnek çalışmalar için bkz.; Katrin Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020 Studie im Auftrag der Deutschen Islam Konferenz* (Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 2021); Sonja Haug vd., *Muslimische Leben in Deutschland im Auftrag der Deutschen Islam Konferenz* (Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 2009).

nicel araştırmalarda ortaya çıkan istatistiki verilerden yararlanılmış ve bu veriler çalışmamız içerisinde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Almanya'daki Alevilerin kurumsallaşma sureci ve kurumsal yapılarına yonelik gerçekleştirmiş olduğumuz alışma, Nitel araştırma yonemi uygulanarak hazırlanmıştır. Özellikle kurumsallaşma şekli ve surecinin ele alındığı başlıklar altında, Kutlu'nun mezheplerin oluşum sureci için kullandığı “*hangi ortamda ve niçin ortaya çıktıkları?*”¹¹ sorunsalı, Alevi kurumsallaşmasını anlayabilmek için *neden, niçin ve nasıl* sorularına cevap verecek şekilde ve katılımcı gözlem yonemi esas alınarak Nitel araştırma yonemi esaslarıyla gerçekleştirilmiştir. Konunun uzmanları nitel araştırma yonemini beş ana desen üzerine oturtmuşlardır. Bu desenler; fenomenolojik yaklaşım (Olgubilim), etnografik araştırma (Kültür Analizi), durum çalışması, anlatı araştırması ve kuram oluşturma (gömülü teori) şeklinde sıralanmaktadır.¹² Biz, *katılımcı gözlem ve görüşme* yonemini benimseyip görüştüğümüz isimlerin deneyimlerinden yararlanma yolunu seçtiğimiz için araştırmamızda fenomenolojik yaklaşımı tercih etmiş bulunmaktayız. Nitekim bu çerçevede Almanya başta olmak üzere Avrupa lkelerinde ortaya çıkan Alevi kurumsallaşmasını başlatan isimlerin önemli bir bölümüyle yarı yapılandırılmış soru formu kullanılarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve örgütlenme sureci onların verdikleri bilgiler üzerinden belgelenmeye çalışılmıştır.

Araştırmamıza Evren olarak Almanya ve Avrupa'nın değişik ülkelerinde yaşayan Alevileri dini veya siyasi alanda temsil maksadıyla 1970'li yıllardan beri ortaya çıkmaya başlayan kurumsal yapılar seçilmiş ve bu kurumsal yapıların kuruluş surecinde görev almış veya halihazırda yönetiminde yer alan isimler amaçlı örneklem olarak tercih edilmiştir. Fenomenolojik yaklaşım yürütülürken, fenomen olarak seçtiğimiz ve Alevi kurumsallaşmasında önemli roller üstlenmiş isimlerin tarafımıza güven duymasına azami derecede dikkat edilmeye çalışılmıştır. Güven ortamını sağlamak içinse Alevi kimliğimiz özellikle ön planda tutulmuştur. Herhangi bir ismin tarafımıza iletteği kurumsal surece dair bilgi ve belgeler, diğer görüşmecilerin vermiş oldukları bilgilerin yanı sıra hatırat kitaplarındaki anlatılanlarla da karşılaştırılarak doğru bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır.

¹¹ Kutlu, “İslam Mezhepleri Tarihinde Usl Sorunu”, 397.

¹² John W Creswell, *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşıma Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, ed. Mesut Bütün - Selçuk Beşir Demir (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013), 69-106.

Bu çerçevede kurumsallaşma süreçlerinin net olarak ortaya konulabilmesi için hakkında çalışma bulunsun ya da bulunulmasın bütün Alevi organizasyonlarının idarecileri ile birebir irtibata geçilmiş ve birincil elden kurumsal yapıların oluşum ve tarihsel süreci ile ilgili bilgi ve belge teminine çalışılmıştır. Görüşmelerin büyük bir kısmı katılımcı-gözlem yoluyla yüz yüze gerçekleşmiş, bazı görüşmelerin tekrarında ise E-Posta ve telefon gibi modern dönem iletişim araçları tercih edilmiştir. Görüşmelerimizde takip ettiğimiz metot; soru cevap ve gözleme dayalı olmuştur. Bu kapsamda Almanya’da bulunan Alevi-Bektaşî organizasyonlarının ayırım yapılmadan ziyaret edilmesine gayret edilmiştir. Yüzlerce kilometre yol kat ederek gerçekleştirmiş olduğumuz ziyaretlerimiz esnasında yapmış olduğumuz görüşmeler hem not tutularak yazıya geçirilmiş hem de ses ve görüntü kaydedici cihazlar yardımıyla kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca fırsat buldukça farklı şehirlerde gerçekleşen Cemler, Cenaze merasimleri ve oruç açma organizasyonları gibi dini nitelikli etkinliklere katılım gösterilmiş ve uygulamaların bizzat yerinde müşahade edilmesine önem verilmiştir. Aynı şekilde başta Almanya olmak üzere Avrupa’nın birçok ülkesinden Alevi dedesinin katılım gösterdiği “Ocakzadeler Buluşması” etkinliğine düzenli olarak katılmaya özen gösterilmiştir. Aynı özen, Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu’nun düzenlediği 30. yıldönümü, sempozyum ve anma etkinlikleri gibi faaliyetlere karşı da tekrarlanmıştır.

Orhan Türkdoğan, alan araştırmalarında *katılımcı gözlem ve görüşme* yapmayı başlı başına bir yöntem olarak ele almaktadır.¹³ Zira bu yöntemle araştırılan grup ile bire bir ilişkiye girilmekte ve bilgiler birinci el kaynaklardan temin edilmektedir. Söz konusu Alevilik olunca bu yöntem çok daha önem kazanmaktadır. Nitekim Aleviler kendi içerisinde “Yol bir süre binbir” şeklinde bir söylem geliştirerek, Alevilik algılarını da çeşitlendirmişlerdir. Bu durum Alevilik üzerine yapılan araştırmalarda Aleviliği anlama problemini de beraberinde getirmektedir. Buna Alevilerin Alevi olmayan araştırmacılara karşı kuşkulu yaklaşımının yanı sıra “Sırrı faş etmeme” anlayışlarını da eklediğimizde yabancı Alevilik araştırmacılarının işi oldukça zorlaşmaktadır. Nitekim bu durumu fark eden isimlerin başında Yusuf Ziya Yörükân gelmektedir. Yörükân, *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar* isimli eserindeki bilgileri elde edebilmek için ilahiyatçı kimliğini saklayarak, kendisini Alevi dedesi olarak tanıtmış ve Anadolu’daki Alevi köylerini dolaşarak örnek bir araştırmacı profili çizmiştir. Ancak Yörükân, bütün çabasına rağmen

¹³ Orhan Türkdoğan, *Bilimsel Araştırma Metodolojisi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2008), 305.

kimi zaman kendisine karşı ketum davranıldığından da bahsederek¹⁴, Alevilerin yabancılara karşı hassasiyetine dikkat çekmektedir. Yörükân'ın yapmış olduğu tespitler, Alevilik araştırmalarında *katılımcı gözlem ve görüşme* yönteminin önemini göstermesi açısından ehemmiyet arz etmektedir. Biz de hata payını en aza indirdiğini düşündüğümüz bu yöntemi çalışmamız kapsamında kullanmaya azami gayret göstermiş bulunmaktayız.

Yararlandığımız bilim dalları arasında dini grupları konu edinmesi açısından genelde Sosyoloji özelde Din Sosyolojisi önemli bir yer işgal etmiştir. Alevi kurumsallaşması koşullarını siyaset ve inancın belirlediği iki aşamalı bir yapı arz ettiği için bu yapıları tasnif etmekte zorlandığımız anlar olmuştur. Bu zamanlarda kurumsallaşma çeşitlerini tespit etme hususunda Alman Sosyolog Ferdinand Tönnies'in *Gemeinschaft* (cemaat) ve *Gesellschaft*¹⁵ (cemiyet) tanımlamaları yardımımıza yetişmiştir. Bu kavramların günümüz toplumunda geçerli olmasını sağlaması açısından ise Orhan Türkdoğan'ın "*cemiyette cemaat*"¹⁶ tanımlaması konunun anlaşılır olması açısından oldukça önemlidir. Nitekim Tönnies'in sınırlarını belirlemiş olduğu ve Türkçeye *Cemaat* ve *Cemiyet* olarak tercüme edilen kavramlar, modern dönem şehir hayatında tam olarak karşılığını bulamadığı için Türkdoğan'ın yaklaşımı tarafımızca açıklayıcı bulunmuştur.

1.5. Kavramsal Çerçeve

1.5.1. Alevilik

İsimlendirme, İslam Mezhepleri Tarihinin önemli sorunsallarından biri olarak ön plana çıkmaktadır. Birçok mezhep, mensuplarının kendileri için uygun gördüğü şekilde değil de karşıtlarının onlara takmış olduğu adla anılmaktadır. İslam tarihinde ortaya çıkan ilk mezheplerden biri olarak kabul edilen *haricilik* bu yönde gerçekleşen isimlendirmelere güzel bir örnektir. Onlara bu isim, meşru halife Hz. Ali'ye isyan ettikleri için, İslam cemaatinden ayrılanlar anlamına gelecek şekilde Arapça "hrc" köküne dayandırılarak verilmiştir.¹⁷ Bu türden isimlendirmelere İslam mezhepleri tarihinin klasik kaynaklarında sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin: Ebû'l-Hasen el-Eşari, Gulat olarak nitelendirdiği grupları takdim ederken, bunların Hz. Ali hakkında aşırıya varan

¹⁴ Yusuf Ziya Yörükân, *Anadolu'da Alevîler ve Tahtacılar* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006), 111.

¹⁵ Ferdinand Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft* (Leipzig: Fues's Verlag (R. Reisland), 1887).

¹⁶ Orhan Türkdoğan, *Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri* (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2007), 27.

¹⁷ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 83.

görüşleri nedeniyle Gâliyye denildiğini belirtmektedir.¹⁸ Muhammed Abdülkerîm eş-Şehristânî de Gulat'ı izah ederken onların imamlarına ilahi özellikler atfettiklerini söyleyerek, İsfahan'da Hurremiyye ve Kuziyye olarak, Rey'de Mezdekiyye ve Sunbâziyye şeklinde, Azerbaycan'da Dekûliyye ve Muhammera, Maveraünnehir'de ise Mübeyyiza ismiyle bilindiklerini ifade etmektedir.¹⁹ Abdülkahir el-Bağdadî genel olarak bütün Şii gruplara Ravâfız adını verirken, bu gruplar içinde aşırıya giderek imamlara tanrılık atfettiklerini söylediği grupları Ğulat olarak adlandırmakta ve aralarında Sebeiyye'nin de bulunduğu yirmi fırka ismi saymaktadır.²⁰ Gulat-ı Şia üzerine müstakil bir kitap çalışması bulunan Ali Avcu ise, bu kavramın ilk defa aşırı Şii grupları kendileri için tehdit unsuru olarak algılayan İmamî çevrelerce kullanıldığı tespitinde bulunmuştur.²¹

Her ne kadar Aleviliği İslam öncesi inançlara dayandırmaya çalışan bazı yazarlarca, ideolojik ve milliyetçi yaklaşımlarla, Aleviliğin binlerce yıldır var olduğu ileri sürülmüşse de²² günümüz Aleviliğinin ilk ortaya çıkış işaretleri 1200'lü yılların ortalarına doğru Hacı Bektaş Veli'nin o dönemki adıyla Sulucakarahöyük'e yerleşmesiyle başlamaktadır. Nitekim Aleviler, Bektaşilik tarikatının da kurucusu olarak kabul edilen Hacı Bektaş Veli'yi Horasan Ereni olarak görüp saygı besledikleri için Bektaşi olarak anılmaktadır.²³ Ancak kırsal kesimde yaşayan Alevilerle daha çok şehir merkezlerinde yerleşik olan Bektaşilik tarikatı mensupları arasında bazı farklar göze çarpmaktadır. Bu farkların en göze çarpanını Mehmet Eröz şu şekilde izah etmektedir: *Türkiye'de her Bektaşi Alevi olduğu halde, her Alevi, Hacı Bektaş'ı 'Horosan Ereni' sayıp, hürmet etmesine rağmen, Bektaşi değildir. Bu yüzden "Köy Bektaşisi", "Şehir Bektaşisi" ayrımı yapılmaktadır. Köy Bektaşilerine "Alevi" denildiği halde, Şehir Bektaşilerine "Bektaşi" denir.*²⁴ Ethem Ruhi Fığlalı, bu ayrımın nedenini Bektaşiliğin bir tarikat olmasıyla izah etmektedir. Fığlalı, gerekli şartları yerine getiren herkesin Bektaşilik tarikatına

¹⁸ Ebu-'l-Hasen el-Eşari, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, çev. Mehmet Dalkılıç - Ömer Aydın (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005), 35.

¹⁹ Muhammed Abdülkerîm eş-Şehristânî, *İslâm Mezhepleri (el-Milel ve'n-Nihal)*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 176,177.

²⁰ Abdülkahir el-Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), 20,176 vd.

²¹ Ali Avcu, *İslam'ın İlk Marjinalleri Gulat-ı Şia* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 33.

²² Cemşid Bender, *12 İmam ve Alevilik* (İstanbul: Berfin Yayınları, 2003), 122-140; Etem Xemgin, *Mazda İnanıcı ve Alevilik* (İstanbul: Berfin Yayınları, 2012), 143-163.

²³ Ethem Ruhi Fığlalı, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik* (Ankara: Selçuk Yayınları, 1996), 9.

²⁴ Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 52. Benzer bir yaklaşım Irène Mélikoff tarafından da sergilenmektedir. Mélikoff, "*Her Kızılbaş Bektaşidir; fakat her Bektaşi, Kızılbaş değildir*" demektedir. Bkz.; Irène Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar: Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin (İstanbul: Demos Yayınları, 2006), 109.

girebileceğini söylerken, Alevi olabilmek için kan bağı gerektiğinin altını çizmektedir.²⁵ Günümüz Aleviliğinin 16. yüzyıldan itibaren bugünkü şeklini almaya başladığı ve klasik dönemde olduğu gibi Alevilikle ilgili de isimlendirme sorunu yaşandığı bilinmektedir. Bu çerçevede Alevilere yönelik kullanılan isimlendirmelerden biri de Rafizilik²⁶ olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında yaşanan çekişme ortamında, çoğunlukla Safevilerden yana tavır alarak, Şah İsmail başta olmak üzere Erdebil merkezli yapıyı destekleyen Aleviler, Osmanlı Devleti tarafından rafizilikle suçlanmıştır.²⁷ Bu bağlamda hem Safeviler hem de onların Anadolu'daki destekçileri çoğunlukla Kızılbaş olarak adlandırılmıştır.²⁸ 1826'da gerçekleşen Yeniçeri Ocağının kaldırılışına kadar daha çok Kızılbaş olarak nitelendirilen gruplar, bu tarihten sonra anlam kayması yaşayıp çoğunlukla hakaret içerikli kullanılmaya başlanan Kızılbaş tabiri yerine, benzer inanç gruplarını kapsayan genel bir isimlendirmeye tabi tutulmuş ve Alevi olarak adlandırılmıştır.²⁹ Bu süreçte Alevileri araştırma konusu yapan başta Batılılar olmak üzere çok sayıda araştırmacı Alevilerin önemli bir kısmının İslam dininin umumu kapsayan genel ibadet esaslarına riayet etmediğini gerekçe göstererek, onların Müslüman olmadığı ve hatta gizli Hristiyan olabileceği savlarını ileri sürmüştür.³⁰ Dolayısıyla

²⁵ Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, 9. Ayrıca bkz.; Harun Yıldız, *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2004), 22-24. Bektaşilik tarikatının doğuşuna dair müstakil bir kitap çalışması için bkz.; Rıza Yıldırım, *Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a: Bektaşiliğin Doğuşu* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2021).

²⁶ Rafizi kavramını Abdulkahir el-Bağdadi, Hz. Ali'nin taraftarları anlamında "Rafıza" olarak ele almakta ve Zeydiyye, İmamiyye, Keysaniyye ve Ğulat şeklinde dörde ayırmaktadır. Bkz.; el-Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 18,19. Ebû'l-Hasen el-Eşari ise Rafıza teriminin Abû Bekir ve Ömer'in halifeliklerini kabul etmeyerek, Hz. Peygamberden sonra Hz. Ali'nin imam olması gerektiğini söyleyenlere "terk edenler" anlamında verildiğini söylemekte ve aralarında İsmaililerin de bulunduğu 24 fırka saymaktadır. Bkz.; el-Eşari, *İlk Dönem İslam Mezhepleri*, 48-60. Şehristani Râfiziler'in peygamberlik ve imamet konularında aşırıya giden gruplar olduklarını belirtmekte ve Hristiyanlara benzetildiğini ifade etmektedir. Bkz.; eş-Şehristânî, *İslâm Mezhepleri*, 31,203.

²⁷ Ahmet Refik, *Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*, çev. Mehmet Yaman (İstanbul: Ufuk Matbaası, 1994), 27,76,81,88,99; Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, 13,14; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, 22; Zeki Coşkun, *Aleviler... Sünniler ve... Öteki Sivas* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 94,95.

²⁸ Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, 51-53; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*, 18-20; Fıçlalı, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, 9-12.

²⁹ Anadolu'daki Kızılbaş topluluklara yönelik geneli kapsayıcı bir ifade olarak Alevi tabirinin kullanılmasıyla ilgili detaylı bilgi için bkz.; Hasan Onat, "Kızılbaş Farklılaşması Üzerine", *İslamiyat* 6/3 (Eylül 2003), 111-126; Irène Mélikoff, "Alevi-Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri, Bektaşi-Kızılbaş (Alevi) Bölünmesi ve Neticeleri", *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler, Nusayriler*, ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 23; Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, 51-70. Alevileri tanımlamak için kullanılan kavramlarla ilgili ayrıca bkz.; Ali Yaman, *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi* (İstanbul: Nokta Kitap, 2012), 17-25.

³⁰ Nazaret Dağavaryan, *Hristiyan Protestanlığının ve Kızılbaş İncancının Doğuşu*, çev. Kevork Taşkıran (İstanbul: Kor Kitap), 59-81; Frederick William Hasluck, *Bektaşilik Tetkikleri*, çev. Râgıp Hulusî (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2000), 43,44,49-63; İlyas Üzüm, "Batılıların Alevilik ile İlgili Çalışmalarda İslam Dışı Öğeleri Öne Çıkarmaları, Melikoff'un Alevilik'te Ali'nin Konumuyla İlgili Tespitlerinde Seçmecî ve Genellemeci Tavrı", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (01 Ocak 2002),

içinde yaşadıkları Osmanlı toplumu tarafından Rafizi ve Kızılbaş etiketiyle çoğu zaman hakir görülen Aleviler, İslami aidiyetlerinin dışına çıkartılarak Hristiyan olarak isimlendirilmeye başlanmıştır. Bu duruma müdahil olmak isteyen İttihat ve Terakki hükümeti ise Baha Said'i aleviler üzerine saha araştırması yapmakla görevlendirmiştir.³¹ Baha Said'le başlayan sürece daha sonra M. Fuat Köprülü ve ardından Yusuf Ziya Yörükân da dahil olmuş ve Alevilerin Türklüğü ve Müslümanlığı “Batınlık” üzerinden vurgulanır olmuştur.³² Bu süreçte diğer Müslüman gruplarla olan farklılıklarına vurgu yapmak için Alevilere yönelik cemaat dışı anlamında kullanılan Heteradoksi kavramı seçilmiştir.³³ Bu kavram kullanılmaya başlanılırken İslam'ın genel esaslarını yerine getirmeye çalışan Müslüman gruplar Ortodoks İslam olarak adlandırılmış ve Ortodoks İslam'a muhalif bir din algısı olarak görülen Alevilikse Hristiyanlıkta olduğu gibi Heterodoksi olarak nitelendirilmiştir. Bu kavramın Aleviliği karşılayıp karşılamadığı ise halen tartışılmaya devam etmektedir.³⁴

1990'lı yıllara kadar çok fazla çalışılmayan Alevilik, 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Alevilerin kurumsal kimlikle görünür olmalarıyla birlikte akademik dünyanın ilgisini üzerine çekmeye başlamıştır. Özellikle 2. Temmuz 1993 Sivas Olaylarının ardından Alevilikle ilgili yayınlanan kitap sayısında büyük bir patlama yaşanmıştır. Bu kapsamda Aleviliğe ve Aleviliğin kökenine yönelik yeni varsayımlar ortaya atılmıştır.

144,145; Mehmet Bayrak, “İnanç ve Kültür Kaynaklarıyla Kürt Aleviliği”, *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik - İnanç - Ritüel*, ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş, İletişim yayımları 2224 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 543-559.

³¹ Baha Said, “Türkiye’de Alevi Zümreler: Tekke Aleviliği-İçtimai Alevilik”, *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*, ed. Erdal Aksoy (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018), 13-26; Baha Said, “Bektaşiler, Şeyh Safiyyüddin-i Erdebili, Okiki İmam, Cüneyd, Haydar, Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim, Balum Sultan Erkanı, Celaliler, Şah Kalender, Bektaşi Felsefesi”, *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*, ed. Erdal Aksoy (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018), 353-384; Baha Said, “Türkiye’de Alevi Zümreleri Tahtacı, Çetmi, Hardal Türkmenleri yahut Yanbatır Zümresi”, *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*, ed. Erdal Aksoy (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018), 427-436.

³² Mehmet Fuad Köprülü, “Bektaşiliğin Menşeleri, Küçük Asya’da İslam Batınlığının Tekamül-i Tarihisi Hakkında Bir Tecrüben”, *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*, ed. Erdal Aksoy (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018), 295-310; M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2009), 207,311,325; Yörükân, *Aleviler ve Tahtacılar*, 445-449.

³³ Martin van Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, çev. Hakan Yurdakul (İstanbul: İletişim, 2013), 117; Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri: Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 184,185; Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye’de Tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Süfiliğine Bakışlar: Ahmed-i Yesevî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Velî, Ahilik, Alevilik-Bektaşılık (Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri)* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 160-180,231,252-289.

³⁴ Sönmez Kutlu’nun konuya dair yazmış olduğu “*Yazılı Kaynaklarına Göre Aleviliğin Dini Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortadoksi ya da Metadoksi*” isimli makalesi için bkz.; Sönmez Kutlu, *Alevilik-Bektaşilik Yazıları: Aleviliğin Yazılı Kaynakları; Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2008), 15-68.

Bunlar arasında Aleviliğin Zerdüştlük ve Mazdekizm kökenli bir inanç olduğunu öne sürülürken³⁵ Alevi ismininse ateş anlamındaki “alev”den türediğini iddia edilmiştir.³⁶ Bu tartışmayı daha ileri boyutlara taşıyarak Aleviliği Türkçeye “Hak Yolu” olarak çevirebileceğimiz “Rêya Heqîyê” şeklinde isimlendirenler de bulunmaktadır.³⁷ Ancak bu türden adlandırmaların İbrahim Bahadır’ın da üzerinde durduğu gibi Aleviliğe ideolojik ve milliyetçi yaklaşımdan kaynaklandığını özellikle belirtmek isteriz.³⁸ Zira hem bütünü kapsayacak bir kavram olarak Aleviliğin kullanımının 19. Yüzyılda ortaya çıkması hem “Alevi” tabirinin tartışmaya mahal vermeyecek şekilde kesinkes Arapça kökenli olduğunun ortada olması hem de başta Ehl-i Beyt olmak üzere içinde barındırdığı kavram ve ritüellerin İslam’a bağlılığı, Alevilik ve İslam’ın ayrılmaz bir bütün olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle değerlendirdiğimizde, söz konusu varsayımların bilimsel açıdan yetersiz kaldığını belirtmek isteriz.

Son dönemlerde Alevilikle ilgili kavram ve isimlendirme çalışmalarına Alevi kökenli akademisyenler de dahil olmaya başlamıştır. Bu bağlamda üzerinde durulan kavramlar ise müteşerri İslam ile gayri-müteşerri İslam’dır.³⁹ Konuyu ilk olarak ele alan akademisyen Ayfer Karakaya-Stump’tur. Karakaya-Stump, yalnızca müteşerri kavramını kullanırken, bu kavramla İslam’ın fihki esaslarına uymaya özen gösteren Sünni İslam geleneğinin Hanefilik, Malikilik, Şafilik ve Hambelilik ile Şia’yı kastettiğini belirtmektedir. Aleviliği ise herhangi bir sınıflandırmaya tabi tutmadan kendine özgü ibadet esaslarıyla müteşerri İslam’a muhalif bir oluşum şeklinde ele almaktadır.⁴⁰ Görebildiğimiz kadarıyla kavramlara eserlerinde yer veren tek akademisyen Rıza Yıldırım’dır. Yıldırım, Aleviliği başta İsmaililik olmak üzere birçok Şii grupla birlikte gayri-müteşerri İslam olarak değerlendirilmektedir. Bu duruma gerekçe olarak Alevilerde kutsala yönelik kesintisiz devam eden dinamik ilişkiyi göstermektedir. Yazara

³⁵ Bender, *12 İmam ve Alevilik*, 122-140; Xemgin, *Mazda İnanıcı ve Alevilik*, 143-163.

³⁶ Faik Bulut, *Ali’siz Alevilik* (İstanbul: Berfin Yayınları, 2011), 512-516.

³⁷ İsmail Beşikçi, “Rêya Heqîyê (Alevilik)”, Haber, <http://www.krdnews.info> (02 Şubat 2019).

³⁸ İbrahim Bahadır, “Aleviliğe Milliyetçi Yaklaşımlar ve Alevilik Üzerindeki Etkileri”, *Kızılbaşlı, Alevilik, Bektaşilik, Tarih-Kimlik İnanç-Ritüel*, ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 449-477; İbrahim Bahadır, “Aleviliğe Milliyetçi Yaklaşımlar ve Aleviler Üzerindeki Etkileri”, *Bilgi Toplumunda Alevilik*, ed. İbrahim Bahadır (Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003), 193-235.

³⁹ Bu yönde bir değerlendirme yazısı için bkz.; İsmail Engin, “Alaw / Alawi / Alevi / Müteşerri”, Şahsi Blog, <https://www.ismail-engin.blogspot.com> (08 Ekim 2018).

⁴⁰ Ayfer Karakaya-Stump, “Diyabetin Alevilik Söylemi: İlmilik kisvesiyle asimilasyon”, Haber, <http://www.dersimnews.com> (20 Aralık 2021); Ayfer Karakaya-Stump, “Diyabet, cemevleri ve tarih dışılık”, Haber, <http://www.radikal.com.tr> (05 Ağustos 2021).

göre İmam, Dede veya Veli olarak görülen kişiler üzerinden kutsala dair bilgi akışı devam ettiği için aralarında Alevilerin de bulunduğu bu gruplar müteşerri İslam'da olduğu gibi Hz. Muhammed'e gelen son vahiyle birlikte kutsalla olan ilişkinin kesildiğini kabul etmemektedir. Yıldırım, Aleviliği de içinde gördüğü gayri-müteşerri grupların müçtehitlerin içtihadına dayanan, fihhi usulleri belirlenmiş esasları olmadığını belirterek, Aleviliğin belirgin bir teolojisinin olmadığını söylemektedir.⁴¹ Ancak her iki araştırmacının da Alevilikte var olan 4 Kapı 40 Makam öğretisini yeteri kadar göz önünde bulundurmadığını belirtmek isteriz. Nitekim her ne kadar müteşerri İslam olarak kabul edilen Hanefilik, Malikilik, Şafilik, Hanbelilik ve Şii'lik gibi ciltler dolusu fihhi literatüre sahip olmasa da başta *Makâlât*⁴² olmak üzere özellikle ocakzadelerin evlerinde bulunan çok sayıda yazma eser Aleviliğin de değişmez kurallarının olduğunu göstermektedir. Elbette ki Aleviliğin diğer Sünni ve Şii gruplar kadar keskin hatlarla belirlenmiş fihhi ilkelere sahip olmadığı doğrudur. Ancak Alevilerin yüzyıllardır içerisinde buldukları yaşam koşulları, onların din ve ibadet anlayışını etkileyerek, dini olanın en kolay şekilde anlaşılmasını ve ezberlenerek gelecek nesillere rahatlıkla taşınmasını sağlayacak başta *değişler* olmak üzere değişik yöntemlere yöneltmiştir.

Çalışmamızda ortaya çıkışından günümüze kadar değişerek gelen ve halihazırda Alevilik olarak beliren kavram kimi durumlarda Bektaşilikle birlikte kullanılacaktır. Alevilik kavramını kullanırken, Aleviliği ya da Alevileri herhangi bir grubun veya oluşumun alternatifi olarak görmeyecek, sadece halihazırda varlığını devam ettiren Müslüman bir topluluk kastedilecektir. İsimlendirirken Aleviliği tercih ediş sebebimiz, söylenildiği zaman kimin kastedildiğinin anlaşılıyor olmasıdır. Fakat her şeye rağmen Nusayri vatandaşlarımız için kullanılan "Arap Alevisi" tabirinden dolayı kimi zaman bir kavram kargaşası yaşanabilmektedir. Ancak biz çalışmamız kapsamında bu duruma azami dikkat göstererek neyi kastettiğimizi net olarak ortaya koymaya çalışacak ve Alevi tabirini Nusayrileri kastedmeden yalnızca Alevi/Bektaşî vatandaşlarımızı kapsayacak

⁴¹ Rıza Yıldırım, *Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek* (İstanbul: İletişim Yayınları), 54,158. Ayrıca bkz.; Rıza Yıldırım, *Aleviliğin Doğuşu: Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501*, çev. Barış Yıldırım (İstanbul: İletişim Yayınları), 19,20; Yıldırım, *Bektaşiliğin Doğuşu*, 38-44.

⁴² İlk tercümesini Esat Coşan'ın yaptığı Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât isimli eseri 2007 yılında Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları tarafından kapsamlı bir şekilde yeniden basılmıştır. Bkz.; Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli, *Makâlât*, çev. Ali Yılmaz vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları), 42-137.

şekilde kullanacağız. Zira hem Aleviler, Alevi olarak anılmak istemekte hem de toplumun geneli onları Alevi olarak isimlendirmektedir.

1.6. Konuyla İlgili Yapılan Akademik Çalışmalar ve Yararlanılan Kaynaklar

Akademik araştırmaların amaçlarından birisi, alanla ilgili bilgilerin geliştirilerek daha ileri bir düzeye taşınmasıdır. Bu maksadın gerçekleşebilmesi için de akademisyenler tarafından araştırılan konuyla dair kaynakların tespit ve tasnifi son derece önem arz etmektedir. Bu durum tekrarı en aza indirgeyeceği gibi çalışılan konuya dair verilere ulaşmada araştırmacının işini de kolaylaştıracaktır. Biz de tezimizle doğrudan alakalı yapılan çalışmaları ve yararlandığımız kaynakları aşağıdaki şekilde tespit etmiş bulunmaktayız.

Araştırma konumuzla ilgili temel başvuru kaynağımız *Alevilerin Sesi* dergisi olmuştur. Zira, 1994 yılından itibaren yayın hayatına başlamış olan *Alevilerin Sesi dergisi*, Alevi Birlikleri Federasyonu'nun (AABF) resmi yayın organı olması ve 1994 sonrası yaşananlar içinde federasyonu ilgilendiren detayları aktarması itibariyle, çalışmamız kapsamında istifade ettiğimiz önemli kaynaklardan birisidir. Her ne kadar resmi yayın organı olmasından dolayı federasyona muhalif oluşumlara yer vermese de federasyonun 1994'ten günümüze geçirmiş olduğu fikirsel dönüşüme tanıklık etmesi açısından önemli belgeler içermektedir. Ayrıca derginin tanıklığı ile zamanla değişen Alevilik tanımlamalarını da görmek mümkün olmuştur.

Konumuz açısından yapılmış olan en önemli çalışma, Alman araştırmacı Wilfried Dettling'in Roma'da bulunan Papalık Gregorian Üniversitesi bünyesinde yapmış olduğu "*Das Religionsverständnis der anatolischen Aleviten in Deutschland*"⁴³ (Almanya'daki Anadolu Alevilerinin Din Anlayışı) isimli Almanca hazırlanmış ve henüz baskısı yapılmamış doktora tezidir. 218 sayfa ve altı bölümden oluşan doktora tezinin ilk bölümünü, işgücü antlaşması ile Almanya'ya gelen göçmenler ve bu göçmenler içerisinde Alevilerin tarihsel süreci hakkındaki bilgiler oluşturmaktadır. Tezin ikinci bölümünde Anadolu Aleviliğinin tarihsel gelişimi ve bu tarihi süreçte rol alan önemli şahsiyetlerle birlikte Safevi devleti incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Almanya'da yaşayan Anadolu Alevilerinin din algısının temelleri ve bu çerçevede dini algının şekillenmesinde rol

⁴³ Wilfried Dettling, *Das Religionsverständnis der anatolischen Aleviten in Deutschland* (Roma: PONTIFICIA UNIVERSITÀ GREGORIANAFACOLTÀ DI MISSIONOLOGIA Dissertazione per il Dottorato, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006).

oyunayan Buyruklar hakkında bilgiler verilmiş ve daha sonra devriye inancı incelenmiştir. Başta 4 Kapı ve 40 Makam ile Alevilerin diğer ibadet esasları da bu bölümde incelenen konular arasındadır. Dördüncü bölümün konusunu esas olarak Cem ayini teşkil ederken, Cem’de görev alan on iki hizmet sahipleri hakkında bilgiler verilmiştir. Beşinci bölümde Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında gerçekleşen diyalog faaliyetleri ele alınmıştır. Bu diyalog faaliyetleri kapsamında ortaya çıkan veriler Alevilerle gerçekleşen ilişkiler merkeze konularak incelenmiştir. Tezin altıncı bölüm ise sonuca ayrılmıştır.

Konumuzla ilgili Alman Üniversitelerinde yapılan ulaşabildiğimiz ilk çalışma Burak Gümüş’e aittir. Gümüş’ün Almanca “*Die Wiederkehr des Alevitentums in der Türkei und in Deutschland*”⁴⁴ (Aleviliğin Türkiye’de ve Almanya’da Geri Dönüşü) ismiyle kitap olarak yayınlanan doktora çalışması 435 sayfadır. Kitap giriş ve sonuç dâhil olmak üzere altı bölümden oluşmaktadır. Yazar, giriş bölümünde metodolojik bilgiler vermiştir. İkinci bölüm araştırılacak konuya dair genel veriler içermektedir. Üçüncü bölümde yazar araştırma alanıyla ilgili teorik ve tarihi çerçeveyi belirledikten sonra Türkiye özelinde Alevilik ve Alevileri tanıtmıştır. Dördüncü bölümü Alevi canlanmasının nedenlerine ayıran yazar, sosyo/politik etkenler üzerinde durmuştur. Beşinci bölümde ise Almanya’da ve Türkiye’de Alevilerin yeniden görünür olmasında derneklerin etkilerini incelemiş ve bu etkiyi Cem Vakfı, Dünya Ehl-i Beyt Vakfı, Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu ve PKK bağlantılı Alevi kurumsallaşmaları üzerinden değerlendirmeye tabi tutmuştur. Altıncı bölümü ise elde ettiği sonuçlara ayırmış ve her bölüm için ayrı bir değerlendirme yapmıştır. Bu yönüyle Gümüş önemli bir araştırma gerçekleştirmiştir.

Bir diğer önemli eser Martin Sökefeld tarafından derlenen “*Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*”⁴⁵ (Almanya’da Aleviler, Bir Dini Cemaatin Diasporada Kimlikleşme Süreci) kitap çalışmasıdır. Almanca hazırlanan ve 249 sayfadan oluşan esere Martin Sökefeld, Beatrice Hendrich, Robert Langer, Kira Kosnick, Hülya Taşçı, Halil Can, David Shankland ve Atilla Çetin gibi araştırmacı ve akademisyenler makaleleriyle destekte bulunmuştur. Her akademisyenin alanıyla ilgili bilimsel makalelerini sunduğu derleme kitap çalışmasında

⁴⁴ Burak Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums in der Türkei und in Deutschland* (Konstanz: Hartung-Gorre Verlag, 2007).

⁴⁵ Martin Sökefeld (ed.), *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora* (Bielefeld: transcript Verlag, 2008).

Aleviliğin Almanya'daki tarihsel sürecine değinilmiş, Almanya'daki değişim süreci incelenmiş ve çok kültürlü yaşam içerisindeki ritüel değişimleri konu edilmiştir. Ayrıca Sökefeld tarafından hazırlanan ve farklı yerlerde yayınlanan çok sayıda makaleden⁴⁶ de istifade edilmiştir.

Friedmann Eißler'in editörlüğünde Almanca yayınlanan önemli çalışmalardan bir tanesi de ilk baskısı 2010 yılında yayınlanan ve bizim 220 sayfadan oluşan genişletilmiş ikinci baskısını edindiğimiz “*Aleviten in Deutschland, Grundlagen, Veränderungsprozesse, Perspektiven*”⁴⁷ (Almanya'da Aleviler, Temel İlkeleri, Değişim Süreçleri, Perspektifleri) isimli çalışmadır. Çalışmaya çok sayıda Alman akademisyen ve Alevi kökenli araştırmacı makaleleriyle katkıda bulunmuştur. Kitap, Alevilerin Alman kamuoyuna tanıtılması amacıyla hazırlanmıştır. Almanca yayınlanan eserde, sırasıyla; Alevilerin Almanya'ya uyum süreci, Almanya'daki Alevi hareketinin tarihçesi, Alevi inancının temelleri, Alevilikte Allah, İnsan ve Dünya anlayışı, Alevilerin İslam anlayışı, Alevilikteki Cem, Alman okullarında okutulan Alevilik Din dersleri gibi konular, makale yazarlarınca açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır.

Issa Tözün'ün editörlüğünü yaptığı ve 2016 yılında yayınlanan “*Alevis in Europa: Voices of Migration, Culture and Identity*”⁴⁸ (Avrupa'da Aleviler: Göçün, Kültürün ve Kimliğin Sesleri) Avrupa'nın genelini kapsamı açısından önemli bir eser olarak kaynaklarımız arasında yer almayı hak etmektedir. Maalesef Issa Tözün kitabın yayınlandığını göremeden hayatını kaybetmiştir. Türkiye'den ve Avrupa'dan çok sayıda akademisyenin makaleleriyle katkı yaptığı 252 sayfalık kitap, dört bölümden oluşmuş ve İngilizce olarak yayınlanmıştır. Kitabın henüz Türkçe tercümesinin yapılmamış olması büyük bir eksiklik. Alevilikle ilgili genel bilgilere ağırlık verilen eserde, Alevi nüfusun yoğun olarak yaşadığı Tunceli şehrine ayrı bir başlık ayrılmıştır. Kitapta 1950'li yıllarda

⁴⁶ Martin Sökefeld, “Die Geschichte der alevitischen Bewegung in Deutschland”, *Aleviten in Deutschland Grundlagen, Veränderungsprozesse, Perspektiven*, 211/2010 Cilt (Berlin: EZW, 2013), 18-28; Martin Sökefeld, “Almanya'da Aleviler; Takiyeden Alevi Hareketine”, *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik Tarih-Kimlik-İnanç Ritüel*, ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 397-422; Martin Sökefeld, “Almanya'da Aleviler 'Almanya'da Müslümanlar' anketinden edinilen verilere dair yorum”, *Din Monitörü 2008 Almanya'daki Müslümanlarda Dindarlık Dini Düşünce ve Pratiklere Bir Bakış* (Osnabrück: Bertelsmann Stiftung, 2008), 32-37; Martin Sökefeld, “Alevis in Germany The Politics of Recognition”, *New Perspectives on Turkey* 28-29 (Spring-Fall 2003), 133-161; Birgit Allenbach - Martin Sökefeld, *Muslims in der Schweiz* (Zürich: Siesmo, 2010).

⁴⁷ Friedmann Eißler (ed.), *Aleviten in Deutschland, Grundlagen, Veränderungsprozesse, Perspektiven* (Berlin: Evangelische Zentralstelle Für Weltanschauungsfragen EZW, 2013).

⁴⁸ Issa Tözün (ed.), *Alevis in Europa: Voices of Migration, Culture and Identity* (London, New York: Routledge, 2017).

başlayan köyden kente göç ve sonrasında Alevilerin politik kimlik kazanma süreci de incelenmiş ve bu durumun geleneğin değişiminde oynadığı rol üzerinde özellikle durulmuştur. Alevilerin Avrupa’da görünür olması ise İngiltere özelinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Alevilerin İngiltere’de elde ettikleri kazanımlar merkezinde durum analizi gerçekleştirilerek, Avrupa’nın diğer ülkelerine dair kısmi bilgiler verilmiş ve genel bir değerlendirme yapılmıştır.

Almanca hazırlanan bir diğer önemli çalışma ise Handan Aksünger tarafından Almanya ve Hollanda’da Aleviler tarafından kurulan sivil toplum örgütlenmelerini ve uyum çalışmalarını merkeze koyarak yapılan “*Jenseits des Schweigegebots Alevitische Migrantenselbstorganisationen und zivilgesellschaftliche Integration in Deutschland und den Niederlanden*”⁴⁹ (Takiyyenin Ötesinde Göçmen Alevi Dernekleri ve Almanya ve Hollanda’da Sivil Toplumun Entegrasyonu) isimli 259 sayfalık doktora tezidir. Aksünger, tezini Giriş ve Eklerle beraber sekiz bölümde tamamlamıştır. Girişi birinci bölüm olarak numaralandırmış ve bu bölümde araştırma metodu, göçmenler ve göçmenlerin entegrasyonu gibi konulara yer vermiştir. İkinci bölümde Aleviliğin tarihsel gelişimine yer veren yazar, üçüncü bölümde Aleviliğe dair Dede-Talip ilişkisi, Musahiplik, Kirvelik vb. toplumsal uygulamaların tanıtımını yapmıştır. Dördüncü bölümde Aleviliğin dini alt yapısını incelemiş ve bu çerçevede Alevilerin dini metinlerini, kutsal kitap anlayışlarını, 4 Kapı 40 Makam öğretisini, Edep ve Erkanlarını, cenaze, ölüm ve düğün vb ritüellerini incelemiştir. Beşinci bölümü Alevilerin Almanya’daki göçmenlik konumu çerçevesinde değerlendiren Aksünger, Duisburg Alevi Bektaşî Kültür Merkezi özelinde Aleviliğe dair erkan ve ibadetlerin, sosyal uygulamaların pratiğe dönüşümü üzerinde durmuştur. Altıncı bölümü ise beşinci bölümde yaptığı şekilde Hollanda’nın Rotterdam şehrinde bulunan Rijnmond Alevi Kültür Merkezi örneği üzerinden incelemiştir. Handan Aksünger tezinin yedinci bölümünü Alevilerin sivil toplum kuruluşu olarak Almanya ve Hollanda’nın uyum politikalarında üstlendikleri role ayırmıştır. Son bölümü ise Aleviliğe dair temel terimlerin Almanca karşılıklarına ve kaynakçaya ayırmıştır. Tez Alevilerin diasporada kurumsallaşmaları ve kurumsal kimlikleriyle uyum çalışmalarını incelemesi açısından önemli bir yere sahiptir. Tezin bir diğer önemi de

⁴⁹ Handan Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots Alevitische Migrantenselbstorganisationen und zivilgesellschaftliche Integration in Deutschland und den Niederlanden* (Münster/New York/München/Berlin: Waxmann Verlag GmbH, 2013).

yazarın Alevi kimliği ve daha sonrasında Alevilik alanında Avrupa üniversitelerinde görev yapan ilk profesör olmasıdır.

Deutsche Islam Konferenz himayesinde Sonja Haug, Stephanie Müssig ve Anja Stichs isimli akademisyenler tarafından 2009 yılında tamamlanan “*Muslimische Leben in Deutschland*”⁵⁰ (Almanya’da Müslüman Yaşam Şekli) isimli 448 sayfadan oluşan eser Almanya’da mevcut Müslüman aidiyetini tespit emesi açısından çalışmamıza kaynak teşkil etmektedir. Almanca olarak yayınlanan kitap, Müslümanların ait oldukları dini oluşumların tespit edilmesi ve dindarlıklarının derecesini göstermesi açısından önemli bilgiler içermektedir. 2009 yılı itibariyle Almanya’daki Müslüman nüfusunu 3,8 ile 4,3 arasında ortaya koyan çalışmaya göre toplam Müslüman nüfus içerisinde Alevilerin oranı %13 civarındadır. 2006 yılında dönemin İçişleri Bakanı Wolfgang Schäuble’nin çağrısıyla toplanan Deutsche Islam Konferenz (DIK) bu ve benzeri çalışmalarla ciddi bir dokümantasyon merkezi olma konumundadır. DIK, 2009’dakine benzer bir çalışmayı 2020 yılında da tekrarlatmıştır. Nisan 2021’de yayınlanan “*Muslimisches Leben in Deutschland 2020*”⁵¹ (Almanya’da Müslüman Yaşam Şekli 2020) isimli 237 sayfadan oluşan Almanca eseri Katrin Pfündel, Anna Stich ve Kerstin Tanis birlikte hazırlamışlardır. 2009’dakine benzer yöntemler kullanılan çalışma, Müslümanların genel nüfusuna yönelik güncel veriler içermesi açısından tezimize kaynak teşkil etmiştir.

Élise Massicard’ın önce İngilizce yayınlanan, ardından Türkçeye “*Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*”⁵² ismiyle Ali Berktaş tarafından çevrilen 367 sayfalık kitabı, Alevilerin görünür olmaya başladığı dönemleri incelemesi açısından dikkat çekicidir. Konumuz açısından kitabı önemli kılan husus ise Avrupa, dolayısıyla Almanya yapılanmasını da ele almış olmasıdır. Alevilerin kamusal alanda görünür olma çabalarını yabancı bir akademisyen gözüyle aktarmaya çalışan Massicard, yakın dönem Alevi örgütlenmesinin yapı taşları olan olaylara ve siyasi hareketlere dikkat çekmektedir. Avrupa’da örgütlenme çalışmaları içerisinde Almanya’ya özel bir yer ayıran yazar, Alevilerin kendi içinde yaşadıkları tartışmaların yanı sıra, süreç içerisinde elde ettikleri kazanımların da altını çizmiştir.

⁵⁰ Haug vd., *Muslimische Leben in Deutschland*.

⁵¹ Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*.

⁵² Élise Massicard, *Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007).

Türkiye Üniversitelerinde Almanya’da yaşayan Alevileri konu edinerek şu ana kadar yapılmış yegâne doktora çalışması Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı bünyesinde, Prof. Dr. Ali Coşkun danışmanlığında İsa Kurtbay tarafından yapılmış olan “*Almanya’daki Anadolu Alevilerinin Alevilik Algısı ve Problemleri*”⁵³ isimli basılmamış doktora tezidir. 292 sayfa olarak 2016 yılında tamamlanan tez, giriş ve sonuç hariç dört bölüm olarak hazırlanmıştır. Giriş bölümünü kavramsal çerçeveye ayıran yazar, birinci bölümde Aleviliğin tarihsel boyutu, Alevilik tarihinin öne çıkan olayları ve Osmanlı devletiyle olan ilişkilerini ele aldıktan sonra Türkiye Cumhuriyeti dönemini değerlendirmiş ve Aleviliğin inanç boyutu hakkında bilgiler vererek bölümü sonlandırmıştır. Ancak eseri kullandığı kaynak ve içeriği açısından incelemeye tabi tuttuğumuzda çok yüzeysel kaldığını, kavramların içerisini dolduramadığını ve yararlandığı eserlerin orijinal olmaktan ziyade ikinci el kaynaklar olduğunu belirtmek isteriz. Tezinin ikinci bölümünde Alevi modernleşmesini incelemeye çalışan yazar, modernleşmenin etkilerini ve modernleşme sürecini işledikten sonra, Alevi modernleşmesi ve etkileri üzerinde durmuştur. Modernleşme sürecinde Alevilerin yaşamış oldukları dönüşümü de bu bölümde konu edinen yazar, Alevilikle ilgili kavramları izah ederken zorlanmış gözükmektedir. Doktora çalışmasının üçüncü bölüm başlığını Almanya’da Din Devlet İlişkisi Bağlamında Alevilik olarak belirleyen yazar, genel olarak din devlet ilişkisini inceleyerek başlamış ve Almanya’da din devlet ilişkisine dair yaşanan süreçler hakkında bilgiler vermiştir. Alman Anayasasına göre kamusal statüde dini cemaat olarak tanınmanın şartları üzerinde de duran yazar, bu çerçevede Alevilerin elde etmiş oldukları kazanımları değerlendirerek, Alman Anayasasına göre din dersleri ve Alevilik din derslerinin durumunu izah ederek, Almanya’daki Alevi örgütlenmesi ve tarihçesi hakkında bilgiler vermeye çalışmıştır. Tezin içerdiği verilere bakıldığında, kullanmış olduğu kaynakların ikinci el kaynaklar olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca her biri çok kolay ulaşılabilecek konumda olan ve Almanya Alevi örgütlenmesinin en başından beri aktif olarak çalışan isimlerle görüşmemesi, Şinasi Koç önderliğindeki yapılanmalara yer vermemesi ve 1994’ten beri düzenli olarak çıkan Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu’nun resmi yayın organı *Alevilerin Sesi* dergisinden hiç

⁵³ İsa Kurtbay, *Almanya’daki Anadolu Alevilerinin Alevilik Algısı ve Problemleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016).

yararlanmamış olması büyük eksiklik olarak görülmüştür. Almanya'ya Göç ve Almanyalı Aleviler başlıklı dördüncü ve son bölümde ise, Almanya'ya göçle birlikte ortaya çıkan sorun ve problemlerin tespiti; yapılan görüşmeler, yayımlanan eserler üzerinden ve kuşaklar arası farklılıklar göz önünde bulundurularak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise yazar, tespit etmiş olduğu sorunlara çözüm önerileri getirmeye çalışmıştır.

Konumuzla ilgili yüksek lisans düzeyinde önemli bir araştırmayı Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı bünyesinde, Prof. Dr. Ali Murat Yel'in danışmanlığında "*Mannheim ve Çevresinde Yaşayan 3. Kuşak Alevi gençlerinin Alevilik, Türkiye Ve Almanya Algılayışları Alan Araştırması*"⁵⁴ adı altında Tufan Bozkurt yapmıştır. 2015 yılında tamamlanan tez dört ana bölüm, giriş ve sonuç kısmını da kapsayacak şekilde 170 sayfadan oluşmuştur. Giriş bölümünde konuya genel bir giriş yapan yazar birinci bölümü Göç'e ayırmış ve göç çeşitlerini incelemiştir. Göçün Türkiye'de nasıl gerçekleştiğini de inceledikten sonra küreselleşme ve göç arasındaki ilişki üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde genel olarak Avrupa ülkelerinin, özelde ise Almanya'nın göçmen işçi talebi üzerinde durulmuş ve akabinde Türk işçilerinin ve Türk işçiler arasında Alevi kökenli olanların Almanya'yı tercih nedenleri araştırılmıştır. Üçüncü bölümde çok kültürlülük politikaları kapsamında Avrupa ülkeleri ve Almanya'nın uygulamakta olduğu Kimlik Politikaları incelenmiş ve bu politikaların Almanya'da Alevi kimliğinin oluşumunda ne derece etkili olduğu araştırılmıştır. Dördüncü bölümde, Alevilerin, Mannheim ve çevresinde ayrışım nedenleri üzerinde durulmuş, Alevi toplumunun birlik ve ayrılık nedenleri anlatılarak, gençlerle yapılan görüşmelerin sonuçları üzerinden bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise, elde edilen bilgiler üzerinden gençlerin Aleviliği kavrayışları, Türkiye ve Almanya toplumundaki yerleri ile ilintili çıkarımlara gidilerek, Avrupa'daki Alevi toplumunun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin gelecekte yapması gerekenlerle ilgili çeşitli çözümlere ulaşılmıştır. Bozkurt'un bu çalışması Babek yayınları tarafından kitap olarak da basılmıştır.

Yüksek Öğretim Kurulu Tez Merkezi üzerinden edindiğimiz diğer bir Yüksek Lisans Tezi ise Ali Altun tarafından İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,

⁵⁴ Tufan Bozkurt, *Mannheim ve Çevresinde Yaşayan 3. Kuşak Alevi gençlerinin Alevilik, Türkiye Ve Almanya Algılayışları Alan Araştırması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015).

Tarih Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. Ali Arslan danışmanlığında hazırlanan “*Almanya Alevileri'nin Sorun ve Talepleri ile Almanya'nın Alevi Politikası*”⁵⁵ isimli basılmamış Yüksek Lisans Tezidir. 215 sayfadan oluşan ve Giriş dahil dört bölümde tamamlanan çalışmada, Almanya'nın Alevilerle ilgili politikasını ve amaçlarını analiz ederken, edindikleri kurumsal tecrübeyle Türkiye'de yaşayan Alevileri de etkileyebilecek konuma ulaşan Almanya Alevilerinin sorun ve taleplerinin yanı sıra Türkiye'deki Alevilerle ilişkileri incelenmiştir. Alevilerin Almanya'ya göçü ve kurumsal kimlik kazanma sürecine de değinilen çalışmada asıl üzerinde durulan konu Almanya'nın Alevi politikasını etkileyen faktörler olmuştur.

Türk Üniversitelerinde yapılan bir diğer yüksek lisans çalışması da Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Tuğça Poyraz Tacoğlu danışmanlığında Özge Duman Karaboğa tarafından hazırlanan “*Almanya'da yaşayan Alevi Göçmenler*”⁵⁶ isimli 198 sayfalık basılmamış yüksek lisans tezidir. 2018 yılında tamamlanan çalışma, giriş bölümünün ardından gelen beş bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde, çalışmanın kapsamına ilişkin araştırmanın konusu, amacı, önemi, problem cümleleri, araştırmanın yöntemi, veri toplama süreci, veri analizi süreci, katılımcılar ve araştırma sırasında karşılaşılan güçlükler hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde, göç ve göç çeşitleri, kimlik, kolektif kimlik, ‘Euro Alevism’, kültürel kimlik, kültürel kimliğin unsurları, kültürel görelilik, çok kültürlülük, azınlık, ulus ötesicilik gibi kavramlar ve Almanya'da çifte vatandaşlık mevzuatı araştırma bağlamında ele alınarak çalışmanın alt yapısı oluşturulmaya çalışılmıştır. Tezin üçüncü bölümünde, göçe dair kuramların, sosyal inşacı kuramın ve son olarak kesişimsellik kuramının açıklamalarına yer verilmiştir. Tezin dördüncü bölümünde, Almanya'daki Aleviler ve Alevi dernekleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Almanya'da Alevi hareketinin ve göçünün kısa bir tarihini, Almanya Alevi derneklerinin genel bir değerlendirmesini, Almanya'daki Alevilerin ulusötesi yapısını ve Alevilik kimliğine dair birtakım tartışmaları incelemiştir. Tezin beşinci bölümü, ilk olarak katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin analizi ile başlamıştır. Ardından derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler değerlendirilerek oluşturulan kod,

⁵⁵ Ali Altun, *Almanya Alevileri'nin Sorun ve Talepleri ile Almanya'nın Alevi Politikası* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014).

⁵⁶ Özge Duman Karaboğa, *Almanya'da yaşayan Alevi Göçmenler* (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabil Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018).

kategori ve temalar aracılığıyla analize devam edilmiştir. Bulguların daha kolay anlaşılır olması için tablolardan yararlanılmıştır. Son bölüm olan sonuç kısmında ise, hem kuramsal hem de alan araştırması sonucu elde edilen veriler üzerinden, Almanya'daki Alevilerin Aleviliği kavrayışı ve derneklerin bu noktadaki yerine dair araştırmadan ulaşılan sonuçlara ilişkin genel bilgiler ve değerlendirmeler yer almıştır.

Kaynak taraması sırasında ilk karşılaştığımız akademik yayın Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi'nde "*Almanya'da Aleviler, -Frankfurt, Darmstadt, Wuppertal, Troisdorf, Mannheim, Bergkamen, Köln bölgelerinde yürütülen Alan Araştırması Raporu-*"⁵⁷ ismiyle yayınlanmıştır. Belkıs Menemencioğlu (Temren) tarafından kaleme alınan 51 sayfalık makalede Almanya'da yaşayan Alevilerin karşılaştıkları sorunlar saptanmaya çalışılmış, yaşadıkları kültürel değişimler incelenmiş ve farklılaşmalar tespit edilmeye çalışılmıştır. 7 farklı şehirde, her şehirde tesadüfen tespit edilmiş 20 katılımcı aile yapılan görüşmeler sonucunda toplamda hedeflenen 140 aileden ancak 132'si ile görüşülebilmektedir. 2011 yılında yayınlanan bu çalışma hem içerik hem de kullanılan teknik itibarıyla bizim yaptığımız çalışmaya da ilham kaynağı olmuştur.

Özellikle Almanya'da Müslüman çocuklara yönelik din eğitimi alanında yaptığı çalışmalarla tanıdığımız Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri Cemal Tosun ve Halise Kader Zengin'in birlikte hazırladıkları ve Dini Araştırmalar Dergisi Ocak-Nisan 2009 sayısında yayınlanan "*Almanya'daki Alevilik Din Dersi Programları (1.- 4. Sınıflar) Üzerine Bir İçerik Analizi*"⁵⁸ isimli makale de tezimiz içeriğinde de değindiğimiz, Almanya'da Alevilerce kazanılmış bir hak olan okullarda Alevilik Din Dersi'nin (Alevitische Religionsunterricht – ARU) verilmesi noktasında önemli bilgiler içermektedir.

Almanya'da yaşayan Alevilere yönelik yazılan makaleler içerisinde alanımıza az da olsa yaklaşmış olanı Erdal Aksoy ile Zeynep Serap Tekten Aksürmeli'nin Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi Bahar 2018 sayısında yayınlanan "*Diaspora İçinde Diaspora: Almanya Alevileri*"⁵⁹ isimli makale çalışmasıdır. Makalede

⁵⁷ Belkıs Menemencioğlu, "Almanya'da Aleviler, -Frankfurt, Darmstadt, Wuppertal, Troisdorf, Mannheim, Bergkamen, Köln bölgelerinde yürütülen Alan Araştırması Raporu-", *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* Yaz 2011/4 (2011), 4-55.

⁵⁸ Cemal Tosun - Halise Kader Zengin, "Almanya'daki Alevilik Din Dersi Programları (1.- 4. Sınıflar) Üzerine Bir İçerik Analizi", *Dini Araştırmalar "Alevilik" Özel Sayısı* 12/Ocak-Nisan 2009, Sayı 33 (Ağustos 2010), 345-383.

⁵⁹ Erdal Aksoy - Zeynep Serap Tekten Aksürmeli, "Diaspora İçinde Diaspora: Almanya Alevileri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 85 (15 Mart 2018).

Almanya'ya yönelik Türk iş göçünün tarihsel gelişimi anlatıldıktan sonra Alevi vatandaşlarımızın Alevi kimliği etrafında örgütlenme çalışmalarına değinilmiştir. Genel olarak Türklerin “etkin azınlık” mı yoksa “diaspora” mı olduklarının tartışıldığı makalede, Alevileri ayrı bir diaspora olarak tanımlamanın kavramsal boyutları ve politik sonuçları üzerinde durulmuştur. Makalenin son dönemde yayınlanan yeni bir çalışma olması, bilgilerinin tazeliği açısından önemlidir.

Alanla ilgili yapılmış olan çalışmalardan bir tanesi de 2013 yılında Bingöl Üniversitesi tarafından düzenlenen Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu'nda tarafımızca sunulan “*Almanya'da Alevilik Merkezli Örgütlenmeler*”⁶⁰ isimli bildiridir. Ancak o dönem şartlarında alanda yeni olmamızdan kaynaklı hatalar ve elde etmiş olduğumuz verilerin taraflı olması gibi gerekçelerle adı geçen tebliğin eksik kaldığını söyleyebiliriz. Şöyle ki; ilgili bildiride Almanya'da Alevilik merkezli örgütlenmenin tarihini “*Hamburg Alevi Kültür Haftası*” etkinliği ile başlatmıştık. Fakat bugün geldiğimiz noktada kurumsallaşmanın çok daha erken bir tarih olan 1984'ten itibaren Şinasi Koç dedenin gayretleriyle Köln, Ahlen, Mainz gibi şehirlerde bir araya gelişlerin bir sonucu olarak gerçekleştiğini öğrenmiş bulunmaktayız. Örgütlenmenin başladığı tarih olarak iddia edilen 1989'a gelindiğinde ise öncesinde kurulmuş olan birçok derneğin federasyon çatısı altında birleşme fikrini tartışmaya açtıklarını mevcut kaynaklar ve görüştüğümüz tanıklar vesilesiyle belgelemiş bulunmaktayız. Bu bağlamda elde etmiş olduğumuz son veriler ışığında hazırladığımız ve Türk Ocakları İstanbul Şubesi tarafından organize edilerek 6-8 Kasım 2020 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleşen Hacı Bektaş Veli ve Takipçileri Sempozyumu'nda sunulan *Kurumsal Kimlik Kazanması Bağlamında Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi “Almanya Örneği”*⁶¹ isimli tebliğ daha derli toplu bilgiler içermesi açısından çalışmamıza kaynak teşkil edecektir.

Akademik olmamakla birlikte alanda yayınlanmış ve çalışmamız kapsamında istifade ettiğimiz eserler de bulunmaktadır. Bu kapsamda H. Nedim Şahhüseyinoğlu'nun “*Alevi Örgütlenmelerinin Tarihsel Süreci*”⁶² isimli kitabı içeriğinde başta Almanya olmak

⁶⁰ Bülent Keleş, “Almanya'da Alevilik Merkezli Örgütlenmeler”, *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014), 650-666.

⁶¹ Bülent Keleş, “Kurumsal Kimlik Kazanması Bağlamında Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi ‘Almanya Örneği’”, *Uluslararası Hacı Bektaş Veli ve Takipçileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. A. Yılmaz Soyuer (İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2020), 391-423.

⁶² H. Nedim Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütlerinin Tarihsel Süreci* (Ankara: İtalik Kitapları/Ayyıldız Yayınları, 2001).

üzere Avrupa'nın diğer ülkelerindeki Alevi yapılanmalarına da yer vermesi hasebiyle tez çalışmamızda istifade edilen eserler arasında yer almıştır.

İsmail Kaplan'ın hazırladığı ve Alevi Birlikleri Federasyonu tarafından yayınlanan “*Alevice, İncancımız ve Direncimiz*”⁶³ ulaşabildiğimiz ilk kaynak olmuştur. 2012 yılında benim tamamladığım “Almanya’da İslam ve Müslümanlar ‘Bavyera Örneği’” isimli yüksek lisans tezimde de Almanya’da Alevilik yapılanmasına dair çoğunlukla bu eserden yararlanmıştık. Ancak daha sonraki süreçte araştırmalarımızı derinleştirdikçe, gördüğümüz üzere; Kaplan’ın çalışması Almanya Alevi yapılanması hakkında önemli bilgiler vermekle beraber, ne yazık ki bütünü yansıtmamaktadır. Hamburg merkezli bir yaklaşımla örgütlenmenin tarihini Hamburg’a dayandırmakta ve yayımlandığı dönemde federasyona muhalif olarak bilinen isimlere ve onların faaliyetlerine neredeyse hiç yer vermemektedir.

Metin Kaçmaz’ın AABF kayıtlarına göre kronolojik bir tarzda hazırladığı ve federasyonun kuruluşundan 2018 tarihine kadar gerçekleşen önemli etkinliklere yer verdiği “Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi 1989-2018”⁶⁴ isimli eser Almanya’da Alevi Örgütlenmesine ışık tutması açısından tezimize kaynak teşkil etmiştir. Kaçmaz, eseri kaleme alırken gerekli gördüğü yerlerde olayların şahitlerine de müracaat etmiştir.

Çalışmamızda hatırat kitapları da önemli bir kaynak olarak kullanılmıştır. Bunlardan ilki, Ahmet Aydemir ve Uğur Aydoğdu’nun, “*Avrupa Alevi Yapılanması Kronoloji 1989-1998*”⁶⁵ ismiyle ve tamamen kendi kaynaklarıyla yayınlamış oldukları kitaptır. Ahmet Aydemir ilk adı Alevi Cemaatleri Federasyonu olan AABF’in kurucu genel başkanıdır. Uğur Aydoğdu da kurucu genel başkan yardımcısı ve kurucular kurulu üyesidir. Aydoğdu aynı zamanda federasyonun yayın organı olan Alevilerin Sesi dergisinin de uzun süre genel yayın yönetmenliği ve yazı işleri müdürlüğü görevini fahri olarak sürdürmüştür. Kitapta Aydemir ve Aydoğdu kuruluşundan itibaren 1998 tarihine kadar şahit oldukları olaylardan tarihsel sürece etki ettiğini düşündüklerini yazıya dökmeye çalışmışlardır. Hatıra niteliği taşıyan eser hem alanında ilk olması hem de

⁶³ İsmail Kaplan, *Alevice, İncancımız ve Direncimiz* (Köln: Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu Yayınları, 2009).

⁶⁴ Metin Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi 1989-2018* (Köln: YOL Bilim Kültür Araştırma Yayınları, 2018).

⁶⁵ Uğur Aydoğdu - Ahmet Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması Kronoloji 1989-1998* (Ankara: Öztepe Matbaacılık Ltd.Şti., 2013).

federasyonun kuruluş yıllarına ışık tutması açısından tezimizde kaynak olarak kullanılmıştır.

Alevilik merkezli kurumsallaşmaların tarihsel sürecini göstermesi açısından önemli bir kitap da ACF kurucular kurulu üyesi, federasyon genel başkanlığı ve dedeler Kurulu başkanlığı görevlerinde bulunmuş olan Derviş Tur'un elinde bulunan belgeleri de paylaşarak hazırlamış olduğu “*Avrupa’da İlk Alevi Yapılanmasının Tarihi Gerçekleri ve Seyit Derviş Tur’un Hatıraları*”⁶⁶ isimli eserdir. İlgili eser hem içeriğindeki belgeler hem de Federasyon kurucularından ve genel başkanlarından birisi olan Derviş Tur’un hatıralarını barındırması nedeniyle tarafımızca kaynak olarak kullanılmıştır.

Çalışmamızda kaynak olarak kullandığımız Halis Tosun’un “*Alevi Kimliğiyle Yaşamak*”⁶⁷ eseri de yazarın Tunceli Pülümür ilçesine bağlı Kalınkaş (Markazan) köyünde başlayan yaşam serüveninin Almanya-Hamburg şehrine uzanış öyküsünü anlatmaktadır. 1970’li yıllardan itibaren örgütlü yapılanmanın içerisinde olan Tosun, Sol örgütlü yapılanma şeklinde Alevilik merkezli dernekleşmeye geçişi Hamburg özelinde kendi gözlemlerine dayanarak anlatma yolunu seçmiştir. Almanya Alevi örgütlenmesinde Hamburg şehri 1989 yılında düzenlenen Alevi Kültür Haftası etkinliğinden dolayı önemli bir yer teşkil etmektedir. Halis Tosun da hem Alevi Kültür Haftası fikrinin oluşup eyleme geçmesi hem de Hamburg Alevi Kültür Merkezi’nin kurulması aşamasında etkin rol üstlenmesi nedeniyle önemli bir kaynak kişi konumundadır.

Hatıra kitabı yayınlayan Mehmet Caba da İmla Kitap Yayınları’ndan çıkan “*Avrupa Alevi Örgütlenmesi*”⁶⁸ isimli kitabıyla hatıralarını yazıya dökmüştür. Caba da tıpkı Ahmet Aydemir ve Uğur Aydoğdu gibi kurucular kurulunda yer alan isimlerden biridir. Caba, federasyondan 20.11.1999 tarihindeki istifasına kadar düzenli olarak yönetim kurulu üyeliği yapmış bir isim olması hasebiyle hatıraları da tezimize kaynak teşkil etmektedir.

Hamburg Alevi Kültür Merkezi’nin kuruluş sürecini anlatması bakımından önemli bir kaynak olarak gördüğümüz ve editörlüğünü Deniz Özbaş’ın yaptığı Hamburg Alevi Kültür Merkezi (HAKM) tarafından yayınlanan, “*Onların Öyküsü, Hamburg Alevi*

⁶⁶ Seyit Derviş Tur, *Avrupa’da İlk Alevi Yapılanmasının Tarihi Gerçekleri ve Seyit Derviş Tur’un Hatıraları* (İtimat Ofset Matbaa, 2016).

⁶⁷ Halis Tosun, *Alevi Kimliğiyle Yaşamak* (İstanbul: Can Yayınları, 2002).

⁶⁸ Mehmet Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi* (Ankara: İmla Kitap Yayınları, 2014).

Kültür Merkezi Tarihi”⁶⁹ isimli eser de Hamburg merkezli Alevi örgütlenmesinin tarihi hakkında elimizde önemli bir yazılı kaynak olarak bulunmaktadır. Kitapta Hamburg Alevi Kültür haftası düzenleme komitesi üyeleriyle yapılan söyleşiler yer almaktadır.

22. dönem CHP İstanbul Milletvekilliği de yapmış bulunan Ali Rıza Gülçiçek’in “Sınırları Aşan Mücadelem, Karacaören, Köln, Ankara”⁷⁰ isimli eseri de kaynaklarımız arasında yer almıştır. Gülçiçek, 1993-1997 tarihleri arasında AABF genel başkanlığı yapmıştır. Köln Alevi Kültür Merkezi’nin kuruluşunda da aktif rol alan Ali Rıza Gülçiçek’in anıları tarihi süreci anlamada çalışmamıza yardımcı olmuştur.

Gazeteci yazar Zeynel Gül’ün hatırat niteliğindeki “Yolmuyuz, yolcu mu?”⁷¹ ve “Dernekten Partiye Avrupa Alevi Örgütlenmesi”⁷² isimli kitapları da Alevi örgütlenmesine ışık tutması açısından kaynaklar listesinde yer almayı hak etmektedir. Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu’nun kuruluş yıllarına şahitlik eden yazar, kısa süre federasyon yönetim kurulu üyeliği de yapmıştır. Çalışmamız kapsamında Gül’ün folklor/edebiyat dergisinde yayınlanan “Almanya’da Alevi Örgütlenmesi Üzerine Kısa Bir Bakış” isimli makalesiyle⁷³ Bielefeld’de düzenlenen Bilgi Toplumunda Alevilik Sempozyumu’nda sunmuş olduğu “Almanya’da Alevi Dernekleri” konulu bildirisinden⁷⁴ de yararlanılmıştır.

Hem Alevi örgütlenmesinin Avusturya boyutunu göstermesi hem de örgütlenmenin Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu ile ilişkilerine vurgu yapması açısından gazeteci-yazar Hüseyin Şimşek’in hazırladığı “Avrupa’da Alevi Hareketi ve Özgün Bir Halka; Avusturya Alevileri”⁷⁵ isimli eseri de tezimize kaynak teşkil etmiştir. Avusturya’ya gelen ilk Alevilerden başlayarak ilk örgütlenme ve mevcut durumu Avusturya Alevi Birlikleri Federasyonu perspektifinden inceleyen Şimşek’in, son

⁶⁹ M. Deniz Özbaş (ed.), *Onların Öyküsü, Hamburg Alevi Kültür Merkezi Tarihi* (Hamburg: Hamburg Alevi Kültür Merkezi-Alevitisches Kulturzentrum Hamburg e.V., 1999).

⁷⁰ Ali Rıza Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem, Karacaören-Köln-Ankara* (Ankara: İtalik Kitapları, 2018).

⁷¹ Zeynel Gül, *Yolmuyuz, yolcu mu? Alevi Örgütlenmesi nasıl başladı, nasıl gelişti ve nereye gidiyor.* (Essen: Emek Druckerei, 1995).

⁷² Zeynel Gül, *Dernekten Partiye Avrupa Alevi Örgütlenmesi* (Ankara: İtalik Kitapları, 1999).

⁷³ Zeynel Gül, “Almanya’da Alevi Örgütlenmesi Üzerine Kısa Bir Bakış”, *folklor/edebiyat Alevilik Özel Sayısı - II* 2/30 (2002), 371-382.

⁷⁴ Zeynel Gül, “Almanya’da Alevi Dernekleri”, *Bilgi Toplumunda Alevilik*, ed. İbrahim Bahadır (Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003), 357-371.

⁷⁵ Hüseyin Şimşek, *Avrupa’da Alevi Hareketi ve Özgün Bir Halka: Avusturya Alevileri* (İstanbul: Belge Yayınları, 2016).

günlerde Avusturya’da yaşanan *Aleviliğin kendine özgü bir inanç olduğu* tartışmalarında, kitaptaki yorumlarıyla Avusturya ABF’den yana tavır takındığı görülmüştür.

Ayrıca Almanya’daki Alevi hareketinin kuruluşunu gerçekleştiren ve bu kuruluşa şahitlik yapan çok sayıda kişiyi de kaynaklar arasında zikretmek gerektiğini düşünmekteyiz. Özellikle 1970’li yıllarda başlayan Yurtseverler Birliği hareketinin kurucularından ve daha sonrasında Alevilik merkezli örgütlenmelerin de etkin isimlerinden biri olan Sabit Yıldız⁷⁶ bu kapsamda üzerinde durulması gereken bir kişiliktir. Kendisiyle gerek yüz yüze gerek telefonla gerçekleştirmiş olduğumuz görüşmelerde tarihsel süreç hakkında önemli bilgiler edindik. Kendisi hem Hamm’da, hem Mainz’da hem de Heilbronn’da kurulan derneklerde etkin rol üstlenmiştir. Günübürlük en az 400 km yol kat ederek başka şehirlerde kurulan derneklere fikirsel katkı sağlamaktan çekinmeyen Sabit Yıldız, bu yönüyle Almanya merkezli Alevi uyanışının ön plana çıkmayan gizli kahramanlarından birisi olmuştur. İsimlerini burada zikredemeyeceğimiz ama çalışmamız sırasında bize yol gösteren çok sayıda isim bulunmaktadır.

⁷⁶ Sabit Yıldız’la ilgili kısa bir biyografi için bkz.; Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 269-271.

1. BÖLÜM

1. AVRUPA'DA ALEVİLİK

Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan Alevi varlığını inceleyeceğimiz birinci bölüm genel olarak 1961 sonrası gerçekleşen antlaşmalarla Avrupa ülkelerine yönelen Türk işgücü göçüne ve göç sonucu Avrupa'nın genelinde görünür olmaya başlayan Alevilere ayrılmıştır. Bu bağlamda Müslüman işgücü göçü incelendikten sonra ikinci dünya savaşı sonrası göç hareketleri içerisinde Alevileri doğrudan etkileyen, işgücü antlaşması sonucu Avrupa ülkelerinde görünür olmaya başlayan Aleviler ön plana çıkartılmaya çalışılacaktır. Benzer bir yaklaşım tezimizin ikinci bölümünde de sergilenecek ve göçün ardından yaşanan gelişmeler incelendikten sonra doğrudan konuya odaklanılarak, Almanya'da Aleviler ve Alevilerin kurumsallaşma süreci üzerinde durulacaktır.

1.1. Avrupa'ya Müslüman İşgücü Göçü

Batı Avrupa'daki Müslüman azınlıkları inceleyen çalışmasında Kadir Canatan, Avrupa'ya yönelen Müslüman göçünü 4 farklı aşamada ele almaktadır. İlk olarak Kolonyal göç üzerinde duran yazar, İkinci Dünya Savaşı öncesinde İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkelere, sömürge olarak yerleşmiş oldukları Kuzey Afrika, Endonezya ve Surinam gibi Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerden milyonla ifade edilebilecek göç yaşandığını söylemektedir. İkinci Müslüman göç dalgasının ise İkinci Dünya Savaşı sonrasında batılı ülkelerde ortaya çıkan işgücü ihtiyacı üzerine, devletlerarası anlaşmalarla gerçekleşen işçi göçüyle gerçekleştiğini belirtmektedir. İşgücü göçünü aile birleşimlerinin takip ettiğini belirten yazar, bu göç dalgasının üçüncü aşama olduğunu kabul etmektedir. Son aşama olarak da çeşitli nedenlerle Avrupa ülkelerinden sığınma talebinde bulunan Müslüman göçmenler üzerinde durmaktadır.⁷⁷ Yazarın tespitlerinin tarafımızca da doğru bulunduğunu ancak halen devam etmekte olan aile birleşimleri içerisinde ulus aşırı evlilik gerçekleştirerek Avrupa'ya gelen “gelin ve damatlara” ayrı bir başlık açılması gerektiğini düşündüğümüzü ancak çalışmamızın sınırlarını zorlayacağı için konunun detaylarına giremeyeceğimizi belirtmek isteriz. Türk göç hareketlerini inceleyen araştırmacılar ise, Türk göçünü 1950'li yıllardan başlayarak

⁷⁷ Kadir Canatan, *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar* (İstanbul: insan yayınları, 1995), 12-14.

altı ayrı dönem içinde ele almaktadırlar. Bu dönemler: 1) 1950’li yıllarla birlikte başlayan hızlı kentleşmenin ardından köyden kente göç, 2) 1961’de ilk olarak Almanya’ya yönelen yurtdışı işgücü ihracı, 3) 1973 Petrol krizini takip eden aile birleşimleri, 4) 1980’lerde gerçekleşen politik ilticalar, 5) 1990’lı yıllarda ortaya çıkan sığınma başvuruları, 6) 2000’li yıllarla birlikte başlayan düzensiz göçmen hareketleri.⁷⁸

1950’li yıllarda kırsal kesimden İstanbul, Ankara ve İzmir başta olmak üzere büyük kent merkezlerine doğru bir göç dalgası başlamıştır. Köyden kente göç tartışması çalışmamızın sınırlarını zorlayacağı için biz burada konuya sadece değinmekle yetinip konunun uluslararası boyutunu göz önünde bulunduracak ve Avrupa ülkelerine yönelik göç hareketini kısa da olsa incelemeye çalışacağız. Yurtdışı iş göçü araştırmalarının ülkemizdeki duayen isimlerinden birisi olan Nermin Abadan-Unat, Türk işçilerinin Avrupa ülkelerine yönelik göç hareketini kapitalizm süreciyle bağlantılı olarak servet biriktirme arzusu olarak tarif etmektedir. Ona göre Avrupa ülkelerindeki sanayinin gelişmiş olması ve ticari imkânlarının genişliği, ekonomik durumunu düzeltmek isteyen vatandaşlarımız için fırsat oluşturmuştur.⁷⁹ Onun bu tarifi bizce de doğrulanmıştır. Zira gerek Almanya’da birlikte yaşadığımız gerekse de çalışmamız kapsamında görüşlerine başvurduğumuz isimlerin tamamı bir miktar para kazanmak gayesiyle yurtdışına çıktıklarını teyit etmişlerdir.

1.2. Türk İşgücü Göçü

İkinci Dünya savaşının yıkıp harabeye çevirdiği Avrupa, demografik faktörlerden⁸⁰ dolayı yeniden inşasını gerçekleştirecek emek gücüne sahip değildi⁸¹ ve işgücü açığını kapatmak için Güney Avrupa ve Akdeniz ülkelerine müracaat etmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak Avrupa’nın endüstrileşmiş ülkelerine yönelik Güney Avrupa ve Akdeniz ülkelerinden çok büyük çaplı göç hareketleri gerçekleşmiştir.⁸² Bu göç

⁷⁸ İbrahim Sirkeci vd., “Türk göç kültürü: Türkiye ile Almanya arasında göç hareketleri, sosyo-ekonomik kalkınma ve çatışma”, *Migration Letters* 9/4 (Aralık 2012), 375.

⁷⁹ Nermin Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç Konuk işçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002), xxi,5.

⁸⁰ Savaştan sonraki dönemde nüfus artış hızının istenilen oranda gerçekleşmeyip %2 oranında kalması, buna karşılık ekonomik büyümenin işgücü açığını beraberinde getirmesi, sömürge ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan etmesi gibi sebepler, bu demografik faktörleri ortaya çıkartmıştır. Bkz.; Canatan, *Avrupa’da Müslüman Azınlıklar*, 11.

⁸¹ Yasemin Özbek, “Misafir İşçi’den (gastarbeiter)Alman Türkler’e (Deutschtürken) Almanya’ya Emek Göçü’nün Tarihi”, *Almanya’ya Emek Göçü, Bir Bavul, Umut ve Hayalleriyle Çıktılar Yola*, ed. Ülkü Özbir Fındıkçioğlu - E. Zeynep Güler, Türkiye Yazıları 10 (İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2012), 13.

⁸² Nermin Abadan-Unat, “Türkiye’nin Dış Göç Akımı ve Sosyal Hareketlilik”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 27/04 (1972), 18.

sürecinden Türkiye’de üzerine düşen nasibini almıştır. Dinlediğimiz göç hikâyeleri ve göçe maruz kalanların yaşam koşulları kuşkusuz bu sürecin hiç kolay gerçekleşmediğini ve birçok zorluğu da beraberinde getirdiğini göstermiştir. Gidilen ülkenin sosyal ve kültürel ortamına uyum sağlayamamanın yanı sıra yabancı dil bilmemenin getirmiş olduğu aksaklıklar Türk işçilerinin yaşamlarını olumsuz etkilemiştir.⁸³ Bir süre kaldıktan sonra geri dönme hayalleri kuran işçileri bu sıkıntılara katlanmak zorunda bırakan sebeplerin başında, geride bıraktıkları yakınlarına finansal destekte bulunma düşüncesi olmuştur. Belki de bu yüzden normal şartlarda bir gün dahi zaman geçirmeyecekleri “Heim” diye meşhur olan işçi yurtlarında ikamet etmek mecburiyetinde kalmışlardır.⁸⁴ Zira neredeyse tamamına yakını yapılan ikili anlaşmalar gereği erkeklerden⁸⁵ oluşan ve kırsal kesim kökenli olan işçiler, maddi imkânsızlıklardan dolayı bu şekilde bir yaşama katlanmak zorunda bırakılmışlardır.⁸⁶ Yurtdışına göç etmiş olan bireylerin geride bıraktıkları hane halkının geliri yurt dışındaki işçilerce gönderilen paralarla dengelenmiştir.⁸⁷ Abadan-Unat, yurtdışına yönelen göç hareketini, köyden kente yönelen göç hareketinin bir devamı olarak görmektedir. Elde ettiği ilk istatistiki verilere göre 1961’de Almanya’ya gelmiş bulunan 1207 kişinin %68,6’sı İstanbul, %11,5’i Ankara, %14,1’i Zonguldak ve geri kalan %5,8’lik kesim ise Türkiye’nin diğer şehirlerinden⁸⁸ gerçekleşmiştir.

Uluslararası göç hareketi büyük ölçüde gelişmiş ülkelerin işverenleri ya da onlar adına hareket eden hükümetler tarafından açıklanan işgücü isteği ve istihdam kararına bağlı olarak oluşmaktadır.⁸⁹ Ülkedeki döviz açığına çare bulmak ve işsizlik sorununu

⁸³ İsmail Altıntaş, *Dış-Göç ve Din (Almanya’daki Türklerin Dini Hayatına İlişkin Sosyolojik Bir Çözümleme)* (İstanbul: Dem - Değerler Eğitim Merkezi yayınları, 2008), 78.

⁸⁴ Özbek, “Misafir İşçi’den Alman Türkler’e”, 15; Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 101. Abadan-Unat ilk yıllarda Türk işçilerinin %85’inin bu işçi yurtlarında kaldığını söylemektedir.

⁸⁵ Cahit Gelekçi - Ali Köse, *Misafir İşçilikten Etnik Azınlığa Belçika’daki Türkler* (Ankara: Phoenix yayınevi, 2011), 23,55. Belki de erkeklerin fazla olmasından kaynaklı olsa gerek kadın işçilerin de yurtdışında istihdam edilmeye başlandığı 1970’li yıllarda bazı Türk işçileri yurt dışındaki Türk temsilciliklerine ve hükümet yetkililerine başvurarak kadın istihdamının yasaklanmasını istemişlerdir. Bkz.; Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 159.

⁸⁶ Kula, yurtdışı işçi göçünün kentleşme sürecindeki gecekondulaşmanın bir devamı olduğunu ifade etmekte ve bunun bir sonucu olarak Almanya’daki Türklerin büyük çoğunluğunun kırsal kökenli oluşlarının etkilerini halen yaşadıklarını söylemektedir. Bkz.; Onur Bilge Kula, *Almanya’da Türk Kültürü Çok-Kültürlülük ve Kültürlerarası Eğitim*, çev. Aytekin Keskin (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012), 79-122.

⁸⁷ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 9,146.

⁸⁸ Abadan-Unat, “Türkiye’nin Dış Göç Akımı”, 25. ve Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 97,98.

⁸⁹ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 14.

çözmek isteyen⁹⁰ hükümet politikası, vatandaşlarının yeni meslekler öğrenmesini⁹¹ de umut ederek, Türk işgücünün Avrupa'ya yönelmesinde etkin olmuştur. İş gücü talep eden ülkelerle Türkiye arasındaki mesafe uzaklığı da sorun teşkil etmemiştir. Zira göç sisteminde yer alan ülkeler arasında fiziksel yakınlık şart değildir çünkü göçü kolaylaştıran etkenler, Abadan-Unat'ın da vurguladığı gibi, siyasal ve ekonomik ilişkilerdir.⁹² Yola çıkanlar açısından ekonomik zorunluluk o denli ön plana çıkmıştır ki, ne kadar uzağa gideceklerini ve bu mesafeyi ne kadar zamanda kat edeceklerini hesaplamamışlardır. Avrupa'ya doğru yola çıkan bu işçiler arasında, kendi ülkesinde henüz İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirleri görmemiş olanlar çoğunluktadır. Almanya'ya geldiklerinde ise %90'dan fazla bir yoğunlukla şehirlere yerleşmişlerdir.⁹³ Bu durum bir nevi tarım işçiliğinden sanayi işçiliğine geçiş⁹⁴ sürecidir. Schiffauer ise bu durumu kentleşme süreci⁹⁵ olarak kabul etmektedir. Yerleştikleri şehirlere baktığımızda ilk sırada Berlin yer alırken, onu Münih, Köln, Hamburg, Frankfurt, Stuttgart, Nürnberg ve Göppingen gibi on binlerce Türk vatandaşının yaşadığı şehirler takip etmektedir.⁹⁶ Bu şehirlerin ortak özelliği sanayi ve endüstrileşmenin yoğun olduğu yerleşim yerleri olmasıdır. Buna bir de henüz kişiliklerini tamamlamamış olmaları eklenince yaşamış oldukları kültürel şok davranışlarına da yansımıştır. Türkiye'ye izin için geldiklerinde onlar için kullanılan "Almancı" nitelemesi birazda yaşanmış olan bu kültürel şokun ürünüdür.⁹⁷ Zira işçiler seçilirken niteliksiz işçiler için 18-35 yaş grubu esas alınırken, nitelikli işçiler için bu yaş grubu 18-45⁹⁸ olarak belirlenmiştir. Çoğunluğun gençlerden

⁹⁰ Altıntaş, *Dış-Göç ve Din*, 77,78; İbrahim Sirkeci - M. Murat Erdoğan, "Editorial: Göç ve Türkiye", *Migration Letters* 9/4 (Aralık 2012), 299.

⁹¹ Yaşar Aydın, "Türkiye ile Almanya Arasındaki Göç Hareketleri ve Değişim: Veriler ve Gözlemler ışığında iki ülke arasındaki göç hareketlerine ve yol açtukları değişime ilişkin bir değerlendirme denemesi", *Almanya'ya Emek Göçü, Bir Bavul, Umut ve hayalleriyle Çıktılar Yola*, ed. Ülkü Özbir Fındıkçıoğlu - E. Zeynep Güler, Türkiye Yazıları 10 (İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2012), 36; Kadir Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı - Konuk İşçilikten Yerleşik Göçmenliğe* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 1990), 135.

⁹² Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 22.

⁹³ Faruk Şen - Andreas Goldberg, *Türken in Deutschland Leben zwischen zwei Kulturen* (München: Verlag C.H. Beck, 1994), 12; Altıntaş, *Dış-Göç ve Din*, 257. Gönül Tol'un Ural Manço'dan aktardığı bilgiye göre Almanya ve Hollanda'da yaşayan Türklerin çoğunluğu Orta Anadolu kökenli olup, Türkiye'de kasaba dahi görmeden yurtdışına çıkmıştır. Bkz.; Gönül Tol, "Entegrasyonu etkileyen makro düzey etkenler: Almanya ve Hollanda'da Türkler", *Migration Letters* 9/4 (Aralık 2012), 304.

⁹⁴ A. Vahap Taştan, "Yurt Dışındaki Türk İşçi Ailelerinin Kimliklerini Korumada Dinin Rolü", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1992), 233; Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, 17.

⁹⁵ Werner Schiffauer, "Göç ve Dindarlık - Almanya Örneği", çev. Arif Korkmaz, *Avrupa'da İslam ve Müslümanlar*, ed. Arif Korkmaz (Konya: Çizgi Kitabevi, 2011), 25.

⁹⁶ Abadan-Unat, "Türkiye'nin Dış Göç Akımı", 28.

⁹⁷ Altıntaş, *Dış-Göç ve Din*, 101,103; Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, 24,25.

⁹⁸ Nermin Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma*, çev. Ünsal Oskay (Ankara: Ajans - Türk Matbaacılık Sanayii, ts.), 7.

oluşması batılı yaşam değerlerine özentiyi de beraberinde getirmiştir. Her ne kadar Sosyal Demokrat Parti'nin (Sozialdemokratische Partei Deutschland - SPD) bir yan kuruluşu olan "Arbeiterwohlfahrt" (AWO) bünyesinde 1962 yılından itibaren Türk işçilerine yardımcı olabilmek için "Türkdanış" büroları⁹⁹ kurulmuş olsa da buralarda çalışan danışmanların Türk işçilerine yaşadıkları kültürel şoku atlatmaları hususunda yeteri kadar yardımcı oldukları söylenemez. Abadan-Unat, kırsal kesimden gelmiş olmak, eğitim oranının düşük olması gibi olumsuzlukların yanına bir de yeterli Almanca bilmemek eklenince, Türk işçilerin karşılaştıkları olumsuzlukları sineye çekmek zorunda kaldıklarını ifade etmektedir. İş verenle ilgili karşılaşılan problemlerde ise yetkili sendikalara ve yardım kuruluşlarına Almanca sorunundan dolayı Türk işçiler tarafından hemen hemen hiçbir başvuru gerçekleşmemiştir.¹⁰⁰

Avrupa'ya getirilen işçiler her ne kadar süreli "Gastarbeiter" (Konuk işçi) olarak düşünülümüşse de iş verenler açısından yeni işçi alma süreci pahalıya mal olduğundan¹⁰¹ bu durum planlananın tersi yönde gelişmiş ve gelen işçiler, ailelerini de yanlarına alarak temelli olarak yerleşme eğilimi göstermişlerdir.¹⁰² Bu yerleşme eğiliminin işçiler açısından en önemli sebebi ise başlangıçtaki hedeflerine¹⁰³ iki yıl gibi kısa bir sürede ulaşamayacaklarını görmeleri olmuştur.¹⁰⁴ 1961'de Almanya'da bulunan Türk vatandaşlarının sayısı 6.700 civarında iken, bu rakam 1973 yılında 605.000'e¹⁰⁵ 1987 yılına gelindiğinde 1.530.700'e ulaşmıştır. 1961 yılında yabancı nüfus içerisinde Türk vatandaşlarının oranı %1'e tekabül ederken, 1987' %34 olarak gerçekleşmiştir.¹⁰⁶ Bu artışın Türkiye açısından olumsuz etkileri de görmezden gelinmemelidir. Zira Türkiye elinde bulunan Kalifiye işgücünün %30'a varan kısmını bu dönemde yurtdışı iş göçü

⁹⁹ Özbek, "Misafir İşçi'den Alman Türkler'e", 15.

¹⁰⁰ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 104; Hakkı Keskin, *Göçün 50. Yılında Türklerin Gölgesinde Almanya, Geleceğe Yönelik Uyum Politikası İçin Görüşler*, çev. Yüksel Pazarkaya (İstanbul: Doğan Kitap, 2011), 38.

¹⁰¹ Christopher Caldwell, *Avrupa'da Devrimin Yansımaları Göç, İslam ve Batı*, çev. Hasan Kaya (İstanbul: Profil Yayıncılık, 2011), 44; Canatan, *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar*, 22.

¹⁰² Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 34.

¹⁰³ Bu sebeplerin başında, kısaca *zengin olmak ve daha iyi bir sosyal konum elde etmek* diye özetleyebileceğimiz, geri döndüklerinde kendi başlarına ayakta durabilecek sermaye miktarına ve statüye sahip olmak gelmektedir; Mustafa Gencer, *Almanya'da Türkler ve İslam Kanaat Önderlerinin Kimlik, uyum ve Gelecek Tasavvurları* (Bursa: Bursa Akademi, 2014), 25; Kula, *Almanya'da Türk Kültürü*, 159-162.

¹⁰⁴ Altıntaş, *Dış-Göç ve Din*, 87,88.

¹⁰⁵ Ayhan Kaya - Ferhat Kentel, *Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), 16,17.

¹⁰⁶ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 37.

vesilesiyle kaybetmiştir.¹⁰⁷ İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun kayıtlarına göre Ocak 1965 ile Ocak 1975 yılları arasında isimlerine düzenlenmiş davetiye ile yurtdışına çıkan işçilerin sayısı 238.255 kişidir. Ancak bu rakam o dönemde yurt dışında bulunan 720.000 civarındaki Türk işçilerinin sayısıyla karşılaştırıldığında ancak %33,8 gibi bir rakama tekabül etmektedir.¹⁰⁸ Bu durum İİBK'nun yurtdışına yönelen iş göçünü planlandığı gibi kontrol altında tutamadığını göstermektedir. Bize göre İş ve İşçi Bulma Kurumu turist olarak yurt dışına çıkan ve bu seyahati sonucunda ulaşmış oldukları ülkelerde çalışma izni alarak işçi statüsü kazanan vatandaşlarımızı göz ardı etmiş gözükmektedir.

1.2.1. İşgücü Antlaşmaları

İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi zulmünden kurtulmak için zorunlu olarak Türkiye'de kalan Fritz Baade'nin (D. 23.011893 Ö. 15.05.1974) savaş sonrası ülkeye döndükten sonra yapmış olduğu önerisi¹⁰⁹ ile 1956'yılında Türk teknisyenlerden oluşan küçük bir grubun meslek eğitimi programı kapsamında Almanya'ya getirilmesi kararlaştırılmıştır. Nisan 1957'ye gelindiğinde Schleswig-Holstein çalışma bakanının talebi üzerine¹¹⁰, 12 kişilik ilk Türk teknisyen grubu aileleriyle birlikte Hamburg'a ayak basmıştır.¹¹¹ Eğitim programı istenilen başarıya ulaşamamış, ancak bu vesile ile Almanya'ya gelmiş bulunan Türk teknisyenleri Hamburg'daki Dokalar ile Lübeck ve Bremen'deki bazı firmalarda iş hayatına katılarak, Almanya'daki ilk Türk işgücünü oluşturmuşlardır.¹¹² Bu teknisyenleri, bir Türk işadaminin Alman işverenleri için Türkiye'den kalifiye işçi komisyonculuğu takip etmiştir. Böylece, yüzyıllar boyunca fetih maksadıyla Avrupa'da at koşturmuş olan Türk insanı, Alman ekonomisinin teknik insan gücü ihtiyacı sonucunda, Batı Avrupa işgücü pazarına girmiştir. Almanya'ya gelen bu ilk Müslüman işçiler, kısa sürede Almanlarla kaynaşarak topluma entegre olmuşlardır. Bunları 150 kişilik bir başka stajyer zanaatkâr grubu izlemiş ve onlar da Alman ekonomisinin yaşadığı acil işgücü açığı neticesinde değişik firmalarda işe başlamışlardır. Bir taraftan bu başlangıç göçü devam ederken, diğer taraftan da Almanların Türkiye'de gerçekleştireceği yatırımlara öncülük edecek teknik insan gücü yetiştirme çalışması

¹⁰⁷ Abadan-Unat, "Türkiye'nin Dış Göç Akımı", 31; Birsen Şahin Kütük, "Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları", *Istanbul Journal of Sociological Studies* 52 (14 Mart 2016), 625.

¹⁰⁸ Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 9.

¹⁰⁹ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 40.

¹¹⁰ Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 28.

¹¹¹ Altıntaş, *Dış-Göç ve Din*, 80,81.

¹¹² Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 28.

sürdürülmüştür. Bu amaçla Türkiye Esnaf ve Sanatkârlar Birliği öncülüğünde 1959'da gerçekleşen toplantıda; Alman yatırımcıları ile Türk esnaf ve sanatkârları, gelecekte Türkiye'de yapılacak dış yatırımların geliştirilmesi amacıyla işbirliği kararı da almışlardır. Bu durum, Türk Hükümetlerinin herhangi bir etkisi olmadan gerçekleşmiş ve kendiliğinden yönlenecek bir gelişme olarak görülmüştür.¹¹³

1961 Anayasası'nın 18. maddesi ile Türk vatandaşlarının seyahat hürriyetinin temel bir hak olarak kabul edilmesi, Türk dış göç hareketine hız kazandırmıştır.¹¹⁴ Seyahat hürriyetinin ardından 30 Ekim 1961'de F. Almanya, 15 Mayıs 1964 tarihinde Avusturya, 16 Temmuz 1964'te Belçika, 19 Ağustos 1964'te Hollanda ile 08 Nisan 1965'te Fransa ve 10 Mart 1967'de İsveç ile yapılan ikili anlaşmalar,¹¹⁵ Avrupa ülkelerine yönelik göç hareketini doruk noktasına çıkartmıştır. 1962 öncesinde yurtdışında bulunan Türk sayısı 42.989 iken seyahat hürriyeti ve karşılıklı işgücü antlaşmalarıyla birlikte 1971 yılına gelindiğinde 468.096 Türk vatandaşının yurtdışında İşgücü olarak bulunduğu tespit edilmiştir.¹¹⁶ Aynı yıl içerisinde Türkiye genelindeki İş ve İşçi Bulma Kurumlarına yurtdışına gitmek için başvurup sırada bekleyen vatandaşlarımızın sayısı ise bir milyon civarındadır.¹¹⁷ 1972 yılı itibariyle Almanya'da bulunan Türk işçilerinin sayısında önemli bir artış gözlemlenmiş ve yabancı kökenli işçiler arasında en yüksek rakama ulaşmıştır. 1972 yılında Almanya'da bulunan Türk işçilerinin sayısı resmi makamlar tarafından 457.300 olarak verilmektedir.¹¹⁸ Avrupa ülkelerine gelen Türk işçilerinin çalıştıkları iş yerleri içerisinde Metalorji (fabrika işçiliği) ve inşaat gibi kol gücüne ihtiyaç duyan sektörler ön plana çıkmaktadır.¹¹⁹

¹¹³ Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 103; Şahin Kütük, "Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü", 612.

¹¹⁴ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*; Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 29.

¹¹⁵ Şahin Kütük, "Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü", 611; Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 30; Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, 14. Bu ülkelere gelen işçilerin büyük bir bölümü Almanya'ya gidemedikleri için bu ülkelere gelmek zorunda kaldıklarını söylemişler ve fırsat bulduklarında Almanya'ya geçmeyi düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bkz.; Ayhan Kaya - Ferhat Kentel, *Belçika Türkleri Türkiye ve Avrupa Arasında Köprü mü Engel mi?*, çev. Suna Gökçe (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 63,64; Gelekçi - Köse, *Belçika'daki Türkler*, 53,54.

¹¹⁶ Abadan-Unat, "Türkiye'nin Dış Göç Akımı", 21.

¹¹⁷ Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 23. Tam rakam 1.066.085 olarak verilmektedir. Bkz. Aynı eser s.25.

¹¹⁸ Abadan-Unat, "Türkiye'nin Dış Göç Akımı", 22.

¹¹⁹ Didem Danış - Fusun Üstel, "Türkiye'den Fransa'ya Göçün Toplumsal ve Tarihsel Boyutları", *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, ed. Didem Danış - Verda İrtiş (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 4; Abadan-Unat, "Türkiye'nin Dış Göç Akımı", 34.

İlk dönem anlaşmalarında temel ilke “rotation”¹²⁰ (dönüşümlülük) olmuştur. Yani işçiler belli bir süreliğine Almanya’ya gelecek, bir veya iki yıl kaldıktan sonra geri dönecek sonra yerine başka bir işçi getirilecektir. Bazı işçiler bu durumu askerlik gibi değerlendirerek ve döneceklerinden emin olarak Almanca öğrenme ihtiyacı hissetmemişlerdir. Ancak düşünülen ve ikili anlaşmalara yazılan bu ilke hiçbir şekilde uygulanamamıştır. Bu durumun ana sebebi işverenlerin işçilerini bırakmak istememelerinin yanı sıra işçilerin para biriktirmek arzusu ile çalışmak istemesidir.¹²¹ İşçilerinden memnun olan işverenler açısından en güzel örneği İsveçli işverenler göstermiştir. Abadan-Unat’ın verdiği bilgiye göre İsveçli işverenler kendilerine tercümanlık yapan çalışanları aracılığı ile işçilerinin neredeyse tamamını Konya’nın Kulu ilçesinden getirtirmişlerdir.¹²² Haklarında doktora tezi de hazırlanan Kululular’ın 2009 yılı itibariyle İsveç’teki nüfusu 20.000¹²³ olarak tespit edilmiştir. Hali hazırda 50.000 Kulu’lu vatandaşımızın İsveç’te yaşadığından bahsedilmektedir. Öyle ki; 2018 İsveç seçimlerinde Konya’nın Kulu ilçesinde de sandık kurulmuş ve izinlerini memleketlerinde geçiren İsveç vatandaşı Kululular oy kullanmıştır.¹²⁴ Benzer bir durum çoğunluğu Belçika’da yaşayan Afyon ilimizin Emirdağ ilçesi için de geçerlidir.¹²⁵ Zira bu ülkede yaşanan Türklerin %66’sı kendilerinden önce aile bireylerinden birisinin Belçika’ya geldiğini söyleyerek¹²⁶ akraba ve hemşerilik ilişkilerine vurgu yapmışlardır. Ülkedeki sayılarının 100.000 civarında olduğu söylenen¹²⁷ Emirdağlılar, henüz Belçika seçimleri için Emirdağ ilçesinde oy sandığı kurduracak güce sahip olmasalar da ilçe nüfusunun önemli bir kısmını Belçika’ya taşımayı başarmışlardır.

¹²⁰ “Rotasyon İlkesi” bu vesileyle Türk yetkililer yurtdışından dönen işçilerin kalifiye eleman olarak Türk iş piyasasına kazandırılacağını düşünmüşlerdir. Ancak durum planlandığı gibi gelişmemiş ve bu konudaki yetki ve inisiyatif işçi isteyen ülkelerdeki ihtiyaç ve beklentiler doğrultusunda şekillenmiştir. Detaylı bilgi için bkz.; Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 37.

¹²¹ Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 20,21; Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 44,109.

¹²² Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 20.

¹²³ Arif Korkmaz, *Göç ve Din (İsveçte’ki Kululular Örneği)* (Konya: Selöük Üniversitesi, Doktora, 2010), 195.

¹²⁴ “İsveç seçimleri için Konya Kulu’da sandık kurulacak”, Haber, <https://www.trthaber.com> (17 Temmuz 2018); Ayşe Yırcalı - Etyen Mahcupyan, *Avrupa’da “Türkiyeli” Olmak: Kimlikler, Bireyler, Vatandaşlar* (İstanbul: Podem Yayınları, 2016), 77.

¹²⁵ Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 20. Ayrıca bkz.; Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 98. ve Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 64.

¹²⁶ Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 39. Belçika’ya gönderilen Türk işçilerinin %75 gibi büyük bir çoğunluğunun evli olması hakkında bkz.; Geleceği - Köse, *Belçika’daki Türkler*, 60.

¹²⁷ Filiz Göktuna Yaylacı, *Belçika’da yaşayan Türklerin Yörecilik Anlayışları ve Toplumsal İletişim Süreçleri, Belçika’daki Emirdağlılar ve Posoflulara İlişkin Bir Araştırma* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Doktora, 2012), 181.

Konuk işçi olarak görülen yabancı işgücünün *geçici* olmayıp *kalıcı* olduğunu kabul etmeye başlayan Avrupa ülkeleri ve Türkiye arasında sosyal birtakım hakların kazanılması hususunda anlaşmalar imzalamaya başlamışlardır. Bu anlaşmalar çerçevesinde işçiler sağlık bakımı, iş kazaları, sakatlık ve ölüm hallerinde sigorta kapsamına alınmıştır. Ayrıca doğum ve çocuk yardımının yanı sıra işsizlik ve emeklilik haklarından da yararlanmaya başlamışlardır.¹²⁸ Bu bağlamda ilk Sosyal Güvenlik Anlaşması 1964 yılında Almanya ile imzalanmıştır.¹²⁹

1.2.2. Aile Birleşimleri

İlk dönem işçilerinin ailelerini beraberlerinde getirmelerine izin verilmemiştir. İşçilerin eşlerini de yanlarına alma süreci 1971 yılında başlamıştır.¹³⁰ Bekar olarak Almanya'daki yaşamlarını sürdüren Türk işçiler, ailelerini yanlarına getirecekleri 1970'li yılların ikinci yarısına kadar "Heim"larda kalmaya¹³¹ devam etmişlerdir. 1973-74 yılında petrol fiyatlarını dört kat artıran petrol ambargosu ekonomik krizle birlikte Avrupa genelinde işsizliğin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkeleri "Anwerbestop" (yabancı işçi alımını durdurma) olarak bilinen kararı almıştır. Bu karar uyarınca yeni işçi alımı sonlandırılırken, mevcut işçilerin geldikleri ülkelere dönmesi noktasında teşvik edilmesine başlanmıştır.¹³² İlk işçi göçünün başladığı 1961'den 1974 yılına kadar yurt dışına çıkan Türk vatandaşlarının ilk tercihi Almanya olurken, Almanya'yı, Fransa, Avusturya, Hollanda ve Belçika izlemiştir.¹³³ İşçi alımının durdurulması göçü durdurmamış ve bu sefer de aile birleşimi ile Türk nüfusunun artmasını sağlamıştır. Sadece 1973 yılında Almanya'ya aile birleşimi ile gelen kişi sayısı 245.000 olurken, Avrupa'nın diğer ülkelerine 91.488 aile üyesi yerleşmiştir.¹³⁴ 1973/74 döneminde tüm Avrupa ülkelerinde 711.302 olan Türk işçilerinin sayısı aile birleşimlerinin ardından bir milyondan fazla bir artışla 1.765.788'e yükselmiştir.¹³⁵ Ailelerini de Almanya'ya getirmeye başlayan işçiler, yaşam koşullarını düzeltmeye yönelmiş ve daha rahat yaşayacakları konutlara yerleşmişlerdir. 1980'li yıllarla birlikte

¹²⁸ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 46,47.

¹²⁹ Gencer, *Almanya'da Türkler ve İslam*, 12.

¹³⁰ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 44,128.

¹³¹ Şahin Kütük, "Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü", 613.

¹³² Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 47.

¹³³ Gelekçi - Köse, *Belçika'daki Türkler*, 57,58.

¹³⁴ Şahin Kütük, "Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü", 622.

¹³⁵ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 48; Gencer, *Almanya'da Türkler ve İslam*, 13. Şen ve Goldberg yapmış oldukları çalışmada 1973 yılı Kasım ayı itibarıyla Federal Almanya genelinde bulunan Türk sayısını 910.500 olarak vermektedirler. Bkz.; Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 20.

ise mülk edinme yolunu seçerek kalıcı olduklarını göstermişler ve bu yeni durumu ilgili devletlere de kabul ettirmeyi başarmışlardır.¹³⁶ Yaşar Aydın'ın tespitlerine göre 1991'den sonra Almanya'ya yönelik başta aile birleşimi olmak üzere göç hareketlerinde belirgin bir azalma¹³⁷ söz konusudur. Ağustos 2007'de yürürlüğe giren ve içerisinde Türkiye'nin de bulunduğu bazı ülkelere yönelik gerçekleşecek olan aile birleşimlerinde Almanca sınavı¹³⁸ uygulanması kararı evlilik yoluyla Almanya'ya gelişleri daha da azaltmıştır.¹³⁹ Ancak tüm olumsuz etkenlere rağmen Türkler Almanya'daki en büyük yabancı etnik grup olma özelliklerini devam ettirmektedirler.

Alman makamları yabancı işçilerin kendi ülkelerinden getirmiş oldukları çocuk kaydına dair belgelere güvenmeyerek, 1 Ocak 1975'te yürürlüğe giren yasayla çocuklar için yapılan ödemelerde ayrıma gitmesi ve Almanya'da bulunan çocuklara daha fazla ödenek ayırması Türk işçileri Türkiye'de bulunan çocuklarını Almanya'ya getirme hususunda teşvik etmiştir. Başta Abadan-Unat olmak üzere alanda araştırma yapan birçok akademisyene göre ailelere verilen “*çocuk parası*”¹⁴⁰ kararı sonrası Türk ailelerin doğum oranlarında artış gözlemlenmiştir.¹⁴¹ Bize göre 1974'te durdurulan işgücü göçünün ardından gerçekleşen aile birleşimlerinin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan doğum oranlarındaki artışı, doğrudan çocuk parasıyla ilişkilendirmek kolaycı bir yaklaşım olarak görülmektedir. Zira o yıllarda %86'sı evli olan¹⁴² ve aile birleşimine müracaat eden Türk işçilerinin yaş ortalamalarının 25-40 aralığında olması, ailelerin çocuk sahibi olmak için paradan daha öncelikli değerleri göz önünde bulundurduğunu göstermektedir. Nitekim Abadan-Unat'ın da içinde bulunduğu bir çalışma grubunun Yozgat ili Boğazlıyan ilçesi özelinde yapmış olduğu araştırmada ortaya çıkan sonuçlar da bizim bu düşüncemizi doğrular niteliktedir. Yurtdışına giden ailelerle köyde kalanların hayattaki çocuk sayılarının da karşılaştırıldığı çalışmada, çocuk sayısında fark olmadığı görülmüştür.¹⁴³ Kaldı ki, Almanya'daki Türk ailelerin çocuk sayılarına baktığımızda da öyle zannedildiği

¹³⁶ Şahin Kütük, “Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü”, 613,626,627.

¹³⁷ Aydın, “Türkiye ile Almanya Arasındaki Göç Hareketleri ve Değişim”, 40.

¹³⁸ Aile birleşiminden yararlanmak isteyerek Almanya'ya gelmek isteyen eşlerin en az A1 seviyesinde Almanca bildiklerini belgeleyecekleri sınav.

¹³⁹ Keskin, *Türklerin Gölgesinde Almanya*, 43.

¹⁴⁰ Almanca: “*Kindergeld*”

¹⁴¹ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 50,51,190; Özbek, “Misafir İşçi'den Alman Türkler'e”, 16,17. 1975'te yürürlüğe giren yasayla birlikte ailelere verilen çocuk yardımı, çocuklarında aileleriyle birlikte Almanya'da yaşaması koşuluyla 50 ile 120DM arasında çocuk sayısına göre değişen bir miktara yükseltilmiştir.

¹⁴² Kula, *Almanya'da Türk Kültürü*, 162.

¹⁴³ Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 369.

gibi bir artışın gerçekleşmediği görülecektir. Kaya ve Kentel'in yapmış olduğu çalışmada Almanya'daki Türk ailelerin ortalama 4 kişiden oluştuğu tespit edilmiştir.¹⁴⁴

1973 yılı itibariyle Türkler tarafından kurulmuş, 108'i Federal Almanya'da olmak üzere Batı Avrupa'nın genelinde faaliyet gösteren 158 aktif dernek olduğundan¹⁴⁵ söz edilmektedir. 1974 yılında Batı Almanya'nın çeşitli şehirlerinde örgütlenmiş 112 dernek bulunmaktadır.¹⁴⁶ Aile birleşimleri Türkler tarafından kurulan dernek sayılarına da yansımıştır. Öyle ki 1974 ile 1987 arasında Almanya genelinde kurumsallaşmaya dayalı geniş çaplı bir örgütlenme yaşanmış ve Türk vatandaşları tarafından kurulmuş dernek sayısı 3000'in üzerine çıkmış¹⁴⁷ ve birçoğu federasyon çatısı altında bir araya gelmiştir. Bugün itibariyle Türkler tarafından kurulmuş ve faaliyet gösteren derneklerin tamamının sayısını tespit etmekse tamamen imkânsız hale gelmiştir. Zira ilk dönemlerde yalnızca Türk işçilerine hitap eden derneklerin arasına eğitim ve spor gibi diğer kültürlerle bir araya gelmeyi kolaylaştıran dernekler de katılmış ve dernekler için tercih edilen isimler yaşanan ülkenin dili kullanılarak belirlenmiştir.

1.2.3. İltica Başvuruları

Abadan-Unat 1980'de siyasal baskı nedeniyle Alman makamlarına iltica başvurusunda bulunan ve çoğunluğunu solcu ve Kürt kökenli isimlerin oluşturduğu Türkiye vatandaşlarının sayısını 57.913 olarak vermektedir.¹⁴⁸ Bu rakam 1976'da gerçekleşen 809¹⁴⁹ başvuruya kıyaslandığında 1980 askeri darbesinin iltica başvurularında ne denli etkili olduğunu göstermesi açısından oldukça dikkat çekicidir. Özbek ise 1980'li yıllarda siyasal faaliyetleri nedeniyle baskı gördüğünü söyleyen yaklaşık 125.000 Türk vatandaşının Almanya'ya iltica ettiğini bildirmektedir.¹⁵⁰ Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde iltica başvurularında Almanya'dan sonra ikinci sırayı Fransa

¹⁴⁴ Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 49. Benzer bir tespiti Simge Koçak'ta yapmıştır. Bkz.; Simge Koçak, *Sunniten und Aleviten in Deutschland: Familiendynamik und Erziehungsvorstellungen in der Einwanderungsgesellschaft* (Walfersdorf: Hochschule Landschut, Fakultät Soziale Arbeit, Bachelorarbeit, 2010), 51. Canatan, Avrupalı Türklere dair az çocuklu çekirdek aile tanımı yapmaktadır. Bkz.; Canatan, *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar*, 229.

¹⁴⁵ Şahin Kütük, "Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü", 622.

¹⁴⁶ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 54.

¹⁴⁷ Altıntaş, *Dış-Göç ve Din*, 121.

¹⁴⁸ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 56,257,266. Erkan Perşembe, 1979,1980,1981,1985,1990,1992,1995 yıllarında Almanya'ya iltica başvurusu yapan Türk vatandaşlarının sayısı ile ilgili olarak 165.710 sayısını vermektedir. Bkz.; Erkan Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2005), 70,71.

¹⁴⁹ Şahin Kütük, "Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü", 629.

¹⁵⁰ Özbek, "Misafir İşçi'den Alman Türkler'e", 18.

alırken, 1985 ile 1994 yılları arasında AB ülkelerine iltica eden Türk vatandaşlarının 264.000 civarında olduğu söylenmektedir.¹⁵¹ 2000’li yıllarla birlikte Almanya’ya yönelik iltica başvurularında belirgin bir azalma gözlemlenmiştir.¹⁵² Ancak 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından Türk vatandaşlarının iltica başvuruları artmaya başlamıştır.¹⁵³ Başvuru sahiplerinin Fetullahçı yapılanma mensupları olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerektir.

1.2.4. Geri Dönüşü Özendirme

1973-79 arası dönemde Alman hükümeti uyguladığı politikalarla işçi göçünü sınırlandırma ve mevcut yabancı işçilerin ülkelere geri dönüşlerini özendirme amacı gütmüş ve bu doğrultuda alınmış bir kararla 1976 yılında İstanbul’da bulunan Almanya irtibat bürosunu kapatmıştır.¹⁵⁴ Kohl hükümeti ise Almanya’nın bir göç ülkesi olmadığını ileri sürerek,¹⁵⁵ işçilerin anavatanlarına geri dönmesi beklentisiyle 28 Kasım 1983 tarihinde geri dönüşü özendirme kanununu (Gesetz zur Förderung der Rückkehrbereitschaft von Ausländern) yürürlüğe koymuştur. Bu kanunla ülkelere dönmeye karar veren işçilere 10.500 DM yanı sıra çalıştıkları süre boyunca ödedikleri emeklilik kesintilerinin de anında ödeneceği belirtilmiş ve çocuklu ailelere de her çocuk için 1.500 DM fazladan ödeme yapılmıştır. Bu teşvikten yaklaşık 250.000 Türk işçisi yararlanmış ve bu rakam toplam Türk nüfusu içerisinde %5,4’lük bir oranı teşkil etmiştir.¹⁵⁶ Geri dönüşlerin ardından göreceli de olsa yabancı nüfusunda bir azalma yaşanmıştır. Geri dönüşleri değerlendiren Canatan, ilginç bir tespitte bulunarak, geri dönüşleri özendirme kanunuyla asıl hedeflenenin, yaşlanmış ve işe yaramaz hale gelmiş yaşlı işçi nüfusu gelmiş oldukları ülkelere göndererek, aile birleşimi ile gelen ikinci kuşak genç işçilere yer açılmak istendiğini iddia etmektedir.¹⁵⁷ Ancak onun bu tespiti tarafımızca sorunlu görülmektedir. Zira kanun çerçevesinde geri dönecek olan ailelere

¹⁵¹ Daniş - Üstel, “Türkiye’den Fransa’ya Göç”, 16,17.

¹⁵² Aydın, “Türkiye ile Almanya Arasındaki Göç Hareketleri ve Değişim”, 40.

¹⁵³ Susanne Schührer, *Türkeistämmige Personen in Deutschland, Erkenntnisse aus der Repräsentativuntersuchung „Ausgewählte Migrantengruppen in Deutschland 2015“ (RAM)* (Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 2018), 16.

¹⁵⁴ Özbek, “Misafir İşçi’den Alman Türkler’e”, 17.

¹⁵⁵ Şahin Kütük, “Türkiye’den Avrupa’ya İşçi Göçü”, 630.

¹⁵⁶ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 58,59; Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 23,24; Şen - Aydın, *Islam in Deutschland*, 13. Dettling 250.000 rakamının sadece Türkleri değil, o tarihte Almanya’dan ayrılmış olan tüm yabancı işçileri kapsadığını ancak yasadan yararlananların büyük çoğunluğunu Türk işçilerinin oluşturduğunu söylemektedir. Bkz.; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 25.

¹⁵⁷ Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, 147.

çocuk başına ekstra ödeme yapılması, asıl hedefin yabancı nüfusu azaltmak olduğunu göstermektedir.

Kohl hükümetinin yürürlüğe koymuş olduğu geri dönüşü özendirme kanununun ana gerekçesi aile birleşimleriyle beraber sosyal yaşam içerisinde daha çok görünür olmaya başlayan yabancı işçilerin sanıldığı gibi geçici değil, kalıcı olduğunun görülmesi olmuştur. Bu kalıcılığın önemli işaretlerinden bir tanesi de 1980’li yılların ortalarına doğru 3000’in üzerine çıkan¹⁵⁸ Türk sivil toplum kuruluşları olmuştur. Dernekleşmedeki bu artışta 1980-1985 arasında yaşanan iktisadi durgunluğun da¹⁵⁹ etkin olabileceğini düşünmekteyiz. İktisadi durgunlukla gelen işsizlik Almanya’da yaşayan Türkleri sosyal faaliyetlere yöneltmiş olmalıdır. Bu yöneliş sonucunda Diyanet İşleri Türk İslam Birliği önce 1982 yılında Berlin’de ardından 1984 yılında Köln’de örgütlenerek, Diyanet İşleri Başkanlığı ile koordineli bir şekilde Almanya’da yaşayan Türk vatandaşlarına profesyonel din hizmeti vermeye başlamıştır. 1990’lı yıllarla birlikte buldukları ülkelerin vatandaşlığına geçen Türkler¹⁶⁰ “Avrupa Türkleri” kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

1.2.5. Yabancı/Müslüman Karşıtlığı

Başlangıçta kurtarıcı olarak görülen ve batılıların yapmak istemedikleri işleri düşük ücretle yaptıkları¹⁶¹ için kabul gören göçmen işçiler, ilki 11 Eylül 2001’de Amerika’da gerçekleşen ve sonrasında da artarak devam eden terör içerikli saldırıların da etkisiyle,¹⁶² Batılı ulusların Göçü istikrarsızlık ve korku kaynağı olarak görmeye başlamasının¹⁶³ bir sonucu olarak istenmeyen unsur konumuna itilmişlerdir. Almanya’daki radikal dini örgütlenmeler de ortaya çıkan bu yeni durumdan etkilenmiştir. Örneğin, 2000’li yıllara kadar Türkiye Cumhuriyeti devlet yetkililerinin yapmış olduğu tüm uyarılara rağmen faaliyetlerini sorunsuz bir şekilde sürdüren Cemalettin Kaplan’ın

¹⁵⁸ Altıntaş, *Dış-Göç ve Din*, 121. Keskin, 1985 yılında Hamburg’da “Türkiye Göçmeler Birliği” isimli derneği kalıcı olduklarını göstermek için kurduklarını söylemektedir. Bkz; Keskin, *Türklerin Gölgesinde Almanya*, 13.

¹⁵⁹ Keskin, *Türklerin Gölgesinde Almanya*, 40.

¹⁶⁰ Canatan, *Avrupa’da Müslüman Azınlıklar*, 195-198.

¹⁶¹ Caldwell, *Avrupa’da Devrimin Yansımaları*, 55; Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, 38.

¹⁶² “Madrid’te 4 Patlama”, Haber, <https://www.hurriyet.com.tr> (11 Mart 2004); “Londra’da Terör Değseti”, Haber, <https://www.dw.com/tr> (07 Temmuz 2005); Orhan Alpdündar, “Film yönetmeni Van Gogh’a infaz”, Haber, <http://arsiv.ntv.com.tr> (02 Kasım 2004); “Karikatür krizi”, Haber, <http://www.gazetevatan.com> (03 Şubat 2006).

¹⁶³ Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 17; Ayhan Kaya, “Euro-Türkler, Kuşaklararası Farklılıklar, İslam ve Entegrasyon Tartışmaları”, *Göç Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Haziran 2015), 49,50.

kurduğu ve vefatından sonra ise oğlu Metin Kaplan tarafından yönetilen *Halife Devleti*¹⁶⁴ (Kalifatstaat) örgütü, 11 Eylül saldırılarının ardından 12 Aralık 2001 tarihinde kapatılmış¹⁶⁵ ve örgüt lideri konumundaki Metin Kaplan, Mayıs 2004'te alınan kararla Türkiye'ye iade edilmiştir. Gencer tarafından, Almanya özelinde göçmen, dolayısıyla da İslam karşıtlığına artı bir unsur olarak, Almanların kolonyal bir geçmişinin olmayışı ve farklı kültürel unsurlarla birlikte yaşam deneyiminin az olması da eklenmektedir.¹⁶⁶ Sorunun farkında olan hükümetler bu konuyu gündemlerine alarak göçün ortaya çıkarttığı problemlerle mücadele etmeye yönelmişlerdir. Belediyeler bünyesinde kurulan "Yabancılar Meclisi"¹⁶⁷ bu yönde yapılan çalışmalara güzel bir örnektir. Ancak başarılı olup olamayacakları ya da ne ölçüde başarı sağlayacakları tartışma konusudur. Zira son rakamlara göre Batı Avrupa ülkelerinde 40 milyondan fazla göçmenin yaşadığı söylenmektedir.¹⁶⁸ Elbette ki bu nüfusun tamamı Müslüman değildir. Ancak en istenmeyen yabancı unsur Müslüman göçmenlerdir. Zira Batılı ülkelerde Müslüman nüfusun artışından rahatsızlık duyanların oranı %78'lere¹⁶⁹ çıkmış durumdadır. Son yıllardaki iltica başvurularıyla birlikte göçmen nüfusundaki artış, Batılı ülke vatandaşlarınca kendi kaynaklarının sömürüldüğü ve iş imkânlarının daraltıldığı suçlamasıyla göçmenlere karşı ırkçı saldırılar gerçekleştirmesine yol açmaktadır. Son örneğini 20.02.2020 tarihinde Almanya'nın Hanau şehrinde gördüğümüz ve aralarında 4 Türk'ün de bulunduğu 9 kişinin öldürülmesiyle sonuçlanan saldırı,¹⁷⁰ durumun ne kadar endişe verici boyutlara geldiğini göstermektedir.

Canatan, 1995'te yayınlanan çalışmasında, mülteci akımının Avrupa'da faşizmin artış göstermesine neden olduğuna vurgu yapmaktadır.¹⁷¹ Yaşananlar onun bu tespitini haklı çıkartmış gözükmektedir. Mustafa Gencer de ırkçı saldırılara dikkat çekmekte ve

¹⁶⁴ Türk kamuoyunda İslam Cemaatleri ve Cemiyetleri Birliği olarak tanınan örgütle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Ina Wunn, *Muslimische Gruppierungen in Deutschland* (Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH, 2007), 55-64; Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği*, 157,158; Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 171-174; Ursula Spuler-Stegeman, *Muslimen in Deutschland Informationen und Klärungen* (Freiburg-Basel-Wien: Herder, 2002), 73-82.

¹⁶⁵ Spuler-Stegeman, *Muslimen in Deutschland*, 68.

¹⁶⁶ Gencer, *Almanya'da Türkler ve İslam*, 40.

¹⁶⁷ Almancası "Ausländerbeirat" olan bu oluşumlar için bkz; Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 127,128.

¹⁶⁸ Caldwell, *Avrupa'da Devrimin Yansımaları*, 19,35.

¹⁶⁹ Jytte Klausen, *İslamı Yeniden Düşünmek Batı Avrupa'da Siyaset ve Din*, çev. Mahmut Aydın (Ankara: Liberte Yayınları, 2008), 185.

¹⁷⁰ Erbil Başay - Bahattin Gönültaş, "İrkçi terör Almanya'da çok can aldı", Haber, <https://www.aa.com.tr> (22 Şubat 2020). İrkçilik ve Avrupa'da ırkçılığın yükselişi ile ilgili olarak bkz.; Mehmet Taş, *Avrupa'da İrkçilik Göçmenler ve Aşırı Sağ Partiler* (Ankara: İmge Kitabevi, 1999).

¹⁷¹ Canatan, *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar*, 48.

2001'den sonraki süreçte Almanya'da yaşayan vatandaşlarımızın Nazilerin yaptıklarına benzer saldırılarla karşılaşma korkusu yaşadıklarının¹⁷² altını çizmektedir. Bizce 2001 yılı bu tür korkuların başlangıcı için çok geç bir tarihtir. Zira Canatan'ın da vurguladığı gibi iki Almanya'nın birleşmesinin ardından ırkçı ve şiddet içerikli olaylarda artış yaşanmış ve Türk gençleri hem kendilerini korumak hem de ırkdaşlarına karşı saldırıların önüne geçmek için çeteler kurarak "Dazlak Avı"na¹⁷³ çıkmışlardır. Şen ve Goldberg sadece 1992 yılı içerisinde 2285 aşırı sağ motifli saldırının gerçekleştiğini belirterek, bu saldırıların %90'lık kısmının yabancı düşmanlığı motifi taşıdığını¹⁷⁴ söylemektedirler. Yıllarca Almanya'da faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinde yöneticilik yapmış olan Recep Karagöz, 1990 ile 2002 yılları arasında gerçekleşen ırkçı saldırılar sonucunda resmi kayıtlara göre 21 Türkiye kökenli vatandaşımızın yaşamını yitirdiğini¹⁷⁵ ifade etmektedir. Eğer 2001 yılı bağlamında bir değerlendirme yapılacaksa, Müslümanların "dünyanın yeni lanetlileri"¹⁷⁶ olarak görülmeye başlandıklarını söylemek daha doğru bir tanımlama olacaktır. 2019 ve 2020 yılları içerisinde ise sadece Müslümanlara yönelik 1785 ırkçı saldırı gerçekleşmiş ve bu saldırılar sonucunda 82 kişi yaralanırken 2 kişi de yaşamını yitirmiştir. Saldırıların artması hükümet yetkililerini harekete geçirmiş ve hükümet yetkilileri, aşırı sağ, ırkçılık ve İslam düşmanlığı ile mücadele edecek projelerde kullanılmak üzere 1 milyar Euro bütçe ayırmıştır.¹⁷⁷ Bu Müslümanlar açısından ümit verici bir gelişmedir. Bilindiği gibi ikinci dünya savaşı öncesinde antisemitist bir karakter taşıyan ırkçılık,¹⁷⁸ günümüz Avrupa ülkelerinde Canatan'ın da üzerinde durduğu gibi "anti-İslamcı"¹⁷⁹ bir hal almıştır.

İş göçünün başladığı ilk yıllarda Avrupa'ya gelen Türk işçilerinin Türkiye'ye dair haberleri ve Türk siyasetini yakından takip edebilmek için o dönemin Almanya'da yayın

¹⁷² Gencer, *Almanya'da Türkler ve İslam*, 104.

¹⁷³ Canatan, *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar*, 82-84. Gerçekleşen ırkçı saldırılarla ilgili ayrıntılı bilgi için aynı eserin 241 ile 259 arasına bakınız. Ayrıca bkz.; Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 10-12.

¹⁷⁴ Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 134.

¹⁷⁵ Recep Karagöz, *Almanya: Yeni Yurt Son Göçün Anatomisi* (İstanbul: Fide Yayınları, 2007), 82,83.

¹⁷⁶ Ayhan Kaya, Frantz Fanon'un sömürge altında yaşamak zorunda kalan Afrikalılar için kullandığı "dünyanın lanetlileri" tabirini, 11 Eylül 2001 saldırıları sonrası öteki konumuna itilen Müslümanlar için "dünyanın yeni lanetlileri" şeklinde uyarlamıştır. Bkz.; Ayhan Kaya, "Almanya'daki Türkler ve Türkiye'deki Almanlar - Göçün Sebepleri ve Uyum Sorunları", *Almanya'daki Türkler: İki Ülkedeki Beklentiler* (International Conference on "Türkiye'nin Uluslararası Rolü: Güvenlik, Ekonomi ve Toplum, İstanbul: Konrad Adenauer Stiftung, 2006), 84.

¹⁷⁷ "Islamfeindlichkeit in Deutschland Mehr als 900 Angriffe auf Muslime und Moscheen im Jahr 2020", Haber, <https://www.spiegel.de> (08 Şubat 2021).

¹⁷⁸ Taş, *Avrupa'da Irkçılık*, 38.

¹⁷⁹ Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, 91.

yapan Tercüman ve Akşam gazetesi gibi günlük yayınları sıklıkla takip ettikleri belirtilmektedir.¹⁸⁰ Günümüzde ise bu durum tam tersi yönde gelişme göstermektedir. Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk kökenli vatandaşlar, Türkiye siyasetinden çok yaşadıkları ülkelerin siyasetiyle ilgilenmeye başlayarak, kendilerine yönelik ırkçı söylem üreten sağ partiler¹⁸¹ yerine daha çok sol partileri tercih etmektedirler.¹⁸² Siyasi yönelişle birlikte haber alma kaynakları da değişen Türkler, ilgili ülkelerin basın yayın organlarını takip etmektedirler.¹⁸³ Bu durumun ortaya çıkmasında yaşadıkları ülkelerin vatandaşlığına geçişlerin de etkili olduğunu düşünmekteyiz. 2000 yılında çıkan yasayla vatandaşlığa geçişlerin kolaylaştırıldığı Almanya’da 2003 yılı itibariyle Alman vatandaşlığına geçen Türklerin sayısı 625.981 olarak verilmektedir.¹⁸⁴

Avrupa Birliğine bağlı ülkelerde yaşayan Türkiye kökenli nüfusun 2005 yılı öncesinde 4 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Artık Avrupa’da yaşayan Türkler, Türklük kimliklerinin yanına yaşadıkları ülkeyi de ekleyerek, Belçika-Türkü, Fransa-Türkü, Alman-Türkü gibi yeni bir Türk kimliği oluşturmaya başlamışlardır. Kaya ve Kentel bu tarz kimliklerin ortaya çıkmasına ön koşul olarak Avrupa’da yaşayan Türklerin içinde yaşamış oldukları toplumların yaşam şekillerine uyum sağlamalarını¹⁸⁵ göstermektedir. Caldwell, Cumhuriyet devrimlerinin Türkleri özelde Almanya’ya genelde ise Avrupa’ya daha uyumlu hale getirdiği ve onların diğer göçmen gruplarına nazaran uyum politikalarına da az ihtiyaç duyduğunu söylemektedir.¹⁸⁶ Klausen ise Caldwell’in tespitini bir adım daha ileri taşıyarak, Avrupa ülkelerinde yaşayan ve içinde buldukları topluma entegre olmuş isimlerin seküler kimlikli¹⁸⁷ oluşlarının altını çizmektedir.

¹⁸⁰ Stephane De Tapia, “Fransa ile Türkiye Arasındaki Göç Dolaşımı ya da Türkiye’nin Avrupa’yla Bütünleşmesinin Görünmeyen Yüzü”, *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, ed. Didem Danış - Verda İrtiş (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 5008), 177.

¹⁸¹ Taş, *Avrupa’da Irkçılık*, 13-25.

¹⁸² Klausen, *İslamı Yeniden Düşünmek*, 135.

¹⁸³ Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 70; Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 72,102.

¹⁸⁴ Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 22; Keskin, 1990’lı yıllarda Alman vatandaşlığına geçişlerin hızlandığını ve sadece 1999 yılında 104.000 Türkün Alman vatandaşlığına geçtiğini söylemektedir. Bkz; Keskin, *Türklerin Gölgesinde Almanya*, 157.

¹⁸⁵ Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 8,26,41,128-131; Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 133-135; Kaya, “Göçün Sebepleri ve Uyum Sorunları”, 88.

¹⁸⁶ Caldwell, *Avrupa’da Devrimin Yansımaları*, 178,179.

¹⁸⁷ Klausen, *İslamı Yeniden Düşünmek*, 308.

1.3. Avrupa’da Ortaya Çıkan Örgütlenmeler

Avrupa’ya iş göçü sonrası yerleşmeye başlayan Türk işçilerinin 1960-1970 yılları arasındaki ilk örgütlenme tarzları iki yönlü bir yapı arz etmiştir. Bu örgütlenmelerden birincisi o yıllarda neredeyse tüm dünyayı etkisi altında almış bulunan işçi haklarını ana hedef olarak belirleyen ve kültürel etkinliklere de yer veren Sol işçi dernekleri etrafında gerçekleşirken, ikincisi de işçilerin temel dini inançlarını kendileri için finansal kaynak olarak kullanarak, işçilere ibadet mekânları ve din görevlileri temin eden (siyasal) din merkezinde gerçekleşmiştir. İşçilerin zaten gelmiş oldukları ülkelere geri döneceğini düşünen resmi makamlar ise herhangi bir resmi örgütlenme teşebbüsünde bulunmamıştır.¹⁸⁸ İşçiler kendi imkânlarıyla açmış oldukları mescitlerde aralarında dini konularda becerikli olanları imam tayin ederek ibadetlerini gerçekleştirmişler ve kamusal alanda görünür olmamaya çalışmışlardır.¹⁸⁹ Diyanet İşleri Başkanlığı ise olaya ancak 1972 yılında müdahil olmuş ve ramazan ayına mahsus olmak üzere, Avrupa’daki Türk vatandaşlarının dini ihtiyaçları için din görevlisi göndermeye başlamıştır.¹⁹⁰ İlk büyük çaplı örgütlenmeler Batılı ülkelerin göçmen işçi alımını durdurmalarıyla eş zamanlı olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkler arasında ilk harekete geçen geniş çaplı yapılanma, halk arasında ‘Süleymancılar’ olarak bilinen grubun 15 Eylül 1973 tarihinde ‘İslam Kültür Merkezleri Birliği’ni (VIKZ) kurmasıyla gerçekleşmiş ve onu 1975 yılında ‘Avrupa Millî Görüş Teşkilatı’ takip etmiştir. Günümüzde Avrupa’daki en büyük İslami oluşum olan ‘‘Diyanet İşleri Türk İslam Birliği’’nin (DİTİB) Almanya genelinde kurumsallaşması için ise 1984 yılını beklemek gerekmiştir. Zira her ne kadar Berlin eyaletinde 1982’de 15 cami derneğinin bir araya gelmesiyle örgütlenmiş olsa da DİTİB’in Almanya genelini kapsayacak şekilde kurumsallaştığı tarih 5 Temmuz 1984’tür.¹⁹¹ Diyanet ülke genelini kapsayan ilk örgütlenmelerini 1982 yılında Vakıf olarak Belçika ve Hollanda’da kurmuştur. Günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı, Dış İlişkiler genel Müdürlüğüne bağlı olarak Almanya, Belçika, Hollanda, İsveç (1984), Danimarka (1985), Fransa (1986), İsviçre (1987), Avusturya (1990) ve İngiltere (2001) gibi ülkelerde

¹⁸⁸ Samim Akgönül, ‘‘Din, Çok Bağımlılık ve Kimlik Korkusu Ekseninde Fransa Türkleri’’, *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, ed. Didem Danış - Verda İrtiş (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 97,98.

¹⁸⁹ Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği*, 127.

¹⁹⁰ Mustafa Tavukçuoğlu, *Avrupa’da Türk Ailesi ve Din Eğitimi (Avusturya Örneği)* (Konya: Mehir vakfi Yayınları, 2000), 2.

¹⁹¹ Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 93; Gencer, *Almanya’da Türkler ve İslam*, 13-15; Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği*, 138-150; Şen - Aydın, *İslam in Deutschland*, 51-58.

federasyon ve vakıflar bulunmaktadır. 1985'ten beri saydığımız ülkelerdeki cami derneklerine din görevlisi gönderilmekte ve masrafları Türkiye Cumhuriyeti tarafından üstlenilmektedir.¹⁹² Günümüzde Avrupa'da yaşayan Müslümanların din adamı ihtiyacı büyük oranda Türkiye'den gelen imamlar aracılığı ile karşılanmaktadır.¹⁹³

Gencer, göçmen sivil toplum örgütlerinin kurulma süreçlerini incelerken önemli bir tespit yaparak, kendi dini ve kültürel değerlerini cemiyetin diğer üyeleriyle birlikte yaşayarak milli ve manevi değerleri diri tutma isteğinin altını çizmektedir.¹⁹⁴ Onun bu tespiti tarafımızca da desteklenmektedir. Zira araştırmamız süresince ziyaret etme imkânı bulduğunuz tüm Camii, cemevi vb. sivil toplum dernekleri 3 neslin aile dışında bir araya gelerek kültürel ve dini aktarım gerçekleştirdiği ve insanların sosyalleşme ihtiyaçlarını giderdiği merkez konumuna gelmiştir. Kaya ve Kentel ise Alevi ve Sünniler arasında ortaya çıkan dernekleşme faaliyetlerine gerekçe olarak Türkler arasındaki işsizlik oranlarının yükselmesini göstermektedirler. Anavatan ile yaşanan ülke arasındaki dayanışma bağının zarar görmesi, işsizlik sonucu fakirleşen kitleleri cemaat dernekleri ve dini örgütler gibi geleneksel oluşumlar etrafında bir araya getirdiği iddiasında bulunmaktadır.¹⁹⁵ Bu tespit Cami dernekleri özelinde Almanya'da hayatını kaybeden kimsesizlerin naaşlarının cemaat arasında para toplanarak Türkiye'ye gönderilmesi gibi istisnai durumlar düşünüldüğünde bir gerçekliği izah ediyor olabilir. Ancak bizim tespitlerimiz Alevi kurumsallaşması özelinde onların bu iddiasıyla örtüşmemektedir. Zira Avrupa'da Alevi kurumsallaşmasını gerçekleştiren isimlerden bu anlama gelecek bir ifade duyulmamıştır.

1980'li yılların ikinci yarısından itibaren başlayan Alevi örgütlenmeleri dışında kalan diğer dini oluşumlar, Türkiye ile ideolojik veya kurumsal bir bağlantı sonucunda¹⁹⁶ ortaya çıkmıştır. Özellikle Sünni dernekleşmelerde bu durum çok açık bir şekilde gözükmektedir. Avrupa Millî Görüş Teşkilatı ile MSP/RP/SP ilişkisi, Avrupa Türk İslam Birliği (ATİB), Avrupa Nizam-ı Alem Federasyonu (ANF) ve Türk Federasyon'u ile MHP ve BBP ilişkisi, DİTİB ile Diyanet İşleri Başkanlığı ilişkisi ve VİKZ ile Süleyman Hilmi Tunahan cemaati ilişkisi belirgin bir şekilde görülmektedir. Tespitlerimize göre

¹⁹² Yakup Çoştu, "Avrupalı Türklerin Dini Yaşantısında Dini Grupların Rolü", *Dini Gruplar, Siyaset ve Bürokrasi*, ed. Kemal Ataman vd. (Bursa: Bursa Akademi, 2017), 492.

¹⁹³ Klausen, *İslamı Yeniden Düşünmek*, 167.

¹⁹⁴ Gencer, *Almanya'da Türkler ve İslam*, 44.

¹⁹⁵ Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 58.

¹⁹⁶ Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, 111,112.

Alevilerde bu durum zıt istikamette gerçekleşmiştir. 1980 öncesi Türkiye Birlik Partisi bağlantılı derneklemeler ve Barış Partisi ile girilen kısa süreli dirsek temasının haricinde, Türkiye’den bağımsız bir kurumsallaşma söz konusudur. Sökefeld de bu bağımsızlığın üzerinde durarak, AABF’nin Türkiye ile herhangi bir organik bağının bulunmadığını doğrulamaktadır.¹⁹⁷ Avrupa ülkeleri ve Almanya Alevi örgütlenmeleri kısmında görüleceği gibi 1995’ten sonra özellikle Cem Vakfı bağlantılı başlayan derneklemelere Avrupa’daki Aleviler rağbet etmemektedir. Aynı durum Avrupa’daki Alevi derneklerinin talepleri üzerine, masrafları Diyanet İşleri Başkanlığı’nca karşılanarak yurtdışına gönderilen Alevi dedeleri için de geçerlidir. Bu dedeler “Gri pasaportlu” olarak nitelendirilerek özellikle AABF’ye bağlı derneklere girişleri yasaklanmaktadır. Bu yönüyle baktığımızda Alevilik etrafında ortaya çıkan kurumsallaşmalar, Avrupa’da yaşayan vatandaşlarımız tarafından Türkiye’de herhangi bir kurum, kuruluş veya parti bağlantısı olmadan kurulan yegâne oluşumlardır.

Yapmış olduğumuz tespitlere göre Avrupa’da Alevilik merkezli ortaya çıkan örgütlenmeleri *Dede Merkezci* ve *Kültür merkezci* olmak üzere iki yönlü değerlendirmek gerekmektedir. Detaylarına Almanya bölümünde değineceğimiz bu iki yönlü yapılanmalar birbirinden bağımsız organizasyonlarca temsil edilmektedir. İlk işçi derneklerinin kurulmaya başlandığı dönemden 1980’e kadar ortaya çıkan ve Amaleler Birliği, Türk Amaleler Birliği, Türk İşçileri Barış Birliği isimli yapılar ise çoğunlukla siyasi amaç gütmüşlerdir. 1980 öncesi döneminin temel özelliği, Alevilerin sol işçi dernekleri bünyesinde bir araya gelmeleri ya da Türkiye Birlik Partisi güdümünde hareket ederek kurmuş oldukları dernekleri Yurtseverler Birliği Federasyonu şeklinde örgütlemeleri olmuştur. İki yönlü yapılanmanın ilk yönü 1980’li yıllarda Şinasi Koç dedenin girişimiyle başlayan ve yer yer halen de devam eden *Dede Merkezci* örgütlenmelerdir. Bu aşamada Türkiye’de edinilen geleneksel kültürün mutlaklaştırılması¹⁹⁸ ve geleneksel din algısını koruma düşüncesi ana gaye olmuştur. İkinci yönü ise *Kültür Merkezci* yapılanmalardır. İlk örneğini 1989’da Hamburg Alevi Kültür Haftası akabinde örgütlenen Hamburg Alevi Kültür Merkezi ile gördüğümüz bu tür yapılanmalar, hali hazırda Avrupa Alevi kurumsallaşmasının ana omurgasını

¹⁹⁷ Martin Sökefeld, “‘Wir sind auch da!’ Aleviten in Hamburg und der Kampf um Anerkennung”, *Wir sind auch da! über das Leben von und mit Migranten in europäischen Grossstädten*, ed. Angelika Eder, Forum Zeitgeschichte (Hamburg: Dölling und Galitz, 2003), 14/257.

¹⁹⁸ Kula, *Almanya’da Türk Kültürü*, 173.

oluşturmaktadır. Bu aşamada Alevi kültürünün gelişmeye açık ve gelecek yönelimli öğeleri, çokkültürlü toplumun gerekleri ile yoğrulmaya çalışılmıştır.¹⁹⁹ Bu iki yönlü yapılanmaların büyük organizasyonlar etrafında bir araya gelmeleri ise 1991’de kurulan Alevi Cemaatleri Federasyonu ile başlamıştır. Günümüzde de çok sayıda dernek bir araya gelerek benzer örgütlenmeler gerçekleştirmeye devam etmektedir. Alevi örgütlenmelerinin oluşturmuş olduğu en geniş katılımlı kurumsal yapı ise 1998’de kurulma kararı alınarak değişik ülkelerdeki federasyonların bir araya gelmesiyle birlikte Haziran 2002’de resmîyet kazanan ve hali hazırda tek temsilcisi Avrupa Alevi Birlikler Konfederasyonu (AABK) olan organizasyondur.

İncelediğimiz Avrupa ülkelerindeki Alevi örgütlenmelerinin büyük çoğunluğunu *Kültür Merkezci* yapılanmalar teşkil etmektedir.²⁰⁰ 1998 yılından itibaren Almanya haricindeki diğer Avrupa ülkelerinde de ortaya çıkmaya başlayan federasyonlaşma sürecinde AKM’ler başat rol üstlenmiş ve kurulan federasyonlar, içinde buldukları ülkelerle Aleviliğin inanç olarak tanınmasına yönelik görüşmeler gerçekleştirmişlerdir. Avusturya dışında kalan tüm ülkelerde, Alevi birlikleri federasyonları devlete karşı Alevileri temsile yetkili kılınmış durumdadır. İlerleyen sayfalarda görüleceği gibi Avusturya’da Alevileri kimin temsil edeceği tartışması kurumlar arası çatışmaya dönüşmüş bulunmaktadır ve kısa vadede bir çözüm görünmemektedir. Alevilerin en derli toplu örgütlendiği ülkeler ise İsveç ve Britanya olarak dikkat çekmektedir. İsveç’te Alevi nüfusun azlığı, birlikteliği kuvvetlendiren önemli bir unsur olarak gözükmektedir. Britanya’da ise 2010’dan sonra başlayan geniş çaplı örgütlenme, tek merkezli ve bilinçli bir yapı arz etmektedir.

1.4. Avrupa Ülkelerinde Aleviler

Elde etmiş olduğumuz istatistikî verileri Tablo I’de sunmuş bulunmaktayız. Buna göre incelemiş olduğumuz 9 Avrupa ülkesindeki tahmini Müslüman nüfus 18 milyonun üzerindedir. Son yıllara kadar en fazla Müslümana ev sahipliği yapan ülke olarak Fransa ön planda dururken, yaşanan mülteci akınının ardından Almanya ilk sıraya yerleşmiş gözükmektedir. Yaklaşık 5.367.000 Türkiye kökenlinin yaşadığı Avrupa ülkeleri içerisinde Almanya, Türk nüfusun en fazla bulunduğu ülke olurken, Büyük Britanya’da

¹⁹⁹ Kula, *Almanya’da Türk Kültürü*, 173.

²⁰⁰ Kürdistan Aleviler Birliği ve Devrimci Aleviler Birliği gibi örgütlenmeler de tarafımızca Kültür Merkezci yapılanmalar kapsamında ele alınarak aynı sürece dahil edilmiştir.

yerleşik Kıbrıslı Türkleri saymazsak, Fransa ikinci sırada yer almaktadır. Ancak Fransa her ne kadar Müslüman nüfus yoğunluğuna sahip olsa da uyguladığı katı laiklik politikaları²⁰¹ nedeniyle Müslümanların kamusal düzene katılımını engellemiş gözükmektedir. Almanya ise bu bağlamda daha esnek bir yapı arz etmektedir. Fakat bu esnekliğe rağmen Müslümanlar tarafından kurulmuş olan organizasyonlar kendi aralarında ortak bir uzlaşma kültürü geliştiremedikleri için Ahmediye ve Aleviler dışında kalan Sünni ve Şii İslam'ı temsil eden oluşumlar henüz kamusal tüzel kişilik hakkı elde edememişlerdir.

Tablo 1. Ülkelere Göre Müslüman, Türk ve Alevi Nüfusu

Ülkeler	Toplam Nüfus	Müslüman Nüfus	Türk Nüfusu	Tahmini Alevi Nüfusu
1 Almanya ²⁰²	83.100.000	5.500.000	3.000.000	600.000
2 Avusturya ²⁰³	8.716.700	700.000	282.800	65-80.000
3 Belçika ²⁰⁴	11.492.621	800.000	240.000	25-30.000
4 Büyük Britanya ²⁰⁵	67.000.000	4.130.000	430.000	150-200.000
5 Danimarka ²⁰⁶	5.837.000	250.000	64.492	10.000
6 Fransa ²⁰⁷	67.063.703	5.430.000	700.000	250-300.000
7 Hollanda ²⁰⁸	17.478.853	875.000	420.000	80-100.000
8 İsveç ²⁰⁹	10.327.589	640.000	100.000	10-15.000
9 İsviçre ²¹⁰	8.606.033	500.000	130.000	40.000
Toplam	279.621.499	18.825.000	5.367.292	1.230.000-1.375.000

²⁰¹ Virginia Suter Reich, *Bericht zur alevitischen Bevölkerung im Kanton Zürich*, Bilimsel (Zürich: Integrationsförderung der Stadt Zürich, Kasım 2012) (Integrationsförderung der Stadt Zürich), 25; Grace Davie, “Din ve Toplum: Avrupa Deneyimi Bir İstisna mı?”, *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*, ed. Ali Köse - Talip Küçükcan (İstanbul: İSAM, 2008), 39.

²⁰² Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*, 37,39; Schührer, *Türkeistämmige Personen in Deutschland*, 5; “Bevölkerungsstand”, Resmi, <https://www.destatis.de> (04 Ocak 2021).

²⁰³ “Bevölkerung mit Migrationshintergrund im Überblick (Jahresdurchschnitt 2019)”, Bundesanstalt Statistik Österreich.

²⁰⁴ “Türkiye Cumhuriyeti Brüksel Büyük Elçiliği”, Resmi, <http://bruksel.be.mfa.gov.tr> (12 Şubat 2019).

²⁰⁵ Britanya’daki Türk nüfusuna, bu ülkede yaşayan ve 130.000 civarında bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilen Kıbrıslı Türkler de dahil edilmiştir. Bkz.; Ahmet Uysal, “Londra’daki Türk Nüfusunun Mekânsal Dağılımı”, *Marmara Coğrafya Dergisi* 33 (Ocak 2016), 541; İbrahim Sirkeci - Necla Açık, “İngiltere’de Göçmenlerin Ekonomik Uyum ve İşgücü Piyasasındaki Azınlıklar”, *Göç ve Uyum*, ed. B. Dilara Şeker vd. (London: Transnational Press, 2015), 143-164.

²⁰⁶ “Statistics Denmark”, Resmi, <https://www.dst.dk/en> (Erişim 01 Ocak 2021).

²⁰⁷ “Sadece 3 ülkede yokuz! 152 ülkede 5 milyon Türk vatandaşı yaşıyor!”, Haber, <https://www.sozcu.com.tr> (06 Şubat 2020).

²⁰⁸ “Hoeveel mensen met een migratieachtergrond wonen in Nederland?”, Resmi, <https://www.cbs.nl> (01 Kasım 2020).

²⁰⁹ “T.C Stokholm Büyükelçiliği”, Resmi, <http://stokholm.be.mfa.gov.tr> (Erişim 09 Ocak 2021).

²¹⁰ “Türkiye-İsviçre İlişkileri”, Resmi, <http://www.bern.be.mfa.gov.tr> (06 Şubat 2019).

Almanya aynı zamanda Alevi nüfusun da en yoğun yaşadığı ülke konumundadır. Bu durum örgütlenmede de kendisini göstermiştir. Hem Türkiye Birlik Partisi bağlantılı örgütlenme sürecinde hem de 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren başlayan Alevilik merkezli örgütlenmeler sürecinde Almanya merkezli organizasyonlar diğer Avrupa ülkelerine öncülük etmişlerdir. 1980 öncesi TBP bağlantılı Yurtseverler Birliği Federasyonu Almanya’yla sınırlı kalırken, Alevilik merkezli örgütlenmeler Alevilerin yaşadığı tüm Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Biz çalışmamız kapsamında Tablo I’de gördüğümüz 9 Avrupa ülkesini kendimize örneklem olarak seçmiş bulunmaktayız. Almanya’ya ayrı bir bölüm ayırdığımız için bu başlık altında geriye kalan 8 Avrupa ülkesini ayrı başlıklar altında değerlendirmeye çalışacağız.

1.4.1. Avusturya

Türk işçilerin Avusturya’ya gelme süreci Türkiye ve Avusturya arasında 15 Mayıs 1964 tarihinde imzalanan²¹¹ ikili işgücü göçü anlaşması sonucunda gerçekleşmiştir. Anlaşma öncesinde bin kişi civarında olan Avusturya’daki Türk nüfusu, anlaşmadan bir yıl sonra göçmen işçi akınıyla birlikte 5.986’ya ulaşmıştır. 1971’de ise Türk işçilerin 16.500 civarında olduğu söylenmektedir.²¹²

1.4.1.1. Genel Durum

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nda birinci dünya savaşı öncesinde çoğunluğunu Boşnak Müslümanların oluşturduğu 600 bin civarında Müslüman yaşadığı söylenmektedir. Ancak birinci dünya savaşı sonrası İmparatorluğun yıkılması ve Boşnakların ayrılmasıyla birlikte Avusturya’daki Müslüman nüfusu neredeyse sıfırlanmıştır. 1964’te Türkiye ile yapılan işgücü anlaşması sonucunda gelen işçilerle birlikte 1986 yılındaki Müslüman nüfus 76.939 kişiye ulaşmıştır.²¹³ 2005 yılında ise bu rakam 500 bin olarak tahmin edilmiştir.²¹⁴ Bundesanstalt Statistik Österreich’in 2019 yılı resmi verilerine göre Avusturya’nın toplam nüfusu 8.716.700 olarak verilmiştir. Toplam nüfus içerisinde Türkiye kökenli nüfus ise 282.800 olarak hesaplanmıştır.²¹⁵ Ülkede

²¹¹ Şahin Kütük, “Türkiye’den Avrupa’ya İşçi Göçü”, 611; Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 30; Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 63,64; Gelekçi - Köse, *Belçika’daki Türkler*, 53,54.

²¹² Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 23.

²¹³ Tavukçuoğlu, *Avrupa’da Türk Ailesi*, 29.

²¹⁴ Klausen, *İslamı Yeniden Düşünmek*, 318.

²¹⁵ “Bevölkerung mit Migrationshintergrund”.

yaşayan Müslümanların sayısının 700.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.²¹⁶ Müslüman nüfus içerisindeki Alevilerin sayısı ile ilgili olarak 65 ile 80 bin arasında bir rakam ileri sürülmektedir.²¹⁷ Almanya’da olduğu gibi Avusturya’da da Alevilerin nüfusu ülkede yaşayan Türkiye kökenli nüfus baz alınarak belirlenmektedir. Bu konudaki genel yargı Türkiye nüfusunun en az %20’lik bir kısmının Alevi olduğu ve yurtdışı göçten de en fazla Alevi nüfusun etkilendiği yönündedir.

1878 Berlin Kongresi’nin ardından Bosna-Hersek’in Avusturya Macaristan İmparatorluğu’na bırakılması, Avusturya ile Müslümanlar arasındaki ilişkilerin dönüm noktası olmuş ve devlet Müslümanlara yönelik başta ihtiyaç duyulan dini kitapların basılması olmak üzere Müslüman din adamı yetiştiren “Darü’l Muallimin” ve “Şeriat Lisesi” okulların açılmasına öncülük etmiştir.²¹⁸ Devleti bu şekilde bir hizmet sunmaya teşvik eden ana etken o dönemlerde 600.000 Müslümanın²¹⁹ Avusturya-Macaristan sınırları içerisinde yaşıyor olmasıdır. 15 Temmuz 1912 tarihli yasayla birlikte İslam resmi din olarak tanınmış ve Müslümanlar dini cemaat statüsü elde etmiştir. I. Dünya savaşının ardından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun yıkılması ve Avusturya sınırları içerisinde yaşayan Müslümanların azalması ilgili kanunu yürürlükte olmasına rağmen hükümsüz kılmıştır. Zira Avusturya’da ilgili kanundan yararlanacak sayıda Müslüman kalmamıştır. İş göçüyle Müslüman nüfusta ortaya çıkan artış, ilgili yasayı tekrar gündeme getirmiş ve 20 Nisan 1979 tarihli kararnameyle kanunun tekrar yürürlüğe girmiş²²⁰ ve

²¹⁶ Anne Goujon vd., *Demographie und Religion in Österreich Szenarien 2016 bis 2046*, Araştırma (Wien: Österreichischer Integrationsfond, Ağustos 2017) (Österreichischer Integrationsfond), 13.

²¹⁷ Avusturya’da Kamusal Tüzel Kişilik kazanmış olan ALEVİ-Avusturya Alevi İnanç Toplumu resmi internet sayfasında Avusturya’daki Alevilerin nüfusunun 80 bin civarında olduğunu belirtmektedir. Baknz; Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich ALEVİ, “Unser Glaube”, Kurumsal, <http://www.aleviten.at> (Erişim 29 Aralık 2020); Şimşek ise Avusturya Alevileri kitabında 2014 yılı verilerine göre 65 -70 bin arası bir rakam vermektedir. Bkz.; Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 48; AVUSTURYA ABF de resmi internet sayfası üzerinden Almanya’daki Alevi nüfusuyla ilgili olarak ALEVİ kurumuyla aynı rakamı dile getirerek 80 bin civarında olduğunu ileri sürmektedir. Bkz.; “Avusturya Alevi Birlikleri Federasyonu”, Kurumsal, <https://www.aleviten.com> (Erişim 28 Aralık 2020). Avusturya Alevileriyle ilgili Viyana üniversitesinde yüksek lisans çalışması yapmış olan Mehmet Bağ 2012 yılı itibarıyla 60.000 civarında Alevinin ülkede bulunduğunu söylemektedir. Bkz.; Mehmet Bağ, *Die Aleviten und ihre Erwartungen an die religiöse Erziehung in Österreich* (Wien: Universität Wien, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 24. Yaman da 2015 itibarıyla 60.000 rakamı üzerinde durmaktadır. Bkz.; Ali Yaman, “Bir Kimliğin Dönüşümü: Avrupa’da Alevilik ve Sorunları”, *II. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri* (Eskişehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Basımevi, 2016), 4. Tözün ve Atbaş ise Avusturya’da 80.000 Alevi olduğunu iddia etmektedir. Bkz.; Issa Tözün - Emil Atbaş, “Alevi communities in Europe: Constructons of identity and integration”, *Alevi in Europe: voices of migration, culture and identity*, ed. Issa Tözün (London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2017), 193.

²¹⁸ Tavukçuoğlu, *Avrupa’da Türk Ailesi*, 31.

²¹⁹ İslamische Glaubensgemeinschaft in Österreich İGGÖ, “Über Uns”, Kurumsal, <https://www.derislam.at> (Erişim 24 Aralık 2020).

²²⁰ Tavukçuoğlu, *Avrupa’da Türk Ailesi*, 32,34,35.

Islamische Glaubensgemeinschaft in Österreich (Avusturya İslam İnanç Cemaati) kamu tüzel kişiliği statüsüyle resmi makamlar nezdinde Müslümanları temsile yetkili kılınmıştır.²²¹

1.4.1.2. Aleviler

23 Mart 2009 tarihinde Viyana Alevi Kültür Birliği “Islamische Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich – IAGÖ” (Avusturya Alevi İslam İnanç Toplumu) ismi altında kayıtlı inanç toplumu (Bekennnisgemeinschaft) statüsünde tanınmak için Kültür Dairesine²²² başvurmuştur. İsminde İslam geçtiği için Kültür Dairesi ilgili başvuruyu Avusturya İslam İnanç Cemaati’nin bilgisine sunmuştur. Cemaat’in Alevileri Müslüman görmediğini belirterek başvuruyu onaylamaması üzerine Kültür Dairesi, Alevilerin kayıtlı inanç toplumu olarak tanınma talebini İslam’ı temsile yetkili tek kurumun IGGÖ olduğunu beyan ederek reddetmiştir. IAGÖ ellerine ulaşan ret cevabının ardından Anayasa mahkemesine baş vurarak dava sürecini başlatmış ve 16.12.2010 tarihinde açıklanan kararla resmi kayıtlı inanç toplumu statüsü kazanmıştır. Kamusal tüzel kişilik tanınmış din toplumu (Gesetzlich anerkannte Religionsgemeinschaft) olmak için gerekli prosedürleri de tamamlayarak 9 Nisan 2013’te Kültür Dairesine sunan İAGÖ, 8 Mayıs 2013 tarihine kadar tanınmış olan itiraz süresinde, itiraz eden herhangi bir kurum olmayınca 22 Mayıs 2013 tarihi itibarıyla kamu tüzel kişiliği statüsünü kazanarak Alevileri temsile yetkili tek kurum olarak kabul edilmiştir.²²³ Ancak onların bu tanınma süreci, isimlerindeki “İslam” ibaresinden dolayı, kamuoyunda yanlış algılanarak 1912 yılında kabul edilen İslam yasası kapsamında değerlendirilmiş ve Sünni Müslümanlarla işbirliği yapmakla suçlanarak İslamcı Alevi olarak adlandırılmışlardır.

Avusturya devleti 1912 yılındaki kabul edilen İslam yasasının 100. Yılına denk gelen 2012 yılından itibaren hem İslam yasasını güncellemek hem de Müslüman derneklere yurtdışından aktarılan insan kaynaklarının önüne geçerek kontrol altında tutmak gayesiyle Sünni cemaatlerle görüşmelere başlamıştır. Bu süreçte Avusturya Alevi İslam İnanç Toplumu’nun da kamusal tüzel kişilik kazanması ve İslam içre bir kurum

²²¹ İGGÖ, “Über Uns”.

²²² Almancası *Kultusamt* olan ve Başbakanlığa bağlı çalışan bu kurumun görevleri arasında Avusturya’da yaşayan halkların dini haklarının güvence altına alınması bulunmaktadır. Bkz.; “Kultusamt”, Resmi, <https://www.bundeskanzleramt.gv.at> (Erişim 01 Mart 2021).

²²³ Özgür Erdoğan (ed.), *ALEVI Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich, Geschichte, Glaube, Aktivitäten* (Wien: Alevitische Glaubensgemeinschaft Österreich, 2020), 4,5; Zeynep Arslan, “Avusturya İslam Yasası’nın Avusturyalı Alevileri getirdiği son nokta...”, *Kızılbaş* 9 (Mart 2016), 10-11.

olduğunu belirtmesi, ilgili görüşmelere İAGÖ'nün de katılımını sağlamıştır. Bu konuda görüşlerine başvurduğumuz Özgür Erdoğan, devletin bu süreçte Sünni Müslümanların olması muhtemel radikal taleplerine karşı kendi elini güçlendirmek için²²⁴ Alevileri bu görüşmelere dahil ettiğini söylemiştir.²²⁵ Bu görüşmeler sonucunda bir mutabakat sağlanmış ve 25.02.2015 tarihli yasayla birlikte İslam yasasının kapsamı genişletilerek yenilenmiş ve Aleviler de Sünni Müslümanlarla eşit haklar çerçevesinde ortak bir anlaşmaya imza atarak yasaya dahil edilmiştir.²²⁶ Anlaşmanın ardından 27 Ekim 2017 tarihinde Avusturya Alevi İslam İnanç Toplumu isim değişikliğine gitmiş ve yeni ismini "Alevitische Galubensgemeinschaft in Österreich - ALEVI" (Avusturya Alevi İnanç Toplumu) olarak resmi makamlara bildirmiştir.²²⁷

Alevileri kamusal tüzel kişilik statüsü vererek tanıyan ilk ülke olan Avusturya'da Alevilerin kurumsallaşma süreci 19 Haziran 1989 tarihinde yapılan St. Pölten'de Alevi-Bektaşî Anadolu Kültür Derneği kurma girişiminin 26 Eylül 1989'da resmîyet kazanmasıyla başlamıştır. St. Pölten'de kurulan derneği 1990 yılında Viyana Alevi Kültür Birliği ve 1992 yılında da Voralberg Alevi Kültür Merkezi takip etmiştir.²²⁸ 1993 Sivas ve 1995 İstanbul/Gazi Mahallesi olaylarını müteakip Alevilerce kurulan derneklerde önemli bir artış gözlemlenmiştir. Şimşek'in yapmış olduğu çalışmayı incelediğimizde 2001 yılı itibarıyla 350 bin Müslümanın yaşadığı Avusturya'da²²⁹ Alevilik merkezli 11 derneğin kurulmuş olduğunu görmekteyiz.²³⁰ 2012 yılına gelindiğinde ise Alevi vatandaşlarımız tarafından kurulmuş olan yöre dernekleriyle birlikte bu sayı 25'e²³¹ çıkmıştır.

İçinde bulunduğumuz 2021 yılı itibarıyla Avusturya'da yaşayan Alevilerin üç ayrı kurum etrafında örgütlendiğini görmekteyiz. Avusturya Alevi Cem Federasyonu -AACF 2008 yılından itibaren bir dönem faal olmuşsa da²³² kurumsal statü kazanamadığı gibi

²²⁴ Alevilerin Sünni Müslümanlara nazaran daha liberal oldukları bilinen bir gerçektir. O dönemde başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelerden din görevlisi ve öğretmenler Avusturya'ya gelerek camilerde görev yapabilmekteydi. Yasayla birlikte bu konuda da düzenlemeler yapılmıştır; "Bundesgesetz über die äußeren Rechtsverhältnisse islamischer Religionsgesellschaften – Islamgesetz 2015", Das Rechtsinformationssystem des Bundes. Ayrıca bkz.; Zeynel Arslan, "Alevi Diasporası ve 'resmi din' olarak Alevilikte çoklu kimlik", *Göç Dergisi* 4/2 (Ekim 2017), 178.

²²⁵ Özgür Erdoğan, "29.12.2020 tarihli görüşme".

²²⁶ "Islamgesetz 2015".

²²⁷ Özgür Erdoğan (ed.), *ALEVI*, 5.

²²⁸ Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 115,117,120,158,264.

²²⁹ Goujon vd., *Demographi und Religion in Österreich*, 13.

²³⁰ Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 159-194.

²³¹ Bağ, *Die Aleviten in Österreich*, 24,25.

²³² Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 311-317.

2021 yılı itibariyle herhangi bir Alevi kurum üzerinde etkisi de gözlemlenmemiştir. Aktif olarak faaliyet yürüten Alevi kurumlarından birincisi ve en kolay izah edilebilir olanı etnik Kürt kimliği etrafında örgütlenmiş ve merkezi Almanya’da bulunan Demokratik Alevi Federasyonu’yla birlikte hareket eden Avusturya Alevi Kültür Merkezi’dir. Avusturya’da resmi kayıtlı dini dernek statüsü kazanmış olan derneğin, Avusturya Kürt Toplumu Konseyi’nin (Der Rat der Kurdischen Gesellschaft in Österreich - FEYKOM) üyesi olduğu söylenmektedir.²³³ Kürdistan Alevileri Federasyonu’nun Avusturya’daki tek temsilciliği olan dernek 15 Ocak 1995 tarihinde Avusturya Alevi Kültür Merkezi (Alevitische Kulturzentrum im Österreich – AKÖ) ismiyle Viyana’da kurulmuştur. Kendilerini “Kızılbaş-Aleviler” olarak isimlendirerek, İslam öncesi dini inançlara sahip olduklarını belirtmektedirler. Bağlı oldukları inancı İslam’ın dışında ayrı bir din olarak gören AKÖ yetkilileri, bu inançlarını da “Eski Aleviler – Alt-Aleviten”²³⁴ diye isimlendirerek Zerdüştlük, Mazdeklik gibi dinlerin bir karışımı olarak tanımlamaktadırlar. Çalışmalarını Viyana’da sürdüren ve 100 civarında üyesi²³⁵ olduğu söylenen derneğin, yapmış olduğumuz araştırmalar sırasında Viyana dışında herhangi bir aktivitesine rastlanılmamıştır.

Avusturya’da Alevilerin genelini temsil bağlamında iki büyük çatı organizasyonu bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu’nun 29/30.11.1997 tarihleri arasında yapmış olduğu tüzük kurultayında, Avrupa ülkelerinde kurulmuş olan derneklerin kendi ülkelerinde federasyonlaşması ve kurulan federasyonların Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu (AABK) çatısı altında birleştirilmesi kararına istinaden 23 Mart 1998 tarihinde kurulan Avusturya Alevi Birlikleri Federasyonu- Avusturya ABF’dur.²³⁶ Federasyonun ilk genel başkanı Hasan Hüseyin Kılıç’tır.²³⁷ 2021 yılı itibariyle genel başkanlığını Özgür Turak’ın yaptığı Avusturya ABF bünyesinde, Avusturya’da Alevilerce kurulmuş ve halen faal olarak hizmet veren 15 dernek temsil edilmektedir.²³⁸ Turak, gençlik ve kadın dernekleriyle

²³³ Martina Eberwein, *Das Neue Islamgesetz 2015 -Eine Juristische Bewertung* (Villach: Johannes Kepler Universität Linz, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 23-24.

²³⁴ Handan Aksünger, “Zur Situation der anatolischen Aleviten in Deutschland und Österreich”, *Islam europäischer Prägung*, thk. Viktoria Schuh (Viyana: Österreichischer Integrationsfonds – Fonds zur Integration von Flüchtlingen und MigrantInnen (ÖIF), 2017), 176.

²³⁵ Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 180-184,319.

²³⁶ Aydoğdu ve Aydemir kuruluş tarihini Nisan 1998 olarak verirken, bkz.; Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 69. Şimşek günüyle beraber 23 Mart 1998 tarihini Federasyonun resmileştiği tarih olarak belirtmektedir. Bkz.; Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 299.

²³⁷ Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 302.

²³⁸ “Avusturya ABF”.

beraber bu sayının 22 olduğunu söylerken, toplam üye sayılarının 12.000 civarında olduğunu beyan etmiştir.²³⁹ Avusturya ABF merkezi Almanya'nın Köln şehrinde bulunan Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu'nun da üye federasyonlarından bir tanesidir.

Avusturya devletinin kamusal tüzel kişilik olarak tanıdığı Avusturya Alevi İnanç Toplumu ise kuruluş için ilk adımını 23 Mart 2009 tarihinde Avusturya ABF'den bağımsız olarak Viyana Alevi Kültür Birliği adına yapmış olduğu Kamusal Tüzel Kişilik başvurusuyla atmıştır.²⁴⁰ Yapmış olduğumuz tespitler bu başvurunun Avusturya Alevileri açısından önemli bir dönüm noktası olduğunu göstermektedir. Zira Viyana AKB'den 17 gün sonra 9 Nisan 2009 tarihinde Avusturya ABF de Kamusal Tüzel kişilik başvurusu yapmıştır.²⁴¹ Ancak öncelik sırası Viyana AKB'inde olduğu ve tüzükleri de büyük oranda benzer bulunduğu için Avusturya ABF'nin başvurusu kabul edilmemiştir.²⁴² Bu durum aynı zamanda Avusturya ABF üyesi de olan Viyana AKB ile Avusturya ABF'nin, Wels AKM'de toplanan genel kurulunda başvuruda sunulacak Alevi tanımlaması üzerine çıkan şiddetli tartışmalar sonucunda, yollarının ayrılmasına neden olmuştur.²⁴³ Viyana ABK "Kultusamt im Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur"²⁴⁴ kurumuna Kamusal Tüzel Kişilik başvurusunun kabul edilmesi için gerekli olan ülke nüfusunun %0,2'sinin yani yaklaşık 17.000 kişinin kurumla inanç bağı olduğunu gösteren beyanı, Aralık 2012'de Kultusamt'a (Kültür Dairesi) teslim etmiştir.²⁴⁵ Bürokratik işlemlerin tamamlanmasının ardından yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi 22 Mayıs 2013 tarihinde İslamische Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich – IAGÖ ismiyle Aleviler kamusal tüzel kişiliğe kavuşmuştur. Faaliyetlerine ALEVİ – Avusturya Alevi

²³⁹ Özgür Turak, "30.12.2020 tarihli görüşme".

²⁴⁰ Bağ, *Die Aleviten in Österreich*, 24; Özgür Erdoğan (ed.), *ALEVİ*, 4.

²⁴¹ Alevilerin Sesi, "Avusturya ABF, Aleviliğin resmen tanınması için başvuruyor...", *Alevilerin Sesi* 126 (Nisan 2009), 58; Aksünger, "Zur Situation der anatolischen Aleviten", 177.

²⁴² Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 321,322.

²⁴³ Yapmış olduğumuz görüşmede Erdoğan, Avusturya ABF'nin İslam'dan bağımsız bir din olarak başvuru yapacağından haberdar oldukları için geleneksel Aleviliği korumak adına Avusturya ABF'den bağımsız bir şekilde başvuru yolunu tercih ettiklerini söylemiştir. Başvuru öncesinde düzenlenen Federasyon toplantılarında bu konunun sık sık gündeme geldiğini ve Federasyon başkanının ocakzade olması, Federasyon isminin içerisinde İslam ibaresinin geçmesi ve Alevilik tanımı gibi üç konuda anlaşmazlık yaşadıklarını ifade etmiştir. En son 4 Nisan 2009 tarihinde gerçekleşen toplantıda Alevilik tanımı dışında kalan taleplerinden vazgeçtiklerini ancak olmazsa olmaz şart olarak Aleviliğin İslam içinde bir inanç olarak kabul edilmesini öne sürdüklerini, bunun gerçekleşmesi halinde başvuruyu geri çekebileceklerini federasyon yetkililerine ilettiklerini ancak tanımın kabul edilmemesi üzerine çıktıkları yoldan geri dönmediklerinin açıklamıştır. Ayrıca bkz.; Alevilerin Sesi, "Avusturya ABF resmi tanınma başvurusu", 58; Bağ, *Die Aleviten in Österreich*, 24,25.

²⁴⁴ Türkçesi: Federal Eğitim, Sanat ve Kültür Bakanlığı Kültür Dairesi (B.K)

²⁴⁵ Özgür Erdoğan (ed.), *ALEVİ*, 4,5. Bağ, 2012 yılı itibarıyla ALEVİ'ye bağlı derneklere üye olan Alevilerin sayısının yaklaşık 7.000 olduğunu söylemektedir. Bkz.; Bağ, *Die Aleviten in Österreich*, 24.

İnanç Toplumu ismiyle devam eden kuruma bağlı olarak hizmet veren 9 ayrı dernek²⁴⁶ statüsünde kurum bulunmaktadır. Başkanlığını Yüksel Bilgin'in yaptığı ALEVİ, 9 Eyalette inanç toplumu olarak örgütlenmiş bulunmaktadır.²⁴⁷ Ayrıca ALEVİ Avusturya'daki tüm diğer inanç örgütleri gibi devlet okullarında din eğitimine de aktif olarak katılmakta ve Alevilik Dersleri için öğretmen atamalarında belirleyici rol oynamaktadır. Aksünger'in 2017 yılında aktarmış olduğu bilgilere göre 7 Eyalette, 123 okulda 51 öğretmen tarafından Alevilik dersleri verilmekte ve bu derslere yaklaşık 1300 öğrenci katılmaktadır.²⁴⁸ Kendi içinde çeşitli alt birimler de kurmuş olan Avusturya Alevi İnanç Toplumu'nun yardım işleri için Hızır Avusturya, ALEVİ Cenaze Fonu ve ALEVİ Eğitim Dairesi gibi yapılanmaları bulunmaktadır.²⁴⁹ 2020 yılı resmi bilgilerine göre "Avusturya Alevi İnanç Toplumu, benim inanç kimliğimi temsil ediyor" diyen Alevilerin sayısı 24.000 civarındadır.²⁵⁰ İnanç hizmetleri hususunda Aleviler arasında herhangi bir ayırım gözetmeyen Alevi İnanç Toplumu, eğer Avusturya'daki Alevi nüfusuyla ilgili ileri sürülen tahmini rakamlar doğruysa, Avusturya Alevilerinin üçte birlik bir kısmını temsil etmektedir.

Avusturya Alevi İnanç Toplumu'nun kamusal tüzel kişilik tanınarak Alevileri temsile yetkili kılınması Avusturya ABF kanadında kabul görmemiş ve Federasyon, Avusturya makamlarının ALEVİ ile birlikte çalışma önerilerini Aleviliğin İslam'la bağlarının olmasına rağmen kendine özgü bağımsız bir inanç olduğu gerekçesiyle reddetmiştir. Avusturya ABF'nin kendi adına yapmış olduğu kamusal tüzel kişilik başvuruları da ALEVİ ile aynı inanç çerçevesinde görüldüğü ve tüzüklerinin de birbiriyle büyük oranda benzeştiği gerekçesiyle kabul görmemiştir.²⁵¹ Kendisiyle görüştüğümüz Avusturya ABF genel başkanı Özgür Turak, ALEVİ'nin 25.02.2015 tarihli İslam yasasını dayanak göstererek Kültür Bakanlığı aracılığı ile Avusturya ABF'ye bağlı derneklere uyarı yazısı gönderdiğini ve Alevi ismini kullanmaktan menetmeye çalıştığını söylemiştir. Hatta bakanlığın göndermiş olduğu bu yazıyı gerekçe gösteren St. Pölten

²⁴⁶ Bu dokuz dernekten 5 tanesi (St. Pölten, Viyana AKB, Linz, Innsbruck, Tirol) Avusturya ABF'nin kurucu dernekleri arasındadır.

²⁴⁷ Erdoğan, "29.12.2020 tarihli görüşme".

²⁴⁸ Aksünger, "Zur Situation der anatolischen Aleviten", 178.

²⁴⁹ ALEVİ, "Unser Glaube".

²⁵⁰ Erdoğan, "29.12.2020 tarihli görüşme".

²⁵¹ Kendisini Sekretik bir inanç olarak takdim eden Avusturya ABF, inancı tarif ederken kullandığı 12 İmamlar, Hz. Muhammet, Hz. Ali ve Hz. Fatma gibi isimlerin İslam'dan ayrı oluşunu kanıtlayamadığı için mahkeme tarafından başvurusu geri çevrilmiştir. Bkz.; Arslan, "Alevi Diasporası", 171,172; Av. Mehmet Kılıç, "Stellungnahme zur rechtlichen Auseinandersetzung der Aleviten in Österreich", *Alevilerin Sesi - Die Stimme der Aleviten* 233 01/2019 (Ocak 2019), 29.

Cemevi'nin Avusturya ABF'den ayrılarak ALEVİ'ye katıldığını belirtmiştir.²⁵² Ancak ALEVİ yetkilileri kendilerinin herhangi bir şikayetlerinin olmadığını, Kültür Dairesinin isteği üzerine kendileriyle birlikte çalışan derneklerin listesini yetkililere verdiklerini, Alevi adıyla kamusal statü elde ettikleri için, resmi kurumların yasal bir prosedür olarak ALEVİ ile ilişkisi olmadığı halde Alevi ismini kullanan kurumları uyardığını açıklamışlardır.²⁵³ Bu durum Avusturya ABF ile ALEVİ arasında Aleviliği tahrif etmek, yalancılık, ispiyonculuk ve evrak hırsızlığı gibi karşılıklı suçlamalara da²⁵⁴ neden olmuştur.

Bağımsız bir inanç olarak yapmış olduğu başvuru Kültür Dairesi tarafından kabul edilmeyen Avusturya ABF, ilgili kararı mahkemeye taşımış ve ilk duruşma 28.12.2018 tarihinde Viyana'da gerçekleşmiştir. Mahkeme heyetini etkilemek düşüncesiyle aralarında AABK yetkililerinin de hazır bulunduğu başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın değişik ülkelerinden yüzlerce kişi mahkeme önünde bekletilmiştir. Federasyon yetkilileri ALEVİ'den farklı olduklarını ileri sürdükleri mahkeme savunmasında, ayrı bir inanca sahip olduklarını söylemiş, bu duruma gerekçe olarak da Veleyettin Ulusoy'dan almış oldukları imzalı ve mühürlü mektupla birlikte, ALEVİ kontrolünde verilen, Alevilik Din Dersi müfredatında yer alan Kur'an ayetlerini örnek göstermişler ve kendilerinin Kur'an'ı nas olarak kabul etmediklerini belirtmişlerdir.²⁵⁵ Federasyon başkanı Turak'a göre Alevilik senkretiktir ve birçok dinden etkilenmiştir. Bu dinler arasında kuşkusuz İslam da vardır. Muhammed, Ali ve Hüseyin Aleviliğin direkleridir ve onlar çıkartılırsa Alevilik çökecektir. Ancak Aleviliğin Avrupa ortamında yaşayabilmesi için bulunduğu ülkelerde özerk olması gerekmektedir. Alevilik özerk olursa üniversitelerde kürsü sahibi olabilecek ve Alevilik hakkında bağımsız araştırmalar yapılabilecektir.²⁵⁶ Ancak araştırmalar Turak'ın söylediğinin tersini ortaya koymaktadır. Bağ'ın tespitlerine göre Avusturya'da yaşayan Alevilerin sadece %11,1'lik kesimi Aleviliğin İslam'dan bağımsız bir din olduğunu düşünürken, %51,38'i doğrudan İslam

²⁵² Özgür Turak, "Özgür Turak Avusturya ABF".

²⁵³ Erdoğan, "29.12.2020 tarihli görüşme".

²⁵⁴ Kazım Balaban, "Avusturya'da Aleviler arasındaki gerginlik nedir?", *Yeni Vatan Gazetesi* (Aralık 2018), 15.

²⁵⁵ Özgür Turak, "Avusturya ABF Basın Açıklaması 'Can Olmak Kazandı'", *Alevilerin Sesi* 232 (Aralık 2018), 6-7.

²⁵⁶ Turak, "30.12.2020 tarihli görüşme".

ile ilişkilendirmektedir. Aleviliği felsefe veya yaşam biçimi olarak görenlerin oranı ise %36,5 civarında kalmıştır.²⁵⁷

28.12.2018 tarihindeki duruşmanın mahkeme heyeti, ALEVİ ve Avusturya ABF tüzüklerinin karşılaştırılması için davayı önce 04.01.2019 tarihine, ardından da karar duruşması için 25.01.2019'a ertelemiştir. Mahkeme daha sonra karar duruşmasını 24.01.2019 tarihine çekmiş ve Avusturya ABF'nin İslam'dan bağımsız olarak kendi başına özerk bir din olarak tanınma talebinin reddine karar vermiştir.²⁵⁸ Bu kararın ardından tüm iç hukuk yolları tükendiği için Avusturya ABF davayı 10 Aralık 2019 tarihi itibarıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine taşımıştır.²⁵⁹ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin ne şekilde karar vereceği ise merak konusudur. Ancak her iki kurumu da yakından inceleyen araştırmacılar, cem sırasında yürütülen Erkanlarla ilgili bir farklılık olmadığı hususunda hem fikirdir.²⁶⁰ Turak da tek farklılığın cenaze hizmetlerinde olduğunu, kendilerinin hakka yürüme erkanını deyişlerle yapılmasını istediğini ancak Avusturya Alevi İnanç Toplumu'nun Kur'an ve Gülbang'da ısrar ettiğini belirtmiştir.²⁶¹

Aleviliğin kendine özgü bir inanç olduğu tezlerine bilimsel deliller bulmaya çalışan Avusturya ABF 8-9 Şubat 2020 tarihleri arasında Viyana'da 1. Avrupa Alevi Kurultayı²⁶² düzenlemiştir. İki gün süren kurultayda, katılımcıların savunduğu görüşler ve kurultayın ardından açıklanan sonuç bildirgesi,²⁶³ Aleviliğin kendine özgü ve farklı bir inanç olduğu üzerinde durmuştur. Bu kurultayın en dikkat çeken özelliği katılımcılar arasında ilahiyatçı kimliği ve dini meselelere vukufiyeti ile tanınan bir bilim adamının hazır bulunmayışı olmuştur. İddialarını çürütecek kimse olmayınca da istediklerini söylemekten ve iddialarını kendilerince kabul gören delillere dayandırmaktan çekinmedikleri görülmüştür.

Olayları yakından takip etmeye çalışan bir araştırmacı olarak bu husustaki fikrimiz; geleneksel Alevi öğretisini modern bir ortamda da olsa yaşatmak isteyenler ile Aleviliğin İslam'la olan tüm bağlarını kopartarak kendi başına bağımsız bir inanç haline

²⁵⁷ Bağ, *Die Aleviten in Österreich*, 95.

²⁵⁸ "Aleviten in Österreich kämpfen um Anerkennung", Haber, <https://www.religion.orf.at> (24 Ocak 2019).

²⁵⁹ "Avusturya ABF, bağımsız bir Aleviliğin tanınması için AİHM'ye başvurdu", Haber, <https://www.pirha.net> (11 Aralık 2019).

²⁶⁰ Aksünger, "Zur Situation der anatolischen Aleviten", 178-181; Balaban, "Aleviler arasında gerginlik", 15.

²⁶¹ Turak, "30.12.2020 tarihli görüşme".

²⁶² "1. Avrupa Alevi Kurultayı", Kurumsal, <https://www.aleviten.com> (16 Ocak 2020).

²⁶³ "1. Alevi Kurultayı Sonuç Bildirgesi", Kurumsal, <https://www.aleviten.com> (14 Şubat 2020).

getirmek isteyenlerin Avusturya'daki dengeleri kendi lehlerine çevirmek üzere uğraş verdikleridir. Şuan için bu kavganın bir kazananı henüz belli değildir ancak kaybedenin; “*İncinsen de incitme*” ve “*Yol bir sürekin bir*” düsturlarını ilke edinmiş Alevi öğretisi olduğu kesindir. Ayrıca görünen o ki yakın bir gelecekte Avusturya sınırları içerisinde devlet tarafından kamu tüzel kişiliği verilmiş birbirinden bağımsız en az iki Alevi inanç toplumu olacaktır. Sadece yöneticilerin değişeceğini düşündüğümüz uzun olmayan gelecekte kurumların kendi aralarında nasıl bir iletişim kuracakları ve Alevilerin hangi kurum etrafında kenetlenme sağlayacaklarını ise zaman gösterecektir.

Şimşek, Avusturya'da kurulmuş olan Alevi dernekleri hakkında bilgi verirken, kurucularının ve üyelerinin Aleviler olduğu ancak temel gayenin Alevilik olmadığı derneklerden de söz etmektedir. Bu dernekleri şu şekilde sıralamak mümkündür; Yozgat/Kırksoku köylülerinin kurduğu Muhabbet Kültür Derneği (Ocak 1997), Sivas/Zara-Şerefiye civarındaki köylülerin kurduğu Habeş Kültür ve Dayanışma Derneği (Kasım 2000), Tokat ve Sivaslılarca kurulmuş olan Kızılırmak Sosyal ve Kültürel dayanışma Derneği (Mayıs 2002), Tuncelili vatandaşlarımızca kurulan Viyana Dersim Doğa ve Kültür Derneği (Aralık 2002), gene Tuncelili Vatandaşlarımızın kurduğu Dersim Kültürevi (Eylül 2002), Bingöl-Kığı kökenli Alevilerin kurduğu Peri Kültür Merkezi (Ağustos 2004), ülkemizde Arap Alevisi olarak tanınan Nusayriler tarafından kurulmuş olan Çukurova Kültür Merkezi (Ekim 2004), Alevi ocaklarından olan Hubyar Ocağı mensuplarınca kurulan Avrupa Hubyarlılar Birliği (Ocak 2006), Yozgatlı Aleviler tarafından kurulan Evciler Kültür Derneği (Mart 2007), Aksaray/Gülağaç – Saratlı Aleviler tarafından kurulan Bir Demet Gül Saratlı Kültür Derneği (2010), merkezi İstanbul'da bulunan Hubyar Sultan Alevi Kültür Derneği'nin bir şubesi olarak açılan Hubyar Sultan Alevi Kültür Derneği Avusturya Temsilciliği (2011) ve Innsbruck Dersim Eyaleti Doğa ve Kültür Derneği (Şubat 2013).²⁶⁴ Avusturya ABF'ye bağlı 22, ALEVİ'ye bağlı 9 dernekle birlikte düşündüğümüzde Avusturya'da yaşayan Alevi vatandaşlarımız tarafından kurulmuş 43 dernek tespit edilmiştir.

1.4.2. Belçika

Belçika'nın nüfusu son açıklanan resmi rakamlara göre 11.492.621²⁶⁵ kişidir. Genel nüfus içerisinde Müslümanların ulaştığı rakamsa oldukça dikkat çekicidir.

²⁶⁴ Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 236,258; Bağ, *Die Aleviten in Österreich*, 24,25.

²⁶⁵ “Bevölkerungsstruktur”, Resmi, <https://www.statbel.fgov.be> (26 Mayıs 2021).

Avrupa'nın nüfus yoğunluğu en fazla olan ülkesinde 800.000²⁶⁶ civarında Müslüman yaşadığı tahmin edilmektedir. 2005 yılı rakamlarıyla karşılaştırıldığında aradan geçen 15 yıl içerisinde Müslüman nüfusta 300.000²⁶⁷ kişilik bir artış olduğu gözlemlenmektedir. T.C. Brüksel Büyükelçiliği'nin paylaştığı bilgilere göre ülkede yaşayan Türklerin nüfusu 240.000²⁶⁸ civarındadır. 2007 yılı verileriyle karşılaştırıldığında 40.000²⁶⁹ civarında bir artış olmuştur. Türk nüfus içerisinde ise Afyon Emirdağ²⁷⁰ kökenli vatandaşlarımız çoğunluktadır. 1960'lı yıllarla birlikte görünür olmaya başlayan ülkedeki Müslümanlar arasında ilk sırayı Türkiye'den gelenler oluştururken, onları Faslılar²⁷¹ takip etmektedir.

1.4.2.1. Genel Durum

Her ne kadar Belçika'yla Türkiye arasındaki işgücü anlaşması 16 Temmuz 1964 tarihinde imzalanmış olsa da anlaşma öncesinde ülkeye gelmiş Türk işçilerin varlığından söz edilmektedir. Bu işçilerin çoğunluğunu turist veya kaçak yollarla gelen Türkler teşkil ederken, Almanya'da çalışırken Belçika'da daha iyi bir iş bulup²⁷² bu ülkeye yerleşmiş olanlar da vardır. 1964'te imzalanan işgücü anlaşmasıyla birlikte ülkeye gelişler resmiyet kazanmış ve Belçika hükümetinin 1 Ağustos 1974'te almış olduğu karara²⁷³ kadar Türkiye'den işgücü göçü artarak devam etmiştir. Alınan bu karar işgücü göçünü durdurmuş ancak göçü durduramamıştır. Zira bu tarihten sonra aile birleşimleri gerçekleşmiş ve işçilerin Türkiye'de bulunan aileleri Belçika'ya gelmeye başlamıştır. Göçmen Müslümanlar arasında Enver Hoca idaresindeki Arnavutluk'tan bu ülkeye iltica edenler olduğu gibi Pakistan, Tunus, Cezayir ve Suriyeli Müslümanlara²⁷⁴ da rastlanmaktadır. Ancak çoğunluk Fas ve Türkiye'den gelen Müslümanlardadır. Bazı araştırmacılar 1980'li yıllara gelindiğinde Belçika'daki göçmen işçilerin büyük bir çoğunluğunun Türk ve Faslıların oluştuğunu iddia etmekte ve Türk göçmenlerin diğer

²⁶⁶ “Belgien: Religionszugehörigkeit der Bevölkerung im Jahr 2010 und Prognosen bis 2050”, Kurumsal, <https://www.statista.com> (Erişim 07 Ocak 2021).

²⁶⁷ Klausen, *İslamı Yeniden Düşünmek*, 318.

²⁶⁸ “Türkiye Cumhuriyeti Brüksel Büyük Elçiliği” (12 Şubat 2019).

²⁶⁹ 2007 yılı resmi verilerine göre Belçika'da yaşayan Türk nüfusu 187.700 olarak tespit edilmiştir. Baknz. Gelekçi - Köse, *Belçika'daki Türkler*, 62,63. ve Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 37.

²⁷⁰ Göktuna Yaylacı, *Belçika'da Yaşayan Türkler*, 180,181.

²⁷¹ Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 25. Ancak 1991 yılı rakamlarına göre 142.000 kişilik nüfuslarıyla Faslı Müslümanlar o dönem 85.000 civarında olan Türklerin neredeyse iki katıdır. Bkz; Canatan, *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar*, 25.

²⁷² Gelekçi - Köse, *Belçika'daki Türkler*, 59.

²⁷³ Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 26.

²⁷⁴ Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 32.

Müslüman gruplarla kıyaslandığında kültür ve geleneklerine daha bağlı olduklarını²⁷⁵ ifade etmektedirler. Kimi araştırmacılar da göçmen gruplar içerisinde Belçika'ya en az uyum sağlayanların Türkler²⁷⁶ olduğunu ileri sürmektedir. Ancak uyumla kastedilen şeyin ne olduğu henüz netleşmiş değildir. Uyumla Türklerin diğer kültürlerle olan yoğun münasebeti kastediliyorsa Türklerin bunu henüz başaramadığı doğrudur. Çünkü Türkler asimile olmaktan korkmaktadır. O yüzden Türkiye'yle olan bağlarını canlı tutmaya gayret etmektedirler. Kültürlerini muhafaza düşüncesi evliliklerine de yansımıştır. Yapılan araştırmalara göre Belçika'da yaşayan Türklerin %70'i kızlarını "ithal damat"la evlendirirken, oğullarını "ithal gelin"le evlendiren ailelerin oranı %75 civarındadır. Kaya ve Kentel'in yapmış olduğu araştırmaya göre bu yolla her yıl yaklaşık 1300 gelin ve damadın Belçika'ya geldiği²⁷⁷ tahmin edilmektedir. Başka kültüre mensup kişilerle evlilikler nadir olarak gerçekleşmektedir.

Canatan, Belçika'nın diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha liberal bir göçmen politikası izlediğini söylemektedir.²⁷⁸ 1974 gibi erken bir tarihte İslam dinine resmi statü kazandırılmış olduğunu düşündüğümüzde bizce de bu tespit doğrudur. Zira ülkede Türkiye ve Fas'tan gelen Müslümanlar yoğunlukta olmasına rağmen, Müslümanların ülkede hak elde etmelerine yönelik adım Suudi Arabistan'dan gelmiştir. 19 Haziran 1974 tarihinde Suudi Arabistan kralı Faysal ülkeyi ziyaret etmiş ve ardından İslam dini 4 Mart 1870 tarihli "dinlerin dünyevi ihtiyaçları" isimli yasaya yapılan ekle Belçika'da resmi olarak tanınmıştır. Bu tanınma, o dönemin şartlarında petrol ihraç eden Müslüman Arap ülkelerine yönelik bir jest olarak²⁷⁹ değerlendirilmektedir. Zira Suudi Arabistan'a yönelik yakınlığıyla bilinen İslam Kültür Merkezi, bu tanınmayla birlikte Müslümanları temsile yetkili²⁸⁰ kılınmıştır. Ancak yaşanan tartışmaların ardından bu kurumla olan sözleşme feshedilerek 1993 yılında kurulan Belçika İslam Temsil Kurumu (Het Executief van de

²⁷⁵ Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 31.

²⁷⁶ Gelekçi - Köse, *Belçika'daki Türkler*, 66.

²⁷⁷ Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 156.

²⁷⁸ Canatan, *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar*, 24.

²⁷⁹ Klausen, *İslami Yeniden Düşünmek*, 217; Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 26.

²⁸⁰ Jan Rath vd., "B. Avrupa Ülkelerinde İslam'ın Kurumsallaşması Belçika, İngiltere ve Hollanda'da İslam'ın tanınması ve Kurumsallaşması", *Avrupa'da İslam*, ed. Kadir Canatan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2005), 85-89.

Moslms van België / L'Exécutif des Musulmans de Belgique - EMB) ülkede yaşayan Müslümanları temsille²⁸¹ yetkilendirilmiştir.

Belçika'da yaşayan vatandaşlarımız başta Afyonkarahisar olmak üzere Eskişehir, Kayseri, Kars ve Trabzon kökenlilerden oluşmaktadır.²⁸² Belçika'nın 01.01.1992 tarihinde yürürlüğe giren yasayla esnek göçmen politikası gütmesi ve çifte vatandaşlığa izin vermesinden dolayı bu ülkede yaşayan Türklerin %78,4 gibi büyük bir çoğunlukla Belçika vatandaşlığına²⁸³ geçmesini sağlamıştır. Son açıklanan rakamlara göre Türk vatandaşlığını muhafaza eden göçmenlerin sayısı 37.500²⁸⁴ civarındadır. 19 Şubat 2004'te yürürlüğe giren yasayla birlikte Belçika'da 5 yıl yaşamış olma şartını yerine getiren tüm göçmenler yerel seçimlerde demokratik bir hak olan seçme hakkından yararlanabilmektedirler.²⁸⁵ Bu yasanın yürürlüğe girmesinden sonra gerçekleşen 2006 seçimlerinde yaklaşık 70.000 Türk kökenli göçmenin Belçika'da oy kullandığı tahmin edilmektedir. Ayrıca 40 civarında Türk kökenli adayın yarıştığı seçimlerde 23 tanesi seçilmeyi başarmıştır.²⁸⁶

Brüksel şehrinde Türkiye kökenli nüfusun görünür bir yoğunlaşması mevcuttur ve bu durum Aleviler, Sünniler ve Caferiler arasındaki sınırları da görünür kılmaktadır.²⁸⁷ Belçika genelinde Brüksel, Beringen ve Nabur şehrinde örgütlenmiş olan Caferiler ilk mescidi, Brüksel'de "Brüksel Ehl-i Beyt İslam ve Kültür Merkezi" ismiyle açmışlardır.²⁸⁸ Brüksel'de sadece Türkler değil Faslı Müslümanlar da önemli bir çoğunluğa sahiptir ve şehrin dörtte birinin yabancıardan oluştuğu söylenmektedir.²⁸⁹

²⁸¹ Tuba Yardım, "Belçika İslam Temsil Kurumu ve Din Hizmetleri Sunan Kurumlar", *İslam Dünyasında Din Hizmetleri ve Dini Kurumlar* (Türkiye Diyanet Vakfı II. Uluslararası Öğrenci Sempozyumu, Ankara: TDV, 2015), 230.

²⁸² Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 98; Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 20; Geleçki - Köse, *Belçika'daki Türkler*, 105.

²⁸³ Geleçki - Köse, *Belçika'daki Türkler*, 64,65,73,79.

²⁸⁴ Bruno Urmsbach, "Belgien: Anzahl der Ausländer in Belgien aufgeschlüsselt nach den 20 häufigsten Staatsangehörigkeiten im Jahr 2019", Kurumsal, <https://www.statista.com> (20 Temmuz 2020).

²⁸⁵ Geleçki - Köse, *Belçika'daki Türkler*, 86; Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 29.

²⁸⁶ Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 89.

²⁸⁷ Çınar Türk nüfusun %25'lik bir kesiminin Brüksel'de olduğunu söylemektedir. Aliye Çınar, *Avrupalı Müslüman Türkler'de Kimlik* (Ankara: Sentez Yayıncılık, 2017), 64; Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 64,68.

²⁸⁸ Yardım, "Belçika'da İslam Temsil Kurumu", 238.

²⁸⁹ Caldwell, *Avrupa'da Devrimin Yansımaları*, 137,138.

1.4.2.2. Aleviler

Belçika’da Alevilere yönelik yapılmış herhangi bir akademik araştırma ile karşılaşılmamıştır. Bu araştırma açığı, ülkede yaşayan Türklere yönelik çalışmalardan istifade edilerek giderilmeye çalışılmıştır. Gelekçi ve Köse, Belçika’da Türkler tarafından kurulmuş 200’ün üzerinde sivil toplum örgütü olduğu tahmin etmekte,²⁹⁰ ancak bu derneklerle ilgili ayrıntılı bilgi vermemektedir. Belçika’da yaşayan Türkler hakkında yapmış oldukları çalışmada Alevi örgütlenmeleri hakkında da kısa bir bilgi veren Kaya ve Kentel, Brüksel Alevi Kültür Merkezi’nin 2003 yılında kurulduğunu söylemekte ve 2007 Yılı itibariyle Belçika’da dört Alevi derneği bulunduğunu ifade etmektedir.²⁹¹ Fakat onların vermiş oldukları bu bilginin Brüksel Alevi Kültür Merkezi’nin kuruluş tarihi dışında kalan kısmının gerçeği yansıtmadığını belirtmek isteriz. Yapmış olduğumuz araştırmalar kapsamında, 2007 ve öncesinde Brüksel’de ve Gent şehirlerinde ikişer, Limburg, Aalst, Verviers, Charleroi, Antwerpen ve Liege şehirlerinde birer adet olmak üzere toplamda 10 Alevi, bir tane de Bektaşî derneği tespit etmiş bulunmaktayız. Bu derneklerden Brüksel Erenler Kültür Derneği (1993), Gent Anadolu Kültür Derneği (26 Şubat 1994), Gent Miras Kültür Derneği (2004), Aalst Kanatlar Köyü Dikmen Baba Derneği²⁹² ile Liege Alevi Kültür ve İnanç Derneği haricinde kalan 4 dernek Alevi Kültür Merkezi ismi ile kurulmuştur.

2021 yılı itibariyle Alevilere yönelik inanç ve kültür hizmeti veren 10 dernek tespit etmiş bulunmaktayız. Bu derneklerden üç tanesi²⁹³ Brüksel ve Gent şehirlerinde yaşayan Emirdağ kökenli Alevi vatandaşlarımız tarafından kurulmuş ve kendi aralarında ortak faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Göktuna Yaylacı’nın 2012 yılında yapmış olduğu doktora çalışmasına göre Belçika’da yaşayan Emirdağlı vatandaşlarımızın toplam sayısı 100.000²⁹⁴ olarak verilmektedir. O tarihteki Türk nüfusunun 200.000 civarında olduğunu düşündüğümüzde, Belçika’da yaşayan Türk nüfusun yarısının Emirdağlı olduğu gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Emirdağ kökenli vatandaşlarımız içerisinde ise Aleviler azınlıkta kalmaktadır. Bu konuda fikrine başvurduğumuz Erenler Kültür Derneği

²⁹⁰ Gelekçi - Köse, *Belçika’daki Türkler*, 184.

²⁹¹ Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 69.

²⁹² Makedonya’dan Türkiye’ye, Türkiye’den de işgücü göçü ile Belçika’ya gelen Bektaşîlerce kurulmuş bir dernektir. Kanatlar köyü ile ilgili detaylı bilgi için bkz.; Aziz Atlı, “Makedonya’da Bir Bektaşî Köyü: Kanatlar” (IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu, Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2018), 67-89.

²⁹³ Brüksel Erenler Kültür Derneği, Gent Anadolu Kültür Derneği.

²⁹⁴ Göktuna Yaylacı, *Belçika’da Yaşayan Türkler*, 181.

kurucularından Halil Şahbaz, 1964'te başlayan işgücü göçüyle ilk olarak 9-10 kişilik bir Alevi grubun Emirdağ'dan Belçika'ya geldiğini, bugün itibariyle düşünüldüğünde, Anadolu Kültür Derneği'yle birlikte Emirdağ kökenli yaklaşık 3.000 Alevi nüfusuna hitap ettiklerini ve Belçika'da yaşayan Emirdağ kökenli Alevi nüfusunun da 5.000'ne yakın olabileceğini söylemiştir.²⁹⁵

Emirdağ kökenli Alevi vatandaşlarımızın kurduğu Erenler Kültür Derneği Emirdağ Karacalar Köyü'yle olan bağlarını da sıkı bir şekilde korumaktadır. Karacalar Köyü'ndeki Erenler Dergahı'nın haziresinde yatan Zehra Şahbaz'ın (Zehra Bacı – Bacı Sultan) torunu olan Halil Şahbaz, her yıl Zehra Bacı'nın vefatına denk gelen 30-31 Temmuz tarihlerinde Karacalar Köyü'nde anma etkinlikleri gerçekleştirdiklerini söylemiştir. Belçika'da yaşayan Alevilerin de büyük bir kısmının Karacalar Köyü kökenli olması Bacı Sultan Vuslat Yıldönümü Etkinlikleri'ne²⁹⁶ çalışmamız kapsamında değinmeyi gerekli kılmıştır.

Emirdağ kökenli Aleviler düzenlemiş oldukları etkinliklere her kesimden insanı davet ederek birleştirici olmaya gayret göstermektedirler. Bu birleştiriciliğin en güzel örneklerinden bir tanesi de Halil Şahbaz'ın bir dönem Belçika İslam Temsil Kurumu Konseyi'nde üye olarak bulunması olmuştur. Bu üyeliği tarafımızca ilginç kılansa Alevi kökenli bir isim olarak en yüksek oyu alan aday olarak konseye seçilmesidir. Ayrıca Belçika'yı ziyaret eden devlet yetkililerinin düzenlediği etkinliklere katılım göstermekten çekinmemeleri, derneklerinde Atatürk resmi ve Türk Bayrağı'nı olmazsa olmaz sembol olarak görmeleri, üzerinde durulması gereken detaylar arasındadır. Belçika ABF'yle birlikte çalışmaya karşı mesafeli bir duruş sergileyen Erenler Kültür Derneği, Liege Alevi İnanç ve Kültür Derneği ile ise iyi ilişkiler içerisinde. Şahbaz, Aleviliği inanç olarak yaşamak istediklerinin altını çizerek, siyasi kamplaşmalardan özellikle uzak durduklarını²⁹⁷ ifade etmiştir.

Kuruluş çalışmalarına 16 Mart 2002'de başlanan Belçika Alevi Birlikleri Federasyonu (Belçika ABF) Charleroi AKM, Antwerpen AKM ve Limburg AKM'nin

²⁹⁵ Halil Şahbaz, "10.01.2021 tarihli görüşme".

²⁹⁶ Karacalar Köyü Bacı Sultan Vuslat yıldönümü Etkinlikleriyle ilgili olarak şu çalışmaya bakılabilir.; Serenat İstanbullu, "Kimlik ve Müzik Özelinde Emirdağ Karacalar Köyü Bacı Sultan Vuslat Yıldönümü Etkinlikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017), 571-584. Ayrıca bkz.; Kamil Sarıtaş, "Ehl-i Beyt Yolu: Hak Halili Dergahı", *Uluslararası Hacı Bektaş Veli ve Takipçileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. A. Yılmaz Soyzer (İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2020), 355-380.

²⁹⁷ Şahbaz, "10.01.2021 tarihli görüşme".

katılımıyla 17 Ocak 2003'te resmen kurulmuştur. İlk genel kurulunu 16 Ekim 2002'de Antwerpen AKM'de gerçekleştiren Federasyon'un kurucu genel başkanı Mehmet Gümüş olmuştur. Brüksel Erenler Kültür Derneği, Federasyon'un kuruluş sürecindeki çalışmalara katılmasına rağmen, kurucu dernekler arasında yer almamıştır.²⁹⁸ SETA tarafından 2019 yılında yayınlanan "*Avrupa'da PKK Yapılanması*" isimli kitapta, 2003'te kuruluşu gerçekleştirilen Belçika ABF'ni, mesnetsiz bir şekilde PKK yapılanması olarak gösterilmekte ve Demokratik Alevi Federasyonu (FEDA) olarak isimlendirilmektedir.²⁹⁹ Kitabı hazırlayanların konuya dair etraflıca bir araştırma yapmadıkları ve ön yargıyla hareket ederek, Alevi kurumlarını terörle ilişkilendirdikleri, kullandıkları bilgilerin Belçika ABF'ye ait bilgiler olmasından ve hem kuruluş tarihinin hem de kurucu derneklerin Belçika ABF mensubu dernekler olmasından anlaşılmaktadır. 2021 itibariyle Brüksel AKM, Limburg AKM, Charleroi AKM, Antwerpen AKM ve Liege AKM'nin aralarında bulunduğu 5 dernek genel başkanlığını Harun Özdemir'in yaptığı Belçika ABF üyesidir. Geri kalan dernekler ise çalışmalarını bağımsız olarak sürdürmektedir. Cem Vakfı'yla birlikte çalışan dernek bulunmadığı gibi bize aktarılan bilgilere göre Demokratik Alevi Federasyonu'nun dernek kurma³⁰⁰ çalışmaları da sonuçsuz kalmıştır.

Ayrıca yapmış olduğumuz araştırmalar kapsamında doğrudan Alevi öğretisiyle ilişkisi olmamakla birlikte üyelerinin çoğunluğunu Alevi vatandaşlarımızın oluşturduğu işçi dernekleri de tespit edilmiştir. Bu derneklerden bir tanesi Belçika ABF'nin kuruluş çalışmalarında da yer alan ancak federasyona katılmayarak dışarıdan destek veren La Louviere Türk İşçileri Dayanışma Derneği (TİDD)³⁰¹ diğeri de Anvers Demokrat İşçi Derneği (ADAV)'dir. Çalışmamızın Almanya bölümünde de görüleceği üzere 1970'li yıllardan itibaren Aleviler sol ideoloji ekseninde örgütlenmiş olan işçi derneklerinde faal olarak görev almaktadırlar. 1976'dan beri Brüksel'de yaşayan Mükerrerem Tezerdi ile yapmış olduğumuz görüşmede Belçika'daki durumun da Almanya'dakinden farklı olmadığı öğrenilmiştir. Aynı zamanda Brüksel AKM'nin de kurucuları arasında yer alan Tezerdi'nin verdiği bilgilere göre kendisinin de içerisinde bulunduğu çok sayıda Alevi, 2003 yılına kadar Brüksel'deki sol işçi dernekleri bünyesinde görev almış, ancak

²⁹⁸ Brüksel Erenler Kültür Derneği'ni toplantıda Halil Şahbaz temsil etmiştir. Bkz.; "B.A.F. Belçika Alevi Federasyonu Tanıtım Broşürü", Belçika Alevi federasyonu, 5-7.

²⁹⁹ Kitapta Belçika ABF'nin kuruluş tarihi ve kurucu dernekler FEDA kurucusu olarak gösterilmiştir. Bkz.; Enes Bayraklı vd. (ed.), *Avrupa'da PKK Yapılanması* (İstanbul: Set Kitapları, 2019, 46), 208. Bize aktarılan bilgilere göre FEDA'nın Belçika'da herhangi bir yapılanması bulunmamaktadır.

³⁰⁰ Mükerrerem Tezerdi, "07.01.2021 tarihli görüşme".

³⁰¹ "B.A.F.", 5,6.

çocuklarında ortaya çıkacak kültür kaybının farkına vardıldıktan sonra Alevi derneği kurmak için girişimlere bulunulmuştur. Brüksel AKM'nin kuruluş sürecinde ise kamuoyunun Dertli Divani olarak tanıdığı Veli Aykut'un önemli destekleri³⁰² olmuştur.

Belçika dernekler masasının paylaştığı kayıtlardan elde ettiğimiz verilere göre Alevilerce kurulduğunu zannettiğimiz çok sayıda dernek açıldıktan bir süre sonra kapanmıştır. Bu dernekler arasında tarafımızca en dikkat çekici bulunanı 9 Aralık 2011 tarihinde Gent şehrinde açıldıktan sonra pandemie sürecinde 06.06.2020'de kapanmak zorunda kalan *Emirdağ Ehlibeyit Kültür Derneği* olmuştur. Derneğin son başkanlığını Mustafa Ateş yapmıştır. Konuyla ilgili fikirlerine başvurduğumuz Halil Şahbaz, bu derneğin muhtemelen Emirdağ kökenli *Abdal* olarak tanınan Alevilerce kurulmuş olabileceğini söylemiştir.

Belçika'da yaşayan Alevilerin Belçika devletiyle yapmış oldukları herhangi bir anlaşma mevcut değildir ve okullarda da Alevilik dersleri verilmemektedir. Belçika ABF, 2015 yılında *Felsefi İnanç Topluluğu* olarak tanınma başvurusu yapmış ancak henüz başvuruya dair bir cevap alınmamıştır. Kendisiyle görüşme imkânı bulduğumuz Federasyon başkanı Harun Özdemir, eğer Belçika makamları tanınma başvurularına olumlu bir yanıt verirse, bunun kısmi bir tanınma olacağını çünkü başvurularını ilahi dinlere tanınan haklara göre değil, senktretik yapıda felsefi bir inanç olarak gerçekleştirdiklerini ve sadece federasyon üyesi Alevilerin bu haktan istifade edebileceğini belirtmiştir. Özdemir ayrıca Belçika ABF'nin kamusal tüzel kişilik kazanması durumunda derneklerin elektrik, su ve kira gibi giderlerinin devlet tarafından karşılanacağını da altını çizmiştir.³⁰³

Almanya'daki Alevileri örgütlemesiyle tanıdığımız Şinasi Koç'un Belçika'da da bulunduğu ve Cemler yönettiğine dair Belçika'da yaşayan Alevilerce tarafımızla bilgi paylaşılmış³⁰⁴ ve bu bilgiler Gerçek İlim dergisinde de doğrulanmıştır. Gerçek İlim dergisinin yapmış olduğu habere göre 28 Nisan 1990'da yaşamını yitiren Şinasi Koç'un, 24 Mart'ta Belçika'da geniş katılımlı bir cem yönettiği ve 29 gün bu ülkede kaldıktan sonra vefatından yaklaşık 15 gün önce Ahlen şehrine döndüğü bildirilmektedir.³⁰⁵ Ancak dernekleşmede herhangi bir etkisinin olup olmadığı ve olmuşsa da ne yönde gerçekleştiği

³⁰² Tezerdi, "07.01.2021 tarihli görüşme".

³⁰³ Harun Özdemir, "09.01.2021 Tarihli görüşme".

³⁰⁴ Şahbaz, "10.01.2021 tarihli görüşme".

³⁰⁵ "Şinasi Koç Belçika'da Büyük İlgi Gördü", *Gerçek İlim Gerçek İlim Özel Sayı* (1990), 12.

tespit edilememiştir. Zira ilk dernekleşmelerin ortaya çıkması Sivas olaylarıyla aynı tarihe denk gelmektedir. Görüştüğümüz isimler Belçika'daki Alevi nüfusunun 20 ile 30 bin arasında tahmin edildiğini söylemektedirler. Ülkede yaşayan Türk nüfusuna oranla az gibi görünebilecek bu rakam, Belçika'daki Türklerin çoğunluğunun Emirdağ kökenli olması ve Emirdağ nüfusunun da ağırlıklı olarak Sünni Müslümanlardan oluşması çerçevesinde açıklanabilir. Özdemir'in paylaştığı bilgilere göre Belçika ABF, aileleriyle birlikte 5.000 civarında Alevi'ye hitap etmektedir. Şahbaz ile yapmış olduğumuz görüşmede, her ne kadar 3 ila 5.000 arası bir rakamın üzerinde durulsa da Emirdağ kökenli ne kadar Alevinin yaşadığını tespit etmenin oldukça zor olduğu vurgulanmıştır. Zira Alevi-Sünni iç içe girişler³⁰⁶ ve Alevilerin sünnileşme süreci bu tespiti zorlaştırmaktadır. Görüştüğümüz Emirdağ kökenli Aleviler arasında ilahiyat fakültesi mezunu olanların yanı sıra karışık evlilikler, sosyal etkileşimler vb. durumlar yaşayarak Alevi kimliğini kullanmayan isimler de olmuştur.

1.4.3. Büyük Britanya

Türkçeye Birleşik Krallık olarak da tercüme edilen Büyük Britanya'nın³⁰⁷ son verilere göre toplam nüfusu 67.000.000³⁰⁸ civarındadır. 2016 yılı rakamlarına göre 1,01 milyonu Londra'da olmak üzere, ülke genelinde çoğunluğu Güney Asya kökenli 4.130.000³⁰⁹ civarında Müslüman olduğu tahmin edilmektedir. Ülkede yaşayan Türk sayısı hakkında 500.000'e varan tahminler olmasına rağmen bu konuda en kapsamlı çalışmayı yapan Sirkeci ve Açık, çoğunluğu Londra ve çevresinde yaşayan 200-250 bin civarında Türkiye kökenli Türkçe konuşan nüfus³¹⁰ olabileceği üzerinde durmuştur. Kaynak vermemekle birlikte Çınar da Türklerin Londra ve çevresinde ikamet ettiği

³⁰⁶ Bu kapsamda Sünni Müslüman Türkler arasında da aynı sorun yaşanmaktadır. Allah ve resulüne iman dışında dinin kamusal alanda görünür olan pratiklerine pek uyulmadığı tespit edilmiştir.

³⁰⁷ İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda'nın içerisinde bulunduğu ülkelerle birlikte toplam nüfus kastedilmektedir.

³⁰⁸ D. Clark, "Population of the United Kingdom in 2019, by country", Kurumsal, <https://www.statista.com> (13 Ocak 2021).

³⁰⁹ Jonathan Birt - Philip Lewis, "Britanya'da İslami reform Modeli Müslüman tarikatçılığı ile daha geniş toplumla bağlar kurma arasında kalan Deobandiler", çev. Atilla Tuygan, *Avrupa'da Müslüman Özenin Üretimi Fikirler, Bilinçler, Örnekler*, ed. Martin Bruinessen - Stefano Allievi (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 143; "Islam in the United Kingdom (UK) - Statistics & Facts", Krumsal, <https://www.statista.com> (16 Ocak 2019).

³¹⁰ Sirkeci - Açık, "İngiltere'de Göçmenleri". Konuya dair fikirlerine başvurduğumuz, Britanya'ya yönelik göç hareketleri üzerine çalışmalar yapan Tuncay Bilecen, Ankara Antlaşması ile kendi işini kurarak ülkeye yerleşmiş olanlarla birlikte Britanya'da yaşayan Türkiye kökenli nüfusun 300-350 bin civarına ulaşmış olabileceğini söylemiştir. Yırcalı ve Mağçupyan, 60 bin Kıbrıslı Türk üzerinde dururken, Türkiye kökenli nüfusun 150-200 bin arasında olabileceğini ileri sürmektedirler. Yırcalı - Mağçupyan, *Avrupa'da "Türkiyeli" Olmak*, 86.

varsayımını onaylamakta ve ülkedeki Türk nüfusunun %64'lük bir kısmının Londra'da³¹¹ yaşadığını söylenmektedir. Tilbe ise bu nüfusun büyük bir kısmının Kürt ve Alevi kökenli vatandaşlarımız olduğunu³¹² ileri sürmektedir.

1.4.3.1. Genel Durum

Britanya'ya İslami akımlar açısından da önemli bir merkez durumdadır. İngilizlerin uzun yıllar Güney Asya ülkelerinde sömürgeci olarak bulunmaları, Hindistan ve Pakistan gibi ülkelerde etkin olan İslami akımların, sömürge sonrası dönemde sağlanan vatandaşlık vb. kolaylıklarla bu ülkeye taşınmasını sağlamıştır. Zira hem İsmaililer hem de Ahmediye Cemaati Britanya'yı merkez edinmişlerdir. İsmaililerin 49. İmamı olan IV. Kerim Ağa Han'ın³¹³ girişimleriyle 1977'de Londra'da kurulmuş olan İsmaili Araştırmaları Enstitüsü, ((The Institute of Ismaili. Studies) yaptırdığı akademik araştırmalarla³¹⁴ alanında önemli bir konuma sahiptir. Aynı şekilde Ahmediye mensuplarının da Pakistan'da gayri Müslim ilan edildikten sonra sığındıkları yer de Britanya olmuştur. Hali hazırdaki merkezi Londra yakınlarında bulunan Ahmediye cemaatinin, Avrupa'nın birçok ülkesinde etkin olduğu³¹⁵ ve Almanya'nın Hessen Eyaletinde Kamusal Tüzel Kişilik ile resmi statü kazandığı bilinmektedir. Ayrıca Kıbrıslı tarikat lideri, Şeyh Nazım Kıbrısı'nın müritlerinin de Britanya merkezli hareket ettiği ve Avrupa'nın birçok ülkesinde örgütlendikleri belirtilmektedir.

Britanya ile Türkiye arasında herhangi bir işgücü anlaşması gerçekleşmemesine rağmen ülkede ortaya çıkan Türk nüfus artışının nedenleri arasında, Britanya'nın Eylül 1989'a kadar Türk vatandaşlarının vizesiz geçişlerine izin vermesi³¹⁶ nedeniyle gerçekleşen iltica başvurularının etkin olduğu kanaatindeyiz. Britanya'daki en eski Türkler ise Kıbrıs kökenlidir. Bilindiği üzere Kıbrıs adası 1878'de imzalanan Berlin Antlaşmasıyla geçici olarak Britanya'ya bırakılmıştır. Ancak İngilizlerin adadaki

³¹¹ Çınar, *Türkler'de Kimlik*, 64.

³¹² Fethiye Tilbe, *Düzensiz Göçmenlerin Göçmen Dövizi Gönderme Pratikleri: Londra'daki Türkiye Göçmenleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2016), 117.

³¹³ İsmail Daftary, *İsmaililer Tarihleri ve Öğretileri* (İstanbul: Doruk, 2005), 718.

³¹⁴ Aydın Bayram, "Büyük Britanya'daki İslami Akımlar", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1/3 (Aralık 2015), 409.

³¹⁵ Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 178-181.

³¹⁶ Eylül 1989 öncesi göç olaylarının tanıklarından biri olan ve 1988'den beri Londra'da yaşayan Zabit Kurnaz, Eylül 1989'dan itibaren vize uygulanacağını ilan edilmesi üzerine, Türkiye'den uçaklar dolusu insanın turizm şirketleri aracılığı ile Britanya'ya geldiği ve geri dönmek için iltica başvurusunda bulunduğunu söylemiştir.

hakimiyetleri 1960 yılına kadar devam etmiştir. Kıbrıslı Türklerin Britanya'ya gelmesi ise 1930'lu yıllardan itibaren başlamış, 1960'tan sonra ise hız kazanmıştır. Ancak ülkede yaşayan Kıbrıslı Türk nüfusunu tespit etmek, nüfus sayım sistemindeki karışıklıktan dolayı pek mümkün gözükmemektedir. 100.000 ila 400.000 arasında değişen tahminler yapılmakla beraber Uysal, yapmış olduğu çalışmada bu rakamın 130.000 olacağı³¹⁷ üzerinde durmuştur. Bu sayıya 1963 yılında imzalanan Ankara Antlaşmasıyla bu ülkeye gelenleri de eklediğimiz de 450.000 civarında Türk nüfus olduğunu düşünebiliriz.

1.4.3.2. Aleviler

Türkiye'den Britanya'ya göç her ne kadar 1960'lı yıllarda gelen az sayıda Türk işçilerle başlasa da asıl kitleyi çoğunluğunu Kürt ve Alevi kökenlilerin oluşturduğu sığınmacılar teşkil etmektedir. Tilbe, Britanya'ya yönelik gerçekleşen göçlerin Türkiye'de gündem olmadığı üzerinde dururken, bunun sebebinin göçe katılan kitlenin etnik kökeniyle ilgili olabileceğini³¹⁸ ileri sürmektedir. Uysal, yapmış olduğu çalışmada 1986-2005 arasında Britanya'ya iltica eden Türk vatandaşlarının sayısını 35.569 olarak vermekte ve bunun büyük bir çoğunluğunu Alevi ve Kürt kökenlilerin oluşturduğunu³¹⁹ iddia etmektedir. Bilecen ve Araz da Britanya'ya yapılan iltica başvurularının diğer Avrupa ülkelerine nazaran daha fazla olduğunu, köken olarak da Kahramanmaraş, Sivas, Kayseri ve Malatya illerinden geldiklerini³²⁰ dile getirmektedirler. Canatan da ülkedeki Türk nüfusunun artışında iltica başvurularının çokluğuna³²¹ dikkat çekmektedir. Görüştüğümüz isimler de bu iddiayı doğrulayarak, özellikle Maraş olaylarının adından Britanya'ya yönelik Alevi nüfus akışında iltica kaynaklı önemli bir artış olduğunu³²² söylemişlerdir. Ataş da yapmış olduğu yüksek lisans tezinde Londra'daki Kahramanmaraş kökenli Alevi nüfus yoğunluğunu "ana" kavramı üzerinden

³¹⁷ Dr. Ahmet Uysal, "Londra'daki Türk Nüfusunun Mekânsal Dağılımı", *Marmara Coğrafya Dergisi* 33 (Ocak 2016), 541.

³¹⁸ Tilbe, *Londra'daki Türk Göçmenleri*, 71,72,100.

³¹⁹ Uysal, "Londra'daki Türk Nüfusu", 542. Ayrıca bkz.; Sirkeci vd., "Türk göç kültürü", 379.

³²⁰ Tuncay Bilecen - Mustafa Saygın Araz, "Londra'da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin etnik ve mezhepsel aidiyetlerinin siyasi tutum ve davranışlara etkisi", *Göç Dergisi* 2/2 (Ekim 2015), 193.

³²¹ Canatan, *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar*, 20.

³²² Zabit Kurnaz, "14.01.2021 tarihli görüşme". 1972 yılında tamamlanan Kartalkaya Barajı'nın Pazarcıklı Alevileri pamuk ekimine yönlendirdiği ve bölgede pamuk tarımına dayalı ekonomik iyileşme yaşandığı görülmüştür. Bu durum Alevileri para harcayabilir duruma getirmiş ve Aleviler şehir hayatında daha sık görünür olmaya başlamışlardır. Buna mukabil Sünni çevrelerde baş gösteren ekonomik zorluklar 1970'li yılların siyasi atmosferiyle birleşince, Aleviler solcu kimlikleriyle birlikte açık hedef haline gelmiş ve istenmeyen olaylar yaşanmıştır. Bkz.; Mehmet Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci Kimlik Siyasetinin Kısıtlılıkları ve İmkanları* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 141,142.

doğrulmaktadır. Şöyle ki: yapmış olduğu mülakatlarda, katılımcılara hayatlarında Alevilikte dedenin eşi anlamına gelen “Ana” görüp görmediklerini sormuştur. Soruya “evet” cevabı verenlerin büyük çoğunluğu Kahramanmaraş/Pazarcık nüfusuna kayıtlı olan ve 1993’te vefat eden Elif Ana’yı (Elif Sukan d. 1908 – ö. 1991) ya gördüğünü ya da türbesini ziyaret ettiğini söylemiştir.³²³

Bilecen ve Araz, Alevilerin yaşadıkları bölgelerde güçlü bir iletişim ağı kurduklarını dile getirmektedirler. Alevilerin bu sayede Sünni Müslümanlara nazaran siyasal alanda daha fazla temsil edildiğini vurgulayan yazarlar, bu durumun bir sonucu olarak, tanınırlıklarının arttığı gibi ekonomik olarak da daha iyi durumda olduklarını belirtmektedirler. Siyasal etkinliğin bir sonucu olarak Londra yakınlarındaki Enfield Belediyesi’nde Alevilerin de içinde bulunduğu İşçi Partisi meclis çoğunluğunu³²⁴ elinde bulundurmaktadır. Görüştüğümüz isimlerin verdiği bilgiye göre 2015 yılından beri Enfield Belediyesi Alevi kökenli başkanlar³²⁵ tarafından yönetilmektedir. Bu durum Britanya’yı Avrupa ülkeleri içerisinde vatandaşlarımızın en rahat hareket ettiği ülkeler arasına sokmaktadır.

Britanya’daki ilk Alevi derneği başkent Londra’da 16 Mart 1993 tarihinde İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi – İAKMC ismiyle kurulmuştur.³²⁶ Alevi inanç ve kültürünü yaşatıp korumayı amaç edinen ve 9 Mayıs 1993’ten beri Vakıf olarak hizmet veren derneğin bir dönem 4.500’ün üzerinde üyesi olduğu söylenmektedir. Britanya’da gerçekleşen ilk geniş katılımlı Cem de bu derneğin öncülüğünde 1993 yılında gerçekleşmiştir.³²⁷ İAKMC 2010 yılına kadar Britanya’da Alevilere yönelik faaliyet

³²³ Ceren Atas, *Anadolu’dan Londra’ya Göç: Alevi Kadınların Alevilik Pratikleri ve Eşitlik Söylemleri* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 86-86. Ayrıca bkz.; Yırcalı - Mahçupyan, *Avrupa’da “Türkiyeli” Olmak*, 89.

³²⁴ Bilecen - Araz, “Londra’da yaşayan Türkiyeli göçmenler”, 198,199,200.

³²⁵ 2021 yılı itibarıyla mevcut belediye başkanı Saray Karakuş, Britanya Alevi federasyonu başkanı İsrail Erbil’in kız kardeşidir.

³²⁶ Şahhüseyinoğlu derneğin kuruluş tarihini 08.05.1993 olarak verirken, kurucular arasında Ali Öztürk, Fatoş Öztürk, Mahmut Doğan, İsmail Yürük, Cafer Küpeli, Hüseyin Bakar, İmam Akpınar ve Hasan Kılıç gibi isimlerin olduğunu söylemektedir. Bkz.; Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 274. Zabit Kurnaz’dan almış olduğumuz bilgiler ise memleketlerini de kapsayacak şekilde daha fazla detay içermektedir. Kurnaz’a göre kurucular kurulunda şu isimler yer almıştır; İsmail Yiri (Malatya/Kürecik) Hasan Kılıç (Maraş/Elbistan) İmam Akpınar (Malatya/Kürecik) Hüseyin Kömür (Sivas/Gürün) Ali Öztürk (Maraş/Göksun?) Hüseyin Bakar (Gümüşhane/Şiran) Ali Güneş (Maraş/Elbistan) Mahmut Doğan (Maraş/Göksun) Kalender Sağar (Sivas/Gürün) Oruç Şahin (Sivas/Gürün) Baki Düzgün (Cemevinin ilk dedeliğini de yapan Düzgün Tuncelili olup Kureşan Ocağındandır.)

³²⁷ 2000 yılından beri Londra’da yaşayan Ali Dereli ilk geniş katılımlı Cemin 1993 tarihinde yapıldığını söylemiştir. Ali Dereli, “14.01.2021 tarihli görüşme”.

gösteren tek Cemevi olarak kalmıştır. Herhangi bir üst kuruma bağlı olmamakla birlikte 2009 yılındaki yönetim kurulu seçimlerine kadar Cem Vakfı ile yakın ilişkiler içinde olduğu ve geniş katımlı cem ritüelleri için Türkiye’den dede getirildiği söylenmektedir. 2009 yılındaki seçimlerde farklı anlayışta yeni bir yönetim seçilince dernek içerisinde birtakım anlaşmazlıklar yaşanmış, eski yönetim görevi yeni seçilen yönetime devretmek istemeyince Aleviler kendi aralarında mahkemelik olmuş ve İsrail Erbil başkanlığındaki yönetim gecikmeli olarak görev başı yapabirmiştir.³²⁸ Bu durum haliyle üye sayısına da yansımıştır. Üye sayısı 2500 civarına düşmesine rağmen İAKMC, hala Britanya’da bulunan en büyük Alevi Kültür Merkezi’dir. Ali Dereli, paralel Alevi yapılanmalarına, kurumlar içerisine yerleştirmiş oldukları “Yol bir süre binbir” anlayışı sayesinde engel olduklarını söylemiştir. Bize göre farklı yapılanmaların önüne geçen sebepler arasında; Britanya’da bulunan Alevilerin *amaç*³²⁹ ve *şekil*³³⁰ benzerliği önemli rol oynamaktadır. 2010’da göreve başlayan İsrail Erbil başkanlığındaki yeni yönetim Britanya genelinde bir atılım göstererek Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde yeni Alevi Kültür Merkezlerinin açılmasına öncülük etmiştir. Yeni yönetim geniş katımlı Cemlerde Türkiye’den getirilen dedelerin de önüne geçmiş ve Britanya’da bulunan dedelerin cem yürütmesine olanak sağlamıştır. Dereli’nin vermiş olduğu bilgilere göre yeni dönemde Cemler, Zazaca, Kürtçe ve Türkçe dillerinde yürütülmektedir.

Britanya Alevi Federasyon’u haricinde farklı bir Alevi örgütlenmesinin görülmediği Britanya’da, Aleviler tarafından kurulmuş yöresel köy ve kasaba dernekleriyle de karşılaşmaktadır. Ali Dereli, bunların sayısının 18 olduğunu söylemiştir.³³¹ Yöre dernekleri içerisinde Ataş’ın 750 aileyle Londra’da bulduklarından bahsettiği³³² Kayseri kökenli vatandaşlarımızın kurmuş olduğu Kırkırsak Derneği, Sivas/Gürün Bozhöyük Köyü-Arpaçayır Köyü -Tersehan Köyü ile Camiliyurt Köyü kökenlilerin birleşerek kurmuş oldukları Bozca-der Charity ile Dersim dernekleri³³³ burada zikredilmeyi hak etmektedir. Hem köy dernekleri hem de ilk kurulan İAKMC’nin kurucular kuruluna göz attığımızda, yukarıda dile getirmiş olduğumuz Bilecen ve Araz’ın Alevilerin çoğunluğunun Maraş, Sivas, Malatya ve

³²⁸ “Cemevinde eğitim atağı”, *Alevilerin Sesi* 134 (Ocak 2010), 56.

³²⁹ Daha rahat bir yaşam için Britanya’ya gelmiş olmak.

³³⁰ Britanya’da yaşayan Alevilerin büyük bir çoğunluğunun sığınmacı olarak bu ülkede bulunması.

³³¹ Dereli, “14.01.2021 tarihli görüşme”.

³³² Ataş, *Anadolu’dan Londra’ya Göç*, 88.

³³³ Zabit Kurnaz ilk gelen Dersim kökenlilerin 1938 sürgünüyle Denizli’de iskana mecbur tutulan Tuncelili vatandaşlarımız olduğunu dile getirmiştir. Kurnaz, “14.01.2021 tarihli görüşme”.

Kayseri kökenli oldukları iddiası³³⁴ en azından Londra ve çevresi için geçerlilik kazanmaktadır. Ayrıca Sol görüşlü vatandaşlarımız tarafından kurulan Londra Pir Sultan Kültür Merkezi'ninse inanca yönelik herhangi bir hizmet sunmadığını Ali Dereli vesilesiyle öğrenmiş bulunmaktayız.

Ülke genelinde derneklerin artış göstermesiyle birlikte federasyonlaşmaya gidilmiş ve 13 Ocak 2014³³⁵ tarihinde Britanya Alevi Federasyonu – BAF (British Alevi Federation) kurulmuştur. Federasyonlaşmayla birlikte ülke genelinde etkin bir faaliyet alanına kavuşan BAF, Britanya hükümetiyle de görüşmelerini hızlandırmıştır. Yapılan görüşmeler sonucunda hükümete bağlı olan Vakıflar Genel Müdürlüğü (Charity Commission) 4 Ekim 2015 tarihinde birçok sivil toplum temsilcisi ve cemaat önderinin katıldığı 04.10.2015 tarihli toplantıda ülke genelinde BAF'a bağlı olarak faaliyet gösteren AKM'lere ibadethane statüsü verirken, Aleviliğin de bir inanç olarak tanındığı açıklanmıştır. Çok geniş haklar barındırmayan bu kararla birlikte Alevilerin yoğun olarak yaşadıkları Enfield ve Islington bölgelerinde bulunan okullarda Alevilik dersleri verilmeye başlanmış, parlamentoda Alevilik sekretaryası oluşturulmuş ve Federasyon Alevilik yararına işler yapan sivil toplum örgütü olarak tescillenmiştir.³³⁶

Ülkede yaşayan Alevi nüfusuna yönelik net bir rakam ileri sürmek maalesef mümkün gözükmemektedir. 2017'de Bertelsman Vakfı'nın Avrupa'da yaşayan Müslümanlara yönelik yaptırmış olduğu araştırmada sayı verilmeden Britanya'da çok az³³⁷ Alevi olduğundan söz edilmektedir. Federasyon yetkilileri ise Britanya genelinde 500.000 civarında Alevi yaşadığını ileri sürmektedir. Aynı şekilde Londra yakınlarındaki Einfeld şehrinde Alevilerin yoğun olarak yaşadığı ve şehirdeki toplam Alevi nüfusunun 60 binin üzerinde olduğu söylenmektedir.³³⁸ 2015 yılında Aleviliğin resmi kabulü sırasında açıklama yapan Avrupa parlamentosu Milletvekili Claude Moraes ise Britanya'da 300.000 Alevi olduğunu beyan etmiştir.³³⁹ Tözün ve Atbaş da aynı iddiayı tekrar etmişlerdir.³⁴⁰ Ancak 2016 yılı itibariyle Federasyona bağlı derneklere üye 6.000

³³⁴ Bilecen - Araz, "Londra'da yaşayan Türkiyeli göçmenler", 193.

³³⁵ Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 300-301.

³³⁶ Yırcalı - Mahçupyan, *Avrupa'da "Türkiyeli" Olmak*, 90; "İngiltere'de Alevilik resmen tanındı", Haber, <https://www.mynet.com> (07 Ekim 2015).

³³⁷ Yasemin El-Menouar, *Muslime in Europa Integriert, aber nicht akzeptiert? Ergebnisse und Länderprofile* (Gütersloch: Bertelsmann Stiftung, 2017), 14.

³³⁸ Müjgan Halis, "Birleşik Krallık da Aleviliği 'bağımsız bir inanç' olarak tanımaya hazırlanıyor", Haber, <https://www.indyturk.com> (17 Ocak 2021).

³³⁹ "İngiltere'de Alevilik resmen tanındı" (07 Ekim 2015).

³⁴⁰ Tözün - Atbaş, "Alevi communities in Europe", 193,194.

kişinin olduğu³⁴¹ düşünülürken bir orantısızlık göze çarpmaktadır. Zira ya Aleviler inançsal birlikteliklerinin bir göstergesi olan derneklere üye olmaktan kaçınıyor ya da ifade edilen rakamlar gerçeği yansıtmıyor gözükmektedir. Bize göre rakamlar dile getirilirken bir abartı söz konusudur. Bizim görüşümüz, Britanya’ya yönelik göçlerin özel durumunu da göz önünde bulundurarak, ülkede yaşayan Alevi nüfusunun azami 150-200 bin civarında olabileceği yönündedir.

Bütün bu iddialara son noktayı koyacak olansa Britanya’da her 10 yılda bir yapılmakta olan Nüfus sayımıdır. 2021 yılı Mart ayı içerisinde yapılan nüfus sayımları için çalışma başlattıklarını söyleyen BAF genel başkanı İsrail Erbil, ülkede yaşayan Alevilerden, nüfus sayımı sırasında din hanesine mutlaka Alevi yazdırmalarını istediklerini ve bunun ülkede yaşayan gerçek Alevi nüfusunu tespiti yardımcı olacağını üzerinde durmuştur. Ayrıca ortaya çıkacak Alevi nüfusunun Britanya genelinde 18 dernekle temsil edilen BAF’ın, dini kurumlara tanınan bütün haklardan yararlanmak üzere yapacağı kamusal tüzel kişilik başvurusunun da önünü açacağını ise özellikle vurgulamıştır.³⁴² Ancak onun bu beklentisinin ne derece gerçekleştiği ve Britanya’da yaşayan Alevilerin ne kadarının Aleviliği (İslam’dan bağımsız kendine özgü) bir *din* olarak kabul edip, din hanesine Alevilik yazdırdığı henüz sonuçlar açıklanmadığı için merak konusudur.³⁴³ Zira Almanya’da Bertelsmann Vakfı’nın yaptırmış olduğu Din Monitörü çalışmasında Türkiye kökenli Müslümanların yalnızca %8’lik kısmı Alevi olduğunu³⁴⁴ dile getirmiştir. Oysa gerçek rakamın çok daha fazla olduğu ve toplam Müslüman nüfus içerisindeki oranlarının %15³⁴⁵ civarında olabileceğinin tahmin edildiği bilinmektedir. Benzer durumun Britanya’da da yaşanıp yaşanmayacağını ise zaman gösterecektir.

1.4.4. Danimarka

Danimarka’nın nüfusu, yaklaşık olarak 5.837.000 civarındadır. Son resmi verilere göre ülkede yaşayan Türk kökenli nüfus ise 64.492 kişidir.³⁴⁶ 2009 yılında ise bu rakam

³⁴¹ Atas, *Anadolu’dan Londra’ya Göç*, 26.

³⁴² Halis, “Birleşik Krallık Aleviliği tanımaya hazırlanıyor” (17 Ocak 2021).

³⁴³ 29.06.2021 tarihi itibarıyla henüz herhangi bir sonuç açıklanmamıştır.

³⁴⁴ Jörn Thielmann, “Almanya’daki Müslümanların Dindarlığında Çeşitlilik Bertelsmann Vakfı’nın Araştırma Sonuçlarına Genel Bir Bakış”, *Din Monitörü 2008 Almanya’daki Müslümanlarda Dindarlık Dini Düşünce ve Pratiklere Bir Bakış* (Osnabrück: Bertelsmann Stiftung, 2008), 14.

³⁴⁵ Haug vd., *Muslimische Leben in Deutschland*, 135.

³⁴⁶ “Statistics Denmark”.

58.191'dir.³⁴⁷ Aradan geçen süre içerisinde Türk nüfusta yaklaşık %11 civarında bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Diğer taraftan Danimarka nüfusunda da 2012'den³⁴⁸ günümüze %6 oranında artmıştır.

1.4.4.1. Genel Durum

Danimarka ile Türkiye arasında işgücü anlaşması imzalanmamış olmasına rağmen özel şirketler üzerinden bir göç başlamıştır. Danimarka'ya ilk Türk işçi grubu 1967 yılında gelirken, günümüz itibariyle bu ülkede varlık gösteren ve çoğunluğu kırsal kökenli olan Türkler en büyük yabancı kökenli grup olmuştur.³⁴⁹ Müslümanlar arasında da en kalabalık grup Türklerdir. Dini aidiyete dayalı nüfus sayımının yapılmadığı ülkede, göçmenlerin geldiği ülkelere göre ait olabilecekleri dini kimlik hususunda bir tahmin yürütülmektedir. Bu tahmini rakamlar 200 ile 250 bin³⁵⁰ arasında değişmektedir. 2020 yılı verilerine göre 418.224 Batı Avrupa kökenli olmayan nüfusun³⁵¹ yaşadığı Danimarka'da, bizce de 250.000 Müslüman nüfusun olması gerçekçi bir rakamdır. Müslüman nüfus içerisinde Türklerin en yoğun yaşadıkları şehir olarak %50'ye yakın bir oranla Kopenhag ve çevresi göze çarpmaktadır.³⁵² Kopenhag'ı Fredericksborg ve Roskilde³⁵³ şehirleri takip etmektedir. Klausen'nin tespitlerine göre Danimarka'da yaşayan Müslümanların neredeyse yarısı sığınmacı olarak bu ülkeye gelenlerden oluşmaktadır.³⁵⁴ Müslüman nüfus içerisindeki İran, Irak, Somali ve Bosna Hersekli³⁵⁵ grupları düşündüğümüzde mülteci Müslümanların yoğunluğu bizce de gerçekçi görünmektedir. Özmen'in 2010 yılında tamamlamış olduğu çalışmaya katılan Danimarka'da yaşayan 204 kişiden 8 kişi kendisini Alevi olarak nitelendirmiş 1 kişi de Alevi Müslüman olduğunu söylemiştir.³⁵⁶ Toplamda 9 kişinin kendisini Alevi kimliği ile tanımlamasının genel nüfusla karşılaştırıldığında gerçeği ne kadar yansıttığı bir soru işaretidir. Zira Alevi kimliği ile Müslüman kimliğinin aynı soru içerisinde bulunması,

³⁴⁷ Nebile Özmen, *Çokkültürlü Toplumda Sosyal Entegrasyon ve Din* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2012), 126,127.

³⁴⁸ 2012 yılı itibariyle Danimarka nüfusu 5.483.204 kişidir. Bkz.; Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 33.

³⁴⁹ Özmen, *Sosyal Entegrasyon ve Din*, 86,90.

³⁵⁰ Klausen, *İslamı Yeniden Düşünmek*, 160; Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 33.

³⁵¹ "Statistics Denmark".

³⁵² Çınar, *Türkler'de Kimlik*, 64.

³⁵³ Özmen, *Sosyal Entegrasyon ve Din*, 141,142.

³⁵⁴ Klausen, *İslamı Yeniden Düşünmek*, 45.

³⁵⁵ İsa Kuyucuoğlu, "Danimarka'da İslam ve Müslümanlar", *Avrupa'da İslam*, ed. Kadir Canatan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2005), 191.

³⁵⁶ Özmen, *Sosyal Entegrasyon ve Din*, 181,182.

katılımcıların Alevi kimliğini alt kimlik olarak algılamasına ve kendilerini Müslüman olarak takdim etmeyi yeterli görmelerine neden olmuş olabilir. Zira aynı çalışmada kendisini Müslüman olarak tanımlayanların oranı %72,1 olurken, Sünni Müslüman olduğunu söyleyenler %23'te kalmıştır.

Danimarka'daki ilk Müslüman oluşum 1929 yılında ihtida ederek İslam'ı seçen ve Ali Ahmed ismini alan Knud Holmboe'nin (22.04.1902-13.10.1931)³⁵⁷ faili meçhul bir cinayete kurban gitmesinin ardından ortaya çıkmıştır. Kuyucuoğlu'nun bildirdiğine göre Holmboe'in sömürgeci güçler tarafından öldürüldüğünü düşünen 2500-3000 kişilik bir grup, bu olaya tepki göstererek Müslüman olmuştur.³⁵⁸ Ancak ülkede İslam'ın görünür olmasında 1967'den sonra Danimarka'ya gelmeye başlayan Türk ve Faslı Müslümanlar işçi gruplar etkili olmuştur. Bu işçiler cami dernekleri kurarak İslam'a kamusal alanda görünürlük kazandırmışlardır. Özmen'in 2009 yılı tespitlerine göre sadece Türkler tarafından kurulmuş 41 cami derneği³⁵⁹ bulunmaktadır. Bu derneklerin üye sayısı ile ilgili herhangi bir bilgi mevcut değildir.

1.4.4.2. Aleviler

Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu'nda yıllarca yöneticilik yapan Yücel Tanrıverdi'nin verdiği bilgilere göre Danimarka'da Alevilerin görünür olması 1990 yılında Slagelse'de Isparta kökenli Alevi vatandaşlarımız tarafından kurulan Canlar Derneği ile başlamıştır.³⁶⁰ 2 Temmuz 1993 Sivas olaylarının ardından Aleviler diğer şehirlerde de örgütlenme yoluna gitmişlerdir. İkinci dernek 30 Aralık 1994 tarihinde Aarhus'ta Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği ismiyle ve Turabi Dursun başkanlığında kurulmuş, 28 Mart 1997 tarihinde ise ismini Danimarka Aleviler Birliği olarak değiştirmiştir.³⁶¹ Aarhus'u Kopenhag'da kurulan Danimarka Alevi Kültür Derneği, Ringsted Göçmen Kültür ve Spor Derneği ile Hedensted'te AKM takip etmiştir. Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu'nun 29/30.11.1997 tarihli genel kurulda almış olduğu her ülkenin kendi federasyonunu kurma kararına³⁶² istinaden Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu – DABF (Forbundet Af Aleviter Foreninger i Danmark) 11 Eylül

³⁵⁷ “Knud Holmboe”, Ansiklopedi, <https://www.wikipedia.org> (30 Ekim 2020).

³⁵⁸ Kuyucuoğlu, “Danimarka'da İslam”, 189.

³⁵⁹ Özmen, *Sosyal Entegrasyon ve Din*, 157.

³⁶⁰ Yücel Tanrıverdi, “02.01.2021 tarihli görüşme”.

³⁶¹ Feramuz Acar, “DABF Basın Açıklaması”, <http://tr.alevi.dk> (Tarihsiz), 1; Feramuz Acar, “02.01.2021 tarihli görüşme”.

³⁶² Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 69.

1999 tarihinde Ringsted şehrinde Danimarka Alevi Kültür Dernekleri Federasyonu adıyla kurulmuştur. Federasyon kurucu dernekleri arasında, Kopenhag'dan Danimarka Alevi Kültür Derneği, Aarhus'tan Danimarka Aleviler Birliği³⁶³, Ringsted'ten Göçmen Kültür ve Spor Derneği, Hedensted'ten Danimarka Alevi Kültür Derneği yer alırken, Slagelse Danimarka Alevi Kültür Derneği³⁶⁴ gözlemci olarak kalmayı tercih etmiştir. Federasyonun Kurucu genel başkanı ise Muzaffer Aytekin³⁶⁵ olmuştur.

DABF, 10 Mart 2006 tarihinde Danimarka Kilise Bakanlığına baş vurarak Aleviliğin bir inanç olarak tanınmasını istemiştir. Yayınladıkları basın açıklamasında resmi makamlara başvuru dilekçesiyle birlikte Aleviliğin, birçok inancın karışımından bir araya gelen sentezci bir inanç olduğuna dair tanımı da eklediklerini belirtmişlerdir. Yine aynı açıklamada 2006 itibariyle Danimarka'da 10.000 civarında Alevi olduğunu ileri sürmüşlerdir.³⁶⁶ Özmen ise dönemin federasyon başkanı Acar'a dayandırarak, 04.09.2006 tarihi itibariyle federasyonla birlikte çalışan derneklere üye 1700 kişinin³⁶⁷ bulunduğunu söylemektedir. 2007 yılında DABF, federasyona bağlı bulunan dernekler üzerinden, Danimarka'da yaşayan Alevi nüfusuna yönelik bir araştırma yapmış ve çoğunluğu Çorum, Isparta, Ordu, Erzincan, Sivas, Tunceli ve Tokat kökenli 3.182 kişilik bir Alevi nüfus tespit etmiştir.³⁶⁸ Tözün ve Atbaş ise Danimarka'da 8.000³⁶⁹ Alevi olduğunu iddia etmiştir. Belirtmek isteriz ki dini aidiyete dayalı nüfus tespiti Danimarka gibi seküler toplumlarda kolay olmamaktadır ve belirtilen rakamlar tahmin içermektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi 2021 yılı itibariyle 65 bin civarında Türkiye kökenli nüfusun yaşadığı Danimarka'da toplam nüfusun %15'i oranında, yaklaşık 10 bin Alevi kökenli vatandaşımızın yaşadığını söylemek bizce gerçekçi bir varsayım olacaktır.

³⁶³ Günümüzde Aarhus Erenler Kültür Derneği olarak hizmet vermektedir.

³⁶⁴ DABF 'nun 2000 yılında yayınladığı haber bülteninde derneklerin adı Alevi Kültür derneği yerine Türk Kültür derneği olarak kaydedilmiştir. Ancak Konuyla ilgili olarak görüştüğümüz Acar ve Tanrıverdi bu durumun muhtemelen matbaa hatası olabileceğini tarafımıza bildirmişlerdir. Zira Slagelse'de bulunan Danimarka Türk Kültür Derneği bir Cami derneği olarak faaliyet yürütmektedir. Slagelse'de Canlar ismiyle kurulan ilk derneğin sonradan ismini Alevi Kültür derneği olarak değiştirip federasyon çatısı altına girdiği bilgisini tarafımızla paylaşan Yücel Tanrıverdi'ye teşekkür ederiz.;“Federasyon Haberleri”, *Danimarka Alevi Kültür Dernekleri Federasyonu Haber Bülteni* 5 (2000), 5; Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 300.

³⁶⁵ “Federasyon Haberleri”, 5.

³⁶⁶ Acar, “DABF Basın Açıklaması” (Tarihsiz). Ayrıca bkz; Feramuz Acar, “Danimarka'da ‘Alevi İnanç Toplumu’ başvurusu”, *Alevilerin Sesi* 82 (Şubat 2005), 26.

³⁶⁷ Özmen, *Sosyal Entegrasyon ve Din*, 159.

³⁶⁸ Acar, “02.01.2021 tarihli görüşme”.

³⁶⁹ Tözün - Atbaş, “Alevi communities in Europe”, 193.

Danimarka Kilise Bakanlığı Mart 2006'da DABF'nun yapmış olduğu başvuruyu görüşerek 25. Ekim 2007 tarihi itibariyle Alevilerin bir inanç toplumu olduğunu resmi olarak onaylamıştır.³⁷⁰ Ancak bu tanınmanın Avusturya ve Almanya'da olduğu gibi kamusal tüzel kişilik adı altında olmadığını belirtmek isteriz. Zira okullarda Alevilik Dersleri gibi Avusturya ve Almanya'da görmüş olduğumuz Alevilere tanınmış olan haklardan Danimarka'da yaşayan Aleviler yararlanamamaktadır. Mevcut durum da Aleviler bir dini topluluk olarak kayıt altına alınmıştır.

Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu 09.02.2006 tarihinde bir basın bildirisini yayınlarak, o dönem gerçekleşen "karikatür krizi" ile ilgili olarak görüşlerini kamuoyuyla paylaşmıştır. Açıklamada karikatürlerin küçük düşürücü olduğu ve Müslümanları tahrik ettiği belirtilirken, Müslümanlara yönelik itidal çağrısı yapılmıştır. Ancak bizim açımızdan dikkat çekici olan husus; aynı açıklama içerisinde Aleviliğin İslam'dan da alıntıları olan sentezci bir inanç³⁷¹ olarak tarif edilmesi olmuştur. Bu açıklamanın yapıldığı dönemde DABF genel başkanı olan Feramuz Acar, 23 Mart 2014'te gerçekleşen genel kurulda ayrılıkçı fikirleri nedeniyle önce uyarılmış ancak açıklamalarına devam etmesinden dolayı Federasyonun 05.04.2014 tarihli yazısıyla, o ve üyesi olduğu Randers AKM'nin DABF ile hiçbir ilişkisinin kalmadığı kamuoyuna ilan edilmiştir.³⁷² Feramuz Acar ve üyesi olduğu Randers AKM, kendini Devrimci Aleviler Birliği olarak adlandıran ancak Danimarka'dan Randers AKM ve Almanya'dan Oberursel (Taunus) şehrindeki AKM Hochtaunus dışında kurumsal kimlik merkezli temsilciliği bulunmayan bir yapılanma ile birlikte çalışmalarına devam etmektedir.³⁷³ Dernek ve birlikte hareket ettiği DAB ile ilgili edinmiş olduğumuz izlenim Aleviliği, İslam da dahil olmak üzere bütün ilahi ve beşeri dinlerden bağımsız olarak tamamen sosyalist bir yapılanma olarak gördükleri yönündedir.³⁷⁴ Ancak çalışmamızın bu bölümünde sınırları zorlayacağı için detaylarına Alevilik Merkezli Örgütlenmeler başlığı altında değineceğimizi belirtmek isteriz.

2021 yılının ilk günleri itibariyle Danimarka'da faaliyet gösteren tespit edebildiğimiz 12 Alevi derneği bulunmakla birlikte bu dernekler altında faaliyet gösteren

³⁷⁰ DABF, *Alevi-Bektaşî İnançının Esasları* (Danimarka/Randers: DABF, 2008), 4.

³⁷¹ "Hz. Muhammet resimleri", Kurumsal, <http://tr.alevi.dk> (09 Şubat 2006).

³⁷² "Alevi Kamuoyuna Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu'ndan Zorunlu Açıklama", Kurumsal, <http://tr.alevi.dk> (05 Nisan 2014).

³⁷³ Acar, "02.01.2021 tarihli görüşme".

³⁷⁴ "Devrimci Aleviler Birliği (DAB) dernekleşti", Kurumsal, <https://www.alev-i.com> (24 Mayıs 2015).

gençlik ve kadın dernekleri gibi alt birimler de mevcuttur.³⁷⁵ Bu dernekler arasında Ringsted AKM, Slagelse AKM, Hedensted AKM, Aarhus Erenler Kültür Derneği, Esbjerg AKM, Odense AKM, Danimarka Alevi Kadınlar Birliği ve DK Alevi Gençlik gibi dernekler DABF çatısı altında hareket etmektedir. Randers AKC'in Devrimci Aleviler Birliği isimli oluşumun içerisinde olduğunu yukarıda belirtmiştik. Diğer derneklerden Kopenhag Alevi Bektaşî Derneği bağımsız hareket ederken, Odense PSAKD'nin Tunceli kökenli Alevilerce kurulduğu ve bağımsız bir yöre derneği gibi hareket ettiği söylenmektedir. Kopenhag AKM ise aktif faaliyetlerine son vermiş gözükmekle birlikte dernekler masasındaki kaydı devam etmektedir. Cem Vakfı ve benzeri Türkiye kökenli Alevi örgütlenmelerine ise Danimarka'da rastlanılmamaktadır.

1.4.5. Fransa

1 Ocak 2020 verilerine göre Fransa'nın toplam nüfusu 67.063.703³⁷⁶ kişidir. Ülkede yaşayan çoğunluğu Kuzey Afrikalı Müslümanların sayısının 5.430.000 civarında olduğu ve yarısının ülkeye Fransız vatandaşlığıyla bağlı bulunduğu³⁷⁷ tahmin edilmektedir. Bu yönüyle Fransa, Avrupa Birliği sınırları içerisinde Almanya'dan sonra en fazla Müslüman nüfusu barındıran ikinci ülkedir. Türkiye Cumhuriyeti Paris Büyükelçiliğinin internet sayfasından paylaşılan bilgilere göre 2016 yılı itibariyle Fransa'da yaşayan Türkiye kökenli nüfus 650.000'in³⁷⁸ üzerindedir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, yurtdışında yaşayan Türklere yönelik gerçekleşen soru önermesine 06.02.2019 tarihinde vermiş olduğu cevapta, Fransa'da 700.000 civarında³⁷⁹ Türk bulunduğunu belirtmiştir. Ancak mevcut Türk nüfusunun bu rakamın çok üzerinde olabileceği söylenmektedir. Avrupa'nın diğer ülkelerinde yaşayan Türk nüfusuyla karşılaştırıldığında, Fransa Türklerinin Almanya'dan sonra ikinci sırada yer aldığı görülmektedir.

³⁷⁵ Tanrıverdi, "02.01.2021 tarihli görüşme"; Acar, "02.01.2021 tarihli görüşme".

³⁷⁶ "Bilan démographique 2019", Resmi, <https://www.insee.fr> (14 Ocak 2020).

³⁷⁷ E. Moyou, "L'islam en France - Faits et chiffres", Kurumsal, <https://www.statista.com> (11 Ocak 2021); Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, 65.

³⁷⁸ "Türkiye Cumhuriyeti Paris Büyükelçiliği", Resmi, <http://paris.be.mfa.gov.tr> (26 Şubat 2016). Yırcalı ve Mahçupyan'a göre bu rakam 680.000'dir. Bkz.; Yırcalı - Mahçupyan, *Avrupa'da "Türkiyeli" Olmak*, 102.

³⁷⁹ "Sadece 3 ülkede yokuz!" (06 Şubat 2020).

1.4.5.1. Genel Durum

Türk işçilerin resmi yollardan bu ülkeye gelmesi Türkiye ile Fransa arasında 08 Nisan 1965 tarihinde imzalanan ikili anlaşma sonucu gerçekleşmiştir.³⁸⁰ Fransa Türkleri üzerine yapılan araştırmalarda, ikili anlaşma yoluyla Fransa'ya gelen işçilerin belirli bir kısmının İş ve İşçi Bulma Kurumuna Almanya'ya gitmek için başvuruda bulunduğu ancak önlerine çıkan Fransa fırsatını da kaybetmek istemedikleri için bu ülkeye gelmeyi tercih etmek zorunda kaldığı görülmüştür.³⁸¹

1962 yılı verilerine göre Fransa'da sadece 111 Türk işçi bulunmaktayken, aradan geçen zamanda ülkeler arasında imzalanan ikili anlaşmalar ve bunu takip eden aile birleşimleri sonucunda 2005 yılı verilerine göre Fransa'ya yerleşmiş olan Türkiye kökenli nüfus, Fransız vatandaşlığına geçenlerle birlikte düşünüldüğünde 400.000 kişiye ulaşmıştır.³⁸² Araştırmacıların verdiği bilgilere göre, Fransa Türkleri diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan Türklerle karşılaştırıldığında belirli bir yerde kümelenmek yerine, ülke geneline yayılmış ve göreceli olarak daha dağınık bir yapıya sahiptir.³⁸³ Belirli bir yerde kümelenmemiş olmaları Türkçe konuşma becerilerine de yansımış gözükmektedir. Kaya ve Kentel'in yapmış olduğu çalışmada Almanya'da yaşayan Türklerin Türkçe anlama becerisi Fransa'da yaşayan Türklere göre daha iyi olarak belirlenmiştir.³⁸⁴ Fransa'da yaşayan Türk nüfusunun %30'luk bir kısmı ikili anlaşmalar sonucunda işçi olarak bu ülkeye gelirken, %49'luk bölümününse aile birleşimi veya evlilik yoluyla³⁸⁵ geldiğini söylemiştir. Yapılan evliliklerde, genelde ebeveynlerin yönlendirmesiyle grup içi akraba evliliğinin tercih edildiği³⁸⁶ görülmüştür. Geriye kalan nüfusun büyük bir

³⁸⁰ Şahin Kütük, "Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü", 611; Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 30; Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 63,64; Gelekçi - Köse, *Belçika'daki Türkler*, 53,54.

³⁸¹ Ayhan Kaya vd., "Fransa-Türkleri: Cumhuriyetçi Entegrasyon Modelinin Eleştirisi", *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 37; Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 27,28,45.

³⁸² Danış - Üstel, "Türkiye'den Fransa'ya Göç", 6; Akgönül, "Fransa Türkleri", 91,94; Verda İrtiş, "Fransa'da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler ve Kimlik Stratejileri", *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, ed. Didem Danış - Verda İrtiş (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 236,238.

³⁸³ De Tapia, "Fransa ile Türkiye Arasındaki Göç Dolaşımı", 158,170.

³⁸⁴ Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 43.

³⁸⁵ Yapılan araştırmalar Fransa'da yaşayan Türklerin, Fransızlarla evlenmeyi tercih etmedikleri gibi kendi aralarında da evlenmediklerini göstermiştir. Evlenmeyi düşünen bireyler eşlerini büyük bir çoğunlukla Türkiye'den seçmektedir. Baknz; Akgönül, "Fransa Türkleri", 95.

³⁸⁶ Claire Autant-Dorier, "Bilmemekten Tanımaya: Fransa'daki Türkiye Kökenli Göçmenler", *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, ed. Didem Danış - Verda İrtiş (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 192,193; İrtiş, "Türkiye Kökenli Gençler", 252,253.

bölümünü Fransa’da doğanlar oluştururken, onları ilticacılar ve eğitim için gelenler takip etmektedir.³⁸⁷ Bu verilerden ortaya çıkan en önemli sonuç, en az %80 gibi önemli bir çoğunluğun Türkiye’de bir müddet yaşadıkdan sonra bu ülkeye gelmiş olmasıdır.

Fransa’da yaşayan Türklerin %10’u kendilerini dindar olarak tanımlarken, %80’i göreceli bir inanç kimliğe sahip olduklarını söylemişlerdir. Geriye kalan %10’luk kesim ise kendisini ateist veya agnostik inanç anlayışına sahip olarak³⁸⁸ nitelendirmiştir. 1990’lı yıllara kadar belli bir bütünlük halinde gelen Fransa’daki Türk dini örgütlenmeleri bu yıllardan sonra kendi içerisinde farklı siyasi ve ideolojik saiklerinde etkisiyle bölünmeye gitmiştir.³⁸⁹

1.4.5.2. Aleviler

Akgönül, Fransadaki Alevilerin ‘seküler kimliklerinden’³⁹⁰ dolayı özellikle başörtüsü tartışmalarını³⁹¹ müteakip oldukça görünür olmaya başladıklarına dikkat çekmekte ve Fransa’daki Alevileri iki gruba ayırmaktadır. Birinci gruba 1980’li yıllardan beri çeşitli siyasi ve sosyal örgütlenmelerde etkin olarak rol alan, kültürel ve sosyal faaliyetleri kendisine birincil hedef olarak seçen ve dini aktiviteleri pek önemsemeyenler ve Aleviliklerini ‘Alevi kökenli olmakla’³⁹² ifade eden kişilerce kurulmuş dernekleri eklerken, ikinci gruba dahil ettiği derneklerin birincil önceliğinin, Alevileri Sünni İslam’ın etki alanından çıkartarak, Alevilere yönelik dini aktiviteler düzenlemek olduğunu söylemektedir.³⁹³ Fliche de Alevilerin sekülerliklerine, başörtüsünü merkeze taşıyarak, vurgu yapmakta ve içinde yaşadıkları toplumun sosyal yaşamına Alevilerin daha kolay uyum sağladıklarını vurgulayarak, Fransa’da Alevilerin kendilerini çoğunlukta gördüklerini³⁹⁴ söylemektedir. Onun yapmış olduğu bu tespit tarafımızca

³⁸⁷ Kaya vd., “Fransa-Türkleri”, 38,39; Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 46,47.

³⁸⁸ Kaya vd., “Fransa-Türkleri”, 55.

³⁸⁹ Akgönül, “Fransa Türkleri”, 92.

³⁹⁰ Akgönül yapmış olduğu değerlendirmede “dinsel hedefi olmayan” tabirini kullanmaktadır. Ancak biz onun ‘Seküler’ tanımını kullanmamakla beraber zikretmiş olduğu argümanların özetini en güzel *seküler kimlik* tabiriyle verebileceğimizi belirtmek isteriz.

³⁹¹ Fas kökenli iki Müslüman kız kardeşin okula başörtüsü ile girmek istemelerine müteakip 1989’da Fransa’da başlayan tartışmalar. Ayrıntılı bilgi için baknz; Caldwell, *Avrupa’da Devrimin Yansımaları*, 258. 2004-2005 Öğretim yılından itibaren Fransa’daki okullarda başörtüsü yasağı uygulanmaktadır. Baknz; Klausen, *İslami Yeniden Düşünmek*, 258-263.

³⁹² Bu tanımlama bizim tarafımızdan eklenmiştir. Zira ilgili kişiler zorunlu olmadıkça Alevi kimliklerini dinlendirme ihtiyacı hissetmemektedir.

³⁹³ Akgönül, “Fransa Türkleri”, 109,110.

³⁹⁴ Benoît Fliche vd., “Mala, Dernek ve Şeref ya da NarBonne’da Alevi Bir Grubun Ayrışma Dinamikleri”, *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 214,215.

incelemesi yapılan diğer Avrupa ülkeleriyle ilgili de geçerliliğini korumaktadır. Fliche'nin üzerinde durmadığı ancak bizim fark ettiğimiz, Alevilerin Avrupa ülkelerine aidiyetini en temel etken, Alevi kimliğinin başta Almanya olmak üzere, İngiltere, İsveç, Avusturya, Hollanda, İsviçre, Danimarka gibi ülkelerde inanç toplumu statüsünde tanınmış olmasıdır. Aleviler de bu kabullerden almış oldukları güvenle yaşadıkları toplumlara karşı bir aidiyet duygusu geliştirmişlerdir. Ancak çalışmamızın Almanya bölümünde görüleceği gibi, her ne kadar aidiyet duygusu gelişmiş olsa da Türkiye'ye yönelik kutsal mekân algısı devamlılığını sürdürmektedir.

Massicard 1980'li yıllarda Fransa ve Almanya'da ortaya çıkan radikal bir sol örgütten bahsetmekte ve bu örgütün; "Bağımsız Sosyalist Alevistan Halk Cumhuriyeti" kurma ideallerinin olduğunu³⁹⁵ söylemektedir. Massicard bu örgütle ilgili detaylı bilgi vermemektedir. Tarafımızca yapılmış olan araştırmalarda İsmail Engin'in bu konuya eğildiği ve *Aleviliğin/Alevilerin 'İdeolojileştirilmesi, Marjinalleştirilmesi' Çabalarına Bir Örnek: Radikal Bir Kadro Hareketi ve Dergisi "Kızıl Yol"* ismiyle müstakil bir makale yazdığı görülmüştür. Kızıl Yol, işgücü göçüyle Avrupa ülkelerine gelmiş olan Alevi işçilere yönelik bir yayın politikasıyla 1979 yılında Fransa'da ortaya çıkmış ancak Almanya'da da etkili olmuştur. Marksist-Leninist çizgide yayınlar yapan dergi ve etrafında örgütlenmiş kitle, Alevileri; devlete baş kaldırmaya ve kendi ulus devletlerini kurmaya teşvik edici yazılar kaleme almıştır. Türkiye'yi doğuda Kürdistan, batıda Sünni Türk ve ortada Alevistan olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Dini yapılanmaları reddeden Kızıl Yol ekibi, Alevileri, K. Maraş, Hatay, Sivas, Tokat, Amasya ve Çorum civarına yayılmış top yekûn bir ulus olarak görmekte ve merkezinin de Dersim olduğunu iddia etmektedir. O yüzden Dersim, kurulması tasarlanan devletin başkenti olarak belirlenmiştir. Genel olarak devleti düşman obje olarak gören Kızıl Yol ekibi, başta Türkiye Birlik Partisi olmak üzere legal olarak devletle birlikte çalışan tüm kurum ve kuruluşlara karşı tepkili olmuştur.³⁹⁶ Kızıl Yol Dergisi düzenli aralıklarla çıkmamış olsa da 1980'li yılların sonuna kadar başta Almanya'da yaşayan Aleviler olmak üzere birçok kişinin zihnini meşgul etmiş gözükmektedir. Zira 1987'de yayın hayatına başlayan

³⁹⁵ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 113.

³⁹⁶ Geniş bilgi için bkz; İsmail Engin, "Aleviliğin/Alevilerin 'İdeolojileştirilmesi, Marjinalleştirilmesi' Çabalarına Bir Örnek: Radikal Bir Kadro Hareketi ve Dergisi 'Kızıl Yol'", *Alevilik*, ed. İsmail Engin - Havva Engin, İnsan ve Toplum Dizisi 19 (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 531-542. Bruinessen, dönemin solcu ve Kürt milliyetçilerinin bir kısmının bu örgütü Türkiye Cumhuriyetinin istihbarat faaliyeti olarak gördüklerini söylemektedir. Bkz.; Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, 109.

Ehlibeyt dergisi bu kafa karışıklığını gidermek için Kızıl Yol ekibinin yol düşkünü olduğunu beyan eden yazılar kaleme³⁹⁷ almıştır. Her ne kadar sessizliğe bürünmüş olsa da gözlemleyebildiğimiz kadarıyla Kızıl Yol düşüncesinin yansımaları günümüzde Devrimci Aleviler Birliği³⁹⁸ gibi oluşumlarla kendini yeniden göstermeye başlamıştır.

Avrupa ülkeleri arasında Alevilerin dini cemaat statüsünde tanınmadığı ender ülkelerden olan Fransa'nın bu tutumunun altında uygulamış olduğu sıkı laiklik politikalarının yattığı³⁹⁹ söylenmektedir. Fransa'da demokratik yapıyı koruma gayesiyle aşırı titiz bir şekilde uygulanan, laik devlet politikasından dolayı ayrıcalıklı herhangi bir dini kurum bulunmamaktadır.⁴⁰⁰ Ancak bu durumdan Fransa'da yaşayan Alevilerin rahatsızlık duyduğunu söyleyemeyiz. Zira Zaten seküler kimlikleriyle yaşamaya alışmış olan Aleviler, dini kimlik dışında kalan konularda Fransa devletiyle uyum içinde çalışmakta ve laik düzenle çelişmeyen isteklerini kolaylıkla kabul ettirmektedirler. Kolay kabul edilen taleplerine örnek olarak, 22 Haziran 2018'de Paris şehri, Sarcelles belediyesi meydanında Dersim, Maraş, Çorum ve Sivas'ta hayatını kaybeden Alevilere atfen "Alevi Anıtı"nın açılması⁴⁰¹ gösterilebilir. Bunun siyasi bir tavır olduğu söylenebilir ancak, görebildiğimiz kadarıyla, Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu çizgisinde hareket eden bütün Alevi örgütlenmeleri, bu siyasi tavrı desteklemektedir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Fransa, Avrupa Birliğine bağlı ülkeler içerisinde Almanya'dan sonra en fazla Türk nüfusunu barındıran ikinci ülkedir. Bu durum ülkede yaşayan Alevi nüfus açısından da aynı şekilde gerçekleşmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla benzerlik Alevi örgütlenesine de yansımıştır. AABK bileşenlerinden biri olarak Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu, Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu'ndan sonra en fazla dernek sayısına sahip ikinci oluşumdur. AABF'nin 29/30 Kasım 1997 tarihinde yapılan tüzük kurultayda her ülkenin kendi federasyonunu kurması ve bir üst oluşum olarak konfederasyona gidilmesi kararının ardından bir araya gelen 15⁴⁰² dernek

³⁹⁷ "Kızıl Yol Denen Yol Düşkünleri", *Ehlibeyt Aylık Kültür ve Edebiyat Dergisi* 2 (1987), 13-17.

³⁹⁸ "Devrimci Aleviler Birliği dernekleşti" (24 Mayıs 2015).

³⁹⁹ Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürich*, 25.

⁴⁰⁰ Fransa'da uygulanmakta olan laiklikle ilgili olarak bkz.; Nilüfer Göle, *İç İçte Girişler: İslam ve Avrupa*, çev. Ali Berktaş (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 111-125. Ayrıca bkz.; Davie, "Avrupa Deneyimi Bir İstisna mı?", 39.

⁴⁰¹ "Paris'te 'Alevi Anıtı' açıldı", *Alevilerin Sesi* 228 (Temmuz 2018), 52.

⁴⁰² Alevilerin Sesi Dergisi yapmış olduğu haberde 15 derneğin bir araya gelerek federasyonu kurduğunu söylemekte ancak haberin detayında 14 dernek ismi vermektedir. İlgili haberin detayından öğrendiğimize göre Federasyonun kuruluşuna Paris'te bulunan iki dernekle birlikte, Strasburg, Barleduc, Lyon, Epinal, Narbonne, Selestat, Besancon, Monbeluard, Pfialsburg, Saverna, Altkirch, Mulius dernekleri

Strasburg’da 24 Ocak 1998 tarihinde görkemli bir törenle Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu’nu (Federation Union Des Alevis En France – FUAF) kurmuştur. Genel yönetim kuruluna, Kemal Koca, Musa Aydın, Hasan Hüseyin Yılmaz, Zafer Uzunkaya, Cemil Coşkun, Mustafa Tuncel, Özkan Altun, Mirzali Gündüz, Dursun Coşar, Servet Demir, Ali Rıza Erbay Hasan Ünal ve Naci Kılıç seçilmiştir. Yönetim kurulu kendi arasında yapmış olduğu toplantıda genel başkanlığa Servet Demir’i getirmiştir. Bizim açımızdan bu haberi ilginç kılsansa Alevilik araştırmalarıyla tanınan Irene Melikoff’un da yaklaşık 2000 kişinin katıldığı toplantıda hazır bulunması ve Alevi tarihi hakkında konferans vermesi olmuştur.⁴⁰³

FUAF Strasburg’da bulunan genel merkezini 2016 yılı itibariyle Fransa’nın başkenti Paris’e taşımıştır. Yazar Hüseyin Şimşek’in paylaştığı bilgiye göre, 2013 itibariyle 34⁴⁰⁴ derneğin üye olduğu FUAF’a⁴⁰⁵ 2021 yılı itibariyle resmi internet sayfalarından paylaşmış oldukları bilgilere göre 40⁴⁰⁶ üye dernek bulunmaktadır. Ancak görüştüğümüz isimler federasyonun paylaştığı rakamların gerçeği yansıtmadığını, halen aktif gözüken Vosges, Lisieux, Le Havre ve Jura şehirlerindeki derneklerin kapandığını⁴⁰⁷ söylemiştir. Fransa genelinde faal olan toplam Alevi dernek sayısı 50 civarındadır.

Strasburg ve çevresinde kamuya açık olarak gerçekleşen ilk Alevi inanç etkinliği Nisan 1994’te gerçekleşmiştir. Cem şeklinde gerçekleşen etkinlikle ilgili bilgileri tarafımızla paylaşan Doğan Sorgel, o günün koşullarında başvurdukları Ocakzadelerin geniş katılımlı bir cem yönetmek istemediğini, ancak Berlin’de yaşayan Ali Haydar Cilasun’un herhangi bir ön şart ileri sürmeden, gelmeyi kabul ettiğini söylemiştir. Ayrıca kendisiyle yapılan bu ilk görüşmede, kendisini arayan Strasburglu gençlere, ozakzade olmadığını da beyan etmiştir. Tiyatrocu kimliği ile bilinen Cilasun, Sorgel’in beyanına göre; Strasburg’da gerçekleşen bu ilk cemden önce katılımcılara Ocakzade olmadığını beyan ederek “*rızalık*” istemiş ve karşı duran olmayınca da cemi yürütmüştür.⁴⁰⁸ Ancak

katılmıştır;“Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu Kuruldu”, *Alevilerin Sesi* 23 (Şubat 1998), 53. Ayrıca bkz.; Yaman, “Avrupa’da Alevilik ve Sorunları”, 3.

⁴⁰³ Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 271; “FABF Kuruldu”, 53,54.

⁴⁰⁴ Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 299.

⁴⁰⁵ Federasyon Türkçe isminin kısaltması olan FABF yerine Fransızca isminin kısaltması FUAF’ı kullanmaktadır.

⁴⁰⁶ “AKM’ler”, Kurumsal, <https://alevi-fuaf.com> (Erişim 13 Ocak 2021).

⁴⁰⁷ Serdar Umut, “10.01.2021 tarihli görüşme”.

⁴⁰⁸ Doğan Sorgel, “13.01.2021 tarihli görüşme”.

Cilasun'un kendi beyanları ve Federasyon başkanlığı da yapmış olan Ali Rıza Gülçiçek'in ifadeleri⁴⁰⁹ ocakzade olduğu yönündedir. Hakkında Ermeni kökenli olduğuna dair iddialar⁴¹⁰ da bulunan Cilasun, uzun süre AABF'ye bağlı derneklerde de cem yürüttükten sonra, ilginç bir şekilde 1995 tarihinden itibaren Kürdistan Aleviler Birliği ile hareket etmeye⁴¹¹ başlamıştır.

Fransa'daki Alevi nüfusu Ren nehri havzası ile Lyon ve Paris gibi şehirlerde yoğunlaşmış olmakla birlikte Güney Fransa'daki Narbonne gibi şehirlerde de örgütlenmişlerdir.⁴¹² Ali Yaman, Fransa'da yaşayan Türk nüfusunun yaklaşık dörtte birinin Alevi olabileceğini tahmin etmektedir⁴¹³ ki bu rakam yaklaşık 165.000 kişiye tekabül etmektedir. Tözün ve Atbaş ise Fransa'da yaşayan Alevi nüfusuna dair 200.000⁴¹⁴ rakamını vermektedir. Alevi nüfusuna dair fikirlerine başvurduğumuz isimler, Fransa genelinde kesin olmamakla birlikte 250-300 bin civarında Alevi olabileceğini söylemiştir. Bertelsman Vakfı'nın 2017'de yaptırmış olduğu çalışmaya göre ülkede yaşayan Müslüman nüfusun %1'lik kısmının Alevi olabileceği ileri sürülmüştür.⁴¹⁵ Ancak bu oran ülkede yaşayan Türk nüfusuyla kıyaslandığında çok düşük gözükmektedir. Bizce Alevi dindarlığının gündelik yaşam içerisinde görünür olmayışı bu şekilde bir sonucun ortaya çıkmasında etkin olmuş gözükmektedir. Nitekim De Tapia, Fransa'daki Alevilerin kimlerine yönelik gündemi cemevlerine gitmek yerine daha çok İnternet ve televizyon yayınları aracılığı ile takip ettiklerini ifade etmektedir.⁴¹⁶

Fransa'daki okullarda Alevilik derslerinin olmayışı FUAFA yöneticilerini hareket geçirmiş ve önemli bir örneğini cami derneklerinde gördüğümüz cemaat içi din eğitimi modellerinden biri olarak derneklerde Alevilik eğitimini gündeme gelmiştir. Uzun süre AABF eğitim sorumlusu olarak görev yapan İsmail Kaplan ile FUAFA Eğitim ve Araştırma Komisyonu sorumlusu Kemal Kaya'nın birlikte hazırlamış olduğu müfredat uyarınca 7 Ocak 2018 tarihinden itibaren Fransa'daki Alevi derneklerinde Alevilik

⁴⁰⁹ Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 57.

⁴¹⁰ Besim Can Zırh, "Bir Kesişim Kümesi Olarak Milli-Muhafazakarlığın üç Değili: Aleviler, Ermeniler, Kürtler", *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik - İnanç - Ritüel*, ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş, İletişim yayımları 2224 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 355.

⁴¹¹ Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 57-60.

⁴¹² Fliche vd., "Mala, Dernek ve Şeref", 209.

⁴¹³ Yaman, "Avrupa'da Alevilik ve Sorunları", 3.

⁴¹⁴ Tözün - Atbaş, "Alevi communities in Europe", 193.

⁴¹⁵ El-Menouar, *Muslims in Europa*, 15.

⁴¹⁶ De Tapia, "Fransa ile Türkiye Arasındaki Göç Dolaşımı", 180.

dersleri verilmeye başlanmıştır.⁴¹⁷ Alevilik derslerini veren öğretmenlerin derse hazırlık çalışmalarını da İsmail Kaplan üstlenmiştir.

Yırcalı ve Mahçupyan Fransa’da faaliyet gösteren 38 tanesi FUAF’a bağlı toplam 62 Alevi derneği tespit etmişlerdir.⁴¹⁸ 2016 yılı itibariyle Demokratik Alevi Federasyonu’na (FEDA) bağlı Manto, Toulouse, Nantes ve Bretagne şehirlerinde örgütlenmiş 4 dernek⁴¹⁹ bulunmaktadır. O tarihten sonra kurulmuş yeni bir dernekle karşılaşılmamıştır. Cem Vakfıyla birlikte çalışan herhangi bir derneğin varlığını tespit edemediğimiz Fransa’da, en güzel örneklerinden birini Belçika Erenler Kültür Derneği’nde gördüğümüz, aynı kasaba veya köy çevresinden gelen Alevilerin kurduğu dernekler de bulunmaktadır. Bunlar içerisinde ismini vermekte fayda gördüklerimiz; Sivas/Zara Şerefiye bölgesi Alevilerince Paris şehrinde kurulan Habeş Cemevi, Kahramanmaraş/Elbistan’a bağlı Nurhak kökenlilerin Nancy ve Creil şehirlerinde kurmuş oldukları Nurhak Anadolu Kültür Evi gibi derneklerdir.

1.4.6. Hollanda

Hollanda’nın güncel nüfusu resmi verilere göre 17.478.853 kişidir.⁴²⁰ Ülke nüfusunun %25’lik bir kısmını yabancı kökenliler oluşturmaktadır. Yabancı kökenliler içinde en büyük göçmen grubu yaklaşık 420.000 kişilik nüfusla Türkler oluşturmaktadır. Türkleri yaklaşık 410.000 kişiyle Faslılar ve 355.000 civarıyla da Sürinamlılar takip etmektedir.⁴²¹ 2019 yılı verilerine göre dini aidiyet dağılımında %20,1 ile Katolik Hristiyanlar ilk sırada yer alırken, onları %14,8’le Protestanlar takip etmektedir. Müslümanlar ise %5 civarında bir oranla üçüncü büyük dini grup durumundadırlar.⁴²² %5’lik Müslüman nüfus yaklaşık 875.000 kişiye denk gelmektedir ki, bu hiç azımsanması gereken bir rakamdır. 8 yıl önceki verilerle karşılaştığımızda⁴²³ genel nüfusta yaklaşık 100 bin kişilik bir artış söz konusuysen, Müslüman nüfusun 125.000 civarında fazlaştığı gözlemlenmiştir. Hollanda’da yaşayan Alevi nüfusunun 80.000 ile 100.000

⁴¹⁷ İsmail Kaplan, “Hamburg’da Alevilik”, *Alevilerin Sesi* 73 (Mart 2004), 9.

⁴¹⁸ Yırcalı - Mahçupyan, *Avrupa’da “Türkiyeli” Olmak*, 106.

⁴¹⁹ “Fransa’da FEDA Öncülüğünde Xızır Cemleri”, Haber, <http://www.alevikulturdernekleri.com> (29 Şubat 2016).

⁴²⁰ “Bevolkingsteller”, Resmi, <https://www.cbs.nl> (22 Aralık 2020).

⁴²¹ “mensen met een migratieachtergrond” (01 Kasım 2020).

⁴²² “Religie in Nederland”, Resmi, <https://www.cbs.nl> (18 Aralık 2020).

⁴²³ Keleş, *Almanya’da İslam ve Müslümanlar*, 35.

arasında olduğu tahmin edilmektedir.⁴²⁴ Bu rakam Türk nüfusunun yaklaşık üçte birinin Alevi olduğu savından hareketle ileri sürülmüştür.

1.4.6.1. Genel Durum

Türk nüfusun bu ülkeye göç etme süreci Hollanda nüfusu içerisinde gençlerin azlığı ve çalışacak insan kaynağı sorunu⁴²⁵ sebebiyle ve Hollanda makamlarının bu sorunlara çözüm arayışları sonucunda Türkiye ile 08 Nisan 1965'te imzalanan⁴²⁶ ikili işgücü anlaşmasını müteakiben gerçekleşmiştir. Yoğun göç süreci ise 1973 petrol krizini müteakiben meydana gelmiştir. Ailelerini yanlarına getirmeye başlayan Türk işçiler, sosyalleşme ihtiyaçlarının bir gereği olarak yakın akrabalarıyla aynı yerleşim bölgelerinde ve mümkünse aynı mahallede birlikte yaşamayı tercih etmişlerdir. Başta Rotterdam olmak üzere Den Haag ve Amsterdam gibi şehirlerde⁴²⁷ yoğun Türk nüfusunun oluşma sebebi, sıla hasretini hafifletmek arzusudur. Aleviler de aynı güdülerle hareket ederek Amsterdam, Rotterdam, Utrecht ve Den Haag gibi büyük şehirlere⁴²⁸ yoğun olarak yerleşmiş bulunmaktadır.

Başlangıçta göçmen işçilerin ve özellikle de Müslümanların kendi ülkelerine geri döneceğini düşünerek, göçmenlere yönelik politikalar üretmeyen hükümetler, 1980'li yıllarla birlikte göçmen işçilerin kalıcı olduğunu fark ederek birtakım girişimlere başlamışlardır. Ülkeye yönelik göçmen akımının önüne geçmek isteyen hükümet, çözüm olarak vize şartını yürürlüğe koymuş ve ilk olarak 1980 yılında Türk vatandaşlarının ülkeye girişinde vize uygulamasını başlatmıştır.⁴²⁹ Ülkede yaşayan Müslümanların yararı düşünülerek kanunlar yenilenmiş ve bu kapsamda Hollanda parlamentosu, 1987 yılında kabul ettiği bir yasayla, Hristiyanların kiliselerde Çan çalma hakkı olduğu gibi, Müslümanların da ezanı yüksek sesle okuma hakkına sahip olabileceğini kabul etmiştir. Benzer şekilde İçişleri Bakanlığı 1989'da almış olduğu bir kararla, Tanrı'ya

⁴²⁴ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 185.

⁴²⁵ Çınar, *Türkler'de Kimlik*, 21.

⁴²⁶ Birsen Şahin Kütük, "Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansımaları", *Istanbul Journal of Sociological Studies* 52 (14 Mart 2016), 611; Nermin Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma*, çev. Dr. Ünsal Oskay (Ankara: Ajans - Türk Matbaacılık Sanayii, ts.), 30; Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 63,64; Gelekçi - Köse, *Belçika'daki Türkler*, 53,54.

⁴²⁷ Çınar, *Türkler'de Kimlik*, 45,65.

⁴²⁸ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 185.

⁴²⁹ Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, 71,72.

küfredilmesini yasaklayan kanunu, içeriğinde Müslümanların Tanrı'sını da kapsayacak şekilde⁴³⁰ genişletmiştir.

1.4.6.2. Aleviler

Hollanda'da yaşayan Alevi vatandaşlarımıza yönelik Türkiye üniversitelerinde henüz kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Genel Müslüman nüfusa yönelik çalışmalara Aleviler de kıyasından köşesinden konu olmaktadır ancak bu maalesef yeterli değildir. Almanya'da ise bu konuda en kapsamlı çalışmayı Aksünger, Duisburg ve Rotterdam Alevileri üzerine yaptığı karşılaştırmalı teziyle yapmıştır.⁴³¹ Biz de çalışmamız sırasında çoğunlukla bu çalışmadan istifade ettiğimiz gibi kaynak sıkıntısı yaşadığımız yerlerde de doğrudan Alevi kurum yetkililerine ve Alevi kimliği ile tanıdığımız isimlere müracaat ederek genel durumla ilgili bilgiler talep ettik. Yapmış olduğumuz görüşmelerde Hollanda'da, Almanya'daki kurumsallaşma ile eş zamanlı olarak Alevilik etrafında dernekleşmelerin başladığını gördük. Bu durumun ortaya çıkmasında 1980'li yılların başlarında Avrupa Alevileri arasında sıkça bulunan Şinasi Koç'un katkısı çok önemlidir. Zira çalışmamızın Almanya'da Alevilik ve Aleviler bölümünde görüleceği gibi, yürüttüğü cemlerde bulunan tanınmış simalara söz verdirerek, Alevi kurumsallaşmasına başlanması noktasında onları cesaretlendirmiştir. Bu konuda Köln Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği kurucu başkanı ve aynı zamanda bir dede olan Niyazi Bozdoğan'ın söyledikleri ibret vericidir. O, Şinasi Koç'un kendisini Dar'a kaldırdığını ve ikrar verdirir gibi Alevi derneği kurması hususunda söz verdirdiğini⁴³² söylemiştir. Aynı durumun Hollanda için de gerçekleştiğini görüştüğümüz isimler onaylamış ve 1986 yılından itibaren Şinasi Koç'un Zaandam, Hemskerk ve Amsterdam gibi şehirlerde Cem yürüttüğünü söylemişlerdir. O dönemde cemevleri henüz kurumsallaşmadığı için ilk cemler ev ortamında ve birbirini yakinen tanıyan akraba, aynı köylü veya hemşeri Aleviler arasında yapılmıştır.⁴³³ Hollanda'da, Almanya'da olduğu gibi tek tek isimlere özel kurumsallaşma telkini olmaması, Ceme katılan bütün Alevilere kurumsallaşmanın ve geniş mekânlara sahip olmanın iyi olacağı söylenmiştir.

Aksünger, Hollanda'daki Alevi varlığını işgücü göçünün başladığı 1964 tarihinden itibaren başlatmakta ve üç aşamalı bir süreç içerisinde ilerlediğini

⁴³⁰ Rath vd., "B. Avrupa Ülkelerinde İslam'ın Kurumsallaşması", 96.

⁴³¹ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*.

⁴³² Niyazi Bozdoğan, "08.06.2020 tarihli görüşme".

⁴³³ Haydar Yıldırım, "04.01.2021 tarihli görüşme".

söylemektedir. Birinci aşaması, 1964'te başlayan işgücü anlaşmasından 1973'e kadar süren ve dünya genelinde ortaya çıkan ekonomik krizle sona eren işçi alım sürecidir. Bu ilk süreçte Aleviler, Türk işçiler arasında Aleviliklerini ön plana çıkarmadan varlıklarını sürdürmüşlerdir. İkinci aşama; ekonomik krizi müteakip işçi alım sürecinin durdurulmasıyla başlayan, aile birleşimi sürecidir ki; aile birleşimleriyle birlikte Hollanda'daki Türk nüfusu 1975'te 55.000 kişiye ulaşmıştır. Üçüncü aşama olarak da 1980-1990 arasında gerçekleşen politik iltica başvurularını göstermektedir ve 1980 Askeri darbesini takip eden süreçte Hollanda'ya iltica başvurusunda bulunanların büyük bir bölümünü Alevilerin ve bunlar içinde de önemli bir yekûnu Kürt Alevilerin teşkil ettiğini iddia etmektedir.⁴³⁴ Bize göre de Aksünger'in buraya kadar olan tespitleri doğrudur ancak dördüncü süreci gözden kaçırdığını veyahut da aile birleşimleriyle bir tuttuğunu ifade etmek isteriz. Zira Avrupa'nın diğer ülkelerinde olduğu gibi Hollanda'da da kültür ve dini ayakta tutan en önemli unsurlardan bir tanesi evlilik yoluyla bu ülkeye gelen "gelin" ve "damat"lardır. Bu satırların yazarı da dahil olmak üzere, dördüncü süreç ile Avrupa ülkelerine gelişler halen devam etmektedir.

Aile birleşimlerinin yoğun olarak gerçekleştiği 1974 yılına kadar Alevi ve Sünni vatandaşlarımız arasında herhangi bir sorun yaşanmamıştır. Ancak Aile birleşimleri, sosyal hayat içerisinde ortak mekânların kullanılmasını da beraberinde getirdiği için ilk aşamada dini kimlikleri anlaşılmayan işçilerin, Alevi kimlikleri fark edilir olmuştur. Bu fark edilişe dikkat çeken Çınar, Hollanda'da yaşayan Alevilerin kendilerini Sünni Müslümanlar tarafından dışlanmış hissettiklerini belirtmektedir. Görüştüğü Alevi kökenli bir grubun kendisine; 'Sünni ailelerin çocukları Hollandalı gençlerle evlendiğinde sorun çıkartmıyor ancak eğer çocukları Alevi bir genç ile evlenmeye kalkarsa engel olmak için ellerinden geleni yapıyorlar' diyerek⁴³⁵ serzenişte bulunduğunu ifade etmektedir. Aynı konuya Aksünger de vurgu yaparak, görüştüğü Alevilerin, Sünniler tarafından ayrımcılığa uğradıklarını; kestiklerinin ve pişirdiklerinin yenmemesi⁴³⁶ gibi örneklerle dayandırarak dillendirdiklerini söylemektedir. Hollanda'da yaşayan Alevileri, Aleviliğin genç kuşaklara aktarımındaki yetersizlikten dolayı inanç krizi yaşamaya en yatkın grup olarak gören Çınar, siyasal açıdan ise Alevileri Türkiye karşıtı olarak

⁴³⁴ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 185.

⁴³⁵ Çınar, *Türkler'de Kimlik*, 42.

⁴³⁶ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 197.

nitelendirmektedir.⁴³⁷ Birinci değerlendirmesinde haklılık payı gördüğümüz Çınar'ın ikinci eleştirisinde Alevileri tam olarak anlamadığı kanaatindeyiz. Bize göre Alevilerin Türkiye karşıtlığı söz konusu değildir. AK Parti iktidarları öncesindeki hükümetlerle yapılan görüşmeler ve sürdürülen sıcak ilişkiler⁴³⁸ bu durumun en büyük kanıtıdır. Bizim gördüğümüz karşıtlık, hükümetlerin politikalarına yönelik bir tavidir. Zira Türkiye'de herhangi bir olumsuz olay ya da felaket anında tüm Aleviler el birliği ederek yardıma koşmaktadırlar. Son yaşanan İzmir depremlerinde bunun örneği görülmüştür. Hollanda'daki tüm Alevi dernekleri ortak bir hesap açarak, depremzedelere yardım toplamışlardır.⁴³⁹ Eğer bir karşıtlık varsa bu, ideolojik uyumsuzluktan dolayı AK Parti hükümetine yönelik eleştiriden kaynaklanmaktadır. Nitekim Aksünger'inde vurguladığı gibi 1970'li yılların siyasal çekişmeleri Hollanda'da yaşayan Türkler arasında da kendisine karşılık bulmuş ve Aleviler o yıllardan beri düzenli olarak sol dernekler içinde⁴⁴⁰ örgütlenmiştir.

Hollanda'daki ilk Alevi kurumsallaşmasıyla ilgili değişik görüşler dile getirilmektedir.⁴⁴¹ Aksünger ilk kurulan dernek olarak Rotterdam Hacı Bektaş Kültür Birliği'ni⁴⁴² gösterirken, Zırh, tarih vermeksizin Başkanlığını Ataner Topçuoğlu'nun yaptığı ve Den Haag'da kurulan Hacı Bektaş Vakfı'nın⁴⁴³ Hollanda'daki ilk Alevi kurumu olduğunu ileri sürmektedir. Kendisiyle görüşme imkânı bulduğumuz Hollanda Dedeler Divanı başkanı Haydar Yıldırım da 1989 yılında açılan ve başkanlığını Ali Yıldız'ın yaptığı Alkmaar Hacı Bektaş Veli Cemevi'nin Hollanda'da kurulan ilk Alevi kimlikli dernek olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁴ O dönem Alevilik alanında Almanya'da yayın yapan iki dergiden biri olan Ehibeyt⁴⁴⁵ dergisi de Aralık-Ocak 1991 sayısında M. Fuat

⁴³⁷ Çınar, *Türkler'de Kimlik*, 130,131.

⁴³⁸ "Alevi Yöneticiler Hükümet ve Parti Liderleri ile Görüştüler", *Alevilerin Sesi* 20 (Ekim 1997), 56,57.

⁴³⁹ Cafer Gül, "06.01.2021 tarihli görüşme".

⁴⁴⁰ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 188.

⁴⁴¹ Kurumsallaşmanın ilk olarak nerede ve kim tarafından başladığı meselesi sadece Hollanda'da değil Avrupa'nın birçok ülkesinde Aleviler arasında hep tartışma konusu olmuştur. Çoğunluğu kırsal kesimden gelen Alevilerce kurulan derneklerde maalesef arşivleme ve kayıt tutma sorunu yaşanmaktadır. Sol derneklerde bulunmuş olan Aleviler nispeten bu problemi aşmış gözükmektedirler.

⁴⁴² Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 188. Derneğin internet sayfasında kuruluş tarihi olarak 01.06.1987 tarihi verilmektedir; "Rijnmond Alevi Kültür Merkezi", Kurumsal, <http://www.alevi.nl/tr> (20 Şubat 1998).

⁴⁴³ Besim Can Zırh, "Tanımlama ve Tanınma Eşiğinde Alevilik", *Ayrıntı Dergi* 25 (Nisan 2018), 110. Yapmış olduğumuz görüşmelerde Vakfın Den Haag şehrinde yaşayan Nevşehir/Hacıbektaş kökenli vatandaşlarımız tarafından kurulmuş olduğunu öğrendik. Bu bilgiyi bizimle paylaşan Ender Çay beye teşekkür ederiz.

⁴⁴⁴ Yıldırım, "04.01.2021 tarihli görüşme".

⁴⁴⁵ Diğer dergi Ahlen merkezli çıkan Gerçek İlim dergisidir.

Doğan imzasıyla yayınlanan haberde Ekim 1990 itibariyle Hollanda’da Alevi Kültür Derneği ve Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği ismiyle kurulan derneklerinin toplam sayısının 20’yi geçtiğini ve derneklerin federasyonlaşma kararı aldıklarını belirtilerek, Hollanda Alevi-Bektaşlı Sosyal ve Kültürel Dernekleri Federasyonu’nun (HAK-DER) kurulduğu ve kurucu genel başkanlığa ise Veli Çınar’ın seçildiği aktarılmaktadır. Haberi bizim için değerli kılsa, haberin yazarı M. Fuat Doğan’ın, Oss Hacı Bektaş Kültür Derneği’ni temsilen Federasyon ikinci başkanı⁴⁴⁶ olmasıdır. Haberde vurgu yapılan 20’den fazla cem evinin kurulmuş olması tarafımızca abartı olarak görülmekle birlikte, federasyon kurucular kuruluna seçilen isimlerin temsil ettikleri derneklerle birlikte zikredilmesi tarafımızca fikir verici olmuş ve 1990 yılı sonu itibariyle Hollanda’da en az 6 derneğin⁴⁴⁷ faal olarak hizmet yürüttüğünü göstermiştir.

Dedeler Divanı başkanı Yıldırım, Hollanda’ya geldikten sonra yürüttüğü ilk cem hakkında da bilgi vererek, 1982 yılının Muharrem ayında, 12 yıl art arda düzenli olarak Muharrem ayında 12 gün oruç tutan ve tuttuğu oruçların bir nişanesi olarak evinde cem bağlamak isteyen Dursun Balçık isimli bir Alevinin evinde, yaklaşık 50 kişilik bir katılımıla cem yaptıklarını beyan etmiştir. Görüştüğü Alevilerden o tarihten önce cem yapıldığına dair herhangi bir bilgi alamadığını söyleyen Yıldırım, 1982 yılında yaptıkları cemin, ülkede yapılan ilk cem olduğuna inandığını söylemiştir. Gene aynı görüşmede aldığımız bilgilerden bir tanesi de Şinasi Koç’un Hollanda’da yapmış olduğu cemlerde kendisinin Zakir olarak bulunduğu yönündedir.

Hollanda kamusal alanında Aleviliğin görünür olması ise Mart 1989 yılında dönemin İçişleri Bakanı Kees Von Dijk tarafından tertip edilen ve 22 Müslüman derneğinin katıldığı toplantı ile gerçekleşmiştir. Söz konusu toplantıda Islamisch Landelijk Comite adlı kurumun Hollanda’da da yaşayan Müslümanların %90’ını kendilerinin temsil ettiğini iddia etmesi üzerine, Ataner Topçuoğlu’nun girişimleriyle Aleviler bir araya gelmiş ve Hacı Bektaş Vakfı’nı resmî kurumlarla görüşmeye yetkili

⁴⁴⁶ M. Fuat Doğan, “Hollanda’da Alevilik Hareketlendi”, *Ehlibeyt Aylık Kültür ve Edebiyat Dergisi* 28-29 (Ocak 1991), 30-31.

⁴⁴⁷ Tespit ettiklerimiz; Alkmaar, Amsfoort, Amsterdam, Deventer, Oss ve Rotherdam dernekleridir. *Ehlibeyt Dergisinin* Haziran-Temmuz 1991 sayısında Haydar Köse imzasıyla yayınlanan bir haberde Oss Hacı Bektaş Kültür Derneği’nde düzenlenen etkinliğe katılan dernekler sıralanırken, ismini saydığımız şehirlere ek olarak, Harlem ve Hilversum derneklerinin ismi verilmiştir. 1991 Temmuz itibariyle Hollanda’da varlığından kesin olarak emin olduğumuz 8 dernek bulunmaktadır. Bkz.; Haydar Köse, “Hollanda Alevi Birlikleri Federasyonu Çalışmalarını Sürdürüyor”, *Ehlibeyt Aylık Kültür ve Edebiyat Dergisi* 34-35 (Temmuz 1991), 26.

kılmıştır. Ancak Vakfın görüşmeleri yürütmede eksik kaldığının fark edilmesinden sonra, dört tanesi Dede olmak üzere, öğrenci, akademisyen, işveren ve işçilerden oluşan 20 kişilik grup bir araya gelerek federasyon kurma çalışmalarına başlamıştır. İlk toplantı Mart 1990 yılında Utrecht Üniversitesinde gerçekleşmiş ve bir yıl sonra 8 Mart 1991’de Hollanda Alevi-Bektaşî Sosyal ve Kültürel Dernekleri Federasyonu-HAK-DER kurulmuştur. (Federatie van Alevitische Verenigen in Nederland) Federasyon kuruluş amacını, “Alevî İnançını ve kültürünü yaşatmak” olarak ilan etmiştir.⁴⁴⁸

Türkiye ve Avrupa’nın birçok ülkesinde olduğu gibi Hollanda’da da dernekleşmelerin hız kazanması 2 Temmuz 1993 tarihinde gerçekleşen Sivas olaylarından sonra olmuştur. Aksünger çok kısa bir süre içerisinde Hollanda’nın değişik şehirlerinde 12 Alevî derneği kurulduğunu söylemektedir.⁴⁴⁹ 2021 yılı itibariyle Hollanda’nın değişik şehirlerinde örgütlenmiş tespit edebildiğimiz 28 Alevî derneği bulunmaktadır. Güncel kayıtlara göre bu derneklerden 8 tanesi genel başkanlığını Cafer Gül’ün yaptığı HAK-DER üyesidir.⁴⁵⁰ Muharrem Cengiz, genel başkanlık yaptığı 2011-2013 döneminde HAK-DER’e üye dernek sayısının 26’ya çıktığını söylemiştir. 2013 yılından sonra Hollanda Alevileri arasında Aleviliğin tanımlanması ve Türkiye’de düzenlenen genel seçimler konusunda tartışmalar yaşanmıştır.⁴⁵¹ Tartışmalar sırasında Aleviliği mutlak suretle İslam ile ilişkilendirip, Türkiye siyasi seçimlerinde taraf olmak istemeyen 9 dernek muhalif oldukları gerekçesiyle federasyondan ihraç edilmiştir. HAK-DER’den ihraç edilen derneklerle çalışmalarına bağımsız olarak devam eden dernekler, Alevî Platformu adı altında bir araya gelerek Hollanda’da faaliyet gösteren tüm Alevileri çatısı altında toplayacak federasyon kurma planları yapmaktadırlar. Bu çalışmalara HAK-DER’in mevcut yönetimi de destek vermekte ve Alevilerin birlikteliğini savunmaktadır. 21 Mart 2021’de tarihinde bir araya gelen HAK-DER ve Alevî Platformu Hollanda temsilcileri güçlü ve kurumsal bir Alevî federasyonu kurulması noktasında fikir birliğine varmış ve çalışmaların sürdürülmesi için ortak bir protokol imzalanmıştır. Karşılıklı olarak anlaşıldığını bildiren açıklama ise 31 Mart 2021 tarihinde Kamuoyu duyurusu

⁴⁴⁸ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 188,189.

⁴⁴⁹ Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 299; Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 189.

⁴⁵⁰ “HAKDER”, Kurumsal, <https://www.hakder.nl/tr> (Erişim 05 Ocak 2021). Federasyon internet sayfasında, gençler birliği ve Cenaze fonu gibi oluşumları da üye olarak göstermekte ve bu sayıyı 10’a çıkartmaktadır.

⁴⁵¹ Gül, “06.01.2021 tarihli görüşme”.

başlığı ile ilan edilmiştir.⁴⁵² Çalışmamızı yaptığımız dönemde Corona önlemleri kapsamında bir araya gelişlerin kısıtlı olmasından dolayı henüz yeni bir gelişme meydana gelmemiştir.

Danimarka’da aktif olan Devrimci Aleviler Birliği (DAB) Hollanda’da da bir grup üzerinde etkin olmuş ancak henüz dernek kuracak potansiyele ulaşamamıştır. Hollanda’da kurulmuş olan Alevi dernekler arasında Cem Vakfıyla ilişkide olduğunu tespit ettiğimiz ve Maastricht şehrinde faaliyet gösteren bir dernek bulunmaktadır. Mevcut 28 dernekten 26’sının Muharrem Cengiz’in başkanlığı döneminde federasyon çatısı altında bir araya geldiğini düşünecek olursak, farklı kurumsal yapıların Hollanda’da aktif olmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Alevi Platformu’nun tüm dernekleri tek çatı altında toplama gayreti de farklı kurumsallaşmaların olmadığına delil olarak gösterilebilir. Mevcut Alevi derneklerine üye 5.000 civarında Alevi vatandaşımız bulunmaktadır.⁴⁵³ Aileleriyle birlikte düşündüğümüzde, bu dernekler bünyesinde yaklaşık 20.000 Alevinin temsil edildiğini düşünmekteyiz.

Hollanda’da yaşayan Alevilere devlet tarafından tanınmış herhangi bir yasal hak yoktur. De Jong’un 25 Ocak 1995 tarihinde Utrecht Üniversitesi Doğu Dilleri ve Kültürleri bölümünde açmış olduğu ve 12 hafta süren lisans dersleri,⁴⁵⁴ her ne kadar bir kazanım olarak görülmesi de, kamusal haklar bağlamında tespit edebildiğimiz ilk temsil olmuştur Ancak HAK-DER, Hümanist İttifakı ve Hollanda Türkler İçin Danışma Kurulu ile sosyal projelerde birlikte çalışmaktadır.⁴⁵⁵ Kendisiyle görüşme imkânı bulduğumuz HAK-DER eski genel başkanlarından Cengiz, Hümanist İttifakı ile yapmış oldukları çalışmalar sonucunda Alevi öğrencilerine yönelik Alevilik dersi müfredatı hazırladıklarını ve öğretmen gözetiminde 2011-2013 arası dönemde Rotterdam, Amersfoort ve Den Haag derneklerinde bu müfredatı uyguladıklarını⁴⁵⁶ söylemiştir.

⁴⁵² “Kamuoyu duyurusu”, HAKDER ve Alevi Platformu Hollanda Uzlaşma Komisyonu, Avrupa-Hollanda Dosyası.

⁴⁵³ Muharrem Cengiz, “04.01.2021 tarihli görüşme”.

⁴⁵⁴ Celal İlboğa, “Utrecht Üniversitesi’nde Alevilik dersi...”, *Alevilerin Sesi* 07 (Nisan 1995), 50.

⁴⁵⁵ “HAKDER”.

⁴⁵⁶ Cengiz, “04.01.2021 tarihli görüşme”.

1.4.7. İsveç

İsveç'in nüfusu 2021 yılı itibariyle 10.327.589 kişidir.⁴⁵⁷ 2009'da İsveç'te yaşayan Müslüman nüfusu yaklaşık 400.000⁴⁵⁸ olarak verilirken günümüzde bu rakamın 640.000⁴⁵⁹ civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayıların ne kadar doğru olduğu tartışmalıdır. Zira diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi İsveç'te de dini kimliğe dayalı nüfus sayımı Bireysel Bilgiyi Koruma Kanunu'na aykırı⁴⁶⁰ olduğu için yapılmamaktadır. Dini aidiyet hususundaki rakamlar, göçmenlerin gelmiş oldukları ülkedeki dini grupların oranına göre istatistiki veriler ışığında tahmin yürütülerek elde edilmektedir. İsveç'te yaşayan Müslümanların çoğunluğu Türkiye, İran, Irak ve Balkan ülkeleri⁴⁶¹ kökenlidir. Stokholm Büyükşehirliği verilerine göre bu ülkede 100.000 üzerinde⁴⁶² Türk nüfusu yaşamaktadır. 2019 yılı itibariyle İsveç'te yaşayan Türk nüfusunun 51.689'u⁴⁶³ Türkiye doğumludur. Önemli bir çoğunluğu Konya/Kulu⁴⁶⁴ kökenli olan İsveç'te yaşan Türklerin, yaklaşık %50'sinin Stockholm'de⁴⁶⁵ ikamet ettiği söylenmektedir. Ülkedeki Müslüman nüfusun da aynı şehirde yoğunlaştığı⁴⁶⁶ ifade edilmektedir. İsveç aynı zamanda İngiltere'yle birlikte Avrupa'da yaşayan Türklerin en az dışlanmışlık hissine kapıldığı ülkeler arasında yer almaktadır.⁴⁶⁷

1.4.7.1. Genel Durum

Türkiye ile İsveç arasında 10 Mart 1967'de⁴⁶⁸ imzalanan işgücü anlaşmasının ardından bu ülkeye yönelik Türk göçü başlamıştır. Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi

⁴⁵⁷ "Sveriges befolkning", Resmi, <https://www.scb.se> (15 Eylül 2020).

⁴⁵⁸ Korkmaz, *Göç ve Din*, 152.

⁴⁵⁹ "Schweden: Religionszugehörigkeit der Bevölkerung im Jahr 2010 und Prognosen bis 2050", Kurumsal, <https://www.statista.com> (Erişim 09 Ocak 2021). Yırcalı ve Mahçupyan Müslüman nüfusun 740.000 civarında olduğunu ileri sürmektedir. Bkz.; Yırcalı - Mahçupyan, *Avrupa'da "Türkiyeli" Olmak*, 74.

⁴⁶⁰ Göran Larsson, "Avrupa'da İslam ve Müslümanlar İsveç Örneği", çev. Arif Korkmaz, *Avrupa'da İslam ve Müslümanlar*, ed. Arif Korkmaz (Konya: Çizgi Kitabevi, 2011), 35.

⁴⁶¹ Korkmaz, *Göç ve Din*, 152; Larsson, "Avrupa'da İslam - İsveç Örneği", 31.

⁴⁶² "T.C Stockholm Büyükşehirliği", Resmi, <http://stokholm.be.mfa.gov.tr> (Erişim 09 Ocak 2021); İsveç'te sayıları tam olarak bilinmemekle birlikte Türkiye'den gelen önemli miktarda Süryani nüfusun varlığından bahsedilmektedir. Bkz; Ake Sander, "İsveç'te Müslümanlar ve İslam", *Avrupa'da İslam*, ed. Kadir Canatan (İstanbul: Beyan, 2005), 138. Yırcalı ve Mahçupyan Türkiye kökenli nüfusu 170 olarak vermektedir. Bkz.; Yırcalı - Mahçupyan, *Avrupa'da "Türkiyeli" Olmak*, 77.

⁴⁶³ "Befolkningsstatistik", Kurumsal, <https://www.scb.se> (20 Şubat 2020).

⁴⁶⁴ Korkmaz 2009 yılı verilerine göre İsveç'te yaşayan Kululuların yaklaşık 20.000 civarında olduğunu söylemektedir. Bkz; Korkmaz, *Göç ve Din*, 195.

⁴⁶⁵ Çınar, *Türkler'de Kimlik*, 64.

⁴⁶⁶ Sander, "İsveç'te Müslümanlar", 139; Larsson, "Avrupa'da İslam - İsveç Örneği", 30,94.

⁴⁶⁷ Yırcalı - Mahçupyan, *Avrupa'da "Türkiyeli" Olmak*, 14.

⁴⁶⁸ Birsen Şahin Kütük, "Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalarına Yansıması", *Istanbul Journal of Sociological Studies* 52 (14 Mart 2016), 611; Nermin Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma*, çev.

İsveç'te de 1974 sonrasında aile birleşimlerinin yoğun olarak yaşandığı bilinmektedir. Türklerin en kalabalık İslami grup olduğu ülkede, Müslüman nüfusun artış göstermesinde iltica yoluyla bu ülkeye gelenler⁴⁶⁹ de önemli bir yekûn oluşturmaktadır. İsveç'teki Müslümanlar ilk olarak 1973 yılında 8 yerel cemaatin bir araya gelmesiyle birlikte organize olmuşlardır. Günümüzde ise aralarında Türkler tarafından kurulan DİTİB, Millî Görüş ve Süleymanlılar başta olmak üzere çok sayıda dini dernek bulunmaktadır. Ancak ilginç olan Korkmaz'ın da ifade ettiği gibi, Avrupa'nın ve dünyanın birçok ülkesinde örgütlenerek okullar açan Gülen Cemaati'nin en ihtişamlı olduğu dönemlerde dahi İsveç'te yaşayan Türklerden destek bulamaması olmuştur.⁴⁷⁰

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi İsveç'te de Müslümanlara yönelik ön yargıların yükseldiği fark edilmiştir. Bu durumu düzeltmek isteyenler tarafından 2005 yılında sivil bir inisiyatif oluşumu olarak İslamofobyaya karşıtı bir komisyon kurulmuştur. 2006 yılında ise etnik ayrımcılığa uğrayanları korumak adına kurulmuş olan Etnik Ayrımcılık Ombudsman Ofisi daha geniş yetiklerle donatılmıştır.⁴⁷¹ Kendisiyle görüşme imkânı bulduğumuz Mustafa Düzgün, İsveç'te yaşayan Alevilerin, İsveç yaşam tarzını benimsemiş olmaları ve gündelik yaşam içerisinde fark edilip olmaması dini kimlikleriyle, Müslüman gruplar içerisinde en az rahatsızlık duyulan topluluk olduğunu söylemiştir. Bu durumun kadınların toplum içerisindeki görünümü ile de yakından ilişkisi olduğunu ifade eden Düzgün, giyim kuşam ve erkeklerle tokalaşmaktan çekinmedikleri için İsveçlilerin Alevileri kendilerine daha yakın hissettiğini sözlerine eklemiştir.

1.4.7.2. Aleviler

Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi İsveç'te yaşayan Aleviler de göçün ilk yıllarından itibaren dini kimlik eksenli örgütlenmelere gitmeyerek, Sol tandanslı işçi dernekleri içerisinde kalmayı tercih etmiştir. Sivas olaylarının ardında yaşanan kurumsal canlanma kendisine bu ülkede de karşılık bulmuş ve İsveç'teki ilk Alevi derneği değişik etnik unsurlardan 500 kişinin katılımıyla 1 Temmuz 1995 tarihinde Stockholm'de Mustafa Düzgün'ün başkanlığında, İsveç Alevi Kültür Merkezi Derneği (Föreningen

Dr. Ünsal Oskay (Ankara: Ajans - Türk Matbaacılık Sanayii, ts.), 30; Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 63,64; Geleği - Köse, *Belçika'daki Türkler*, 53,54.

⁴⁶⁹ Sander, "İsveç'te Müslümanlar", 139,140; Larsson, "Avrupa'da İslam - İsveç Örneği", 31.

⁴⁷⁰ Korkmaz, *Göç ve Din*, 384.

⁴⁷¹ Larsson, "Avrupa'da İslam - İsveç Örneği", 34,87.

Kulturcentrum för Aleviterna i Sverige)⁴⁷² ismiyle kurulmuştur. Stockholm AKM'yi, Uppsala, Göteborg, Malmö, Dalarna ve Halmstad gibi şehirlerde⁴⁷³ bulunan Alevi dernekleri takip etmiştir. Alevilerin İsveç kamuoyunda görünür olmaları ise Stockholm'de düzenlenen *Alevi Kültür Haftası* etkinliği ile gerçekleşmiştir. Etkinlik kapsamında seminer ve paneller düzenlenmiş ve katılımcılara Alevilik anlatılmıştır. Kültür haftası kapsamında gerçekleşen, *Barış ve Dostluk Türküleri Şölenu* özellikle Türkler tarafından yoğun ilgi görmüştür. Stockholm İsveç Alevi Kültür Merkezi'nin 7 Mart 1997 tarihinde düzenlediği şölenu aralarında Arif Sağ'ında olduğu çok sayıda sanatçı katılmış ve programdaki Semah ve benzeri etkinliklerle⁴⁷⁴ Alevilik ritüelleri tanıtılmaya çalışılmıştır.

İsveç Alevi Federasyonu – ARU (Alevitiska Riksförbundet), 1 Kasım 2008 tarihinde⁴⁷⁵ Stockholm Alevi Kültür Merkezi Derneği'nin Solentuna'daki lokalinde bir araya gelen mevcut 6 Alevi Kültür Merkezinin ortak kararıyla kurulmuş ve ilk genel başkanlığına Ali Çağan seçilmiştir. Korkmaz'ın tespitlerine göre ülkede yaşayan Alevilerin etnik olarak Kürt olan vatandaşlarımız teşkil etmektedir. 1993 Sivas olayları öncesinde dini kimliklerini görünür kılmayan Alevilerin bu tarihten sonra gözle görülür bir hareketlilik olmuştur. İsveç'te yaşayan Alevilerin diğer dini gruplarla arasındaki evliliklere de değinen Korkmaz, Alevilerin oldukça tutucu olduğunu ve bu konuda yaşanan tek örnek olduğunu ve evlenen çiftin de ülkeyi terk etmek zorunda kaldığını ileri sürmektedir. Korkmaz çalışma yaptığı dönem içerisindeki Alevi nüfusunu 5.000 olarak vermektedir.⁴⁷⁶

İsveç'te yaşayan Alevilerin çoğunluğunu başta Maraş ve Çorum olayları olmak üzere 80 öncesi Türkiye'de gerçekleşen ideolojik çatışmalardan kaçarak bu ülkeye yerleşen sığınmacılar oluşturmaktadır. 1980 sonrası askeri darbesinden kaçarak bu ülkeye

⁴⁷² Avrupa Alevi Akademisi Başkanlığı da yapmış bulunan Mustafa Düzgün dernekleşme sürecinde İsveç'te olduğunu ve kuruluş sürecine bizzat iştirak ettiğini belirterek, Sivas Olaylarının yaşandığı yıl derneği kurma girişimlerine başladıklarını söylemiştir. Mustafa Düzgün, "10.01.2021 tarihli görüşme". İsveç Alevi Federasyonu Genel Sekreteri Eraslan Örgün ise isim ve kesin tarih vererek 1 Temmuz 1993'te İsveç'teki ilk Alevi Kültür Merkezi'nin kurulduğunu söylemiştir. Eraslan Örgün, "11.01.2021 tarihli görüşme". Svanberg ise yıl olarak 1995 tarihini vermektedir. Bkz; Ingvar Svanberg, "Alevismen och invandrade sufiordnar", *Blagul İslam? Muslimer i Sverige*, ed. Ingvar Svanberg - David Westerlund (Nora: Nya Doxa, 1999), 68.

⁴⁷³ Korkmaz, *Göç ve Din*, 177.

⁴⁷⁴ Svanberg, "Alevismen", 68.

⁴⁷⁵ Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 300.

⁴⁷⁶ Korkmaz, *Göç ve Din*, 177.

yerleşen⁴⁷⁷ Alevilerle birlikte düşünüldüğünde Alevilerin önemli bir sayıya ulaştıkları söylenebilir. Tözün ve Atbaş ülkedeki Alevi nüfusuyla ilgili 12.000⁴⁷⁸ rakamını vermektedir. İsviçre Alevi Federasyonu Genel Sekreteri Eraslan Örgün'ün tahminlerine göre ise İsveç'te yaşayan Alevilerin sayısı 10 ila 15 bin civarındadır. Federasyon olarak aileleriyle birlikte Alevilerin yaklaşık 3.500 kişilik bir kısmına hitap ettiklerini söyleyen Örgün, Aleviler üzerindeki inancını saklama ve kimliğine sahip çıkmak istememe gibi durumlardan dolayı ülkede yaşayan Alevilerin tümüne ulaşamadıklarını belirtmektedir. Neden kimliklerini saklama ihtiyacı hissettiklerini sorduğumuzda da İsveç'teki yoğun Sünni Müslüman nüfustan dolayı Alevilerin üzerlerinde baskı hissettiklerini ve bir Alevi olarak Sünnilerden farklı olduklarının anlaşılması durumunda Alevi çocuklarının arkadaş bulamama korkusu yaşadığının altını çizmiştir. İsveçlilerin yabancılara karşı ön yargısının, çocukların İsveçlilerle arkadaş olmalarının önünde büyük bir engel olduğunu ve Alevi çocuklarının da arkadaşsız kalmamak adına Alevi kimlikleriyle görünür olmadıklarını söylemiştir.⁴⁷⁹

İsveç Alevi Federasyonu 25.06.2015 tarihinden beri İsveç hükümeti tarafından kamusal Tüzel Kişilik kapsamında resmi inanç kurulu olarak tanınmış ve ülkede yaşayan Alevileri temsile yetkili kılınmıştır. Henüz yeterli öğrenci sayısına ulaşamadığı için (ve/veya yukarıda saydığımız nedenlerden dolayı yeterli başvuru gerçekleşmediğini de varsayacak olursak) okullarda Alevilik dersleri verilememektedir. Resmi İnanç Kurumu statüsünde tanınmayla birlikte İsveç'te yaşayan Aleviler, kamusal birtakım haklardan da yararlanmaya başlamışlardır. Bu haklar kapsamında ülkede düzenlenen inançsal etkinliklere Aleviler de davet edilmekte ve etkinlik kapsamında Alevi deyişleri seslendirilmektedir. Her yıl düzenli olarak hazırlanan inanç takvimlerinde Alevilerce kutsal sayılan günlere de yer verilmektedir. Ancak henüz Alevilerce kutsal kabul edilen günler tatil kapsamına alınmamıştır. Özellikle Hristiyan din mensupları için uzun süredir uygulanan *Maneviyat Rehberi* programına Aleviler de dahil edilmiştir. Bu kapsamda hastanede bulunan hastalarla, hapisshanedeki suçlulara maneviyat rehberliği hizmeti kapsamında moral desteği sunulmaktadır. Sunulan bu moral desteğinin tüm masrafları

⁴⁷⁷ Uzun süre İsveçte yaşayan Mustafa Düzgün, İsveç'te yaşan Alevilerin çoğunluğunu iltica ederek bu ülkeye yerleşenlerin oluşturduğunu söylemiştir. Ancak Örgün'le yaptığımız görüşmede babasının 1967'de imzalanan ikili anlaşma sonucunda İsveç'e işçi olarak geldiğini, net bir rakam verememekle birlikte öncesinde de Alevi nüfus olduğunu ve mültecilerin bu nüfusa katkı sunduğunu söylemiştir.

⁴⁷⁸ Tözün - Atbaş, "Alevi communities in Europe", 193.

⁴⁷⁹ Örgün, "11.01.2021 tarihli görüşme".

devlet tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca inanç kurumu olarak tanınan derneklere finansal destekte sağlanmaktadır.⁴⁸⁰

Genel başkan dahil herkesin fahri olarak hizmet yürüttüğü İsveç Alevi Federasyonu'na bağlı olarak çalışan 7 Alevi Kültür merkezi tespit edilmiştir. Çalışmamız sırasında federasyondan bağımsız olarak faaliyet yürüten farklı bir organizasyonla karşılaşılmaştır. Örgün'ün verdiği liste uyarınca ARU'ya bağlı dernekler, kuruluş tarihine göre şu şekilde sıralanmaktadır:

1. Stockholm AKM (Alevitisk Kulturcentrum Stockholms län) (01.07.1995)
2. Uppsala AKM (Upplands Alevitiska Kulturcentrum) (1998)
3. Göteborg AKM (Alevitisk Kulturcentrum Göteborg) (2007)
4. Skåne län AKM (Alevitisk Kulturcentrum Skåne län) (2007)
5. Dalama Alevi Birliği (Alevitföreningen i Dalarna) (2007)
6. Halmstad AKM (Kulturcentrum för Aleviterna i Halmstad) (2012)
7. Södermanlands län AKM (Alevitisk Kulturcentrum Södermanlands län) (01.07.2017)⁴⁸¹

Yukarıda da belirttiğimiz gibi İsveç'te Cem Vakfı'na yakın bir Alevi derneğiyle karşılaşılmaştır gibi Kürt Aleviler Birliği'nin de herhangi bir organizasyonu görülmemiştir. Danimarka'da gördüğümüz Devrimci Aleviler Birliği'nin burada da internet üzerinden birtakım aktiviteleri olsa da halk tarafından karşılık görmemiştir.

1.4.8. İsviçre

2020 yılı resmi verilerine göre İsviçre nüfusu 8.606.033⁴⁸² kişidir. 1970 yılında 16.353 Müslümanın yaşadığı İsviçre'de işgücü göçüyle birlikte Müslüman nüfusta da artış olmuştur. 1980'e 56.625 olan rakam, 1990'da 152.217'ye çıkmış, 2000 yılına geldiğimiz de ise 300.000'in üzerinde bir sayıya ulaşmıştır.⁴⁸³ Son resmi verilere göre 15 yaş ve üzeri nüfusun %5,3'ü Müslüman olarak görülürken, bu oran 15 yaş altı çocuklarda

⁴⁸⁰ İsveç Alevi Federasyonu'nun resmi statüde tanındığını bildiren resmi yazının kurum internet sayfasında yayımlanan şeklini görmek için bkz; "Nytt statsbidragsberättigat trossamfund – Alevitiska Riksförbundet", Resmi, <https://www.myndighetsst.se> (25 Haziran 2015).

⁴⁸¹ Örgün, "11.01.2021 tarihli görüşme".

⁴⁸² "STAT-TAB – interaktive Tabellen (BFS)", Resmi, <https://www.pxweb.bfs.admin.ch> (Ağustos 2020).

⁴⁸³ Matteo Gianni, *Muslims in der Schweiz Identitätsprofile, Erwartungen und Einstellungen Eine Studie der Forschungsgruppe "Islam in der Schweiz" (GRIS)* (Bern-Wabern: Eidgenössische Kommission für Migrationsfragen EKM, 2010), 9,10,20.

%8,1'e çıkmaktadır.⁴⁸⁴ Genel nüfus içerisindeki Müslümanların sayısı ise 2018 yılı rakamlarına göre 372.000⁴⁸⁵ olarak verilmektedir. Ancak bu rakam bize göre düşük gözükmemektedir. Zira sadece 19 yaş ve üzeri nüfus içerisindeki Müslümanların sayısı 365.000'e denk gelmektedir. 19 yaş altı Müslüman gençlerle birlikte⁴⁸⁶ toplam Müslüman nüfusun 500.000 civarında olduğunu tahmin etmekteyiz. Nitekim 2018 yılında yapılan çalışmada 15 yaş altı gençlerin dini aidiyetinin ilgili tahminlere eklenmediği belirtilmekte ve 2018 yılı rakamlarına göre ülkede yaşayan Müslümanların sayısı toplamda 472.000 civarında verilmektedir.⁴⁸⁷

1.4.8.1. Genel Durum

İkinci dünya savaşından sonra İsviçre'de görünür olan ilk Müslüman grup Ahmediye Cemaati mensubu misyonerlerdir. Onların yapmış oldukları çalışmalar sonucunda Zürih'te hatırı sayılır bir İslami cemaat oluşmuş ve 1963 yılında inşa ettikleri Mahmud Camii'nin açılışı gerçekleştirilmiştir.⁴⁸⁸ 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından batıda yükselişe geçen İslam karşıtlığı, İsviçre'de de kendisine karşılık bulmuş ve 29 Kasım 2009 tarihinde gerçekleşen referandumda inşa edilecek camilere “*Minare yasağı*”⁴⁸⁹ yönünde karar çıkmıştır. Bu durum ülkede yaşayan Müslümanlar arasında yoğun bir dışlanmışlık duygusunu beraberinde getirdiği gibi uzun süren tartışmalara da sebebiyet vermiştir.

İsviçreli Müslümanların %90 gibi bir çoğunluğunu Arnavut, Boşnak ve Türklerin oluşturduğu Sünni Müslümanlar teşkil etmektedir. Müslümanların İsviçre'ye gelişinin üç aşamada gerçekleştiği söylenmektedir. Birincisi tüm Avrupa'da olduğu gibi 1960'lı yıllarla başlayan ve 1973 petrol krizine kadar devam eden, işçilerin geliş sürecidir. İkinci aşama petrol krizinin ardından işçi alımlarının durdurulmasına müteakip ailelerin gelmesidir. Sonuncusu ise 1980'li yıllarla başlayan ve çoğunluğunu eski Yugoslavya'dan gelenlerin oluşturduğu iltica sürecidir. Günümüzde İsviçre'de yaşayan Müslümanların çoğunluğunu eski Yugoslavya kökenli Müslümanlar oluşturmaktadır. Türkler ise ikinci

⁴⁸⁴ “Religionen”, Resmi, <https://www.bfs.admin.ch> (2020).

⁴⁸⁵ “Anzahl der Muslime in der Schweiz von 1970 bis 2018”, Kurumsal, <https://www.statista.com> (31 Ocak 2020).

⁴⁸⁶ “Stand und Entwicklung”, Resmi, <https://www.bfs.admin.ch> (21 Aralık 2020).

⁴⁸⁷ Hansjörg Schmid vd., *Muslime im öffentlichen und medialen Raum* (Freiburg: Universität Freiburg, SZTG, 2018), 11.

⁴⁸⁸ Allenbach - Sökefeld, *Muslime in der Schweiz*, 12.

⁴⁸⁹ Rıza Türkmen, “İsviçre'de Minare yasağı”, <https://www.milliyet.com.tr>, *Milliyet Gazetesi* (07 Aralık 2009).

en kalabalık gruptur.⁴⁹⁰ Türkleri, Arap Müslümanlarla birlikte İran ve Afganistan'dan gelenler takip etmektedir. Sayıları tam olarak bilinmemekle beraber İslam'ı seçen İsviçreli Müslümanlardan da söz edilmektedir. 2010 yılında İsviçre'de yaşayan Müslümanların %31,4'ünün İsviçre vatandaşı olduğu meclise sunulan raporda belirtilmektedir.⁴⁹¹ Aynı raporda İsviçre Müslüman nüfusunun 350-400 bin arasında olduğu tahmini de yer almaktadır.

Türkiye ile İsviçre arasında işgücü sözleşmesi olmamasına rağmen, Avrupa ülkelerine çalışman için giden vatandaşlarımızdan bir kısmının değişik yollarla İsviçre'ye yerleşmesi üzerine 1 Mayıs 1969 tarihinde dönemin Bern Büyükelçisi A. Suat Bilge yetkili kılınarak iki ülke arasında Sosyal Güvenlik Anlaşması⁴⁹² imzalanmıştır. Anlaşmayla birlikte İsviçre'de yaşayan Türk vatandaşlarının sosyal hakları güvence altına alınmıştır. 2007 yılı sonu itibariyle İsviçre'de yaşayan ve Türk vatandaşlığını koruyanların sayısı 73.382 olarak verilmektedir. Yine aynı dönemdeki verilere göre 47.582 kişi de İsviçre vatandaşlığına geçmiştir.⁴⁹³ Eğer verilen rakamlar doğruysa 2007 itibariyle İsviçre'de 120.000 üzerinde Türkiye kökenli yaşamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Bern Büyük Elçiliği'nin resmi internet sayfası üzerinden paylaşmış olduğu bilgilere göre 2019 yılı itibariyle İsviçre sınırları içerisinde 130.000⁴⁹⁴ Türkiye kökenli nüfus bulunmakta ve yaklaşık 67.700⁴⁹⁵ kadarı Türk vatandaşlığını halen korumaktadır. Çınar'a göre İsviçre'de yaşayan Türklerin %21'i genel olarak Müslüman nüfusun da yoğun olarak bulunduğu Zürih şehrinde⁴⁹⁶ ikamet etmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında şehrin endüstri merkezi olmasının yanı sıra, benzer örneğini İsveç ve Belçika'da gördüğümüz ilk gelen işçilerin yakın akrabalarını ve hemşerilerini, işverenle görüşerek davet ettirmeleri de etkin olmuştur.⁴⁹⁷

⁴⁹⁰ Schmid vd., *Muslime im öffentlichen Raum*, 11; Gianni, *Muslime in der Schweiz*, 7,10,17,18,19.

⁴⁹¹ Kathrin Amacker-Amann vd., *Bericht des Bundesrates über die Situation der Muslime in der Schweiz unter besonderer Berücksichtigung ihrer vielfältigen Beziehungen zu den staatlichen Behörden in Erfüllung der Postulate 09.4027 Amacker-Amann vom 30. November 2009, 09.4037 Leuenberger vom 2. Dezember 2009 und 10.3018 Malama vom 1. März 2010.*, Resmi (Bern: Bundesrat, 2012) (Bundesrat), 20.

⁴⁹² "Türkiye Cumhuriyeti ile İsviçre Arasındaki Sosyal Güvenlik Sözleşmesine Ek Sözleşme", Resmi, <https://www.tbmm.gov.tr> (1969).

⁴⁹³ Katharina Haab vd., *Diaspora und Migrantengemeinschaften aus der Türkei in der Schweiz* (Bern-Wabern: Bundesamt für Migration (BFM), 2010), 36,37; Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürih*, 5.

⁴⁹⁴ "Türkiye-İsviçre İlişkileri" (06 Şubat 2019).

⁴⁹⁵ "Ausländische Bevölkerung", Resmi, <https://www.bfs.admin.ch> (31 Aralık 2019).

⁴⁹⁶ Çınar, *Türkler'de Kimlik*, 64.

⁴⁹⁷ Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürih*, 3.

Federal Göçmen Dairesinin yaptırmış olduğu araştırma sonuçlarına göre Türklerin İsviçre'ye büyük gruplar halinde gelişlerini üç aşamalı olarak değerlendirilmiştir. Birinci aşama diğer bütün göçmen araştırmalarıyla uyum arz etmekte ve Batılı devletlerin işgücü ihtiyacını karşılamak için gelen birinci kuşak Türk işçileri kapsamaktadır. İlk gelen işçiler çoğunlukla Zürih, Glarus ve Aargau'daki makine ve tekstil fabrikalarında çalışmışlardır.⁴⁹⁸ İkinci aşama olarak 12 Eylül 1980 darbesinin ardından ideolojik sebeplerle İsviçre'den sığınma talep edenler kastedilmektedir. Üçüncü aşamayı ise PKK bağlantılı iltica hareketi olarak değerlendirilmiştir.⁴⁹⁹ 1979'da Türk, İsviçre'den sığınma talebinde bulunmuşken, 1988 ve 1989 yıllarında 18.000'nin üzerinde başvuru olmuştur.⁵⁰⁰ Nitekim eldeki verilere göre 1980 ile 1990 arasında iltica başvurusu 45.000 civarındadır ve bu başvuruların 35.000'den fazlası 1986-1990 arasında gerçekleşmiştir.⁵⁰¹ Bu rakamlardan yola çıkılarak İsviçre'de yaşayan Türk nüfusuyla ilgili olarak çoğunluğunu ilticacıların oluşturduğunu söylesek yanlış olmayacaktır. Ancak bu ülkeye yerleşen Türkler arasında turist olarak geldikten sonra bir müddet kaçak yaşayıp, imkânlarını zorlayarak kalmayı başaranlar da vardır. 1974'ten sonra başlayan aile birleşimleri ise üç ayrı aşamada değerlendirilen göç hareketlerinin doğal bir sonucu olarak kabul edilmektedir.

1.4.8.2. Aleviler

2010 yılı içerisinde hazırlanan iki ayrı raporda İsviçre'de yaşayan Alevilerin nüfusu farklı şekillerde verilmiştir. Federal Meclise sunulan raporda Alevilerin nüfusu 30-40 bin aralığında tahmin edilirken⁵⁰² Zürih Belediyesi için hazırlanan raporda İsviçre'de 35 ile 50 bin arasında Alevinin yaşadığı söylenmiştir. Freiburg Üniversitesi araştırması da Zürih raporuyla aynı sonuçları içermektedir.⁵⁰³ Bizim açımızdan ilginç olan, Zürih Belediyesine hazırlanan raporla Freiburg Üniversitesi araştırması arasında 6 senelik bir zaman farkı olmasına rağmen rakamların aynı kalmasıdır. Bertelsmann Vakfı'nın 2017 yılı araştırmasına göreyse toplam Müslüman nüfusun %6'sının Alevi

⁴⁹⁸ Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürih*, 2; Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 98; Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 20; Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 64.

⁴⁹⁹ Meclise (Der Bundesrat) sunulan raporda İsviçre'de yaşayan Alevilerin önemli bir kısmının Kürt Alevisi olduğu ve İsviçre'ye iltica ettikleri belirtilmiştir; Amacker-Amann vd., *Bericht des Bundesrates über die Situation der Muslime in der Schweiz*, 17.

⁵⁰⁰ Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürih*, 4.

⁵⁰¹ Haab vd., *Diaspora aus der Türkei in der Schweiz*, 35,36.

⁵⁰² Amacker-Amann vd., *Bericht des Bundesrates über die Situation der Muslime in der Schweiz*, 22.

⁵⁰³ Schmid vd., *Muslime im öffentlichen Raum*, 11; Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürih*, 5.

olduğu⁵⁰⁴ ileri sürülmüştür ki, bu da 30.000 kişiye denk gelmektedir. Tözün ve Atbaş da İsviçre'deki Alevi nüfusunu 30.000⁵⁰⁵ olarak kabul etmektedir. 2010 yılında İsviçre genelinde faaliyet gösteren 20 Alevi derneği tespit edilmiştir. Aynı senenin verilerine göre Alevilerin, Basel⁵⁰⁶, Aargau ve Zürih şehirlerinde yoğunlaştığı belirtilmiştir.⁵⁰⁷ Biz, İsviçre'deki toplam Alevi nüfusunun 40.000 civarında olduğunu tahmin etmekteyiz.

İsviçre'deki ilk Alevi derneği Haziran 1992'de Basel ve Çevresi Alevi Bektaşî Kültür Birliği (Kultuvereinigung der Aleviten und Bektaschi) ismiyle kurulmuş ve iki odalı bir daireyi⁵⁰⁸ uzun süre dernek binası olarak kullanmıştır. 2 Temmuz 1993'te gerçekleşen Sivas olaylarının ardından İsviçre'de de örgütlenme hız kazanmış, Fribourg, Winterthur, Zürih ve Arbon şehirlerinde Alevi dernekleri kurulmuştur. Suter Reich, 2012 yılı itibarıyla faal olan 17 Alevi derneğinin ismini vermektedir.⁵⁰⁹

Baumann'ın verdiği bilgiye göre Alevilerin İsviçre sosyal yaşamında görünür olmalarına Basel ve Çevresi Alevi Bektaşî Kültür Birliği'nin 30 Ocak 1993⁵¹⁰ tarihinde kamuya açık bir şekilde düzenlemiş olduğu *Cem* vesile olmuştur. Yapmış olduğumuz araştırmalar uzun yıllar Almanya'nın Ingolstadt şehrinde yaşayan Şah Ahmet Yesevi Ocağı dedelerinden Mahmut Doğanoglu'nun bu Cem'i yürütmek için Basel'e geldiğini göstermektedir. Basel'de bir Kilisenin toplantı salonunda yapılan Cem'in ardından Aleviler hakkında araştırmalar da hız kazanmıştır. Bu bilgiyi bizim açımızdan değerli kalansa Baumann'ın "dede"yi Grossvater⁵¹¹ (Büyükbaba) olarak tercüme etmesi olmuştur. Bu durumu İsviçreli akademisyenlerin ilgisizliği ile açıklayabileceğimiz gibi Alevilerin o güne kadar dini kimliklerini toplum içerisinde görünür kılmamalarına da bağlayabiliriz. Kendisiyle görüşme imkânı bulduğumuz Hulusi Yıldız, henüz İsviçre'de derneklerin bulunmadığı yıllarda Aahlen merkezli çıkan Gerçek İlim Dergisinin Basel temsilciliğini yaptığını, kendisinden dergi almak isteyenlerin Alevilikleri anlaşılır endişesiyle, dergiyi evlerinin posta kutusuna bırakmasını talep ettiklerini⁵¹² söylemiştir.

⁵⁰⁴ El-Menouar, *Muslimen in Europa*, 13.

⁵⁰⁵ Tözün - Atbaş, "Alevi communities in Europe", 193.

⁵⁰⁶ Yıllarca Basel ve Çevresi Alevi Bektaşî Kültür Birliği'nde yöneticilik yapan Hulusi Yıldız, yapmış olduğumuz görüşmede Basel ve civarında yaşayan 7-8 bin alevi olduğunu söylemiştir.

⁵⁰⁷ Amacker-Amann vd., *Bericht des Bundesrates über die Situation der Muslimen in der Schweiz*, 22,23.

⁵⁰⁸ Christoph Peter Baumann, *Der andere Islam: Aleviten* (Basel: INFOREL Mitteilungen, 1994), 4.

⁵⁰⁹ Derneklerin kurulduğu şehirler; Basel (2), Fribourg, Winterthur, Zürih, Arbon, Lugano, Solothurn, Langenthal, Biel, Aarau, Lausanne, Luzern, Bern, Genf, Delsberg ve Chur; Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürih*, 12.

⁵¹⁰ Baumann, *Der andere Islam*, 5.

⁵¹¹ Bkz; Baumann, *Der andere Islam*, 5.

⁵¹² Hulusi Yıldız, "06.01.2021 tarihli görüşme".

Bu durumun ortaya çıkmasında zannedildiği gibi Sünni Müslümanlardan kaynaklı bir çekince olmadığını, kendilerine asıl sıkıntı yaşatanların “*militan sol*” Aleviler olduğunu beyan etmiştir. Zira Aleviler daha çok Almanya’da da görüleceği⁵¹³ üzere sol işçi dernekleri bünyesinde örgütlenmiştir. O dönemin Sol dernek yöneticileri, derneklerde üye kalmayacağı gerekçesiyle Alevilerin dini kimlik merkezli örgütlenmesine karşı muhalif bir tavır geliştirmiştir.

AABF’nin Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu kurma kararı almasının ardından diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi İsviçre’de de federasyonlaşmaya gidilmiştir. O tarihte İsviçre’de faaliyet gösteren Alevi derneklerinden 10 tanesi 4 Nisan 1998’de bir araya gelerek İsviçre Alevi Birlikleri Federasyonu’nu kurmuştur.⁵¹⁴ İsviçre ABF’ye üye dernek sayısı 2012’de 13 iken⁵¹⁵ bazı derneklerin ayrılmasıyla 2014’te 7’e⁵¹⁶ düşmüştür. Suter Reich, başta Basel ve Çevresi Alevi Bektaşî Kültür Birliği olmak üzere, İsviçre ABF’deki bu kopuş sürecini, federasyon yöneticilerinin radikal sol geçmişlerine ve Aleviliği İslam’dan ayrı bir inanç olarak yorumlamalarına bağlamaktadır. Ayrılan derneklerinse Cem Vakfî çizgisinde ve Kemalist olduğunu⁵¹⁷ ileri sürmektedir. Aleviler arasında inanç merkezli tanım sorunu olduğunu Allenbach ve Sökefeld de onaylamaktadır.⁵¹⁸ Ancak uzun süre federasyon yöneticiliği yapan Yıldız, Belçika’da Cem Vakfî çizgisinde sadece bir dernek kurulduğunu ve o derneğin de kısa süre içinde kapandığını belirtmiştir.⁵¹⁹ Bize göre Suter Reich’in federasyondan ayrılan dernekleri Cem Vakfî çizgisinde değerlendirmesinin sebebi, ayrılan derneklerin İslam kimliğine sahip çıkmalarına vurgu yapmak istemesidir.

Suter Reich Alevilerin İslam ile aralarına mesafe koymalarının İsviçre toplumu tarafından memnuniyetle karşılandığını ve “problemlî” görülen Sünni Müslümanlara karşı bir alternatif olduklarını söylemektedir. Alevilerle Sünniler arasında İsviçre’de de yaşanmaya devam eden ön yargı ve güvensizliklerin arka planında geçmişte yaşanan

⁵¹³ Keleş, “Alevilik Merkezli Örgütlenmeler”, 1. Cilt/650-666; Keleş, “Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi”, 394-397.

⁵¹⁴ Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 299,300; Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürich*, 12; Yıldız, “06.01.2021 tarihli görüşme”.

⁵¹⁵ Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürich*, 13.

⁵¹⁶ Şimşek, *Avusturya Alevileri*, 300.

⁵¹⁷ Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürich*, 13.

⁵¹⁸ Allenbach - Sökefeld, *Muslimen in der Schweiz*, 14,17.

⁵¹⁹ Yıldız, “06.01.2021 tarihli görüşme”.

olumsuzluklar olduğunu söyleyerek, Alevilerin Sünniler haricindeki gruplarla birlikte çalışmaya açık olduğunu belirtmektedir.⁵²⁰

22 Aralık 2010'da Basel'de faaliyet gösteren Basel Alevi Bektaşî Kültür Birliği ve Basel ve Çevresi Alevi Kültür Merkezi (kuruluş 1998), dini cemaat statüsünde tanınmak için kendi aralarında üst kurul oluşturmuşlar (Trägerverein Alevitische Glaubensgemeinschaft Basel)⁵²¹ ve bu üst kurulu yetkili kılarak, Basel kantonunun hükümet konseyine başvurmuştur. Hükümet konseyi yapmış olduğu incelemelerin ardından derneklere düzenlenen cemleri de yakından gözlemlemiş ve 8 Şubat 2011'de dernek üyeleri ile ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir. Doktora tezini Alevilerin tanınma süreciyle ilgili hazırlayan Virginia Suter Reich ile 19 Ocak 2012 tarihinde yapılan görüşmelerin ardından her iki Alevi derneği yöneticileriyle 31 Mayıs 2012'de tekrar bir araya gelinmiştir.⁵²² Yapılan görüşmeler sonucunda hükümet konseyi, Alevilerin dini cemaat olarak tanınması yönünde almış olduğu tavsiye kararını Grossrat'a (Yüksek Konsey) bildirmiştir. Grossrat'ın 17 Ekim 2012'tarihinde yapmış olduğu toplantıda hazır bulunan 84 delegeden 83'ünün evet oyuyla,⁵²³ Alevi toplumunu Hristiyan ve Yahudi olmayan ilk cemaat olarak, dini cemaat statüsünde tanımıştır.⁵²⁴ Alevilerin Basel'de dini cemaat statüsünde tanınma sürecinde hazırlanan raporda İsviçre genelinde örgütlenmiş 15 Alevi derneğinden söz edilmekte ve 10 tanesi İsviçre ABF ile hareket eden derneklerin 4.000 civarında aktif üyesi⁵²⁵ olduğu belirtilmektedir. Basel'deki Alevilerden önce Aralık 2008'de dini cemaat statüsü almak için başvurmuş olan Zürih Alevileri ise henüz bir sonuç elde edememişlerdir. Zira ülkede her kanton kendi bölgesinde diğer kantonlardan bağımsız hareket etmekte ve bir kantonda alınan tanınma diğer kantonlarda geçerli sayılmamaktadır. Aleviliğin dini cemaat statüsü elde etmesi sadece Basel kantonu için geçerli bir hakktır.

Yaklaşık 8.500 Alevinin yaşadığı Basel'de elde edilmiş olan dini cemaat statüsünün ardından devlet okullarında Alevilik dersleri de verilmeye başlanmıştır.

⁵²⁰ Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürih*, 22.

⁵²¹ Basel Alevi İnanç Toplumu Üst kurulu (B.K)

⁵²² Barbara Schüpbach-Guggenbühl - Guy Morin, *Gesuch der Kulturvereinigung der Aleviten und Bektaşchi Basel sowie des Alevitischen Kulturzentrums Regio Basel um kantonale Anerkennung gemäss § 133 der Verfassung des Kantons Basel- Stadt*, Resmi (Basel: Regierungsrat des Kantons Basel-Stadt, 17 Ağustos 2012) (İsviçre: Regierungsrat des Kantons Basel-Stadt), 3.

⁵²³ Oylamayı yerinde izleyen Halis Yıldız, bir delegenin bütün inançlara karşı mesafeli olduğunu söyleyerek çekimsiz oy kullandığını söylemiştir.

⁵²⁴ Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürih*, 23,24.

⁵²⁵ Schüpbach-Guggenbühl - Morin, *Gesuch der Aleviten*, 5,6.

Hulusi Yıldız'ın paylaştığı bilgilere göre Primarschule St. Johann ilköğretim okulunda Alevi öğretmen tarafından haftada bir gün iki saat olarak verilen derslere 20 civarında öğrenci katılmaktadır. Yıldız öğrenci azlığını Alevilerin ilgisizliğine ve okul bölgelerinde yeterli müracaat olmadığı için⁵²⁶ tek okulda verilmesine bağlamaktadır.⁵²⁷

Suter Reich, Langenthal Merkezi Alevi Cem Evi'nin Cem Vakfı ile çok yakın ilişkiler içerisinde olduğunu⁵²⁸ söylemektedir. Onun verdiği bu bilgiyi doğrulayan eski federasyon genel başkanlarından Yıldız ilk dönemlerde bu ilişkinin olduğunu ancak 2021 itibarıyla İsviçre'de Cem Vakfıyla birlikte hareket eden Alevi derneği kalmadığını belirtmektedir. 24. Şubat 2018'de Zürih şehrinde 20'ci yılını kutlayan İsviçre'nin hali hazırdaki en büyük Alevi yapılanması İsviçre ABF'nin genel başkanlığını Cem Bitnel yapmaktadır. 2021 yılı başlarında sanal ortamda *alevi swiss* ismiyle faaliyetlere başlayan İsviçre ABF'ye resmi internet sayfası verilerine göre 7 bağlı dernek⁵²⁹ bulunmaktadır. Kürt kökenli Aleviler, Kürdistan Aleviler Birliği adıyla federasyondan bağımsız olarak kurmuş oldukları iki dernekte⁵³⁰ faaliyetlerini sürdürmektedirler. Alevilik tanımıyla ilgili yaşanan anlaşmazlıktan dolayı 5 dernek çalışmalarını federasyondan bağımsız bir şekilde devam ettirmektedir.

⁵²⁶ Okullarda din dersi sınıfı açılabilmesi için 8 ile 12 arasında değişen öğrenci sayısına ulaşmak gerekmektedir. Eğer bir okul için bu sayıya ulaşılamazsa, öğrenci velisinin dilemesi halinde, ders açılma sayısına ulaşılmış olan başka bir okuldaki derse katıla bilinir.

⁵²⁷ Yıldız, "06.01.2021 tarihli görüşme".

⁵²⁸ Suter Reich, *Alevitische Bevölkerung im Zürih*, 20.

⁵²⁹ "alevi swiss", Kurumsal, <https://www.alevi.swiss> (Erişim 12 Ocak 2021).

⁵³⁰ Yıldız, "06.01.2021 tarihli görüşme".

2. BÖLÜM

2. ALMANYA'DA ALEVİLİK VE ALEVİLER

2.1. Almanya'ya İşgücü Göçü

Almanya İkinci Dünya Savaşı'ndan yenilgiyle ayrılıp, harabeye döndükten sonra, İngiltere, Fransa, Amerika ve Rusya'nın işgaline uğramış ve 4 farklı bölgeye bölünmüştür. İngiltere, Fransa ve Amerika'nın birleşik bir Almanya düşüncesine katılmayan Rusya, 1949 yılında Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nin (DDR) kurulmasına öncülük etmiştir. Geriye kalan bölgelerde ise Federal Almanya Cumhuriyeti (BRD) kurulmuştur. Hem Başbakan Konrad Adenauer'in başarılı politikaları hem de Marshall Planı sonucunda gelen yardımların etkisiyle Federal Almanya, tarihe "Wirtschaftswunder" olarak geçecek olan ekonomik bir mucize gerçekleştirmiş ve 1949-51 döneminde dış ticaret hacmini iki katına çıkartmıştır. 1951'de ihracat %75 artmış, bu artış 1954-1964 döneminde de hız kesmeden devam etmiştir. Sanayi üretiminin altı kat artması işsizlik rakamlarına da yansımış ve işsizlik oranı 0,4 seviyesine⁵³¹ düşmüştür. Bu denli ekonomik bir büyüme yaşayan Almanya, demografik faktörlerin de etkisiyle işgücü ihtiyacı ile karşı karşıya kalmıştır. İşgücü açığını kapatmaya yönelik tedbirler kapsamında ilk olarak 1955'te İtalya ile antlaşma imzalayan Almanya, İtalyanların mevcut işgücü ihtiyacını karşılayamaması sonucu, 1960 yılında İspanya ve Yunanistan'la da işgücü antlaşmaları imzalamıştır.⁵³² Almanya ile Türkiye arasındaki İşgücü antlaşması ise 30 Ekim 1961 tarihinde⁵³³ imzalanmıştır. Türkiye'nin ardından 1963'te Fas'la, 1964'te Portekiz'le, 1965'te Tunus'la ve 1968'de de Yugoslavya'yla iş göçü antlaşmaları imzalanmıştır.⁵³⁴ Bu antlaşmalar çerçevesinde Almanya'ya yoğun bir Müslüman işçi göçü başlamıştır.

⁵³¹ Erhan Çağrı, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51/01 (01 Ocak 1996), 285.

⁵³² Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 104; Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, 60.

⁵³³ Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 10; Şahin Kütük, "Türkiye'den Avrupa'ya İşçi Göçü", 611; Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 30.

⁵³⁴ Şen - Aydın, *İslam in Deutschland*, 12; Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 104.

2.1.1. Türk İşgücü Göçü

Nermin Abdan-Unat'ın 6.700 olarak verdiği 1961'de Almanya'da bulunan Türk vatandaşlarının sayısı,⁵³⁵ 1972 yılına gelindiğinde 457.300⁵³⁶ olarak tespit edilmiştir. 1973-74'te petrol fiyatlarının dört kat artmasına neden olan “*petrol ambargosu*”, dünya genelinde ekonomik krize neden olmuş ve bunun bir sonucu olarak da Avrupa ülkelerindeki işsizlik oranlarında artış gerçekleşmiştir. İşsizlikle baş edebilmek için Almanya'nın da içinde bulunduğu Avrupa ülkeleri “Anwerbestop” (yabancı işçi alımını durdurma) olarak bilinen kararı almıştır. Bu karar uyarınca yeni işçi alımı sonlandırılırken, mevcut işçilerin geldikleri ülkelere dönmesi teşvik edilmeye başlanmıştır. Ancak İşçi alımının durdurulması göçü durdurmamış, ortaya çıkan bu yeni durum, aile birleşimi ile Türk nüfusunun artmasını kolaylaştırmıştır. 1973/74 döneminde tüm Avrupa ülkelerinde 711.302 olan Türk işçilerinin sayısı, aile birleşimlerinin ardından bir milyondan fazla artışla 1.765.788'e yükselmiştir.⁵³⁷ Almanya'daki Müslümanlara yönelik ilk kitap çalışmasını yapan isimlerden biri olan Muhammad S. Abdullah, 1981 yılı itibariyle Almanya'da yaşayan Müslüman sayısını 1,7 milyon olarak vermekte ve bu nüfusun 1,4 milyonunun Türklerden oluştuğunu söylemektedir. Türkleri, 120.000'lik nüfuslarıyla eski Yugoslavya kökenli Boşnak ve Arnavut Müslümanlar takip etmektedir. Geriye kalan nüfus içerisinde 80.000 Arap, 40.000 Afrika ve uzak Doğulu, 20.000 İranlı, 6.000 komünizmle yönetilen ülkelerden Almanya'ya sığınan mülteci ve 1500 kadar da Alman kökenli Müslüman bulunmaktadır.⁵³⁸

2.1.2. Türk Nüfusundaki Hareketlilik

1987 yılı itibariyle 1.530.700 Türk vatandaşının Almanya'ya yerleşmiş olduğu söylenmektedir. Altı yıl sonra ülkede bulunan Türk nüfusu yaklaşık 400.000 artarak 1993'te 1.918.000 kişiye⁵³⁹ ulaşmıştır. 1997-1998 yılları arasında Türk vatandaşlarının sayısı 2 milyonun üzerine çıkmış ancak Alman vatandaşlığına geçişlerin

⁵³⁵ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 37. Ayşe Yırcalı ve Etyem Mahçupyan 1961 yılı içerisinde 7.116 Türk işçinin Almanya'ya geldiğini söylemektedir. Bkz.; Yırcalı - Mahçupyan, *Avrupa'da “Türkiyeli” Olmak*, 6.

⁵³⁶ Abadan-Unat, “Türkiye'nin Dış Göç Akımı”, 22. Aynı yıllardaki toplam yabancı işçi sayısı ise üç milyonun üzerindedir. Bkz.; Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, 60.

⁵³⁷ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 47,48.

⁵³⁸ Muhammed S. Abdullah, *Geschichte des Islam in Deutschland* (Graz, Wien, Köln: Verlag Styria, 1981), 77.

⁵³⁹ Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 15.

kolaylaştırılmasıyla birlikte aşağı yönde bir seyir⁵⁴⁰ izlemiştir. Kesin sayı bilinmemekle birlikte Ayhan Kaya, Almanya’da yaşayan Türklerin %60 oranında Alman vatandaşlığına geçmiş olabileceğini iddia etmektedir.⁵⁴¹ Almanya’daki Türk nüfusunu aşağı yönde harekete geçiren etkenlerden bir tanesi de 2006’dan itibaren Almanya’ya gelen Türklerin sayısının 1961’den o tarihe kadar geçen süre içerisinde ilk defa Almanya’dan ayrılanların altına düşmesidir. Türkiye’ye yönelik gerçekleşen göç hareketi sonucu ortaya çıkan bu yeni durumu değerlendiren araştırmacılar, Almanya’daki etnik ve dini ayrımcılığın, burada yaşayan Türkleri, anavatanlarına dönmeye sevk ettiğini iddia etmektedirler.⁵⁴² Bizim görüşümüze göre ise asıl etken, birinci kuşak Türk vatandaşlarının kalan ömürlerini doğup büyüdüğü topraklarda geçirmek üzere Türkiye’ye dönmeyi tercih ettikleri yönündedir. Türkiye’ye dönüşü tercih edenler arasında uğradığını düşündüğü haksızlıklardan kurtulmak isteyenler de bulunmuş olabilir ancak sayılarının sanıldığı kadar çok olmadığını en azında içinde bulunduğumuz çevreye bakarak söyleyebiliriz. Nitekim gözlemlediğimiz bu tarz geri dönüşlerin bir kısmı, kısa süre sonra tekrar Almanya’ya yerleşmeyi tercih etmiştir.

Almanya’daki Türk ve Müslüman nüfusun artışında iltica başvuruları önemli bir yekûn oluşturmaktadır. Nitekim Şen ve Aydın 1980’li yıllarda gerçekleşen iltica olaylarına dikkat çekerek, başvuruların sadece Türkiye kökenli olmadığına vurgu yapmaktadırlar. Zira 1979 İran İslam Devrimi’nin ardından çok sayıda İranlı da Almanya’ya iltica başvurusunda bulunmuştur. Gene aynı şekilde Afganistan’da Rusya’ya karşı gerçekleşen savaş ortamından kaçarak Almanya’dan sığınma talep eden Müslümanlar da⁵⁴³ bulunmaktadır. Ancak bütün bunlar 1970’li yılların siyasi atmosferinden ve 12 Eylül 1980 askeri darbesinin baskısından kurtulmak için Almanya’ya iltica eden Türk vatandaşlarıyla kıyaslandığında çok geride kalmaktadır. Yapılan araştırma sonuçlarına göre sadece 1980’li yıllarda Almanya’ya iltica etmiş olan

⁵⁴⁰ Schührer, *Türkeistämmige Personen in Deutschland*, 15. Aksünger, 1995-2003 arası Alman batandaşlığına geçen Türklerin sayısını 550.000 olarak vermektedir. Bkz.; Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 139.

⁵⁴¹ Kaya, “Göçün Sebepleri ve Uyum Sorunları”, 89.

⁵⁴² Sirkeci vd., “Türk göç kültürü”, 377,378.

⁵⁴³ Şen ve Aydın’ın verdiği rakamlara göre 2002 yılı itibariyle Almanya’da yaşayan 2,4 milyon Müslüman nüfusun yaklaşık 2 milyonunu Türkler oluştururken, Türkleri, 167.000 ile Boşnaklar ve 116.000 kişiyle de İranlılar takip etmektedir. Aynı yıl itibariyle ülkede bulunan Afganistanlıların sayısı ise 72.000’dir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Şen - Aydın, *Islam in Deutschland*, 14,15.

Türk vatandaşlarının sayısı 200.000 civarındadır.⁵⁴⁴ Dettling, iltica başvuruları arasında Malatya (Nisan 1978) Maraş (Aralık 1978) ve Çorum (1980) şehirlerinde yaşanan olaylarından dolayı Alevilerin çoğunlukta olduğunu söylemektedir.⁵⁴⁵

Genel Türk nüfusundaki artış günümüzde de devam etmektedir. Fakat Alman vatandaşlığına geçişleri kolaylaştırmakla birlikte vatandaşlığa geçişlerde çifte vatandaşlığı yasaklayan 15 Haziran 1999 tarih ve 1618 sayılı yasa⁵⁴⁶ sonucu Türkiye kökenli nüfusu net olarak tespit etmek mümkün gözükmemektedir. Çünkü ilgili yasa, 1 Ocak 2000 sonrası çifte vatandaşlığı imkânsız hale getirmiş ve Alman vatandaşlığına geçen Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları, Türk vatandaşlığından feragat etmek zorunda bırakılmıştır. Diğer taraftan aynı yasa, yabancı ailelerin 1 Ocak 2000 sonrası Almanya’da doğan çocuklarına otomatik olarak Alman vatandaşlığı hakkı kazandırmıştır. İlgili yasayla birlikte, ailelerin istemesi durumunda çocuklar, 22 yaşından gün alıncaya kadar hem ebeveynlerinin sahip olduğu ülke vatandaşlığına hem de Alman vatandaşlığına sahip olabileceklerdir. 20.12.2014 tarihinde yapılan düzenlemeyle⁵⁴⁷ birlikte 2000 sonrası doğumlular için uygulanmakta olan opsiyon şartı kaldırılmış ve dilemeleri durumunda her iki ülke vatandaşlıklarını da taşıyabileceklerine karar verilmiştir. Yapılan düzenlemeye rağmen birçok ailenin çifte vatandaşlık hakkından yararlanmak istemedikleri görülmüştür. Bütün bu nedenlerden dolayı yabancılara yönelik nüfus hesaplamaları yapılırken, aşağıda da görüleceği gibi köken ülke vatandaşlığını koruyanların sayısı net olarak verilmiş, ancak Alman vatandaşlığına geçmiş olanlar konu dışı tutularak, tahmini rakamlar üzerinden hareket edilmiştir.

⁵⁴⁴ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 56,257,266; Özbek, “Misafir İşçi’den Alman Türkler’e”, 18. Sirkeci, Cohen ve Yazgan’ın verdiği bilgilere göre 1980’den 2009’a kadar geçen süre içerisinde 412.598 Türk vatandaşı Almanya’ya sığınma talebinde bulunmuştur. Bkz.; Sirkeci vd., “Türk göç kültürü”, 376.

⁵⁴⁵ Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 32. Ayrıca bkz.; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 37; Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 409; Martin Sökefeld, “Alevis in Germany The Politics of Recognition”, *New Perspectives on Turkey* 28-29 (Spring-Fall 2003), 140; Harald Schüller, *Türkiye’de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşehrilik, Alevilik*, ed. Tanıl Bora, çev. Yılmaz Tonbul (İstanbul: İletişim Yayınları), 168. Bozkurt, 1980 askeri darbesinin ardından siyasal nedenlerden dolayı çoğunlukla sol kimlikli Alevilerin iltica talebinde bulunduğundan söz etmektedir. Bkz.; Bozkurt, *Mannheim ve Çevresinde Yaşayan 3. Kuşak Alevi gençleri*, 68.

⁵⁴⁶ Bundestag, Gesetz zur Reform des Staatsangehörigkeitsrechts vom 15. Juli 1999 (Gesetz zur Reform des Staatsangehörigkeitsrechts vom 15. Juli 1999), *Staatsangehörigkeitsrecht BGBl. I S. 1618* (15 Haziran 1999).

⁵⁴⁷ Bundestag, Neuregelung durch das Zweite Gesetz zur Änderung des Staatsangehörigkeitsgesetzes (Neuregelung durch das Zweite Gesetz zur Änderung des Staatsangehörigkeitsgesetzes), *Staatsangehörigkeitsrecht BGBl. I S. 1714* (20 Aralık 2014).

Son açıklanan rakamlara göre Almanya'nın toplam nüfusu 83.190.556 kişidir ve nüfusun %12,67'lik kısmı yabancılardan oluşmaktadır.⁵⁴⁸ Yaklaşık 11 milyona tekabül eden yabancılar içerisinde Alman vatandaşlığına geçişlere rağmen en kalabalık grup 2019 rakamlarına göre 1.472.390 kişi ile Türklerdir.⁵⁴⁹ Ancak bu rakamın içerisine Turani halklardan olan Azeri, Kazak, Uygur ve Kırım Tatar Türkleri dahil değildir. Onlarla ilgili gerek ait oldukları ülke vatandaşlığı gerekse kurumsallaşmalarını tamamlayamamış olmalarından dolayı net bir rakam verebilmek mümkün değildir.⁵⁵⁰ 2015 yılı verilerine göre Almanya'da Türkiye kökenli 2,9 Milyon kişinin yaşadığı tahmin edilmektedir.⁵⁵¹ Her ne kadar kesin rakam verebilmek mümkün değilse de günümüz itibariyle Almanya'da en az 3 milyon Türkiye kökenli nüfusun yaşadığını söylemek gerçekçi bir varsayım olacaktır.

2.1.3. Almanya'da Dini Aidiyet Dağılımı

Hristiyan ve Yahudi nüfusuna yönelik verilen rakamlar gerçeği yansıtmakla birlikte Müslümanlara dair veriler tahmin olarak kalmaktadır. Hristiyan mezhepleri (Katolik, Protestan) ile Yahudi cemaatler, devletle yapmış oldukları anlaşmaların gereği olarak düzenli üye kaydı oluşturmakta ve her yıl doğum sonrası vaftiz veya din değiştirme yoluyla gerçekleşen katılımların yanı sıra dini aidiyet kaydını sildirme, ölüm, din değiştirme vb. durumları da resmi makamlarla paylaşmaktadırlar. Bu durumun temel nedeni ise kiliselerin finansal ihtiyacını karşılamak için devlet tarafından diğer vergilerle birlikte kesintisi yapılan Kilise Vergisi'nin⁵⁵² (Die Kirchensteuer) sağlıklı bir şekilde toplanmasını sağlamaktır. Bu bağlamda Statistische Bundesamt'ın 30 Haziran 2020'te paylaşmış olduğu son verilere göre 31.12.2019 tarihi itibariyle 83.167.000 olarak verilen Almanya nüfusunun 20.713.000'i Protestan, 22.600.000'i Katolik, 95.000'i de Yahudi'dir.⁵⁵³ Küçük Hristiyan cemaatler dışında kalan 37 milyonun üzerinde nüfusla ilgili ise herhangi bir resmi veri paylaşılmamıştır. Veri paylaşılmaması kalan nüfusun herhangi bir dini inanca ait olmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Zira aralarında Kilise Vergisi ödememek, kilisenin mevcut din algısını beğenmemek vb. nedenlerle kiliseyle

⁵⁴⁸ "Bevölkerungsstand" (04 Ocak 2021).

⁵⁴⁹ "Migration und Integration, Ausländische Bevölkerung nach ausgewählten Staatsangehörigkeiten", Resmi, <https://www.destatis.de> (15 Nisan 2020).

⁵⁵⁰ Ayrıca bkz.; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 30.

⁵⁵¹ Schührer, *Türkeistämmige Personen in Deutschland*, 5.

⁵⁵² Kilise vergisi eyaletten eyalete geçişle birlikte, gelir vergisi kapsamında kesilen toplam vergiler içerisinde Bayern ve Baden-Württemberg Eyaletlerinde %8 diğer eyaletlerde ise %9 orana sahiptir.

⁵⁵³ "Religionszugehörigkeit" (30 Haziran 2020).

bağını koparanlar önemli bir çoğunluğu teşkil etmektedir.⁵⁵⁴ Mevcut şartlarda Müslümanlarla ilgili kesin bir rakam verebilmek ise mümkün gözükmemektedir.

Tablo 2. Almanya’da Dini Aidiyet Dağılımı

Almanya’da Dini Aidiyet Dağılımı ⁵⁵⁵			
	Ait Olduğu Kilise veya Dini Grup	Oran %	Nüfus
1	Katolik Kilisesi	%27,1	22.600.300
2	Protestan Kilisesi	%24,9	20.713.200
3	Kayıtlı Olmayan ⁵⁵⁶ Dini Gruplar/Din Belirtmeyenler ⁵⁵⁷	%44,9	37.263.500
4	Ortodoks Kilisesi	%1,9	1.580.00
5	Diğer Hristiyan Gruplar ⁵⁵⁸	%1,1	915.000
6	Yahudiler	%0,1	95.000
	Toplam	%100	83.167.000

2.1.3.1. Müslüman Nüfus

Müslümanların sayısının net olarak saptanamamasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenlerin başında Müslümanlarca oluşturulan kurumların, benzerini Hristiyan Kiliselerde gördüğümüz tüm inanç mensuplarına ait üye kayıt sistemlerini oluşturamamaları yatmaktadır. Bir diğer neden de Müslüman olmak için herhangi bir kuruma üye olma mecburiyeti olmayışın vermiş olduğu rahatlıkla serbest hareket etmeleridir. Dolayısıyla Müslüman nüfusla ilgili kesin sayı verilememekte ancak Müslüman ülke kökenli yabancılar baz alınarak tahminler ileri sürülmektedir. Bu bağlamda Alman İslam Konferansı (DIK) ile Federal Göçmen ve Mülteci Dairesi’nin (Bundesamt für Migration und Flüchtlinge – BAMF) ilkinin 2009’da yaptırmış olduğu “*Almanya’daki Müslümanların Yaşam Şekli*” (*Muslimische Leben in Deutschland*) isimli araştırmaya göre Almanya’daki Müslüman nüfus en fazla 4,3 milyon olarak tahmin

⁵⁵⁴ Joachim Eicken - Ansgar Schmitz-Veltin, “Die Entwicklung der Kirchenmitglieder in Deutschland, Statistische Anmerkungen zu Umfang und Ursachen des Mitgliederrückgangs in den beiden christlichen Volkskirchen”, *Wirtschaft und Statistik*, (Temmuz 2010), 576-588.

⁵⁵⁵ “Bevölkerung Religionszugehörigkeit in 1 000”, Resmî, <https://www.destatis.de> (30 Haziran 2020); “Religionszugehörigkeiten 2019”, Kurumsal, <https://www.fowid.de> (12 Ağustos 2020).

⁵⁵⁶ Müslümanlar, Budistler, Hindular vb.

⁵⁵⁷ Dinsizler ve/veya herhangi bir Kiliseye üye olmayan Hristiyanlar.

⁵⁵⁸ Serbest Kiliseler, Yehova Şahitleri vb.

edilmiştir. 16 yaş üzeri 6.263 kişi üzerinde telefonla aranarak ulaşılan anket sonuçlarına göre Müslümanların köken ülke dağılımları şu şekilde ortaya çıkmıştır: Türkiye 2.675.089 %63,2, Güneydoğu Avrupa (Arnavut ve Boşnaklar) 606.159 %13,6, Yakın Doğu (Irak, Mısır, Suriye, Lübnan vb.) 369.541 %8,1, Kuzey Afrika (Fas, Tunus vb.) 301.573 %6,9, Güney ve Güneydoğu Asya (Afganistan, Pakistan, Hindistan vb.) 209.017 %4,6, İran 79.772 %1,7, Afrika 71.594 %1,5, Orta Asya/BDT 29.973 %0,4. Bunlar dışında 100.000 civarında da Alman kökenli Müslüman'ın bulunduğu tahmin edilmiştir.⁵⁵⁹ Verilen bu rakamlar 2009 yılı itibariyle nüfusun geneline orantılandırıldığında, toplam nüfusun %5,2'sinin Müslümanlardan oluştuğu görülmüştür. 31 Aralık 2015'e geldiğinde ise Müslümanların sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. Anja Stichs'in yapmış olduğu araştırmaya göre Mayıs 2011 ile Aralık 2015 arasında 1,2 milyon Müslüman Almanya'ya giriş yapmıştır.⁵⁶⁰ Nisan 2021'de yayınlanan *Muslimische Leben in Deutschland 2020 (Almanya'da Müslüman Yaşam Şekli 2020)* araştırmasına göre Almanya'daki Müslüman nüfus 5,3 ile 5,6 milyon civarında bir rakama ulaşmış ve ülke toplam nüfusunun %6,4 ile %6,7 arasında kalan kesimini temsil eder hale gelmiştir.⁵⁶¹ 2009 yılı verileri ışığında Müslümanların kendi aralarındaki dağılımı %74,1 Sünni, %12,7 Alevi, %7,1 Şii, %1,7 Ahmediye, %0,3 İbadi, %0,1 ise Sofi şeklinde tanımlanırken, %4'lük kesim herhangi bir alt gruba dahil edilememiştir.⁵⁶² 2015 yılında başlayan mülteci akını Alevilerin toplam Müslüman nüfus içerisindeki oranını %12,7'den %10,7'ye düşürürken, Şiiilerin oranı %4'e, Ahmediye mensupları %1,3'e çıkmıştır. Sünni Müslümanların oranının ise %74'te sabit kaldığı gözlemlenmiştir. Müslüman gruplar arasında ortaya çıkan nüfus hareketliliğinde 2009 yılında %8,1 olan Suriye ve Irak kökenli Müslüman nüfusun %19,2'ye çıkması önemli bir faktör olarak göze çarpmaktadır.⁵⁶³

⁵⁵⁹ Haug vd., *Muslimische Leben in Deutschland*, 65,68-91.

⁵⁶⁰ Anja Stichs, *Wie viele Muslime leben in Deutschland? Eine Hochrechnung über die Anzahl der Muslime in Deutschland, Im Auftrag der Deutschen Islam Konferenz* (Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 2016), 5,25-32.

⁵⁶¹ Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*, 37,39.

⁵⁶² Haug vd., *Muslimische Leben in Deutschland*, 97,98; Sonya Haug - Anja Stichs, "Muslimisches Leben In Deutschland - Zahl der Muslime, Arbeitsmarktintegration, Soziale Integration", *Christentum und Islam in Deutschland: Grundlagen, Erfahrungen und Perspektiven des Zusammenlebens*, ed. Mathias Rohe vd., Schriftenreihe / Bundeszentrale für politische Bildung 1634 (Bonn: bpb, Bundeszentrale für politische Bildung, 2015), 49.

⁵⁶³ Ayrıntılı bilgi ve karşılaştırma için bkz.; Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*, 42-44,46-50,58,59.

2.2. Alevilik ve Aleviler

Muhammed S. Abdullah kaynak göstermeden Almanca konuşulan topraklarda ilk Bektaşî tekkesini Bern Büyükelçiliğinde sekreter olarak görev yapan Walter Ulrich Paul Schwidtal'ın (1875-1920) 1913 yılında kurduğunu söylemekte ancak nerede kurduğunu ve tekkenin durumuyla ilgili herhangi bir bilgi vermemektedir. Schwidtal'ın aşırı Alman milliyetçisi ve Nazi üyesi Rudolf Adam Freiherr Glandek von Sebottendorf'la (08.11.1875-9.05.1945) birlikte Seyitgazi tekkesinde ikrar vererek Bektaşî olduğunu söyleyen Abdullah, Schwidtal'ın 1920'de ölümünden sonra Von Sebottendorf'un tekkeyi devraldığını iddia etmekte ve "Die geheimen Übungen der türkischen Freimauer"⁵⁶⁴ isimli kitapta Bektaşî ritüellerini yayınladığını⁵⁶⁵ aktarmaktadır. Araştırılmaya muhtaç olan bu konu hakkında maalesef başka kaynak bulunmamaktadır. Bizim de sınırlarımızı zorladığı için konuya sadece değinmekle yetiniyor, devamını sonraki araştırmalara bırakıyoruz.

1950'li yıllarda köyden kente başlayan göçün 1960'lı yıllarda Almanya'ya yönelmesinden en fazla etkilenen kesimlerden birisi büyük bir çoğunluğu köylerde maddi imkânsızlıklarla yaşayan Aleviler olmuştur. Robert Langer herhangi bir kaynağa dayandırmadan, önlere çıkan yurtdışına çıkma şansını Alevilerin bir fırsat olarak gördüklerini ve üzerlerindeki toplumsal baskılardan kurtulmak için 1961'de başlayan işgücü göçüne kalabalık bir grupla dâhil olduklarını iddia etmektedir.⁵⁶⁶ Bize göre bu iddianın Alevi göçünü dramatize etmekten başka geçerli yanı yoktur. Fakat Almanya'ya gelen ilk kuşak Alevilerin komşu köylerindeki Sünni Müslümanlarla dahi asgari düzeyde iletişim içerisindeyken⁵⁶⁷ bir anda ulus ötesi topraklarda farklı kültür ve din mensuplarıyla aynı işyerinde çalışmaya başladıkları bir gerçektir. Kendisi de Almanya'da uzun süre işçi olarak çalışmış olan Halis Tosun bu durumu; "Alevilerin çoğu, ülkelerinde şehir yüzü görmeden kendilerini Avrupa'nın sanayileşmiş şehirlerinin ortasında

⁵⁶⁴ Türkçesi "Türk Masonların gizli Uygulamaları" olan kitap, Mehmet Saltık'ın çevirisi ile Hermes Yayınları tarafından 2020 yılında "Eski Türk Masonlarının Uygulamaları Bektaşî, Gülhaç ve Simya Sırları" ismi ile yayımlanmıştır.

⁵⁶⁵ Abdullah, *Islam in Deutschland*, 129. Spuler-Stegemann'da Abdullah'ı kaynak göstererek aynı bilgileri vermektedir. Bkz.; Spuler-Stegeman, *Muslimen in Deutschland*, 127.

⁵⁶⁶ Robert Langer, "Das Reframing Alevitischer Gemeinderituale im Kontext von Ritualtransfer und Migration", *Rituale im Bewegung, Rahmungs- und Reflexivitätsprozesse an Kulturen der Gegenwart*, ed. Henrik Jungaberle - Jan Weinhold (Berlin: LIT Verlag, 2006), 132.

⁵⁶⁷ Bülent Uçar, "Almanya'da Alevilik ve Çeşitli Eyaletlerde Alevilik Din Dersleri Projesi", *Değerler Eğitim Merkezi Dergisi* 6 (2008), 73; Şehriban Şahin, "Bir Kamusal Din Olarak Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik", *folklor/edebiyat VIII/XXIX* (Ocak 2002), 129.

bulmuşlardı” şeklinde özetlemektedir.⁵⁶⁸ Massicard, herhangi bir istatistiki veri olmamasına rağmen, ekonomik ve toplumsal sorunların yanı sıra yaşadıkları bölgelerde hissettikleri baskının, Alevilerin yurtdışına Sünnilerden daha fazla göç vermiş olma ihtimalini düşündüğünü söylemektedir.⁵⁶⁹ Hem yurtdışı hem de yurtiçi göçten en fazla Alevilerin etkilendiğine inanan Şahin, bu durumun en büyük etkisini dede talip ilişkisinin çözülmesi üzerinde gösterdiğini belirtmektedir. Alevilerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerden yurtdışına gerçekleşen göçle, ülke genelindeki ortalama yurtdışı göçünü de karşılaştıran Şahin, yurtdışı göç ortalamasının %19,2 olduğu 1980 yılında Alevilerin yoğun olarak yaşadığı Erzincan’da %42,2, Sivas’ta %34,94, Tunceli’nde ise %35,47 oranında dış göç yaşandığını söylemektedir.⁵⁷⁰ Bu oranlara sayısı yüzbinlerle ifade edilen 1980 askeri darbesinin ardından gerçekleşen iltica başvurularıyla⁵⁷¹ bağlantılı olarak Sökefeld’in ileri sürdüğü ilticacılar arasında Alevi vatandaşlarımızın çoğunlukta olduğu iddiasını⁵⁷² da eklediğimizde Almanya’ya yönelen Alevi göçünün boyutları anlaşılır olacaktır.

2.2.1. Alevi Nüfusu

Aleviler göçün ilk yıllarında mevcut farklılıkları net olarak anlaşılmadığı için Almanların gözünde Şiiliğe ait bir oluşum olarak görülmekte ve kendilerinden Türk Şiileri olarak söz edilmektedir. Almanya’da İslam ve Müslümanlarla ilgili ilk çalışmalardan birisini yapan Abdullah, Alevileri, Türk Şiileri olarak nitelendirirken, Almanya’da yaşayan Alevilerin 1981 yılı nüfusunun 70.000 civarında olabileceğini iddia

⁵⁶⁸ Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 70.

⁵⁶⁹ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 314.

⁵⁷⁰ Şahin, “Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik”, 130. Şahin’in bu tespitini Salman’da desteklemekte ve Sivas özelinde Alevilerin göçe yoğun şekilde katılım gösterdiğini örneklem olarak seçtiği Yıldızeli ilçesi Alevi Köyleri üzerinden ileri sürmektedir. Bkz.; Cemal Salman, *Göç ve Kentleşme Sürecinde Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2015), 194. Menemencioğlu, görüştüğü Alevilerin çoğunluğunun Sivas, Erzincan ve Tokat kökenli olduğunu söylemekte ve büyük bir kısmının yakın akrabalarıyla aynı şehirlerde ikamet ettiğini belirtmektedir. Bkz.; Menemencioğlu, “Almanya’da Aleviler”, 11,12.

⁵⁷¹ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 56,257,266; Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği*, 70,71; Şahin Kütük, “Türkiye’den Avrupa’ya İşçi Göçü”, 629; Özbek, “Misafir İşçi’den Alman Türkler’e”, 18; Danış - Üstel, “Türkiye’den Fransa’ya Göç”, 16,17.

⁵⁷² Sökefeld, “Alevis in Germany”, 2015, 409; Sökefeld, “Alevis in Germany”, 140. Schüller 1980 ihtilali sonrası arananlardan birçoğunun Alevi olduğunu söylemektedir. Bkz.; Schüller, *Türkiye’de Sosyal Demokrasi*, 168. Kehl-Bodrogi de iltica eden Türkler arasında Alevilerin daha yoğunlukta olduğunu söylemektedir. Bkz.; Krisztina Kehl-Bodrogi, “Von der Kultur zur Religion Alevitische Identitätspolitik in Deutschland”, *Max Planck Institute For Social Anthropology Working Papers* 84 (2006), 7.

etmektedir.⁵⁷³ Aradan geçen zaman içerisinde Şii ve Sünni İslam'dan farklı oldukları anlaşılmaya başlanılan Alevilerin, Almanya'daki güncel nüfusu konusunda birbirinden oldukça farklı çok sayıda tahmin ileri sürülmektedir. Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli vatandaşların sayısı baz alınarak yapılan bu tahminlerde 400.000 ile 800.000 arasında değişen rakamlar telaffuz edilmektedir. Şen ve Goldberg 1994 yılı itibariyle Almanya'daki Alevi nüfusunun 300.000 civarında olduğunu ileri sürmektedirler. 03.05.1991 tarihinde toplanan AABF genel kurulunda konuşma yapan dönemin genel başkanı Derviş Tur, Almanya'da yaşayan Alevi nüfusunun o tarih itibariyle 400.000 üzerinde olduğunu ifade etmiştir. Spuler-Stegemann ise Almanya'da yaşayan Türklerin %20'sinin Alevi olduğunu söyleyerek, 2002'deki Alevi nüfusunu 400.000 olarak tahmin etmektedir. Kaplan, Alevi nüfusuyla ilgili 700.000 rakamı üzerinde dururken, Sökefeld de 2003 itibariyle Almanya'da yaşayan Türk nüfusunun 2 milyon civarında olmasından yola çıkarak Kaplan'ı destekleyen bir sayı vermekte ve 500.000 ile 700.000 arasında Alevi olduğunu söylemektedir. Deutsche Bischofskonferenz (Alman Piskoposlar Birliği) 2003 yılı için Alevi nüfusunu 600.000 olarak verirken, Dettling de 2006'da hazırladığı doktora çalışmasında 600.000 sayısı üzerinde durmaktadır. 2009 ve 2020 yıllarında telefonla denekler aranarak yapılan ve Müslüman örneklemeler üzerinden yürütülen *Almanya'da Müslümanların Yaşam Şekli 2009 (Muslimisches Leben in Deutschland 2009)* ve *Muslimische Leben in Deutschland 2020* isimli araştırmaların sonuçlarına göre ise Almanya'da 450.000 ile 550.000 arasında Alevi vatandaşın yaşadığı kabul edilmiştir.⁵⁷⁴ Bundestag (Federal Meclis) bünyesinde 2015 yılında hazırlanan rapora göre ise Almanya'da yaşayan Alevilerin nüfusuyla ilgili, bize göre çok az olan, 255.000 ile 275.000 arasında bir tahmin ileri sürülmüştür. Gesellschaft für bedrohte Völker (*Tehdit Altındaki Halklar Cemiyeti*) 600.000 ile 800.000 arasında değişen bir Alevi varlığından

⁵⁷³ Almanya'daki toplam Şii nüfusunu 90.000 olarak veren Abdullah, bu rakamın 20.000 kadarının İran kökenli olduğunu söylerken, kalan miktarı Türk Şiiiler olarak adlandırmaktadır. Bkz.; Abdullah, *İslam in Deutschland*, 78.

⁵⁷⁴ Tur, *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanması*, 45; Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 86; Spuler-Stegeman, *Muslimen in Deutschland*, 31; Kaplan, *Alevite*, 207; İsmail Kaplan, *Das Alevitentum: Eine Glaubens- und Lebensgemeinschaft in Deutschland* (Köln: Alevitische Gemeinde Deutschland e.V., 2004), 25; Sökefeld, "Aleviten in Germany", 140; Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, *Christen und Muslimen in Deutschland* (Bonn: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 2003, 172), 28; Dettling, *anatolischen Leben in Deutschland*, 26; Haug vd., *Muslimische Leben in Deutschland*, 97; Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*, 46-48. Kehl- Bodrogi de Kaplan'ı destekleyen bir rakam vermekte ve 700.000 Alevi yaşadığını ileri sürmektedir. Bkz.; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 37. Ayrıca bkz.; Ahmet Terkivatan, "Was ist das Alevitentum tatsächlich? Grundlegung des Alevitentum nach Menschenmaß", *Aleviten in Deutschland, Grundlagen, Veränderungsprozesse, Perspektiven* (Berlin: EZW, 2013), 99.

bahsetmektedir. Türkiye kökenli göçmen işçilerin beşte birinin Alevi olabileceğini düşünen Havva Engin, Almanya’da yaklaşık 500.000 Alevinin yaşıyor olabileceğini tahmin etmektedir. Tözün ve Atbaş ise Almanya’da 800.000 Alevinin bulunduğunu aktarmaktadır.⁵⁷⁵ Rakamların bu derece farklılık arz etmesinin ana nedeni, Avrupa ülkelerinde dini inanç temelli nüfus sayımı yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak da Almanya’da 3 milyon olduğu düşünülen Türkiye kökenli nüfus içerisinde yaklaşık %15 ile %30 arasında değişen bir oranda Alevi inançlı vatandaşımız olduğuna inanılmasıdır.⁵⁷⁶ Bu bağlamda AABF yetkililerinin 800.000 olarak telaffuz ettikleri Almanya’da yaşayan Alevi nüfusunun çok abartılı bir rakam olduğunu kabul etmekle birlikte Dettling’in ileri sürdüğü 600.000 rakamının bizce de gerçekçi olabileceğini belirtmek isteriz.

2.2.2. Alevilerin Görünür Olması

Alman siyasi partilerinin çokkültürlü toplumun değerini öne çıkartma gayreti göstermesi⁵⁷⁷ kültürel kimliklere yönelik farklı hak ve özgürlüklerin savunulması anlayışını beraberinde getirmiştir. Abadan-Unat’ın da belirttiği gibi Almanya’nın federal ve yerel kamu kuruluşları etnik ve dinsel her türlü kimlik merkezli örgütlenme çabasını

⁵⁷⁵ Wissenschaftliche Dienste, *Islamische Organisationen in Deutschland Organisationsstruktur, Vernetzungen und Positionen zur Stellung der Frau sowie zur Religionsfreiheit*, Dokumentation (Berlin: Deutscher Bundestag, 2015) (Deutscher Bundestag), 36; Kemal Sido, *Türkei: Aleviten ringen um Anerkennung*, ed. Inse Geismar - Sandy Naake (Göttingen: Gesellschaft für Bedrohte Völker, 2017), 5; Havva Engin, “Das Alevitentum - der vorderasiatische ‘Kultur-Islam’”, *Christentum und Islam in Deutschland: Grundlagen, Erfahrungen und Perspektiven des Zusammenlebens*, ed. Mathias Rohe vd., Schriftenreihe / Bundeszentrale für politische Bildung 1634 (Bonn: bpb, Bundeszentrale für politische Bildung, 2015), 122; Tözün - Atbaş, “Alevi communities in Europe”, 193.

⁵⁷⁶ Çiğdem Akkaya - Hayrettin Aydın, “Türkiye’nin Etnik Dini Mozağının Bir Parçası Olarak: Aleviler”, *Alevi - Bektaşî Kültür Enstitüsü 1. Alevi Bektaşî Sempozyumu* (İstanbul: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü, 2000), 171,172; Erhard Franz, *Exilopposition als politischer Akteur (I): Oppositionsgruppen aus der Türkei* (Deutsches Orient-Institut im Verbund Deutsches Übersee-Institut, Oktober 202M.S.), 15. Almanya’daki Alevi sayısını yaklaşık 500.000 olarak vermektedir. Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 20. Aksünger, Almanya’da 552.000 Alevi olduğunu söylerken bu sayının Avrupa genelinde 1 Milyon civarında olduğunu ifade etmektedir. Ali Ertan Toprak, “Aleviten und ihre Integration in Deutschland”, *Aleviten in Deutschland, Grundlagen, Veränderungsprozesse, Perspektiven* (Berlin: EZW, 2013), 9. Toprak Almanya’da 800.000 civarında Alevinin yaşadığını iddia etmektedir. Uçar, “Almanya’da Alevilik”, 74. Uçar 400.000 rakamını vermektedir. Robert Langer, “Hacı Bektaş Veli’nin Almanya’ya Varışı: Göç ve Diaspora Çerçevesinde Yurtdışındaki Alevilikte Dinsel Ritüel Dönüşüm-Değişimler” (Doğumunun 800. Yılında Hacı Bektaş Veli Sempozyumu (Nevşehir, 17-18 Ağustos 2009) Bildiriler, Nevşehir: Atatürk Kültür Merkezi, 2010), 381. Langer, 400.000 üzerinde Alevi nüfusundan söz etmektedir. Cemal Salman, Almanya’daki Türk nüfusunu 2015 verileri ışığında 2.998.000 olarak hesaplamıştır. Alevilerinse 500.000 civarında olduğuna inanmaktadır. Bkz.; Salman, *Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü*, 227-231.

⁵⁷⁷ Nermin Abadan-Unat “Çokkültürlük” politikalarının en büyük destekçisinin Sosyal Demokrat Parti (SPD) olduğunu ileri sürmektedir. Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 69. Ayrıca bkz.; Altıntaş, *Dış-Göç ve Din*, 79.

desteklemektedir. Bu durum Almanya’da yaşayan Türklerin parçalı bir cemaat haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bunun bir sonucu olarak Alevi-Sünni ve Kürt-Türk gibi ayrışmalara gidilerek dini ve/veya etnik kimlik merkezli yapılaşmalar ortaya çıkmıştır. Nermin Abadan-Unat çalışmasını yaptığı dönemde yalnızca Berlin’de 125.000 civarında Türk bulunduğu ve bunların kendi aralarından en az 100 ayrı gruba bölünmüşlüğünden⁵⁷⁸ bahsetmektedir. Ancak Berlin, Aleviler açısından önemli bir merkez durumundadır. Çünkü Alevilerin Sünnilere oranla daha yoğun olarak yaşadığı şehirdir. Ayrıca Alevileri temsilen ondan fazla dernek kurulmuştur. Aleviler adına bir ilk olan televizyon yayıncılığı da 1992 yılında Al-Canlar isimli televizyon kanalıyla bu şehirde başlamıştır. Alevilik derslerinin ilk olarak Berlin Eyaleti’ndeki okullarda 2002’den itibaren okutulmaya başlaması da⁵⁷⁹ Berlin’in Aleviler açısından ne denli önemli bir konumda olduğunu göstermektedir.

Almanya’da yaşayan Türklerin %61 gibi bir çoğunluğu herhangi bir dini ya da etnik derneğe üye olmadıklarını belirtmişlerdir.⁵⁸⁰ Türklerin geneline yansıyan derneklere üye olmama durumu Aleviler özelinde de kendini göstermektedir. Kaplan 2009 yılında Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonuna bağlı 220 Alevi derneğinde toplamda 40.000 üye⁵⁸¹ bulunduğunu söylemektedir. Ali Yaman’ın tespitlerine göre Alevi derneklerinin üye sayısı, Alevi nüfusuna göre çok düşük düzeyde kalmaktadır. Yaman, bu durumu beş ayrı nedene bağlamaktadır: 1- Yönetici kadroların yeterli idari birikime sahip olmaması. 2- Üye aidatlarının Alevi vatandaşlarımızın gelir düzeyini zorlaması. 3- Mevcut kurumların gençlere hitap etmemesi dolayısıyla genç neslin derneklere yönelik duyarsızlığı. 4- Derneklerin ideolojik tavır takınarak, inanç merkezi mi yoksa siyasi bir dernek mi olduklarını netleştirememelerinden dolayı ikilem yaşamaları. 5- Derneklerin Alevilikten çok etnik, siyasi/ideolojik ve yöresel saiklerle hareket etmeleri.⁵⁸²

Kapalı toplum yapısına sahip olan Aleviler, Almanya’ya göçün ilk yıllarında evlerde düzenlenen cemlerle bu kapalılıklarını sürdürmüşlerdir. Aile birleşimlerinin

⁵⁷⁸ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 67.

⁵⁷⁹ Zırh, “Aleviler, Ermeniler, Kürtler”; Krisztina Kehl-Bodrogi, “Von Der Geheimen Glaubenslehre zur Öffentlichen Religion Alevitischer Religionsunterricht in Deutschland”, *Bilgi Toplumunda Alevilik*, ed. İbrahim Bahadır (Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003), 453-473; Halit Büyükgöl, “Yurtseverler Birliği’nden AAKM-Cemevi’ne uzanan yol”, *Alevilerin Sesi* 81 (Ocak 2005), 42; Şahin, “Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik”, 139.

⁵⁸⁰ Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 84,88,89.

⁵⁸¹ Kaplan, *Aleviler*, 208.

⁵⁸² Yaman, “Avrupa’da Alevilik ve Sorunları”, 5,6.

başladığı 1974'ten itibaren Aleviler dini kimliklerini daha görünür kılmaya başlamışlardır. Nitekim, Sabit Yıldız'ın verdiği bilgiye göre Almanya'da kamuya açık ilk cem 1975 yılı şubat ayında gerçekleşmiştir. Cemin yapılışını Hamm ve çevresinde yaşayan Alevilere duyurmak için el ilanları bastırdıklarını söyleyen Yıldız, Protestan ve Katolik din adamlarının yanı sıra Yabancılar Dairesi (Ausländeramt) ile İş ve İşçi Bulma Kurumu (Arbeitsamt) yetkililerini de cemi izlemek için davet ettiklerini belirtmiştir. Post dedeliğini Köln'de yaşayan, Ağuıçen Ocağı mensubu Niyazi Bozdoğan Dede'nin yaptığı⁵⁸³ ve Alman gazetecilerin de yakından takip ettiği, -bize Hızır Cemi olarak anlatılan- ceme, 1000 civarında Alevinin katıldığı iddia edilirken, 12 adet kurban kesildiği söylenmektedir. Cemin gerçekleşmesinde büyük gayret sarf eden Yıldız, Hamm DGB Haus'da (Gewerkschaftshaus – Sendika Binası) düzenlenen Cem için Hamm'da yaşayan ve RAA'da (Regionale Arbeitsstellen zur Förderung von Kindern und Jugendlichen aus Zuwandererfamilien – Yerel İşletmeleri Göçmen Çocukları ve Gençleriyle Destekleme Kurumu) görevli İbrahim Baysan'dan hem DGB Haus'un Cem için kiralanmasında hem de Alman misafirler için davetiye hazırlanmasında büyük destek gördüklerini özellikle belirtmiştir.⁵⁸⁴

1980'li yılların başında henüz herhangi bir Alevilik merkezli kurumsallaşma içerisinde yer almayan Alevilere yönelik bireysel çabalarla gerçekleşen etkinlikler de olmuştur. O yıllarda Herne şehrinde bulunan İsmail Kaplan, Aleviliği, Alman kamuoyuna tanıtmak için gayret göstermiştir. Bu kapsamda ilk olarak 1983 yılında “Pir Sultan Abdal ve Felsefesi”, ardından 1984'te “Hacı Bektaş Veli ve Felsefesi” başlıklı programlar düzenlemiştir. Düzenlenen programların en önemli özelliği ise konuların hem Almanca hem de Türkçe sunulmasıdır.⁵⁸⁵ Bu şekilde Almanların da Alevilikten haberdar olması sağlanmıştır.

1985 yılı içinde Berlin'de ortaya çıkan ilginç bir yapılanma göze çarpmaktadır. İsminin Ehli Beyt Yolu Alevi Cemaati (Alevitische Gemeinde des Ehli Beyt Weges) olduğunu Kehl-Bodrogi'den öğrendiğimiz bu dernek, her ne kadar Alevi kökenli isimlerce kurulmuş olsa da Şii özellikleriyle ön plana çıkmıştır. Kehl-Bodrogi'nin aktardığı bilgilere göre eski bir Yurtseverler Birliği üyesi olan dernek başkanının ismi

⁵⁸³ Kendisiyle yapmış olduğumuz görüşmede Bozdoğan'da o tarihlerde Hamm'da düzenlenen cemde post dedeliği yaptığını onaylamıştır. Ancak tarih ve mekân hakkında detay hatırlamadığını söylemiştir. Bozdoğan, “08.06.2020 tarihli görüşme”.

⁵⁸⁴ Sabit Yıldız, “23.01.2019 tarihli görüşme”; Keleş, “Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi”, 400.

⁵⁸⁵ Kaplan, *Alevice*, 215,312.

Mehmet İşaret'tir. İşaret, kendisi gibi düşünen 60 kişiyle birlikte kurmuş olduğu derneği bir Şii camisi gibi yönetmiş ve derneği Cuma ve vakit namazlarının kılındığı bir mekân haline getirmiştir. Kehl-Bodrogi, İşaret'in Alevi dedelerini cahil olarak nitelendirdiğini ve Alevilerin uzun yıllar süren dışa kapalılığının onları gerçek dinden uzaklaştırdığını aktarmaktadır. İşaret'e göre Alevilerin ibadet olarak telakki ettikleri cemler hurafeden ibarettir. Berlin'de yaşayan Alevilerin İran tarafından finanse edildiğine inandıkları ve düzenli olarak Şii propagandası yapan Ehli Beyt Yolu Alevi Cemaati isimli dernek, Kehl-Bodrogi'nin verdiği bilgilere göre 2001 yılı itibariyle faaliyetlerini sonlandırmıştır.⁵⁸⁶

1980'li yılların ikinci yarısı Alevi örgütlenmesi açısından uygun bir ortam olmuştur. Türkiye'den dönemin tanınmış Alevi dedeleri Almanya'ya davet edilerek, kiralanmış geniş mekânlarda kimi zaman yaklaşık bin kişinin katıldığı "Cem Ayinleri" düzenlemişlerdir. Düzenlenen bu cemler Dedeler etrafında kurumsal kimlik kazanmaya da öncülük etmiştir. 1986'da kurulup 1987'de resmîyet kazanan Köln Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği'ni aynı isimle kurulan değişik şehirlerdeki kurumsal kimlikler takip etmiştir⁵⁸⁷. Bu kurumsallaşma Gümüş'ün de belirttiği gibi beraberinde farklı yöre ve ocaklara mensup Alevilerin, *talibi* olmadıkları *dedelerin* düzenlediği cemlere katılmalarına ve farklı yörelerin ritüellerini uygulamalarına vesile olmuştur.⁵⁸⁸

1993 yılı sadece Türkiye'de değil Almanya'da da Alevilik tarihi açısından bir dönüm noktası olmuş ve dernekleşmede büyük bir artış gözlemlenmiştir. Zeynel Gül, 1993 senesinde sadece Almanya'da kurulmuş olan dernek sayısının 140'a ulaşmış olduğunu söylese de⁵⁸⁹ bu rakam tarafımızca kabul edilebilir değildir. Benzer bir iddiayı Şahin de dile getirmekte ve olayların ardından bir sene içerisinde Almanya'da 100 derneğin kurulduğunu⁵⁹⁰ ileri sürmektedir. Fakat o tarihlerde bu rakamlara ulaşabilmek

⁵⁸⁶ Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 57,58. Massicard, bu derneğin Alevilerin sol örgütlere bağlanmasını reddeden isimlerce kurulduğunu ve diğer Alevi örgütlenmelerine karşı da mesafeli durduğunu söylemektedir. Bkz.; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 308. Ayrıca bkz.; Wunn, *Muslimische Gruppierungen*, 103.

⁵⁸⁷ Köln'ü, Ahlen, Mainz, Dortmund, Stadtallendorf, Duisburg, Frankfurt, Heilbronn gibi şehirler takip etmiştir. Bkz.; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 33,34; Keleş, "Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi", 401.

⁵⁸⁸ Burak Gümüş, "Alevi Hareketleri ve Değişen Alevilik Üzerine", *Alevilik*, ed. İsmail Engin - Havva Engin, İnsan ve Toplum Dizisi 19 (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 523.

⁵⁸⁹ Gül, "Almanya'da Alevi Dernekleri", 360.

⁵⁹⁰ Şahin, "Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik", 140. Şehriban Şahin Kaya 2009'da yayımlanan makalesinde 1993'te AABF'ye üye dernek sayısını 44 olarak vermekte ve bu sayının 2000 yılında 90'a ulaştığını söylemekte ancak Sivas Olaylarının ardından bir yıl içerisinde 100 dernek kurulduğu iddiasını devam ettirmektedir. Bkz.; Şehriban Şahin Kaya, "Yeni Alevi Kadın Kimliğinin

pek mümkün gözükmemektedir. Kehl-Bodrogi ise 3 Temmuz öncesi 40 olan dernek sayısının bir sene içerisinde 100'e ulaştığını iddia etmektedir.⁵⁹¹ Kehl-Bodrogi'nin iddiası diğerlerine göre daha gerçekçi durmakla birlikte tarafımızca yine de fazla görülmektedir. Nitekim Sivas olayları dolayısıyla birlikte hareket etmenin doruk noktasına ulaştığı 30-31 Ekim 1993'te gerçekleşen kurultaya toplamda 40 dernekten katılımcı gönderilmiştir.⁵⁹² Ancak bu konuda söylenebilecek en net şey, üye sayılarında belirgin bir artış olduğudur. Massicard'ın da tespit ettiği gibi, Alevi dernekleşmelerden haberdar olan çok sayıda insan Sivas olaylarından önce derneklere üye olmayı aklından bile geçirmeyen, olayların ardından "Manevi Şok" yaşayarak destek ve aidiyet hissiyle derneklere üye olmuştur.⁵⁹³

2.2.3. Mozaik Limited Şirketi

1990'lı yıllarda Sünni Müslümanlar arasında rağbet gören İslami Holding kurma girişimi Almanya'daki Alevi vatandaşlarımızı da etkilemiş gözükmektedir. Nitekim 2 Ocak 1994'te kurulan "Mozaik Limited Şirketi" bu yönde bir etkileşimin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçte çok ortaklı şirketlerce, Sünni vatandaşlarımıza yönelik camilerde ortaya çıkan para toplama girişimi, Mozaik Ltd. Şti. özelinde Alevi derneklerinde gerçekleşmiştir. Gülçiçek, Mozaik Ltd. Şti. bünyesinde açılacak olan Mozaik Radyosu için düzenlenen kampanyaya Alevi vatandaşlarımız tarafından 118.000 DM bağış yapıldığını belirtmektedir. Gülçiçek'in verdiği bilgilere göre Mozaik Ltd. Şti.'nin kurucusu ve ilk sahibi AABF olmuştur. Şirket içerisinde AABF'yi Gülizar Cengiz, Turgut Öker, Kazım Kaya, Abbas Akbaba ve Hasan Aydoğan temsil etmiştir. Diğer taraftan Hacı Bektaş Dernekleri Genel Başkanı Sebahattin Özel, Pir Sultan Dernekleri Genel başkanı Murtaza Demir ve Nedim Şeyhsuvaroğlu şirketin ortakları arasında gösterilmiştir.⁵⁹⁴ *Alevilerin Sesi Dergisi*, şirketin kuruluşunu "Mozaik Limited Şirketi Kuruldu" şeklinde haber yaparken, ilk hedef olarak; 27 Mart 1994 seçimleri öncesi Ankara merkezli 400 km²'lik bir alana yayın yapacak *Radyo Mozaik* ve müteakiben

İnşasında Kollektif Hafızanın Rolü", *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, 2009), 454,456; Kaplan, *Alevite*, 217.

⁵⁹¹ Kehl-Bodrogi, "Alevitische Identitätspolitik in Deutschland", 8; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 41.

⁵⁹² Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 23,24. Kaplan, bu sayıyı 44 olarak vermektedir. Kaplan, *Das Alevitentum*, 150.

⁵⁹³ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 86.

⁵⁹⁴ Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 95,96; Mozaik Limited Şirketinin kuruluşu ile ilgili olarak ayrıca bkz.; Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 140; Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 82,83; Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 29-31; Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi*, 120-122.

yayınlanacak *Mozaik Dergisi*'nin kurulmasını göstermiştir. Dergideki haberde şirket kurucuları olarak Atilla Erden, Celal Çelik, Murtaza Demir, Selahattin Özel ve Ali Rıza Gülçiçek isimleri ön plana çıkartılmıştır. Ayrıca Gülçiçek'in miktarını açıkladığı toplanan paralarla radyonun vericisinin satın alındığı da ilgili haberle okuyuculara duyurulmuştur.⁵⁹⁵ Alevilerin Sesi dergisinin 27 Mart vurgusunda da görüldüğü üzere, açılması planlanan radyo aracılığı ile siyasi propagandanın da hedeflendiği anlaşılmaktadır. Ancak belirlenen hedefe ulaşılmasına, Almanya'dan gönderilen teknik araç ve gereçlerin gümrük işlemleri nedeniyle İzmir'de bekletilmesi ve zamanında Ankara'ya yetiştirilememesi engel olmuş, Mozaik Radyo'nun açılması için 15 Nisan 1994 tarihini beklemek gerekmiştir.⁵⁹⁶

Mozaik Radyo'nun açılışı Aleviler arasında büyük bir heyecan yaratmıştır. Bu heyecanı Haziran 1994'te yayınlanan Alevilerin Sesi dergisi için verilen röportajlarda ve hatırat kitaplarında gözlemek mümkündür.⁵⁹⁷ Ancak işlerin öncesinde planlandığı gibi gitmemesi ve radyonun gelir getirmek yerine sürekli zarar etmesi üzerine, AABF yönetim kurulu Mozaik Radyo'nun 1997'de Alevi iş adamı Ali Haydar Veziroğlu'na satışına onay vermiştir. Görebildiğimiz kadarıyla, radyonun satışı AABF içerisinde birtakım tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Zira idari bürosu AABF merkez binasında bulunan Mozaik Ltd. Şti. vesilesiyle, AABF'nin ve dolayısıyla da şirkette pay sahibi olan Alevilerin 700.000 DM civarında maddi zarara uğratılması söz konusu olmuş⁵⁹⁸ ve bu durumdan AABF yöneticileri sorumlu tutulmuştur. Aralarında Turgut Öker ve Necdet Saraç gibi o dönem Alevi hareketinin önemli isimlerinin de yer aldığı AABF yöneticileri yolsuzluk yapmakla suçlanmıştır. Bu yolsuzluk iddiaları AABF'nin gündemini uzun süre işgal etmiş ve 24/25 Kasım 2000 tarihinde düzenlenen 8'inci Olağan Genel Kurul'da yoğun tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. İncelediğimiz federasyon yayınlarından görebildiğimiz kadarıyla genel kurulda "Kol kırılır yen içinde kalır" öz deyişi hâkim olmuş ve Turgut Öker başkanlığındaki yönetim güven tazeleyerek yoluna devam etmiştir.⁵⁹⁹ Ancak Massicard, Hürriyet gazetesinin gündeme getirdiği

⁵⁹⁵ "Mozaik Limited Şirketi Kuruldu", *Alevilerin Sesi* 1 (Şubat 1994), 11.

⁵⁹⁶ Celal Çelik, "Radyo Mozaik yayında...", *Alevilerin Sesi* 3 (Haziran 1994), 12.

⁵⁹⁷ "Radyo Mozaik için ne dediler?", *Alevilerin Sesi* 3 (Haziran 1994), 16-19; Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 29-31.

⁵⁹⁸ Turgut Öker, Mart 2012'de AABF Genel Kurulunda yapmış olduğu konuşmada, federasyonu diğer borçlarının yanı sıra Mozaik Ltd. Şti.'den kalan 700.000 DM borçla devraldıklarını söylemiştir. Metin Kaçmaz, "AABF'de yeni dönem gençlerle başladı", *Alevilerin Sesi* 158 (Mart 2012), 20-23.

⁵⁹⁹ "AABF Tek Yürek Yoluna Devam Ediyor", *Alevilerin Sesi* 41 (Aralık 2000), 18,19.

yolsuzluk iddialarının, Alevi kamuoyu üzerinde etkili olduğunu ve toplanan bağışlarda belirgin bir azalma görüldüğünü ileri sürmektedir. Massicard'a göre yayınlar öncesi 70.000 DM civarında olan AABF'ye bağlı derneklerin bağış gelirleri, Hürriyet gazetesinde gündeme gelen iddiaların ardından %60 oranında azalarak 30.000 DM civarına düşmüştür.⁶⁰⁰ AABF'ye yönelik iddiaların uzun süre gündemde kalmasını sağlayan isim ise Hürriyet Gazetesi yazarı Ertuğrul Karakullukçu olmuştur. Karakullukçu, AABF'nin Mozaik Ltd. Şti. üzerinden zarara uğratıldığı, şirkete sermaye yatıran Alevilerin paralarını geri alamadıkları gibi haberleri, Kasım 2000'den itibaren üç ay boyunca sürekli gündemde tutmuştur. AABF, Karakullukçu'nun bu iddialarına hem Alevilerin Sesi dergisinde⁶⁰¹ hem de özel olarak bu iddialara yönelik yayınlamış olan Aralık 2000'deki Alevilerin Sesi Özel Sayısı'nda⁶⁰² genişçe yer vermiştir. AABF yöneticileri özet olarak, Karakullukçu'nun iddialarını yalanlarken, gündeme getirilen 700.000 DM'lik borcun, AABF merkez binasının tadilatı için çekilen kredi olduğu ve Mozaik Ltd. Şti'ye yatırılan paraların sahiplerine iade edilmeye başlandığının altını çizmiştir. Yaşanan bu tartışmalara yazmış olduğu makalede değinen Sökefeld, AABF'ye bağlı derneklerde yaşanan Atatürk posterleri ve Türk bayrağı tartışmalarının, milliyetçi bir gazete olarak nitelendirdiği Hürriyet'in iddiaları gündemine taşınmasına neden olduğunu söylemektedir. Sökefeld, Karakullukçu'nun 6 Kasım 2001'de Hürriyet Gazetesindeki görevine son verilmesine gerekçe olarak AABF hakkında yapmış olduğu yayınları göstermektedir.⁶⁰³ Eğer bu iddia doğruysa, Hürriyet gazetesi Almanya'daki Alevilerin tepkilerini daha fazla üzerine çekmek istemediğinden böyle bir karar almış gözükmektedir. Zira AABF'nin ilgili yayınlara yönelik açmış olduğu mahkeme davalarının tümünü kazandığı söylenmektedir.

⁶⁰⁰ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 347.

⁶⁰¹ "Hürriyet'e Yanıt:", *Alevilerin Sesi* 41 (Aralık 2000), 20-25.

⁶⁰² "AABF tek yürek: Gerçekler İnatçıdır", *Alevilerin Sesi* Alevilerin Sesi Özel Sayı (Aralık 2000), 1-12.

⁶⁰³ Hürriyet Gazetesi'nin ambleminde Türk Bayrağı bulunması ve "Türkiye Türklerindir" yazısı Sökefeld'i gazetenin milliyetçi bir gazete olduğu düşüncesine sevk etmiştir. Bkz.; Martin Sökefeld, "Über die Schwierigkeit, dem türkischen Nationaldiskurs zu entkommen: Aleviten in Deutschland und „Hürriyet“", *Jenseits des Paradigmas kultureller Differenz, Neue Perspektiven auf Einwanderer aus der Türkei*, ed. Martin Sökefeld (Bielefeld: Transcript Verlag, 2004), 163-180; Mozaik Limited Şirketiyle ilgili ayrıca bkz.; Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 264-267.

2.2.4. Alevilerin Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne Yönelik Tavrı

Almanya'da kurumsallaşan Alevilerin Türkiye'deki birtakım uygulamalara yönelik eleştirilerinin çoğunlukla Türkiye karşıtlığı şeklinde anlaşıldığını görmekteyiz.⁶⁰⁴ Kasım 2002 seçimlerinden sonra bu eleştirilerin dozunun arttığı göz önünde bulundurulacak olunursa; konuyu dile getirenlerin Türkiye karşıtlığı olarak gördüğü şeyin, esasında ülkeyi yöneten siyasi iradeye yönelik eleştiri olduğu anlaşılacaktır. Eleştirilerin altında yatan sebebinse Yaman'ın da ifade ettiği gibi “*Türkiye siyasetine olan güvensizlik*”⁶⁰⁵ olduğunu düşünmekteyiz. Ancak mutlak bir karşıtlık fikri üzerinde durulacaksa, bu karşıtlığın Siyasal İslam'a karşı olduğunu belirtmek isteriz. Çopur ve Aksünger'e göre Aleviler, -2013 Gezi Olaylarından sonraki süreçte daha da artmış bir şekilde-, AK Parti hükümetleri döneminde kabul edilebilirliklerinin ortadan kalktığını düşünmektedirler.⁶⁰⁶ Alevilerin bu durumunu göz önünde bulundurmadan yapılan birtakım araştırmalar onları, dolayısıyla da AABF'yi terör örgütü yandaşı gibi göstermektedir.⁶⁰⁷ Bizim gözlemleyebildiğimize kadarıyla, AABF ne terör örgütü yandaşı ne de Türkiye Cumhuriyeti düşmanıdır. Bu konuda Gülçiçek'in “*Anavatanımızı yöneten Siyasi irade bizi PKK'lı olmakla suçluyordu. Sol siyasetler bizi Genelkurmay ve devletin adamı olarak suçluyordu*”⁶⁰⁸ şeklindeki feryadı, bu tartışmaların eski bir AABF genel başkanı tarafından nasıl görüldüğünü izah etmektedir.

⁶⁰⁴ Çınar, *Türkler'de Kimlik*, 130,131. Gümüş, yumuşak bir ifade kullanarak “*Türkiye devletine kısmen eleştiri*” tabirini kullanmaktadır. Bkz.; Gümüş, “Değişen Alevilik”, 509. SETA Vakfı yayınlamış olduğu “*Avrupa'da PKK Yapılanması*” isimli raporda konuyu daha ileri boyutlara taşıyarak, Alevi kurumlarının Türkiye siyasetini eleştiren yorumlarını PKK terör örgütü taraftarlığı olarak lanse etmiştir. Bkz. ; Enes Bayraklı vd. (ed.), *Avrupa'da PKK Yapılanması*, 47,52,62-64,70,130,136,141,157,198,207,208,394,442,487,536,537. Ancak bu raporun ciddi bir araştırma yapılmadan kendilerine gelen duyumlara göre yapıldığı gözükmektedir. Bizi bu düşünceye sevk eden Belçika Alevi Birlikleri Federasyonu'nun kuruluş tarihi ve kurucularının PKK'ya yakınlığı ile bilinen Demokratik Alevi Federasyonu (FEDA) olarak tanıtılması ve Belçika ABF'nin kurucu derneklerinin de aynı şekilde FEDA derneği olarak lanse edilmesinin yanı sıra, Almanya Kürt Toplumu genel Başkanı Ali Ertan Toprak'ın AABF Genel Başkanlığı yaptığının yazılması olmuştur. Alevilik Merkezli Örgütlenmeler başlığı altında da görüleceği gibi AABF genel başkanları arasında Ali Ertan Toprak bulunmamaktadır. Bkz.; a. e., s. 70 ve 208

⁶⁰⁵ Yaman, “Avrupa'da Alevilik ve Sorunları”, 8; Benzer bir yorum için bkz.; Kaplan, *Alevice*, 228.

⁶⁰⁶ 2013'teki Gezi Olaylarında yaşamını kaybeden vatandaşlarımızın çoğunlukla Alevi kökenli oluşu bu yönde bir fikrin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bkz.; Burak Çopur - Handan Aksünger, “Die Aleviten unter der AKP-Regierung im Kontrast zur Situation der Aleviten in Deutschland”, *Deutsch-türkische Beziehungen: Historische, sektorale und migrationsspezifische Aspekte*, ed. Wolfgang Gieler vd. (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2017), 596,597.

⁶⁰⁷ Bkz.; Enes Bayraklı vd. (ed.), *Avrupa'da PKK Yapılanması*, 47,52,62-64,70,130,136,141,157,198,207,208,394,442,487,536,537.

⁶⁰⁸ Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 90.

Bu bağlamda Türkiye'ye yönelik kimi zaman sert eleştiriler dile getiren bir kurum olarak AABF'nin,⁶⁰⁹ 90'lı yıllardan 2000'li yılların başına kadar, cumhurbaşkanı, başbakan, devlet bakanı ve hükümet yetkililerinin yanı sıra aralarında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın da bulunduğu devlet kurumlarıyla, Alevilerin sorunlarına çözüm bulmaya yönelik kurumsal yazışmalar ve görüşmeler gerçekleştirdikleri⁶¹⁰ bilinmektedir. Aynı şekilde o dönemlerde Almanya'nın değişik şehirlerinde Alevi kurumlarınca düzenlenen şölen, açılış vb. etkinliklerde bakan, büyükelçi, başkonsolos ve muavin konsolos düzeyinde, Türkiye Cumhuriyeti resmi kurumlarını temsilen gerçekleşen katılımların olduğunu da görmekteyiz.⁶¹¹ Sivas (1993) ve Gazi (1995) gibi Alevi hafızasında derin yaralar açan olayların tazeliğini koruduğu ve Alevilerin devleti suçladığı dönemlerde dahi bu türden yakın ilişkilerin sürdürülebilmiş olması, Alevilerin her şeye rağmen devlete olan bağlılığını ve kamusal beklentilerini göstermektedir. Nitekim Ali Rıza Gülçiçek, Mayıs 1995'te PKK terör örgütü mensuplarının AABF'ye sızdığı iddialarına yönelik bir açıklama metni yayınlayarak, Alevi kurumlarını kendi siyasi ve örgüt çıkarları için

⁶⁰⁹ Değer Akal, "Almanya'daki Aleviler Erdoğan'a hem kırgın hem kızgın", Haber, <https://www.dw.com/tr> (05 Aralık 2019); Süheyla Kaplan, "AABF Başkanı Almanya Cumhurbaşkanı'nın davetini reddetti", Haber, <https://www.avrupa-postasi.com> (12 Eylül 2018); "AABF Genel Başkanı Hüseyin Mat: "Hazmedemiyorsunuz ama kabul edeceksiniz"", Haber, <https://www.arti49.com> (15 Aralık 2020).

⁶¹⁰ Dönemin Cumhurbaşkanı, Başbakan, Başbakan Yardımcısı, TBMM'nde grubu bulunan diğer parti yöneticileriyle yapılan görüşmeler için Bkz.; "Alevi Yöneticiler Hükümet ile Görüşüler", 56,57; "Alevi Kuruluş Temsilcileri Cumhurbaşkanı ile Görüştü", *Alevilerin Sesi* 19 (Mayıs 1997), 28-31; Ali Kılıç, "Neden Konfederasyon?", *Alevilerin Sesi* 21 (Aralık 1997), 5; Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 43,60-62,64,72-75; "ABKB Temsilcileri Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile görüştü", *Alevilerin Sesi* 39 (Ekim 2000), 12,13; Şahin, "Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik", 136,156. Federasyon adına resmi devlet kurumlarıyla yapılan yazışmalar için bkz.; Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 20-22; Tur, *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanması*, 123-125,127,232-234; Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 280,281. Ayrıca dönemin Başbakanı Mesut Yılmaz'ın Alevilerin Sesi dergisinde yayınlanan makalesi için bkz.; Mesut Yılmaz, "2000'li Yıllara Gelirken, Türkiye'nin Karşı Karşıya Bulunduğu Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Alevilerin Sesi* 22 (Ocak 1998), 16,17.

⁶¹¹ Haziran 1996'da gerçekleşen Mannheim Cemevi'nin açılışına Karlsruhe Başkonsolosu Hayati Sosyal ve Çalışma Ataşesi Metin Erdoğan birlikte katılmıştır. Bkz.; İlhami Kızılay - İlhan Baba, "Mannheim'da Cem Evi", *Alevilerin Sesi* 15 (Temmuz 1996), 5. 2000 yılındaki Augsburg Alevi Kültür Merkezi'nin açılışına Berlin Büyükelçisi Osman Korutürk'ü temsilen Münih Başkonsolosu Haldun Otman katılmıştır. Ayrıca açılışta TRT sanatçılarında yer almıştır. Bkz.; "Augsburg'da Milenyum Dergahı", *Alevilerin Sesi* 40 (Kasım 2000), 7. Duisburg AKM'de düzenlenen etkinliğe Başkonsolos Ateş Öktem, eğitim Ataşesi Necmi Kıral, Muavin Konsolos Alattin Temur ve Konsolosluk yetkilileri katılmıştır. Bkz.; Fatih Çimen, "AKM Duisburg'daki Panel'e ilgi büyüktü; NRW Alman okullarında İslam din dersi ve Alevilik", *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 27. Ayrıca Büyükelçi Volkan Vural'ın AABF genel merkezinde düzenlenen cenaze törenine katılımı için bkz.; Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 57. Ayrıca Devlet Bakanı Zeki Sezer'in AABF'yi ziyareti için bkz.; "Devlet Bakanı Sezer AABF'yi ziyaret etti", *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 15. Avusturya St. Pölten Cemevi açılışına Viyana Başkonsolosu Miklat Balkan'ın katıldığı haberi için bkz.; Aydın Şafak, "Avusturya St. Pölten'de muhteşem Cemevi", *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 29. 13 Mayıs 2000'de AABF'nin Köln'de düzenlemiş olduğu Bin Yılın Türküsü etkinliği TRT ekranlarında yayınlanmıştır. Bkz.; Şahin, "Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik", 142.

kullanmaya çalışan tüm oluşumlara kapalı olduklarının altını çizmiştir. Gene aynı açıklamada mücadelelerini demokrasi ve laiklik merkezli yürütecekleri de özellikle vurgulanmıştır.⁶¹² Benzer çizgi Gülçiçek'in halefi AABF eski genel başkanlarından Ali Kılıç tarafından da sürdürülmüştür. Kılıç, Alevilerin Sesi için yazmış olduğu makalede; “Ülkemizde var olan sorunların demokratik yollardan çözümlenebilmesi için bundan önce olduğu gibi bundan sonra da mücadelemize devam edeceğiz. ... Aleviler Türkiye’yi bölmek veya yakmak niyetinde değiller. Bu ülke hepimizindir. Anadolu’nun dört bir tarafına sahip çıkmak bizim görevimiz olmalıdır. Atalarımız 1920’li yılların başında Emperyalizm’e karşı onurlu bir mücadele vererek dine değil, herkesin kendisini çok daha iyi ifade edebileceği, hukukun üstünlüğüne dayalı laik bir Türkiye Cumhuriyeti kurmuşlardır.”⁶¹³ diyerek, her koşulda Türkiye Cumhuriyeti devletine sahip çıktıklarını ifade etmiştir. Benzer bir duruşu mevcut genel başkan Hüseyin Mat da sergilemiştir. Mat, gazeteci Değer Akal’a yapmış olduğu açıklamada; “... Türkiye de ülkemiz. Tam bağımsız, demokratik, laik bir cumhuriyet mücadelesine destek veriyoruz. O ülkenin AKP zihniyetine, gerici zihniyetine, siyasal İslam’a teslim edilmesine izin vermeyeceğiz. Bu nedenle Erdoğan’ın hedefindeyiz. Çünkü bizi güdümüne alamıyor...”⁶¹⁴ söylemiyle ülke olarak Türkiye’ye değil, ülkeyi yöneten hükümeti eleştirdiklerini göstermiştir. Aynı şekilde Turgut Öker’in de *Alevilerin Sesi* dergisine vermiş olduğu mülakatta dile getirdiği gibi *Alevi kurumsallaşmasının amaçları içerisinde yeni bir ülke, yeni bir bayrak, yeni bir ulusal sembol ve yeni bir toprak talebi yer almamış, bütün bunların tam aksine ülkenin ulusal bütünlüğünü savunulmuş ve bu bütünlük içerisinde Alevilerin inançsal haklarının verilmesi talebinde bulunulmuş ve bu taleplerinse Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarafından karşılanması gerektiği üzerinde durulmuştur.⁶¹⁵ Diğer taraftan Türkiye’de yaşanan deprem vb. doğal afetlerin hemen ardından düzenlenen kampanyalarla zarar gören vatandaşlarımızın yardımına koşulması ve bu yardım kampanyalarında Alevi kurumlarının merkezi rol üstlenmesi⁶¹⁶ karşıt olunan şeyin Türkiye Cumhuriyeti Devleti*

⁶¹² Ali Rıza Gülçiçek, “Basına ve kamuoyuna açıklama...”, *Alevilerin Sesi* 08 (Mayıs 1995), 19,20.

⁶¹³ Ali Kılıç, “10. yıl”, *Alevilerin Sesi* 24 (Nisan 1998), 7.

⁶¹⁴ Akal, “Aleviler Erdoğan’a hem kırgın hem kızgın” (05 Aralık 2019).

⁶¹⁵ “AABF Genel Başkanı Turgut Öker: ‘Alevilik Bir Dünya İnancı’”, *Alevilerin Sesi* 40 (Kasım 2000), 16. AABF Programı için bkz.; *Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu Programı* (Köln: Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu, 1998), 6-9; “AABF Programı”, *Alevilerin Sesi* 75 (Mayıs 2004), 6-12.

⁶¹⁶ Çok sayıda örneği olan bu kampanyalardan bazıları için bkz.; Pınar Aksu, “Umut Kent’ten Görüntüler, Umut Kent’ten Röportajlar”, *Alevilerin Sesi* 34 (Ekim 1999), 26-29; Turgut Öker, “Depremzedelerin acısını paylaştık, onları unutmadık.”, *Alevilerin Sesi* 38 (Eylül 2000), 14; “Alevilik Bir Dünya İnancı”, 19; “AABF, İzmir depreminden dolayı darda kalanlar için bağış kampanyası başlattı”, Haber, <https://www.alevihaberagi.com> (04 Kasım 2020).

olmadığına önemli bir işarettir. Bu yönde değerlendirebileceğimiz olaylardan bir diğeri de Türkiye'nin Avrupa Birliği aday adaylığı sürecinde AABF'nin (Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu), Almanya'daki diğer Türk sivil toplum dernekleriyle birlikte Türkiye'nin adaylığını destekleyen kampanyaya ortak olmakla kalmayıp, dönemin AABF Genel Sekreteri Hasan Gazi Ögütçü'nün yürütülen bu kampanyanın gönüllü koordinatörlük görevini üstlenmesidir.⁶¹⁷ Ayrıca Islamrat'ın Berlin'de yaşayan tüm Müslümanları temsilen Berlin Eyalet okullarında verilecek İslam derslerini yürütmeye yetkili kılınması kararına karşı gösterilen tepkilerde AABF ve Berlin'deki temsilcisi Berlin AAKM'nin, Almanya'da Türkler arasında devlet kurumu gibi görülen DİTİB başta olmak üzere diğer Türk dernekleriyle birlikte hareket ettiği söylenmektedir.⁶¹⁸ Islamrat'ın Millî Görüş geleneğinde bir oluşum olması ve Siyasal İslam algısı, AABF yetkililerinin DİTİB'li yöneticilerle bir araya gelmeye sevk etmiş gözükmektedir.

Kasım 2002 seçimlerinden beri iktidarda olan AK Parti hükümetlerinin Sünni İslam anlayışına yakın duran bir siyaset izlemesi, başta AABF olmak üzere Almanya'daki diğer Alevi kurumlarınca onaylanmamaktadır.⁶¹⁹ Cemal Salman'ın tespitine göre AK Parti iktidarı döneminde blok olarak muhalefet eden tek toplumsal grup Alevilerdir.⁶²⁰ Bu bağlamda AABF'nin, AK Parti'yi Millî Görüş geleneğinin bir devamı olarak görmesi ve 2 Temmuz 1993'te gerçekleşen Sivas olaylarından AK Parti kurmaylarını da sorumlu tutması⁶²¹ düşündürücüdür. Ayrıca Podem tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre de Aleviler, Türkiye Cumhuriyeti'nin yurtdışı temsilciliklerinin faaliyetlerini düzenlerken Sünni vatandaşlarımızın hassasiyetlerine çok fazla dikkat ettiği ve Alevileri görmezden geldiği yönünde bir algıya sahip oldukları görülmüştür.⁶²² Bütün bunlara ek olarak 16 Ekim 2003 tarihinde Berlin Büyükelçiliğine atanan Mehmet Ali İrtemçelik'in

⁶¹⁷ Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 243,244; Gümüş, "Değişen Alevilik", 513; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 350.

⁶¹⁸ Cemal Tosun, "Almanya'daki Alevilik Din Derslerinin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye'ye Muhtemel Yansımaları", *Dini Araştırmalar "Alevilik" Özel Sayısı 12/Ocak-Nisan 2009*, Sayı 33 (Ağustos 2010), 100.

⁶¹⁹ David Shankland - Atila Çetin, "Aleviten in Deutschland", *Aleviten in Deutschland, İdentitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*, ed. Martin Sökefeld (Bielefeld: transcript Verlag, 2008), 221; Hüseyin Demirtaş, "AKP-Alevi ilişkileri güven bunalımını aşamıyor", *Alevilerin Sesi 72* (Şubat 2004), 10-13.

⁶²⁰ Salman, *Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü*, 176.

⁶²¹ Kaplan, *Alevi*, 161,189. Ayrıca bkz.; Salman, *Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü*, 328.

⁶²² Ahmet Taşkın vd., "Alevi Gençlik Raporu", *Avrupa'da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler: Alevilik/Sünnilik Temelinde Kimlik, Aidiyet, Sosyal Hayat, Siyaset* (İstanbul: Podem Yayınları, 2016), 61-63.

Ocak 2004'te gerçekleştirmiş olduğu Köln ziyaretinde DİTİB Genel Merkezi'ni ziyaret etmesi ama AABF'yi programına almaması, Alevilerce AK Parti politikalarının bir yansıması olarak algılanmış⁶²³ ve Alevilerin AK Parti muhalifliğini artırmıştır. Nitekim bu muhalifliğin bir sonucu olarak Ocak 2012'de Berlin Büyükelçiliği görevine başlayan Hüseyin Avni Karşlıoğlu'nun Muharrem sofrası daveti dahi Berlin AAKM yetkililerince geri çevrilmiş ve gerekçe olarak laiklik ilkesiyle uyuşmadığı gösterilmiştir.⁶²⁴ Alevilerin laiklik konusundaki hassasiyeti, eski cumhurbaşkanlarından Ahmet Necdet Sezer'e laiklik ilkesine yönelik kararlarından dolayı verilen destekte de görülmüştür.⁶²⁵ Bu konuda İslam mezhepleri tarihçisi Sıddık Korkmaz'ın "... Avrupa'da yaşayan Alevi-Bektaşî vatandaşlarımızın orada gördükleri din-devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi kendi ülkelerinde de görmek istemelerini anlamak gerekmektedir"⁶²⁶ şeklindeki ifadesi, konuyu anlaşılır kılmaktadır. Biz bu durumun Avrupa Millî Görüş Teşkilatı'nın, 1980 ve 90'lı yıllardaki Türkiye'ye yönelik tavrıyla benzerlik taşıdığını ve Türkiye siyasetine yönelik eleştirilerinden dolayı "*Siyasal Alevilik*" olarak tanımlanabileceğini düşünmekteyiz. Nitekim Avrupa merkezli Millî Görüş mensuplarının, AK Parti Hükümetleri öncesinde, -kısa süreli Refah-Yol koalisyon hükümeti dönemi hariç tutulursa-, Türkiye'yi Dar-ul Harb gören anlayışı, 2002 sonrası iktidara gelen AK Parti hükümetiyle değişim göstermiş ve uygulanan İslamcı politikalarla birlikte teşkilat mensupları Türkiye'yi sahiplenmeye başlamışlardır. Öyle ki, Diyanet imamlarının arkasında namaz kılınmayacağını ileri süren anlayıştan, günümüz itibarıyla birçok AMGT Caminde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gönderilen imamların görev yaptığı bir duruma gelinmiştir. Kanaatimizce gerçekleşecek bir siyasal iktidar değişimi veya genişlemeci ve toplumun genelini kucaklayan politikalarla birlikte benzer durum AABF ve Avrupa'da yaşayan ve hükümetin uygulamalarına muhalif olan diğer Aleviler açısından da kolaylıkla gerçekleşebilecektir.

Bu bağlamda 3-4 Haziran 2009'da başlayarak, 28-30 Ocak 2010 tarihlerinde de geniş katılımlı bir şekilde devam eden ve toplamda yedi ayrı oturumda gerçekleşen Alevi Çalıştayları'nın Alevilere yönelik AK Parti iktidarı döneminde yapılmış önemli bir

⁶²³ "İrtemçelik Alevileri programına almadı", *Alevilerin Sesi* 72 (Şubat 2004), 9; "Mehmet Ali İrtemçelik kimin büyükelçisi?", *Alevilerin Sesi* 72 (Şubat 2004), 9.

⁶²⁴ Berlin Alevi Toplumu, "Alevi Toplumu'ndan Büyükelçi'ye ret cevabı", *Alevilerin Sesi* 166 (Aralık 2012), 9.

⁶²⁵ "Laikliğin tek tanımı var", *Alevilerin Sesi* 75 (Mayıs 2004), 22; "Laiklikten ödün yok", *Alevilerin Sesi* 78 (Eylül 2004), 25.

⁶²⁶ Sıddık Korkmaz, *Alevilik-Bektaşîlik Geleneği ve İslâm* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016), 109.

muhatap kabul etme yaklaşımını gösterdiği söylenebilir. Öncesinde bir benzerinin bulunmayışı açısından haklılık payı da vardır. Ayrıca çalıştayların ardından Temmuz 2010’da yayınlanan “*Alevi Çalıştayları Nihai Raporu*”⁶²⁷ devletin Alevileri muhatap olarak göstermesi açısından önemli bir belgedir. Ancak Salman’ın da üzerinde durduğu gibi Alevilerin var olan taleplerinin büyük bir kısmının karşılık bulmaması hasebiyle Aleviler arasında beklenen etkiyi yaratmamıştır.⁶²⁸ Devleti temsil eden yöneticilerin Alevilerle aynı masaya oturması, Alevi tarihi açısından önemli bir gelişmedir. Üstelik bu durum geleneksel Alevilik algısını sürdüren Alevileri mutlu da etmiştir. Fakat başta AABF olmak üzere çok sayıda Alevi kurumu, çalıştaylara çağrılmadığı için⁶²⁹ bu süreçte kuşkuyla yaklaşmış ve Avrupa’daki en büyük Alevi kurumu çalıştaylarda temsil edilmemiştir. Bu da Alevilerin AK Parti iktidarına yönelik mesafeli duruşlarının daha da netleşmesine sebebiyet vermiştir. Nitekim, Münih özelinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre Alevi kurumlarının Türk hükümetlerinin Alevilik politikalarına karşı oldukları görülmüştür.⁶³⁰ Bu kuşkunun dağılması içinse daha seküler politikalara ihtiyaç vardır.

2.3. Almanların Alevileri Kabulü ve Buna Sebep Olan Etkenler

Almanların Alevileri kabulü tek taraflı gerçekleşen bir olay değildir. Zira Aleviler de Almanya’yı kabul etmiş durumdadır. Alevilerin entegrasyon sorunlarının olmayışı ve Alman toplumsal yaşamına kendilerini kolay bir şekilde adapte etmeleri, yasalarının sağlamış olduğu kolaylıklar sayesinde gerçekleşmiştir. Nitekim Aleviler de Almanya’ya kolay entegre olmalarına gerekçe olarak kendilerine sağlanan kimliklerini sorunsuz ifade etme rahatlığını göstermektedirler.⁶³¹ Sürekli demokrasiye vurgu yapmaları, devlet

⁶²⁷ Necdet Subaşı, *Alevi Çalıştayları Nihai Rapor*, Çalıştay Raporu (Ankara: T. C. Başbakanlık, Temmuz 2010) (T. C. Başbakanlık).

⁶²⁸ Salman, *Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü*, 176,177.

⁶²⁹ AABF Genel Başkanı Hüseyin Mat, AABF’nin Alevi Çalıştayları’na çağrılmadığını söylemiştir. Hüseyin Mat, “03.01.2018 tarihli görüşme”. Bu durumu Necdet Subaşı’na sorduğumuzda, kendisi Avrupa’daki Alevi temsilcileriyle görüşüldüğünü, görüşülen isimler içerisinde AABF eski genel başkanlarından Turgut Öker’in de olduğunu, ancak kurum temsilcilerinin çalıştayları protesto ederek katılımcı göndermediklerini tarafımıza bildirmiştir. Necdet Subaşı ile 05.05.2019 tarihinde yapılan görüşme.

⁶³⁰ Türkan Hançer-Özkan - Deniz Coşan-Eke, “Diaspora’da Alevi Hareketinin Dönüşümü: Münih Örneği”, *Alevilerin Sesi* 169 (Mart 2013), 18.

⁶³¹ Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 145; Martin Sökefeld, “Integration und transnationale Orientierung: Alevitische Vereine in Deutschland”, *SelbstHilfe. Wie Migranten Netzwerke knüpfen und soziales Kapital schaffen*, ed. Karin Weiss - Dietrich Thränhardt (Freiburg: Lambertus Verlag, 2005), 49,64; Kehl-Bodrogi, “Alevitische Identitätspolitik in Deutschland”, 2; Hançer-Özkan - Coşan-Eke, “Alevi Hareketinin Dönüşümü”, 19.

kurumlarıyla olan ilişkilerde istekli oluşları ve iletişim sorunu yaşamayıları⁶³² Alevileri Alman kurumları nezdinde ayrıcalıklı bir konuma taşımıştır. Nitekim bu durumu hem kilise yetkilileri hem de Alman politikacılar katıldıkları programlarda ve vermiş oldukları demeçlerde sıklıkla dile getirmekte ve diğer göçmen gruplarıyla kıyaslandığında Alevilerin, Alman hukuk sistemiyle daha fazla uyum içerisinde çalıştıklarını vurgulamaktadırlar.⁶³³

Handan Aksünger'in de ifade ettiği gibi genelde Avrupa, özelde Almanya'da yaşayan Aleviler, karşılaşmış oldukları bütün zorluklara rağmen, Almanya sınırları içerisinde Alevi kimlikleriyle tanınmış ve dini ritüellerini de herhangi bir engel veya sınırlamayla karşılaşmadan yerine getirmişlerdir. Kendilerine sunulan bu serbestlik, Alevileri, içinde yaşadıkları toplulukların birer parçası olarak görmeye yöneltmiş ve yerleştikleri bu yeni ülkeleri kendilerine vatan edinmelerini sağlamıştır. Kendi kimliklerini tereddütsüz ifade edebilecekleri bir ortamda bulunuyor olmaları, Alevilerin özgüvenlerini artırmış ve diğer dini ve kültürel oluşumlarla ilişkilerine olumlu yansımıştır. Bu çerçevede diğer dini ve kültürel oluşumlarla bilgi alışverişini geliştirmeye başlayan Aleviler, karşılıklı var olan önyargıların da ortadan kalkmasını sağlamışlardır. Başlangıçta Avrupa'ya para kazanmak için gelen Aleviler, yerleştikleri yeni ülkelerde karşılıklı kültürel etkileşime maruz kalarak değişime uğramışlardır. Avrupa'daki uğramış oldukları değişimi kimi Alevi örgütlenmeleri bir gelişim ve kimlik kazanımı olarak kabul ederek, Türkiye'de kalmaları durumunda Alevilik adına herhangi bir gelişme ve kazanım yaşanamayacağını beyan etmişlerdir.⁶³⁴ 2000'li yılların başına kadar Türkiye sınırları içerisinde Alevi ismiyle dernek kurmalarının yasak olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda Alevilere sunulan serbestlikten ne kastedildiği ve Alevilerin kendilerini Almanya'da neden daha rahat hissettikleri anlaşılır olacaktır.

⁶³² Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 104; Sökefeld, "Alevis in Germany", 147. Hamburg'da faaliyet gösteren Alevi derneklerin üyelerinin 2002 itibarıyla %55,6 oranında Alman vatandaşlığına geçmesi, uyum ve iletişim sorunlarının olmadığını göstermektedir. Bkz.; Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 417.

⁶³³ Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, *Christen und Muslime in Deutschland*, 26-28; "Pressemitteilung der SPD-Fraktion im Landtag NRW: Britta Alenkamp: Vorbereitung für einen alevitischen Religionsunterricht einleiten", *Alevilerin Sesi - Die Stimme der Aleviten* 81 (Ocak 2005), 57; Wunn, *Muslimische Gruppierungen*, 111-113.

⁶³⁴ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 157,158,231.

2.3.1. Alevilerin Mağdur Edilmiş Azınlık Olarak Görülmesi

Alevilerin son örneklerini 1993 Sivas ve 1995 Gazi Mahallesi üzerinden yaşadıkları acılar onları Alman kamuoyunda mağdur edilmiş azınlık olarak ön plana çıkartmıştır. Alevilerin, Avrupa Birliği 2004 Türkiye İlerleme Raporuna dini azınlık⁶³⁵ olarak yansıtılması da Alevilerin Avrupa Parlamentosu bünyesinde yürütmüş oldukları lobi faaliyetlerinin sonucunda ortaya çıkmıştır.⁶³⁶ Bu durumla bağlantılı olarak çoğunlukla AABF'ye bağlı derneklerde, 1920'lerde yaşanan Koçgiri, 1937/38 Dersim, 1978 Maraş, 1993 Sivas ve 1995 Gazi Mahallesi olaylarına yönelik her yıl düzenli olarak anma yapılmasına özen gösterilmektedir.⁶³⁷ Ayrıca Aksünger-Kızıl ve Kahraman, Almanlara Aleviliği tanıtmaya maksatlı hazırladıkları kitapta, 2 Temmuz tarihini Alevi derneklerinde gerçekleşen dini ritüeller başlığı altında ele almıştır.⁶³⁸ Bu etkinliklerin kamuoyuyla paylaşılması Aleviler açısından toplumsal hafızayı diri tutarken, Almanlar nezdinde Alevilerin mağdur edilmiş azınlık oldukları inancını kuvvetlendirmektedir. Bu açıdan baktığımızda bir nevi mağdur edilmiş olanın desteklenmesi söz konusudur. Nitekim başta kilise temsilcileri olmak üzere bazı kurum ve kuruluşlar konuya ilgi göstermiştir. Ali Rıza Gülçiçek, Sivas olaylarının hemen ardından gerçekleşen 1993 yılı Hacı Bektaş Veli Anma Törenlerine, Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti (NRW) Protestan Kilisesi başkanı Jörn-Erik Gutheil'in de katıldığını söylemektedir. Gutheil,

⁶³⁵ Avrupa Toplulukları Komisyonu, *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu*, Resmi (Brüksel: Avrupa Toplulukları Komisyonu, 06 Ekim 2004) (Avrupa Toplulukları Komisyonu), 34,46,145,153.

⁶³⁶ Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu 9 Mayıs 2017'de Avrupa Parlamentosu'nda akredite edilmiştir. Bkz.; Fuat Ateş, "Avrupalı Aleviler bir başarıya daha imza attı", *Alevilerin Sesi* 215 (Mayıs 2017), 7; Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi*, 315,316. AABK'nın kuruluşu lobi faaliyetlerini daha rahat sürdürebilmek için Avrupa Parlamentosu bünyesinde yapılmış ve Brüksel'de sürekli bir temsilci bulundurulmuştur. Bilgi için bkz.; "Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu Kuruldu", *Alevilerin Sesi* 57 (Eylül 2002), 16,17. Gülçiçek, Gazi Mahallesi olaylarının hemen ardından Avrupa Parlamentosu'na gittiklerini söylemektedir. Bkz.; Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 113. Sökefeld'de AABF'nin lobicilik faaliyetleri yaptığına dikkat çekmektedir. Bkz.; Sökefeld, "Aleviten in Deutschland und „Hürriyet“", 174,175.

⁶³⁷ Nurgül Ataman vd. (ed.), *Yol Bir Sürek Binbir, Eihet in Vielfalt* (Köln: Alevitische Gemeinde Deutschland e.V., 2019), 31; Béatrice Hendrich, "Alevitische Geschichte erinnern - in Deutschland", *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*, ed. Martin Sökefeld (Bielefeld: transcript Verlag, 2008), 42-44; Alevi derneklerindeki anma günlerine yönelik bir çalışma için bkz.; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 322-334; Altun, *Almanya Alevileri'nin Sorun ve Talepleri*, 26. Necdet Subaşı, Maraş, Sivas ve Çorum olaylarını; "... varlığı öteden beri zit bir karşılaşmada kullanılmak üzere hazır bekletilen bir toplumsal taziyenin sınırlarını açığa çıkartması açısından her zaman önemli olmuştur" şeklinde tanımlamaktadır. Bkz.; Necdet Subaşı, "Sırrı Faş Eylemek: Alevi(lik) Araştırmalarında Yöntem Sorunları", *İslamiyat* 6/3 (Eylül 2003), 175.

⁶³⁸ Handan Aksünger-Kızıl - Yılmaz Kahraman, *Das anatolische Alevitentum Geschichte und Gegenwart einer in Deutschland anerkannten Religionsgemeinschaft* (Hamburg: Landeszentrale für politische Bildung Hamburg, 2018), 115,116. Ancak bir bu etkinliklerin daha çok anma olarak gerçekleştiğini gözlemlemiş bulunmaktayız.

gerçekleştirmiş olduğu ziyaret kapsamında Türkiye ve Alevilerle ilgili izlenimlerini 7 sayfalık bir rapor halinde İçişleri Bakanlığı yetkilileriyle paylaşmıştır. AABF yetkilileri de bu süreçte kamuoyunu bilgilendirmek maksadıyla, Sivas ve Gazi Mahallesi olaylarıyla ilgili gelişmeleri 1995’te Tehdit Altındaki Halklar Cemiyeti (*Gesellschaft für Bedrohte Völker – GfbV*)⁶³⁹ temsilcisi Gernot Wiesner ile paylaşmıştır.⁶⁴⁰ Wiesner, daha öncesinde hazırlamış olduğu “*Das Alevitentum: Ein Beispiel für Religiös-Soziale Opposition und Religiöses Überleben*” (Alevilik: Sosyol-Dini Muhalefete ve Dini Hayatta Kalmaya Bir Örnek) isimli raporunu⁶⁴¹ kitapçık haline getiren AABF yöneticileri, hükümet yetkilileriyle paylaşmıştır. Raporunda Aleviliğin tarihsel süreciyle ilgili bilgi veren Wiesner, Aleviliği diğer İslami oluşumlardan ayıran detaylar üzerinde durarak, Almanlar için Aleviliği anlaşılır kılmıştır. Ayrıca *Tehdit Altındaki Halklar Cemiyeti* 13.01.1994 tarihinde aşırı İslamcıların Türk hükümetine yönelik baskılarının artarak devam ettiğini belirten bir bildiri yayınlamıştır.⁶⁴² GfbV 2017 yılında da *Türkiye: Aleviler Tanınmak için Mücadele Ediyor (Türkei: Aleviten ringen um Anerkennung)* isminde bir kitapçık yayınlarak Alevilerin mağdur edilmiş azınlık inanç grubu olduğunu 1937/38 Dersim, 1978 Maraş, 1993 Sivas olayları üzerinden tekrar gündeme getirmiştir⁶⁴³. Vermiş olduğumuz bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, Alevilerin Almanya dışında yaşamış oldukları acılar, Almanya özelindeki hak mücadelelerinde, kamusal ölçekte bilinirliklerini artırmış ve mağdur edilmiş azınlık olarak görülmelerine yardımcı olmuştur.

2.3.2. Alevilerin Sosyal Demokrat, Laik ve Liberal Duruşu

Alevilerin cumhuriyet değerlerine bağlılığı, Atatürk ilke ve inkılaplarına sadakati, Türkiye’de sıklıkla vurgulanan bir durumdur. 1990’lı yıllarda Siyasal İslam’ın yükselişe geçmesiyle birlikte ortaya çıkan tartışmalarda Alevilerin bu sadakati Türkiye siyasetinde sürekli olarak gündeme getirilmiş ve Refah Partisi’nin etkisiyle daha da görünür olmaya başlayan Sünni dindarlığa ve ‘Şeriat tehlikesine’ karşı, demokrasi ve laikliğin teminatı

⁶³⁹ Merkezi Almanya’nın Göttingen şehrinde bulunan ve insan haklarına yönelik uluslararası çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşu.

⁶⁴⁰ Gülçiçek, kitap içerisinde paylaşmış olduğu gazete haberi ve resimlerle bu görüşmeleri belgelemektedir. Bkz.; Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 77-94.

⁶⁴¹ Gernot Wiesner, *Das Alevitentum: Ein Beispiel für Religiös-Soziale Opposition und Religiöses Überleben* (Köln: Alevi Birlikleri Federasyonu, 1994).

⁶⁴² “Druck islamischer Fundamentalisten auf türkische Regierung nimmt zu”, Ali Rıza Gülçiçek’in gönderdiği dosya: Gesellschaft für Bedrohte Völker.

⁶⁴³ Sido, *Aleviten ringen um Anerkennung*, 9,11-13.

olarak, Alevi-İslam algısı alternatif olarak sunulmuştur.⁶⁴⁴ Türkiye’dekine benzer durum Almanya özelinde de gerçekleşmiştir. Ali Rıza Gülçiçek’in verdiği bilgilere göre, 19.01.1994’te SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands) Federal Meclis grubu AABF yönetimini Bonn’da birlikte toplantı yapmaya davet etmiştir. Toplantının konusu ise Avrupa Millî Görüş Teşkilatı’nın (AMGT) yapmış olduğu Kamusal Tüzel Kişilik (Körperschaft des Öffentlichen Rechts) başvurusu olmuştur. SPD yetkilileri, aralarından Gülizar Cengiz ve Ali Rıza Gülçiçek’in olduğu AABF yöneticilerine, Avrupa Millî Görüş Teşkilatı’nın başvurusu hakkında bilgi verdikten sonra AABF’nin de başvuru yapması gerektiği önerisinde bulunmuştur.⁶⁴⁵ Ayrıca Berlin’in merkez ilçelerinden Wedding’in⁶⁴⁶ SPD’li Belediye Başkanı Hans Nisblé ise 28 Eylül 1996 tarihinde Berlin’de gerçekleşen kültür şöleninde yapmış olduğu konuşmasında, Aleviliği radikal İslami oluşumlar karşısında alternatif olarak gördüğünü açıklamıştır. Zira Alevilik, Massicard’ın da üzerinde durduğu gibi “iyi İslam” olarak algılanmaktadır.⁶⁴⁷ Altun ise kaynak belirtmeden Alman yetkililerin Alevileri Türk göçmenler arasında örnek davranışlarıyla ön plana çıkarttığından ve uyum çalışmalarında model olarak kullandığından söz etmektedir.⁶⁴⁸ Menemencioğlu da yapmış olduğu çalışmaya katılan Alevilerin %85 oranında Almanya’ya uyum sağladıklarına inandıklarını aktarmaktadır.⁶⁴⁹ Bütün bu tespitlerden anlaşılmaktadır ki; Alevilerin yaşadığı ülke değişse de ülkelerin Alevilere bakışı değişmemiş ve Almanya’da da Aleviler, tehdit olarak algılanan radikal İslami oluşumlara karşı alternatif bir İslam yorumu şeklinde görülmüştür.

11 Eylül 2001 sonrası ülkede bulunan Müslüman grupları kontrol altında tutmak isteyen Alman hükümet yetkilileri de benzer bir refleks geliştirmiş ve 2006’da hayata geçirilen Alman İslam Konferansı’na (Deutsche Islam Konferenz – DIK) Alevileri temsilen AABF davet edilmiştir. DIK’in katılımcıları arasında AABF dışında, Alman hükümeti temsilcileri, Müslümanlar’ın yoğunlukla yaşadığı eyaletlerin yöneticileri ve

⁶⁴⁴ Krisztina Kehl-Bodrogi, “Tarih mitosuna ve kolektif kimlik”, *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi* 88 (Ağustos 1996), 60; Şahin Kaya, “Yeni Alevi Kadın Kimliğinin İnşası”, 2009, 161; Şahin, “Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik”, 124; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 129,130; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 253,254.

⁶⁴⁵ Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 97,99.

⁶⁴⁶ Wedding, Berlin AAKM’in bulunduğu semtin adıdır. Bkz.; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 51.

⁶⁴⁷ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 337,364. Yırcalı ve Muhçupyan da Alevilerin Alman devleti tarafından “Siyasi bir kart” olarak kullanıldığını ileri sürmektedirler. Bkz.; Yırcalı - Mahçupyan, *Avrupa’da “Türkiyeli” Olmak*, 27.

⁶⁴⁸ Altun, *Almanya Alevileri’nin Sorun ve Talepleri*, 11.

⁶⁴⁹ Menemencioğlu, “Almanya’da Aleviler”, 12.

Müslüman bilim adamları, kamuoyunda Müslüman kimliği ile ön plana çıkmış isimler, Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB), İslam Kültür Merkezleri Birliği (Verband der Islamischen Kulturzentren - VIKZ), İslamische Gemeinschaft der Bosniaken in Deutschland⁶⁵⁰ (İGBD), Zentralrat der Marokkaner in Deutschland⁶⁵¹ (ZMaD) gibi Müslümanların kurmuş olduğu Cami dernekleri çatı organizasyonlarının yanı sıra, Almanya Türk Toplumu (TGD) gibi tamamen seküler bir anlayışla kurulmuş dernek de yer almaktadır.⁶⁵² Kanaatimizce; Müslüman cemaatlerin gerçekleşmesi kısa vadede mümkün taleplerine karşılık vererek Alman kamuoyunda yükselen İslam ve yabancı düşmanlığına daha fazla malzeme sunmak istemeyen hükümet yetkilileri, AABF yöneticilerinin diğer Müslüman kurumlardan gelecek dini taleplere muhalefet edeceğini planlayarak, AABF'nin desteğiyle bu talepleri en azından zamana yaymayı düşünmüş olmalıdır.⁶⁵³ Nitekim başta AABF olmak üzere TGD gibi seküler grupları da İslam Konferansı sürecine dâhil eden hükümet yetkilileri, ortaya çıkması muhtemel iç muhalefeti önleyip zaman kazanırken, AABF de Alman kurumlarıyla birlikte çalışmaya yatkın olduğunu gösterip, kamusal hak taleplerine karşılık bulacağı bir konuma kavuşmuştur.

Aleviliğin dini oluşum olarak dışa kapalılığı, şehirleşmenin ilk dönemlerinde Alevilerin kimlik merkezli kurumsallaşma potansiyelini daraltırken, politik aktörlerle kurmuş oldukları münasebet kültürel haklara dayalı örgütlenmelerinin önünü açmıştır. Diğer taraftan kendileri olarak kabul görmeme korkusu, onları Alevi olmayanlarla eşit haklar çerçevesinde siyaset yapmaya yönlendirerek Laiklik ve Yurttaşlık gibi temel kavramları ön plana almalarını sağlamıştır. Bu bağlamda bir değerlendirme yapan Ertan, Alevilerin, Alevi olmayanlarla Laiklik ve Yurttaşlık gibi evrensel kavramlar etrafında bir araya gelerek politik sürece dâhil olduklarını söylemektedir.⁶⁵⁴ Almanya'da, Alevilik merkezli örgütlenmeler gerçekleşmeden önce Alevilerin içerisinde bulunduğu örgütlenmelerin başında sosyal/demokrat yapıdaki Halkçı Devrimci Dernekler

⁶⁵⁰ Almanya Boşnak İslam Cemaati

⁶⁵¹ Almanya Faslılar Merkez Konseyi

⁶⁵² İlk dönem toplantılarında AABF adına Alevileri AABF Genel Sekreteri Ali Ertan Toprak temsil etmiştir. Bilgi için bkz.; Gabriele Hermani, "Die Deutsche Islam Konferenz 2006 bis 2009: Zusammensetzung und Ergebnisse", *Dossier zur Politik und Kultur, Islam - Kultur - Politik*, (Şubat 2011), 31; Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 189.

⁶⁵³ Nitekim Caba, 1995 yılında AMGT'nin yapmış olduğu Müslüman öğrencilere İslam Din Dersi verme başvurusunun, AABF'nin sürece dahil olması üzerine sonuçsuz kaldığını söylemektedir. Bkz.; Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 37,38.

⁶⁵⁴ Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 22; Sabır Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi: Modernleşme, Çözülme ve Türkiye Birlik Partisi* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2008), 204-209.

Federasyonu (HDF) bünyesinde bir araya gelmiş bulunan Halkçı Devrimci Birliği (HDB) isimli dernekler⁶⁵⁵ yer almaktadır. Solcu bir örgütlenme olarak HDF Türkiye siyasetinde CHP'yi desteklerken, Alman siyasal yaşamında SPD ile⁶⁵⁶ hareket etmektedir. Gümüş de AABF yöneticilerinin siyasal lobi faaliyetlerini başarılı bir şekilde uyguladıklarını söyleyerek, bu sayede AABF'ye bağlı Alevi kurumlarının, Cem AAF ve FEDA gibi diğer organizasyonların aksine, Almanya ve Avrupa'nın diğer ülkelerinde önemli haklar elde ettiklerini vurgulamaktadır.⁶⁵⁷ Kendisiyle yapmış olduğumuz görüşmede Turgut Öker, Alevilerin sola oy vermelerine rağmen Almanya'daki tüm siyasi partilerle iletişim içerisinde olduklarının altını çizmiştir. Gene aynı görüşmede Eylül 2021'de gerçekleşecek Almanya seçimlerinde SPD'nin başbakan adayı olacak olan Olaf Scholz ile Hamburg'da birlikte çalıştıklarını da söylemiştir.⁶⁵⁸ Massicard da AABF'nin Almanya'daki tanınma sürecinde en önemli etken olarak, AABF yöneticilerinin Alman hukuki ve siyasi çevreleriyle olan yakın ilişkisinin yanı sıra yasal düzenlemeleri istenildiği gibi gerçekleştirmiş olma beceresinin üzerinde durmaktadır.⁶⁵⁹ Kabul etmek gerekir ki; en azından Almanya özelinde Aleviler, siyasi lobcilik faaliyetlerini başarılı bir şekilde gerçekleştirmekte ve taleplerini kurumsal yetkili makamlara ulaştırmakta herhangi bir sorun yaşamamaktadırlar.⁶⁶⁰ Bu durumun bir sonucu olarak hem Alman kamuoyunda hem de Almanya devlet bürokrasisinde Aleviler, diğer Müslüman gruplara kıyasla daha etkin hamleler gerçekleştirmekte ve devletin sunduğu haklardan yararlanma hususunda daha başarılı gözükmektedirler.

Alevilerin doğu bloğunun çöküşüyle birlikte, Batının yeni ötekisi olarak ilan ettiği İslami oluşumlara uzak duruşu ve 1 Mayıs İşçi Bayramı ve 8 Mart Dünya Kadınlar Günü

⁶⁵⁵ Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 33; Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 105; Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 46; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 225. Eski federasyon başkanlarından Ali Rıza Gülççek, 18.12.1972 yılından beri SPD üyesi olduğunu söylemektedir. Bkz.; Gülççek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 47.

⁶⁵⁶ Şen - Goldberg, *Türken in Deutschland*, 105; Sökefeld, "Alevi in Germany", 141,142; Taşgın vd., "Alevi Gençlik", 32-34. Alevilerle CHP arasındaki ilişki için bkz.; Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 199-204; Schüler, *Türkiye'de Sosyal Demokrasi*, 157-210.

⁶⁵⁷ Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 235,236.

⁶⁵⁸ Turgut Öker, "07.05.2020 tarihli Görüşme". Ayrıca bkz.; Altun, *Almanya Alevileri'nin Sorun ve Talepleri*, 28,29.

⁶⁵⁹ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 366.

⁶⁶⁰ Şahin de benzer tespitlerde bulunmakta ve Avrupa Birliği tarafından hazırlanan raporlara Alevilerin dahil edilmesini başarılı lobcilik faaliyetlerinin sonucu olarak görmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Şahin, "Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik", 144.

gibi batı kökenli etkinlikleri düzenli olarak kutlamalarının⁶⁶¹ yanı sıra demokrasiden yana tavır koyarak seküler bir duruş sergilemeleri,⁶⁶² 11 Eylül 2001 saldırılarından itibaren mensup oldukları İslam dininden dolayı Türklerin geneline kuşkuyla yaklaşan⁶⁶³ Almanlar tarafından dikkat çekici bulunmaktadır. Bu kapsamda Alevilerin seküler duruşlarına yönelik önemli bir örnek evlilik şekillerinde ortaya çıkmaktadır. Avusturya’da yapılan araştırmaya katılan evli çiftlerin “*dede/hoca nikahı*” yerine resmi nikahı tercih ettikleri⁶⁶⁴ görülmüştür. Almanya’da yapılan çalışmalar da Avusturya’yla örtüşmektedir. Hülya Taşçı, Alevilerin dindarlıktan Hanefi, Şafii, Hambeli ve Maliki din anlayışlarının içinde bulunduğu Sünni İslam’ı anladıklarını söyleyerek, seküler davranmanın Almanya’daki ikinci kuşak Alevilerce Aleviliğin karakteristik özelliği olarak algılandığı üzerinde durmaktadır.⁶⁶⁵ Sökefeld, Almanya’da doğan Alevi gençlerin Almanya’yı vatan olarak görmeye başladıklarına ve Alman kültürüyle kaynaştıklarına dikkat çekmektedir.⁶⁶⁶ Nitekim Heine ve Spielhaus’un tespitlerine göre Aleviler seküler yaşama önem vermekte ve dinin yaşam alanları üzerindeki etkisini azaltmak istemektedirler. Gündelik yaşamda dinin etkisini %13 seviyesinde önemseyen Aleviler, politik ve siyasi gelişmelere daha fazla ilgi göstermiştir. Bertelsmann Vakfı’nın anket sonuçlarına göre siyasete verilen önem Aleviler arasında %30 olarak⁶⁶⁷ ölçülmüştür. Seküler bir dünya görüşünü benimseyen ve demokratik faaliyetlere ilgi gösteren Aleviler, doğal olarak Alman kamuoyunda pozitif ilgiyle karşılanmaktadır.

Söylem olarak 1970’li yıllarda Amerika ve Kanada’da ortaya çıkan ve 1980’li yıllarda yükselen ırkçılığa karşı çare olması ümidiyle İngiltere’de uygulanan

⁶⁶¹ Mehmet Ali Yaşar - Bülent Korkmaz (ed.), *Alevitische Gemeinde Duisburg e.V, Duisburg Alevi Toplumu: Alevitentum, Alevilik* (Duisburg: Alevitische Gemeinde Duisburg e.V., 2009), 7; Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 113; Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 16.

⁶⁶² Spuler-Stegeman, *Muslimen in Deutschland*, 39; Dursun Tan, “Aleviten in Deutschland: Zwischen Selbstenthnizierung und Emanzipation”, *Kern und Rand: religiöse Minderheiten aus der Türkei in Deutschland*, ed. Gerdien Jonker, Studien / Zentrum Moderner Orient, Geisteswissenschaftliche Zentren Berlin e.V 11 (Berlin: Verlag Das Arabische Buch, 1999), 72.

⁶⁶³ Keskin, *Türklerin Gölgesinde Almanya*, 65.

⁶⁶⁴ Bağ, *Die Aleviten in Österreich*, 63,64.

⁶⁶⁵ Hülya Taşçı, “Die zweite Generation der Alevitinnen und Aleviten zwischen religiösen Auflösungstendenzen und sprachlichen Differenzierungsprozessen”, *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*, ed. Martin Sökefeld (Bielefeld: transcript Verlag, 2008), 141.

⁶⁶⁶ Sökefeld, “Alevitische Vereine in Deutschland”, 65,66.

⁶⁶⁷ Peter Heine - Riem Spielhaus, “Almanya’da Sünniler ve Şiiler Bertelsmann Vakfı’nın Araştırma Verilerine İlişkin Bir Gözlem”, *Din Monitörü 2008 Almanya’daki Müslümanlarda Dindarlık Dini Düşünce ve Pratiklere Bir Bakış* (Osnabrück: Bertelsmann Stiftung, 2008), 30,31. Avrupa’da yaşayan Alevi gençlerin Sekülerlikleriyle ilgili çalışma için bkz.; Taşgın vd., “Alevi Gençlik”, 29.

“çokkültürcü politikalar”⁶⁶⁸ Almanya’yı da etkilemiştir. Alman devletinin çokkültürlülüğü teşvik edici politikalarının yanı sıra Alman toplumunun önemli bir kısmının dindarlığı gericilik olarak görmesi ve Alevilerin dindarlığının da diğer Müslüman grupların dindarlığı kadar (başörtüsü, namaz) kamusal alan içerisinde görünür olmaması⁶⁶⁹ Alevileri tercih sebebi kılmaktadır. Bu bağlamda diğer Müslüman gruplara göre Alevilerin Alman kültürüne daha yakın olduğu Sökefeld’in⁶⁷⁰ de üzerinde durduğu bir konu olmuştur. Zira Alevilerin genel olarak seküler davrandıkları bilinen bir gerçektir. Alevilerin sekülerleşmesini irdeleyen Kehl-Bodrogi, cumhuriyet dönemindeki laikleştirme politikalarının, o döneme kadar Osmanlı Devleti’nin Sünni İslam’ı önceleyen tavrından uzak durmak için kapalı yaşamayı tercih eden Alevileri, dış dünyaya açık hale getirdiğini söylemekte ve 1950’li yıllarla birlikte Alevilikte bir yapısal laikleşme başladığını ileri sürmektedir.⁶⁷¹ Alevilerin Batı kültürü tonlarında sekülerleşmesinin hız kazanması ise 1960’lı yıllardan itibaren başlayan, dine ve geleneksel Alevilik algısına tavır alarak ilerleyen, sol örgütler içerisinde faaliyet gösterme süreçleridir.⁶⁷² Subaşı, Alevilerin sekülerleşme sürecini toplumsal refah seviyelerinin yükselmesiyle ilişkilendirmektedir.⁶⁷³ Okan’ın da vurguladığı gibi Alevilerin bir dini oluşum olarak, modern toplum içerisinde ayakta kalabilmeleri de ancak sekülerlikle⁶⁷⁴ mümkündür. Ertan ise Alevilerin durumunu Yahudilerle benzeştirmekte ve tıpkı Yahudiler gibi Alevilerin de azınlık kültürüne sahip bir kitle olduğunun altını çizmektedir. Azınlık olarak gördüğü Alevilerin, temel haklar elde edebilmek için sol partilerle birlikte hareket ederek, laiklik ve yurttaşlık gibi evrensel kavramlara müracaat ettiklerini

⁶⁶⁸ Ülkü Güney, “Çokkültürcülük, Kimlik ve Göçmenler”, *Almanya’ya Emek Göçü, Bir Bavul, Umut ve hayalleriyle Çıktılar Yola*, ed. Ülkü Özbir Fındıkçioğlu - E. Zeynep Güler, Türkiye Yazıları 10 (İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2012), 59,61.

⁶⁶⁹ Barbara John, “Sadece Dindarlığı Kabul Gören Uyum Sağlayıp Bütünleşecektir”, *Din Monitörü 2008* *Almanya’daki Müslümanlarda Dindarlık Dini Düşünce ve Pratiklere Bir Bakış* (Osnabrück: Bertelsmann Stiftung, 2008), 74.

⁶⁷⁰ Sökefeld, “Aleviler in Germany”, 145; Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2015, 415.

⁶⁷¹ Kehl-Bodrogi, “Tarih mitosunu”, 53,54.

⁶⁷² Robert Langer, “‘Marjinalleştirilen İslam’: Kırsal Ritüellerin Kentsel ve Çoğulcu Bağlamlara Aktarımı ve Uluslar Ötesi ‘Uygulama Toplulukların’ Ortaya Çıkışı”, çev. İrem Wedekind, *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik Tarih-Kimlik-İnanç Ritüel*, ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 483; M. Hakan Yavuz, “Değişim Sürecindeki Alevi Kimliği”, *Aleviler / Alewiten, Kimlik ve Tarih Identität und Geschichte*, ed. İsmail Engin - Erhard Franz (Hamburg: Deutsches Orient-Institut Hamburg, 2000), 1/80.

⁶⁷³ Necdet Subaşı, “Alevilik, Aleviler ve Modernleşme”, *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi* 159 (Temmuz 2002), 87.

⁶⁷⁴ Murat Okan Alevilerin solcu olduğu önermesinin yanlış olduğu ve bu söylemin asıl kaynağının Alevilerin Laik duruşunda aranması gerektiğini vurgulamaktadır. Bkz.; Murat Okan, *Türkiye’de Alevilik: Antropolojik Bir Yaklaşım* (Ankara: İmge Kitabevi, 2004), 98.

söylemektedir.⁶⁷⁵ Dolayısıyla Almanlar da evrensel değerlere vurgu yaparak seküler bir duruş sergileyen Alevileri, kendi kültürel değerlerine yabancı olarak gördükleri İslami oluşumlara karşı iş birliği içinde çalışabilecekleri bir grup olarak görmektedirler.

Son yıllarda Batı medyasında İslam'ın terörle birlikte sık sık anılmaya başlanması ve İslam adına terör eylemlerine bulaşanların da “Şeriat Devleti” kurma peşinde koşmaları, İslam ve Müslümanlar hakkındaki olumsuz yargıyı artırmaktadır. Aleviler adına açıklama yapan kurumlar da düzenli olarak, Alevilerin radikal-İslam ve Şeriatla arasına mesafe koyduğunu beyan etmektedir.⁶⁷⁶ Nitekim AABF de 1998 yılında kabul ettiği ve halen geçerli olan Alevilik tanımında da “...eşitlikçi, katılımcı, paylaşımcı düşünceyi savunan, şeriatın bağnaz kurallarına bağlı olmayan ve onu reddeden, İslam Dini'ni kendine göre -Sünni inancının dışında- yorumlayan...”⁶⁷⁷ şeklinde bir açıklama getirerek tarafını belli etmektedir. Alevilerin bu tavır alışı, Alman kamuoyu ve medyasında da kendisine karşılık bulmaktadır. Kehl-Bodrogi'nin verdiği bilgiye göre Berlin'de İslamrat'ın (Islamischen Föderation Berlin e.V. – İslam Konseyi) dini cemaat (Religionsgemeinschaft) olarak tanınıp, eyalet okullarında verilecek İslam derslerinin muhatap kurumu kabul edilmesi, şehirde İslam korkusunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak sürece Batılı değerleri kabul eden Liberal Müslüman görünümüleriyle Alevilerin dâhil olması kamuoyunda memnuniyetle karşılanmış ve Kiliselerin yanı sıra farklı eğitim kurumlarının düzenlediği etkinliklerde Aleviler sıklıkla temsil edilmeye başlanmıştır. Kısa sürede resmî kurumlarla da ilişkiler geliştirilmiş ve Berlin AAKM'nin (Anadolu Alevileri Kültür Merkezi) 1999'da satın aldığı kilisenin, cemevi olarak açılış töreninde yerel yöneticilerin yanı sıra dönemin Almanya İçişleri Bakanı Otto Schily ve çok sayıda federal milletvekili hazır bulunmuştur.⁶⁷⁸ Alevilerin, İslamrat kontrolündeki İslam derslerine çocuklarını göndermeyip, Alevilik dersleri talebinde bulunması ise dikkatlerin Alevilerin üzerine yoğunlaşmasına sebebiyet vermiştir. AABF ve Berlin AAKM'nin Alevilik dersi talebine olumlu yanıt almasına müteakip, Alevilik Derslerinin

⁶⁷⁵ Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 21,64,65.

⁶⁷⁶ Kehl-Bodrogi, “Alevitische Identitätspolitik in Deutschland”, 14; İsmail Kaplan, “Alevitentum und Aleviten in Deutschland”, *Dossier zur Politik und Kultur, Islam - Kultur - Politik*, (Şubat 2011), 7; “Kurzinformation über die Aleviten in Deutschland”, *Alevilerin Sesi* 36 (Şubat 2000), 26,27; Sido, *Aleviten ringen um Anerkennung*, 7.

⁶⁷⁷ *AABF Programı*, 1998, 9.

⁶⁷⁸ Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 45,52; Engin, “der vorderasiatische ‘Kultur-Islam’”, 122.

Berlin gazetelerinde “Okullarda Liberal Kur’an Dersi” olarak haber yapılması⁶⁷⁹ Alevilere bakış açısını göstermesi açısından dikkat çekici bir örnektir.

2.3.3. Alevilerin Alman Vatandaşlığı

1 Ocak 2000’de yürürlüğe giren vatandaşlık yasasının Alman Vatandaşlığına geçişleri kolaylaştırması, Aleviler tarafından olumlu karşılanmış ve AABF Almanya’da yaşayan Alevileri Alman vatandaşlığına geçmeleri hususunda teşvik etmiştir. Bu bağlamda AABF’ye üye tüm alevi kurumlarında vatandaşlığa geçişler noktasında bilgilendirme kampanyaları düzenlenmiştir. AABF ilgiyi artırmak için Türkçe ve Almaca hazırladığı broşürler hazırlamış ve “vatandaşlığın teşviki” isimli kampanya düzenlemiştir.⁶⁸⁰ Konuyla ilgili araştırmacılar 1990’lı yıllardan itibaren Alevi kökenli vatandaşlarımızın sadece Müslüman kökenliler içinde değil ülkedeki tüm yabancılara oranla Alman vatandaşlığına daha fazla ilgi gösterdiğini söylemektedir.⁶⁸¹ Sökefeld bu ilginin bir sonucu olarak 2002 itibariyle Hamburg’daki Alevi derneklerine üye Alevilerin %55,6 oranında Alman vatandaşlığına geçtiğini tespit etmiştir.⁶⁸² Simge Koçak ise Alevilerin %60’ının Alman vatandaşı olduğunu iddia etmektedir.⁶⁸³ AABF Genel Sekreterliği de yapmış olan Ali Ertan Toprak, Alevilerin Alman vatandaşı olma oranının %70’in üzerinde olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁸⁴ Ancak açıklanan son araştırma sonuçlarına göre Alevilerin Alman vatandaşlığına geçiş oranı %58 olarak tahmin edilmiştir.⁶⁸⁵ Aksünger’in de üzerinde durduğu gibi AABF, 2000 sonrası ağırlıklı olarak Almanya’ya yönelik çalışmalar yapmış ve Alevilerin yaşadıkları ülkelerde haklar elde etmesi için gayret sarf etmiştir. Bu bağlamda Alman vatandaşlığı, hakların elde edilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Zira, Alman vatandaşlığına geçiş, vatandaşlıktan

⁶⁷⁹ Kehl-Bodrogi, “Von Der Geheimen Glaubenslehre zur Öffentlichen Religion”, 466,467; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 64. Toprak, Alevilerin liberal Müslümanlar olarak anılmak istemediklerini ve yalnızca Alevi olarak isimlendirilmeyi arzuladıklarını söylemektedir. Bkz.; Toprak, “Aleviten und ihre Integration”, 10.

⁶⁸⁰ Aşkın Bozkurt, “AABF Projekte - Projelerden: Projekt zur Einbürgerung”, *Alevilerin Sesi* 41 (Aralık 2000), 50,51; “Almanya’nın yeni vatandaşlık yasası”, *Alevilerin Sesi* 39 (Ekim 2000), 9; “Vatandaşlık”, *Alevilerin Sesi* 40 (Kasım 2000), 46; Cuma Yağmur, “Alman vatandaşlığına geçiş çağrısı”, *Alevilerin Sesi* 20 (Ekim 1997), 8; Sökefeld, “Alevitische Vereine in Deutschland”, 57,58; Wunn, *Muslimische Gruppierungen*, 113; Kaplan, *Das Alevitentum*, 159-164.

⁶⁸¹ Hançer-Özkan - Coşan-Eke, “Alevi Hareketinin Dönüşümü”, 18.

⁶⁸² Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2015, 416,417; Sökefeld, “Wir sind auch da!”, 14/257.

⁶⁸³ Koçak, *Sunniten und Aleviten in Deutschland*, 22. Ayrıca bkz.; Aksünger-Kizil - Kahraman, *Das anatolische Alevitentum*, 138.

⁶⁸⁴ Toprak, “Aleviten und ihre Integration”, 13.

⁶⁸⁵ Aynı araştırmada ortaya çıkan sonuçlara göre Aleviler dışında kalan Müslüman grupların Alman vatandaşlığına geçiş oranı %37 olarak öngörülmüştür. Bkz.; Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*, 70.

doğan haklardan yararlanmayı da beraberinde getirmiştir. Alevilerin elde etmiş oldukları okullarda Alevilik dersleri okutulması ve dini cemaat olarak tanınma durumları da bu kapsamda değerlendirilebilir.⁶⁸⁶ Diğer taraftan vatandaşlıkla birlikte seçme ve seçilme hakkına kavuşan Aleviler hem yerel hem de ulusal siyasette sıklıkla görülmeye başlanmışlardır.⁶⁸⁷ Bu durumun doğal bir sonucu olarak Aleviler, Alman siyasetinde de söz sahibi olmaya başlamışlardır. Siyaseten söz sahibi olan Aleviler, Alman resmî kurumlarıyla yakın ilişkiler içerisine girerek, kurumsal destek gördükleri gibi gerçekleşmesini istedikleri taleplerini de ilgili devlet makamlarına kolaylıkla iletebilmişlerdir. Çopur ve Aksünger'in de dikkat çektiği gibi Aleviler, Almanya'da toplumsal yaşam içerisine katılarak aktif bir şekilde görev almaktadırlar.⁶⁸⁸ Yerel bazda belediye encümenliklerinde boy gösterirken, eyalet (Landtag) ve ülke genelinde (Bundestag) milletvekili olarak temsil edilmeye başlanmışlardır. Son yapılan Bavyera Parlamentosu seçimlerinde Yeşiller'den (Bündnis 90/Die Grünen) Augsburg Milletvekili olarak seçilen Cemal Bozoğlu ile Sol Parti'den (Die Linke) Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Komisyon Başkanlığına aday gösterilen Özlem Alev Demirel, son dönemde siyaset sahnesinde Alevi kökenleriyle ön plana çıkan isimlerdir.

2.3.4. Alevi Kadınlar ve Başörtüsü

Başörtüsü, Müslüman kadınların kendilerini tanımlayıcı ve Müslüman olmayanlardan ayırt edilmelerini sağladığına⁶⁸⁹ inandıkları sembollerden bir tanesidir. Geleneğe bağlı Alevi kadınlarının başörtüsünü tüm Müslüman kadınlar gibi sahiplendikleri bilinmektedir. Ancak kentleşmeyle birlikte yavaş yavaş terk edilen ve Avrupa'ya göçle birlikte, bize göre Sünni Müslümanlardan ayırt edilebilmek için Aleviliğin özünde yokmuş gibi lanse edilen başörtüsü, geleneksel Aleviliği bilmeyen araştırmacılar tarafından Alevilikte hiç kullanılmamış gibi kabul edilmektedir. Bu şekilde düşünen akademisyenlerden biri olan Sökefeld, Alevilerle yapılan Din Monitörü

⁶⁸⁶ İsmail Engin, "Diaspora'da Aleviler ve Aleviliğin Geleceği: Nereden Nereye", *Pir Sultan Abdal* 43 (Nisan 2001), 85.

⁶⁸⁷ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 139,144,145.

⁶⁸⁸ Çopur - Aksünger, "Die Aleviten unter der AKP-Regierung", 603. Ayhan Kaya'nın "Türkiye kökenli insanların vatandaşlığın kendilerine getireceği seçme ve seçilme hakkı gibi siyasal hakları yeterince önemsemedikleri kanaatindeyiz" görüşünün Aleviler açısından yerinde bir tespit olmadığını belirtmek isteriz. Bkz.; Kaya, "İslam ve Entegrasyon Tartışmaları", 58. Nitekim, 2013 itibarıyla Alman Parlamentosundaki (Bundestag) 5 Türk kökenli milletvekilinden dört tanesi, Berlin Eyalet Parlamentosu'da görev yapan 7 Türk kökenli milletvekilinden de yine dört tanesi Alevi kökenlidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Toprak, "Aleviten und ihre Integration", 13,14.

⁶⁸⁹ Çınar, *Türkler'de Kimlik*, 97.

araştırmasında ortaya çıkan, kadınların başörtüsü takması gerektiğine dair sonucu Alevilikle bağdaştıramamakta, bu durumun Sünni etkileşimin bir sonucu olarak⁶⁹⁰ ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Atas'ın Londra özelinde yapmış olduğu araştırma, 60 yaş ve üzeri kadınların Cemlere başörtüsü ile katıldıklarını⁶⁹¹ göstermesi açısından bizim düşüncemizi destekleyen önemli bir delildir. Zira ilk kuşak Alevilerin büyük bir çoğunluğu geleneğe sahip çıkmakta ve başörtüsünü, Sünni etkileşimin bir sonucu olarak değil, geleneksel Aleviliğin bir unsuru olarak takmaktadır.⁶⁹² Nitekim yapılan son araştırmalar, Almanya'da yaşayan Alevi kadınların %5 civarında da olsa başörtüsü takmaya devam ettiğini göstermektedir.⁶⁹³

Şahin Kütük'ün de vurguladığı gibi Alman kamuoyu kendi toplumlarındaki durumuyla kıyaslandığında çok daha geri plandaymış gibi duran Müslümanlar arasındaki kadının sosyal konumunu, Müslümanların ataerkil olduğu savına dayandırarak eleştirmektedir.⁶⁹⁴ Eleştirilerin merkezinde ise Müslümanların kadınları ikinci sınıf vatandaş olarak gördüğü iddiası yer almaktadır.⁶⁹⁵ Zihinlerde oluşan Müslüman kadın tasavvuru ise başörtülü ve uzun giysiler içindedir.⁶⁹⁶ Düşündürücü olansa vasıfsız bir işçi olarak yaşamını devam ettiren Müslüman kadınların tesettürlü halleri sorun teşkil etmezken, eğitimini bu ülkede tamamlayarak kamusal alanda söz sahibi olmak isteyen ikinci neslin kullandığı başörtüsünün sorunlu görülmeye başlanmasıdır.⁶⁹⁷ Eleştirilenler, eğitimlerini Almanya'da tamamlamış olan bu nesillerin başörtüsü kullanma nedenlerini, *dini* tercih olarak anlamak yerine erkeğin kadına dayattığı bir zorunlulukmuş gibi görme eğilimindedir. Alevi kadınlarının kentleşmeyle birlikte başörtüsünü terk etmeye başlaması Alman akademisyenlerce “*Alevilikte başörtüsü yoktur*” şeklinde⁶⁹⁸ dile getirilmekte ve hatta Şahin Kaya'nın aktardığına göre Almanya'da yaşayan Sünni

⁶⁹⁰ Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2008, 34,35.

⁶⁹¹ Atas, *Anadolu’dan Londra’ya Göç*, 61.

⁶⁹² 1990’lı yılların rotalarına kadar kırsal kesimde yaşayan yeni evli Alevi gelinlerin, başörtüsünün yanı sıra ağız ve burunlarını da “yaşamak” ile kapattıklarını ve mahremleri dışında kimseye yüzlerini göstermediklerini belirtmek isteriz.

⁶⁹³ Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*, 10,118,119.

⁶⁹⁴ Şahin Kütük, “Türkiye’den Avrupa’ya İşçi Göçü”, 641.

⁶⁹⁵ Orhan Gökçe - Gülise Gökçe, *Avrupa Medyası ve kamuoyunda İslam, Türk ve Türkiye İmajı Eski Korkular - Yeni Kabuslar ve Modeller* (Ankara: Birleşik Yayınevi, 2011), 27.

⁶⁹⁶ Keskin, *Türklerin Gölgesinde Almanya*, 69.

⁶⁹⁷ Göle, *İç içe Girişler*, 48,152.

⁶⁹⁸ Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2008, 34,35; Sökefeld, “Alevis in Germany”, 146.

Müslümanlar, Alevi kadınlardan bahsederken: “onların kadınları başlarını örtmez”⁶⁹⁹ diyebilmektedirler. Alevilerin bir kısmı ise bu durumu kendileri için avantaja çevirmektedir. Zira Alman kamuoyunda ‘Müslüman kızlara zorla başörtüsü taktırılıyor ve kadınlara baskı uygulanıyor’⁷⁰⁰ şeklinde olumsuz bir imaj hakimdir. Aleviler de bu olumsuz imajdan kendilerini korumak istemektedirler. Alevi kadınların modern görünümünün yanı sıra Alevilerin kendi içlerinde ve dışı karşı kadınları erkekle eş değer konumda göstermeleri,⁷⁰¹ kurumsal ilişkilerde kadınların da kendilerine ön saflarda en az erkekler kadar yer bulabilmesi, federasyona bağlı olarak çalışan inanç kurulunda *Analara*⁷⁰² da yer verilmesi,⁷⁰³ Alman resmi makamlarının yanı sıra kamuoyunun da Alevileri Sünnilerden farklı görerek, onlara karşı bakışta olumlu etki yaratmaktadır.

2.3.5. Yaşam Tarzı Benzerliği

Alevilerin alkol kullanımında rahat davranmaları, namaz kılmak ve ramazan ayında oruç tutmak gibi genel ibadet esaslarını çoğunlukla yerine getirmemeleri⁷⁰⁴ onları Sünni toplumun hakir görmesine yol açarken,⁷⁰⁵ Alevilere Almanlar nezdinde avantaj sağlıyor gözükmektedir. Özellikle alkol kullanımındaki rahatlık, düzenlenen davetlerde Almanlarla ilişkilerin geliştirilmesinde önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Yırcalı ve Mahçupyan’ın da tespit ettiği gibi Aleviler yaşam tarzları nedeniyle Alman toplumuyla ilişkide Sünni vatandaşlara göre daha avantajlıdır.⁷⁰⁶ Göçün ilk yıllarında Türk denilince

⁶⁹⁹ Şahin Kaya, “Yeni Alevi Kadın Kimliğinin İnşası”, 2009, 460; Şehriban Şahin Kaya, “Kadınsız Alevilik: Aleviliğin Kamusal Söylemleri ve Tarih Yazımı”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 12/2 (Güz 2009), 103-128.

⁷⁰⁰ Keskin, *Türklerin Gölgesinde Almanya*, 67; Gökçe - Gökçe, *Avrupa’da Türk ve İslam İmajı*, 29,70-72.

⁷⁰¹ Spuler-Stegeman, *Muslimen in Deutschland*, 38.

⁷⁰² Ana, dede eşleri için kullanılan bir tabirdir. Geleneksel Alevilikte dedeler, talipleriyle evlenemediği için eşleri de ocakzade olmak zorundadır. Ana hakkında bilgi için bkz.; Nimet Okan, *Canların Cinsiyeti: Alevilik ve Kadın* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2016), 52,53.

⁷⁰³ Hasan Kılavuz, Dettling’le yapmış olduğu görüşmede *Anaların* da dini hizmetleri yerine getirebileceğini söylemiştir. AABF’ye bağlı mevcut İnanç Kurulu’nda Analar da temsil edilmektedir. 2017 yılında düzenlenen Delil Eğitim Akademisi’nin açılış sempozyumu Açılış Gülbank’ını Şenay Malkoç yapmıştır. Bkz.; Bülent Keleş, “Almanya’da ve Avrupa’da Aleviliğin Kurumsallaşması - Zorluklar ve Fırsatlar Sempozyumu”, *e-Makalat* 11/2 (Güz 2018), 485; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 114. Almanya’nın Lüdenscheid şehrinde bir Ana tarafından yürütülmesi planlanan cemin gelen tepkiler üzerine iptal edilmesi ve yaşanan tartışmalarla ilgili bkz.; Şahin Kaya, “Yeni Alevi Kadın Kimliğinin İnşası”, Güz 2009, 114.

⁷⁰⁴ Bkz.; Tan, “Aleviten in Deutschland”, 69; Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*, 94,96.

⁷⁰⁵ Bkz.; Kira Kosnick, “Mit eigener Stimme? Migrantische Medien und alevitische Strategien der Repräsentation”, *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*, ed. Martin Sökefeld (Bielefeld: transcript Verlag, 2008), 126.

⁷⁰⁶ Yırcalı - Mahçupyan, *Avrupa’da “Türkiyeli” Olmak*, 32 Ayrıca bkz.; Etyen Mahçupyan, “Avrupa’da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler Araştırması: Saha Bulguları Analizi”, *Avrupa’da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler: Alevilik/Sünnilik Temelinde Kimlik, Aidiyet, Sosyal Hayat, Siyaset* (İstanbul: Podem

İslam'ı ve İslam'ın yalnızca Sünni yorumunu zihninde canlandıran Almanlar, Türklerin kalıcı olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, görünür olmaya başlayan Alevilerle tanışmışlardır.⁷⁰⁷ Daha önce işyerindeki sınırlı iş arkadaşlığı kapsamında tanıdıkları Alevilerin, kurumsallaşmanın ardından sosyal alanda da var oluşu, Alevilerin, diğer Müslümanlardan farklı konumunun keşfine yol açmıştır. Bu keşif Almanlar açısından, gündelik yaşamda da Alevilerle birlikte olunabileceğini göstermiştir. Diğer Müslüman gruplarla kıyaslandığında Alevilerin daha fazla Alman arkadaşının oluşu bu keşfin sonucunda gerçekleşmiş gözükmektedir.⁷⁰⁸ Nitekim Almanlara göre Aleviler, diğer Müslümanlarla kıyaslandıklarında daha modern bulunmakta ve tehdit unsuru olarak görülmedikleri için daha kolay güven uyandırmaktadır. Güvenilir bir grup olmak sosyal ve ekonomik durumlarına da olumlu yansımış gözükmektedir. Nitekim Shankland ve Çetin'in tespitlerine göre Müslüman göçmenler içerisinde sosyal statüleri en iyi olan ve iş bulma sıkıntısını en az düzeyde yaşayan grup olarak Aleviler ön plana çıkmıştır.⁷⁰⁹

Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* isimli kitabında Türkiye'deki tarikatları izah ederken, Bektaşiliği, Alevileri de kapsayacak şekilde değerlendirmiş ve Avrupa Türkiye'sinde Bektaşiliğin, en büyük desteği köylülerden aldığını söyleyerek kastının Alevilik olduğunu göstermiştir. Konumuz açısından dikkat çeken değerlendirmesi ise şu şekildedir; “Anadolu'da ve Avrupa'da, Bektaşiler, Hıristiyan nüfusun bir hayli kısmını massettiler ve Türkler ile, İslamlağa daha yumuşak bir geçiş sundukları Hıristiyan tebaa arasında, bir bağ olarak önemli bir rol oynadılar. Yeni İslamlaştırılan acemi oğlanlar için dini lider olarak hizmet etmek suretiyle, Yeniçeri birlikleriyle sıkı işbirliği halinde idiler.”⁷¹⁰ Lewis'in bu ifadeleriyle vurguladığı Alevi-Bektaşilerin kendilerinden olmayanlara göstermiş oldukları hoş görü ve farklı kültürlerle birlikte olmayı kolaylaştıran liberal hayat tarzlarıdır. Kolonyal geçmişi diğer Avrupalılara göre en az olan Alman halkı, yabancı kültürlerle karşı oldukça önyargılı yaklaşmaktadır. Ancak Almanya'ya yerleşen Aleviler, gelenekten kendilerine tevarüs eden hoşgörü

Yayınları, 2016), 15; Sökefeld, “Wir sind auch da!”, 14/256; Langer, “Hacı Bektaş Veli'nin Almanya'ya Varışı”, 380.

⁷⁰⁷ Martin Sökefeld, “Sind Aleviten Muslime? Die alevitische Debatte über das Verhältnis von Alevitentum und Islam in Deutschland”, *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*, ed. Martin Sökefeld (Bielefeld: transcript Verlag, 2008), 198.

⁷⁰⁸ İş yerinde %98, gündelik yaşamda ise %74'lük bir oranla Almanlarla en fazla ilişkide bulunan Müslüman grup olarak Aleviler ön plana çıkmıştır. Bkz.; Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*, 166,167.

⁷⁰⁹ Shankland - Çetin, “Aleviten in Deutschland”, 225.

⁷¹⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1993), 402.

kültürüyle, en azından kendileriyle temasa geçen Almanların tabularını yıkarak, başka kültürlerle mensup unsurlarla uyum içinde bir arada yaşayabildiklerini göstermektedirler.

Bütün bu sıraladığımız gerekçelerden Alevilerin Almanlar tarafından tamamen kabul görüldüğü ve hiçbir şekilde zorlukla karşılaşmadıkları anlaşılmalıdır. Elbette ki onlar da diğer Müslüman gruplar gibi ait oldukları İslam kültürü ve etnik kimliklerinden dolayı olumsuz tepkilerle karşılaşmışlardır.⁷¹¹ Ancak yüzyıllardan beri yaşamış oldukları hor görülme tecrübesi onlara yeni yerleştikleri Avrupa ülkelerinde pozitif katkı olarak geri dönmüş gözükmektedir. Zira yaşadıkları zorluk ne olursa olsun, pes etmeyerek, ısrarlı gayretleri sonucunda toplumun bir parçası olmayı başarmış durumdadırlar. Bu durumu AABF Genel Başkanı Hüseyin Mat'ın Cemal Salman'la yapmış olduğu görüşmeden de anlamak mümkündür. Mat: "... *Adamın anayasası çok açıktır, Alman Devleti'nin. Diyor ki, kendini inanç toplumu kabul ettirdi mi sen şunları şunları elde edersin. Biz de bunları ispatladık, o kazanımları aldık. Yoksa Almanya bizim karakaşımıza, kara gözüümüze bakarak bunları vermedi. Hukuk devleti bunu gerektiriyor. Anayasalarında ne varsa onu veriyorlar. ...*"⁷¹² diyerek vermiş oldukları hukuksal mücadeleye dikkat çekmektedir. Bizim fark ettiğimiz önemli bir detay ise Alevilerin Türkiye'de sağlayamadıkları tek çatı altında bir araya gelme hedefini, Almanya özelinde AABF çatısı altında büyük oranda gerçekleştirmiş olmalarıdır. Almanya'daki diğer Müslüman grupların aksine⁷¹³ AABF çatısı altında geniş katılımlı kurumsal bir "*tek*"⁷¹⁴ yapıya kavuşan Aleviler, Mat'ın da dikkat çektiği gibi kurumsal kimliklerini tamamlamalarının bir sonucu olarak, kamusal hak taleplerine de olumlu cevaplar almaya başlamışlardır.

⁷¹¹ Örnek bir vakıa incelemesi için bkz.; Halil Can, "Außenseite wider Willen: Das 'coming-out' des Alevitentums in der diasporischen Enkelgeneration oder Erinnerungs- und Identitätsarbeit über das digitale Gedächtnis des Internets", *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*, ed. Martin Sökefeld (Bielefeld: transcript Verlag, 2008), 155-194.

⁷¹² Salman, *Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü*, 327.

⁷¹³ En büyüğü DİTİB olmak üzer VIKZ, AMGT, ZMD, KRM ve Türk Federasyonu gibi çok sayıda çatı örgütü bulunmaktadır. Ancak kendi aralarında henüz ne kurumsal birliktelik ne de fikir birlikteliği gerçekleştirememişlerdir. Almanya'daki İslami oluşumlarla ilgili olarak bkz.: Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 137-189.

⁷¹⁴ Alevilik Merkezli Örgütlenmeler başlığı altında görüleceği gibi çatı kurumsallaşması hususunda çeşitli girişimler olmasına rağmen AABF ile rekabet edebilecek düzeyde kapsamlı bir örgütlenme ortaya çıkmamıştır.

2.4. Alevi Dindarlığı

Almanya’da yaşayan Müslümanlar arasında 2008 yılında yapılan dindarlık araştırmasına göre en düşük dindarlık oranına sahip Müslüman topluluk olarak Aleviler ön plana çıkmıştır. Alevilerin %77’si kendisini dindar olarak tanımlarken, %12’lik bir bölümü çok dindar olduğunu söylemiştir. Sünni Müslümanlarda ise kendisini dindar olarak nitelendirenlerin oranı %92, çok dindar olarak tanımlayanların oranı da %47 olarak ölçülmüştür.⁷¹⁵ Bize göre bu sonuç Aleviler açısından bir sürpriz olarak görülmemelidir. Zira Alevilerin, Almanya’daki diğer Müslüman gruplara nazaran inançlarını daha bireysel yaşadıkları⁷¹⁶ aynı çalışmayla tasdik edilmiştir. Sebepleri ise 1950’li yıllarla birlikte başlayan göç süreciyle doğrudan bağlantılıdır. Nitekim kırsal bölgelerde yaşayan Alevilerin kente göç etmeleri, gelenekle olan bağların zayıflamasını beraberinde getirmiştir. Alevi inanç yapısının temelini gelenekler oluşturduğu için, gelenekle olan bağlantıda yaşanan zayıflama ibadet maksatlı bir araya gelişleri de büyük oranda ortadan kaldırmıştır.⁷¹⁷ Bu durum dedelerin, talipleri nezdinde yerine getirdiği görevleri ve bu görevleri neticesinde elde ettikleri gelirleri de sekteye uğratmıştır. Gelirleri ortadan kalkan veya zayıflayan dedeler de talipleri gibi normal işlerde çalışmak üzere geleneksel toplumdaki uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Dedelerin göçe katılması köyde kalan talipleri bir nevi öksüz bırakmış ve onlar dini gereksinimlerini yerine getirmekten mahrum kalmışlardır. Kent ortamında dini altyapıya sahip olmayan Alevileri de sekülerleşme kısılcasına alarak ideolojik kamplaşmalara bölmüştür.⁷¹⁸ İdeolojik kamplaşmaların kısılcacında kalan Aleviler ister istemez dindarlıklarının büyük bir bölümünü bu sürece kurban etmek zorunda kalmıştır.

Bertelsmann Vakfı’nın Almanya genelinde Müslümanlara yönelik telefonla yapmış olduğu ankete katılan 2.007 kişiden %65’i kendisini Sünni olarak tanımlarken, %9’u Şii, %8’i ise Alevi olarak takdim etmiştir. %8’lik bir kısım mensup olduğu mezhep yapısı hakkında herhangi bir bilgi vermezken, yaklaşık %11 civarı ise ankette yer almayan İslami grup ve tasavvufi örgütlenmelerin adını vermiştir.⁷¹⁹ Martin Sökefeld

⁷¹⁵ Editör, “Almanya’daki Müslümanların Dindarlığına Bir bakış”, *Din Monitörü 2008 ALmanya’daki Müslümanlarda Dindarlık Dini Düşünce ve Pratiklere Bir Bakış* (Osnabrück: Bertelsmann Stiftung, 2008), 6.

⁷¹⁶ Editör, “Almanya’daki Müslümanların Dindarlığı”, 7.

⁷¹⁷ Almanya’da yaşayan Alevilerin %56 oranında hiç ibadet etmedikleri ileri sürülmektedir. Bkz.; Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*, 231.

⁷¹⁸ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 53.

⁷¹⁹ Thielmann, “A. Müslümanların Dindarlığında Çeşitlilik”, 14.

ankette Alevilerin oranının %8 olarak çıkmasını az bulmakta ve bunu iki sebebe bağlamaktadır. Bu sebeplerden birincisini; Alevilerin hala takiyye anlayışını devam ettirmeleri olarak belirtirken, ikincisinin ise başta AABF olmak üzere Aleviler arasında azımsanmayacak bir grubun Aleviliği kendine özgü bir din olarak tanımlaması olarak ifade etmektedir. Aleviliği kendine özgü bir inanç olarak görenlerin ta en başından İslam ile ilgili gelen soruya hayır cevabı vererek ankete katılmayı reddettiklerine inanmaktadır.⁷²⁰ Aynı ankete göre Müslümanlar arasında dindar olmadığını belirtenler Aleviler arasında %21 ile en yüksek oranda çıkmıştır. Thielman bu durumu Aleviliğin kurumsal kimlik kazanma sürecinde yaşamış olduğu gelenek kırılmasıyla izah etmektedir.⁷²¹ Aleviler arasında benzer bir çalışma yürütmüş olan Menemencioğlu ise çok daha farklı sonuçlara ulaşmıştır. Alevilerin kendilerini nasıl tanımladığı sorusuna, %44'ü Alevi şeklinde yanıtlarken, %36'sı Türk, %10'u Bektaşi, %3'ü Kürt, %4'ü Alman, Türkiyeli, İnsan ve dünya vatandaşı gibi cevaplar verirken, geriye kalan %3'lük kesim kendisini belli bir sınıflamaya sokmak istememiştir.⁷²² Görüldüğü üzere anket sonuçlarına dayanarak Alevilerin kendilerini nasıl gördüklerini net olarak tespit edebilmek pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim Kehl-Bodrogi'nin de dikkat çektiği gibi her Alevi, Aleviliği farklı bir şekilde algılayıp tarif etmektedir.⁷²³ Biri diğerinden farklı ayrı ayrı Alevilik yorumlarının geliştirmesi her ne kadar zenginlik olarak kabul edilse de⁷²⁴ Aleviliğin Alevi olmayanlarca anlaşılmasını zorlaştırdığı tarafımızca gözlemlenmiştir. Bize göre Alevileri anlama ve anlamlandırmada en etkili yöntem katılımcı gözlem olarak görülmektedir. Bu yöntemde söylenilenle yaşanan aynı ortamda tespit edileceği için hem anlatan hem de kayıt altına alan açısından hata payının en aza indirilebilmesi mümkün olabilmektedir.

Alevilerin başka dini inançlara karşı hoşgörülü oluşu Almanya'da yapılan araştırma sonuçlarında da ortaya çıkmış ve Alevi katılımcıların %75'lik bir kısmı başka dini inanışların da doğru olabileceğini söylemiştir. Dini inancını başkalarına da empoze etme hususunda Aleviler oldukça isteksiz davranmaktadırlar. Aleviler arasında %78 gibi yüksek bir rakam Aleviliği yayma girişiminde bulunmadığını belirtmiştir. Alevilerin

⁷²⁰ Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2008, 36,37.

⁷²¹ Thielmann, "A. Müslümanların Dindarlığında Çeşitlilik", 15.

⁷²² Menemencioğlu, "Almanya'da Aleviler", 15.

⁷²³ Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 42.

⁷²⁴ Hançer-Özkan - Coşan-Eke, "Alevi Hareketinin Dönüşümü", 17.

%77'si cemaatle namaza ve Cuma namazına katılmadığını bildirmiştir.⁷²⁵ Bu şaşırtıcı bir sonuç değildir. Zira Alevilerin camiye ve namaza mesafeli duruşları bilinen bir gerçektir. Geleneksel Alevilikte var olan cem ritüelleri ise Almanya'daki Aleviler arasında da devam etmektedir. Almanya'da yaşayan Aleviler düzensiz de olsa yılda en az iki kez cemlere katılmaktadırlar. Langer, köylerindeki cemleri hatırlayan ilk kuşak Alevilerin, yurtdışındaki cemleri köylerde yapılanlarla karşılaştırarak tatsız tuzsuz bulduklarını söylemiştir.⁷²⁶ Birçoğuna bizim de katıldığımız bu cemlerde gelenekte bulunan otantik havanın bulunmayışı onları bu yönde düşünmeye sevk etmiş olmalıdır. Üzücü olansa ilk kuşağın dimağında kalan cemleri, yeni dönemde icra edecek dede bulunamamasıdır.

Bize göre anket sonuçları değerlendirilirken namaz kılmak, oruç tutmak gibi temel kriterleri esas alınarak hata yapılmıştır. Sökefeld'in de belirttiği gibi katılımcılara İslam'ın beş şartı baz alınarak sorulan sorular, Alevilerin dindarlığını ölçmede yeterli bir veri oluşturmayacaktır. Alevilerin gündelik yaşamı seküler tarzda⁷²⁷ olup Aleviler dinin ahlaki niteliklerine daha fazla değer atfetmektedirler.⁷²⁸ Zira Bertelsmann Vakfı anketine katılan Alevilerin namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlere katılım oranlarındaki düşüklük Alevilerin din algısının Sünni din algısından farklı olmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁷²⁹ Sorulan sorular arasında Alevilerin de ortak kabul ettiği Muharrem ve kurban gibi kutsal ibareler yer almış olsaydı, sonuçlar muhtemelen daha farklı çıkacaktı. Nitekim domuz eti yememek konusunda Alevi, Sünni ve Şii katılımcılar arasında önemli bir farklılık gözlemlenmemiştir. Ayrıca aynı araştırmada, Kâbe'yi bir kez olsun görme arzusu taşıyan Alevilerin oranı %40 olarak ölçülmüştür.⁷³⁰ Tarafımızca 2012 yılında tamamlanan tezde de görüldüğü gibi *domuz eti yememek* Müslümanlığın ölçütü olarak algılanmakta⁷³¹ ve Müslümanlar arasında bir nevi sosyal denetim⁷³² rolü üstlenmektedir.

⁷²⁵ Thielmann, "A. Müslümanların Dindarlığında Çeşitlilik", 17,18.

⁷²⁶ Langer, "Marjinalleştirilen İslam", 486,487.

⁷²⁷ Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2008, 33.

⁷²⁸ Şen ve Aydın'da Alevileri Sünnilerden ayıran temel özelliklerin başına "Eline, diline, beline sahip ol" prensibi çerçevesinde ahlaki öncelikleri koymuşlardır. Bkz; Şen - Aydın, *İslam in Deutschland*, 32.

⁷²⁹ Bizim belirttiğimiz bu durumu makalenin açıklamalar bölümünde Peter Heine ve Riem Spielhaus da dile getirmiş ve anket sorularının Alevilerin dini yaklaşımını yansıtmayacağını kabul etmişlerdir. Bkz; Heine - Spielhaus, "Almanya'da Sünniler ve Şiiiler", 28,29. Ayrıca bkz; Şen - Aydın, *İslam in Deutschland*, 43-46. Alevilerin namaza bakışıyla ilgili bkz.; Orhan Türkdoğan, *Alevi-Bektaşî Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1995), 105,110.

⁷³⁰ Heine - Spielhaus, "Almanya'da Sünniler ve Şiiiler", 28,29.

⁷³¹ Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 216.

⁷³² Çınar, *Türkler'de Kimlik*, 123.

Alevilerin dini alanda eğitim görme oranları da çok düşük çıkmıştır. Bertelsman Vakfı'nın anketine katılan Alevilerin sadece %27'si dini eğitim alıp dindar yetiştiğini vurgulamıştır. Bu oran Sünni olarak tanımlanan Müslümanlarla karşılaştırıldığında (%73) çok düşük gözükmetedir.⁷³³ Anketin yapıldığı tarih (2008) ve Alevilerin 1980'li yılların sonlarından itibaren çocuklarının dini eğitimini düşünerek kurumsallaşmaya başlamasıyla birlikte düşünüldüğünde, bu durum içinden çıkılmaz bir hal almaktadır. Zira Alevilerin yaşadıkları hemen hemen bütün şehirlerde kurumsallaştıkları bilinmektedir. Bu kurumsallaşmanın temel amaçlardan biri olan dini eğitime katkı sağlaması beklenirken anket sonuçlarına göre üçte bir oranında bir eğitim alma söz konusu olmuştur.

Bertelsman Vakfının Almanya'ya yönelik yapmış olduğu araştırmaya göre Bosnalı ve Arap katılımcılar arasında da kendisini Alevi olarak tanıtanlar olmuştur. Martin Sökefeld Arap olduğunu söyleyenlerin Nusayri Araplar olabileceği üzerinde durmaktadır.⁷³⁴ Bu doğru bir tespittir ancak Almanya'daki Alevilerin büyük çoğunluğunu Türk kökenli vatandaşlarımız oluşturmaktadır. Anket sonuçlarına göre Türkiye kökenliler arasında Alevilerin oranı %9 civarındadır. Ancak aynı araştırmanın Türkiye sonuçlarına göre Alevilerin oranı %3 civarında kalmıştır. Sonuçları değerlendiren Peter Heine ve Riem Spielhaus, Türkiye özelinde rakamların düşük çıkmasını Almanya'daki özgür ortamın yanı sıra, yurtdışı göçe Alevilerin daha fazla katılmış olabilecekleri ve 1980 sonrası iltica başvurularında Alevi kökenlilerin yoğunlukta olmasıyla açıklamışlardır.⁷³⁵

Sökefeld, sol düşüncenin Alevileri etkisi altına alarak Aleviliği kutsal alandan “kültürel” alana taşıdığını ileri sürmektedir.⁷³⁶ Onun bu düşüncesi Hamburg merkezli ortaya çıkan Alevi Kültür Merkezleri özelinde değerlendirildiğinde haklı görülebilir. Zira kültür merkezli örgütlenmelerde sol ve Alevilik iç içe geçmiş, Alevilik solculuk ekseninde şekillendirilmek istenmiştir. Ancak hala hatırı sayılır bir kitle, -ki aralarında kurumsallaşmayı başlatan isimler de bulunmaktadır- sol ideolojiden uzak geleneksel Alevilik algısını taze tutmaya çalışmaktadır.

⁷³³ Heine - Spielhaus, “Almanya’da Sünniler ve Şiiler”, 28.

⁷³⁴ Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2008, 35,36.

⁷³⁵ Heine - Spielhaus, “Almanya’da Sünniler ve Şiiler”, 25,26.

⁷³⁶ Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2008, 33.

Langer, geleneğin gelecek kuşaklara aktarılması bağlamında Almanca düzenlenen cemlerden ve “Alman Alevileri” gibi yeni bir isimlendirmeden bahsetmektedir.⁷³⁷ Ancak verdiği örneklerin münferit çıkışlar olduğunu ve henüz bir alt yapısının oluşmadığını belirtmek isteriz. Nitekim şu ana kadar tespit edebildiğimiz tek Almanca yapılmış olan cem, Berlin AAKM’nin Cemevi olarak restore ettiği eski bir kilisenin açılış töreninde, Alman davetlilerin çok olması neticesinde gerçekleşmiştir.⁷³⁸ Dolayısıyla geneli kapsayan bir “Alman Aleviler” tanımından söz edebilmek için henüz çok erkendir.

2.5. Alevilik Dersleri

2.5.1 Din Eğitimi

Beyza Bilgin din eğitimini; “*Tanrı’yu, insanın menşei, yeryüzündeki manası ve geleceği (kaderi) ile ilgili bir problem olarak öğretime müsait kılmaya çalışır, bu amaçla metodlar arar, onları dener geliştirir*” şeklinde tanımlamakta ve bireye ibadeti öğretmeyi din eğitiminin görevi olarak görmektedir. Bilgin’e göre ibadet etmeyi öğrenen kişi başkalarına ihtiyaç duymadan Tanrıyla ilişkiye geçecek, dua edebilecek ve bağımsız bir birey olarak hurafelerden uzak duracaktır.⁷³⁹ Hüseyin Yılmaz ise, toplumu meydana getiren fertlerin öğrenme düzeyleri ve şekilleri dikkate alınarak, onlarda dini bilinçlenme oluşturmaya yönelik bütün faaliyetleri din eğitimi olarak isimlendirmekte ve bu faaliyetler sonucunda toplumu oluşturan bireylerin dini meselelere vakıf olacakları gibi nefislerinin arzularına da frenleyerek, dinin onlardan istediği davranışları sergilemeye başlayacaklarını ifade etmektedir.⁷⁴⁰

Din eğitiminde devamlılık esastır. Devamlılık sağlanmadığı takdirde nesiller arasında kopuş yaşanacak ve dinin kaynağında var olan bilgiler çarpıtılarak, farklı mecralara yönlendirilip hurafelerle doldurulacaktır. Yılmaz’ın tespit ettiği gibi “*her din ve her dini tecrübe, pratik hayatta yaşanmaksızın ve eğitimle nesilden nesile aktarılmaksızın sadece duygularda kaldığı sürece, inanların hayattan ayrılmalarıyla*

⁷³⁷ Langer, “Marjinalleştirilen İslam”, 489; Langer, “Hacı Bektaş Veli’nin Almanya’ya Varışı”, 386.

⁷³⁸ Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 45,52; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 337; Engin, “der vorderasiatische ‘Kultur-Islam’”, 122.

⁷³⁹ Beyza Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988, 185), 25,28.

⁷⁴⁰ Hüseyin Yılmaz, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 70.

birlikte yok olup gitmeye mahkumdur.”⁷⁴¹ Bu tespit din eğitiminin gerekliliğini bize göre net bir şekilde izah etmektedir.

Din Eğitimi, Alevilerin geneli açısından -dedelerin cemlerde yaptıkları nasihatleri ve ocakzadelerin kendi içlerindeki eğitimi saymazsak- çok yeni bir mevzudur. Alevilerin Avusturya ve Almanya okullarında elde etmiş oldukları Alevilik dersi verme hakkı, Alevi tarihinde olmayan ve Alevilerin kendilerine de yabancı olan bir durumdur. Bu da birtakım zorlukları beraberinde getirmiştir. Ancak ilk olarak 1991’de Hamburg Eyaleti’nde başlayan Alevilere özel ayrı bir din dersi talebi⁷⁴², 2002’ye gelindiğinde ilk olarak Berlin’de gerçekleşmiş ve 2013 yılı itibariyle ise 8 farklı eyaletteki okullarda Alevi kökenli öğretmenler vasıtasıyla uygulanabilme imkânı bulmuştur.

2.5.2. Almanya’da Din Eğitiminin Yasal Statüsü

Alman Anayasasının 7. Maddesinin 2. Bendi okullarda verilen din derslerine katılımda ebeveynleri yetkili kılmaktadır. Aynı maddenin 3. bendinde ise “Din dersi, kamuya açık okullarda-inanç bağlantısı olmayan okullar hariç- düzenli bir derstir. Din dersi yasalara aykırı içerik taşımamak koşuluyla dini cemaatlerin ilkelerine göre verilir. Hiçbir öğretmen isteği dışında din dersi vermeye zorlanamaz.”⁷⁴³ Yasaya göre okullarda verilen din derslerine katılımda 12 yaşına kadar olan çocuklar için velinin isteği belirleyici rol oynamaktadır. 12-14 yaş arasında gene velinin tercihi öncelikli olmakla birlikte öğrencinin tercihine de saygı gösterilmesi beklenmektedir. Eyaletler arasında farklılık olmakla birlikte 14 yaşından itibaren öğrenci istediği din dersini tercih etmek hakkına sahiptir. Yasaya göre din dersinin içeriğini Federal Anayasaya ters düşmeyecek şekilde dini cemaatler belirlemektedir. Din dersine katılmayan öğrenciler için *Ethik* (Ahlak) dersi önerilmektedir. Bir bakıma öğrencinin ya da öğrenci adına velisinin din dersiyse *Ethik* dersi arasında bir tercih yapması gerekmektedir. Dersi okutan öğretmenlerin Eğitim Fakültesi mezunu olmalarının yanı sıra din dersiyse ilgili branş düzeyinde formasyon eğitimi almış olması istenmektedir. Alevilik Dersi öğretmenlerine

⁷⁴¹ Yılmaz, *Din Eğitimi*, 79.

⁷⁴² İsmail Kaplan, “Alevitischer Religionsunterricht, Grundlagen, Wege und Perspektiven”, *Aleviten in Deutschland, Grundlagen, Veränderungsprozesse, Perspektiven* (Berlin: EZW, 2013), 171.

⁷⁴³ *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland* (Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2015), 14.

Hamburg Üniversitesi⁷⁴⁴ ve Weingarten Pedagoji Yüksekokulu'nda⁷⁴⁵ ek branş imkânı sunulmaktadır. Her eyalet eğitim politikalarını kendisi belirlediği için dini cemaatlerin din dersine yönelik başvurularını da her eyalete ayrı ayrı yapması gerekmektedir. Aleviler de yasa uyarınca Alevilik derslerine yönelik başvurularını her eyalette ayrı ayrı gerçekleştirmişlerdir. Ancak ilk başvuru Hamburg Eyaleti'nde yapılmış olmasına rağmen Berlin Eyaleti'ndeki okullarda Hamburg'dan önce Alevilik dersleri verilmeye başlanmıştır.

2.5.3. Alevilik Dersleri Başvurusu

Almanya'da Alevilik dersleri ilk olarak Mart 1995'te AABF'nin Federal Almanya'daki tüm Eyalet Kültür Bakanlıkları ve Eğitim Senatörlüklerine yapmış olduğu başvurularla gündeme gelmiştir. Yapılan başvurular arasında en hızlı ilerleme süreci Hamburg Eyaletinde yaşanmıştır.⁷⁴⁶ Türkçe ve Türk Kültürü Derslerinde genel olarak Sünni din algısının öğretilmesine itiraz eden veliler, 1991 yılında Hamburg AKM'nin organizesiyle bir araya gelmişler, çocuklarına Alevi inanç, tarih ve kültürü hakkında ders verilmesi için 300 imza toplayarak, Hamburg Okul Senatörlüğü'ne başvuruda bulunmuşlardır. 1991'de yapılan başvuru 1995'te Hamburg'da bulunan Hristiyan, Budist, Şii, Sünni ve Aleviler gibi değişik dini grupların bir araya geldiği “Dinler arası Din Eğitimi Çalışma Grubu” (Gesprächskreis interreligiöser Religionsunterricht) toplantısında “Religionsunterricht für Alle” (Herkes için Din Dersi) ile yeniden gündeme gelmiştir. Sık sık tekrarlanan toplantılarda Hamburg AKM'nin ısrarlı çalışmaları sonuç vermiş ve Alevilik “Religionsunterricht für Alle” (Herkes için Din Dersi) kapsamına alınıp 1997/1998 eğitim/öğretim sezonundan itibaren tamamı Protestan olan öğretmenler tarafından, cem, Muharrem orucu, aşure, semah ve rızalık konularıyla, eyalete bağlı

⁷⁴⁴ “Alevitische Theologie an der Universität Hamburg”, Kurumsal, <https://www.awr.uni-hamburg.de> (Erişim 28 Mart 2021).

⁷⁴⁵ “Die Alevitische Glaubenslehre und der interreligiöse Dialog”, Kurumsal, <https://aww-phweingarten.de> (Erişim 28 Mart 2021).

⁷⁴⁶ Hamburg Eyaleti genelinde Protestan Hristiyanlar çoğunluktadır. Eyalet okullarında Katolik din derslerine katılımın az olmasından dolayı Katolik Kilisesi kendi açmış olduğu kiliseye ait okullar dışında din dersi vermemektedir. Musevilerin de sayıca az olması, Katoliklerle benzer durumun yaşanmasına neden olmuştur. Bu sebepler eyalet okullarında 1945'ten beri Protestan din eğitiminin yaygın olarak verilmesini sağlamıştır. Ancak göçmen işçi nüfusunun artması, Protestanların kontrolündeki din derslerine farklı inançlardan öğrencilerin katılımını çoğaltmıştır. Ortaya çıkan bu yeni duruma çözüm bulma arayışları “Religionsunterricht für Alle” (Herkes için Din Dersi) projesini gündeme getirmiş ve bu da Alevilerin işini kolaylaştırmıştır. Geniş bilgi için bkz.; İsmail Kaplan, “Almanya'da Aleviliğin Din Derslerinde Öğretilmesi ya da Yer Alması ve Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu”, *folklor/edebiyat* VIII/29 (Ocak 2002), 227,228.

sınırlı sayıda okulda, pilot uygulama olarak ve 1-4. sınıfları kapsayacak şekilde öğretilmeye başlanmıştır.⁷⁴⁷ Aleviliğin Alevi öğretmenler tarafından Alevilik ders müfredatıyla öğretilmesi ise zamana yayılmıştır.

Alman okullarından müfredat uyarınca Alevilik dersleri verilmesine yönelik ilk başvuru 11. Mart 2000 tarihinde Baden-Württemberg Eyaleti Eğitim Bakanlığına yapılmıştır. Ardından sırasıyla 17. Mart 2000'de Hessen, 06.05.2000'de Berlin, 19.09.2000'de Bayern, 20.06.2001'de de NRW Eyaleti Eğitim Bakanlıklarına başvurular gerçekleşmiştir. Yapılan başvurular, AABF Alevilik Ders Komisyonu'nun hazırladığı 'Alevilik Ders Programı Taslağı'yla birlikte ilgili bakanlıklara sunulmuştur. Başvuruların ilgili bakanlıklarca işleme alınmasının ardından Aralık 2001'de Alevilik ve AABF hakkında bilir kişi raporu hazırlanmasına karar verilmiş ve bu konuyla ilgili Marburg Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ursula Spuler-Stegemann ve Köln Üniversitesi'nden Prof. Dr. Stefan Muckel görevlendirilmiştir.⁷⁴⁸ Spuler-Stegemann raporunu Temmuz 2003'te tamamlarken⁷⁴⁹ Muckel hazırladığı raporu Nisan 2004'te⁷⁵⁰ ilgili makamlara teslim etmiştir.

2.5.4. Müfredat Hazırlıkları

Alevilik derslerinin gündeme gelmesinden sonra Almanya'da yaşayan Alevilerin genelini kapsayan ilk toplantı AABF'nin Köln'de bulunan genel merkezinde 04.11.2000 tarihinde gerçekleşmiştir. AABF'nin organize ettiği toplantıya AABF'yi temsilen İsmail Kaplan konuşmacı olarak katılırken, o dönemde Almanya'da temsilciliği bulunan Cem Vakfı'nı ise Halis Özkan temsil etmiştir. Tüm Alevileri ilgilendiren bir toplantı olarak düşünüldüğü için FEK'i (Kürdistanlı Aleviler Federasyonu) temsilen de Şükrü Yıldız

⁷⁴⁷ İsmail Kaplan, "Religionsunterricht als kulturelle Bildung: Alevitischer Religionsunterricht an den Schulen", *Dossier zur Politik und Kultur, Islam - Kultur - Politik*, (Şubat 2011), 15; İsmail Kaplan, "Alevilik Dersleri Konusunda Görüşler", *Alevilerin Sesi* 57 (Eylül 2002), 38; Kaplan, "Almanya'da Aleviliğin Din Derslerinde Öğretilmesi", 224; Kaplan, *Alevice*, 144; Sökefeld, "Alevis in Germany", 168; Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 418; Sökefeld, "Sind Aleviten Muslime?", 208; Tosun - Zengin, "Almanya'daki Alevilik Din Dersi Programları", 347.

⁷⁴⁸ Kaplan, *Alevice*, 241.

⁷⁴⁹ Ursula Spuler-Stegeman, *Ist die Alevitische Gemeinde Deutschland e.V. eine Religionsgemeinschaft? Religionswissenschaftliches Gutachten*, Gutachten (Marburg: Ministerium für Schule, Jugend und Kinder des Landes NordrheinWestfalen, Temmuz 2003) (Ministerium für Schule, Jugend und Kinder des Landes NordrheinWestfalen).

⁷⁵⁰ Stefan Muckel, *Ist die Alevitische Gemeinde Deutschland e.V. eine Religionsgemeinschaft? Rechtsgutachten*, Gutachten (Köln: Instituts für Kirchenrecht und rheinische Kirchenrechtsgeschichte der Universität zu Köln, 13 Nisan 2004) (Instituts für Kirchenrecht und rheinische Kirchenrechtsgeschichte der Universität zu Köln).

davet edilmiştir. Toplantının Berlin Eyaleti Eğitim Bakanlığına yapılan başvurunun ardından gerçekleşmesi, AABF'nin Alevileri temsilen yapmış olduğu başvurusuna yönelik Alevi kamuoyunda meşruiyet arayışında olduğunu göstermektedir. Zira sunumların ana eksenini o güne kadar Eğitim Bakanlıklarına yapılmış olan başvuruların çerçevesini belirleyen AABF Alevilik Ders Komisyonu'nun hazırladığı “*Alevilik Ders Programı Taslağı*” belirlemiştir. Öğretmenlerin de arasında bulunduğu yaklaşık 50 kişiden oluşan toplantıda, AABF'nin hazırlamış olduğu taslak metin Cem Vakfı Almanya temsilciliği ve FEK'in de desteğini almış ve altı madde altında toplayabileceğimiz şu kararlara varılmıştır; 1- Alevilik Ders Program taslağının müfredat şekline dönüştürülmesi, 2- Eğitim Bakanlıklarıyla⁷⁵¹ ilişkilerin geliştirilmesi, 3- Aleviler arasında Pedagojik formasyonu olan eğitimcilerin Alevilik dersleri için hazır hale getirilmesi, 4- Alevi kurumları ve Alevi ebeveynlerin dersler konusunda bilgilendirilmesi, 5- Başta Alevi Akademisi olmak üzere, Kürt ve Türk kökenli öğretmenler eşliğinde diğer dini cemaatler ve okullarla diyalog halinde hareket ederek, Alevilik hakkında Alman kamuoyunun bilgilendirilmesi, 6- Alevilerin yaşadığı şehirlerde faaliyet gösteren özel eğitim kurumları ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte hareket ederek, Aleviliğin anlaşılmasını sağlayacak seminer ve toplantıların düzenlenmesi.⁷⁵² Alınan bu kararların üzerinde AABF'nin titizlikle durmaya çalıştığı görülmüştür. Nitekim AABF'nin 25/26 Kasım 2000 tarihinde Köln'de bulunan genel merkezinde toplanan 8. Olağan Genel Kurulun gündem maddelerinden birisi Alevilik dersleri olmuş ve alınan kararları uygulayıp takip etmek üzere Alevilik Dersleri Çalışma grubu oluşturulmuştur.⁷⁵³

2.5.5. Berlin'de Alevilik Dersleri

04.11.1998'de Berlin Eyalet İdare Mahkemesi, Berlin Eyaleti genelinde İslamrat'ı (Islamischen Föderation in Berlin)⁷⁵⁴ dini topluluk olarak tanıyarak, eyalet genelindeki okullarda İslam Din Derslerinin önünü açmış ve İslamrat'ı o tarihten beri eyalet okullarında verilmekte olan Sünni içerikli İslam derslerinin yürütücüsü olarak kabul etmiştir. Bu karar Berlin'de bulunan diğer Müslüman dernek temsilcileri tarafından tepkiyle karşılanmıştır. İslamrat'ın Berlin'de yaşayan tüm Müslümanları temsilen İslam

⁷⁵¹ Almanya Eyalet sistemiyle yönetildiği için her eyaletin kendi Eğitim Bakanlığı bulunmaktadır.

⁷⁵² “Alevilik dersleri için öğretmenler bir araya geldi”, *Alevilerin Sesi* 40 (Kasım 2000), 33.

⁷⁵³ “AABF Genel Kurula Gidiyor”, *Alevilerin Sesi* 40 (Kasım 2000), 12,13.

⁷⁵⁴ İslamrat içerisinde Avrupa Millî Görüş Teşkilatının etkin olduğu bir çatı örgütüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 181,182.

derslerine yürütmeye yetkili kılınması kararına karşı gösterilen tepkilerde AABF ve Berlin AAKM'nin başta DİTİB olmak üzere diğer Türk dernekleri ile birlikte hareket ettiği söylenmektedir.⁷⁵⁵ Okullarda İslam Dersleri uygulaması başlayınca, Sünni içerikli derslere çocuklarını göndermek istemeyen Aleviler, AABF ve Berlin AAKM öncülüğünde Eğitim Bakanlığına Alevilik derslerinin de kapsama alınması için başvuruda bulunmuştur.⁷⁵⁶ Bu aşamada dersin ismiyle ilgili yapılan görüşmelerde “Alevi-İslam Din Dersi” ismi ön plana çıkmış ve Havva Engin de ilk baskısı 2000 yılında yapılan “*Alevilik*” kitabında yayınlanan makalesinde *Alevi-İslam Dersi* başlığını kullanmıştır.⁷⁵⁷ Ancak sonraki süreçte sadece *Alevilik Dersi* isminin tercih edildiği görülmüştür. 2000 yılında yapılan Berlin Eyalet okullarında Alevilik dersleri verilmesine yönelik başvuru, 17.04.2002’de Eyalet Eğitim Bakanlığının onayından geçtikten sonra 19 Ağustos 2002’de başlayan 2002-2003 eğitim öğretim sezonundan itibaren AABF’nin hazırladığı 02.12.2001 tarihli “*İlkokullarda Alevilik İnanç Öğretimi*” müfredat programıyla⁷⁵⁸ uygulanmaya konulmuştur. Kehl-Bodrogi, Alevilik dersleri kararının, kamuoyunda “okullarda liberal Kur’an dersi”⁷⁵⁹ şeklinde yankı bulduğunu söylemektedir. İlk sezonda 10 okulda 51 öğrenciyle başlayan Alevilik derslerini vermek için beş öğretmen görevlendirilmiştir. Sonraki yıllarda derslere yönelik talep artınca öğretmen ihtiyacı hasıl olmuştur. Henüz Alevi öğretmenlere yönelik pedagojik/formasyon eğitimi verecek üniversite bulunmadığı için -istisnai bir uygulama olarak- Berlin Anadolu Alevileri Kültür Merkezi’nde sertifika programı düzenlenme kararı alınmıştır. Alevilik dersi verecek olan öğretmenlere yönelik olarak başlatılan ilk sertifika programı Eylül 2004’te başlamış ve 2005 yılı Şubat ayı içerisinde tamamlanmıştır. Berlin AAKM-Cemevi bünyesinde gerçekleşen Alevilik dersi öğretmenliği sertifika programına, 18 eğitimci katılmış ve 180 saatlik Alevilik içerikli eğitimden sonra katılımcılar Alevilik Dersleri

⁷⁵⁵ Tosun, “Almanya’da Alevi Din Derslerinin Tarihsel Gelişimi”, 100.

⁷⁵⁶ Şen - Aydın, *İslam in Deutschland*, 65; Halise Kader Zengin, “Almanya’da Alevilik Derslerinin Dini - Teolojik Yaklaşımları Üzerine Bir İnceleme”, *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu - Sempozyum Bildirileri* (Ankara: Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2011), II/1045.

⁷⁵⁷ Havva Engin, “Avrupa’da İnanç ve hayatın Diyalogu için: Alevi-İslam Dersi”, *Alevilik*, ed. İsmail Engin - Havva Engin, *İnsan ve Toplum Dizisi 19* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005), 499-504; Tosun, “Almanya’da Alevi Din Derslerinin Tarihsel Gelişimi”, 100.

⁷⁵⁸ Halise Kader Ayata, “Almanya’daki Alevilik Din Dersi Programlarında Diğer Dinler”, *II. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri* (Eskişehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Basımevi, 2016), 181; Kaplan, “Religionsunterricht als kulturelle Bildung”, 15.

⁷⁵⁹ Kehl-Bodrogi, “Alevitische Identitätspolitik in Deutschland”, 11,12; Kehl-Bodrogi, “Von Der Geheimen Glaubenslehre zur Öffentlichen Religion”, 462-466; Sökefeld, “Alevis in Germany”, 149; Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2015, 418.

Öğretmeni sertifikası almaya hak kazanmıştır. 2004-2005 eğitim-öğretim sezonunda 21 okulda 350 civarında öğrenci Alevilik derslerine katılırken, dersler 4 Alevi öğretmen tarafından verilmiştir.⁷⁶⁰

2.5.6. Hamburg’da Alevilik Dersleri “Religionsunterricht für Alle”

Hamburg Eyaleti’nde Aleviliğin din dersi müfredatlarına eklenmesi talebi Berlin’den önce 1995 yılında gündeme gelmiş olmasına rağmen gerçekleşme süreci zaman almıştır. Yukarıda da değinildiği gibi 1997/1998 eğitim öğretim sezonunda sınırlı sayıda okulda pilot olarak uygulanan Aleviliğin “Religionsunterricht für Alle” (Herkes için Din Dersi) içerisinde öğretilmesi tüm eyaleti kapsayacak şekilde 2004’te hayata geçirilebilmiştir. Spuler-Stegemann’ın Temmuz 2003’te hazırladığı Aleviliğin Sünni ve Şii İslam anlayışının yanı sıra üçüncü bir İslami din anlayışı olarak görülebileceğine dair bilir kişi raporu⁷⁶¹ Hamburg’daki okullarda Alevilik derslerinin de müfredata dahil edilmesine önemli bir katkı sunmuş olmalıdır. Nitekim raporun yayınlanmasından kısa bir süre sonra, Eylül 2003’te Hamburg Eğitim senatörlüğüne Alevi öğrencilerine yönelik “Religionsunterricht für Alle” (Herkes için Din Dersi) kapsamında ancak Aleviliği inanç olarak anlatan müfredat içeriği ile Alevilikle ilgili konuların okutulmasına yönelik başvuru, 20 Şubat 2004 tarihinde karara bağlanarak kabul edilmiştir.⁷⁶² Kabul kararının ardından Alevi öğretmenlerin de “Religionsunterricht für Alle” dersi verecek öğretmenler listesine alınmasının önü açılmış ancak dersin “Dinler arası Din Eğitimi Çalışma Grubu” (Gesprächskreis interreligiöser Religionsunterricht) içerisinde temsil edilen Hristiyan, Budist, Yahudi ve Müslüman grupların tamamını kapsıyor olması süreci yavaşlatmıştır. Protestan öğretmenlerin verdiği, Aleviliği müfredat dahilinde inanç olarak işleyen Alevilik derslerine, Hamburg Eğitim Senatörlüğü’ne bağlı okullarda 2004-2005 eğitim öğretim sezonundan itibaren başlanmıştır. 13 Kasım 2012’de Hamburg Eyalet

⁷⁶⁰ Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 40,41; Seyit Ali Dikmen, “İlk Alevilik Öğretmenleri Mezun Oluyor”, *Alevilerin Sesi* 81 (Ocak 2005), 43; Numan Emre, “Berlin’de Alevilik dersleri uygulaması”, *Alevilerin Sesi* 83 (Mart 2005), 23. Alevilerin Sesi Ekim 2002 sayısında Ferhat Güneyli imzasıyla yayınlanan haberde toplamda 7 okulda verilen Alevilik derslerine 60 öğrencinin katıldığı ve dersler için 4 öğretmenin görevlendirildiği söylenmektedir. Aynı haberde Berlin genelinde 200 civarında başvuru olduğu ancak öğrencilerin 50 ayrı okulda olmalarından dolayı 7 okulda verilen derslere katılımda zorluklar yaşandığı bildirilmiştir. Bkz.; Ferhat Güneyli, “Bir rüya gerçek oldu: Berlin’de Alevilik Dersleri başladı...”, *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 16.

⁷⁶¹ Spuler-Stegeman, *Religionswissenschaftliches Gutachten*.

⁷⁶² Kaplan, “Hamburg’da Alevilik”, 9. Hamburg Eyaleti’ndeki uygulama kapsamında bütün inançlar için tek bir din dersi bulunmakta ve her din eşit bir şekilde o din dersi içerisinde anlatılmaktadır. “Religionsunterricht für Alle” (Herkes için din dersi) kapsamında bütün öğrenciler için ortak bir din dersi programı oluşturulmuş ve Alevilik de bu programa dahil edilmiştir.

Hükümetiyle eyalette temsil edilen AABF'nin de dahil olduğu Müslüman dini cemaatler arasında imzalanan "Hak Eşitliği Anlaşması"⁷⁶³ sonucunda elde edilen hakların bir sonucu olarak Hamburg Üniversitesi bünyesinde 2015 yılında Alevi Teolojisi bölümü açılmış ve Alevi kökenli öğrenciler Alevilik dersleri için gerekli olan formasyon eğitimlerini bu bölümde tamamlamışlardır. Alevilerde dahil olmak üzere diğer inançlara mensup öğretmenlerin "Religionsunterricht für Alle" derslerinde eğitmen olarak görev almaları, Hamburg Üniversitesi, Alevi Teolojisi bölümünde düzenlenen seminerlere katılıp, gerekli eğitimlerini tamamlamalarının ardından⁷⁶⁴ 2020/2021 eğitim öğretim sezonunda gerçekleşme imkânı bulmuştur.⁷⁶⁵

2.5.7. Kuzey Ren Vestfalya'da Alevilik Dersleri

1986'dan beri Kuzey Ren Vestfalya Eyaleti Kültür Bakanlığı Müslüman çocuklara yönelik din dersini anadil dersleri kapsamında vermeye başlamıştır.⁷⁶⁶ Bu bağlamda Türk çocuklarına yönelik genel İslam anlayışı esas alınarak verilen derslere Alevi öğrencilerin katılımının az olduğu veyahut da hiç olmadığı görülmüştür. AABF anadil dersleri içerisinde din dersi verilmesine ve Sünni İslam bilgileri içermesine, Alevi çocukların katılmadığını beyan edip bu durumun Alevi çocukların anadil derslerine katılımını engellediğini ve bu sebeple Anadillerini öğrenemediklerini ileri sürerek, itirazda bulunmuş ve Aleviliğin de anadil dersleri müfredatına dahil edilmesini talep etmiştir. 1999 yılında NRW Kültür Bakanlığının "Almanca İslam Bilgisi" dersini, din bilgisi dersi olarak gündemine alması ve 27 ayrı okulda pilot proje olarak uygulamaya başlaması AABF için bir fırsat olmuştur. AABF, anadil derslerine yönelik Aleviliğin müfredata alınmamış olmasını da gerekçe göstererek, Haziran 2001'de NRW eyalet okullarında Almanca Alevilik dersleri verilmesi için başvuru yapmıştır.⁷⁶⁷ Başvuru süreci

⁷⁶³ Bürgerschaft der Freien und Hansestadt Hamburg, Mitteilung des Senats an die Bürgerschaft (Mitteilung des Senats), 20/5830 (13 Kasım 2012), 15-18. Anlaşmanın Türkçe tercümesi için bkz.; "Hamburg Devlet Anlaşması", *Alevilerin Sesi* 166 (Aralık 2012), 10-12.

⁷⁶⁴ Dersi verecek öğretmenlerin, eğitim fakültesi mezunu olmalarının yanı sıra ek branş olarak ilgili din dersinde de formasyon eğitimi almış olmaları gerekmektedir. Alevilik dersleri verecek öğretmenler için hali hazırda Hamburg Üniversitesi ile Weingarten Pedagoji Yüksekokulu'nda ek branş öğrenimi görme imkânı bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; "Alevitische Glaubenslehre"; "Alevitische Theologie".

⁷⁶⁵ Patric Seibel, "Religionsunterricht für alle; Ein Modell für Hamburg", Haber, <https://www.deutschlandfunk.de> (06 Şubat 2020).

⁷⁶⁶ İlgili uygulamanın detayları için bkz.; Nevzat Yaşar Aşıkoğlu, *Almanya'da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), 55-63.

⁷⁶⁷ Kaplan, *Alevice*, 144; Kaplan, "Almanya'da Aleviliğin Din Derslerinde Öğretilmesi", 223; Kaplan, "Alevilik Dersleri Konusu", 38,39; "Islamkunde (Islamische Unterweisung)", Resmi, <https://www.schulministerium.nrw/> (Erişim 20 Mart 2021).

devam ederken başta DİTİB olmak üzere diğer İslami cemaatlerle de koordinasyon içerisinde çalışmaya gayret eden Alevi yetkililer, İslam dersleri içerisinde Aleviliğin de işlenmesi gerektiğini gündeme getirmeye çalışmışlardır.⁷⁶⁸ Ancak görebildiğimiz kadarıyla bu konuda Duisburg AKM’de düzenlenen ve Duisburg Başkonsolosu Ateş Öktem, Eğitim Ataşesi Necmi Kıral ve konsolosluk yetkililerinin hazır bulunduğu “*İslam Din Dersi ve Alevilik Paneli*” haricinde başka bir gelişme yaşanmamış ve Aleviler, İslam Din Dersinden bağımsız Alevilik Dersi üzerinde durmuşlardır. AABF’nin “Religionsgemeinschaft” olduğunu onaylayan Bilirkişi Raporlarının yayınlanmasının ardından AABF ile NRW Eyaleti Eğitim Bakanlığı arasında 26.10.2004 tarihinde öğrencilerin tespiti, derslerin içeriği ve öğretmenlerin eğitimine dair konular hakkında görüşmeler başlamıştır. AABF’nin gerekli yükümlülükleri yerine getirmesi ve görüşmelerin olumlu sonuçlanması üzerine 2008/2009 eğitim öğretim sezonundan itibaren Alevilik dersleri NRW Eyaletindeki devlet okullarında okutulmaya başlanmıştır.⁷⁶⁹

2.5.8. Bavyera’da Alevilik Dersleri

Bavyera’da Alevilik derslerinin ilk olarak gündeme gelmesi Bavyera Eyaleti Kültür Bakanlığı’nın düzenlediği ve Bavyera Eyaletinde temsil edilen diğer Müslüman cemaatlerle birlikte AABF’nin de iştirak ettiği toplantıda gerçekleşmiştir. 12.03.2001 tarihinde yapılan toplantıya AABF’nin yanı sıra DİTİB, Millî Görüş ve VİKZ gibi diğer Müslüman organizasyonlar da katılmıştır. Toplantıda Bavyera genelinde okutulması düşünülen İslam Din Dersleri hakkında görüş bildirildikten sonra bakanlık İslam derslerinin verilmesinde Müslüman cemaatlerin yetkili olacağını açıklamıştır. Çalışmaların daha hızlı ilerlemesi için de bakanlıkla Müslüman cemaatler arasında koordinasyonu sağlayacak bir temsilcinin Müslüman dernekler tarafından seçilmesi bakanlık yetkilileri tarafından önerilmiştir. AABF temsilcileri toplantıda Sünni cemaat temsilcilerinin fazla olmasından dolayı, seçilecek yetkilinin de Sünni olacağından çekinerek, bu yönde bir adımı kabul etmeyeceklerini 2 Temmuz 1993’te Sivas’ta gerçekleşen olayları da gerekçe göstererek kabul etmemişlerdir. Toplantıya Millî Görüşü temsilen katılan yöneticinin Berlin’de verilmekte olan İslam Din Derslerine Alevi öğrencilerin katılmadığını söylemesi Alevi temsilcilerin elini güçlendirmiş ve Bavyera

⁷⁶⁸ Çimen, “NRW Alman okullarında İslam din dersi ve Alevilik”, 27.

⁷⁶⁹ Kaplan, *Alevice*, 147,148.

Eyaleti genelinde Alevi öğrencilere yönelik Sünni İslam'dan farklı bir din dersi talebinin dillendirilmesine vesile olmuştur. Bavyera Kültür Bakanlığı'nın da Alevilerden gelen talebe olumlu yaklaşmasıyla birlikte Alevilik Dersleri için girişimlere başlanmıştır.⁷⁷⁰ Yedi yıl süren çalışmaların ardından 2008/2009 eğitim öğretim sezonu ile birlikte Bavyera Eyaleti'ne bağlı devlet okullarında üç öğretmen ve 8 farklı okulda Alevilik dersleri başlamıştır.

2.5.9. Aşağı Saksonya'da Alevilik Dersleri

11 Eylül 2001 terör saldırıları Müslümanlara yönelik her alanda olduğu gibi din eğitimi alanında da etkisini göstermiştir. Hükümet yetkilileri Müslüman gençlerin terör örgütlerinin radarına girerek radikalleşmelerini önlemek için devlet okullarında İslam din dersi projesini gündeme getirmişlerdir. Müslümanların yaşadığı tüm eyaletleri içine alacak proje kapsamında din eğitiminin devlet kontrolünde verilmesi amaçlanmıştır. Aşağı Saksonya (Niedersachsen) Eyalet parlamentosu da bu çerçevede konuyu gündemine almış ve Eğitim Bakanı Renate Jürgens-Pieper öncülüğünde aralarında AABF yetkililerinin de bulunduğu Müslüman dernek temsilcilerini din derslerini görüşmek üzere 02.09.2002 tarihinde toplantıya davet etmiştir. Toplantıda Sünni Müslüman öğrencilere yönelik İslam derslerinin yanı sıra Alevilik dersleri de gündeme gelmiş ve bir sonraki eğitim öğretim sezonunda geçerli olmak üzere başlaması düşünülen dersler için müfredat hazırlama komisyonu oluşturulmasına karar verilmiştir. Alevi öğrencilere verilmesi düşünülen dersleri Eğitim Bakanlığı personeli arasında Alevi inancına mensup öğretmenlerin vermesi gerektiği üzerinde durulmuş, eğer yeteri sayıda Alevi kökenli öğretmen bulunamazsa, yeni yapılacak atamalarda Alevi kökenli öğretmenlerin alımına öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁷¹ Aşağı Saksonya Eyaletinde Alevilik derslerinin AABF tarafından hazırlanan müfredata uygun bir şekilde uygulanmasına ise 2010/2011 eğitim öğretim sezonunda başlanılmıştır.

2.5.10. Baden-Württemberg'de Alevilik Dersleri

Baden-Württemberg Eyaleti'nde İslam dersleri gündeme gelince derslerin içeriğinin belirlenmesi için bir komisyon oluşturulmuş ve Aleviler de Mart 2000'de Alevilik Dersleri için ayrı başvurusu yapmış olmalarına rağmen bu komisyonda temsil

⁷⁷⁰ Hasan Öğütçü, "İlk okullarda (Grundschule) Alevilik Dersleri için Bayern'de olumlu adım atıldı", *Alevilerin Sesi* 44 (Nisan 2001), 15; Tosun, "Almanya'da Alevi Din Derslerinin Tarihsel Gelişimi", 101.

⁷⁷¹ "Niedersachsen'de Din Dersleri Çalışması", *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 19.

edilmiştir. Komisyonda Alevilik dersleri, İslam dersleri kapsamında gündeme alınmış ve her iki dersin birlikte aynı müfredat içerisinde verilmesi tartışılmıştır.⁷⁷² Ancak Aleviler bunun sakıncalı olacağını düşünerek karşı çıkmıştır. Baden-Württemberg Kültür Bakanlığı, İslam Dersleri Komisyonu'nda AABF'yi temsilen bulunan Hasan Gazi Öğütçü'nün bu yöndeki kişisel gayretleri sonuç vermiş ve Alevilik Dersi için ayrı bir müfredat hazırlanmıştır. Mayıs 2004'te ise Aleviliğin İslam dersi kapsamından çıkartılarak bağımsız bir ders olarak okutulması kararlaştırılmıştır. İlk etapta 2005/2006 eğitim yılında uygulanmak üzere, Wiesloch, Mannheim, Stuttgart ve Geislingen gibi Alevilerin yoğun olarak yaşadığı şehirler pilot bölge olarak Kültür Bakanlığı'na önerilmiştir.⁷⁷³ Ancak projenin hayata geçirilmesi için gerekli olan önkoşulların tamamlanması zaman aldığından Alevilik dersleri 2006/2007 eğitim öğretim sezonunda Mannheim ve Villingen-Schwenningen şehirlerinde, toplam 2 okulda hayata geçirilebilmiştir.⁷⁷⁴ Derslerde görev alacak öğretmenlerin eğitimi içinse AABF Baden-Württemberg Eyaleti eğitim sorumlusu Hasan Gazi Öğütçü'nün başvurusu ve Weingarten Pedagoji Yüksekokulu öğretim üyesi Dunja el Missiri'nin özel gayretleri sonucunda Weingarten Pedagoji Yüksekokulu bünyesinde 15 Temmuz 2011'den itibaren ilk etapta pilot proje şeklinde Alevi kökenli öğretmenlere pedagojik formasyon eğitimi verilmeye başlanılmıştır. Böylelikle Alevilik, -Alevilik dersleri özelinde, öğretmenlere yönelik sınırlı bilgiler içeren pedagojik formasyon eğitimi şeklinde uygulama alanı bulsa da akademik alanda ilk defa üniversite bünyesinde ayrı bir teoloji bilim dalı olma hakkını elde etmiştir. Pilot projenin başarılı olmasının yanı sıra, Baden-Württemberg eyaletindeki Alevilik Derslerinin ve dersler için gerekli öğretmen ihtiyacının devam etmesi üzerine, 2013/2014 Güz yarıyılından itibaren geçerli olmak üzere Weingarten'da Pedagojik formasyon eğitimi uygulaması Baden-Württemberg Eğitim Bakanlığı'nca da onaylanarak resmîyet kazanmıştır. Weingarten Pedagoji Yüksekokulu'ndaki formasyon eğitimi devam etmektedir.⁷⁷⁵

⁷⁷² Kaplan, "Almanya'da Aleviliğin Din Derslerinde Öğretilmesi", 224; "Alevilik Dersleri Baden-Württemberg'te", *Alevilerin Sesi* 74 (Nisan 2004), 9.

⁷⁷³ Taner Boyraz, "Baden Württemberg'de Alevilik Dersleri atağı", *Alevilerin Sesi* 75/76 (Temmuz 2004), 39.

⁷⁷⁴ İsmail Kaplan, "Alevitische Religionsunterricht an den Schulen; Grundlagen, Wege und Perspektiven", *Alevilerin Sesi* 140 (Temmuz 2010), 32; Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 418; Zengin, "Alevilik Derslerinin Dini - Teolojik Yaklaşımları", II/1045.

⁷⁷⁵ Hasan Gazi Öğütçü, "29.12.2018 tarihli görüşme". Çopur - Aksünger, "Die Aleviten unter der AKP-Regierung", 601,602; *Alevilerin Sesi* dergisinde yayınlanan habere göre Alevilik dersi öğretmenliği için formasyon eğitimine 13 Mayıs 2011'den itibaren başlanıldığı söylenmektedir. Bkz.; Hazal Ağtaş -

2.5.11. Alevilik Derslerinin Genel Durumu

Spuler-Stegeman ve Muckel'in hazırladığı bilirkişi raporları ışığında NRW Eyalet Parlamentosu'nun Aralık 2004'te AABF'yi "Religionsgemeinschaft" olarak tanıdığını açıklaması⁷⁷⁶ Alevilik Dersleri başvurularında AABF'nin elini güçlendirmiştir. Nitekim 2002'de Berlin Eyaleti'nde başlayan Alevilik dersleri, ilgili tanınmanın ardından Federal Anayasanın 7. Maddesinin 3. Bendi uyarınca ilk olarak 2006/2007 eğitim öğretim sezonunda Baden-Württemberg Eyaletinde uygulanmıştır. Bu uygulamayı 2008/2009'da eğitim-öğretim sezonunda 11 ayrı okulla NRW ve 8 farklı okulla da Bavyera Eyaletleri takip etmiş⁷⁷⁷ ve 2009/2010'da da Hessen Eyaletinde üç ayrı şehirdeki 5 farklı okulda dersler uygulanmaya başlamıştır.⁷⁷⁸ Niedersachsen Eyaleti'nde üç, Saarland Eyaleti'nde iki okulda 2010/2011 yılında, Reinland-Pfalz Eyaletinde ise 2013/2014 döneminde Alevilik Dersleri okul müfredatına eklenmiştir.⁷⁷⁹ Hali hazırda Almanya'da bulunan 16 eyaletin 8'inde doğrudan Alevilik dersleri verilmekte olup, dersi okutan öğretmenlerin maaşları bağlı olunan eyalet hükümetlerince karşılanmaktadır.⁷⁸⁰ Hamburg Eyaletinde ise "Religionsunterricht für Alle" içerisinde diğer dini inançlarla aynı kategoride değerlendirilerek okutulmaktadır.

AABF, Eğitim Bakanlıklarına yaptığı okullarda Alevilik derslerinin okutulmasına dair başvuruların hemen ardından derslerin içeriğine yönelik müfredat çalışması başlatmıştır. İlk olarak "Alevilik Ders Programı Taslağı" hazırlanmış ve Kasım 2000'de AABF'den bağımsız kurumsallaşan CEM Vakfı ve FEK gibi diğer Alevi kurumlarının bilgisine sunulmuştur.⁷⁸¹ Bu taslak metin NRW Eyaleti Eğitim Bakanlığı temsilcileriyle birlikte Kasım 2005 ve Mart 2007'de yapılan ve başkanlığını Bülent Uçar'ın yaptığı Ders

Gülpınar İçboyun, "Seminar der Alevitischen Terminologie und Einführung in die alevitischen Quellen an der Pädagogischen Hochschule Weingarten", *Alevilerin Sesi* 178 (Ocak 2014), 29.

⁷⁷⁶ Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 40; Kaplan, *Alevice*, 147.

⁷⁷⁷ Kaplan, 2008/2009'daki Alevilik derslerine giren toplam öğrenci sayısını 530 olarak vermekte ve beş yıl sonraki hedefin 5.000 sayısına ulaşmak olduğunu söylemektedir. Ancak günümüz itibarıyla Alevilik derslerine katılan öğrenci sayısı 1.000 ile 1.300 arasında değişmektedir. Bkz.; Kaplan, *Alevice*, 150.

⁷⁷⁸ Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 418; Kaplan, *Alevice*, 148; Zengin, "Alevilik Derslerinin Dini - Teolojik Yaklaşımları", II/1045; Tosun, "Almanya'da Alevi Din Derslerinin Tarihsel Gelişimi", 102; Tosun - Zengin, "Almanya'daki Alevilik Din Dersi Programları", 347; Kaplan, "Religionsunterricht als kulturelle Bildung", 15.

⁷⁷⁹ Kaplan, "Alevitische Religionsunterricht an den Schulen"; Halise Kader Zengin, "İki Ülke Arasında Okullarda Değişen, Gelişen, Evrilen Alevilik (!) (Almanya-Türkiye Örneği Üzerine Bir Karşılaştırma)", *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014), 2. Cilt/591; Ayata, "Alevilik Din Dersi Programları", 180.

⁷⁸⁰ Deniz Coşan-Eke, "Almanya'daki Alevi Örgütlenmesi ve Kazanımları", *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi* 309-310 (Ocak 2015), 96; Kaplan, "Religionsunterricht", 171-182.

⁷⁸¹ "Alevilik dersleri için öğretmenler bir araya geldi", 33.

Plan Komisyonu toplantılarında genişletilmiştir. Genişletilen metin federasyon yetkilileri, dernek yöneticileri, Alevi öğretmenler, Dede/analar bir araya geldiği toplantılarda tartışılarak 14 Haziran 2007 tarihinde *Alevilik Dersi Müfredatı*'na (Lehrplan Alevitischer Religionsunterricht) dönüştürülmüş ve AABF'ye tüm derneklere gönderilerek görüş istenmiştir. Son olarak 29 Eylül 2007'te toplanan AABF Genel Kurulu'nda da gündeme getirilen müfredat 15.10.2007'de son şeklini aldıktan sonra NRW Eğitim Bakanlığı'na teslim edilmiştir. Bakanlık, yetkili kurumların olur vermesinin ardından 01.08.2008'de müfredatın onaylandığını ve uygulanabilir olduğunu AABF yetkililerine duyurmuştur.⁷⁸² İlkokul birinci sınıftan dördüncü sınıfa kadar uygulanan müfredat başta Bavyera olmak üzere Alevilik derslerinin uygulandığı diğer eyaletlerde de aynı şekliyle kabul edilmiştir. Alevilik derslerinin ortaokul ve üzeri okullarda da uygulanabilmesi için gerekli olan müfredat ise 13.02.2012 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere NRW Eğitim Bakanlığı'nın onayıyla yürürlüğe girmiştir.⁷⁸³ Uçar, NRW' eyaletindeki Alevilik derslerine katılımın çok düşük olduğunu ve bu yüzden öğretmen ihtiyacı olmadığını söylemektedir.⁷⁸⁴ Ancak Uçar'ın gözden kaçırdığı gerçek; aynı okulda yeter sayıyı bulamadıkları için farklı okullardan öğrencilerin bir nevi taşımali eğitim sistemiyle Alevilik dersinin açıldığı okula gitmek zorunda kaldığı ve bu nedene bağlı olarak derslerin normal okul saatleri dışında yapıldığıdır. Okul dışında, müzik, spor vb. aktivitelerle de çocuklarını desteklemek isteyen veliler, tercih yapmak zorunda kaldıklarında, uzak bir okulda verilen Alevilik dersleri yerine spor ve müzik gibi aktivitelere yönelmektedirler. Bu durum da katılımın düşük olmasının en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Bir diğer etkeni de Yaman'la görüşen öğrenci velisinin "...ben nasıl çocuğuma Alevilik derslerine git derim, Sünni arkadaşlarına bunu nasıl söyler..."⁷⁸⁵ şeklinde dile getirdiği cümlede aramak gerektiği kanaatindeyiz. Ancak buna rağmen Çopur ve Aksünger, öğrenci sayısı vermeden 2017 yılı itibariyle Almanya genelinde 67 öğretmen tarafından, 100 farklı okulda Alevilik derslerinin okutulduğunu söylemektedir.⁷⁸⁶ 2020/2021 eğitim/öğretim yılı güncel verilerine göre ise öğrenci

⁷⁸² *Lehrplan für die Grundschule in Nordrhein-Westfalen: Alevitische Religionsunterricht, Klasse 1 bis 4* (Düsseldorf: Ministerium für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen, 2008, Heft 2013); Kaplan, *Alevite*, 148,149; Uçar, "Almanya'da Alevilik", 75.

⁷⁸³ *Kernlehrplan für die Sekundarstufe I in Nordrhein-Westfalen: Alevitische Religionslehre* (Düsseldorf: Ministerium für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen, 2012, Heft 5024).

⁷⁸⁴ Uçar, "Almanya'da Alevilik", 75.

⁷⁸⁵ Yaman, "Avrupa'da Alevilik ve Sorunları", 11.

⁷⁸⁶ Çopur - Aksünger, "Die Aleviten unter der AKP-Regierung", 601,602.

sayısında belirgin bir azalmanın olduğu görülmüştür. 40 öğretmen tarafından okutulan Alevilik derslerine katılım gösteren öğrenci sayısının 850 olduğu tarafımıza bildirilmiştir. Öğrenci sayındaki azalmanın ana gerekçesi ise, farklı okullardan öğrencilerin Alevilik dersleri için bir araya gelmesiyle oluşturulan sınıfların, “Pandemi” şartlarından dolayı öğrenci transferi yapılamayışı nedeniyle en aza indirgenmesi olarak açıklanmaktadır.⁷⁸⁷

İlk olarak NRW Eyaleti için hazırlanan ancak genel olarak diğer eyaletlerde de uygulanan⁷⁸⁸ İlkokul (Grundschule) Alevilik Dersleri Müfredatına göz attığımızda 4 ana konu başlığı altında öğretildiğini görmekteyiz. Bu başlıklar; 1- İnsanın, Doğa, Teknik ve Tarihle ilişkisi, 2- İnsanın diğer insanlarla ilişkisi, 3- İnsanın kendisiyle ilişkisi, 4- İnsanın Tanrı ve diğer Dinlerle ilişkisi şeklinde sıralanmaktadır.⁷⁸⁹ Bu sıralamaya göz attığımızda Havva Engin’in “*İnancın Hayattaki Fonksiyonu*” olarak tanımladığı⁷⁹⁰ ilkelerin gözetildiğine şahit olmaktayız. Ortaokul ve üst seviye için kabul edilen müfredatın konu başlıkları ise şu şekilde oluşmuştur; 1- Alevilikte Tanrı ve İnsan ilişkisi, 2- Alevi İnanç ve İnancın uygulanışı, 3- Sorumlu yaşam biçimi, 4- Alevilikte Bayram ve Anma günleri, 5- Alevi Tarihinin gelişimi, 6- Diğer dinler ve dünya görüşleri.⁷⁹¹ Hali hazırda NRW Eyaleti dışında Hessen ve Baden-Württemberg Eyaletlerinde de uygulanan üst sınıflar için Alevilik Dersleri müfredat konularının NRW Eyaleti için hazırlanan müfredat konu başlıklarıyla aynı olduğunu yapmış olduğumuz müfredat taraması sırasında görmüş bulunmaktayız.⁷⁹²

Halise Kader Zengin, Alevi Din Dersinin Almanya’da, İslam Din Dersinin yanında ayrı bir ders olarak var olma çabasını, ayrı din veya ayrı mezhep-din olma gayreti olarak yorumlamaktadır.⁷⁹³ Mehmet Ertan ise Almanya’daki okullarda Alevilik dersleri verilme hakkının elde edilmesini, Aleviliğin kendine özgü bir inanç olması merkezinde

⁷⁸⁷ Hazal Kaya, *Alevilik Dersleri* (Mektup 20 Nisan 2021).

⁷⁸⁸ Berlin’de 2002’de uygulamaya konulan müfredat programı da değiştirilmiş ve NRW için hazırlanan müfredata geçilmiştir. Bkz.; Ayata, “Alevilik Din Dersi Programları”, 181.

⁷⁸⁹ *Alevitische Religionsunterricht*, 20-26. Müfredatın detaylı bir incelemesi için bkz.; Tosun - Zengin, “Almanya’daki Alevilik Din Dersi Programları”, 345-383.

⁷⁹⁰ Engin, “Alevi-İslam Dersi”, 503. Müfredatın teolojik açıdan detaylı bir incelemesi için bkz.; Zengin, “Alevilik Derslerinin Dini - Teolojik Yaklaşımları”, II/1048-1063. AABF Alevilik dersleri koordinatörü Hazal Kaya’nın tarafımızla paylaştığı bilgilere göre aynı yıl Alevilik derslerine giren öğrenci sayısı 1404 olarak tespit edilmiştir.

⁷⁹¹ *Alevitische Religionslehre: Sekundarstufe I*, 12,13.

⁷⁹² *Das neue Kerncurriculum für Hessen Sekundarstufe I - Hauptschule; Alevitische Religion* (Wiesbaden: Hessisches Kultusministerium, 2020), 13-35; *Gemeinsame Bildungsplan der Sekundarstufe I; Alevitische Religionslehre* (Stuttgart: Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, 2016, Az. 32-6510.20/370/291), 10-31.

⁷⁹³ Zengin, “Alevilik Derslerinin Dini - Teolojik Yaklaşımları”, II/1063.

elde edilmiş bir hak olarak ele almaktadır.⁷⁹⁴ Benzer bir yaklaşımı Tosun da sergilemekte ve Alevilik dersleri verme hakkının kazanılmasıyla birlikte, Aleviliğin ayrı bir din olarak tanındığını ileri sürmektedir.⁷⁹⁵ Ancak Alman devletinin herhangi bir dini, içerik yönünden tanımlama hakkının bulunmadığını, mevcut cemaatlerin yasal sınırlar içerisinde kalarak örgütlenmesi ve kendi dini kurumlarını oluşturması halinde, devletten talepte buldukları kamusal tüzel kişilik hakkını karara bağladığını belirtmek isteriz. Kamusal Tüzel kişilik hakkı elde eden dini cemaatler, bu hakkın bir gereği olarak özerk hareket etmekte ve vergi toplayabilmektedirler. Anayasanın 4'cü maddesi ise vatandaşların istediği dini seçme özgürlüğüne sahip olduğu ve başkalarını rahatsız etmediği müddetçe dini ibadetlerini yerine getirmekte sorun yaşamayacağını garanti altına almaktadır.⁷⁹⁶ Dolayısıyla Aleviliği Alman devletinin nasıl yorumladığı değil, kurumsal bir kimlik olarak AABF'nin nasıl tanımladığı esas alınmakta ve dini pratikler AABF'nin ilkelerine göre uygulanmaktadır. AABF'nin 1998 yılında kabul ettiği ve halen geçerli olan Alevilik tanımına göre “*Alevilik; Allah, Muhammed, Ali kutsallığını kalbinde taşıyan ... şeriatın bağnaz kurallarına bağlı olmayan ve onu reddeden, İslam Dini'ni kendine göre -Sünni inancının dışında- yorumlayan; ... İnsan-ı Kamil yani erdemli insan yaratmayı öngören, korkuyu aşip sevgiyle tanrıya yönelen, En-el Hak ile insanın özünde tanrıyı gören, yaradan ile yaradılan ikiliğinden Vahdet-i Vücut'a (Varlık Birliği) varan, ... tüm bunları Kırklar Cem'inden alınan ilhamla yürüten canların inanç sistemidir*”⁷⁹⁷ şeklinde tarif edilmiş ve 2004'teki kurultayda da aynı şekilde onaylanmıştır.⁷⁹⁸ Alevilerin Alevilik dersleri üzerinden Alman devletiyle olan ilişkilerini gösteren en açıklayıcı tanım; Alman devletinin AABF'yi dini cemaat statüsünde görüp, İslam içinde mi yoksa kendine özgü bir inanç mı olduğu tartışmasına girmeden, Şahin'in de altını çizdiği gibi Alevilik dersleri özelinde resmi muhatap olarak seçmesi olmuştur.⁷⁹⁹

Gümüş'ün yerinde tespiti ile Alevilik dersleri sadece AABF'nin üyeleri üzerindeki etki alanını genişletmekle kalmamış aynı zamanda sadece dedeler eliyle aktarılan Alevilik inancının bir müfredat dahilinde okullarda öğrencilere ocakzade olmayan öğretmenlerce sunulmasına da vesile olmuştur.⁸⁰⁰ Bu durum Aleviler arasındaki

⁷⁹⁴ Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 225.

⁷⁹⁵ Tosun, “Almanya’da Alevi Din Derslerinin Tarihsel Gelişimi”, 102.

⁷⁹⁶ *Grundgesetz*, 13,93,98,99.

⁷⁹⁷ *AABF Programı*, 1998, 9.

⁷⁹⁸ “AABF Programı”, Mayıs 2004.

⁷⁹⁹ Şahin, “Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik”, 151.

⁸⁰⁰ Gümüş, “Değişen Alevilik”, 521,522,525.

yöresel ve ocaklardan kaynaklı farklılıkların Alevilik dersleri bünyesinde erimesine neden olmuş ve Alevilik; AABF'nin kendisine üye dernekler genelinde sürdürmekte olduğu her yerde aynı ritüelin yürütülmesi zorunluluğunun bir devamı olarak Alevilik Dersleri özelinde de tek tipleştirilmiş bir yapıya kavuşmuştur. Ayrıca AABF tarafından onaylanmayan bir öğretmenin Alevilik dersi vermesinin mümkün olmayışı ve müfredatın da AABF'nin Alevilik anlayışı çizgisinde hazırlanmış olması bu tek tipçi yapının boyutlarını göstermesi açısından önemli bir detaydır.

2.6. Kamu Tüzel Kişiliği

16 Eyaletten oluşan Federal Almanya Cumhuriyeti'nde her eyalet iç işlerinde bağımsız hareket ettiği için kendi anayasasına sahiptir. Almanya Hıristiyan bir ülke olmasına rağmen, halen yürürlükte olan 11 Ağustos 1919 tarihli Weimar Anayasasının 137'ci maddesine⁸⁰¹ göre devletin tüzel kişiliği herhangi bir kilisenin kontrolünde olmadığı gibi devlet de herhangi bir kiliseyi resmi kilise olarak kabul etmemektedir. Ancak dini cemaatler yasal sınırlar içerisinde kalmak koşuluyla örgütlenebilmekte ve kendi dini kurumlarını oluşturarak devletten kamusal tüzel kişilik talep edebilmektedirler. Kamusal Tüzel kişiliğin bir sonucu olarak dini cemaatler özerk hareket etmekte ve vergi toplayabilmektedirler.⁸⁰² Anayasanın 4'cü maddesi uyarınca herkes istediği dini seçme özgürlüğüne sahip olduğu gibi başkalarını rahatsız etmediği müddetçe dini ibadetlerini yerine getirme hakkına da sahiptir.⁸⁰³ Bir dini cemaatin kamusal tüzel kişilik kazanabilmesi için ilgili yasaya göre tüzük ve üye sayısı⁸⁰⁴ ile kurumsal devamlılığını garanti etmesi ve kanunlara uygun davrandığını göstermesi gerekmektedir. Bu ön koşullar tamamlandıktan sonra kuruluşunun üzerinden 30 sene⁸⁰⁵ geçmiş bulunan oluşumlar kamusal tüzel kişilik hakkı kazanmaktadırlar. Ancak bu hakkın verilmesi eyalet hükümetlerinin yetki alanına bırakılmıştır ve bu yüzden her eyalette ayrı ayrı örgütlenmek gerekmektedir.

⁸⁰¹ Bu madde hiç değiştirilmeden Federal Anayasa'nın 140'ncı maddesi kapsamına alınmıştır.

⁸⁰² *Grundgesetz*, 93,98,99.

⁸⁰³ *Grundgesetz*, 13.

⁸⁰⁴ Üye sayısı eyaletlere göre değişiklik gösterebilmektedir. AABF'nin kamusal tüzel kişilik hakkı elde ettiği Kuzey Ren Vestfalya eyaleti için bu sayı 40.000 olarak belirlenmiştir. Bkz; Gerhard Robbers, "Almanya", *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi* (İstanbul: İSAM, 2008), 68.

⁸⁰⁵ Spuler-Stegeman, *Muslims in Deutschland*, 230.

AABF, ilk kamusal tüzel kişilik (Körperschaft des öffentlichen Rechts) statüsü elde etme başvurusunu 1995'te yapmıştır.⁸⁰⁶ Gülçiçek, Kamusal Tüzel Kişilik başvurusu yapmalarının SPD'li politikacılar tarafından kendilerine önerildiğini söylemektedir.⁸⁰⁷ Ancak bu başvurunun temelini Alevi öğrencilere okullarda Alevilik derslerinin verilmesi teşkil etmiştir. NRW Eyaleti'nde 1999'da gündeme gelen "Almanca İslam Bilgisi" dersi, Alevilerin Alevilik Dersi talebini gündeme getirmiş ve Mart 2000'de AABF tarafından başta Berlin olmak üzere Alevilerin yoğun olarak yaşadığı eyalet Eğitim Bakanlıklarına bu yönde başvurular yapılmıştır.⁸⁰⁸ Başvuruların değerlendirme sürecinde Alevileri temsilen AABF'nin Anayasa tarafından sınırları belirlenen "Religionsgemeinschaft" (dini cemaat) olarak görülüp görülemeyeceği gündeme gelmiş ve detaylarına aşağıda değineceğimiz Prof. Dr. Ursula Spuler-Stegemann ve Prof. Dr. Stefan Muckel'in hazırladıkları bilirkişi raporlarda dini cemaat olarak tanımlanması üzerine, AABF başvurularının işleme alınmaya başlandığı görülmüştür.

Berlin AAKM'in din dersleri için 2000 yılında başlatmış olduğu süreç kamusal Tüzel kişilik açısından önemli bir aşama olmuştur. Burak Gümüş'ün yorumuyla söyleyecek olursak AABF, Alevilik Derslerini, kamusal tüzel kişiliğe giden süreçte fırsat olarak kullanmıştır.⁸⁰⁹ Zira 17 Nisan 2002 tarihinde alınan kararla Berlin Senatosu, Berlin AAKM'yi Almanca Alevilik derslerini vermeye yetkili kılınca, bu durum AABF yöneticileri açısından kamusal tüzel kişiliğe giden bir çıkış olarak görülmüş olmalı ki, aynı yıl içerisinde tüzük değişiklikleri yapılmasına karar verilmiştir. 21 Eylül 2002 tarihinde 142 delegenin katılımıyla AABF Genel Merkezinde gerçekleşen tüzük kurultayında, AABF'yi bir inanç kurumu olarak tanımlayacak değişiklikler yapılmıştır. Bu kapsamda federasyonun Türkçe ismine dokunulmazken, Almancası "Alevitische Gemeinde Deutschland e.V." (Almanya Alevi Toplumu e.V.) olarak değiştirilmiştir. Tüzüğe; "*AABF kendisini Alman Anayasası çerçevesinde bir inanç kurumu olarak tanımlar*" maddesi eklenmiş ve tüzükte "*üye derneklerinin çıkarlarını üçüncü şahıslara – tüzel kişilere, kamu tüzel kişilere ve şahıslara – karşı korur. Alevi inancını ve tüm Alevi kültürünü tanıtmaya doğrultusunda çaba harcar. Özellikle Alman okullarında Alevi-Bektaşî inancına uygun derslerin verilmesi için çalışır. AABF'nin Alman Anayasasına göre kamu*

⁸⁰⁶ Sökefeld, "Alevi in Germany", 151; Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 419.

⁸⁰⁷ Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 97,99.

⁸⁰⁸ Şen - Aydın, *İslam in Deutschland*, 65; "İslamkunde"; Kaplan, "Alevilik Dersleri Konusu".

⁸⁰⁹ Gümüş, "Değişen Alevilik", 510.

kurumu statüsünü elde etmek için çaba harcar” şeklinde yeni bir düzenlemeye gidilmiştir. AABF’ye üye olan derneklerin üyelerinin de AABF’nin doğal üyesi olduğu karara bağlanarak, üye derneklerin yanı sıra üye şahısların da haklarının savunulması amaçlanmıştır. Yeni tüzükte Almanya’nın federal yapısı da göz önünde bulundurularak eyalet temsilcilikleri kurulmuş ve böylelikle eyalet temsilciliklerin, buldukları eyaletlerin yetkili makamlarına temel hakların kazanılması yönünde başvuru yapabilmelerinin önü açılmıştır. İnanç Kurulu’na başkanlık yapan dede, inanç konularıyla sınırlı kalmak koşuluyla yönetim kurulunun doğal üyesi kabul edilmiştir.⁸¹⁰ Eylül 2002’deki bu tüzük değişikliğinin dernekler masası tarafından onaylanmasıyla birlikte AABF, NRW Eyaletinde inanç toplumu statüsünü (Glaubensgemeinschaft) kazanmış ve böylelikle kamusal tüzel kişilik kazanma yolunda önemli bir adım atılmıştır.

20.06.2001 tarihinde AABF, NRW Eyaleti Eğitim Bakanlığına eyalete bağlı okullarda Alevi inancına göre din eğitimi dersi vermek üzere başvuruda bulunmuştur. Bakanlık kendilerine ulaşan bu başvuruyu işleme koymuş ve ilk olarak 23.11.2001’de İslam alanında yapmış olduğu araştırmalarla tanınan Prof. Dr. Ursula Spuler-Stegemann’ı Alevilik ve AABF ile ilgili iki yönlü rapor yazmaya yetkili kılmıştır. Yazılması istenilen raporun birinci kısmını Aleviliğin bağımsız bir inanç mı yoksa İslam’la ilişkili bir inanç topluluğu mu olduğu oluştururken, ikinci kısmını anayasanın 7. Maddesi 3. Paragrafınca sınırları çizilen dini cemaat statüsüne AABF’nin sahip olup olmayacağı teşkil etmiştir. Spuler-Stegemann hazırladığı raporda Aleviliği, Şii’ler ve Sünnilerin yanında üçüncü bir “*Konfession*” (Mezhep) olarak İslam içinde tanımlamıştır. Raporun ikinci kısmında ise Almanya’da yaşayan Aleviler hakkında ileri sürülen tahmini rakamlar verildikten sonra Alevilerin, Sünni ve Şii organizasyonlarca temsil edilmediğinin altı çizilmiştir. AABF’nin Köln Dernekler Masasınca onaylanan tüzüğünde kendisini “*Federal Almanya Cumhuriyeti’nin anayasasına bağlı bir dini cemaat*” olarak tanımladığına dikkat çekilerek, dini hizmetler verdiği belirtilmiş ve dolayısıyla dini cemaat “*Religionsgemeinschaft*” olduğu vurgulanmıştır.⁸¹¹

Spuler-Stegemann’ın yazmış olduğu rapor yetkili makamlar açısından bilimsel bir delil olarak kabul edilirken, kamusal tüzel kişilik için gerekli olan hukuksal verileri içermemektedir. Bu bağlamda Kamusal Tüzel kişiliğin ikinci yönünü oluşturan hukuk

⁸¹⁰ İsmail Kaplan, “Yeni Tüzük Oybirliği ile Kabul Edildi...”, *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 42,43; Gümüş, “Değişen Alevilik”, 509-511; Kehl-Bodrogi, “Alevitische Identitätspolitik in Deutschland”, 15.

⁸¹¹ Spuler-Stegeman, *Religionswissenschaftliches Gutachten*, 4,41,42,,46,47.

raporu ise Prof. Dr. Stefan Muckel tarafından hazırlanmıştır. Bu ikinci raporda kurumsal kimlik, organizasyon, üyelik, yönetim kurulu vb. ögeler üzerinde durulmuş ve AABF'nin dini cemaat "*Religionsgemeinschaft*" olduğu⁸¹² belirtilmiştir. NRW Eyaleti hazırlanan raporların sonuçlarının olumlu olduğunu ve AABF'nin Federal Anayasanın tarif ettiği *Dini Cemaat Statüsü* için gerekli şartları taşıdığını 2 Aralık 2004 tarihinde kamuoyuyla paylaşmıştır.⁸¹³ AABF'nin kazanmış olduğu bu statüyü, tümüyle kendine has bir din olarak tanıdığı şeklinde anlamak büyük bir hatadır. Zira ilgili kanuna göre Aleviler, hangi inanca ait olduklarına bakılmaksızın, dini ritüellerini yerine getirmek için bir araya gelen dini grup olarak tanımlanmış ve ritüellerini yerine getirdikleri mekânlar da inanç merkezi olarak belirlenmiştir.⁸¹⁴ İlgili kanun uyarınca *Kamusal Tüzel Kişilik* statüsü kazanmak içinse AABF'nin Almanya'daki varlığının devamlı olduğunu göstermesi ve dolayısıyla 30. yılını dolduracağı Aralık 2020'yi beklemesi gerekmiştir.

Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu eyalet yapılanmasını tamamladığı eyaletler arasında ilk olarak Hamburg ile 13 Kasım 2012'de hak eşitliği anlaşması imzalamıştır. Hamburg'u, 29 Eylül 2013'te Aşağı Saksonya (Niedersachsen) ve 14 Ekim 2014'te de Bremen Eyaleti ile imzalanan anlaşmalar takip etmiştir. Rheinland-Pfalz Eyaleti'nde Şubat 2013'te başlayan hak eşitliği talebi, 9 Nisan 2019'da imzalanan anlaşma ile sonuçlanmıştır.⁸¹⁵ Yapılan bu anlaşmalar Alevilerin dini cemaat olduğunun resmi makamlar tarafından da onaylandığı anlamına gelmektedir. Nitekim bu tanınmanın bir sonucu olarak dini inançlara tanınan kutsal sembollerin Alman Meclisi'nin (Bundestag) İnanç Odası'nda (*Andachtraum*) temsil edilmesi hakkı Alevilere de sunulmuştur. Yeşiller Partisi milletvekili Özcan Mutlu'nun girişimleriyle başlayan kutsal sembollerin temsil hakkı diğer milletvekilleri ve meclis başkanı Norbert Lammbert tarafından da desteklenince sorunsuz bir şekilde kabul edilmiştir. 29 Haziran 2017'de gerçekleşen törenle Yahudilik, Katoliklik, Protestanlık ve Sünni İslam inancının temsil edildiği odada; *bağlama*, *Hz. Ali portresi* ve *Semah dönen canlar figürü* ile Aleviler de temsil edilmeye

⁸¹² Muckel, *Rechtsgutachten*.

⁸¹³ Kaplan, *Alevite*, 147; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 40.

⁸¹⁴ Federal Anayasa'nın 140'ıncı maddesini Osmanlı devleti dönemindeki Tekke ve Zaviyelerle karşılaştırabilmek mümkündür.

⁸¹⁵ Çopur - Aksünger, "Die Aleviten unter der AKP-Regierung", 601,602; Coşan-Eke, "Almanya'daki Alevi Örgütlenmesi", 98; Handan Aksünger, "Gemeinschaftsbildung und Integration. Die Aleviten in Deutschland und den Niederlanden", *Migrantenorganisationen, Engagement, Transnationalität und Integration*, ed. Günther Schultze - Dietrich Thränhardt (Bonn: Friedrich Ebert Stiftung, 2013), 42-54; Nurgül Ataman vd. (ed.), *Yol bir Sürek Binbir*, 10,11; Karaboğa, *Almanya'da Yaşayan Alevi Göçmenler*, 83.

başlanmıştır. AABF İnanç Kurulu üyeleri ile AABF yöneticilerinin hazır bulunduğu törende AABF İnanç Kurulu Başkanı Cafer Kaplan ile Şenay Malkoç gülbank okumuştur.⁸¹⁶

İlk olarak Weingarten Pedagoji Yüksekokulu'nda 2011 yılında pilot proje olarak açılan ve 2013-2014 güz yarıyılında resmiyet kazanan, ardında da Hamburg Üniversitesi, Dünya Dinler Akademisi bünyesinde 2014-2015 eğitim öğretim sezonunda öğrenime başlanan üniversitelerdeki Alevilik kürsüleri “Kamusal Tüzel Kişilik” kazanma çalışmalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.⁸¹⁷ Bu Aleviliğin üniversite bünyesinde ayrı bir bilim dalı olarak görülmesi açısından da bir ilki teşkil etmektedir. Alevilik alanında uzmanlaşmış akademik personel eksikliğinden kaynaklanan sebeplerle henüz Alevilik üzerine geniş katılımlı bir ilahiyat eğitimi yapılamıyor olsa da Alevilik dersleri için ihtiyaç duyulan öğretmenlerin formasyon eğitimi bu üniversiteler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Ancak henüz Alevilik kürsülerinden lisansüstü düzeyde mezun verilmemiştir. Bu kürsülerdeki çalışmaların ağırlığı Alevilik derslerine yönelik branş öğretmeni yetiştirmeye yöneliktir.

Nordrhein-Westfalen Eyalet parlamentosu 10 Aralık 2020 günü gerçekleşen oturumunda NRW Eyalet Başbakanı Armin Laschet'in 17 Kasım 2020 tarihli göndermiş olduğu ve NRW Eyalet hükümetinin Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu'nu “Körperschaft des öffentlichen Rechts” (Kamusal Tüzel Kişilik) statüsüyle tanıdığını bildiren mektubunu gündemine almış ve AABF'nin Kamusal Tüzel Kişilik statüsünü yasallaştırmıştır. NRW Eyalet meclisinde okunarak yürürlüğe giren kanun metninde, AABF'nin 1989'da kurulduğu, Almanya genelinde 160 derneğin temsilciliğini yaptığı ve 24.000 üyesi bulunduğu belirtilmiştir. Tüzük, üye sayısı, organizasyon devamlılığı, finansal açıklık ve yönetim yapısının kamusal tüzel kişilik hakkını sorunsuz sürdürebileceğini gösterdiği de ayrıca vurgulanmıştır.⁸¹⁸ Bu yasallaşma Almanya'da yaşayan Aleviler açısından önemli bir kazanım olmuştur. Her ne kadar bu karar sadece Nordrhein Westfalen Eyaleti sınırları içerisinde AABF'yi kapsayacak şekilde geçerliyse

⁸¹⁶ “Übergabe Liturgischer Symbole des Alevitentum an Bundestagspräsident”, *Alevilerin Sesi* 216 (Haziran 2017), 33; “Aleviliğin kutsal sembolleri Alman Meclisi'nde temsil edilecek”, *Alevilerin Sesi* 216 (Haziran 2017), 6; Aksünger-Kizil - Kahraman, *Das anatolische Alevitentum*, 142,143.

⁸¹⁷ Çopur - Aksünger, “Die Aleviten unter der AKP-Regierung”, 602,603.

⁸¹⁸ Armin Laschet, Entwurf einer Verordnung zur Verleihung der Rechte einer Körperschaft des öffentlichen Rechts an die Alevitische Gemeinde Deutschland mit Sitz in Köln (Körperschaft des öffentlichen Rechts an die Alevitische Gemeinde Deutschland), *Körperschaftsstatusgesetz* Vorlage 17/4227 (10 Aralık 2020), 1-4.

de Almanya'nın federal bir devlet olduğunu ve eyaletlerin de kendi işlerinde bağımsız hareket ettiklerini göz önünde bulundurduğumuzda NRW Eyalet sınırları içerisinde yaşayan Alevilere, AABF kurumsal kimliği altında önemli haklar kazandırmıştır. Yasa önünde devletin kurucu unsuru Katolik ve Protestan kiliseleriyle eşit konuma gelen AABF, NRW sınırları içerisinde kalmak koşuluyla üniversite, hastane, okul, kreş açmak gibi önemli ayrıcalıklar elde etmiştir. Ayrıca orduda görev yapan askerlerde, hastanelerdeki hastalarda ve cezaevlerindeki mahkumlar arasında manevi desteğe ihtiyaç duyulması halinde, onların bu ihtiyacını karşılayacak personel desteği -ücreti resmî kurumlar tarafından ödenmek koşuluyla- AABF tarafından karşılanabilecektir. Kamusal tüzel kişiliği belirleyen yasa uyarınca, dini cemaatlerin ellerinde bulundurdukları tüm mülkiyet hakları güvence altına alındığı gibi, eğitim, kültür, ibadet vb. maksatlarla kurmuş oldukları dernek ve vakıfların maddi varlıkları da garanti altındadır. Kamusal Tüzel Kişilik statüsü dini cemaatler için aynı zamanda kutsal günlerinin de bayram olarak kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Cemaat mensupları dini bayramlarında çalışmama hakkına sahiptir. Bu çerçevede değerlendirilebilecek en önemli kazanım ise dini kurumların Kilise Vergisi (Die Kirchensteuer) toplama hakkından arzu etmesi durumunda AABF'nin de yararlanabilecek olmasıdır. Kilise vergisi ise ödenen gelir vergisi içerisinde hesaplanarak mükellefin bağlı bulunduğu dini cemaate aktarılmaktadır. Kilise vergisi oranı içerisinde bulunan eyalete göre değişim göstermektedir.⁸¹⁹ Mevcut durumda bu oran Baden-Württemberg ve Bavyera Eyaletlerinde kişinin aldığı brüt maaşından kesilen gelir vergisi içerisinde %8 olarak uygulanırken geriye kalan 14 eyalette %9 şeklinde hesaplanmaktadır.⁸²⁰ Bu rakam da brüt maaşın yaklaşık %1'lik bir kısmına denk gelmektedir. AABF'nin şu ana kadar bu haktan yararlanacağına dair herhangi bir açıklaması bulunmamaktadır. Ancak yetkili makamlara başvurması halinde NRW Eyaleti sınırları içerisinde yaşayan ve bağlı olduğu dini cemaat olarak AABF'yi beyan eden vergi mükelleflerinden AABF adına Kilise Vergisi kesilmesi hakkına sahiptir.

⁸¹⁹ Federal Anayasa'nın 140'cı Maddesi ve bu maddede aynen kabul edildiği belirtilen 11 Ağustos 1919 tarihli Weimar Anayasası'nın 137 ve 138'ci maddeleri dini cemaatlerin haklarını belirlemektedir. Bkz.; *Grundgesetz*, 93,98,99.

⁸²⁰ Örnek vermek gerekirse; 2.500 Euro maaş alan bekar ve çocuksuz bir kişinin maaşından 306,19€ gelir vergisi kesilmektedir. Eğer bu kişi Bavyera veya Baden-Württemberg eyaletlerinden birinde yaşıyorsa bu kesintinin %8'e denk gelen 24,49€'luk kısmı Kilise Vergisi olarak bağlı bulunduğu dini cemaate aktarılmaktadır. Bu oran geri kalan 14 eyalette %9 olarak hesaplandığından kesinti miktarı 27,55€'ya çıkmaktadır.

2.7. Alevilik Ayrı Bir Dindir Söylemine Neden Olan Etkenler

Geleneksel köy ortamında dış etkilerden ve inanca yönelik tartışmalardan uzak varlıklarını devam ettiren Aleviler, şehirleşmenin doğal bir sonucu olarak o zamana kadar yabancıları farklı unsurlarla temasa geçmiş olmanın etkisiyle kültürel bir değişim⁸²¹ sürecine girmişlerdir. Alevilerin köyden kente ve yurtdışına çıktığı yıllar Türkiye’de ve dünyada siyasal kamplaşmaların da yoğun olarak yaşandığı bir dönem olmuştur. Şehirleşmeyle birlikte gerçekleşen eğitim düzeyindeki artış 1960’lara kadar seçimden seçime oyunun rengini sandığa yansıtan Alevilerin, siyaset sahnesinde aktör olarak da varlık göstermelerine etki etmiştir. Kentleşme sürecine kadar toplumun uzağında kendine yer edinmek zorunda kalan Aleviler, bu yeni dönemde kendi partilerini kurarak devlet yönetiminde söz sahibi olmaya aday olmuşlardır. Her şeyin bir bedeli olduğu gibi bu yeni dönemde birtakım beklentilerle yola çıkmış olan Aleviler de bedel ödemek zorunda kalmış ve yüzlerce yıldır tüm baskı ve zorlamalara rağmen devam eden gelenekleri karşılaşılan farklı mezhep, din, kültür ve ideolojilerin de etkisiyle dönüşüme uğramıştır. Bu dönüşüm Alevileri kurumsallaşmaya ittiği gibi hem kendilerinin hem de etkileşime geçtikleri kesimlerin Aleviliği sorgulaması sonucu, yeni tanım ve yorumların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Biz de bu başlık altında din algısının sorgulanması neticesinde, Ahmet Yaşar Ocak’ın haklı eleştirisi ile söyleyecek olursak; “*Aleviliğin tarihsel ve aktüel temelini ve boyutunu yeterince kavramadan, kavramış olsa dahi bir takım özel amaçlarına ulaşmak için tahrif etmek maksadına yönelik ileri sürülen, spekülâtif ve bilim dışı*”⁸²² gördüğümüz ve Aleviler arasında çokça tartışılan *kendine özgü bir inanç ya da İslam’dan bağımsız bir din olarak Alevilik* üzerinde durmaya çalışacağız.

Modern dönem Alevilik araştırmalarının öncülerinden Irène Mélikoff, Alevi Bektaşî Enstitüsü’nün 10-11 Ocak 1998’de düzenlemiş olduğu sempozyumda sunduğu tebliğinde bu konuya değinerek şöyle demektedir: “... *Aleviler Müslüman mıdır? Bu konuda duygu, katılığını yitirmiş bulunuyor. Soru bana birçok kez soruldu ve genel olarak şöyle yanıtladım: “Eğer kendinizi Müslüman olarak duyuyorsanız, Müslümansınız.” Fakat bugün, bu cümlelerin kapalı anlamlı olduğunu ve soruya yanıt oluşturmadığını*

⁸²¹ Kültürel değişim ile ilgili bkz.; Mümtaz Turhan, *Kültür Değişimleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010), 48-53.

⁸²² Ocak, *Türk Süfiliğine Bakışlar*, 338. Benzer bir eleştiri için bkz.; Reha Çamuroğlu, *Geçen Zaman, Geçmiş Zaman: Tarih Kültür ve Siyaset Yazıları* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2005), 126-129.

görüyorum. Alevilik-Bektaşılık gibi-, hep resmi inanın "nas" cılığına, dogmatizmine karşı bir tepki olarak gösterilmiştir. Onlar, din konusunda, her zaman kural-dışı olmuşlardır. Resmi inanın bir arada yaşama hoşgörüsüzlüğüne karşı, Bektaşiler, sonra Aleviler, dinler-üstü hoşgörülerini ortaya koydular. Fakat bu tepki, her zaman İslam'ın içinde olmuştur. Bir karşı koyma hareketi oluşturuyor olsalar da, sonuç olarak, İslam'ın parçasıdır: Bu çatışma hareketi, her zaman İslam dininin çerçevesi içinde gelişmiştir. Demek, Alevilik ve Bektaşılık, İslam'ın bir parçası olarak görülebilir. Fakat, insana dönük ve bir arada yaşamaya hoşgörülü bir İslam'ı temsil etmektedirler. Onlar, yeniden biçimlenme ve gelişme vaat eden öncü bir harekettirler. Böyle olmakla birlikte, bütün bağınazlık ve aşırılıklara karşı bir savunma oluşturmadırlar..."⁸²³

Aleviliğin ne olduğu hususunda üzerinde uzlaşmış net bir tanımlamanın bulunmayışının yanı sıra tüm Alevilerin koşulsuz itaat edeceği dini otoritenin olmayışı⁸²⁴ bu konudaki tartışmaların ana nedeni olarak görülmektedir. Bu hususla ilgilendiği görülen Kehl-Bodrogi, "Elli ayrı Alevi'ye Aleviliğin ne olduğunu sarsanız, birbirinden farklı 50 değişik cevap alırsınız"⁸²⁵ diyerek, "Yol bir süre binbir" düsturu üzerinden Aleviliği tanımlama karmaşasına, Almanya özelinde dikkat çekmek istemiştir.⁸²⁶ Aşağıda detaylı bir şekilde değineceğimiz gibi kimileri Alevilik içindeki İslami motifleri ön planda tutarak *İslam'ın özü ve gerçek İslam* şeklinde bir tanımlama geliştirirken, kimileri de İslam öncesi inançlarla ilişkilendirip, Şamanist veya Zerdüştî yanlarına vurgu yaparak Türklük ve Kürtlük üzerinden etnik bir anlamlandırmaya gitmektedir. Mensubu oldukları siyasal ideoloji penceresinden bakanların gözünden görünen Alevilik ise, *gerçek demokrasi, laikliğin özü, haksızlığa karşı mücadelenin özü veya direniş felsefesi* olarak tanımlanmıştır. Hançer-Özkan ve Coşan Eke bu durumu bir zenginlik olarak değerlendirirken⁸²⁷, Massicard "kimliği belirsiz bir kimlik hareketi"⁸²⁸ olarak adlandırmaktadır. Massicard'ın bu adlandırması mevcut tartışmaların aynaya yansıyan boyutunu göstermesi açısından doğru bir tespittir. Ancak Aleviliğin günümüze kadar aktarımında söz sahibi olan dedelerin sözünde tarif edilen bir Alevilik vardır ki, o da

⁸²³ Irène Mélikoff, "Bektaşî-Alevî Problemi, Bir Araştırmannın Evreleri", *Alevî - Bektaşî Kültür Enstitüsü 1. Alevî Bektaşî Sempozyumu* (İstanbul: Alevî-Bektaşî Kültür Enstitüsü, 2000), 40,41.

⁸²⁴ Necdet Subaşı, *Öteki Türkiye'de Din ve Modernleşme* (Ankara: Vadi Yayınları, 2003), 124.

⁸²⁵ Almanca: "Frage fünfzig Aleviten, was das Alevitentum sei und du bekommst fünfzig verschiedene Antworten."

⁸²⁶ Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 42.

⁸²⁷ Hançer-Özkan - Coşan-Eke, "Alevî Hareketinin Dönüşümü", 17.

⁸²⁸ Massicard, *Alevî Hareketinin Siyasallaşması*, 18.

ritüelin yaşandığı geleneksel mekânlarda ve Aleviliğin dini yönünün görünür olduğu cemlerde gün yüzüne çıkmaktadır. Alevilikle ilgili söz söyleyen hemen hemen her *dede* “Alevilik; Hakk, Muhammet, Ali yoludur” demektedir. Geleneksel Alevilikte Hakk; *uluhiyeti* yani Allah’ın birliğini, Muhammet; *nübüvveti* yani peygamberliği, Ali ise *velayeti* yani peygamberden sonra imametın devamını temsil etmektedir. Yıllarca AABF bünyesinde eğitim sorumlusu olarak görev yapan İsmail Kaplan da dedelerden aynen aktararak Alevilikteki imanı; “*Allahtan başka Tanrı yoktur, Muhammet onun peygamberi Ali velisidir*” diye tarif etmiş ve bunu da “*Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali*”⁸²⁹ şeklinde özetlemiştir.

Aleviliğin İslamiyet’le ilişkisinin olmadığına dair söylemler çoğunlukla sol kökenli Alevilerin ağırlıkta olduğu *Kültür Merkezci* Alevi örgütlenmelerinde dile getirilmektedir. Ancak buna rağmen Almanya’daki Aleviler üzerinde yapılan araştırmalarda, çoğunluğun Aleviliği İslam dininin bir unsuru olarak gördüğü ortaya konulmuştur. Almanya’daki Aleviler üzerine hatırı sayılır bilimsel çalışmaları bulunan Sökefeld, Hamburg⁸³⁰ ve çevresindeki Aleviler üzerinde yapmış olduğu anket çalışmasında, %54’lük bir çoğunluğun Aleviliği İslam içinde bir inanç olarak gördüğünü, %37’ninse Aleviliği İslam’dan bağımsız olarak tarif ettiğini tespit etmiştir. Geriye kalan %9’luk bölümse herhangi bir fikir beyan etmemiştir. Sökefeld’in Alevilik İslam kaynaklı bir inanç mıdır? Sorusuna ise Alevilerin %63’ü evet, %28’i hayır, %9’u ise konu hakkında bilgi sahibi olmadığı yönünde cevap vermiştir.⁸³¹ Menemencioğlu ise 2006 yılında Frankfurt, Darmstadt, Wuppertal, Troisdorf, Mannheim, Bergkamen ve Köln şehirlerini kapsayan alan araştırmasında: Alevilerin %40’nın Aleviliği bir inanç ve yaşam tarzı, %30’nun mezhep, %11’nin kültür, %7’sinin din ve %2’sininse tarikat olarak gördüğünü, %10’luk bir grubunsa herhangi bir fikir beyan etmediğini söylemektedir. Menemencioğlu, Alevilik nasıl gelişmiştir? Sorusuna, katılımcıların %81 oranında “*İslam dini içinde, İslam’ın temel kuralları doğrultusunda, İslam inancının bir kolu olarak gelişmiştir*” cevabı verdiğini belirtmektedir.⁸³² İsmail Kaplan ise sayı vermeden Alevilerin büyük bir çoğunluğunun, Aleviliği kendine özgü bir inanç olarak gördüğünü söylemekte ancak kendine özgü inanç olarak neyi kastettiğini belirtmeyerek, İslam içi

⁸²⁹ Kaplan, *Das Alevitentum*, 38.

⁸³⁰ Hamburg ilk Kültür Merkezci örgütlenmenin gerçekleştiği şehir olarak ön plana çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için 3. Bölümde detaylıca incelediğimiz “Kültür Merkezci Kurumsallaşma” başlığına bakınız.

⁸³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Sökefeld, “Sind Aleviten Muslime?”, 201.

⁸³² Ayrıntılı bilgi için bkz.; Menemencioğlu, “Almanya’da Aleviler”, 19-39.

veya İslam dışı tartışmalarından kendisini uzak tutmaya çalışmaktadır.⁸³³ *Muslimische Leben in Deutschland 2020* araştırması kapsamında kendileriyle görüşülen Alevilerin %50'si Aleviliği İslam'dan ayrı görmezken, %41'lik bir çoğunluk ayrı bir din olduğunu ileri sürmüştür. Geriye kalan %9 ise herhangi bir fikir beyan etmemiştir. Aynı araştırmaya katılan Alevilerden %56'sının herhangi bir dini etkinliğe katılmadığını beyan etmesi ve %32,5'nin de dini inancının olmadığını söylemesi oldukça düşündürücüdür.⁸³⁴

Son yıllarda sıklıkla dile getirilen “Alevilik İslam dışıdır” ya da “Alevilik kendine özgü bir inançtır” iddiasının kökenlerini ilk olarak 1960'lı yıllarla birlikte başlayan Alevi gençlerinin solculuşma sürecinde aramak gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim Hiroki Wakamatsu da bu duruma dikkat çekerek: “*Ateist ve komünist Alevilerin dışında hiçbir Alevinin Aleviliği İslam'ın dışında ayrı bir din olduğunu kabul ettiğini görmedim*”⁸³⁵ demektedir. Çok partili hayata geçişle birlikte sosyal yaşamın belirli alanlarından kendilerini dışlamış olan Aleviler, siyasal partilerin etki alanlarına girmekten kendilerini koruyamamışlardır. Bu süreçte sağ partilerin Sünni ve Alevileri top yekûn kapsayan ortak bir siyasi söylem geliştirmeyi başaramaması ve toplumun çoğunluğunu teşkil eden Sünni Müslümanlara yönelik dini vaat yarışına girmesi, M. Hakan Yavuz'un da üzerinde durduğu gibi Alevilerin 1957 seçimlerinden itibaren sol siyasi partilere yönelmesini kolaylaştırmıştır.⁸³⁶ Mehmet Ertan'a göre o yıllarda hem solculara hem de Alevilere karşı yöneltilen “dinsizlik” suçlaması solcularla Alevileri bir araya getirirken, Alevilerin Türk siyasi yaşamında görünür olmalarında da vesile olmuştur.⁸³⁷ Langer'in *solcu geleneğe mensup Sünni İslam karşıtı Aleviler*⁸³⁸ şeklinde formüle ettiği kitle, bu süreç sonucunda ortaya çıkmıştır. 1980 askeri darbesine kadar devam eden toplumsal ve siyasal olaylar içerisinde yer alan Alevi gençlerinin, Aleviliği zulme karşı direniş şeklinde yorumlayarak, İslamcı ve sağcı/milliyetçi oluşumlara karşı, Sol-devrimci kitlelerle birlikte hareket ettiği konunun uzmanlarınca da kabul edilmektedir.⁸³⁹ İdeolojik aşırılığa

⁸³³ Bkz.; Kaplan, *Das Alevitentum*, 29,30.

⁸³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*, 46,229,231.

⁸³⁵ Hiroki Wakamatsu, “Batı'daki Alevi İncelemeleri: Oryantalizm ve Dinlerarası Diyalog”, *İslami Araştırmalar* 20/2 (2007), 189.

⁸³⁶ Yavuz, “Değişim Sürecindeki Alevi Kimliği”, 1/80; Ayrıca bkz.; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 54.

⁸³⁷ Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 66-71. Ayrıca bkz.; Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 129,170,171. Ruşen Çakır, bu durma farklı bir yorum getirerek Solun Alevileştiğinden söz etmektedir. Bkz.; Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslamcı Oluşumlar* (İstanbul: Metis, 1990), 282.

⁸³⁸ Langer, “Marjinalleştirilen İslam”, 496.

⁸³⁹ Okan, *Türkiye'de Alevilik*, 93-104; İlkay Şahin, “Yol Bir, Sürek Binbir Modernleşme, Kimlik ve Topluluk: Alevilik Örneği”, *Kimlik ve Din* (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 152; Fazilet Ahu Özmen,

giden gençlerin geleneksel değerleri önemsemeyerek, 'köylerde yapılması muhtemel cemleri engellemeleri' ve 'Dedeleri sakallarından tutarak sürüklemeleri'⁸⁴⁰ 1960-70'li yılların rastlanılan olayları arasındadır. Ayrıca bazı sol grupların "sömüren ve sömürülen" tartışmalarında ayırım yapmaksızın Alevi inanç önderi olan *Dedeleri* de "sömüren" sınıf içerisine⁸⁴¹ dahil etmesi, söz konusu Alevilik de olsa, dine bakış tarzlarını göstermesi açısından dikkate değerdir. Zira sömüren sınıf içerisine dahil edilen *Dedeler*, Nurhan Karadağ'ın yönetmenliğinde Alevi köylerine taşınan Erdoğan Aytekin'in yazdığı "*Al Gülüm*" isimli tiyatro oyunlarına da⁸⁴² malzeme edilmiştir. Alevi din algısının taşıyıcı ve uygulayıcısı olan *Dedeler*, sadece kendi çıkarlarını düşünen ve sırf *Hakkullah*⁸⁴³ almak için taliplerini ziyaret eden, *Hakkullah* verilmeyince ortalığı birbirine katan kişilikler olarak tasvir edilmişlerdir.⁸⁴⁴ Ancak Alevi *dedelerinin* içinde bulunduğu ekonomik zorluklar ve *taliplerden* toplanan *Hakkullah*'ların *dedenin* köyüne varmadan, yol

"Politik Bir Gençlik Kuşağı: Post 80 Alevi Gençliği", *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 3/1 (2011), 14-15; İsmail Kara, "'Türkiye Kendi Aleviliğini mi Tartışıyor?' Sorusu Etrafında Birkaç Not", *Derin tarih* 23 (ubat 2014), 58; Erik-Jan Zürcher - Heleen Van Der Linden, "*Medeniyetler Çatışması*" *Işığında İslam, Türkiye ve Avrupa Birliği*, çev. Senem Polat (Ankara: Kadim Yayınları, 2011), 95; Ocak, *Türk Süfiliğine Bakışlar*, 319-322; Şahin, "Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik", 131; Sökefeld, "Aleviten in Deutschland und „Hürriyet“", 167; Subaşı, *Din ve Modernleşme*, 103-105. Sökefeld isim vermeden birçok Alevi eylemcinin kendisini ateist olarak nitelediğini söylemektedir. Bkz.; Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 418; Sökefeld, "Alevitische Vereine in Deutschland", 61. Schüler, seçim sonuçları üzerinden yapmış olduğu analizde Milliyetçi ve İslamcı partilerin ortaya çıkmasıyla birlikte Alevilerin solla bütünleştiğini söylemektedir. Bkz.; Schüler, *Türkiye'de Sosyal Demokrasi*, 169.

⁸⁴⁰ Kelime Ata, *Alevilerin İlk Siyasal Denemesi: (Türkiye) Birlik Partisi, 1966-1980* (Ankara: Kelime Yayınevi, 2007, 1), 79.

⁸⁴¹ Yaman, *Kızılbaşlık Tarihi*, 131; Şahin, "Yol bir Sürek Binbir", 152; Subaşı, *Din ve Modernleşme*, 138; Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 403; Şahin, "Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik", 132; Kehl-Bodrogi, "Tarih mitosu", 54; Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 64. Güler, ayrıca Birlik Partisi milletvekili olan 5 ocakzade isminin 1970 yılında Adalet Partisi bütçesine evet oyu vermesinin dedelere yönelik olumsuz tavrın gelişmesinde etkin olduğunu söylemektedir. Bkz. a.e., s. 172. Berlin'de yaşayan Aleviler arasında yapmış olduğu araştırmada Ruth Mandel da Alevi dedelerine yönelik benzer söylemlerle karşılaşmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Ruth Mandel, "Yabancı Ortamlarda Alevi-Bektaşlı Kimliği Berlin Örneği", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 14 (Yaz 2000), 62.

⁸⁴² Bkz.; Nurhan Tekerek, "Köy Seyirlik Oyunları, Seyirlik Uygulamalarıyla 51 Yıllık Bir Amatör Topluluk: Ankara Deneme Sahnesi ve Uygulamalarından İki Örnek: Bozkır Dirligi ve Gerçek Kavga", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi* 24/24 (2007), 67-124; Nurhan Tekerek, "Bellek, Gelenek ve Köy Tiyatrosu Geleneğimiz", *Tiyatro Araştırmaları Dergisi* 29/29 (2010), 25-42; Devrim Kılıç, "Şahruh'un Köprüsünden Geçenler (3)", Haber, <https://www.duzgunhaber.com.tr> (03 Ekim 2016).

⁸⁴³ Hakkullah'ın hangi kapsamda verildiğine dair bkz.; Salman, *Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü*, 374-380; Fevzi Rençber, "Alevi Nitelemeli Gruplarda Zekat ve Lokma Anlayışı", *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı*, ed. İbrahim Halil Sugözü (Elazığ: Asos Yayınevi, 2019), 254-257.

⁸⁴⁴ Abdülbâki Gölpinarlı da aynı yaklaşım tarzıyla *Dedelerin*, Alevileri sömürdüğünü iddia etmektedir. Bkz.; Abdülbâki Gölpinarlı, *Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1997), 272. Hakkullah'a eleştirel bir bakış için bkz.; Ümit Kaftancıoğlu, *Hakulah: Hacı Bektaş Gölgesinde Sömürü* (Milliyet Yayınları, 1972).

güzergâhında uğradığı taliplerine dağıtıldığı hem tiyatro oyununu yazarların hem yönetenlerin hem de oyuncuların gözünden kaçmış gözükmektedir. *Kutsal taşıyıcı*⁸⁴⁵ olarak itibarı zedelenen *Dedelerin*⁸⁴⁶ sözleri dinlenmez olmuş ve devamında kitleler inancını sorgulamaya başlamıştır.

1980 öncesi Sol-devrimci oluşumlarla mücadele etmek için örgütlenen milliyetçi grupların “Kanımız aksa da zafer İslam’ın”⁸⁴⁷ sloganının yanı sıra en bariz örneğini 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas’ta yaşadığımız ancak öncesinde Aralık 1978’de Maraş ve Temmuz 1980’de ise Çorum gibi şehirlerde de tecrübe edilmiş olan⁸⁴⁸ “Tekbirler” eşliğinde Alevilere yönelik gerçekleşen saldırıların da bu söylemde etkin olduğunu düşünmekteyiz. Kazım Ateş, 1970’li yıllarda komünizmle özdeşleştirilmiş Alevilik klişesinin Alevilere yönelik saldırıları meşrulaştırdığı görüşündedir ve bu durumun 3K (Kürt, Kızılbaş, Komünist) şeklinde formüle edildiğini söylemektedir.⁸⁴⁹ Nitekim her ne kadar yüzyıllardır birlikte yaşıyor olsalar da Sünni İslam geleneği ile Aleviler arasında sürekli bir mesafe olduğu bilinen bir gerçektir. Zira Ruşen Çakır’ın da belirttiği gibi Alevilerle Sünnilerin bir arada yaşadığı şehirlerde MHP ve MSP’nin Türkiye ortalamasının üzerinde oy aldığı bilinmektedir.⁸⁵⁰ Bunun üzerine 1980 öncesi siyasal kavgalar da eklenince sorun daha da katmerlenmiştir. Geleneksel Alevilikle arasına mesafe koyarak söylem üreten ve Aleviliği İslam’dan bağımsız kendine özgü bir din olarak lanse eden isimlerin neredeyse tamamı geçmişinde şu ya da bu şekilde radikal sol örgütlenmelerle ilişki içerisinde bulunmuş kişilerdir.

Aleviliğin kendine özgü bir inanç olduğunu ileri süren söylemlerle ortaya çıkanlarda fark ettiğimiz önemli bir husus; *din* ve *kültürün* birbirinin yerine kullanılmasıdır. Bu bağlamda *‘bireysel ve toplumsal yönü bulunan, fikir ve uygulama*

⁸⁴⁵ Tarafımızca Alevilikteki dedenin konumunu akademik dilde ifade edebilecek bir kavram olarak kullanılmıştır.

⁸⁴⁶ Ruşen Çakır, “Politik ‘Alevilik’ ile Politik ‘Sünnilik’: Benzerlikler ve Zıtlıklar”, çev. Bilge Kurt Torun - Hayati Torun, *Alevi Kimliği*, ed. Tord Olsson vd. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 89.

⁸⁴⁷ Tanıl Bora, *Cereyanlar Türkiye’de Siyasi İdeolojiler* (İstanbul: İletişim Yayınları), 313-315; Okan, *Türkiye’de Alevilik*, 103; Schüller, *Türkiye’de Sosyal Demokrasi*, 164.

⁸⁴⁸ Subaşı, *Din ve Modernleşme*, 107-110; Fatma Betül Demir - Zehra İpek, *Alevilere Yönelik Ayrımcılık, Bir Saha Çalışması*, Araştırma (İstanbul: Mazlumder İstanbul Şubesi, 2015) (Mazlumder İstanbul Şubesi), 14; Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 70; Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 128,129. Kahramanmaraş’ta resmi rakamlara göre 111 vatandaşımız yaşamını yitirmiştir.

⁸⁴⁹ Kazım Ateş, *Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler*, “Öz Türkler” ve “Heretik Ötekiler” (Ankara: Phoenix yayınevi, 2011), 304; Gül, *Yolmuyuz, yolcu mu?*, 61-66.

⁸⁵⁰ Çakır, *Ayet ve Slogan*, 217,219. Şahin, Alevilerin solla bütünleşmesinin onları sağcı örgütlerin hedefi haline getirdiğini söylemektedir. Bkz.; Şahin, “Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik”, 131; Şahin Kaya, “Yeni Alevi Kadın Kimliğinin İnşası”, 2009, 452.

açısından sistemleşmiş olan, inananlara yaşam tarzı sunan ve onları belli bir dünya görüşü etrafında birleştiren nizam olarak tarif edilen ve insanın kutsalla olan ilişkisini düzenleyen din⁸⁵¹ ile ‘sosyal yoldan elde edilen, eğitim, güzel sanatlar ve teknoloji gibi maddi ve manevi değişkenleri içeren uygarlık olarak var olan kültürün’⁸⁵² birbiriyle karıştırılıp, kültürün din olarak algılanmasının doğal bir neticesi olarak, Aleviliğin yanlış yorumlanıp din şeklinde anlaşılması söz konusudur. Sökefeld’in sol düşüncenin Alevileri etkisi altına alarak, Aleviliği “kutsal” alandan “kültürel” alana taşıdığı fikri⁸⁵³, söylediklerimizin anlaşılması açısından önemli bir tespittir. Nitekim onun bu düşüncesi Hamburg merkezli ortaya çıkan Alevi Kültür Merkezleri özelinde değerlendirildiğinde ne denli haklı olduğunu göstermektedir. Zira kültür merkezli örgütlenmelerde sol ve Alevilik iç içe geçerek, Alevilik solculuk/devrimcilik⁸⁵⁴ ekseninde şekillendirilmiş ve çoğu kez kendine özgü bir inanç olarak servis edilmiştir.

Kültür ve din kavramlarının birbiriyle karıştırılarak Alevilikten yeni bir din icat etme çalışmalarına etnik kimliği⁸⁵⁵ merkeze koyarak konuya milliyetçi saiklerle yaklaşan ve çoğunluğu 1970’li yıllarda Marksist örgütler içerisinde bulunmuş yazarlar da katılmaktadır. Söz konusu yazarlar Kürtlerin nasıl ve hangi koşullarda Alevileştiğinin

⁸⁵¹ Hasan Tanrıverdi, “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 8/3 (Kasım 2018), 596. Türk Dil Kurumu’nun yayınladığı Türkçe Sözlük’te din şu şekilde tarif edilmektedir; Tanrıya, doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum. Bkz.; Şükrü Haluk Akalın, *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), 668. Beyza Bilgin dini “İnsan- Allah ilişkisi” olarak tarif etmektedir. Bkz.; Bilgin, *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*, 7.

⁸⁵² Bozkurt Güvenç, *İnsan ve Kültür* (İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2011), 121-147; Turhan, *Kültür Değişimleri*, 35-48. Türk Dil Kurumu sözlüğünde Kültür; “Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içerisinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü” olarak tarif edilmektedir. Bkz; Akalın, *Türkçe Sözlük*, 1558.

⁸⁵³ Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2008, 33.

⁸⁵⁴ Kehl-Bodrogi, Alevi olmanın aynı zamanda devrimci olmak şeklinde anlaşıldığını söylemektedir. Kehl-Bodrogi, “Alevitische Identitätspolitik in Deutschland”, 4.

⁸⁵⁵ İkrar cemlerinin artık yapılmıyor olması Alevi olmak için Alevi bir ailede doğmuş olmayı yeterli hale getirmiştir. Dolayısıyla Alevilik etnik bir kimlik olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bkz.; Necdet Subaşı, *Alevi Modernleşmesi: Sırrı Fâş Eylemek* (Ankara: Kitâbiyât, 2005), 27. Aleviliğin dayandığı etnik kimlikler hakkında bkz.; Suavi Aydın, “Sunuş: Bir Etno-Dinsel Kimlik Olarak Alevilik”, *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*, ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş, İletişim yayınları Araştırma - inceleme dizisi, 2224 370 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 11-32; Doğan Kaplan, “Aleviliğin Dayandığı Etnik Kimlik/ler Üzerine”, *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014), 441-447. Ruşen Çakır da 1995 yılında Milliyet gazetesinde yayınlanan makalesinde Abdullah Öcalan’ın Aleviliği Kürtlerin arasında var olan eski bir inanç olarak gördüğünü ve Hz. Ali ile kıyaslama yaparak “Hz. Ali çöl gerillasıydı, biz ise kır gerillasıyız” dediğini Zülfikar dergisine dayandırarak aktarmaktadır. Bkz.; Ruşen Çakır, “Değişim Sürecinde Alevi Hareketi (7)”, *Milliyet* (08 Temmuz 1995).

bilinmemesini⁸⁵⁶ kendileri açısından bir avantaja çevirerek, Aleviliği İslam'dan önce var olan Mezopotamya din ve kültürlerinin bir devamı veyahut da o dinlerin de atası konumuna yükseltip, *evrensel bir inanç* olarak tarif etmektedirler. Bu yazarlardan inceleme imkânı bulduğumuz Cemşid Bender, Aleviliği Zerdüştlüğün bir devamı olarak görmekte ve İslam'ın sonradan Aleviliğin içine girdiğini iddia etmektedir.⁸⁵⁷ Etem Xemgin de Aleviliği, Bender gibi aynı çerçevede değerlendirerek Zerdüştlüğün bir devamı olan Mazdekizm ile ilişkilendirmektedir.⁸⁵⁸ Aleviliği İslam öncesi mitolojik inançlarla ilişkilendiren Erdoğan Aydın ise sadece Alevi isminin Hz. Ali kaynaklı olduğunu iddia ederek geri kalan tüm inanç ve pratiklerin İslam öncesi inançlara ait olduğunu ileri sürmektedir.⁸⁵⁹ Aleviliği İslam'dan bağımsız gören yazarların fikirlerini şekillendiren isim olarak Nejat Birdoğan ve Faik Bulut'un adı ön plana çıkmaktadır. Birdoğan ilk baskısını Hamburg AKM'nin katkılarıyla yapan *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik* isimli kitabında Aleviliği, İslam'dan ayrı *özgün bir inanç* olarak⁸⁶⁰ tarif etmiştir. Bulut, *Ali'siz Alevilik* isimli eserinde Aleviliğin Mezopotamya kökenli bir din olduğunu savunurken, zorlama yorumlar geliştirmekte ve dilbilimini hiçe sayan bazı çıkarımlar yapmaktadır. Yazar, görüşlerinin doğruluğunu kanıtlamak için Alevi isimlendirmesini⁸⁶¹ Sümerlere kadar götürmekte ve ateş anlamına gelen “*alev*” kelimesiyle ilişkilendirmeye çalışmaktadır.⁸⁶² Bu türden Alevi tanımlamalarına son olarak İsmail Beşikçi de katılmıştır. Rıza Yıldırım'ın *Geleneksel Alevilik*⁸⁶³ isimli eseriyle Yalçın Çakmak ve İmran Gürtaş'ın editörlüğünü yaptığı *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik - İnanç - Ritüel*⁸⁶⁴ kitabına eleştiriler getirerek, Aleviliği İslamileştirmekle suçlayıp,

⁸⁵⁶ Ahmet Karamustafa, “Anadolu'nun İslamlaşması Bağlamında Aleviliğin Oluşumu”, *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*, ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş, İletişim Yayınları Araştırma - inceleme dizisi, 2224 370 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 52.

⁸⁵⁷ Bender, *12 İmam ve Alevilik*, 122-140.

⁸⁵⁸ Xemgin, *Mazda İnanıcı ve Alevilik*, 143-363.

⁸⁵⁹ Erdoğan Aydın, *Kimlik Mücadelesinde Alevilik* (İstanbul: Literatür Yayınları, 2013), 90.

⁸⁶⁰ Nejat Birdoğan, *Anadolu'nun Gizli Kültürü Alevilik* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2013), 16; Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliği'nde Yol Ayrımı: İçerik ve Köken* (İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995), 13.

⁸⁶¹ Anadolu'daki Kızılbaş topluluklara yönelik geneli kapsayıcı bir ifade olarak Alevi tabirinin kullanılmasıyla ilgili bkz.; Onat, “Kızılbaş Farklılaşması”; Mélikoff, “Alevi-Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri, Bektaşi-Kızılbaş (Alevi) Bölünmesi ve Neticeleri”, 23; Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, 51-70.

⁸⁶² Bulut, *Ali'siz Alevilik*, 512-516. Aynı yazar Özgür Ülke gazetesinde yayımlanan makalesinde Aleviliği; “İran kültürünün hâkim olduğu Horasan, Kürt kültürünün egemen olduğu Mezopotamya ile Anadolu'nun eski ve yeni haklarının inancının bir harmanlanması” olarak tarif etmektedir. Bkz.; Faik Bulut, “Karacaahmet ve Aleviler”, *Özgür Ülke* (05 Ekim 1994). Bulut'un iddialarına karşı yazılan ortak bir çalışma için bkz.; Ali Aktaş vd., *Alisiz Alevilik Olur mu? Ortak Kitap* (ANT Yayınları, 1998). İslam dışı Alevilik yazımının gelişimi ile ilgili olarak bkz.; Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 109-117.

⁸⁶³ Yıldırım, *Geleneksel Alevilik*.

⁸⁶⁴ Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş (ed.), *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik - İnanç - Ritüel* (İstanbul: İletişim Yayınları).

yukarıda isimlerini zikrettiğimiz yazarlar gibi Aleviliği, Ortadoğu kökenli inançlarla ilişkilendirerek, *doğa dini* olarak izah etmiştir.⁸⁶⁵ İbrahim Bahadır, bu türden İslam’dan kopuk ve Kürtlük ekseninde ortaya çıkan milliyetçi Alevilik tanımlamalarının, İttihat ve Terakki döneminde yapılan Aleviliğin eski Türk dini ve Türk Müslümanlığı olduğuna dair araştırmalara bir tepki olarak ortaya çıktığını ve 1990’lardan sonra Aleviler arasında etkin bir siyaset izlemeye çalışan PKK’nın da yönlendirmesiyle yükselişe geçtiğini söylemektedir.⁸⁶⁶

İttihat ve Terakki’yi Alevilikle ilgili araştırmalara sevk eden gerekçeleri ise üçe ayırmak mümkündür. Bektaşî şeyh ve dervişlerinin II. Mahmut döneminde yaşadıkları sıkıntıları bertaraf edip yeniden meşruiyet arayışlarına girmesinin bir sonucu olarak Jön Türkler ve devamında İttihat ve Terakki içinde yer alması ve desteklemesi⁸⁶⁷ bize göre ilk nedeni teşkil ederken, en eski devirlere ait Türk tarih ve kültürünü tespit etme⁸⁶⁸ çabası da ikinci neden olarak görülebilir. Üçüncü ve en önemli neden olarak da 19. yüzyıldaki Batılı araştırmacı, gezgin ve misyonerlerin faaliyetleri gösterilebilir.⁸⁶⁹ Zira bu isimler

⁸⁶⁵ Beşikçi, “Rêya Heqîyê” (02 Şubat 2019). Beşikçi’nin bu yazısına cevap için bkz.; Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş, “İsmail Beşikçi’ye cevabımızdır”, Haber, <https://www.gazeteduvar.com.tr> (14 Şubat 2019); Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş, “İsmail Beşikçi’ye cevap (2): Eleştirinin ‘eleştirisinin’ eleştirisi”, Haber, <https://www.gazeteduvar.com.tr> (12 Mart 2019).

⁸⁶⁶ PKK’nın yönlendirmesi hususu Alevilik merkezli örgütlenmeler başlığı altında değerlendirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Bahadır, “Aleviliğe Milliyetçi Yaklaşımlar”; Bahadır, “Milliyetçi Yaklaşımlar”. Kürt-Alevi tanımlamasıyla ilgili ayrıca bkz.; Aydın, “Etno-Dinsel Kimlik Olarak Alevilik”. Aleviliğe ideolojik kökenli yaklaşan yayımlar hakkında genel bir değerlendirme için bkz.; Ahmet Yaşar Ocak, “Türk ve Türkiye Tarihinde İslam’ı Çalışmak yahut ‘Arı Kovanına Çomak Sokmak’”, *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*, ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş, İletişim yayınları Araştırma - inceleme dizisi, 224-370 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 59,60; Ahmet Yaşar Ocak, *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam’ın Macerası* (İstanbul: Timaş, 2010), 18-20.

⁸⁶⁷ Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, 103,216-218; Irène Mélikoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, çev. Turan Alptekin (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999), 302-305; Irène Mélikoff, “Namık Kemal’in Bektaşiliği ve Masonluğu”, *Tarih ve Toplum* 60 (Aralık 1988), 17-19 (337-339); Fahri Maden, “En Uzun Yüzyılda Bektaşilik ve Bektaşiler”, *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*, ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 208; Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, 404,405.

⁸⁶⁸ Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 194.

⁸⁶⁹ Dağavaryan, *Kızılbaş İnançının Doğuşu*, 59-81; Hasluck, *Bektaşilik Tetkikleri*, 43,44,49-63; Üzüm, “Alevilik ile ilgili Araştırmalarda İslam Dışı Öğeleri Öne Çıkarma”, 144,145. Bu türden tartışmalara Mehmet Bayrak da katılmaktadır. Alevileri nereye koyacağı hususunda tereddüt yaşayan yazar, hem Kürtçü yaklaşımlara destek vermekte hem de Aleviliği Yezidiler, Ermeniler ve Hristiyanlarla ilişkilendirmektedir. Bkz.; Bayrak, “Kürt Aleviliği”. Misyonerlerin Alevilik hakkındaki tezlerine eleştirel bir bakış için Karakaya-Stump’un kaleme aldığı “*Alevilik Hakkındaki 19. Yüzyıl Misyoner Kayıtlarına Eleştirel Bir Bakış ve Ali Gako’nun Öyküsü*” isimli makale için bkz.; Ayfer Karakaya-Stump, *Vefalık, Bektaşilik, Kızılbaşlık: Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarihyazımını Yeniden Düşünmek* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi), 207-234. Ayrıca bkz.; Ateş, *Yuttaşlığın Kıyısında Aleviler*, 258-270. Fevzi Rençber, Oryantalistlerin Aleviliğin temel kaynaklarına vakıf olmadan Alevilik hakkında tanım geliştirmelerinin farklı bir din algısının ortaya çıkmasına zemin hazırladığını söylemektedir. Bkz.; Fevzi Rençber, “İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında Alevilik Üzerine Yapılan Alan Çalışmalarının

Alevileri, Hristiyan, Rum ve Ermeni kökenli gösterme gayretinde olmuşlardır. Ne acıdır ki, Hristiyan misyonerlerin bu gayretine bazı devlet adamları da yazmış oldukları raporlarda taassuba dayalı bir yaklaşım göstererek destek olmuş ve Alevilerin İslam'la ilişkilerinin bulunmadığını⁸⁷⁰ ileri sürmüştür. Tüm bu gelişmelerden İttihat ve Terakki içerisindeki Bektaşiler rahatsızlık duymuş olmalı ki, cemiyet bu yönde araştırmalar yapmaya karar vermiştir. Alevilerin Türk ve Müslüman olduğunu ispata yönelik Baha Said öncülüğünde yapılan bu çalışmalar daha sonra Türk Yurdu dergisinde yayınlanmıştır. Tahtacılar, Çepniler, Bektaşiler, Aleviler gibi Kızılbaş topluluklar ile Nusayriler hakkında yazılan makalelerde Alevilik, İslam öncesi Türk inançlarıyla ilişkilendirilip, Türk Müslümanlığı adı altında okurlara sunulmuştur.⁸⁷¹ Aleviliğin eski Türk dinlerinin bir devamı olduğuna dair tezler daha sonra Köprülü ve Melikoff tarafında da desteklenerek devam ettirilmiştir.⁸⁷² Konuyu bu çerçevede değerlendirdiğimizde milliyetçi yaklaşımlardan ikincisi Aleviliği İslam içi görüp Türk Müslümanlığı olarak tarif ederken, birincisi hem İslam'a hem de Türklüğe bir tepki olarak Aleviliği İslam öncesi Ortadoğu inançlarına dayandırarak yeni bir din icat etmektedir.

Alevileri Müslüman görmeyen algının da bu bağlamda değerlendirilmesinde yarar vardır. Osmanlı Devleti ile Safeviler arasında yaşanan çekişme sürecinde Safevilere yönelik harekâta Osmanlı askerlerinin Müslüman ve Türk olan Safevilere karşı savaşma isteksizliklerini ortadan kaldırma gayreti ve tebaasındaki Safevilere yönelik oluşması muhtemel teveccühü kırma maksatlı verildiğini düşündüğümüz fetvalar, içerikleri

Bilim Üretimine Katkısı”, *e-Makalat* 10/2 (Güz 2017), 468,469. Ayrıca bkz.; Wakamatsu, “Batı’daki Alevi İncelemeleri”, 187-191.

⁸⁷⁰ İlgili raporların genel bir değerlendirmesi için bkz.; Alişan Akpınar, “II. Abdulhamid Dönemi Devlet Zihniyetinin Alevi Algısı”, *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*, ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş, İletişim yayınları Araştırma - inceleme dizisi, 2224 370 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 215-225.

⁸⁷¹ Said, “Türkiye’de Alevi Zümreler”; Baha Said, “Bektaşiler, Ahiler, Babailer, Türk Dili Hakkında İlk Resmi Emir, Suluca karahöyük, Hacı Bektaş ve Kadıncık Ana, İlk Nasipler, Bal ve Yoğurt, Dört Kapı ve Erkanı, Erkanı Fütüvvet”, *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*, ed. Erdal Aksoy (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018), 317-332; Baha Said, “Bektaşiler, Batıniler, Batınilerin İnkırazı, Babailer, Ahiler, Mevleviler, Hacı Bektaş-ı Veli ve Muassırları”, *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*, ed. Erdal Aksoy (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018), 333-352; Said, “Bektaşiler, Şeyh Safiyyüddin-i Erdebili”; Said, “Türkiye’de Alevi Zümreleri, Yanbatır Zümresi”; Baha Said, “Nusayriler ve Esrar-ı Mezhebiyeleri”, *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*, ed. Erdal Aksoy (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018), 475-491; Köprülü, “Bektaşiliğin Menşeleri”; Hamid Sadı, “Tahtacılar”, *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*, ed. Erdal Aksoy (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018), 437-442; Süleyman Fikri, “Teke Vilayetinde Tahtacılar”, *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*, ed. Erdal Aksoy (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018), 443-454; Mimar Hikmet, “Bektaşilik ve Son Bektaşiler”, *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*, ed. Erdal Aksoy (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018), 385-402.

⁸⁷² Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz.; Markus Dressler, *Türk Aleviliğinin İnşası: Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı*, çev. Defne Orhun (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2016).

itibariyle Kızılbaşları tahkir ve tekfir etmektedir.⁸⁷³ Şüphesiz bu tekfir ve tahkir savaş dönemiyle sınırlı kalmamış, sonraki dönemlerde de “Mum Söndü” vb. iftiralarla⁸⁷⁴ artarak devam etmiştir. Alevilikle ilgili olumsuz tanımlamalara ne yazık ki Cumhuriyet döneminde de devam edilmiştir. 1947-1951 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanı olarak da görev yapan Ahmet Hamdi Akseki, Sebilürreşad dergisinde yazmış olduğu “*Gizli Tarikatlar nasıl başladı?*” isimli makalesinde ve İslam – Türk Ansiklopedisi’ne vermiş olduğu mülakatta Batınileri ve dolayısıyla da Alevileri, İslam’ı içeriden yıkmak için gizli teşkilatlar kurmakla suçlamıştır. Akseki, Müslümanlar arasında kanlı hadiseler çıkartmakla itham ettiği *zındık mezhepler* arasına Türkiye’den Bektaşiler ve Kızılbaşları da⁸⁷⁵ eklemiştir. Elbette ki bu durum sadece Akseki ile sınırlı kalmamış toplumun geniş kesiminde çok sayıda isim Aleviler hakkında ortaya atılan bu olumsuz yargıyı benimsemiştir. Çocukluğumuzdan beri hemen hemen tümüne şahit olduğumuz bu toplumsal ön kabuller arasında, ‘mum söndü yapıyorlar’, ‘Alevilerin pişirdiği ve kestiği yenmez’⁸⁷⁶ vb. gibi sayılarını daha da artırabileceğimiz tutum ve davranışlar vardır. Taşradayken bu türden tavırları sineye çeken Aleviler, şehirleşmeyle birlikte farkına vardıkları toplumsal haklar ve etkileşime girdikleri politik grupların desteğiyle, karşı tepki geliştirmeye başlamışlardır. İslam’dan bağımsız, kendine özgü bir inanç söylemi bir ölçüde bu etki-tepkinin sonucu olarak ortaya çıkmış gibi gözükmektedir.

Bu bağlamda Şii kökenli bir alim olan Abdülbâki Gölpınarlı’ya da ayrı bir yer ayırmak gerektiği kanaatindeyiz. Zira onun İslam Ansiklopedisi için yazmış olduğu *Kızılbaş* maddesinde Alevileri nereye koyacağını netleştirememesi veyahut da mensubu olduğu Şii inancının tesirinde kalarak Alevilerin Şia’ya zarar vereceğini düşünüp çelişkili bir tanımlama getirmesi, Aleviliği İslam dışı görenlerce sıklıkla gündeme getirilmektedir. Gölpınarlı’nın çelişkilerini ise şu şekilde izah etmek mümkündür; ilgili maddenin

⁸⁷³ Pehlul Düzenli, “Şehülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında Osmanlı Sünniliği”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 3 (K 2005), 271-273; Çamuroğlu, *Geçen Zaman, Geçmiş zaman*, 127,129; Reha Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2005), 17,18.

⁸⁷⁴ “Mum Söndü” iftirasına dair kapsamlı bir çalışma için bkz.; Doğan Kaplan, “Alevilere Atılan ‘Mum Söndü’ İftirasının Tarihsel Kökenleri Üzerine”, *Hünkar Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi* 2 (Ocak 2014), 41-53. Ayrıca Bkz.; Refik, *Rafizilik ve Bektaşilik*, 84.

⁸⁷⁵ Ahmet Hamdi Akseki, “Gizli Tarikatlar nasıl başladı? II”, *Sebilürreşad* 1/25 (Aralık 1948), 387; Eşref Edip, “Rafizilik, Batnilik, Alevilik hakkında Diyanet Reisi ile mülakat”, *İslam - Türk Ansiklopedisi Muhitülmaarif Mecmuası* II/91 (Ocak 1948), 2-5. Ayrıca bkz.; M. Raif Ogan, “Yeni Türeyen Alevi Misyonerleri, Alevilik iddiası altında gerilik propagandası”, *Sebilürreşad* 2/39 (Nisan 1949), 213-215.

⁸⁷⁶ Demir - İpek, *Alevilere Yönelik Ayrımcılık*, 16-18. Daha kapsamlı bir araştırma için bkz.; Uğraş Ulaş Tol (ed.), *Alevi Olmak: Alevilerin Dilinden Ayrımcılık Hikayeleri* (Ankara: Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, 2005).

başlangıcında Kızılbaşlığın bir *Tarikat* olamayacağını olsa olsa ibtidai bir *din* veya *mezhep* şeklinde tarif edilebileceğini söylerken “*bu mezhebi Bektaşilikle karıştırmamak lazımdır*” demektedir. Bir sonraki sayfada ise Kızılbaşlığın hiçbir zaman usul ve furuu sistemleşmiş bir mezhep seviyesine ulaşamayacağını iddia etmektedir. Ancak aynı makale içerisinde Aleviliğe dair *Musahip* terimini izah ederken, Kızılbaşlarda “*tarikata kabul edilecek kimsenin yanında bulunan ergen kimseye denir*” diyerek ilk başta olamayacağını söylediği *tarik*at kavramıyla izah etme yolunu seçmiştir.⁸⁷⁷ Bizim açımızdan Gölpınarlı’nın bu tanımını ile yukarıda değindiğimiz Sünni âlimlerin Alevilik tarifi arasında konuya yaklaşım itibariyle hiçbir fark yoktur. Zira Gölpınarlı, *Dedeleri* sömürücü, Aleviliği de hurafelerle dolu bir inanç olarak görmekte ve Caferiliği inceleyip kabul eden Alevilerin doğru yolu bulduğunu⁸⁷⁸ ileri sürmektedir. Bu bakış açısı *mezhep taassubunun* ilmi hakikatlerin önüne geçişini göstermesi açısından önemli bir örnektir. Gölpınarlı’nın Şiilikten ayırmak için başka bir çerçeveye oturarak yapmış olduğu bu tarif, makale içerisindeki çelişkili kavram kullanımına rağmen onu otorite kabul eden birçok kimse tarafından *Alevilik ibtidai bir dindir* şeklinde anlaşılıp kabul edilmektedir.

Aleviliğin kendine özgü bir inanç şeklinde İslam dininden bağımsızlığı politik bir söylem olarak da dile getirilmektedir. Arkasında 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra yükselişe geçen İslamofobi’nin⁸⁷⁹ yattığını düşündüğümüz bu politik söylemle ulaşılmak istenense kamusal ölçekte kabul görme hedefidir.⁸⁸⁰ Nitekim aşırı milliyetçi Almanların Şubat 2013’te bir araya gelerek kurmuş oldukları AfD⁸⁸¹ partisi ve 2014 Ekim ayında

⁸⁷⁷ Abdülbâki Gölpınarlı, “Kızılbaş”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977), 6. Cilt/790-792. Gölpınarlı *Alevi Bektaşi Nefesleri* isimli eserine yazdığı önsözde de ansiklopedi maddesinde yazdığı Kızılbaşlığın bir tarikat olamayacağı olsa olsa ibtidai bir din veya mezhep olacağı düşüncesini Kızılbaş yerine Alevilik terimini koyarak tekrar etmiştir. Bkz.; Abdülbâki Gölpınarlı (ed.), *Alevî Bektaşî Nefesleri* (İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1992), 5.

⁸⁷⁸ Gölpınarlı, *Mezhepler ve Tarikatlar*, 272. Gölpınarlı, Alevilere karşı göstermiş olduğu tavrın bir benzerini Hurufiliğe karşı da sergilemekte ve Hurufilik için “*uydurma bir dindir*” demektedir. Bkz. a.e, s. 146. Fığlalı da Gölpınarlı’nın mezhep taassubu içinde olduğunu söylemektedir. Bkz.; Fığlalı, *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*, 11.

⁸⁷⁹ İslamofobi ve batı ülkelerinde gelmiş olduğu durum hakkında detaylı bilgi için bkz.; Kadir Canatan - Özcan Hıdır (ed.), *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm* (Ankara: Eskiye Yayınları, 2007); Salih Yücel, *İslamofobyaya, Batı’da Depreşen Hastalık* (İstanbul: Paradoks Yayınları, 2012).

⁸⁸⁰ Bu savımızı Jean-Paul Sartre’nin tasvir ettiği Antisemitizmden korunmak isteyen Yahudilerin, Yahudi olduklarının anlaşılmasında için göstermiş oldukları gayretle kıyas etmek mümkündür. Sartre, Hristiyanlar tarafından kabul görmek isteyen Yahudilerin, Yahudiliklerinden vazgeçmeyi bile göze aldıklarını söylemektedir. Bkz.; Jean-Paul Sartre, *Yahudi Sorunu*, çev. Emin Türk Eliçin (İstanbul: Ataç Kitabevi, 1965), 52,53. Subaşı, Aleviliği İslam dışı sayma çabalarını “... politik bir tasavvur doğrultusunda ortaya çıkan işlevsel arayışların birer parçası...” olarak görmektedir. Bkz.; Subaşı, “Aleviler ve Modernleşme”, 89.

⁸⁸¹ Alternative für Deutschland (Almanya için Alternatif) “Alternative für Deutschland”, Kurumsal, <https://www.afd.de>, ts. (Erişim 15 Şubat 2021).

başlayan Pegida⁸⁸² eylemleri⁸⁸³ Almanya’da yükselişe geçen İslam karşıtlığı ile doğrudan bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. 24 Eylül 2017 Federal Parlamento seçimlerinde %12,6 oyla 94 milletvekili kazanarak Almanya genelinde üçüncü sırada yer alan parti,⁸⁸⁴ programını doğrudan İslam karşıtlığı üzerine kurmuştur. AfD İslam’ın hiçbir şart altında Almanya’ya ait olamayacağını söylemekte ve İslami organizasyonlara *kamusal tüzel kişilik* verilmesine karşı olduğunu da altını çizmektedir. İlk ortaya çıktığı günlerde onbinlerce insanı bir araya getirmiş bulunana Pegida eylemcileri de eskisi kadar olmasa da varlıklarını devam ettirmektedirler. Her ne kadar hükümet İslam karşıtlarıyla mücadele etmekte kararlı olsa da⁸⁸⁵ bu durum kısa sürede düzelecek gibi görünmemektedir. Böylesi bir ortamda İslam’la ilişkili görünmek *kurumsal tüzel kişilik* kazanmak isteyen Alevilere pek de avantajlı gelmemektedir. Nitekim NRW Eyaletinde 10 Aralık 2020’de AABF’ye verilen “*Kamusal Tüzel Kişilik*” hakkında kısa süre önce federasyona bağlı olarak faaliyet yürüten Alevi Gençler Birliği (Bund der Alevitischen Jugendlichen – BDAJ), ATİB, Millî Görüş gibi kuruluşların radikal İslami oluşumlar olduğunu ileri sürerek, proje komisyonunda da bulunduğu “Müslüman ve Hristiyan Formu” 2021 Ekümenik Kilise Kongresi’nden, 20.10.2020 tarihinde yapmış olduğu yazılı açıklamayla⁸⁸⁶ çekildiğini açıklamıştır. Açıklamadan ardından Die Welt gazetesine demeç veren BDAJ başkanı Özge Erdoğan, İslami kuruluşlar tarafından kendilerini tehdit altında hissettiklerini söylemiştir.⁸⁸⁷ Bize göre bu hamle, İslamofobi göz önünde bulundurularak, kamusal tüzel kişilik kazanma öncesinde Alman kamuoyunda ortaya çıkması muhtemel olumsuz tepkilere yönelik gerçekleşmiş politik bir manevradır.⁸⁸⁸ Bu fikrimizi kendileriyle görüşme imkânı bulduğumuz Turgut Öker ve Yılmaz Kahraman’ın söylemleri de desteklemektedir. Her iki isim de İslam’dan bağımsız kendine özgü bir inanç tanımlamasının politik bir ifade olduğunu beyan etmişlerdir. Kahraman, sürekli terörle

⁸⁸² “Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes” (Batı’nın İslamlaşmasına karşı duran Vatansever Avrupalılar) “Pegida”, Kurumsal, <https://www.pegida.de>, ts. (Erişim 15 Şubat 2021).

⁸⁸³ Eylemlerle ilgili kapsamlı bir analiz için bkz.; Bünyamin Bezci vd., *Almanya 2016 -Hak ve Özgürlükler-* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2017), 20-33.

⁸⁸⁴ “Bundestagswahl 2017”, Resmi, <https://www.bundeswahlleiter.de> (Erişim 15 Şubat 2021).

⁸⁸⁵ “Islamfeindlichkeit in Deutschland” (08 Şubat 2021).

⁸⁸⁶ Bund der Alevitischen Jugendlichen in Deutschland e.V, “Austritt aus der Projektkommission ‘Forum Muslime und Christen’ zum Ökumenischen Kirchentag 2021”, Kurumsal, <https://www.bdaj.de> (20 Ekim 2020).

⁸⁸⁷ Frederich Schändler, “Wir fühlen uns durch diese Islamverbände bedroht”, Haber, <https://www.welt.de> (26 Ekim 2020).

⁸⁸⁸ Turhan bu durumla ilgili olarak “... elde edilen faydalarla zararlı neticeler mukayese edilerek ya yeni unsurdan vazgeçiliyor veya onun yüzünden meydana gelen aksaklıklara hoşnutsuzluklara vesair değişmelere katlanılıyor.” demektedir. Bkz.; Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 61.

anılan İslam'ın bir unsuru olarak görülme istemediklerinden dolayı ayrı bir inanç olarak ortaya çıktıklarına vurgu yaparken⁸⁸⁹, Göle'nin "*İslam eleştirilerine katılarak meşrutiyet kazanmak*" diye tanımladığı⁸⁹⁰ tespiti haklı çıkartmaktadır. AABF onursal başkanı Öker; *kamusal tüzel kişilik* kazanma sürecinde İslam'ın bir unsuru veya İslam'la bağlantılı bir inanç grubu olarak, hak elde etmelerinin zor olacağını gördükleri ve *kamusal tüzel kişilik* hakkı elde etmeyi riske atmak istemedikleri için işlerini kolaylaştırıcı bir unsur olan *kendine özgü inanç* kavramını tercih ettiklerini dile getirmiştir.⁸⁹¹

Görebildiğimiz kadarıyla Almanya Alevileri arasında AABF'nin resmi yayın organı Alevilerin Sesi dergisi özelinde en azından 2002 yılı Eylül sayısına kadar Aleviliğin İslam'la ilişkisi bağlamında bir sorun yaşanmamıştır. Nitekim derginin 2002'deki Genel Yayın Yönetmeni İsmail Kaplan, Almanya'daki okullarda verilmeye başlanan Alevilik dersleri ile ilgili yazdığı makalede; "*İslam kavramından sadece Sünni İslam otoritelerinin tarif ettiği, çerçevesi 'İslam Şeriatı' ile en son Osmanlı Şeyhülislamlarının fetvaları ile belirlenmiş İslam anlaşılıyorsa; Alevilik o İslam'ın içinde değildir. İslam tarifinizde, örneğin tasavvuf, mistik, Kırklar cemi, Ehl-i Beyt ve insan değerleri (İnsanların her koşulda eşitliği, kadın erkek eşitliği, 72 millete bir nazarla bakmak, haksızlık yapmamak ve haklının yanında olmak kısacası dört kapı kırk makam) de yer alıyorsa Alevilikle Sünniliğin çok ortak yönü var demektir*"⁸⁹² diyerek Sünni İslam algısına dikkat çekerek, Aleviliğin İslami yönüne vurgu yapmıştır. Ancak onun bu izahatı yeterince anlaşılmamış olacak ki; Alevilerin Almanya'da *kamusal* alanda elde etmiş oldukları hakların Türkiye'de yanlış yorumlanması ve savunmacı bir refleksle *kamusal*

⁸⁸⁹ Kahraman, konuşmacı olarak katıldığı ve bizim de hazır bulunduğumuz Akademie der Diözese Rottenburg-Stuttgart'ın 11.02.2020 tarihinde Stuttgart'da düzenlediği Aleviten in deutschland – Gesellschaft gemeinsam gestalten (Almanya'da Aleviler – Toplumunu birlikte inşa etmek) isimli sempozyumda İslam ve Müslümanların sürekli terörle anılmasından dolayı araya mesafe koyduklarını ve İslam'dan bağımsız anılmak istediklerini söylemiştir. Oturum başkanı Dr. Hussein Hamdan'ın; "eğer Müslümanların mevcut olumsuz imajı düzelirse ne yapacaksınız? Yeniden biz de Müslümanız diyecek misiniz?" şeklindeki sorusuna; "Hayır, biz İslam'la olan bütün ilişkilerimizi koparıyoruz ve artık Müslüman olarak anılmak istemiyoruz" şeklinde cevap vermiştir. Kendisiyle yapmış olduğumuz 23.12.2017 tarihindeki görüşmede ise İslam ile ilişkili olmadıklarını dillendirmelerinin politik bir söylem olduğunu beyan etmiştir. Yılmaz Kahraman, "23.12.2017 tarihli görüşme". Kahraman, Handan Aksünger'le birlikte hazırladıkları kitapta da Aleviliği, Kürt milliyetçisi yazarların ileri sürdükleri gibi eski Mezopotamya dinleriyle ilişkilendirmektedir. Bkz.; Aksünger-Kızıl - Kahraman, *Das anatolische Alevitentum*, 8,9. Ayrıca bkz.; Ali Yıldız, "Sind Aleviten überhaupt Muslime?", *Jüdische Rundschau* 8 (Nisan 2015), 10-11; Langer, "Marjinalleştirilen İslam", 490.

⁸⁹⁰ Nilüfer Göle, *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar: Avrupa Kamusal Alanındaki İslam İhtilafları Üzerine Bir Araştırma*, çev. Zehra Cunillera (İstanbul: Metis Yayınları, 2015), 46.

⁸⁹¹ Benzer bir değerlendirme için bkz.; Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 97; Sökefeld'de Alevilerin kültürel bir grup olarak *Kamusal Tüzel Kişilik* Hakkı kazanma şanslarının az olduğu için Dini Cemaat olarak başvurduklarını söylemektedir. Sökefeld, "Alevitische Vereine in Deutschland", 61.

⁸⁹² Kaplan, "Alevilik Dersleri Konusu", 39.

hak elde eden Alevilerin Ali'siz Alevilik icat etmekle suçlanmaları,⁸⁹³ kendine özgü inanç olarak Alevilik etrafında bir araya gelişleri artırmıştır. Her ne kadar federasyon adına yapılan açıklamalarda Ali'siz Aleviliğin hiçbir şekilde mümkün olamayacağı söylense de devlet yetkililerinin Alevileri ötekileştirmeye yönelik vermiş oldukları beyanatlar,⁸⁹⁴ İslam'dan ayrılmış bir Aleviliğin temellendirilmesine yardımcı olmuştur. Aleviler geçmiş yıllarda Sünni muhataplarına karşı, kendilerinin de Müslüman olduğunu her fırsatta vurgulamaya çalışmıştır. Ancak son örneğini 10 Aralık 2020'de elde edilen kamusal tüzel kişilik hakkından sonra Ali'siz Alevilik suçlamalarına karşı AABF Genel Başkanı Hüseyin Mat'ın vermiş olduğu tepkide⁸⁹⁵ gördüğümüz gibi ispat etmek, yerini reddiyeci tavır alışı bırakmıştır.

11 Eylül 2001 saldırılarıyla başlayan 11 Mart 2004 Madrid tren istasyonu bombalamaları⁸⁹⁶, Kasım 2004'te Amsterdam'da Theo van Gogh'un öldürülmesi⁸⁹⁷ ve 7 Temmuz 2005 Londra saldırılarıyla⁸⁹⁸ devam eden süreçte İslam ve Müslümanların, Batı kamuoyunda sürekli terör olaylarıyla⁸⁹⁹ gündeme gelmesi, 2005 yılında ortaya çıkan Danimarka merkezli karikatür krizi⁹⁰⁰ ve Charlie Hebdo dergisinin Fransa'da yayınladığı karikatürlere karşı katliam⁹⁰¹ girişimi gibi ön koşullar, en son DAİŞ örneğinde olduğu gibi İslam'ın radikal unsurlarının ön plana çıkartılmasıyla⁹⁰² bir araya gelince Batı'daki "İslam korkusu" alevlenmiş⁹⁰³ ve Avrupa'da batılı unsurlarla birlikte yaşayan bazı Alevi grupların, İslam'a karşı duruşunu değiştirmeye başlamalarına neden olmuştur. Sosyal medya imkânlarının gelişmesiyle birlikte Alevilik hakkında bilgi sahibi olmadan ve herhangi bir ritüeli yerinde tecrübe etmeden Alevilik hakkında yayın yapanların sayısının artması⁹⁰⁴ ise bu konudaki kafa karışıklığını artırmıştır. Bir de buna yıllar öncesinden

⁸⁹³ Murat Utku, "Almanya'nın Alevi ve Sünni bakışı", Haber, <http://www.aljazeera.com.tr> (26 Mayıs 2014).

⁸⁹⁴ "Erdoğan'dan Alevi açıklaması: Uyanık olmalıyız", Haber, <https://www.dw.com/tr> (28 Kasım 2019); Çakır, "Politik 'Alevilik'", 87.

⁸⁹⁵ "Ayrı din' tartışmalarıyla gündeme gelen Alevi federasyonu: Namaz kılmak isteyenlerin ait olduğu yer camidir", Haber, <https://www.odatv4.com> (04 Ocak 2021).

⁸⁹⁶ "Madrid'te 4 Patlama" (11 Mart 2004).

⁸⁹⁷ Alpdündar, "Film yönetmeni Van Gogh'a infaz" (02 Kasım 2004).

⁸⁹⁸ "Londra'da Terör Değseti" (07 Temmuz 2005).

⁸⁹⁹ Göle, *İç içe Girişler*, 22,23; Spuler-Stegeman, *Muslims in Deutschland*, 46.

⁹⁰⁰ Keskin, *Türklerin Gölgesinde Almanya*, 53; "Karikatür krizi" (03 Şubat 2006).

⁹⁰¹ "Charlie Hebdo saldırısı: Paris'in kuzeyinde büyük polis operasyonu", Haber, <https://www.bbc.com/turkce> (08 Ocak 2015).

⁹⁰² Ocak, *Türk Süfiliğine Bakışlar*, 300.

⁹⁰³ Bkz.; Kaya, "İslam ve Entegrasyon Tartışmaları", 50.

⁹⁰⁴ Langer, "Marjinalleştirilen İslam", 495. Özellikle pandemi süreciyle birlikte Facebook ve YouTube gibi sosyal medya kanallarından sıklıkla yayınlar yapılmaya başlanmıştır

kalma Kahramanmaraş (Aralık 1978), Çorum (Mayıs-Temmuz 1980), Sivas (Eylül 1978 ve Temmuz 1993) ve Gazi Olayları (Mart 1995) gibi Alevi belleğinde silinmez yaralar açan acı hatıralar eklenince, Almanya’da doğan ve eğitimini de burada almış olan yeni nesil Aleviler, radikal örgütlenmelerin ortaya koymuş olduğu İslam anlayışıyla kendi inançları arasında ortak bir nokta bulamayarak, “İslam buysa biz Müslüman değiliz” söyleminden hareketle, ayrı din ve kendine özgü inanç gibi Alevilik tanımlamalarını kabullenmeye başlamışlardır.

Aralarında Erdoğan Aydın’ın da yer aldığı bazı yazarlar, Alevilerin İslam içinde kalarak eşit yurttaşlığa yönelik bir takım dini hakları elde edemeyeceklerini ileri sürmektedirler. Onları bu türden düşüncelere yönelten nedenler arasında; din dersleri hakkında verilmiş AİHM kararları olmasına rağmen hala Alevilerin Almanya örneğinde olduğu gibi kendi müfredatlarını yansıtan bir derse sahip olamayışları, Cemevlerinin hukuksal statüsünün (bazı belediyelerin almış oldukları münferit kararlar hariç) netleşmemiş olması, Alevi inanç önderlerinin maddi yükünün (bir takım belediyeler hariç) devlet tarafından karşılanmıyor olması, tüm yurttaşlardan eşit olarak alınan vergilerden Sünni vatandaşlara yönelik dini bilgi edinmeye yönelik destek sağlanırken, Alevilerin böyle bir imkândan mahrum bırakılmaları ve benzeri birçok neden sayılabilir.⁹⁰⁵ 2004 Avrupa Birliği ilerleme raporunda sayıları 12 ile 20 milyon arasında tahmin edilen Alevilerin Sünni olmayan Müslüman azınlık olduğu tespitini ve eşit muamele talebini⁹⁰⁶ de bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. İslam’dan bağımsız kendine özgü bir din olarak Aleviler azınlık statüsü elde edebilirlerse uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan *eşit yurttaşlık* haklarına da kavuşmuş olacaklarını düşünmektedirler.

Öteden beri Alevilerin dışlanmış ve ötekileştirilmiş olması,⁹⁰⁷ Sünni din otoritelerinin Ehl-i Sünnete muhalif Alevi tanımlamalarından rahatsızlık duyarak, Aleviler adına Alevilik tanımı yapıp, Alevileri “*doğru inanca*” yönlendirmeye

⁹⁰⁵ Aydın, *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*, 365-383. Alevilere yönelik hak ihlalleriyle ilgili ayrıca bkz.; Ali Yaman, “İnanç Özgürlüğüne İlişkin Uluslararası Birikim ve Türkiye’de Din-Devlet İlişkileri Bağlamında Alevilik Sorunu”, *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*, ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş, İletişim yayınları Araştırma - inceleme dizisi, 2224 370 (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 271-285.

⁹⁰⁶ Avrupa Toplulukları Komisyonu, *AB 2004 Yılı İlerleme Raporu*, 37.

⁹⁰⁷ Zürcher - Van Der Linden, *İslam, Türkiye ve Avrupa Birliği*, 87,96,97.

çalışmaları⁹⁰⁸, Alevilerin İslam dışı kimlik arayışlarına hız kazandırmıştır. Özellikle AK Parti iktidarı döneminde Koyuncu'nun ifade ettiği gibi “*Millete dâhil olmanın yolu sadece dindarlıktan değil, devletin belirlediği şekilde dindarlıktan geçmektedir*”⁹⁰⁹ anlayışı bazı Alevilerin İslam’la arasına gittikçe büyüyen bir mesafe koymasına yol açmıştır. Massicard, Aleviliğin kendine özgü bir din olarak ön plana çıkma girişiminin Sünniliğe göre şekillendiğini ileri sürmektedir. Kullanılan argümanlar üzerinden yapmış olduğu değerlendirmeye göre, uzun süre Sünniler tarafından üretilip uygulanan ithamların nihayet Aleviler tarafından kabul edildiği ve Sünnilerin koymuş oldukları namaz, oruç ve hac gibi standartlara göre Alevilerin kendilerini dönüştürdüklerine vurgu yapmaktadır.⁹¹⁰ Zira Batıda İslam denilince akla ilk olarak İslam’ın Sünni ve Şii yorumu gelmektedir. Avrupa özelinde gündelik hayatta karşılaşılan insanların Sünni İslam içerisindeki farklılaşmaları dahi bilmediğini hesaba katacak olursak, Aleviler hakkında fikir sahibi olmaları beklenilmemelidir. Buna Altıntaş’ın, Avrupa’da ve özellikle Almanya’da İslam’ın görünür hale gelmesinde cami derneklerinin önemli bir rol üstlendiği tespiti⁹¹¹ de eklediğimizde mevzu daha net anlaşılacaktır. Zira Alevilerin cami derneklerine gitmemesi veya çok seyrek olarak gitmeleri neden gitmedikleri yönünde sorulara muhatap olmalarına sebep olmuştur. Sünni, Şii ve Aleviler arasındaki fark ile Aleviliğin batını yönünün sorulara muhatap olan isimlerce net olarak bilinmemesi de sorunu derinleştirmektedir.⁹¹² Alevilik hakkında yeterli teolojik bilgiye sahip olmayan ve neden camiye gitmediğini kabul edilebilir gerekçelere dayandıramayan Aleviler için Sünniliğe karşıt bir tanımlama olarak,⁹¹³ Aleviliğin İslam’a ait olmadığı söylemi tek kurtarıcı yol olarak gözükmektedir.

⁹⁰⁸ Ocak, *Türk Süfiliğine Bakışlar*, 327; Ocak, “Türkiye Tarihinde İslam’ı Çalışmak”, 58,61; Ateş, *Yuttaşlığın Kıyısında Aleviler*, 392; Ocak, *İslam’ın Macerası*, 17,21; Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, 6; Sökefeld, “Sind Aleviten Muslime?”, 213,214. Çopur ve Aksünger bu durumu “*Aleviliğin Sünni gözlüğü ile görülmesi*” olarak tanımlamaktadırlar. Bkz.; Çopur - Aksünger, “Die Aleviten unter der AKP-Regierung”, 597. Necdet Subaşı, Alevilikle ilgili yapılan çalışmalara dikkat çekerek, Sünni araştırmacıların Aleviliği değerlendirirken kullandıkları kalıpları dahi Sünnilikten ödünç olarak yapmalarını eleştirmektedir. Bkz.; Subaşı, “Alevi(lik) Araştırmalarında Yöntem Sorunları”, 180.

⁹⁰⁹ Büke Koyuncu, “Ak Parti: Devlete Sadakat Olarak Laiklikten Devlete Sadakat Olarak Dindarlığa”, *Kimlik ve Din*, ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 99.

⁹¹⁰ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 177.

⁹¹¹ Altıntaş, *Dış-Göç ve Din*, 119. Ayrıca bkz.; Taşçı, “Die zweite Generation der Alevitinnen und Aleviten”, 138,139.

⁹¹² Sökefeld, Sünni İslam’la arasındaki farklılıklardan dolayı birçok Alevinin kendisini İslam dışı olarak gördüğünü söylemektedir. Bkz.; Sökefeld, “Alevitische Vereine in Deutschland”, 50.

⁹¹³ Gencer, *Almanya’da Türkler ve İslam*, 149.

Huntington, medeniyetler çatışması tezinde karşıt olduklarımızın bizim kim olduğumuzda etkin rol oynadığı üzerinde durmaktadır.⁹¹⁴ Onun bu söylemini birçok araştırmacı da onaylamakta ve “kimlikler *Öteki*’nin pozisyonu üzerinden tanımlanmaktadır”⁹¹⁵, savını ileri sürmektedir. Yapıcı da “öteki” kavramına vurgu yaparak farklı dini grupların sosyal kimliklerini korumada birbirlerine yönelik gerçekleştirmiş oldukları ithamların etkili olduğu üzerinde durmaktadır. Ona göre bu durum, ait olduğu sosyal kimliği tehdit altında hissetmenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.⁹¹⁶ Şahin, yapmış olduğu çalışmada Alevi kurumlarının da kendilerini politik bir ötekileştirmeye ifade etmeye çalıştığını söyleyerek, güncel olayların tarihte yaşanmış olaylarla ilişkilendirilmesini örnek olarak göstermektedir.⁹¹⁷ Bu açıdan bakıldığında Alevi Sünni karşıtlığı üzerinden kendini temellendiren ve ilk ortaya çıktığı süreçte kendisini Sünni olmayan Müslüman topluluk olarak tanımlayan ⁹¹⁸ bazı grupların aradan geçen süre içerisinde daha çok farklılıklar üzerinde yoğunlaşarak ve İslam’ı sadece Sünni yorumdan ibaretmiş gibi varsayıp, Sünniliği de *öteki* (düşman) unsur göstererek,⁹¹⁹ İslam’dan uzaklaşmaya başladıklarını gözlemlemekteyiz. Bize göre bu süreçte Batı’nın kendisine *düşman* “öteki” olarak İslam’ı belirlemiş olması ve radikal dini oluşumların bu *düşman* imgesine gerçekleştirdikleri eylemlerle destek sunmaları, *İslam dışı Alevilik* söyleminin kullanımını kolaylaştırmıştır.

‘Medeniyetler çatışması’ ve ‘kültür savaşları’ gibi tezlerin yanı sıra 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra daha sık bir şekilde gündeme gelen ‘İslam korkusu’ gibi söylemler, Avrupa ülkelerini kısıtlayıcı göç politikaları ve sınır güvenliği uygulamalarında daha titiz davranmaya yöneltirken,⁹²⁰ göçmenlerin gizli düşman olduğu fikri yaygınlık kazanmıştır.⁹²¹ Batılılar açısından bakıldığında “medeniyetler savaşında” savaşılacak

⁹¹⁴ Samuel P. Huntington, *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*, çev. Mehmet Turhan - Y. Z. Cem Soydemir (İstanbul: Okuyan Us, 2012), 25.

⁹¹⁵ Subaşı, *Din ve Modernleşme*, 13,14; Güney, “Çokkültürcülük”, 60; Gökçe - Gökçe, *Avrupa’da Türk ve İslam İmajı*, 12.

⁹¹⁶ Asım Yapıcı, “Dini Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet”, *Kimlik ve Din*, ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 58,59.

⁹¹⁷ Şahin, “Yol bir Sürek Binbir”, 161.

⁹¹⁸ “Alevilik Bildirgesi”, Hamburg Alevi Kültür Grubu.

⁹¹⁹ İsmail Engin, 16. yüzyıldan beri Alevilerle Sünniler arasında kesin bir sınırın varlığına vurgu yaparak, bu sınırın cemaat bilincine dayandığını söylemektedir. Bkz.; İsmail Engin, “Türkiye İçin Yeni Şanslar, Olanaklar, Sınırlar ve Avrupa Birliği: Türkiye’de Demokratikleşmenin Önemli Bir Unsuru Olarak Aleviler”, *folklor/edebiyat VIII/XXIX* (Ocak 2002), 203,204. Ayrıca bkz.; Cenksu Üçer, “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı, Bazı Adab ve Erkan”, *Anadolu’da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*, ed. Halil İbrahim Bulut (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2010), 463; Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2015, 406.

⁹²⁰ Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 18; Göle, *İç içe Girişler*, 70.

⁹²¹ Caldwell, *Avrupa’da Devrimin Yansımaları*, 25.

düşman olarak *radikal* İslam göze batmaktadır. Bazı Hristiyan grupların da “medeniyetler çatışmasına” dayanarak Müslümanları *güvenilmez*⁹²² olarak nitelendirmeleri İslam’a yönelik bakışın ne kadar olumsuz olduğunu göstermektedir. Çınar’ın yerinde tespit yaparak belirttiği “*Sünni Müslümanların (dahi) dini kimliklerini gizlemesi*”⁹²³ olayı İslam ve Müslümanlara yönelik olumsuz bakışın, Müslüman cemahta korkuya dönüşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Pek tabiidir ki Aleviler bu durumda *radikal İslam* (!) ve *güvenilmez Müslümanlar* (!) tarafında yer almak yerine kendilerine yeni bir konum bulmak arayışına girişmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında İslam ile arasına mesafe koymaya çalışan Alevilerin davranışları daha net bir şekilde anlaşılabilir.

11 Eylül 2001 saldırılarının ardından küreselleşmenin hatları saydamlaşmaya başlamıştır. Ortaya çıkan yeni süreçte din, politik ideolojilerin yerini almaya başlamış ve ezilenlerle marjinaler için başlıca dayanak haline gelmiştir. Marjinalerin İslamleşerek yeniden eylem düzenlemeye başlamaları ve eylemlerinde İslami argümanları kullanması, İslam’ın terörle anılmasına neden olmuştur. Bunun bir sonucu olarak komünizm sonrasında batının aradığı yeni *öteki* (düşman) konumuna İslam, dolayısıyla da Müslümanlar dönüştürülmüştür.⁹²⁴ İslam, Avrupalı tipi yaşam tarzına düşman bir olgu olarak algılanmaya başlanmış ve akabinde de İslami köktencilik; yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve şiddet eğilimli davranışların kaynağı olarak görülmüştür.⁹²⁵ Özellikle Avrupa’da yaşayan Müslümanlara yönelik, Avrupa kimliği ekseninde onların batılı bir evren tasavvuru içerisinde nasıl bir biçim almaları gerektiği üzerinde yapılan tartışmalar “Euro-İslam” (Avrupa İslam’ı) kavramını bir proje olarak gündeme getirmiş⁹²⁶ ve bu kavram uzun süre tartışılmıştır. Bazı araştırmacılar 2006 yılında İçişleri Bakanı Wolfgang Schäuble tarafında hayata geçirilen İslam Konferansı’nın da Avrupa İslam’ının uzantısı olarak “Alman İslam’ını” hedeflediğini⁹²⁷ ileri sürmektedirler. Keskin’se Alman İslam Konferansı ile İslam’ın bir güvenlik sorunu olarak algılandığı üzerinde dururken, gerekçe

⁹²² Klausen, *İslamı Yeniden Düşünmek*, 196,220; Canatan, *Avrupa’da Müslüman Azınlıklar*, 244.

⁹²³ Çınar, *Türkler’de Kimlik*, 147.

⁹²⁴ Gökçe - Gökçe, *Avrupa’da Türk ve İslam İmajı*, 13,14,26,55-66; Güney, “Çokkültürcülük”, 57; Göle, *İç içe Girişler*, 40,82,83.

⁹²⁵ Kaya - Kentel, *Belçika Türkleri*, 138,143; Kaya vd., “Fransa-Türkleri”, 56,61; Akgönül, “Fransa Türkleri”, 113; Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 131.

⁹²⁶ Caldwell, *Avrupa’da Devrimin Yansımaları*, 35,36; Necdet Subaşı, “Fransa’da Türkler: Din Eksenli Kimlik ve Bütünleşme Sorunları”, *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri*, ed. Didem Daniş - Verda İrtiş (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 123; Necdet Subaşı, “Entegrasyon Politikalarında Yeni Arayışlar: Avrupa İslamı”, *Avrupa’da İslam*, ed. Kadir Canatan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2005), 38-66.

⁹²⁷ Caldwell, *Avrupa’da Devrimin Yansımaları*, 177.

olarak da Göç ve Sığınmacılar Federal dairesi yerine İçişleri Bakanlığı'nın organizasyonu gerçekleştirmesini⁹²⁸ göstermektedir. Görebildiğimiz kadarıyla Batı ülkelerinde yaşayan Aleviler, Sünni İslam'a ait kurumlar tarafından temsil edilmek istemeyip,⁹²⁹ kendilerini tartışmaların dışında tutarak, muhatapları nezdinde *öteki* (düşman) konumuna düşmemek ve terörle ilişkilendirilmemek için İslam ile aralarına mesafe koyma yolunu seçmişlerdir. Fakat bu aşamada ilginç olan Aleviliği İslam'dan ayrı *kendine özgü bir inanç* olarak tanımlayan çevrelerin 1980 öncesi siyasi kavgalar sırasında marjinal sol ve komünist oluşumlar içerisinde yer alan ve soğuk savaş döneminde Batı'nın *ötekisi* olarak lanse ettiği ideolojik kökenli isimler olmalarıdır. Bu durum Alevi kurumsallaşmasının sol merkezli yeni bir yapılanma olarak dönüşüm geçirdiğinin işareti gibidir. Ancak İslam'ın Batı'nın *ötekisi* olmaktan kurtulması veyahut da kendi *ötekisini* belirleyecek konuma gelmesi durumunda bu çevrelerin ne tür bir tavır sergileyecekleri tarafımızca merak konusudur.

Avrupa ülkelerinde yaşayan Müslümanları Batı kültürüyle kaynaştırma projesi olarak sunulan “*Euro-İslam*” söylemi ile “*Alevilik kendine özgü bir inançtır*” çıkışı arasında benzerlikler bulunmaktadır. Her ikisi *mecburi kültür değişiminin* özelliklerini taşımakla birlikte *üstün zannettiği gruba benzeme arzusunun*⁹³⁰ da etkin olduğu görülmektedir. Birincisinde artık Avrupa'da kalıcılığı kesinleşmiş bulunan Müslüman topluluklarda batının Hristiyan geleneğiyle uyuşmayan yanlarının terk edilmesi amaçlanırken,⁹³¹ ikincisi geleneksel Aleviliğin *ikrar verme, musahip tutma*⁹³² ve işlenmiş bir suçun cezası olarak *düşkün olma*⁹³³ gibi olmazsa olmazlarının⁹³⁴ uygulanabilir

⁹²⁸ Keskin, *Türklerin Gölgesinde Almanya*, 59.

⁹²⁹ Spuler-Stegeman, *Muslims in Deutschland*, 99.

⁹³⁰ Turhan, *Kültür Değişimleri*, 119,121.

⁹³¹ Bassam Tibi, “Avrupa'daki Müslüman Göçmenler: Avro-İslam ile Gettolaşma Arasında”, çev. Zehra Savan, *Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam Küreselleşme Çağında Siyaset, Kültür ve Vatandaşlık*, ed. Nezar Alsayyad - Manuel Castells (İstanbul: Everest Yayınları, 2004), 47-79; M. Amer Morgahi, “Gelişen Bir Avrupa İslamı Hollanda'daki Minhac-ül Kuran olayı”, çev. Atilla Tuygan, *Avrupa'da Müslüman Öznenin Üretimi Fikirler, Bilinçler, Örnekler*, ed. Martin Bruinessen - Stefano Allievi (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 81; Mark Sedgwick, “Guenoncu Gelenekselcilik ve Avrupa İslamı”, çev. Atilla Tuygan, *Avrupa'da Müslüman Öznenin Üretimi Fikirler, Bilinçler, Örnekler*, ed. Martin Bruinessen - Stefano Allievi (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 264; Göle, *İç içe Girişler*, 29.

⁹³² Bu konuda müstakil bir çalışma için bkz.; Cenksu Üçer, *Alevilikte Musahiblik* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2011).

⁹³³ Harun Yıldız, “Alevi-Bektaşî Geleneğinde Düşünlük”, 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*, ed. Filiz Kılıç - Tuncay Bülbül, 2 Cilt (Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2007), 1247-1260.

⁹³⁴ Benzer tespitler için bkz.; Rıza Yıldırım, “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 62 (2012), 147; Engin, “Diaspora'da Aleviler ve Aleviliğin Geleceği”, 86.

olmadığını düşünerek Batı tipi “Euro-Aleviten” diye isimlendirebileceğimiz yeni bir Alevilik tasarlama amacı gütmekte ve tıpkı ilkinde olduğu gibi Hristiyan batı geleneği ile uyuşmayan yanları Alevilikten çıkartmaya veya uzlaşma noktası bulmaya çalışılmaktadır. Langer’in aktardığı cem ritüellerinin Almanca yapılmaya başlanması ve görüştüğü bir dedenin Alevi gençle Alman eşinin nikâh merasiminde Hristiyan motifler de kullanması⁹³⁵ doğrudan olmasa bile, dolaylı bir şekilde bu amaca hizmet etmektedir. Alevi anne ve babadan doğan herkesin Alevi olarak kabul edildiği⁹³⁶ yeni dönem Aleviliğinde, Kilise üyeliğine benzer bir şekilde herhangi bir Alevi derneğine üye olmak *ikrar verme* ile eş değerde addedilmektedir.⁹³⁷ Üye olunan derneğin kurallarına uyulmaması durumunda disiplin kurulu kararıyla üyelikten çıkarılmak ise *düşkünlik* derecesindedir.⁹³⁸ *Musahip tutma* ise kurumsal bir yapıya bürünerek Federasyon benzeri bir organizasyona üye dernek olmakla veyahut da dernekler arası dayanışmayla⁹³⁹ kıyas etmek mümkündür. Zira *Musahiplik* hem geleneğe bağlı hem de yeni tip Aleviliği savunan Alevi bireyler arasında çok ender görülen bir uygulama olarak tarihe karışmış gözükmektedir.

İlk olarak 2002 yılında Berlin Eyaletinde uygulanmaya başlanan Alevilik derslerinin, içerik olarak olmasa da söylem olarak, Aleviliğin kendine özgü bir inanç olduğu fikrinin öncüsü olduğunu düşünmekteyiz. İslamrat’ın (Islamischen Föderation in Berlin) başvurusu Berlin Eyalet Mahkemesi tarafından kabul edilip, İslam Din Dersleri, Berlin Eyaletindeki devlet okullarında uygulanmaya konulunca, AABF ve Berlin AAKM, Sünni İslam’ı anlatan din derslerine Alevi çocuklarının girmeyeceğini belirterek, Alevi öğrencilere Alevilik Din Dersi talebinde bulunmuştur. Başvuru sürecinde ders için

⁹³⁵ Langer, “Marjinalleştirilen İslam”, 489,492.

⁹³⁶ Mayıs 1998’de AABF tarafından belirlenen yeni Alevilik kriterlerine göre “anne ve babası ya da sadece anne ya da sadece babası alevi olanlar Alevidir.” Ayrıntılı bilgi için bkz.; Kaplan, *Alevice*, 233; Yıldırım, “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe”, 147; Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 27; Spuler-Stegeman, *Muslimen in Deutschland*, 38.

⁹³⁷ Karşılaştır; Yıldırım, “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe”, 148.

⁹³⁸ Bkz.; Kaplan, *Alevice*, 151-153.

⁹³⁹ Nitekim bu durum Alevilerin Sesi dergisinde de gündeme getirilmiştir. Metin Küçük imzalı haberde St. Pölten Alevi Kültür Merkezi ile İstanbul Kartal Cemevi’nin, Köln Alevi Bektaşî Kültür Merkezi ile de Gaziantep Hacı Bektaşî Kültür Derneği’nin kardeş dernek oldukları bildirilmiştir. Bkz.; Metin Küçük, “Alevi Dernekleri Kardeş Dernekleşmeye Gidiyor”, *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 18. Ayrıca bkz.; İsmail Kaplan, “Çağımızda Musahiplik (Kardeşlik)”, *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 19; Fuat Ateş, “Hukusal Süreci Siyasal Sürece Dönüştürme”, *Alevilerin Sesi* 116 (Mayıs 2008), 12. Şahin de Aleviliğin geleneksel algısındaki değişimlere dikkat çekerek, kamusal bir dine dönüştüğünü söylemektedir. Bkz.; Şahin, “Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik”, 158.

konusulan isimler arasında ise “Alevi-İslam Din Dersi” ön plana çıkmıştır.⁹⁴⁰ Ancak derslerin uygulanmaya başlandığı süreçten itibaren dersin adı *Alevilik Din Dersi* (Alevitische Religionsunterricht) olarak kullanılmıştır. İlk olarak 2006-2007’de Baden-Württemberg, 2008-2009’da NRW ve Bayern Eyaletlerinde uygulamaya konulan ilkokullara yönelik ders müfredatlarının içeriğinde Hz. Muhammet peygamber olarak anlatıldığı gibi başta Kur’an olmak⁹⁴¹ üzere Hz. Ali’ye atfedilen *Nehc-ül Belaga*, Hacı Bektaş Veli’nin yazdığı düşünülen *Makalat* ve İmam Cafer ile Şeyh Safiyüddin Erdebeli’ye atfedilen *Buyruk* kitapları kaynak olarak gösterilmiş ve bu yönüyle mistik bir tarikat izlenimi verilmiştir.⁹⁴² Ancak Mart 2016’da Baden-Württemberg Eyaletinde ve Aralık 2020’de Hessen Eyaletinde yürürlüğe giren ortaokul ve liseler için hazırlanmış ders müfredatlarında Hz. Muhammet’ten peygamber olarak bahsedilmezken, müfredat içerisinde sadece bir kez Hak-Muhammet-Ali şeklinde kullanılmıştır. İlkokullar için hazırlanan müfredatta kaynak olarak gösterilen kitaplara ise yer verilmemiştir. Dikkatimizi çeken bir diğer husus ise üst sınıflar için hazırlanan müfredatta Hacı Bektaş Veli’nin, Hünkâr Bektaş Veli ismiyle zikredilerek “Hacı” isminin kullanılmaması olmuştur.⁹⁴³

Gözlemleyebildiğimiz kadarıyla gittikçe İslam ile arasına mesafe koymaya başlayan Aleviler, geleneksel Aleviliğin ana argümanı olan “Allah, Muhammed, Ali” gibi kutsal terimlerinde de değişikliğe gitmeye başlamışlardır. Bu bağlamda bütün Müslümanlarca tanrının ortak ismi olarak kullanılan “Allah” hiç kullanılmamakta, onun yerine “Hakk” ismi tercih edilmektedir. Bu ismi kullananlar muhtemelen ya Hakk’ın Allah’ın 99 isminden birisi olduğunu bilmemekte veyahut da icat edecekleri başka isim olmadığından dolayı Aleviler arasında tanrı için kullanılan en yaygın ikinci isim olan ve Kürt kökenli Alevilerce de çokça zikredilen *Hakk*’ı⁹⁴⁴ tercih etmektedirler. Peygamber

⁹⁴⁰ Tosun, “Almanya’da Alevi Din Derslerinin Tarihsel Gelişimi”, 100; Engin, “Alevi-İslam Dersi”, 499-504.

⁹⁴¹ Genel bir Alevilik kanısı olan Kur’an’ın değiştirildiği iddiası müfredat içerisinde de vurgulanmış ve sadece Hz. Ali’nin *Nehc-ül Belaga*’da zikrettiği ayetlerle *Buyruk* kitaplarında geçen ayetlerin aslını koruduğu savunulmuştur. Bkz.; *Alevitische Religionsunterricht*, 15.

⁹⁴² *Alevitische Religionsunterricht*, 14,15; Uçar, “Almanya’da Alevilik”, 75. Müfredatların detaylı bir incelemesi için bkz.; Tosun - Zengin, “Almanya’daki Alevilik Din Dersi Programları”, 345-383.

⁹⁴³ *Alevitische Religion*, 10,17,18,19,22,26,27,32,33,34; *Alevitische Religionslehre*, 7,12,14,16,18,21,23,24,25,26.

⁹⁴⁴ Son olarak İsmail Beşikçi, Aleviliği Türkçeye “Hakk Yolu” olarak tercüme edebileceğimiz “*Rêya Heqîyê*” olarak isimlendirmiş ve Hakk isminin özellikle Kürt kökenli Aleviler arasında yaygınlık kazanmasına vesile olmuştur. İlk olarak www.krdnews.net internet sayfasında yayınlanan yazı için bkz.; Beşikçi, “*Rêya Heqîyê*” (02 Şubat 2019). Beşikçi’nin iddialarına getirilen eleştiriler için bkz.; Çakmak - Gürtaş, “İsmail Beşikçi’ye cevabımızdır” (14 Şubat 2019); Çakmak - Gürtaş, “İsmail Beşikçi’ye cevap

olarak Hz. Muhammed ismini ise hiç kullanmamaya gayret göstermektedirler. Eğer kullanmak zorunda kalırlarsa, mutlaka ‘Muhammed Ali’ olarak bir bütün içinde kullanmaya özen göstererek, değersizleştirme yolunu seçmektedirler. Hz. Ali ise ya tarihsel bir figür olarak var olmakta ya da Alevilerin yaratılıştan beri var olan inancının İslam ile birleşmesi sonucu *isim değiştiren figürü* olarak takdim edilmektedir. Örnek vermek gerekirse; Avrupa’da ve Türkiye’de “Mektebi İrfan” ismi altında Alevilik eğitimi veren kamuoyunun Dertli Divani olarak tanıdığı Veli Aykut 1994 yılında *Alevilerin Sesi* dergisindeki mülakatında, Aleviliği nasıl tanımladığı sorusuna; “*Hz. Ali’yi seven onun İslam anlayışını ve yorumunu benimseyen, Allah-Muhammed-Ali’de bütünleşen bir inanç sistemidir.*”⁹⁴⁵ şeklinde cevap vermiştir. Aynı ismin Temmuz 2008’de gene aynı dergide yazmış olduğu “*Alevi-Bektaşî İncında Edep-Erkan*”⁹⁴⁶ isimli yazısının tek bir yerinde dahi “Allah” lafzını kullanmaması dikkat çekicidir. Bu durum *geçmişin radikal bir biçimde inkarını*⁹⁴⁷ göstermesi açısından önemlidir. Benzer bir tavrı son dönemlerde AABF’ye bağlı derneklerde sıkça gördüğümüz Mehmet Turan da sergilemektedir. Birkaçına bizim de katıldığımız toplantılarda, gülbeng okurken yahut da çerağ uyandırırken “Allah” lafzını kullanmamaya özen göstererek onun yerine “Bismi Şah, ya Hakk” diyerek söze başlamaktadır.⁹⁴⁸

Son zamanlarda sıkça karşılaştığımız ve Alevilerin gündemini oldukça meşgul eden bağlama eşliğinde *deyişler* okunarak gerçekleşen cenaze hizmetlerinin de bu yöndeki tartışmaları hararetlendirerek yönlendirdiğini gözlemlemekteyiz. Tahtacılar arasında “*ölinün gecelemesi*” olarak adlandırılan ve çoğunlukla defin işlemlerinin ölümün gerçekleştiği gün değil de bir sonraki güne sarkması durumunda uygulanması yaygın olan geleneğe göre, *zakirler* sabaha kadar saz eşliğinde beyit okumaktadırlar. Ancak sıra defin işlemlerine geldiğinde, genel kabul gören İslami usullere uygun bir şekilde ölü yıkanıp kefenlenmekte ve sonra cenaze namazı kılınıp, helallik alınarak defin

(2)” (12 Mart 2019). AABF’ye bağlı olarak İnanç Kurulu başkanlığı görevinde bulunan Hasan Kılavuz da 21.12.2004 tarihinde Dettling’le yapmış olduğu görüşmede Alevi dervişlerin *Allah* yerine *Hak* ismini kullandıklarını söylemiştir. Bkz.; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 44.

⁹⁴⁵ “Dertli Divani: ‘Bugüne kadar ezildik, yeter artık’”, *Alevilerin Sesi* 3 (Haziran 1994), 24-26.

⁹⁴⁶ Dertli Divani, “Alevi-Bektaşî İncında Edep-Erkan”, *Alevilerin Sesi* 228 (Temmuz 2018), 14-15.

⁹⁴⁷ Göle’nin Kemalizm ve Maoculuk kapsamında kullandığı kavram için bkz.; Göle, *İç içe Girişler*, 98.

⁹⁴⁸ 23.11.2019 tarihinde Mainz AKM’de düzenlenen toplantı. Aleviliği İslam’dan ayrı kendine özgü bir din olarak gören Mehmet Turan ile ilgili kısa bir bilgi için bkz.; “‘Anadolu Aleviliği’”, *Alevilerin Sesi* 73 (Mart 2004), 36,37. Ayrıca bkz.; Hasan Harmancı (ed.), *Hakka’ya Yürüme Erkanı*: (Bad Kreuznach: Alevi Araştırma ve Eğitim Enstitüsü, 2019).

işlemleri gerçekleştirilmektedir.⁹⁴⁹ Tahtacıların “ölünün gecelemesi” dediği uygulama, saz kullanımı ve deyişler hariç tutulursa, cenaze evinde toplanan ölü yakınlarının ağıtlar yakarak sabahlaması şeklinde geniş Alevi toplulukları tarafından da benzer biçimde sürdürülmektedir. İslam öncesi Türk inançlarının günümüze aktarımı olarak tanımlanan bu gelenek,⁹⁵⁰ yeni dönemde Tahtacıların uyguladığı bağlamdan kopartılarak cenaze merasiminde namaz yerine uygulanmaya başlanmıştır. Bu uygulamaya yaygınlık kazandırmak ve belli bir düzene oturtmak için Hasan Harmancı editörlüğünde “*Hakk’a Yürüme Erkanı*”⁹⁵¹ isminde bir kitapçık hazırlanmıştır. Kendilerine, Pişmeden Pişirilmez Yol Erkan (PPYE) Çalışma Grubu ismini veren ekip, Aleviliğin özünde cenaze namazı olmadığını, Alevilerin cenazelerini deyiş ve mersiyelerle kaldırdıklarını ve Cenaze namazı uygulamasının bir asimilasyon projesi olarak Alevileri Müslümanlaştırmak üzere Sünniler tarafından gündeme getirildiğini iddia etmektedirler. İlgili kitapçıkta cenaze namazı yerine ikame edilen bölümde okunacak deyişler arasında Aşık Veysel (Şatiroğlu) ve Aşık Daimî (İsmail Aydın) gibi son dönem Alevi kökenli ozanların şiirlerinden örnekler verilmesi ise öne sürdükleri iddialarıyla çelişmektedir.

Avusturya’da 2009 yılında başlayan kamusal tüzel kişilik kazanma sürecinin de tartışmaları derinleştirdiği kanaatindeyiz. 2009 Mart ve Nisan aylarında birbirinden bağımsız şekilde gerçekleşen başvurulardan Viyana Alevi Kültür Birliği’ninkinde Alevilik İslam’ın bir unsuru olarak takdim edilirken, tamamen aynı içerikle yapılan Avusturya ABF’nin başvurusunda ayrı bir inanç olarak sunulmuştur. Avusturya makamları 1912 yılından beri yürürlükte olan İslam yasasını, diğer İslami oluşumlara göre daha liberal duruş sergileyen Alevilerden göreceklere destekle değiştirmeyi umarak VAKB’nin yapmış olduğu başvuruyu kabul etmiştir.⁹⁵² VAKB’nin Avusturya Alevi

⁹⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.; İsmail Engin, *Tahtacılar* (İstanbul: ANT Yayınları, 1998), 108-111; İsmail Engin (ed.), “Akçaeniş Tahtacılarında Ölü Gömme Geleneği”, *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo - Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri*, Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 42 (Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995), 37-44; Yörükân, *Aleviler ve Tahtacılar*, 225-234. Alevilerin genelini kapsayan müstakil bir çalışma için bkz.; Harun Yıldız, “Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 42 (Yaz 2007), 93-112.

⁹⁵⁰ M. Fuad Köprülü, ellerinde kopuz bulunan şairlerin “yuğ” yani matem törenlerinde mutlaka hazır bulduklarını söylemektedir. Bkz.; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, 43. Ayrıca bkz.; Yusuf Ziya Yörükân, *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm ; Şamanizm’in Diğer Dinler ve Alevilik Üzerindeki Etkileri* (İstanbul: Ötüken, 2013), 62,73.

⁹⁵¹ Hasan Harmancı (ed.), *Hakk’a Yürüme Erkanı*.

⁹⁵² Alevilerin Sünni Müslümanlara nazaran daha liberal oldukları bilinen bir gerçektir. 2015 yılında Alevilerinde desteğiyle yenilenen yasadan önce başta Türkiye olmak üzere çeşitli ülkelerden din görevlisi ve öğretmenler Avusturya’ya gelerek camilerde görev yapabilmekteydi. Yasayla birlikte bu konuda da düzenlemeler yapılmıştır. Bkz.; “İslamgesetz 2015”.

İslam İnanç Toplumu (ALEVİ) ismiyle kamusal tüzel kişilik kazanması, Avusturya ABF cephesinde “İslamcı Aleviler” şeklinde yeni bir tanımlamanın ortaya çıkmasına ve bu tanımlamanın her fırsatta ALEVİ kurumu yönetici ve üyelerine yönelik suçlayıcı bir unsur olarak kullanılmasına neden olmuştur. “İslamcı Aleviler” olarak ötekileştirdikleri grubun karşısına ise Aleviliğin İslam’dan bağımsız kendine özgü senkretik bir inanç olduğu savıyla çıkmışlardır.⁹⁵³ Avusturya ABF’nin AABK üyesi bir federasyon olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda, bu söylemin Avusturya ile sınırlı kalmayacağı ve diğer Avrupa ülkelerini de etkisi altına aldığı (alacağı) kolaylıkla fark edilecektir.

Bu bağlamda Aleviliğin kendine özgü bir inanç olarak vurgulandığı akademik çevrelerce onaylanmış bir çalışmanın olmayışı da dikkat çekici bir unsur olarak ortada durmaktadır. Ancak başta Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu olmak üzere Avusturya ABF gibi Avrupa’da örgütlenmiş kurumlar bir takım bilimsel sayılabilecek etkinlikler içerisine girmişlerdir. Bu tarz etkinliklerden birincisi 1-2 Aralık 2017 tarihlerinde Duisburg – Essen Üniversitesi bünyesinde gerçekleşmiştir. Tarafımızca da yakından takip edilen sempozyum ile ilgili tanıtım yazımız e-Makalat dergisinde yayınlanmıştır.⁹⁵⁴ Sempozyumun dikkat çeken özelliği, katılımcılar arasında İslam açısından değerlendirme yapacak bir ilahiyatçının olmayışıdır. Benzer bir etkinlik 8-9 Şubat 2020 tarihleri arasında Avusturya ABF tarafından Viyana’da 1. Avrupa Alevi Kurultayı⁹⁵⁵ ismiyle gerçekleştirilmiş ve katılımcıların savunduğu görüşler ve kurultayın ardından açıklanan sonuç bildirgesi⁹⁵⁶ Aleviliğin kendine özgü ve farklı bir inanç olduğu üzerinde durmuştur. Bu kurultayın da dikkat çeken özelliği katılımcılar arasında teolog kimliği ve dini meselelere vukufiyeti ile tanınan bir bilim adamının bulunmayışı olmuştur. Olaya teolojik açıdan bakıp Aleviliğin dini boyutunu değerlendirecek uzman katılımcıların hazır olmayışı, kurultayın sonuç bildirgesine de yansımış ve raporun ulaşılmak istenen politik hedef doğrultusunda yazılmasını kolaylaştırmıştır. Oysa bu denli önemli bir mevzunun daha geniş katılımlı bir oturumda ve politik hedeflere kurban edilmeden tartışılması beklenirdi. Benzer durum Delil Eğitim Akademisinin 1-2 Aralık 2017 tarihlerinde

⁹⁵³ Arslan, Avusturya ABF’nin yapmış oldukları tüzel kişilik başvurusunda yer alan 12 İmamlar, Hz. Ali, Hz. Muhammed, Haz Fatıma gibi doğrudan İslam’la bağlantılı isimleri kendine özgü inanç çerçevesinde izah etmekte zorlandığı için Avsurya yetkili makamlarınca kabul edilmediğini söylemektedir. Bkz.; Arslan, “Alevi Diasporası”, 171,172; Turak, “Can Olmak Kazandı”; Kılıç, “Stellungnahme zur Aleviten in Österreich”.

⁹⁵⁴ Keleş, “Aleviliğin Kurumsallaşması”, 485-496.

⁹⁵⁵ “Alevi Kurultayı” (16 Ocak 2020).

⁹⁵⁶ “Kurultay Sonuç Bildirgesi” (14 Şubat 2020).

düzenlediği sempozyumun açılış konuşmasını yapan Klaus Gebauer'in Aleviliğin kendine özgü inanç olduğu iddiası için de geçerlidir. İddialarına yalnızca son dönem Alevi ozanlarından Aşık Daimî olarak tanınan İsmail Aydınli'nin "Kâinatın Aynasıyım" isimli deyişini kaynak olarak göstermesi⁹⁵⁷ ve içeriğindeki batını⁹⁵⁸ manayı zikretmemesi meselenin ne kadar yüzeysel olarak ele alındığına dair önemli bir örnektir.

Alevi dindarlığının başkaları tarafından görünür olmasını sağlayan ibadet hayatı, senenin belli günlerine yayılmış bulunmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında köy hayatı ve göçebe yaşam koşulları büyük etken olmuştur. Bunun en güzel göstergesi de Muharrem orucu dışındaki ibadetlerin ve Cem ritüellerinin büyük bir çoğunluğunun kış aylarında gerçekleşmesidir. Örnek verecek olursak; Hızır orucu ve akabinde yapılan Hızır Cemi, Görgü, İkrar ve Musahip cemleri, Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilen Nevruz Cemi, Hıdırellez vb. erkan ve ibadetler Kasım ile Mayıs ayları içerisinde ve köy hayatıyla uyumlu bir biçimde gerçekleşmektedir. Ancak bu, Alevilerin kutsal olanı belli bir zaman aralığına sıkıştırmış oldukları şeklinde anlaşılmalıdır. Zira Dua ve yakarışlar gündelik yaşam içerisinde geleneğe bağlı Alevilerin ibadet algısını göstermesi açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Çevremizdeki Alevilerden bizzat görüp duyarak müşahede ettiğimiz yakarışlar: Ya Allah, Ya Hızır, Ya İmam Ali, Ya İmam Hasan, Ya İmam Hüseyin, Ey sabahı bekleyen melekler!⁹⁵⁹ şeklinde başlamaktadır. İslam tasavvuf geleneğinde sıklıkla başvuru olan *tevessül*, Alevi gelenekte olmazsa olmaz konumundadır. Darda kaldıklarında dile gelen *Medet ya Ali, yetiş ya Hızır* gibi nidalar tevessül ile ilişkilendirildiğinde anlam kazanmaktadır. Kendine özgü ve İslam'dan soyutlanmış bir inanç olarak Alevilik söyleminin, Aleviliği geleneğin günümüze kadar bozulmadan getirdiği, başta Hz. Muhammed'e salavat olmak üzere her türlü dua ve erkânı yok sayarak yerine yeni tip uygulamalar yerleştirmeye çalışması en çok gündelik hayatın görünmez dindarlık unsuru olarak var olan dua ve yakarış geleneğine zarar vermekte ve inançtan yoksun bir Alevilik inşa etmektedir. Onların bu tavrı sonucunda ortaya çıkması muhtemel olan Aleviliği, Protestan misyoner Christian Gottlob Keyßer'in Alman kolonisi Papua Yeni Gine yerlileri üzerinde yapmış olduğu tespitlerle benzeştirmek mümkündür. Keyßer

⁹⁵⁷ Keleş, "Aleviliğin Kurumsallaşması", 486,487.

⁹⁵⁸ Batını manadan ne kastettiğimizle ilgili olarak bkz.; Ali Avcu, *Horasan-Maveraiünnehir'de İsmaililik* (Ankara: Asitan Kitap, 2014), 38-40,283-289; Ali Avcu, "İslam'da Batını Düşünce ve Terör", *Dini Gruplar, Siyaset ve Bürokrasi*, ed. Kemal Ataman vd. (Bursa: Bursa Akademi, 2017), 431-463.

⁹⁵⁹ Kürt kökenli Aleviler bu yakarışı; "Ya Xade, Ya Xızır, Ya İmam Ali, Ya İmam Hasan, Ya İmam Hüseyin, Ey Meleke Sere Sibe!" şeklinde telaffuz etmektedirler.

yaşamlarını avcılıkla idame ettiren yerlilerin, yaban domuzu avlamak için orman içlerinde en az bir metre derinliğinde kuyu kazdıklarını ve kuyunun üzerini de çalı çırpılarıyla kapattıklarını rapor etmektedir. Kazdıkları kuyunun bereketli olması içinse özel dualar yaparak, bu işe kutsiyet atfettiklerinden bahsetmektedir. Keyßer, kazdıkları kuyuların ne kadar ustaca hazırlandığını belirtmek içinse kuyuyu fark etmeyen birçok kimsenin kuyuya düşerek öldüğünden söz etmektedir. Ancak 1900'lü yılların başında yaşanan kültürel kırılma sonucunda Sattelberge'nin kuzeyinde yaşayan yerli kabileler gelenekten uzaklaşmış ve kuyuların bereketli olması için yapılması gereken duayı unutmışlardır. Dua edilmeden açılan kuyunun fonksiyonu olmayacağına inandıkları için de avcılıkta etkili olan bu yöntemden vaz geçerek⁹⁶⁰ yaşamlarını zorlaştırmışlardır. İslam'la arasına mesafe konulmaya çalışılan Aleviliğin, Alevilerin gelenekle olan bağlarını ortadan kaldıracağı ve gelecek nesillerde kimlik problemlerinin ortaya çıkmasına katkı sağlayacağı vermiş olduğumuz örnek üzerinden düşünüldüğünde anlaşılır olacaktır.

⁹⁶⁰ Med. Richard Neuhauss, *Deutsch Neu - Guinea* (Berlin: Verlag Dietrich Reimer, 1911), III/128; Richard Neuhauss, *Deutsch Neu - Guinea* (Berlin: Verlag Dietrich Reimer, 1911), I/291-292.

3. BÖLÜM

3. ALMANYA'DA ALEVİLERİN KURUMSALLAŞMA ÇABALARI

3.1. Almanya'da Alevilerin Kurumsallaşmasını Sağlayan Etkenler

1980'li yıllar, göç bölümünde de izah ettiğimiz gibi, Türk vatandaşlarının Avrupa ülkelerinde kalıcı olduklarını kabul ettikleri ve bu durumu yaşadıkları ülke yetkililerine de kabul ettirdikleri yıllar olmuştur. Onların bu yerleşik vatandaş olarak kabul edilişleri isimlerine de yansımıştır. İlk başlarda “Gastarbeiter” (Misafir işçi) olan adları zaman içerisinde “Ausländische Arbeitsnehmer” (Yabancı İşçi), “Einwanderer” (Göçmen), “Ausländische Mitbürger” (Yabancı Yurttaş) ve “Personen mit Migrationshintergrund” (Göçmen kökenli vatandaşlar) şeklinde gelişim göstermiştir. Kalıcılığın kesinleşmesi, kültür ve dinin de yeni vatana yerleşmesine vesile olmuştur. Bu yerleşme de kurumsallaşmayı gerekli kılmıştır. Kurumsallaşmanın oluşumunda ise Şahin'in de belirttiği gibi Türkiye Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti'nin de aralarında bulunduğu⁹⁶¹ çok sayıda faktör etkili olmuştur. Ancak bu etkenler arasında; ekonomik durumunu düzeltmiş olan⁹⁶² Alevilerin, sosyalleşme ihtiyaçları ve kimliklerini koruma dürtülerinin ön plana çıktığı görülmektedir.

3.1.1. Aleviliği Gelecek Kuşaklara Aktarma Düşüncesi

Yurtdışı işçi göçünün ilk dönemlerde domuz eti yememe, oruç tutma ve bayram günlerini birlikte kutlama gibi kurumsal kimlik gerektirmeyen ve mutlak mekân ihtiyacı hissettirmeyen dini aidiyet⁹⁶³ Aleviler açısından örgütlenmeyi gereksiz kılmıştır. Aile birleşimlerinin gerçekleşmesi ve çocuklarıyla birlikte aynı çatı altında yaşamalarının sonucu olarak birinci kuşak işçilerde dine yönelik eğilim artış gösterirken, çocuklarda bu durum tersi yönde gelişmiştir. Zira ikinci nesil, ebeveynlerine göre farklı bir dünya

⁹⁶¹ Şahin, “Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik”, 125.

⁹⁶² Yavuz, “Değişim Sürecindeki Alevi Kimliği”, 1/89.

⁹⁶³ Taştan, “Yurt Dışındaki Türk İşçi Aileleri”, 234; Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 115. Abadan-Unat Türk işçilerinin en fazla hassasiyet gösterdiği dini kuralın domuz eti yememek olduğu tespitinde bulunmaktadır. Gencer görüştüğü Türklere birinin domuz etinin haram olduğunu Almanya’ya geldikten sonra öğrendiğini aktarmaktadır. Bkz.; Gencer, *Almanya’da Türkler ve İslam*, 98.

görüŖü benimsemiŖ olmanın etkisiyle, yerli kültürle daha fazla temasa geçmiştir. Bu durum kuşaklar arası çatışmayı beraberinde getirmiş ve Aileler çocuklarının kayıp nesil olma korkusunu yaşamıştır.⁹⁶⁴ Etnik veya dini kökeni ne olursa olsun göçmenlerin yeni geldikleri topraklarda ortaya çıkan kültürel bozulmalara karşı mazi hayaliyle dini geleneğe sarılarak tepki verme alışkanlığı⁹⁶⁵ Alevi kurumsallaşma sürecinde de kendisini göstermiştir. Daha net bir ifadeyle; kendi kültürüne yabancılaşma korkusu gelenek etrafında toparlanmayı mümkün kılmıştır. Bu noktada da Schiffauer'ın yerinde tespiti ile dini aidiyete özen gösteren motif olarak kadın⁹⁶⁶ ön plana çıkmaya başlamıştır. Nitekim dernekleşme sürecini konuştuğumuz Hamza Kurnaz da bu tespiti haklı çıkartarak, Alevileri harekete geçiren en büyük dinamiklerden birisinin kadınlar olduğunu dile getirmiştir. Aleviler arası gerçekleşen aile ziyaretlerinde konu Aleviliğe gelince kadınların söz alıp, erkekleri çocuklarına Alevi yol ve erkânını öğretme hususunda teşvik ettiğini söyleyen ve kendisi de ocakzade olan Kurnaz; “Eşlerimiz bize; siz nasıl dedesiniz? Çocuklarımız Alevilikten bihaber yaşıyor, bir an önce onlara Aleviliği öğretmek için bir şeyler yapın”⁹⁶⁷ dediklerini ifade etmiştir. Ataş da Londra merkezli yapmış olduğu araştırmada kadınların benzer söylemler dile getirdiğini belirterek, ailelerin Alevi derneklerine gelme gerekçelerinin çocuklarına Alevi kültürünü aktarmak olduğunu⁹⁶⁸ ifade etmiştir. Bu söylem ve tavırların altında Taştan'ın da ifade ettiği gibi ailelerin, çocukların dinlerine daha sıkı sarılmalarına vesile olacak bir dini eğitim⁹⁶⁹ arzu etmeleri yatmaktadır. Zira ilk kuşak Aleviler sosyalleşme ve kültürleşme süreçlerini Türkiye’de tamamladıkları⁹⁷⁰ için kendilerinde bu yönde bir eksiklik görmemişler, çocuklarına yönelik kültür ve gelenek akışını da dernekler aracılığı ile gerçekleştirmeyi ümit etmişlerdir. Bu durum tarafımızca *dini olanı yaşayabilmek için kutsal alan yaratma çabası* olarak görülmektedir. Menemencioğlu'nun yapmış olduğu araştırma sonuçlarına

⁹⁶⁴ Taştan, “Yurt Dışındaki Türk İşçi Aileleri”, 235; Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği*, 81; Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 63.

⁹⁶⁵ Niyazi Akyüz, *Dinin Örgütsel İklimi: Dini Gruplar* (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2007), 23; Lori Peek, “Müslümanlaşma: Bir Dini Kimliğin Gelişimi”, çev. Mustafa Macit - Fatih Öztaş, *Kimlik ve Din*, ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 298; Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 126-129.

⁹⁶⁶ Schiffauer, “Göç ve Dindarlık”, 17,18.

⁹⁶⁷ Hamza Kurnaz, “18.10.2020 tarihli görüşme”; Keleş, “Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi”, 400. Dettling’de görüşmelerinde benzer bulgularla karşılaşmıştır. Bkz.; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 32. Menemencioğlu’nun elde ettiği sonuçlara göre Almanya’da yaşayan Alevilerin büyük bir çoğunluğu refah düzeyinden dolayı memnuniyet duyarken, çocuklarının gelenekten kopacağı korkusu yaşamaktadır. Bkz.; Menemencioğlu, “Almanya’da Aleviler”, 13,14.

⁹⁶⁸ Ataş, *Anadolu’dan Londra’ya Göç*, 64.

⁹⁶⁹ Taştan, “Yurt Dışındaki Türk İşçi Aileleri”, 236.

⁹⁷⁰ Kula, *Almanya’da Türk Kültürü*, 7.

göre Alevi kurumlarının kuruluş maksadına ulaşılmış gibi gözükmektedir. Zira görüşme yapılan gençlerin büyük bir kısmı Alevilikle ilgili bilgileri mevcut Alevi kurumlarından aldıklarını söylemişlerdir.⁹⁷¹

3.1.2. İbadethane İhtiyacı

Yukarıda bahsettiğimiz kadınların kurumsallaşmayı tetikleyici unsur olarak önemli rol oynaması, o tarihlerde örgütlenme sürecini tamamlayan diğer Müslüman derneklemelerle birlikte düşünüldüğünde daha net anlaşılacaktır. Türkiye kökenli dini oluşumlar olarak, Süleymancılar, Millî Görüş, Ülkücüler ve DİTİB, 1980’li yılların ilk yarısında cami derneği şeklindeki kurumsallaşmalarını tamamlayarak ülke genelini kapsayan federasyon tarzı yapılanmalara gitmişlerdir. Camii derneklerinde bir araya gelerek, kuşaklar arası kültür aktarımına yönelik etkinlikler düzenleyen vatandaşlarımızla Alevi vatandaşlarımız arasında bir etkileşimin gerçekleşmesi ise hem konuştukları dil hem de yaşam alanları⁹⁷² dikkate alındığında gayet doğal bir durumdur. Alevilerin cami derneklerinde etkinlik düzenlemesi temsil ettikleri kimlikle çelişki teşkil edeceğinden, karşılıklı etkileşimin bir sonucu olarak kendi kurumsal mekânlarını gerçekleştirmiş olmaları muhtemeldir. Nitekim Şinasi Koç da 1980’li yılların başından itibaren evlerde düzenlenmeye başlanan cemlerde mekân darlığı ve eksikliğine dikkat çekmiştir. Başta Almanya olmak üzere Hollanda ve Belçika’da da Alevileri örgütlemek için yoğun çaba sarf eden Koç, Aleviliğin kurumsal kimlik ve yapıya kavuşması gerektiğini her fırsatta dile getirmiştir.⁹⁷³ Kurumsallaşma süreçlerinde daha net olarak göreceğimiz gibi 1987’de Köln’de kurulan ilk dernek, onun bu kişisel gayretleri sayesinde vücut bulmuştur.

3.1.3. Siyasal İslam ve Sünnileşme Korkusu

12 Eylül 1980 askeri darbesinin akabinde din derslerinin zorunlu olması ve içeriğinde Aleviliğe yer verilmemesi Aleviler tarafından hala eleştirilen bir durumdur. Ayrıca Alevi köylerinde inşa edilen camiler, -her ne kadar büyük kısmı Alevi kökenli isimler tarafından finanse edilmiş olsa da- Alevilerce asimilasyon politikası olarak görülmektedir.⁹⁷⁴ Buna ek olarak resmi makamlarca, Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı

⁹⁷¹ Menemencioğlu, “Almanya’da Aleviler”, 17. Münih örneğinde benzer bir sonuç için bkz.; Hançer-Özkan - Coşan-Eke, “Alevi Hareketinin Dönüşümü”, 19.

⁹⁷² Göle, *İç içe Girişler*, 42.

⁹⁷³ Keleş, “Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi”, 401.

⁹⁷⁴ Kehl-Bodrogi, inşa edilen camilerin II. Abdülhamid dönemi Sünnileştirme politikalarının bir devamı olarak görmektedir. Bkz.; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 32.

yurt dışı Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) teşkilatının kurulmasının yanı sıra, siyasal İslam'ın yaygınlık kazanmasına vesile olunan Türk-İslam Sentezci bir duruş sergilenmesi, Alevileri tedirgin etmiş gözükmektedir. Nitekim Millî Görüş ve Ülkücülerle siyasal mücadele içerisindeki sol örgütlerde siyaset yapmış Aleviler, kamuoyunda *Kaplanlılar/Kara Ses* olarak tanınan İslam Cemaatleri ve Cemiyetleri Birliği'nin⁹⁷⁵ Almanya genelinde yaygınlık kazanmasıyla bir ürperti yaşamışlardır. Bilindiği üzere Aleviler, *Şeriat Devleti* söylemlerine karşı mesafeli durmaktadır. Türkiye özelinde Refah Partisi'nin 1983 seçimlerinden itibaren düzenli olarak yükselişe geçen siyasal başarısı ve beraberinde siyasal İslam'ın gündelik hayatta görünür olmaya başlaması ve bunun köktenci bir dini akım olarak yansıtılması, Alevilerin siyasal İslam'dan duyduğu korkuyu artırmıştır. Duyulan korku siyasal bir refleks olarak Alevileri kendi kimliklerine tutunmaya yöneltmiş ve akabinde Alevi kimliği etrafında şekillenen bir kurumsallığın ortaya çıkmasına vesile olmuştur.⁹⁷⁶ Korkunun sebebi Sünni İslam'a karşı zaten mesafeli olan Alevilerin karşısına, ondan daha tehlikeli olarak gördükleri Siyasal İslam'ın çıkmasıdır.⁹⁷⁷ Siyasal İslam'ı kendilerine yönelik bir tehdit olarak algılayan Aleviler, ortaya çıkan bu yeni durumla mücadele edebilmek için kurumsallaşmanın faydaları üzerinde durmuşlardır. Kurumsallaşma sürecine girdiklerinde ise inanç merkezli örgütlenme gerçekleştirmelerine rağmen, laiklik ve demokrasi hususlarına özellikle vurgu yapmışlardır.

1980 sonrası komünist tehlikeye karşı panzehir olacağı düşüncesiyle *Türk-İslam Sentezi* söyleminin kavramsallaşması ve Sünni İslam'ın devlet ideolojisi için destek unsuru⁹⁷⁸ olarak kullanılmasının bir sonucu olarak Türk kimliğinde Sünni İslam anlayışının hâkim olmaya başlaması⁹⁷⁹ ve akabinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı

⁹⁷⁵ Kaplanlılar hakkında detaylı bilgi için bkz.; Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslami Akımlar* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 288-290; Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği*, 157,158; Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 171-174.

⁹⁷⁶ Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 87; Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 21; Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 97; Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, 3,4,11.

⁹⁷⁷ Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 270; Çakır, "Politik 'Alevilik'", 87; Yılmaz Ceylan, "Yeni Bir Kimlik Hareketi: Anadolu Aleviliği", *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (Nisan 2015), 217,218; Subaşı, *Din ve Modernleşme*, 113.

⁹⁷⁸ Zürcher - Van Der Linden, *İslam, Türkiye ve Avrupa Birliği*, 97; Yavuz, "Değişim Sürecindeki Alevi Kimliği", 1/81.

⁹⁷⁹ Özmen, "Post 80 Alevi Gençliği", 15; Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, 122; Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, 4. Subaşı, bu durumu 'devletin tercih ettiği dinsel yorumların Sünniliğe dayanması' ve 'Türk milliyetçiliği teorisinin yeniden tanımlanarak İslamlaştırılması' şeklinde izah etmektedir. Bkz.; Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 89,97.

yurtdışı DİTİB teşkilatlarının yaygınlık kazanmasıyla⁹⁸⁰, Diyanet'in Avrupa'daki personel sayısını 20'den 628'e çıkartması⁹⁸¹ Alevi önde gelenleri Alevilerin Sünni organizasyonların etki alanına girerek Sünnileşme yaşayacakları noktasında rahatsız etmiş gözükmektedir.⁹⁸² Bu rahatsızlığa, Sünni Müslümanların dernekleşme çalışmaları kapsamında Türklerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde “cami yaptırma derneği” tarzında bir oluşumla para toplamaya başlamaları da eklenebilir. Zira o yıllarda Alevi Sünni ayrımının günümüzdeki kadar belirgin olmayışı, daha net bir şekilde ifade edecek olursak, kimin Alevi, kimin Sünni olduğunun açık bir şekilde bilinmemesi, cami derneklerinin Alevi vatandaşlardan da para toplamalarına sebep olmuştur. Bu durumdan rahatsızlık duyan önde gelen Aleviler dernekleşme faaliyetlerine hız vermiştir. Uzun yıllar Almanya Alevi Birlikler Federasyonu eğitim sorumlusu olarak da görev yapmış olan İsmail Kaplan, bir başka neden olarak da, cami yetkililerinin Sünni kökenlilerin yanı sıra Alevi kadınlara da başörtüsü takma hususunda telkinde bulduklarını iddia etmekte ve bu durumun Alevileri örgütlenmeye yönlendirdiğini ileri sürmektedir.⁹⁸³ Bu rahatsızlıklara çözüm bulmak isteyen Aleviler ilk olarak geniş katılımlı ve Alevilik temalı toplantılar organize etmişler ve bu organizasyonlara gösterilen ilgi yoğunluğunun ardından da dernekleşmeyi⁹⁸⁴ gündeme getirmişlerdir.

3.1.4. Cenaze Hizmeti İhtiyacı

Kurumsallaşmayı gerekli kılan bir başka neden olarak da cenaze merasimleri gösterilmektedir. Zira 1980 öncesi sayıları fazla olmamakla birlikte vefat eden Alevi yurttaşlarımızın Cenaze merasimleri Sünni vatandaşlarımızda olduğu gibi Cami derneklerinde⁹⁸⁵ düzenlenmiştir. Alevilerin normal zamanlarda camiye gitmiyor olmaları, cenaze merasimleri sırasında bazı Sünni vatandaşlar tarafından “*ölünüz camiye geliyor, diriniz neden gelmiyor?*” şeklinde sözlü taciz uygulamasına⁹⁸⁶ neden olmuştur. Bu söylemden rahatsız olan Alevi vatandaşlarımızla Sünni vatandaşlar arasında tatsız tartışmalar yaşanmış ve Aleviler en azından Cenazelerini kaldırabilecekleri mekânlara

⁹⁸⁰ Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, 108; Akgönül, “Fransa Türkleri”, 98,99.

⁹⁸¹ Poulton'dan aktaran; Zürcher - Van Der Linden, *İslam, Türkiye ve Avrupa Birliği*.

⁹⁸² Kehl-Bodrogi, “Tarih mitos”, 56.

⁹⁸³ Ayrıntılı bilgi için bkz; Kaplan, *Alevice*, 143. Ayrıca bkz; Şen - Aydın, *İslam in Deutschland*, 64; Spuler-Stegeman, *Muslims in Deutschland*, 41.

⁹⁸⁴ Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 113-117; M. Deniz Özbaş (ed.), *Onların Öyküsü*.

⁹⁸⁵ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 169.

⁹⁸⁶ Jeanine Elif Dağyeli, “Die Aleviten - eine Glaubensgemeinschaft aus der Türkei”, *Islamisches Gemeindeleben in Berlin*, ed. Alexa Färber - Riem Spielhaus (Berlin: Beauftragte des Senats von Berlin für Integration und Migration, 2006), 77; Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 61.

sahip olmanın hayallerini kurmaya başlamışlardır. Çalışmamız kapsamında ziyaret etme imkânı bulduğumuz Alevi derneklerinin başta *morg* ve *gaslhane* olmak üzere cenaze hizmetlerinin yürütülmesine uygun bir vaziyette inşa edilmiş olması bu yöndeki ihtiyacın göstergesi olmuştur. Konuyu ilginç kılsa hemen hemen bütün Alevi derneklerinde üyelerine yönelik *Morg* ve *Gaslhane* hizmeti sunulurken, çok az sayıda cami derneğinin bu yönde bir hizmet gerçekleştirmesidir.

3.1.5. Takiyye'nin Terki!

Sökefeld kurumsallaşmayı etkileyen bir unsur olarak *Takiyye*'nin üzerinde durmaktadır. Ona göre Aleviler *takiyye* yapmaktan vaz geçtikleri için örgütlenebilmişlerdir. Ancak tartışmalı bir şekilde *takiyyenin* terk edilmesine başlangıç tarihi olarak 1990'lı yılların ilk yarısını vermektedir.⁹⁸⁷ Onun bu iddiası 1990 yılında Alevi Cemaatleri Federasyonu'nun kuruluş kararı alması ve 17 Ocak 1991 tarihinde resmiyet kazanmasıyla⁹⁸⁸ birlikte düşünüldüğünde geçersiz kılınmaktadır. Zira federasyonlaşmaya giden derneklerin kuruluş süreci 1980'li yılların ilk yarısında başlamış ve 1987'de Köln'de ilk dernek resmiyet kazanmıştır. Sanki Sökefeld, tüm yayınlarında özellikle üzerinde durduğu ve Hamburg merkezli gördüğü, Alevilerin kurumsallaşma tarihini Hamburg Alevi Kültür Grubu ile başlatabilmek için 1990'lı yılları öne çıkartmaya çalışıyor gibidir. Bize göre eğer *takiyye* ve *takiyyenin* terkedilmesiyle bağlantılı örgütlenmeler üzerinde durulacaksa bunun tarihini 1963'te bir grup Alevi öğrencinin yayınladığı bildiriden⁹⁸⁹ itibaren başlatmak daha doğru bir yaklaşım tarzı olacaktır. Nitekim o bildiriden yaklaşık üç yıl sonra Birlik Partisi kurulmuş ve bildirinin altına imza atan gençlerden biri olan Mustafa Timisi uzun yıllar (Türkiye) Birlik Partisi'nin (TBP) genel başkanlığını yapmıştır. TBP ise 1970'li yıllarda Almanya'da kurulmuş olan ve ezici bir çoğunluğunu Alevi vatandaşlarımızın oluşturduğu Yurtseverler Birliği Federasyonu (YBF) ile yakın ilişkiler içinde olmuş ve federasyon başkanı Süleyman Cem, TBP listelerinden aday⁹⁹⁰ gösterilmişlerdir. Takiyyenin 1960'lı yıllarda terkedildiğine dair önemli bir tespiti de Zeki Coşkun yapmaktadır. Coşkun'un “*Pir Sultan'ın yeniden doğumu*” dediği süreç sonucunda, Alevilerin cemlerde okuduğu

⁹⁸⁷ Sökefeld, “Almanya'da Aleviler”, 2015, 403.

⁹⁸⁸ Keleş, “Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi”, 404-407.

⁹⁸⁹ Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 215-217.

⁹⁹⁰ Süleyman Cem, 1977 yılı TBMM seçimlerinde Ankara'dan aday gösterilmiştir. Keleş, “Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi”, 395-397.

Pir Sultan'a ait nefesler, büyük kentlerin konser salonlarında, üniversite amfilerinde, yürüyüş kortejlerinde ve miting meydanlarında seslendirilmeye başlanmıştır.⁹⁹¹

3.1.6. Uluslararası İlişki Ağları

Biz kurumsallaşmanın ortaya çıkmasında takiyye'den ziyade Şahin'in üzerinde durduğu uluslararası ilişki ağlarının güçlenmesinin⁹⁹² daha etkin olduğuna inanmaktayız. İlişki ağlarının ulusal sınırların ötesine geçmesi sonucu farklı kültür ve din mensuplarıyla iletişime geçen Aleviler, öncesinde herhangi bir tecrübelerinin olmadığı, dinin kamusal alanda temsili konusunda fikir sahibi olmaya başlamışlardır. Bu çerçevede bir değerlendirme yaptığımızda, Alevi kurumsallaşmasıyla Ahmediye mensuplarının Pakistan dışında örgütlenmeleri arasında bir benzerlik olduğu göze çarpmaktadır. Ahmediye 1900'lerin başında Pakistan'da örgütlenmeye başlamış ve karşıtlarınca sürekli sapkın bir hareket olarak tanımlanmıştır. Bu durum Ahmediye mensupları üzerinde toplumsal bir baskı yaratmış ve Pakistan içerisinde geniş çaplı bir örgütlenmeye gidememişlerdir. Nitekim Pakistan Parlamentosu hareket üzerindeki baskıyı artırmak için 7 Eylül 1974 tarihinde "İslam dışı bir azınlık" kararı almış ve hareket mensupları sürekli takibata uğratılmıştır. Baskılar üzerine Pakistan'da örgütlenme şansı bulamayan Ahmediye mensupları başta İngiltere'nin başkenti Londra olmak üzere dünyanın değişik ülkelerinde misyonlar oluşturmuşlardır.⁹⁹³ Aleviler, Alevi kimliklerinden dolayı herhangi bir takibata uğramamalarına rağmen 1950'li yıllarda ilk örneklerini gördüğümüz köyden kente göç sürecinde, Aleviliklerini izhar etmek istemeyip, hemşericilik merkezli dernekleşmeyi tercih etmişlerdir. Ancak yurtdışı işgücü göçüyle birlikte ulus ötesi alanlarda karşılaştıkları örneklerden hareketle, dini kimliğin kamusal alanda temsil edilebilirliğini görünce ve toplumsal baskı yaşamayacaklarından da emin olunca,⁹⁹⁴ Alevilik etrafında kurumsallaşma sürecini başlatmışlardır.

⁹⁹¹ Coşkun, *Öteki Sivas*, 105.

⁹⁹² Şahin, "Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik", 125,126.

⁹⁹³ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Ethem Ruhi Fırlalı, *Kâdiyânîlik* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 35,107-120; Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 178-181.

⁹⁹⁴ Almanya'daki ilk dernek kurucularından Niyazi Bozdoğan kendisiyle yapmış olduğumuz görüşmede dernek kurmalarının Türkiye Cumhuriyeti Devleti açısından bir sorun teşkil etmeyeceğinden emin olmak için T.C. Köln Başkonsolosluğu aracılığıyla başvuruda bulduklarını söylemiştir. Ayrıca bkz.; Keleş, "Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi", 401,402.

3.1.7. Sol İdeolojide Paradigma Değişimi

1980 öncesi Türkiye’de yaşanan siyasal olayların etkisiyle 57.913’ü 1980 yılı içerisinde olmak üzere yüzbinlerce Türk vatandaşı başta Almanya olmak üzere Avrupa ülkelerine iltica etmiştir.⁹⁹⁵ Hem Kehl-Bodrogi hem de Martin Sökefeld iltica eden Türk vatandaşları arasında Kürt kökenli Alevilerin çoğunluğu teşkil ettiğini iddia etmekte,⁹⁹⁶ ancak bu savıyla ilgili herhangi bir sayısal bilgi vermemektedirler. İltica eden bu vatandaşlarımızın etnik mensubiyeti ne olursa olsun, siyasal geçmişlerinden dolayı örgütsel tecrübe sahibi oldukları kesindir. Türkiye’deyken edinmiş oldukları örgütlenme tecrübelerini Almanya’ya aktarmış ve büyük bir çoğunluğu ilkokul mezunu olan birinci kuşak işçilerin, dernekleşme faaliyetlerini desteklemişlerdir.⁹⁹⁷ 1980 ihtilaliyle bağlantılı olarak Almanya’ya iltica eden bu isimler hem Sünni hem de Alevi dernekleşmelerde etkin rol üstlenmişlerdir. Özellikle sol kökenli Aleviler, sol ideolojideki paradigma değişimine bağlı olarak Alevilik üzerindeki hegemonyanın kırılmasıyla Alevi kimliklerine yönelmişler ve Alevi örgütlenmelerinin ortaya çıkmasına öncülük ederek⁹⁹⁸ ilk örneğini Hamburg’da gördüğümüz *Kültür Merkezci* Alevi yapılanmalarının ortaya çıkmasında baş rol oynamışlardır. Almanya’da Alevi örgütlenmesini başlatanlar arasında daha önce Cumhuriyet Halk Partisi’nde (CHP) siyaset yapanların yanı sıra *Devrimci İşçi* veya *Dev Yol* gibi radikal sol örgütlenmelerde yer alan isimler de bulunmaktadır. Değişik sol örgütler içerisinde görev yapan bu isimlerden Alevi olmayanlar dahi, sol hareketler içerisinde birlikte çalışma yapmış oldukları Alevi arkadaşlarına, yeni başlayan Alevi örgütlenmesi sürecinde katkı sunmuştur. Alevi örgütlenmesinde öncü rol üstlenen bu ilk kuruculardan bazılarının geçmiş siyasi yaşamlarında, genel olarak “din” karşıtı bir

⁹⁹⁵ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 56,257,266; Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği*, 70,71; Şahin Kütük, “Türkiye’den Avrupa’ya İşçi Göçü”, 629; Özbek, “Misafir İşçi’den Alman Türkler’e”, 18; Danış - Üstel, “Türkiye’den Fransa’ya Göç”, 16,17.

⁹⁹⁶ Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 37; Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2015, 409; Sökefeld, “Aleviten in Germany”, 140. Schüler 1980 ihtilali sonrası arananlardan birçoğunun Alevi olduğunu söylemektedir. Bkz.; Schüler, *Türkiye’de Sosyal Demokrasi*, 168.

⁹⁹⁷ Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, 108; Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği*, 90,91,94.

⁹⁹⁸ Okan, *Türkiye’de Alevilik*, 121; Aydın, “Etno-Dinsel Kimlik Olarak Alevilik”, 31; Martin Sökefeld, “Einleitung: Aleviten in Deutschland - von takiye zur alevitischen Bewegung”, *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*, ed. Martin Sökefeld (Bielefeld: transcript Verlag, 2008), 22; Langer, “Marjinalleştirilen İslam”, 484; Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, 3; Reha Çamuroğlu, “Alevi Uyanışı”, çev. Bilge Kurt Torun - Hayati Torun, *Alevi Kimliği*, ed. Tord Olsson vd. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 105; Aksoy - Tekten Aksürmeli, “Diaspora İçinde Diaspora”, 91; Şahin, “Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik”, 132; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 32; Subaşı, *Din ve Modernleşme*, 112.

siyaset⁹⁹⁹ izlediklerinden de bahsedilmektedir. Onların din karşıtlığı, kültürel bir kimlik olarak Aleviliğin kurumsallaşmasına katkı sağlarken, geleneksel Aleviliğin yaşam alanının daralmasına neden olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ve doğu bloku ülkelerinden yeni göç dalgasının batı Avrupa sınırlarını zorlaması, göç politikası ve kimlik tartışmalarına hız kazandırmıştır.¹⁰⁰⁰ Samauel P. Huntington, soğuk savaş sonrası başta milli ve dini semboller olmak üzere kültürel kimliği ön plana çıkartan unsurların daha fazla göz önünde bulundurulduğundan söz ederek, bunun bir sonucu olarak kültürel kimliğinden birtakım nedenlerle uzaklaşmış olan kesimlerin, etnik kimlik ve kültürlerine yönelik bir dönüşüm gerçekleştirmeye başladıklarını¹⁰⁰¹ ifade etmektedir. 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren etkin olmaya başlayan bu dönüşümü “Kimlik Siyaseti” olarak adlandırmak gerektiğine inanmaktayız. 1960 ve 1970'li yılların ideolojik havasında sol örgütlenmeler içerisinde yer alan Alevi kökenli isimler¹⁰⁰² 1980'li yıllarda “Sol”da beklentilerinin karşılanmamış olmasının hayal kırıklığı ile “yeni bir kimliksel mücadele”¹⁰⁰³ arayışı içerisine girişmişlerdir. Aleviliğin bu akım mensuplarınca “kültür” olarak algılanması¹⁰⁰⁴ ve tam bu noktada Alman devletinin “Çokkültürlülük”¹⁰⁰⁵ siyaseti onların bu arayışlarına bir can simidi gibi yetişmiştir. Abadan-Unat da Almanya'nın federal ve yerel kamu kuruluşlarının etnik ve dinsel her türlü kimlik merkezli örgütlenme çabasını desteklediğini¹⁰⁰⁶ söylemektedir. Sosyalist oluşumlarda siyaset yapmış Aleviler, “Solculuk” dönemlerinde elde etmiş oldukları bilgi ve tecrübelerini Alevilik içerisine serpiştirmeye başlamışlardır. İçerisine solculuk serpiştirilen Alevilik “Seküler Alevilik”¹⁰⁰⁷ olarak Alman kamuoyuna servis edilmiş ve bu durum Almanya'daki seküler

⁹⁹⁹ Bu karşıtlığın merkezinde radikal sol siyasi anlayışın etkin olduğunu zannetmekteyiz. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Sökefeld, “Die Geschichte der alevitischen”, 19-20; Sökefeld, “Alevis in Germany”, 141-143.

¹⁰⁰⁰ Özbek, “Misafir İşçi'den Alman Türkler'e”, 19.

¹⁰⁰¹ Huntington, *Medeniyetler Çatışması*, 22; Zürcher - Van Der Linden, *İslam, Türkiye ve Avrupa Birliği*, 98.

¹⁰⁰² Zürcher - Van Der Linden, *İslam, Türkiye ve Avrupa Birliği*, 95.

¹⁰⁰³ Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 21,22,63; Şen - Aydın, *İslam in Deutschland*, 64; Özmen, “Post 80 Alevi Gençliği”, 15,16; Taş, *Avrupa'da Irkçılık*, 114.

¹⁰⁰⁴ Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, 122; Sökefeld, “Almanya'da Aleviler”, 2015, 406.

¹⁰⁰⁵ Almancası *Kulturelle Vielfalt*, son yıllarda özellikle gündemde tutulan önemli bir konudur. Aleviler de “Yol bir Sürek bin bir” ve “Çokluk içre birlik” söylemlerini sık sık gündeme getirerek dikkat çekmektedirler. 28.09.2019 tarihinde gerçekleşen Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu'nun ana teması da “Çokluk içre birlik” (Einheit in Vielfalt) olmuştur. Ayrıca baknz. Coşan-Eke, “Almanya'daki Alevi Örgütlenmesi”, 93.

¹⁰⁰⁶ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 67; Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 93.

¹⁰⁰⁷ Sökefeld bunu Sünni İslam'ın ötekisi olarak ifade etmektedir. Bkz.; Sökefeld, “Almanya'da Aleviler”, 2015, 406.

yaşam tarzıyla da örtüşünce kolaylıkla kabul görmüştür.¹⁰⁰⁸ Bu noktada, Sünni İslam anlayışının Alman anayasasıyla örtüşmeyeceği düşüncesi¹⁰⁰⁹ Alman kamuoyunun, Sünniliğe *alternatif İslam* arayışları dikkatleri Aleviliğe yöneltmiştir. Sökefeld, Alman ve Alevi kültürünün birbirine gayet uyumlu olduğunu ve bu durumun da karşılıklı iletişimde önemli rol oynadığını¹⁰¹⁰ iddia etmektedir. Alevi örgütlenme tarihi açısından, bu çerçevede bir değerlendirme yaptığımızda Hamburg merkezli gerçekleşmiş olan *Kültür Merkezi*¹⁰¹¹ yapı ayrı bir anlam kazanmaktadır. 28 Aralık 1988 tarihinde Hamburg’da çekilmiş olan fotoğrafta¹⁰¹² bir arada gördüğümüz Alevi Kültür Grubu’nu kuracak olan ve sonrasında “Alevi Bildirgesi”ne¹⁰¹³ de imza atan isimlerin neredeyse tamamı soğuk savaş sürecinin sona yaklaşmasıyla birlikte, mensubu olduğu Alevi köklere ait kültürün yeniden keşif sürecini yaşıyor gözükmektedirler. 1998’den itibaren AABF’nin uzun yıllar genel başkanlığını yapacak olan Turgut Öker, AABF Eğitim sorumlusu olarak uzun süre hizmet veren İsmail Kaplan ve Halis Tosun başta olmak üzere o toplantıda bulunanların tamamı soğuk savaş sürecinde kapitalizme karşı sol örgütler içerisinde yer almış isimlerden oluşmaktadır. Özmen’in ifadesiyle söyleyecek olursak; 70’li yılların sosyalistleri, Alevilerin kimlik arayışında öncü olmuşlardır.¹⁰¹⁴

Solla bağlantılı bir diğer etki de maksadının dışında gerçekleşmiştir. Solcuların başta Pir Sultan Abdal olmak üzere Alevi ozanlarının deyişlerini ve Hacı Bektaş Veli gibi önderlerinin sözlerini propaganda aracı olarak kullanmaları sonucu¹⁰¹⁵ Alevi değerlerinin topluma mal edilmesi söz konusu olmuştur. Ayrıca Hacı Bektaş Veli’nin isminin ve öğretisinin Türk toplumunun geneli tarafından bilinip kabul edilmesi de Aleviler üzerindeki toplumsal baskının azalmasında önemli bir rol oynamıştır. Artık kimliklerini gizleme gereği duymayan Aleviler, Alevi ismiyle olmasa dahi toplumsal taban tarafından

¹⁰⁰⁸ 11. Eylül 2001 saldırıları ardından tüm dünyada olduğu gibi Almanya’da da aşırı dini grupların önüne geçmek için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. 2006 yılında hayata geçirilen “Deutsche İslam Konferens” de bu adımlardan biridir ve çağrılı üyeleri arasında AABF’de bulunmaktadır. AABF yöneticilerinin zaman zaman dile getirmiş oldukları “İslam dışı Alevilik” söylemi her ne kadar Deutsche İslam Konferens üyelikleriyle çelişiyor olsa da seküler yaşam algısıyla örtüşmesi hasebiyle sorun değilmiş gibi gözükmektedir. Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 231.

¹⁰⁰⁹ Kehl-Bodrogi, “Von Der Geheimen Glaubenslehre zur Öffentlichen Religion”, 464.

¹⁰¹⁰ Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2015, 415.

¹⁰¹¹ Örgütlenmede Hamburg modelini esas alan Alevi dernekleri Alevi Kültür Merkezi adı altında kurulmuşlardır. İbrahim Bahadır ile yapmış olduğumuz görüşmede, Kuzey Almanya’da kurulan derneklere bu etkileşimden dolayı Kültür Merkeziler denildiğini ifade etmiştir.

¹⁰¹² M. Deniz Özbaş (ed.), *Onların Öyküsü*, 8.

¹⁰¹³ “Alevilik Bildirgesi”.

¹⁰¹⁴ Özmen, “Post 80 Alevi Gençliği”, 17.

¹⁰¹⁵ Ata, *Alevilerin ilk siyasal denemesi*, 14,155-163; Çakır, “Politik ‘Alevilik’”, 86-90; Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 133.

da kabul görmüş Pir Sultan Abdal ve Hacı Bektaş Veli gibi isimlerle dernekler açmaya başlamıştır. Köln’de açılan ilk derneğin isminin Hacı Bektaş Veli’den esinlenerek konulmuş olması ve bu derneği Alevi önderlerinin adı verilerek açılan diğer şehirlerdeki derneklerin takip etmesi bu düşüncemize önemli bir kanıt oluşturmaktadır.

3.1.8. Çokkültürlülük Politikaları

Çokkültürlülük, ekonomik gelişimini tamamlamış ülkelere yönelik göç hareketinin yaygınlık kazanmasıyla birlikte, bu ülkelerde yerleşik hale gelen azınlık grupların kültürel bir topluluk olarak kabul edilmesini hedeflemektedir. Bu kapsamda azınlıklara eşit haklar sunularak, bu grupların kültürel farklılıklarına doğrudan ve dolaylı destekler verip¹⁰¹⁶ ayakta kalmalarını sağlayacak projeler kamusal kimliklerin koordinatörlüğünde hayata geçirilmiştir.¹⁰¹⁷ Farklı toplumsal ve kültürel kimliklerin bulunduğu yabancı ortamlarda, ait olunan kültürel kimliğin korumasında ve asimilasyona karşı durulmasında, belirlemiş olduğu yasak ve kısıtlamalarla *din*, önemli bir rol üstlenmekte ve tam olarak önleyemese bile en azından kültürel asimilasyonu yavaşlattığı¹⁰¹⁸ bilinmektedir. Bunu gören Alevilerin de dini kimlik merkezli kurumsallaşmayı tercih ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Almanya’daki çokkültürlülük ve çoğulculuk söylemleri ülkede yaşayan birçok etnik ve dini unsuru olduğu gibi¹⁰¹⁹ Alevileri de kendilerini dini-kültürel kimlikleriyle temsil etmeye yöneltmiş ve kurumsallaşmanın ortaya çıkmasını desteklemiştir. Nitekim Mayıs 1989’da Hamburg’da yayınlanan “*Alevilik Bildirgesi*”nde Alevi öğretisinin çokkültürlü bir topluma katkı olduğu özellikle vurgulanmıştır. Diğer taraftan Şahin de ilk olarak Berlin Eyaleti’nde 2002’de uygulanmaya başlayan Alevilik Dersleri’ni çokkültürlülük politikalarının bir sonucu olarak değerlendirmektedir.¹⁰²⁰ Bu açıdan bakıldığında çokkültürlülük; hem Alevilerin kurumsallaşmasına hem de kurumsallaşmaya bağlı olarak kamusal alanda temel haklar elde etmelerine katkı sunmuş gözükmektedir.

¹⁰¹⁶ Özmen, *Sosyal Entegrasyon ve Din*, 71.

¹⁰¹⁷ Her ne kadar “çokkültürlülük” farklı kültürleri koruma unsuru olarak ön plana çıkarılmış olsa da *Leitkultur* (yönlendirici ana kültür) olarak Alman Kültürü’nün egemen kültür olması yönünde tartışmalar devam edegelmiştir. Çokkültürlülük ve Türk Kültürü bağlantılı yapılmış kapsamlı çalışmalar için Bkz; Kula, *Almanya’da Türk Kültürü*, 11; Canatan, *Göçmenlerin Kimlik Arayışı*, 94,95.

¹⁰¹⁸ Taştan, “Yurt Dışındaki Türk İşçi Aileleri”, 232.

¹⁰¹⁹ Kaya - Kentel, *Euro-Türkler*, 98; Aksoy - Tekten Aksürmeli, “Diaspora İçinde Diaspora”, 91,96,97.

¹⁰²⁰ Şahin, “Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik”, 152.

3.1.9. Yasal Engel Bulunmadığını Öğrenmeleri

Alevilerin inanç merkezli Alevilik örgütlenmesini neden Sünni dernekleşmelere göre çok daha geç bir tarih olan 1987’de gerçekleştirdikleri hususunda önemli bir tespit de Alevilerin adli takibata uğramaktan çekinmeleriyle alakalıdır. Bizi bu kaniya vardiysa, Şinasi Koç’un özel gayretleriyle gerçekleşen Köln şehrindeki ilk dernekleşme öncesinde konsolosluk yetkilileri üzerinden Türkiye Cumhuriyeti devlet kurumlarıyla görüşmeler yapılması olmuştur. Dernek kurucularının Alevilik merkezli kuracakları derneğin yasal sorun teşkil edip etmeyeceğini sordukları bu görüşmelerden, Almanya’da kurulacak olan derneğin, Türkiye açısından yasal bir sakıncasının olmadığı öğrenilince, ilk dernekleşme gerçekleşmiştir.¹⁰²¹ Biz bu durumu, Almanya’da yaşayan Alevi kökenli Türk işçilerinin Türkiye’de karşılaşılması muhtemel yasal takibat ve problemlerden kaçınmak için Alevilik merkezli dernekleşmeye gitmedikleri şeklinde açıklamaktan yanayız. Almanya’da Aleviliği kamusal alana taşıyacak dernek kurma çalışmasının Türk devleti açısından bir sorun olmayacağını anlaşılmasının ardından ise kısa süre içerisinde Köln, Mainz, Duisburg, Dortmund, Ahlen, Schwerte, Heilbronn, Frankfurt, Stadtallendorf, Kassel ve Stuttgart gibi şehirlerde Alevilere yönelik inanç merkezi görevi üstlenecek dernekleşmelere gidilmiştir.

3.1.10. 2 Temmuz 1993 Sivas Olayları

Her ne kadar kurumsallaşmanın başlangıcında -gerçekleştiği zaman itibariyle- etkin olması mümkün olmayan bir olay olarak gözükse de dernekleşmenin hız kazanması ve kalıcı olduğunun anlaşılması açısından üzerinde durulması gereken bir husus da 1993 Sivas Olayları’dır. Olayların ardından on binlerce Alevi vatandaşımız 10 Temmuz 1993 tarihinde Almanya’nın Köln şehrinde bir araya gelerek tepkilerini ortaya koymuştur.¹⁰²² Birçok farklı şehirden Köln’e gelerek buradaki gösterilere destek veren Aleviler, yaşadıkları şehirlere geri döndüklerinde dernek kurma çalışmalarına katkı sunmuşlardır. Zeynel Gül, 1993 senesinde sadece Almanya’da kurulmuş olan dernek sayısının 140’a ulaşmış olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰²³ Şahin ise biraz daha insafli davranıp, olayların ardından bir sene içerisinde 100 dernek kurulduğu¹⁰²⁴ iddiasında bulunmaktadır. Kesin

¹⁰²¹ Keleş, “Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi”, 402; Tur, *Avrupa’da İlk Alevi Yapılanması*, 10.

¹⁰²² Sökefeld, “Alevis in Germany”, 144; Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2015, 413; Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 93.

¹⁰²³ Gül, “Almanya’da Alevi Dernekleri”, 360.

¹⁰²⁴ Şahin, “Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik”, 140.

olan şey ise Sivas olaylarının ardından, kararı olaylar çıkmadan kısa bir süre önce alınmış bulunan, 30-31 Ekim 1993 tarihindeki AABF kongresinde *dede merkezci ve kültür merkezci* örgütlenmelerden oluşan 40 derneğin tek çatı altında bir araya gelmesidir.¹⁰²⁵ Bu bir araya geliş Almanya Alevi kurumsallaşmasına büyük güç katmış, AABF'yi Avrupa Alevi kurumlarının öncüsü konumuna taşımış ve kararların tek merkezden alınmasını sağlamıştır. Sivas olaylarının bir diğer etkisini de AABF genel başkanları üzerinde gözlemlemek mümkündür. Zira AABF'nin 1993'ten sonraki dört genel başkanından ikisi; Ali Rıza Gülçiçek ve Turgut Öker Sivaslıdır.

İlk olarak Reha Çamuroğlu'nun dile getirdiği, Kürt hareketinin Alevi uyanışında etkili olduğu fikri¹⁰²⁶ Avrupa ve Almanya bağlamında geçerlilik kazanmamaktadır. Çoğunlukla PKK kontrolünde olan Kürt hareketi, 1987 yılından itibaren Almanya'da kurumsallaşma için gayret gösteren Alevileri engelleme girişiminde bulunmuştur. Engelleme girişimleri kapsamında daha çok olumsuz propaganda uygulayarak Alevileri, solun altını oymak, Kürt hareketini baltalamak, Türkiye Cumhuriyeti devleti adına hareket etmek ve devlet ajanı olmak ile suçlamış ve bu yolla ilk kurucuları itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Alevi kurumsallaşması belli bir aşama kat edip Almanya'nın genelini kapsayacak şekilde örgütlenerek federasyon oluşturunca da bir tepki olarak Kasım 1992'de Kürdistanlı Aleviler Birliği'ni kurduklarını ilan etmişlerdir.¹⁰²⁷ Eğer bu bağlamda bir etkileşimden söz edilecekse, bizim gördüğümüz Almanya özelinde ters yönlü bir ilişkinin söz konusu olduğudur. Yani Aleviler, Kürt hareketinden etkilenecek kurumsallaşmamış ama Kürtler, Alevilerin kurumsal kimlik kazanmasına bir tepki olarak Aleviler arasında örgütlenmeye gitmiştir.

3.2. Kurumsallaşma Süreçleri

Almanya'daki Türk örgütlenmelerini inceleyen Erkan Perşembe'nin "kültür milliyetçiliği" merkezli¹⁰²⁸ gördüğü Almanya'daki Türklerin kurumsallaşmasını, Kula, *gelenekçi* ve *yenilikçi* şeklinde özetleyebileceğimiz bir kavramsallaştırmayla ikiye ayırarak¹⁰²⁹ Almanya'daki Türklerin kimliklerini koruma reflekslerine vurgu

¹⁰²⁵ Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 23,24; Keleş, "Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi", 412,413; Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 257.

¹⁰²⁶ Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, 4; Çamuroğlu, "Alevi Uyanışı", 106; Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 103,104; Subaşı, *Din ve Modernleşme*, 114.

¹⁰²⁷ Keleş, "Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi", 411,412.

¹⁰²⁸ Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği*, 127.

¹⁰²⁹ Kula, *Almanya'da Türk Kültürü*, 173.

yapmaktadır. Gelenekçi kanat Türkiye’de edinmiş olduğu kültür anlayışını mutlaklaştırıp onun etrafında örgütlenmeye giderken, yenilikçi kanat geleneksel kültürün gelecek yönelimli ve yeniliğe açık öğeleriyle çokkültürlü toplumun gereklerini bir araya getirecek kurumsallaşmalar gerçekleştirmektedir. Kula, gelenekçileri çoğunlukla dini alana yönelip radikalleşmekle suçlarken, yenilikçileri seküler kimlikli yapılanmalar ortaya çıkardıkları için övmektedir. Ancak ister geleneği koruma kaygısı ister yenilik arayışı ile ortaya çıkmış olsun örgütlenmelerin temel gayesi, kimliği koruma duygusu olmuştur.

Kimlik bir toplumun, halkın ve bireyin kendisini nasıl gördüğünü, tarihi ve toplumsal süreçler esnasında kendisini nasıl konumlandığını açıklayan kavram¹⁰³⁰ olarak tarif edilmektedir. Bu yönüyle “kimsiniz?” ve “kimlersiniz?” sorularıyla doğrudan ilişkilidir. Birinci sorunun cevabı başkalarına göre farklılığını ortaya koyan şahsi kimliğini beyan ederken, ikincisinde ait olduğu sosyal grubun kimliğinin ilanı söz konusudur. Bu yönüyle kimlik yabancılik hissini ortadan kaldırırken, kültürle yakın ilişkisinin bir sonucu olarak insanlara olguları algılama noktasında kavrayış¹⁰³¹ sunmaktadır. Din ise insanların kimliği ve gerçekte kim olduklarıyla doğrudan bağlantılı bir etken olarak, *kimliğin kutsallaştırılmasına*¹⁰³² yol açmaktadır. Kutsallaşan kimlikler birey nezdinde, “Müslümanım Sünni’yim”, “Müslümanım Hanefi’yim” ya da “Türküm Müslümanım”, “Müslümanım Aleviyim”, “Kürdüm Aleviyim”, “Türküm Aleviyim”, “Aleviyim” vb.¹⁰³³ şeklinde telaffuz edilmektedir.

Kurumsallaşmaya etki eden sebepleri incelerken gördüğümüz gibi Alevi hareketi de kimlik merkezli ortaya çıkmış bir örgütlenme tarzıdır. Köyden kente göç sürecinin başladığı 1950/60'lara kadar Tönnies'in kavramsallaştırdığı *Gemeinschaft*'in¹⁰³⁴ (Cemaat) neredeyse tüm özelliklerini taşıyan Aleviler, göç sonrası yerleştikleri yeni mekânlarda modernleşmeyle bağlantılı çözülme yaşamışlardır. Bu çözülmenin en temel sebebi *Dede/Talip* ilişkisinin Sünni ve Alevilerin iç içe geçtiği modern şehir ortamlarında sürdürülemez hale gelmesi olmuştur.¹⁰³⁵ Bu yönüyle baktığımızda homojen bir yaşamın

¹⁰³⁰ Türkdoğan, *Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri*, 113; Sibel Akgün, “Kimlik Oluşumu Sürecinde Örgüt ve Örgütlenmenin Yeri”, *Turkish Studies* 13/3 (Winter 2018), 4.

¹⁰³¹ Yapıcı, “Dini Grup Kimliği”, 41-49.

¹⁰³² Arthur L. Greil - Lynn Davidman, “Kimlik ve Din”, çev. Abdullah Özbek - Saffet Kartopu, *Kimlik ve Din*, ed. Abdullah Özbek - Mustafa Macit (Adana: Karahan Kitabevi, 2016), 3,14.

¹⁰³³ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Yapıcı, “Dini Grup Kimliği”, 46,47; Kaplan, “Aleviliğin dayandığı Etnik Kimlikler”.

¹⁰³⁴ Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, 9-45.

¹⁰³⁵ Şahin, “Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik”, 130.

olduğu *Gemeinschaft*'tan (Cemaat) yaşamsal sınırların daha belirginleştiği *Gesellschaft*'a¹⁰³⁶ (Cemiyet) doğru bir evrilme söz konusudur. Cemaatten cemiyete evrilme bir ilerleme ve şehirleşme olarak kabul edilebileceği gibi gelenekte var olan dayanışmacı ve içten bağlılıkların da ortadan kaybolmasına neden olmaktadır.¹⁰³⁷ Aleviler özelinde bu evrilme, Alevilerin politikadan sanata, bilime ve iş dünyasına kadar çeşitli alanlarda görünür olmalarına ve aktif rol almalarına yol açmıştır. Yaşanılan bu evrilmenin bir sonucu olarak Aleviler, Türkiye'de olduğu gibi Almanya'da da farklı din ve kültürlerin etkisinde kalıp asimile olmamak için yeni arayışlar içerisine girerek, aralarında en liyakatli gördükleri isimlerin idaresinde kurulan derneklerin çatısı altında bir araya gelmeye karar vermişlerdir. 1980'li yıllara kadar Türkiye Birlik Partisi'nin de içinde bulunduğu değişik siyasal kimlikli yapılanmalar etrafında gerçekleşen bu bir araya gelişler, 1987'de Köln'de kurulan ilk dernekle birlikte *din merkezli* örgütlenmelere yönelmiş ancak *sırf dini grup*¹⁰³⁸ olarak kalmayı başaramamıştır. Özellikle sol kökenli isimlerin müdahil olmasıyla birlikte 1990'dan itibaren Aleviler arasında *kültür merkezli* kurumsallaşmalar ağırlık kazanmıştır.

1980 sonrası ortaya çıkan Alevi kurumsallaşmasının çift yönlü fakat çok dernekli bir yapı arz ettiği görülmektedir. Örgütlenmenin ilk yönü Dedeler etrafında gerçekleşirken, ikincisi soldaki paradigma değişiminin sonucunda kültürel kimliğe yönelen, birincisine göre siyaseten daha tecrübeli, örgütlü ve seküler Alevilerce organize edilmiştir.¹⁰³⁹ Biz örgütlenmenin köylerde yaşanan Aleviliğe duyulan özlemle şekillenerek, kendini yeniden inşa etmeye çalışan¹⁰⁴⁰ ve çoğunlukla *Dedeler* tarafından organize edilen ve geleneksel Aleviliği yaşatmak için kurumsallaşan birinci yönünü *Dede Merkezci* olarak adlandırırken, Massicard'ın "Alevicilik"¹⁰⁴¹ şeklinde kavramsallaştırdığı

¹⁰³⁶ Tönnies, şehirleşmiş ve ilişkilerini liyakate göre belirleyen toplumları *Gesellschaft* kavramıyla açıklarken, kalıtsal hiyerarşinin ön planda olduğu toplumları *Gemeinschaft* olarak isimlendirmektedir. Bkz.; Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, 46-95.

¹⁰³⁷ Türkoğlu, *Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri*, 54.

¹⁰³⁸ Sırf dini gruplar üyelerini din bağı ile birbirine bağlayan topluluk şeklidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Ünver Günay, *Din Sosyolojisi* (İstanbul: İnsan Yayınları), 276; Akyüz, *Dini Gruplar*, 54-58.

¹⁰³⁹ Bu yönüyle baktığımızda Türkiye'deki Cumhuriyetçi Eğitim Vakfı (Cem Vakfı) ile Pir Sultan Abdal Kültür Derneği (PSAKD) arasındaki farkla benzerlik göstermektedir. *Dede Merkezci* örgütlenmeler Cem Vakfı'nı andırırken, *Kültür Merkezci* örgütlenmeler PSAKD'ye yakın durmaktadır. Cem Vakfı ve PSAKD hakkında bkz.; Okan, *Türkiye'de Alevilik*, 125-189; Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 174-229. Massicard da dindar Aleviler ve laik Aleviler şeklinde bir ayrım geliştirmiştir. Bkz.; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 169.

¹⁰⁴⁰ Kehl-Bodrogi, "Tarih mitosunu", 52.

¹⁰⁴¹ Massicard Aleviciliği; "Alevilik adına seferber olmayı, Aleviliği bir dava konusuna yükseltip akılcılaştıran hareketi ifade eder. 1960'larda ortaya çıkmış, ancak 1980'lerin sonundan itibaren varlığı hissedilen ve modern türde örgütlenmeler, esas olarak da dernekler tarafından taşınan bir hareket söz

anlayıştaki sol kökenli isimlerle, kimliksel dönüşüm içerisine girerek¹⁰⁴² Aleviliği kültürel etkinliklerle tanıtmak için harekete geçen, gelen talepler ve görülen ilgi üzerine dernekleşerek daha çok sosyo/kültürel bir nitelik kazanan ikinci yönüne ise *Kültür Merkezci* demeyi uygun görmekteyiz. Birincisinde Alevilik amaç olarak ele alınırken, ikincisinde araç olarak kullanılması söz konusu olmuştur. Nitekim kurumsallaşmaların *Dede Merkezci* yönünde Alevilik bilincinin canlandırılmasını hedefleyen ve Aleviliği *kutsal bir kimlik* olarak yaşamak isteyen isimler yer alırken, *Kültür Merkezci* tarafında “solcu” ve “demokrat” olarak takdim edilen ve Alevileri politik bir güç olarak kullanma düşüncesini benimseyen kişiler önemli rol oynamaktadır.¹⁰⁴³ *Kültür Merkezci* yapılanmalar etrafında bir araya gelen isimlerin büyük bir çoğunluğunun geçmişte hem Türkiye Birlik Partisi’nde hem de Marksist/sol oluşumlarda siyaset yapmış isimlerden oluşması da örgütlenme yapılarını birbirinden ayırmamızda etkili olmuştur. Bu bağlamda Türkiye’de yapılan çalışmalara atıfta bulunacak olursak, *Kültür Merkezci* yapılanmalar Rıza Yıldırım’ın *Modern Alevilik* tanımlamasına yakın dururken, *Dede Merkezci* kurumlar, geleneksel Aleviliğin nostaljisini yansıtmaktadır.¹⁰⁴⁴ Dede merkezci kurumsallaşmalarda Dede yönetici olmasa bile yönetim kurulunun üzerinde bir yetki alanına sahiptir.¹⁰⁴⁵ Alevi kurumsallaşmasının çok dernekli olmasından kastımız ise iki yönlü ortaya çıkmış bu organizasyonların, en güçlüsü Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu olan birbirinden bağımsız değişik çatı kurumlar etrafında örgütlenme tecrübesi yaşamış olmasından dolayıdır. Bu organizasyon yapıları, *Alevilik Merkezli Örgütlenmeler* başlığı altında değerlendirilecektir.

Akyüz, grupların sınıflandırılmasında karşılıklı ilişkiler ve iletişimin başat rol oynadığını¹⁰⁴⁶ söylemektedir. Perşembe de onun bu tespitini Almanya’daki Türk örgütlenmeleri bağlamında doğrularak, 1961’den günümüze yurtdışına çıkan Türklerin değişik sosyo-kültürel gruplar etrafında bir araya gelmeye başladıklarını söylemekte ve

konusudur. Alevicilik ağırlıklı olarak siyasal bir nitelik taşımaktadır” şeklinde tarif etmektedir. Bkz.; Massicard, Alevi Hareketinin Siyasallaşması, 21.

¹⁰⁴² Kehl-Bodrogi, “Tarih mitos”, 52.

¹⁰⁴³ Helga Rittersberger-Tılıç, “‘Almancı’ Kimliğinin Alevi Kimliğine Dönüştürülmesi”, çev. Bilge Kurt Torun - Hayati Torun, *Alevi Kimliği*, ed. Tord Olsson vd. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010), 100.

¹⁰⁴⁴ Yıldırım, “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe”, 143.

¹⁰⁴⁵ Köln HBV Cemevi özelinde konuyu değerlendiren Cemal Salman, Cemevinde Dedeler Kurulu bulunduğunu ve dedeler kurulunun yazılı olmayan bir yasayla yönetim kurulundan fazla yetkiye sahip olduğunu ve dokunulmazlığının bulunduğunu söylemektedir. Bkz.; Salman, *Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü*, 400.

¹⁰⁴⁶ Akyüz, *Dini Gruplar*, 21.

bu bir araya gelişlerde eğitim seviyesinden, aidiyet duyulan ideolojik kimliğe ve hemşericiliğe değin değişik faktörlerin¹⁰⁴⁷ etkin rolü olduğuna değinmektedir. Kuşkusuz Alevi kurumsallaşma süreci de benzer faktörlerden etkilenecek ortaya çıkmış ve ait olduğu ideolojik kimlik, dini bağlılık ve kültürel çevrenin etkisinde kalarak örgütlenme stratejisi geliştirmiştir. Biz de bütün bu faktörleri göz önünde bulundurarak çift yönlü ve bu çift yönlülüğe bağlı olarak ortaya çıkan çok dernekli Almanya Alevi kurumsallaşmasını, dede merkezci ve kültür merkezci başlıkları altında ayrı ayrı inceledikten sonra, ön plana çıkan Alevi kurumsallaşmalarını da Alevilik Merkezli Örgütlenmeler başlığı altında değerlendireceğiz. Başlıklara geçmeden önce belirtmek isteriz ki, Yurtseverler Birliği Federasyonu çift yönlü olarak nitelendirdiğimiz bu Alevi yapılanmasının dışında tutulmuş ve 1980 öncesi politik olayları düzleminde değerlendirilmiştir.

3.2.1. Türkiye Birlik Partisi Bağlantılı İşçi Dernekleri

1961’de başlayan Almanya’ya yönelik işgücü göçünün ardından Alevi vatandaşlarımız, ilk örnekleri Sünni vatandaşlarımızda görülen inanç nitelikli dernekler kurmak yerine işçi haklarını savunan örgütlenmeler etrafında bir araya gelmeyi tercih etmiştir. Bu işçi örgütlenmeleri içerisinde üyelerinin neredeyse tamamını Alevi vatandaşlarımızın oluşturduğu “Amele Birliği” ve “Türk Ameleler Birliği” gibi derneklerle başlayıp Yurtseverler Birliği Federasyonu ile doruk noktasına ulaşan kurumsallaşma süreci Türkiye Birlik Partisi’nin yurtdışı yapılanması gibi hareket etmiştir.¹⁰⁴⁸ Bu yönüyle değerlendirdiğimizde Millî Görüş hareketiyle benzerlik addettiğini söyleyebiliriz. Nitekim Millî Görüş Hareketi, Milli Nizam Partisi ve ardından Milli Selamet Partisinin yurt dışı örgütlenmesi olarak bizzat Necmettin Erbakan öncülüğünde kurulmuş ve uzun süre Sünni teşkilatlar içerisinde en geniş cemaat yapısına sahip Müslüman örgüt olarak dikkatleri üzerine çekmiştir. Yurtseverler Birliği direkt TBP Genel Başkanı Mustafa Timisi tarafından kurulmamış ancak onunla doğrudan irtibatlı İsmail Elçioğlu, Süleyman Cem ve Sabit Yıldız gibi isimler öncülüğünde hayata geçmiş ve tıpkı Millî Görüş örneğinde gördüğümüz gibi partinin finansmanına bağış yoluyla destekte bulunmuştur. Türkiye Birlik Partisi ile bağlantılı değerlendirdiğimiz bu süreç Berlin ve Münih’te bulunan Yurtseverler Birliği dernekleri haricinde 1980’li yılların

¹⁰⁴⁷ Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği*, 14.

¹⁰⁴⁸ Keleş, “Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi”, 394-397; Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 250.

başında, 12 Eylül darbesinin de etkisiyle sona ermiştir. Augsburg’da 1976’da kurulan dernek ise 1980 sonrası hiçbir faaliyet göstermeden 2009 yılına kadar dernekler masasında kayıtlı kalmıştır. Almanya Alevi örgütlenmesinin ilk aşaması olarak ele aldığımız bu dönemin en temel özelliği, Alevilerin inanç merkezli etkinliklerden ziyade politik içerikli faaliyetlere yer vermeleri olmuştur. Bir diğer özelliği ise bu derneklerin her ne kadar inanca ağırlık vermeseler de 1980’li yılların ikinci yarısından itibaren başlayacak olan inanç merkezli kurumsallaşmalara, öncesinde yaşanmış olan dernekçilik tecrübesiyle, bir nevi altyapı çalışması olarak ön plana çıkmış olmasıdır.

Sökefeld işgücü göçüyle Almanya’ya gelen Alevilerin Sünniler tarafından hakarete maruz kalmamak için 1980’li yılların sonuna kadar Alevi kimliklerini gizlediğini hatta bazı ailelerin çocuklarına dahi Alevi olduklarını söylemediklerini ve bu çocukların Sünnilerle etkileşime geçtikten sonra Alevi olduklarının farkına vardıklarını ileri sürmektedir.¹⁰⁴⁹ Sökefeld’in Almanya Alevi örgütlenmesine Hamburg merkezli bakışı birçok noktada olduğu gibi burada da kendini göstermektedir. Nitekim uzun yıllar Hamburg’daki Alevi derneklerinde yöneticilik yapan Halis Tosun, sol derneklerde bir araya gelen Alevilerin birbirlerinin Alevi olduğunu ayırt edebilmek için “Yeniçeri” şeklinde¹⁰⁵⁰ hitap tarzı geliştirdiklerini söylemektedir. Koçak ise Almanya’da henüz birbirini tanımayan Alevilerin, karşılaştıkları kişinin Alevi mi yoksa Sünni mi olduğunu anlamak için “*Akçalı arpahtya uzak mı, yakın mı?*” şeklinde soru geliştirdiklerini, eğer muhatap “*yakın*” derse onun Alevi olduğunu fark edip, rahat hareket ettiklerini, “*uzak*” derse de şahsın Sünni oluşuna kanaat getirip ona göre tedbirli davrandıklarını iddia etmektedir.¹⁰⁵¹ Yapmış olduğumuz birebir görüşmelerde yukarıda zikredilen hitap tarzlarıyla ilgili bir veriyle karşılaşmamıştır. Alevilerin Sünnilerle ilişkilerinde Alevi olduklarını söylemekte zorlandıkları veya söylemek istemedikleri tarafımızca da kabul edilen bir varsayımdır. Ancak aile içinde dahi Aleviliklerinin gizlenmesi olayın dramatize edildiğinin bir işaretidir.

Bilindiği gibi geleneksel köy ortamında dedelerin köy köy gezerek taliplerine aktarmış olduğu Alevilik, şehirleşmeyle birlikte birçok yerde kesintiye uğramış ya da uygulama alanı daralmıştır. Bir de buna Marksist dünya görüşünü benimseyen kuşakların

¹⁰⁴⁹ Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2015, 409,410.

¹⁰⁵⁰ Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 28.

¹⁰⁵¹ Koçak, *Sunniten und Aleviten in Deutschland*, 21.

genel olarak dine ve dolayısıyla da Aleviliğe bakış tarzı eklenince¹⁰⁵² inancın aktarımı imkânsız hale gelmiştir. Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen aynı yöreden gelen Alevilerin bir araya gelerek cemler gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Tosun'un yukarıda aktarmış olduğumuz ifadesi, sol örgütlenmeler içerisinde her şeye rağmen “şifrelerle” dahi olsa Alevi aidiyetin devam ettirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Diğer taraftan Sökefeld'in söylediğinin aksini ispat eder şekilde, ilk örneğini 1970'lerin ortalarında Augsburg ve Münih gibi şehirlerde gördüğümüz, Alevilerce kurulan ilk işçi derneklerinde, Aleviliğe dair inançsal içerikli programlar ve cemler düzenlendiği¹⁰⁵³ de tarafımızca tespit edilmiştir. Bir diğer tespitimiz de bu derneklerin Türkiye Birlik Partisi ile koordinasyon içinde hareket etmesi olmuştur.

1961 Anayasası sadece seyahat kolaylığı¹⁰⁵⁴ sağlayarak Türk vatandaşlarının yurtdışına çıkmasının önünü açmamış, aynı zamanda öncekilerine göre daha liberal oluşuyla ülke içerisindeki politik ve dini grupların da görünürlüklerine vesile olmuştur. Bu görünürlüğü hedefleyen bir girişim olarak dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in 1963 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altında mezhepler bürosu açma önerisi beraberinde önemli tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmuş ve muhafazakâr kesimlerden yükselen itirazlar, bu önerinin askıya alınmasını sağlamıştır. Ancak 60 Alevi kökenli üniversite öğrencisinin hazırlamış olduğu ve “Alevi Türkler” imzasıyla yayınlanan ve mezhepler bürosunun gerekliliğini savunan bildiri, Alevilerin ilk defa Alevi kimliği ile kamusal alanda var olmalarının önünü açmıştır. Aynı yıl içerisinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in de davetli olduğu, Hacıbektaş Turizm ve Tanıtma Derneği'nin Ankara'da kamuya açık olarak düzenlediği Cem töreni ise Alevi ritüellerini kamusal alanda görünür kılmıştır. Mart 1966'da yayın hayatına başlayan *Ehl-i Beyt* ve Temmuz 1966'da ilk sayısı yayınlanan *Cem* gibi dergiler Alevilerin kendi kamuoyunu oluşturmalarına katkı sağlamıştır. 16 Ağustos 1964'te devlet bakanlarının katılımıyla müze olarak açılan Hacı Bektaş Dergâhı'nı¹⁰⁵⁵ bu katkının bir sonucu olarak değerlendirebilmek mümkündür. Aynı şekilde 17 Ekim 1966 tarihinde emekli Tuğgeneral Hasan Tahsin Berkman'ın Genel Başkanlığında siyasal alana adım atan Birlik Partisi'nin kuruluş saati dahi belirtilerek Cem dergisinin vermiş olduğu habere konu

¹⁰⁵² Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 61.

¹⁰⁵³ Keleş, “Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi”, 395-397.

¹⁰⁵⁴ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*; Abadan-Unat vd., *Göç ve Gelişme*, 29.

¹⁰⁵⁵ Ata, *Alevilerin ilk siyasal denemesi*, 48,49,55-58; Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 35; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 55; Subaşı, *Din ve Modernleşme*, 93,94.

olması da bu katkının boyutlarını göstermesi açısından ilgi çekicidir. Cem Dergisi 1966 Kasım ve Aralık sayılarında Birlik Partisinin kuruluş sürecine yer ayırarak okuyucularını parti hakkında haberdar etmiştir.¹⁰⁵⁶ Ayrıca Partinin kuruluş sürecinde Hacı Bektaş Dergâhı postnişini Feyzullah Ulusoy'a kurucu üyelik teklifinde bulunduğu söylenmektedir.¹⁰⁵⁷ Birlik Partisi ile ilgili ilk kitap çalışmasını yapan Kelime Ata, 5-17 Haziran 1966 tarihleri arasında Muğla'nın Ortaca ilçesine bağlı Alevilerin yaşadığı Fevziye Köyü ile Sünni Kızılyurt Köyü arasında arazi anlaşmazlığına bağlı olarak ortaya çıkan ve bir vatandaşımızın ölümüyle sonuçlanan Ortaca olaylarının partinin kuruluşunda etkin olduğunu ve aynı yıl düzenlenen Hacıbektaş törenlerinde katılımcılarla bu konunun mütalaasının yapıldığını¹⁰⁵⁸ söylemektedir.

Birlik Partisi'ni biri 1966-1969 arası sağcı, diğeri 1969-1980 sola yakın olmak üzere iki bölümde inceleyen Ata, partinin kuruluşunu değerlendirirken, kolaylaştırıcı etken olarak '27 Mayıs Anayasası'nın getirmiş olduğu özgürlükçü ortama' vurgu yapmakta ve partiyi 'belli bir inanç grubuna hitap eden ilk parti' olarak nitelendirmektedir.¹⁰⁵⁹ Parti ambleminde direk olarak Aleviliği çağrıştıran aslan ve onu çevreleyen 12 yıldızın yer veren Birlik Partisi'nin kurucu genel başkanı Hasan Tahsin Berkman yönetim kurulunda yaşanan anlaşmazlık sonucunda istifa etmiş ve ardından Genel Yönetim Kurulu'nda yapılan seçim sonucunda Hüseyin Balan Genel Başkanlığa seçilmiştir. Balan, Birlik Partisi'nin 1967'de yapılan ilk olağan kongresinde de Cemal Özbey'in muhalefetine rağmen başkanlığını korumuştur.¹⁰⁶⁰ Ancak partinin 1969'da yapmış olduğu ikinci kongresinde genel başkanlığa 33 yaşında genç bir isim olan Mustafa Timisi seçilmiştir. 27-28 Kasım 1971'de gerçekleşen üçüncü kongrede genele hitap etmek için isminin önüne Türkiye ekleyen parti, o tarihten sonra Türkiye Birlik Partisi adı altında siyasi faaliyetlerine devam etmiştir. Parti her ne kadar genele hitap etmese de hem 1969 seçim beyannamesini hem de 1972'de yayınladığı; devrimcilik, toplumculuk, Atatürkçülük, demokrasi, halkçılık, devletçilik, cumhuriyetçilik,

¹⁰⁵⁶ Dergi Partinin kuruluş saatini 16,45 olarak vermektedir. Bkz.; "Birlik Partisi Kuruldu", *Cem Siyasal - Kültürel Dergi* 5 (01 Kasım 1966), 13; "Birlik Partisi Gelişiyor", *Cem Siyasal - Kültürel Dergi* 8 (15 Aralık 1966), 15-17; Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 76.

¹⁰⁵⁷ Atıl Cem Çiçek vd., "Gelenekle Sol Arasında Sıkışmış Bir Siyasal Hareket: (Türkiye) Birlik Partisi", *Siyasal: Journal of Political Sciences* 26/2 (2017), 33.

¹⁰⁵⁸ Ata, *Alevilerin ilk siyasal denemesi*, 52-55,60-66. Ayrıca bkz.; Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 35.

¹⁰⁵⁹ Birlik Partisi'nin 16 kurucusundan 12'si Alevi kökenlidir. Ayrıca Parti diyamet içerisinde Alevilerinde temsil edilmesini savunmaktadır. Bkz.; Ata, *Alevilerin ilk siyasal denemesi*, 26,27,87,89,309,310. Ayrıca bkz.; Çiçek vd., "Gelenekle Sol Arasında Sıkışmış Bir Siyasal Hareket", 28.

¹⁰⁶⁰ Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 76-86; Ata, *Alevilerin ilk siyasal denemesi*, 111-137.

bağımsızlık, özgürlükçülük, laiklik, eşitlik ve yurtseverlikten oluşan ilkelerini 12 ile sınırlayarak 12 imamı çağrıştırmaktan vaz geçmemiş ve yerinde sabit kaldığını göstermiştir. Zira bu ilkeler partinin sola yöneldiğinin göstergesi olmakla birlikte, sayının 12 ile sınırlanması da hitap ettiği kitlenin değişmediğine işaretler.¹⁰⁶¹ Bu ilkeler Türkiye siyasetinde TBP'ye siyasi bir başarı olarak geri dönmese¹⁰⁶² de yurtdışı örgütlenmesinin önünü açmış gibi gözükmektedir. Sonraki süreçte Yurtseverler Birliği Federasyonu'nun kuruluşunda da görev alacak olan Sabit Yıldız, aynı yıl içerisinde TBP yetkilileriyle görüşülerek Hamm şehrinde partiyle bağlantılı ilk derneğin kurulduğunu söylemiştir.¹⁰⁶³ TBP'nin Almanya'ya ilgisi ise derneğin kurulmasından iki yıl önce Eylül 1970'te başlamıştır. Genel Başkan Mustafa Timisi "parti politikasının Almanya'daki işçiler tarafından bilinmesi ve işçi sorunlarının yerinde tespiti" maksadıyla Genel Sekreter Yardımcısı Av. Hasan Doğan'la birlikte siyasi amaçlı ilk yurtdışı seyahatini gerçekleştirmiştir. Seyahat kapsamında ilk olarak Münih'te karşılandıktan sonra Stuttgart, Frankfurt, Köln, Duisburg ve Bremen gibi Almanya'nın değişik şehirlerinde Türk işçileriyle toplantılar düzenlenmiş ve Alman gazetecilere beyanatlar verilmiştir.¹⁰⁶⁴ Kelime Ata, Genel Yönetim Kurulu kararıyla yapılan bu ilk yurtdışı seyahatinin, partinin içinde bulunduğu finansal zorluklardan yurtdışında çalışan Alevi işçilerden gelecek döviz yardımlarıyla kurtulma projesi olarak planlandığını düşünmektedir.¹⁰⁶⁵ Ata'nın bu düşüncesi Birlik Partisi'nin III. Büyük Kongre kitapçığındaki aktarılan finansal durum

¹⁰⁶¹ 1969 Seçim beyannamesindeki 12 ilke şu şekildedir; 1- Yatma tilki gölgesinde, ko yesin aslan seni, 2- Fakirin dostuyuz, zenginin düşmanı değil, 3- Hürriyet içinde kalkınmaya evet, hürriyetsiz ekmeğe hayır, 4- Yuvada dirlik, ülkede birlik 5- Demokratik toplumcu düzen içinde karma ekonomi 6- Özgür ve bağımsız Türkiye 7- Bölgesel dengesizliğe de, bölgecilığe de paydos 8- Özel teşebbüse saygı, özel sömürüye savaş 9- Halktan esirgenen her şey halk için 10- Sanata ve sanatkara ilgi-köye ve köylüye... 11 - İşçinin güvenliği uygarlığın direği 12- Tek amacımız mutlu ve ileri Türkiye. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Ata, *Alevilerin ilk siyasal denemesi*, 90-92,196-200,232; Schüler, *Türkiye'de Sosyal Demokrasi*, 163; Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 39,42; Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 139,148,153.

¹⁰⁶² 15 Mart 1967'de Millet Partisi'nden transfer edilen Hüseyin Balan ve Kazım Ulusoy hariç tutulursa, Birlik Partisi en büyük seçim başarısı 12 Ekim 1969 seçimlerinde kazandığı 8 milletvekilliğidir. Ancak Malatya Milletvekili olarak meclise giren Sami İlhan seçildikten kısa bir süre sonra vefat etmiştir. 15 Mart 1970'te gerçekleşen bütçe görüşmelerinde BP'li 5 Milletvekilinin kabul oyu vermesi ihraçlarını gündeme getirmiş ve partinin sandalye sayısı 2'ye düşmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Ata, *Alevilerin ilk siyasal denemesi*, 110,181-190,204-218; Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 89-96,219.

¹⁰⁶³ Bkz.; Keleş, "Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi", 395,396.

¹⁰⁶⁴ Ne yazık ki bu bilgileri aldığımız Birlik Partisi III. Büyük Kongre kitapçığında ziyaret edilen şehirler ve demec verilen gazeteler hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz.; *Birlik Partisi III. Büyük Kongresi, Ankara, 27-28 Kasım 1971* (Ankara: Gutenberg Matbaası, 1971), 34. Ancak Timisi ile yapmış olduğumuz görüşmede karşılanışı da dahil olmak üzere uğradığı şehirler hakkında bilgi almış bulunmaktayız. Mustafa Timisi, "04.04.2021 tarihli görüşmesi". Ayrıca bkz.; Hatice Aydoğdu - Nilüfer Timisi Nalçaoğlu, *Mustafa Timisi Anlatıyor. Biz Varız Dün Bugün Yarın* (Ankara: Dipnot Yayınları, 2021), 125-127.

¹⁰⁶⁵ Ata, *Alevilerin ilk siyasal denemesi*, 315,316.

bilgileriyle kıyaslandığında¹⁰⁶⁶ tarafımızca da desteklenmektedir. Zira o yıllarda sadece Birlik Partisi değil Millî Görüş geleneğini başlatan *Milli Nizam Partisi* ve ardılı *Milli Selamet Partisi* de Almanya’da finansal destek arayışına girişmiştir.¹⁰⁶⁷ Aynı şekilde görüştüğümüz Yurtseverler Birliği Federasyonu ile bağlantılı isimler de TBP’ye maddi yardım sağlamak için aralarında para topladıklarını ve topladıkları paraları partinin banka hesabına havale ettiklerini söylemişlerdir.¹⁰⁶⁸

1961’de gerçekleşen işgücü göçüyle birlikte Almanya’da görünür olmaya başlayan Alevi kökenli isimlerin dernek kurmak için neden 1972 yılına kadar bekledikleri sorusunun cevabı; Türk vatandaşlarının dernekleşmeye yönelik ilgisizliği ile açıklanmaktadır. Göç konulu araştırmalarıyla tanıdığımız Nermin Abadan-Unat 1974 yılı itibarıyla Almanya’daki Türklerin kurmuş olduğu dernek sayısını 112 olarak¹⁰⁶⁹ vermektedir. O tarihteki Türk nüfusunun bir milyona yaklaştığını düşündüğümüzde bu gerçekten çok az bir sayıdır. Ancak geri döneceğini düşünen vatandaşlarımızın önceliğinin sosyalleşmekten ziyade para biriktirmek olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda anlaşılır olmaktadır. Sosyalleşme içerikli dernekleşmeler, 1974 Petrol krizinin ardından işçi alımlarının durdurulmasıyla birlikte aile birleşimlerinin gerçekleşmeye başlaması sonucu gündeme gelmiştir. Bu durum Alevi vatandaşlarımızın kurumsallaşmasının başlangıcını göstermesi açısından da açıklayıcıdır. Fakat kayıt tutulmadığı için Alevi vatandaşlarımızın kurmuş olduğu dernekler hakkında detaylı bilgiye ulaşabilmek mümkün olmamaktadır. Görüştüğümüz isimler ve yayınlanan hatırat kitaplarının verdiği bilgilere göre Alevi vatandaşlarımız Münih ve Augsburg gibi şehirlerde ilk kurumsallaşmalarını gerçekleştirmişlerdir. Bu ilk kurumsallaşmalar ortaya çıkarken Türkiye’deki demiryolu işçileriyle dayanışma içerisinde olduklarını göstermek

¹⁰⁶⁶ Partinin içinde bulunduğu finansal sorunlarla baş edebilmek için İstanbul’daki vatandaşlardan para yardımı istendiği aktarılmaktadır. Bkz.; *Birlik Partisi III. Büyük Kongresi*, 33.

¹⁰⁶⁷ Millî Nizam Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan 12 Mart 1971 askeri muhtırasının ardından 20 Mayıs 1971 tarihli MNP’ni kapatma kararını müteakip İsviçre’ye gitmiştir. Bizce onun bu gedişi ile Almanya’nın Braunschweig şehrinde 1972 yılında kurulan ve Almanya’daki ilk Millî Görüş kuruluşu olarak kabul edilen Almanya Türk Birliği derneği arasında ilişki mevcuttur. Almanya’da kurulan ilk Millî Görüş Derneği ile ilgili olarak bkz.; Perşembe, *Almanya’da Türk Kimliği*, 142. Erbakan’ın İsviçre’ye gedişi ile ilgili olarak bkz.; M. Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Millî Görüş ve AK Parti*, çev. Ahmet Yıldız (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008), 281; Çakır, *Ayet ve Slogan*, 216. Finansal destek için bkz. Çakır, a.e., s. 50. ve Wunn, *Muslimische Gruppierungen*, 42-54. Massicard, Birlik Partisi’nin kuruluşunun Sünni elitleri de kendi siyasi oluşumlarını kurmaları yönünde hızlandırmış olabileceğini düşünmektedir. Bkz.; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 56.

¹⁰⁶⁸ Bu yardımları Timisi de doğrulamaktadır. Timisi, “04.04.2021 tarihli görüşmesi”; Yıldız, “23.01.2019 tarihli görüşme”. Ayrıca bkz.; Aydoğdu - Timisi Nalçaoğlu, *Mustafa Timisi Anlatıyor*, 131-134.

¹⁰⁶⁹ Abadan-Unat, *Bitmeyen Göç*, 54.

içinse “Amele Birliği” ismini tercih ettikleri söylenmektedir.¹⁰⁷⁰ Ancak ilgili derneklerin hangi tarihte kurulduğu ile ilgili kesin bir tarih verilmemiştir. Bu derneklerden ilkinin 1960’lı yılların ilk yarısında Süleyman Cem tarafından Augsburg’da kurulduğu iddiası ise önce Cemal Şener ve Miyase İlknur’un yazdığı “*Kırklar Meclisinden Günümüze Alevi Örgütlenmesi: Şeriat ve Alevilik*”¹⁰⁷¹ isimli kitapta dile getirilmiş ve sonrasında birçok yazar tarafından aynı şekilde tekrarlanarak devam ettirilmiştir.¹⁰⁷² Bu dernekler genele hitap ettiklerini göstermek içinse “*Türk Ameleler Birliği*” (TALEB) ismini kullanmışlardır. TALEB kısaltmasının ise Aleviler arasındaki *Dede Talip* ilişkisine vurgu yapmak için seçildiği söylenmektedir.

TALEB dernekleriyle ilgili öne çıkan şehirlerin Münih ve Augsburg olduğu tarafımızca da doğrulanmıştır. Ayrıca bu derneklerin ortaya çıkışında iki kardeşin - Süleyman Cem¹⁰⁷³ ve Musa Kömürcü- önemli rolü olduğu görülmüştür. Ancak Augsburg için zikredilen 1960’lı yıllar tarih olarak doğrulanmamıştır. Augsburg derneğinin kurucularından ve aynı zamanda Kureyşan Ocağı mensubu olan Musa Kömürcü, kendisiyle yapmış olduğumuz görüşmede, 1964 yılında Münih’te yaşayan abisi Süleyman Cem’in davetiyle Almanya’ya geldiğini ve 1973’te ise Augsburg’a taşındığını söylemiştir. Derneğin tam olarak hangi yıl kurulduğunu hatırlamayan Kömürcü, kendisiyle birlikte yaklaşık 30 kişinin dernekte kurucu üye olduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁷⁴ Biz de Kömürcü’nün beyanını esas alarak Augsburg Dernekler Masası’na¹⁰⁷⁵ o tarihlerde Musa Kömürcü’nün de üyesi olduğu bir dernek bulunup bulunmadığını, eğer varsa ne zaman kurulduğunun tarafımıza bildirilmesini isteyen bir dilekçeyle başvurduk. Dilekçemize verilen cevapta; Musa Kömürcü’nün, kurucu ve aynı zamanda yönetim kurulu üyesi olarak bulunduğu derneğin Türkçeye, *Türk Ameleler Birliği* veya *Türk İşçiler Birliği* şeklinde çevirebileceğimiz “*Türkischer Arbeiterbund eintrager*

¹⁰⁷⁰ Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 7.

¹⁰⁷¹ Cemal Şener - Miyase İlknur, *Kırklar Meclisinden Günümüze Alevi Örgütlenmeleri: Şeriat ve Alevilik* (İstanbul: ANT Yayınları, 1995), 115.

¹⁰⁷² İlyas Üzüm, *Günümüz Aleviliği* (İstanbul: İSAM), 52; Ata, *Alevilerin ilk siyasal denemesi*, 316; Aksoy - Tekten Aksümmeli, “Diaspora İçinde Diaspora”, 89; Şahin, “Türkiye’de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik”, 135; Şahin Kaya, “Yeni Alevi Kadın Kimliğinin İnşası”, 2009, 454; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 315.

¹⁰⁷³ Süleyman Cem, mahkeme kararıyla Kömürcü olan soy ismini Cem olarak değiştirmiştir. Süleyman Cem, “14.06.2020 tarihli görüşme”.

¹⁰⁷⁴ Musa Kömürcü, “22.03.2021 tarihli görüşme”.

¹⁰⁷⁵ *Amtsgericht Augsburg -Registergericht-*

Verein”¹⁰⁷⁶ ismi ve 870 Kayıt Numarası ile 06.11.1976 tarihinde kurulduğu, 27.12.1976 tarihinde ise dernekler masasınca kuruluşunun tescil edildiği bildirilmiştir. Aynı cevabi yazıya, Kömürcü’nün 1979 yılında yönetim kurulundan ayrıldığı ve 2002 yılında yeniden yönetim kuruluna seçildiği, 18.02.2009 tarihinde ise derneğe kayıtlı üye bulunmamasından dolayı derneğin Dernekler Masası’ndaki kaydının silindiği eklenmiştir.¹⁰⁷⁷ Bu gelişmeden sonra kendisiyle yeniden görüştüğümüz Kömürcü, 1979 yılında Maocular diye adlandırdıkları aşırı sol bir grubun dernekteki çoğunluğu ele geçirmelerinden dolayı dernekten uzaklaştığını ve 2002’de yeniden yönetim kuruluna seçilmesinden ise haberdar olmadığını söylemiştir. Bilgilerine müracaat ettiğimiz Augsburg AKM kurucularından Ali Kocakahya ise 1976’da kurulan dernekten haberdar olduğunu ve hatta Augsburg AKM’nin 1993 yılındaki kuruluş sürecinde dernek yöneticilerinin kendilerine müracaat ederek, eski derneğin kasasında bir miktar para bulunduğunu ve dilerlerse o parayı kurulacak dernek için kullanabileceklerinin söylendiğini iletmiştir.¹⁰⁷⁸ Elde ettiğimiz bu bilgilerden sonra Augsburg şehrinde 1976 öncesinde en azından dernekler masasınca kaydı yapılmış Ameller Birliği, Türkiye Ameleler Birliği veyahut da TALEB şeklinde kısaltılmış ad kullanan başka bir derneğin bulunmadığını tespit etmiş bulunmaktayız.

Süleyman Cem başkanlığında Münih’te kurulan “Ameleler Birliği” isimli derneğin kesin kuruluş tarihini tespit etmek oldukça uzun bir zaman almıştır. Her ne kadar Şahhüseyinoğlu 1970’te kurulduğunu¹⁰⁷⁹ söylese de Cem’le yapmış olduğumuz görüşmelerden edindiğimiz intiba derneğin 1973 ile 1975 arası bir tarihte kurulduğu yönünde olmuştur.¹⁰⁸⁰ Ancak Münih Dernekler masasına yapmış olduğumuz müracaata gelen cevapta 16. Mayıs 1976’da dernekler masasına başvuru evraklarının verildiği ve 9 Haziran 1976’da ise derneğin resmîyet kazandığı tarafımıza bildirilmiştir. Sabit Yıldız’ın

¹⁰⁷⁶ “*Eingetragene Verein*” ifadesi “kayıtlı dernek” anlamına gelmektedir ve çoğunlukla “e.V.” şeklinde kısaltılarak yazılmaktadır.

¹⁰⁷⁷ Ralf Hoppen, *Ameleler Birliği (Gewerkschaftsbund), Türk Ameleler Birliği verkürzt TALEB (Gewerkschaftsbund der Türkische Arbeiter) Föderation der Patrioten Vereine (Yurtseverler Birliği Federasyonu)* (Mektup 22 Mart 2021).

¹⁰⁷⁸ Ali Kocakahya, “09.04.2021 tarihli görüşme”.

¹⁰⁷⁹ Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 250. Altun da kaynak belirtmeden “Ameleler Birliği” isimli derneğin 1976’da kurulduğunu söylemektedir. Bkz.; Altun, *Almanya Alevileri’nin Sorun ve Talepleri*, 32.

¹⁰⁸⁰ Süleyman Cem, derneği kurduklarında çocuklarının ilk okulda olduğunu söylemiş ve ilk çocuklarının doğum tarihi olarak 1968 tarihini vermiştir. Bizde çocuklarının doğum yılından yola çıkarak ve Almanya’da ilkokula başlama yaşının 5-7 yaş arasında olduğunu göz önünde bulundurarak bu yönde bir tahmin yürüttük. Şener ve İlkur ise 1970’li yıllar diyerek ucu açık bir tarih vermektedirler. Cem, “14.06.2020 tarihli görüşme”. Ayrıca bkz.; Şener - İlkur, *Şeriat ve Alevilik*, 115.

verdiği bilgiler, Alevi vatandaşlarımızın ilk kurumsallaşma adımlarını -kesin olmamakla birlikte- 1972 yılında Hamm Türkiyeli İşçi Derneği (Verein der Arbeiter aus der Türkei) ismiyle Hamm’da atmış olabileceği yönündedir.¹⁰⁸¹ Bu derneğin kuruluşunun TBP Genel Başkanı Mustafa Timisi ve Genel Sekreter Yardımcısı Hasan Doğan’ın Eylül 1970’te gerçekleştirdikleri ve 40-45 gün süren gezi ile irtibatlı olduğunu da dernek kurucularından Sabit Yıldız’ın vermiş olduğu bilgilerden ve Mustafa Timisi ile yapmış olduğumuz görüşmeden yola çıkarak varsaymaktayız. Zira Sabit Yıldız parti yetkilileriyle görüştüğünden sonra dernek kurmaya karar verdiklerini söylemiş ve Timisi de Hamm şehrinde yaşayanlar arasında Sabit Yıldız’ın ismini verdikten sonra, o dönemde kendilerine yakın gördükleri isimleri dernek kurma hususunda teşvik ettiklerini belirterek, Yıldız’ın verdiği bilgileri tasdik etmiştir.¹⁰⁸² Fakat Hamm şehri dernekler masası yetkililerinin tarafımıza ilettiği belgeleri tasdik etmiş oldukları belgeye göre derneğin resmi kuruluş tarihi 27.06.1978 olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Hamm dernekler masasının tarafımıza ulaştırılan belgede dernek tüzüğüne 10.06.1978 tarihinde resmi yetkililere teslim edildiği ifade edilmiştir. Bu gelişmenin ardından yeniden bilgilerine başvurduğumuz Sabit Yıldız’ın belirttiğine göre dernek, Hamm dernekler masasının verdiği tarihten çok önce kurulmuş ancak tüzük hazırlama süreci uzun zaman aldığından kayıt işlemleri gecikmiştir. Eğer Yıldız’ın verdiği tarihi doğru olarak kabul edersek, Hamm’da kurulan Türkiye Birlik Partisi bağlantılı derneği, başta Münih olmak üzere Stuttgart, Ulm, Frankfurt, Augsburg gibi şehirlerdeki dernekler takip etmiş gözükmektedir. Ancak bu hususta farklı isimlerle de görüşmelerimiz gerçekleşmiştir. Nitekim Veli Ocaklıoğlu’nun verdiği bilgilere göre 12 Mart 1971 Muhtırasının ardında zor durumda kalan sol kökenli isimlere destek sağlamak isteyen çoğunluğunu Alevilerin oluşturduğu vatandaşlarımız, Yurtseverler Birleşimi adı altında bir araya gelmiştir. Almanya merkezli çalışmalarını sürdüren Yurtseverler Birleşimi, 1972 yılında Yurtsever Birleşik Cephe adını kullanarak, aralarında Ruhi Su, Aşık İhsani ve Mahzuni Şerif’in olduğu sanatçıların katılımıyla *Ozanlardan Seçmeler* isimli plak çalışmaları yapmış ve plak satışlarından elde edilen geliri muhtıradan etkilenen isimlere aktarmıştır.¹⁰⁸³ Biz Sabit Yıldız’ın Hamm Türkiyeli İşçi Derneği’nin kuruluşu olarak verdiği 1972 tarihinin muhtemelen Yurtsever Birleşik Cephe ve dolayısıyla Yurtseverler Birleşimi ile bağlantılı görülmesi gerektiğini belirtmek

¹⁰⁸¹ Yıldız, “23.01.2019 tarihli görüşme”. Kaçmaz derneğin kuruluş tarihini 11 Mayıs 1972 olarak vermektedir. Bkz.; Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi*, 32.

¹⁰⁸² Yıldız, “23.01.2019 tarihli görüşme”; Timisi, “04.04.2021 tarihli görüşmesi”.

¹⁰⁸³ Veli Ocaklıoğlu, “04.12.2020 tarihli görüşme”.

isteriz. Zira 1972’de kurulduğu söylenen Hamm Türkiyeli İşçi Derneğinin altı yıl sonra 1978’de resmîyet kazanması tarafımızca kuşkuyla bulunmuş ve bizi bu fikre iterek, Yıldız’ın aradan geçen 49 senede bazı bilgi ve tarihleri yanlış hatırlayabileceğini düşündürmüştür.

Yukarıda da değindiğimiz gibi 9 Haziran 1976’da resmî olarak kurulduğunu dernekler masasınca tasdik ettirdiğimiz, Münih’teki *Türkiyeli Ameleler Birliği* (TALEB)¹⁰⁸⁴ derneği, *Yurtseverler Birliği Federasyonu*’na giden sürecin başlangıcı olmuştur. Türkiyeli Ameleler Birliği’ni aslında Türkiyeli Aleviler Birliği adıyla kurmayı düşündüklerini ancak gelecek tepkilerden çekindikleri için Alevi tabirini kullanmadıklarını söyleyen dernek kurucusu Süleyman Cem, Alevilikteki *Talip* kavramını çağrıştırdığı için çoğunlukla derneğin kısaltması olan TALEB ismini tercih ettiklerini söylemiştir. Dernek tüzüğü hazırlanırken sadece şahıs üyeliğine değil, gerçekleşmesi muhtemel dernek üyeliklerine de uygun olmasına gayret gösterdiklerini söyleyen Cem, kurumsal üyeliğe yer vermelerinin *Yurtseverler Birliği Federasyonu*’nun kurulması sürecinde kendilerine yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Zira tüzüklerindeki bu kolaylık sayesinde Yurtseverler Birliği sürecinde yeni dernek kurmadan mevcut derneğin ismini değiştirerek yollarına devam ettiklerini söylemiştir.

Federasyonun kuruluş zamanıyla ilgili net bir tarih veremeyen Cem, 05.06.1977 tarihinde gerçekleşen TBMM 16. dönem seçimlerine federasyon başkanı sıfatıyla Ankara birinci sıradan milletvekili adayı olarak katıldığını söyleyerek, Sabit Yıldız’ın Şubat 1976 olarak verdiği federasyonun kuruluş tarihinin doğru olabileceğini söylemiştir. Nitekim aynı tarihi Şener ve İlknur da onaylamaktadır.¹⁰⁸⁵ Şubat 1976’da Darmstadt şehri

¹⁰⁸⁴ Dernek ismini daha sonra yurtseverler Birliği olarak değiştirmiştir. Kaçmaz kaynak göstermeden derneğin kuruluş tarihi olarak 1975 tarihini vermektedir. Bkz.; Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi*, 30.

¹⁰⁸⁵ Şener - İlknur, *Şeriat ve Alevilik*, 116; Üzüm, *Günümüz Aleviliği*, 52; Massicard, kesin tarih vermeden 34 derneğin birleşmesiyle federasyon tarzı bir oluşum kurulduğunu söylemekte ve bu oluşumu Yurtseverler Birliği Federasyonu’ndan ayrı değerlendirmektedir. Kurulan oluşumun başkanı Süleyman Cem’in 1977 seçimlerinde milletvekili adayı olduğunu bildirmektedir. Yurtseverler Birliği Federasyonu’nun kuruluş tarihini de 1979 olarak vermektedir. Ancak ilginç olan ilk bilginin kaynağı Şener ve İlknur iken, federasyon kuruluş tarihi olarak verilen bilginin kaynağı Sökefed’dir. Bizim tespitlerimize göre onun ayrı oluşum olarak aktardığı aslında tek bir oluşumdur ve 1979’daki katılımlarla genişlemiştir. Bkz.; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 315. Yıldız’ın bize Şubat 1976 olarak vermiş olduğu tarihi Kaçmaz 6-7 Mart 1976 olarak kaydetmiştir. Ayrıca Kaçmaz, ilgili toplantıda Timisi’nin de hazır bulunduğunu yazmıştır. Bkz.; Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi*, 33. Ancak biz Cem ve Timisi ile yapmış olduğumuz görüşmelerde Timisi’nin o toplantıda hazır olmadığı kanaatine varmış bulunmaktayız. Timisi, “04.04.2021 tarihli görüşmesi”; Cem, “14.06.2020 tarihli görüşme”.

yakınlarındaki Groß-Zimmern kasabasında gerçekleşen toplantıya katılan dernek temsilcileri, *Yurtseverler Birliği Federasyonu* adı altında birleşmeye karar vermişlerdir. Ayrıca aynı tarihte Mustafa Timisi'ye bir makam arabası da tahsis edilmiştir. Timisi, Aralık 1976'da kendisine tahsis edilen bu makam aracıyla Sivas/İmranlı'ya bir seyahat gerçekleştirdiğini söylemektedir.¹⁰⁸⁶ İlk olarak Münih, Augsburg, Ulm, Stuttgart, Frankfurt gibi güney Almanya'da kalan şehirlere hitap eden ve Aralık 1978'e kadar sakin bir süreç yaşayan *Yurtseverler Birliği Federasyonu*, 19-26 Aralık 1978 Maraş Olaylarının ardından hareketlenmeye başlamıştır. O tarihe kadar CHP'ye yakınlığıyla bilinen *Halkçı Devrimci Federasyonu*'na (HDF) bağlı derneklerde faaliyet gösteren Aleviler, CHP'nin yeteri kadar sert tavır sergilemediğini ileri sürerek HDF derneklerinden istifa edip, alternatif oluşumlara yönelmişlerdir.¹⁰⁸⁷ 1979'da Berlin ve Hamburg'da kurularak *Yurtseverler Birliği Federasyonu*'na katılan dernekler bir nevi Maraş olaylarına yönelik bir protesto hareketinin ürünüdür.¹⁰⁸⁸ Bu dernekler Mustafa Timisi'nin TBP Genel Başkanı olarak gerçekleştirmiş olduğu 23-24-25 Haziran 1979 tarihindeki son Almanya ziyareti sırasında Frankfurt'ta düzenlenen kongreyle *Yurtseverler Birliği Federasyonu*'na katılmışlardır.¹⁰⁸⁹

Bu yöndeki protesto dernekleşmelere en güzel örnek Hamburg ve Berlin'de ortaya çıkmıştır. Hamburg'da kurulan derneğin ilk ismi Türk İşçileri Barış Birliği'dir. Aralarında Dev-Yol temsilcilerinin de bulunduğu Hamburg'da yaşayan Aleviler, çoğunlukla *Halkçı Devrimci Federasyonu*'na¹⁰⁹⁰ (HDF) bağlı *Halkçı Devrimci Birliği* (HDB) derneklerine üye olmuşlar ve bu dernekler içerisinde 1978 yılına kadar aktif olarak görev almışlardır. Ancak Hamburg'da HDB üyesi 40 Alevi kökenli isim, Aralık 1978'de gerçekleşen Maraş olaylarından sonra CHP'nin pasif bir tavır sergilemesini gerekçe göstererek CHP'ye yakın bir duruş sergileyen HDB'den istifa edip, aralarına katılan

¹⁰⁸⁶ Aydoğdu - Timisi Nalçaoğlu, *Mustafa Timisi Anlatıyor*, 169.

¹⁰⁸⁷ Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 410,411; Sökefeld, "Die Geschichte der alevitischen", 20; Cemal Salman, "Türkiye Göç ve Kentleşme Süreçlerinde Alevi Deneyiminin Yeri: Bir Dönemlendirme Önerisi", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı (2017), 43.

¹⁰⁸⁸ Sökefeld, "Wir sind auch da!", 14/250; Büyükgöl, "Yurtseverler Birliği'nden Cemevi'ne", 42; Kehl-Bodrogi, "Alevitische Identitätspolitik in Deutschland", 7. Kehl-Bodrogi, 1979'da Federasyon çatısı altında 30 derneğin temsil edildiğini söylemektedir. Bkz.; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 38.

¹⁰⁸⁹ Timisi, "04.04.2021 tarihli görüşmesi"; Yıldız, "23.01.2019 tarihli görüşme"; Cem, "14.06.2020 tarihli görüşme".

¹⁰⁹⁰ Genel Merkezi Hamburg'da olan HDF'e bağlı 1981 yılı itibariyle 26 dernek bulunmaktadır. Bkz.; Abdullah, *Islam in Deutschland*, 138.

başka isimlerle birlikte 13 Mart 1979'da Türk İşçileri Barış Birliği isimli yeni bir dernek kurmuşlardır. O döneme göre geniş sayılabilecek 70 kişilik büyük bir katılımı kurulan bu dernek, kısa süre sonra *Yurtseverler Birliği Federasyonu*'na katılmış ve ismini de *Yurtsever Barış Birliği* olarak değiştirmiştir.¹⁰⁹¹ Berlin'deki *Türkiyeli Yurtseverler Birliği Batı Berlin* derneği de aynı yıl kurulmuştur. Kehl-Bodrogi'nin de Türkiye Birlik Partisi ile irtibatlı olduğunu onayladığı bu dernek, 1980 askeri darbesini protesto eden siyasal aktivitelerinin yanı sıra başta folklor, tiyatro, karate, okuma/yazma ve saz kursları olmak üzere üyelerine yönelik sosyal etkinliklere de geniş yer ayırmıştır.¹⁰⁹² 1980'e gelindiğinde Almanya'nın değişik şehirlerinde örgütlenmiş 34 derneğin Yurtseverler Birliği Federasyonu çatısı altında faaliyet yürüttüğü söylenmektedir. Bu derneklerin birçok şehirde Amele Birliği adıyla örgütlendiği ve Türkiye Birlik Partisi'ne finansal destek sağladığı aktarılan bilgiler arasındadır.¹⁰⁹³ Başta Hollanda olmak üzere Avrupa'nın diğer ülkelerinden de bireysel katılımlar gerçekleşmesine rağmen, kurumsal kimlik kazanan herhangi bir yapılanma görülmemiştir.¹⁰⁹⁴

Yurtseverler Birliği Federasyonu Genel Başkanı Süleyman Cem'in de Ankara'dan birinci sıra Milletvekili adayı olduğu 1977 TBMM seçimlerinde istediği başarıyı elde edemeyen TBP, Sivas, Malatya ve Maraş olaylarına tepki gösteren Ali Haydar Veziroğlu'nun CHP'yi suçlayarak istifa edip partiye katılmasıyla ümitlenmiş olsa da 1980'e gelindiğinde büyük ölçüde dağılma sürecine girmiştir. Mustafa Timisi'nin tekrar genel başkan seçildiği son kongresini 19 Nisan 1980'de yapan TBP, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından 16 Ekim 1981'de diğer partilerle birlikte kapatılmıştır.¹⁰⁹⁵ TBP'nin kapatılması Yurtseverler Birliği Federasyonu'nun da dağılma sürecini başlatmış gözükmektedir. 1983 yılına kadar faal olmaya çalışan YBF, Süleyman Cem'in yaşadığı şehir olmasından dolayı genel merkez olarak Münih'i tercih ederken, 1980 sonrası gerçekleşen faaliyetler içerisinde Berlin Yurtseverler Birliği Derneği katkılarının ön plana çıkmasıyla Berlin merkezli bir yapıya bürünmeye başlamıştır. TBP'nin yayın organı Yurtsever Birlik'le¹⁰⁹⁶ aynı adı taşıyan ve Şubat 1982'de ilk sayısı yayınlanan

¹⁰⁹¹ Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 33; Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 410; Sökefeld, "Alevi in Germany", 141-143; Sökefeld, "von takiye zur alevitischen Bewegung", 21,22.

¹⁰⁹² Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 50,51.

¹⁰⁹³ Şener - İlknur, *Şeriat ve Alevilik*, 115; Ata, *Alevilerin ilk siyasal denemesi*, 316. Muhammad S. Abdullah 1981 yılı itibarıyla 30 derneğin federasyon çatısı altında temsil edildiğini söylemektedir. Abdullah, *Islam in Deutschland*, 139.

¹⁰⁹⁴ Timisi, "04.04.2021 tarihli görüşmesi".

¹⁰⁹⁵ Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 16; Ata, *Alevilerin ilk siyasal denemesi*, 299-302.

¹⁰⁹⁶ "Yurtsever Adaylarımızla Halkımızın Huzurundayız", *Yurtsever Birlik* 4-5 (Eylül 1979), 4-5.

Yurtsever Birlik dergisinin de yayın sorumluluğunu üstlenen Berlin derneği, Almanya'nın 17 farklı şehrinde gösterimi yapılan, Ali Haydar Cilasun'un yönettiği ve içeriğinde 1978 Maraş olaylarının sahnelendiği "Türkiye Gerçeğinde Kerbela" isimli tiyatro gösterilerinin hem organizasyonunu hem de hazırlıklarını gerçekleştirmiştir.¹⁰⁹⁷ Kehl-Bodrogi, 1980'li yıllarda Berlin'deki Yurtseverler Birliği Federasyonu temsilcilerinin düzenli olarak 1 Mayıs kutlamalarına kırmızı bir bayrakla katıldıklarını ve proletarya mensubu bir Alevi topluluğu olduklarını ileri sürdüklerini belirtmektedir.¹⁰⁹⁸

Federasyon Berlin merkezli hareket etmeye başladıktan sonra ismini önce *Avrupa Türkiyeli Yurtseverler Birliği Federasyonu* (ATYBF) (Föderation der Vereinigungen der Patrioten aus der Türkei in Europa e.V.) olarak değiştirmiş¹⁰⁹⁹ ancak bu ismi fazla kullanmamış ve fesih kararı alacağı 1983 yılına kadar *Demokratik Yurtseverler Birliği Federasyonu* (DYBF) adıyla yoluna devam etmiştir. 1983'te Nürnberg şehrinde gerçekleşen toplantıda alınan ortak kararlarla DYBF'nin faaliyetlerine son verilmesine karar verilmiştir.¹¹⁰⁰ Federasyonun kendisini feshetmesinin ardından Berlin ve Münih haricinde kalan diğer derneklerin kapandığı, Berlin derneğinin ise yoluna *Türkiyeli Yurtseverler Birliği* olarak devam ettiği ve *Yurtseverler Birliği* ismiyle 1989 yılında Mişigan Profosörlerinden Aziz Eldem imzalı "*Alevilik Bir Sır Değildir*" başlıklı özel sayı dergi yayınladığı görülmüştür.¹¹⁰¹

Hamburg merkezli örgütlenmeler Alevilik hareketinin kendileriyle birlikte başladığını ileri sürdükleri gibi *Yurtseverler Birliği Federasyonu*'nun da Hamburg derneğinin YBF'ye katıldığı 1979 tarihinde¹¹⁰² kurulduğunu iddia etmektedirler. Ancak

¹⁰⁹⁷ "Yurtseverler Tiyatroda Başarılıydı", *Yurtsever Birlik* 1 (Şubat 1982), 12,13.

¹⁰⁹⁸ Kehl-Bodrogi, "Alevitische Identitätspolitik in Deutschland", 8.

¹⁰⁹⁹ Süleyman Cem, "Amaç - Araç", *Yurtsever Birlik* 1 (Şubat 1982), 2,3. Muhammad S. Abdullah da federasyonun ismini bu şekilde kayıt altına almış ve genel merkezinin Münih'te bulunduğunu belirtmiştir. Bkz.; Abdullah, *Islam in Deutschland*, 139.

¹¹⁰⁰ Yıldız, "23.01.2019 tarihli görüşme"; Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 74; Gül, *Yolmuyuz, yolcu mu?*, 44. Massicard, TBP Genel Başkanı Mustafa Timisi'nin Halkçı Parti'ye geçmesinin Yurtseverler Birliği Federasyonu'nun kapanmasına neden olduğunu söylemekte ve kapanış tarihi olarak 1983 senesini vermektedir. Bkz.; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 317. Ancak Massicard'ın zannettiği gibi Mustafa Timisi Halkçı Parti'ye değil, Cezmi Kartay'ın genel başkanlığında kurulan Sosyal Demokrasi Partisi'ne (SODEP) katılmıştır. Bkz.; Aydoğdu - Timisi Nalçaoğlu, *Mustafa Timisi Anlatıyor*, 203-206. Şener ve İlknur, yer belirtmeden fesih kararının 1989 yılında alındığını söylemektedir. Ancak bu konuda ne tanıklarımızdan ne de hatırat kitaplarından herhangi bir bilgi bulmak mümkün olmamıştır. Şener ve İlknur'un iddiaları için bkz.; Şener - İlknur, *Şeriat ve Alevilik*, 117.

¹¹⁰¹ Aziz Eldem, "Alevilik Bir Sır Değildir", *Yurtsever Birlik Özel Sayı 1* (1989), 3-6.

¹¹⁰² Çalışmalarına Hamburg'da başlamış olan Sökefeld de onların bu savlarını esas alarak Yurtseverler Birliği Federasyonu kuruluş tarihi olarak 1979 tarihini vermektedir. Onun bu tarihlendirmesi kendisinden sonra yapılan birçok çalışmada değiştirilmeden kullanılmıştır. Bkz.; Sökefeld, "Wir sind auch da!", 14/250; Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 410; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 33;

1983'te YBF fesih kararı alınca Hamburg Derneği de aynı yıl içerisinde üye azlığı sebebiyle kapanmış ve üzerindeki kayıtlı malları yeni kurulmuş olan ve kültürler arası faaliyet yürüten Hamburg şehrindeki “*Haus für Alle*” (Herkes için Ev) organizasyonuna devretmiştir.¹¹⁰³ Dolayısıyla onların söyledikleri doğru olsa bile 1983'te sona eren ve 1989'a kadar kurumsal bağlamda sessiz kalınan bir durum söz konusudur. Berlin'de 1978 Maraş olaylarının ardından kurulan dernekte ise farklı bir durum karşımıza çıkmaktadır. *Türkiyeli Yurtseverler Birliği Batı Berlin* Derneği, Hamburg'daki gibi kapanma süreci yaşamadan 1991 yılına kadar faaliyetlerini devam ettirmiş, 1991 yılında ise tüzük ve isim değişikliğine giderek Berlin Anadolu Alevileri Kültür Merkezi Cemevi¹¹⁰⁴ olarak hizmet vermeye başlamıştır. Benzer bir durum Münih'te de gerçekleşmiş ve 1976'da kurulan dernek 1990'da isim değişikliğine giderek *Münih Türkiyeli Alevi-Bektaşî Kültür Merkezi*¹¹⁰⁵ ismini almıştır. Bu sürecin en uzun soluklu derneği Augsburg'da kurulan dernek olmuş ancak 1980 sonrası aktivitesine rastlanılmadığı gibi 2009 yılında üye kaybından dolayı dernekler masasına olan kaydı silinmiştir. 1980 öncesi kurulmuş olan bu dernekleri kahvehaneye benzeten Zeynel Gül, bu oluşumların Alevileri bir araya getirip, birlikte keyifli vakit geçirmekten başka bir fonksiyon icra etmediğine işaret etmiştir.¹¹⁰⁶

Alevilerin büyük çoğunluğu Alevilik merkezli siyasete ve kurumsallaşmaya uzun süre ilgisiz kalmış, tıpkı Sivas olaylarında olduğu gibi bir travmanın gerçekleşmesi beklenmiştir. Aralık 1978 Maraş olaylarından sonra Yurtseverler Birliği etrafında bir araya gelmeye başlamışlardır. Berlin ve Hamburg derneklerinin Yurtseverler Birliği Federasyonu sürecini kuruluş tarihi olan 1976'dan değil de kendilerinin dâhil olduğu 1979 yılından itibaren başlatmaları ve dernekleşmelerine Maraş olaylarının vesile olması bu travmanın etkisiyle ortaya çıkmış olmalıdır.

Spuler-Stegeman, *Muslims in Deutschland*, 36-41; Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği*, 162; Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 36; Kaplan, *Alevi*, 215; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 38.

¹¹⁰³ M. Deniz Özbaş (ed.), *Onların Öyküsü*, 41; Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 33,35,36,76.

¹¹⁰⁴ Büyükgöl, “Yurtseverler Birliği'nden Cemevi'ne”, 42; Halit Büyükgöl, “Berlin AAKM 25 yaşında”, *Alevilerin Sesi* 84 (Nisan 2005), 43. Gül de Berlin ve Münih derneklerinin 1990'lı yıllarda Alevilik merkezli dernekleşmeye döndüğünü söylemektedir. Bkz.; Gül, *Dernekten Partiye*, 87.

¹¹⁰⁵ “Neufarn'a özgü bir etkinlik”, *Alevilerin Sesi* 20 (Ekim 1997), 6.

¹¹⁰⁶ Gül, *Dernekten Partiye*, 84.

3.2.2. Dede Merkezci Kurumsallaşma

Her ne kadar 1970’li yıllarda Yurtseverler Birliği Federasyonu bünyesinde bir araya gelen derneklerde Aleviler yoğun olarak bulunmuş olsa da bu tür bir araya gelişleri, politik önceliklerle hareket ettikleri için Alevilik merkezli kurumsal yapılar olarak görmek mümkün gözükmemektedir. Nitekim Almanya Alevi kurumsallaşmasının bize göre ilk aşaması 1980’li yıllarda Şinasi Koç dedenin girişimiyle başlayan ve yer yer halen devam eden bizim *dede merkezci* diye isimlendirmeyi uygun gördüğümüz örgütlenmelerdir. Dede merkezci yapılara üye olanların geleneksel kimlikleriyle katılım göstermeleri ve dini önceliklerine önem vermeleri gibi özellikleri, bu tür oluşumları, bireyin tüm yönleriyle katılım gösterdiği cemaat türü (Gemeinschaft) topluluklarla¹¹⁰⁷ benzerleştirmektedir. Modernleşen toplumlarda Gemeinschaft’tan söz etmek imkânsız gibi gözükse de geçmişe duyulan özlemin onları bu türden gelenekselci yapılanmalara yönlendirdiğini söylemek açıklayıcı olacaktır. Orhan Türkdoğan, çokkültürlülüğün bazı grupları modern şehirler içerisinde aşiretleşmeye sürüklediğini söylemekte ve bu durumu “*cemiyette cemaat*” kavramıyla izah etmektedir.¹¹⁰⁸ Türkdoğan’ın bu tespiti tarafımızca da kabul edilmiş ve *Dede Merkezci* yapılanmaları tasnif etmede argüman olarak kullanılmıştır. Bize göre *Dede Merkezci* kurumsallaşmalar, geleneği kısmi de olsa tecrübe etmiş olan isimlerin, *dini olanı yaşayabilmek için kutsal alan yaratma çabası* sonucunda, kent merkezlerinde ortaya çıkmıştır. Onların bu kutsal mekân arayışını gözlemleyen Gül, ilk kurulan derneklerde uygulanan ayakkabıların çıkartılarak içeri girilmesi kuralını, cami derneklerine özenti olarak yorumlamaktadır.¹¹⁰⁹ Oysa Alevi kurumları içerisinde geleneksel Aleviliğe olan özlemleriyle ön plana çıkan bu tip yapılanmalar, modern şehir ortamında, gelenekten aktarılan değerlerin korunması için azami gayret içerisine girmişler ve köyde gördüklerini yeni oluşturdukları kutsal mekânlarda da aynıyle yaşamak istemişlerdir. Bu konuda Kehl-Bodrogi’nin yapmış olduğu “*dede’lerin itibarının iade edilmesi*”¹¹¹⁰ tespiti son derece önemlidir. Bu bir nevi uzaklaştıkları dini ve kültürel değerlerin yeniden keşfini ifade etmekte ve her türlü zorluğa rağmen geleneği yaşatmaya çalışan dedelere sahip çıkmanın önemini vurgulamaktadır. Bu sürecin Şinasi Koç ile başlaması örgütlenmelerin tamamının onun kontrolünde olduğu anlamına

¹¹⁰⁷ Akyüz, *Dini Gruplar*, 21,22. Gemeinschaft ve Gesellschaft ayrımı için bkz.;Tönnies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*, 9-95.

¹¹⁰⁸ Türkdoğan, *Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri*, 27.

¹¹⁰⁹ Gül, *Dernekten Partiye*, 89.

¹¹¹⁰ Kehl-Bodrogi, “Tarih mitos”, 57.

gelmemelidir. Zira “Kurban, İsmail (a.s) için mi yoksa İshak (a.s) için mi gönderildi?”, “Kerbela vakası Nisan ayında mı yoksa Ekim ayında mı gerçekleşti?”¹¹¹¹ tartışmaları kapsamında ayrışmalar yaşanmış ve Dede Merkezci yapılanmalar federasyon etrafında bir araya gelenlerle *Gerçek İlim* dergisi yayın politikasını benimseyenler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Bu süreçte geleneksel Alevilik etrafında bir araya gelmiş derneklerin çoğunluğu Alevi Cemaatleri Federasyonu’yla birlikte hareket etmiştir. Şinasi Koç’un etki alanı ise sadece “*Gerçek İlim Dergisi*” etrafında bir araya gelen derneklerle sınırlı kalmıştır.

Bu aşamada Türkiye’de edinilen geleneksel *kültürün mutlaklaştırılması*¹¹¹² ve geleneksel din algısını koruma güdüsü ana gaye olmuştur. Öncesinde evlerde ve/veya kısa süreli kiralanın mekânlarda inanç merkezli bir araya gelen Dede merkezci yapılanmaların kurumsallaşmaya giderkenki temel hedefi; inancın icra edileceği bir mekâna ve mümkünse geniş bir binaya sahip olmak şeklinde belirlenmiştir. Temel hedef gerçekleşikten sonra ilgili mekânlar sosyalleşme ve kültür aktarımının da gerçekleştiği kurumlara dönüşmüştür. *Dede merkezci* yapılanmalar Aleviliği İslam’dan bağımsız görmemektedirler. Yıldırım’ın “*Kerbelâ anıldığında derin bir hüüzün duyar; “Murteza Ali” denildiğinde kalbi titrer, cemde en ufak bir ayrıntının değişmesine şiddetle karşı çıkar*” dediği geleneksel Alevi tiplmesi¹¹¹³ çoğunlukla *Dede merkezci* yapılanmalarda yer almaktadır. Örgütlenmenin ocakzade olan isimler etrafında gerçekleşmesi ve ocakzadelerin Ehl-i Beyt’e nesep olarak bağlılığı, dede merkezci dernekleri İslam dairesi içerisinde tutmuştur. Onların İslam ile iç içeliği gazeteci Zeynel Gül’ün de dikkatini çekmiş olmalı ki, biraz da abartılı olarak “... önünde birer Kuran-ı Kerim var ve her gündem tartışması içine mutlaka bir ayet yerleştirmeye çalışıyorlar. ... dedelerden birisinin okuduğu ayeti bir diğer dede kabul etmiyor, o da başka bir ayetin bu anlama geldiğini söylüyordu...”¹¹¹⁴ şeklinde eleştirmektedir.¹¹¹⁵ Bu denli olmasa bile, dede merkezci örgütlenmelerin inançlarını korumak adına yola çıktıkları ve kurumsal kimlik etrafında bir araya gelip, inanç etkinlikleri düzenlerken, geleneksel Aleviliği kendilerine referans olarak kabul ettikleri ve geleneği yaşatmak için gayret sarf ettikleri tarafımızca

¹¹¹¹ Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 251; Gül, *Dernekten Partiye*, 86,88.

¹¹¹² Kula, *Almanya’da Türk Kültürü*, 173.

¹¹¹³ Yıldırım, “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe”, 143.

¹¹¹⁴ Metnin orjinalindeki imla hataları tarafımızca düzeltilmiştir.

¹¹¹⁵ Gül, “Almanya’da Alevi Örgütlenmesi”, 373; Gül, *Dernekten Partiye*, 87. Dedelerin Kur’an’ı kaynak olarak görmeleri Sökefel’in de dikkatini çekmiştir. Bkz.; Sökefeld, “Sind Aleviten Muslime?”, 202,203.

da gözlemlenmiştir. Nitekim geleneksel Aleviliğin kaynakları arasında Kur'an'ı Kerim önemli bir yer teşkil etmektedir. Dede merkezci örgütlenmeler, bir din olarak İslam'a ve İslam'ın; başta Kur'an olmak üzere, peygamber ve melekler gibi kutsallarına karşı, mutlak hassasiyet beslemektedirler. Ancak Gül'ün iddia ettiği şekilde bir yaklaşımın gerçekleştiğini onaylayan kimse olmamıştır. Köln'de kültür merkezci yapılanmanın kuruluş sürecinde yer alan Gülçiçek, Gül'ü destekler bir yaklaşım tarzıyla, ACF'nin de kuruluşunu gerçekleştirmiş olan *Dede Merkezci* örgütlenmeleri tutucu olarak gördüklerini¹¹¹⁶ belirtmektedir. Gülçiçek'in tutuculuktan kastının dindarlık olduğu anlaşılmaktadır ve bizce de haklıdır. Zira dede merkezci kurumlarda düzenlenen programlar çoğunlukla dini içeriklidir. Massicard, dindar Alevilerin düzenledikleri etkinliklerde konuşmacı olarak dedelere yer verdiğini vurgulayarak¹¹¹⁷ bu duruma dikkat çekmiş olmalıdır.

Bizim geleneksel Aleviliğe sahip çıkan örgütlenmeler olarak nitelendirdiğimiz *Dede Merkezci* yapılanmalara, geleneksel Aleviliğin ocak merkezci yaklaşımını sürdürmediklerinden (veya sürdüremediklerinden) dolayı eleştiri yöneltilebilir ve kendi içinde haklılık payı da vardır. Nitekim sadece dede merkezci oluşumlarda değil, kent merkezlerinde şekillenmiş aralarında Türkiye'deki cemevlerinin de bulunduğu tüm Alevi kurumlarında; kendi talibi olmayan Alevilere hizmet veren dedelerle, kendi dedesi olmayan ocakzadelere bağlılıklarını gösteren Alevilere sıklıkla rastlanılmaktadır. Bu noktada İsmail Engin'in de tespit ettiği gibi göçle birlikte dede-talip ilişkisinde kopmaların yaşandığını ve ocakların fonksiyonunu yitirdiğini gözden kaçırmamak lazımdır. Nitekim Engin; her şeye rağmen Aleviliğini devam ettirmek isteyen taliplerin, geleneksel Aleviliğin sürdürülebildiği dönemlerde bağlı olduğu dede ve ocak yerine, o an için dernek veya cemevinde hazır bulunan dedeye bağlılık göstermeyi tercih ettiğini söyleyerek,¹¹¹⁸ geleneğin dönüştürülerek yaşatılmaya çalışıldığına dikkat çekmektedir.

Kehl-Bodrogi, ilginç bir şekilde *Dede Merkezci* örgütlenmelerin Yurtseverler Birliği Federasyonu çizgisinde kurulmuş derneklere alternatif olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir.¹¹¹⁹ Ancak Hacı Bektaş Veli'ye atfettikleri isimle ortaya çıkan bu derneklerin kuruluş sürecinde sadece Berlin ve Münih şehirlerinde Yurtsever Birlik isimli derneklerin

¹¹¹⁶ Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 69.

¹¹¹⁷ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 169.

¹¹¹⁸ Engin, "Diaspora'da Aleviler ve Aleviliğin Geleceği", 84.

¹¹¹⁹ Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 39.

faal durumda olması, ilk örneklerini Köln, Ahlen, Mainz ve Augsburg gibi şehirlerde gördüğümüz *Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği* şeklinde ortaya çıkan oluşumların, kilometrelerce uzakta başka bir şehirde bulunan derneklere alternatif ya da rakip dernek olma savını en aza indirmektedir. Diğer taraftan Münih şehrinde 1990'a kadar faal kalmış bulunan Yurtsever Birlik derneğinin geleneksel Alevilik çizgisinde yeniden örgütlenmesi ve ismini Münih Türkiyeli Alevi-Bektaş Kültür Merkezi olarak belirlemesi onun bu iddiasını geçersiz kılmaktadır. Kehl-Bodrogi'yi bu düşünceye Berlin özelinde yaşanmış olan bölünme itmiş olmalıdır. Nitekim Berlin'de Yurtsever Birlik Derneği, 1990'da Berlin Anadolu Alevileri Kültür Merkezi Cemevi olarak adını değiştirmiş ancak Alevilik anlayışındaki farklılaşmadan dolayı 1997'de kopuş yaşanmış ve Hacı Bektaş Veli Kültür Cemiyeti ismiyle alternatif bir dernek kurulmuştur.¹¹²⁰

Dede merkezci derneklerin tüzüklerinde de açıkça ifade ettikleri gibi faaliyetlerinin merkezine Aleviliği ve Alevileri yerleştirmiş olmalarına rağmen, kurumsal kimlik kazanma sürecinde ilk isimlerini Hacı Bektaş Veli Derneği ya da Bektaş Derneği şeklinde belirlemeleri bize göre kentleşme sürecinden bağımsız değerlendirilmemelidir. Nitekim Bektaşilik şehirli/kentli kabul edilmektedir. Her ne kadar 1826'da alınan kararla Bektaş tekeleri yasaklanmış ve Bektaşiler takibata uğratılmış¹¹²¹ olsa da Türk toplumunun belleğinde bir tarikat olarak Bektaşilik ve de tarikat mensubu Bektaşiler nüktedan kimlikleri ve saygın kişilikleriyle canlı kalmışlardır. Bu nedenle Bektaşilik ve Bektaşiler, Türkiye özelinde, Sünni İslam'ın ötekisi olarak kabul edilen¹¹²² Alevilik ve Aleviler kadar yadırganmamışlardır. Aynı şekilde Hacı Bektaş Veli'nin Türk toplumunun bütün katmanlarınca kabul edilen birleştirici bir evliya olarak kabul ediliyor olması, Almanya'da yaşayan Alevileri onun ismi etrafında bir araya gelmeye sevk etmiş gözükmektedir. Kendi şahsımızda da bizzat tecrübe ettiğimiz üzere, ilk dönemlerde Kızılbaş/Aleviler, kent merkezlerinde mensubu oldukları dini kimliklerini açıklarken, Alevi yerine Bektaş demeyi daha çok tercih etmişlerdir. Alevilerin kurdukları derneklere vermiş oldukları isimlerle dini kimliklerine meşruiyet kazandırmayı hedefledikleri açıktır. Fakat bunu yaparken, Alevi adını kullanıp öteki konumuna düşmek istemedikleri

¹¹²⁰ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 304.

¹¹²¹ Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz.; Yılmaz Soyzer, *19. Yüzyılda Bektaşilik* (İzmir: Akademi Kitabevi, 2005), 59-96.

¹¹²² Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 406; Üçer, "Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı", 463.

için, Sünni geleneğin de önder olarak kabul ettiği Hacı Bektaş Veli ve Bektaşî gibi isimleri seçmiş olduklarını düşünmekteyiz.

Bu tarz örgütlenmelerin ayırt edici özelliği ise Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve devletin resmî kurumlarıyla arasına mesafe konulmamasıdır. Derneklerde Türk bayrağı ve Atatürk posterleri bulundurulmasına karşı olumlu bir yaklaşım sergilemekte ve kimi yerlerdeki dernekler bayrak ve Atatürk posterlerini kırmızı çizgileri olarak belirlemektedirler. Düzenlenen cemlerde ve cemevlerinin duvarlarında Atatürk portresi bulundurulmasına yönelik tartışmalar kapsamında Atatürk'ün Alevi olduğu inancı; Bektaşîlerle ittihat ve Terakki arasındaki iyi ilişkilerin¹¹²³ bir sonucu olarak, Atatürk'ün de İttihat ve Terakki içerisinde bulunmasının etkisiyle ve masumane bir düşünceyle ortaya atılmış olabileceği gibi Atatürk'ün 22-23 Aralık 1919'da Hacıbektaş'ı ziyareti sırasında Çelebi Cemalettin ile yaptığı görüşmenin katkısı da göz önünde bulundurulmalıdır.¹¹²⁴ Her ne kadar yapılan görüşme Millî Mücadeleye yönelik destek kapsamında gerçekleşmişse de Aleviler arasında bu konuyla ilgili çok daha derin içerikli yorumlar yapılmaktadır. Bu yorumlar; Atatürk'ün Salih Niyazi Baba ve Çelebi Cemalettin'le özel olarak görüştüğü, "Ayin-i Cem" yapıldığı ve Atatürk'ün "İkrar" verip "yola kabul" edildiği şeklindedir.¹¹²⁵

Sökefeld Türkiye'de de yayınlanan makalesinde, Aleviliği İslam'dan ayrı görmeyen derneklerin CEM Vakfı'na yakın durduklarını söylemektedir. Ancak Sökefeld'in makalesinin yayımlandığı tarihte¹¹²⁶ Almanya'da CEM Vakfı'nın herhangi bir faaliyetine rastlanılmaması onun bu savını çürütmektedir. Ayrıca bu tarz örgütlenmeler CEM Vakfı'ndan yaklaşık 10 yıl önce kurumsallaşmaya başlamışlardır. Gümüş'ün de vurguladığı gibi CEM Vakfı'nın *Kuruluş Bildirisi*'nde "Alevilik" kavram olarak geçmezken,¹¹²⁷ bu tarz dernekler tüzüklerinin amaç bölümünde Aleviliği yaşatmayı temel gaye olarak benimsemişlerdir. Alevilik anlayışı açısından bir

¹¹²³ Maden, "En Uzun Yüzyılda Bektaşîlik".

¹¹²⁴ Ziyarete yönelik akademik bir yayın için bkz.; Hülya Küçük, *Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşîler* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003), 128-130.

¹¹²⁵ Cemal Şener, *Atatürk ve Aleviler* (İstanbul: ANT Yayınları, 1994), 63-68; Baki Öz, *Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşîler* (İstanbul: Can Yayınları, 1990), 46-49. Bu tarz düşüncelere eleştirel yaklaşan ve Atatürk'ün Alevi olmadığını söyleyen çalışmalar için bkz.; İbrahim Bahadır, *Cumhuriyet'in Kuruluş Sürecinde Atatürk ve Aleviler* (Ankara: Kalan Yayınları, 2002), 9-19; Küçük, *Kurtuluş Savaşı'nda Bektaşîler*, 131,204-207.

¹¹²⁶ Sökefeld'in makalesi Türkiye'de 2015'te yayınlanmıştır. Bkz.; Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 414.

¹¹²⁷ Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 195.

karşılaştırma yapılacak olursa, Salman'ın da Köln örneğinde benzer sonuçlara ulaştığı gibi¹¹²⁸ *Dede Merkezci* yapılanmaların Aleviliği, İslam'dan ayrı görmeme noktasında Cem Vakfı'yla bir benzerlik taşıdığı doğrudur fakat kurumsal bir birliktelik söz konusu değildir. İlgili kurumlar faaliyetlerini Almanya özelinde, Türkiye'den bağımsız olarak sürdürmektedirler. *Dede Merkezci* örgütlenmelerin dikkat çeken özellikleri arasında kurucu ve dernek temsilcilerinin politik çekişmelerin uzağında durmaya gayret göstermeleri yer almaktadır. Dolayısıyla Kültür merkezci örgütlenmelerde sıkça gördüğümüz Türk hükümetine yönelik siyasal eleştirilere bu tarz örgütlenmelerde, politik tavır geliştirilmediği için, pek rastlanılmamaktadır.¹¹²⁹ Dede merkezci derneklerin öncelikli faaliyetleri arasında inancı ve anavatan Türkiye'yle bağlantıyı güçlendirici etkinlikler yer almaktadır.

Bu çerçevede ortaya çıkan örgütlenmelere geçmeden önce Şinasi Koç hakkında bilgi vermekte fayda görmekteyiz.

1911 yılında Tunceli ili Pertek ilçesinde doğan Şinasi Koç'un, 8'inci imam İmam Ali er-Rıza'nın (770-818) soyundan geldiği söylenmektedir. Pertek'ten göç ederek ailesiyle birlikte Erzurum/Hasankale'ye yerleşen Koç, daha sonra Ankara'ya taşınmış ve yaşamının büyük bir bölümünü orada sürdürmüştür. Beş erkek bir kız olmak üzere 6 çocuğu olan Şinasi Koç dede yaşamı boyunca Alevi inanç hizmetlerine yönelik faaliyetler içerisinde bulunmuştur. İşçi olarak çalıştığı devlet kurumundan emekli olmuştur. Şener ve İlknur'un yazdıkları doğruysa 1976-77 civarında ilk olarak Münih şehrine gelmiş olmalıdır.¹¹³⁰ 1980'li yıllardan sonra yurtdışında daha sık görünür olmaya başlayan Koç, özellikle Almanya'da başlayan Alevi dernekleşmelerinde tetikleyici bir rol üstlenmiştir. Belçika ve Hollanda'da düzenlenen cemlerde de dedelik hizmeti yürüten Şinasi Koç, özellikle Ahlen merkezli yayın yapan *Gerçek İlim Dergisi* etrafında örgütlenmiş, derneklere “*Sünni'nin nasıl her yerleşim yerinde bir camisi, Hıristiyan'ın kilisesi varsa, Alevinin de toplanacağı, cemini yapacağı yeri, derneği olmalıdır*”¹¹³¹ diyerek fikirsell katkıları sunmuştur. Alevi erkân ve ibadetlerinin miladi takvime göre yeniden

¹¹²⁸ Salman, bizim ilk Dede Merkezci örgütlenme olarak ele aldığımız Köln Hacı Bektaş Veli Cemevi yöneticileriyle yapmış olduğu görüşmede, yöneticiler, Aleviliğe bakış hususunda Cem Vakfı ile aynı düşündüklerini ifade etmişlerdir. Bkz.; Salman, *Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü*, 356.

¹¹²⁹ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 142,143; Kehl-Bodrogi, “Alevitische Identitätspolitik in Deutschland”, 9.

¹¹³⁰ Şener - İlknur, *Şeriat ve Alevilik*, 117.

¹¹³¹ Aktaran, Gül, *Yolmuyuz, yolcu mu?*, 46; Gül, *Dernekten Partiye*, 85,86.

düzenlenmesini savunan Koç, Kerbelâ vakiasının zannedildiği gibi sonbaharda değil ilkbaharda gerçekleştiğini ve dolayısıyla Muharrem orucunun 27 Mart ile 8 Nisan arasında tutulması gerektiğini, çevresinde bulunanlara telkin etmiştir.¹¹³² Niyazi Bozdoğan'ın verdiği bilgilere göre Kur'an'ın değiştirilmiş olduğunu iddia eden Koç, gerçek Kur'an'ın Mısır'da olduğunu¹¹³³ söyleyerek, Mısır'a gidip araştırmalarını derinleştirmek için çevresinde bulunan isimlerden maddi destek istemiş ancak bu arzusunu gerçekleştirilmeden 28 Nisan 1990 tarihinde Almanya'nın Homburg Saar¹¹³⁴ şehrinde yaşamını yitirmiştir. Vefatının ardından Koç'un naaşı Türkiye'ye nakledilerek Ankara'da toprağa verilmiştir. Zeynel Gül, Ahlen, Dortmund, Köln, Saarbrücken, Mainz-Wiesbaden, Rheda-Wiedenbrück, Gladbeck ve Bergkamen şehirlerindeki derneklerinin Şinasi Koç'un kişisel gayretleriyle kurulduğunu söylemektedir.¹¹³⁵

3.2.2.1. Köln Örneği

Almanya'da Alevilerin Alevilik merkezli kurduğu ve bizim Dede Merkezci gördüğümüz ilk dernek Köln şehrinde ortaya çıkmıştır. Geleneksel Alevilik anlayışıyla cemler düzenleyen Şinasi Koç dedenin kişisel gayret ve teşvikleri bu dernekleşmede önemli bir rol oynamıştır.¹¹³⁶ Onun telkinleriyle harekete geçen Niyazi Bozdoğan, Hüseyin Tur, İbrahim Salper, İsmail Tanrıverdi ve Şinasi Koç'la aynı ocaktan olan Turan Ant gibi isimlerin öncülüğünde bir araya gelen Aleviler, *Köln ve Çevresi Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği*'ni kurmuştur. 1984 yılından beri varlığından bahsedilen derneğin¹¹³⁷ kuruluş dilekçesi 01.03.1987 tarihinde Köln Dernekler Masasınca

¹¹³² Şinasi Koç'un kısa bir biyografisi için bkz.; Muhsin Cevahir, *Geçmişten Geleceğe* (Çorum: Kardeş Matbaacılık, 2008), 51,52; Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 181,182. Aynı zamanda kitap yazdığı da bilinen Koç'un tespit edebildiğimiz Kitapları; Gerçek İslam Dinini Kimler Bozdu? Kur'an, İncil Tevrat'a göre Gerçek İslam Dini (1970), Gerçek İslam Dini Kur'an ve Ehlibeyt Nedir? (1978), Gerçek İslam Dini Nedir? Kur'ana Bakar mısınız? (1983), Gerçek Kur'an Tarihini Okumak İster misiniz? (1986), Allah İnsanlardan Ne istiyor? Doğruluk, Teşekkür (1988)

¹¹³³ Muhtemelen Fatımilerin Mısır'da etkin olmalarından dolayı, Fatımilerden kalma eserler arasında ortaya atılmış olduğu iddiasına uygun delil bulacağını ümit etmiş olmalıdır. Gül, Koç'un Kur'an'ın değiştirilmiş olduğuna gene Kur'an'dan ayetlerle delil getirdiğini söyleyerek, bu durumu Koç'un bir çelişkisi olarak görmektedir. Gül, *Dernekten Partiye*, 86,88; Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 251.

¹¹³⁴ Almanya'nın Saarland Eyaleti sınırları içerisinde kalan yaklaşık 45.000 kişilik nüfusa sahip bir şehir.

¹¹³⁵ Gül, "Almanya'da Alevi Örgütlenmesi", 372.

¹¹³⁶ Sökefel Köln'de ortaya çıkan bu dernekleşmeden bahsetmezken, Şinasi Koç dedeyle Niyazi Bozdoğan dedenin birlikte hareket ettiğinden söz etmektedir. Bkz.; Martin Sökefeld, "Alevi Dedes in the German Diaspora: The Transformation of a Religious Institution", *Zeitschrift für Ethnologie* 127 (2002), 171.

¹¹³⁷ Salman, "Türkiye Göç ve Kentleşme Süreçlerinde Alevi Deneyimi", 43; Salman, *Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü*, 481,482. İsmail Kaplan, Almanca hazırladığı "Das Alevitentum" isimli kitabında isim ve yer belirtmeden, Avrupa'da ilk derneğin 1986'da kurulduğunu söylemektedir. Muhtemelen Köln'deki ilk derneği kastetmiş olmalıdır. Bkz.; Kaplan, *Das Alevitentum*, 116.

onaylanmış ve derneğin kuruluşu bu tarihten sonra resmiyet kazanmıştır. Her ne kadar resmi kuruluşu 1987 yılı olsa da Köln şehrinde gayri resmi olarak 1984 tarihinden itibaren bir araya gelişlerin başladığını ve Alevilerin Cem olduğunu yapmış olduğumuz görüşmede Aguiçen Ocağı mensubu Niyazi Bozdoğan dede bizzat ifade etmiştir. Şinasi Koç'un yönettiği ve Köln şehrindeki bir bodrum katında gerçekleşen cemde, Şinasi Koç yer darlığından dolayı şikâyetle bulunup, sözünün geçeceği ve dernek kurma kabiliyeti gördüğü isimleri dara kaldırmak istemiştir. Dara kaldırmak istemesindeki maksatsa dernek kuracaklarına dair söz almaktır. Dara kaldırılmak istenen isimler arasında Niyazi Bozdoğan da bulunmaktadır. O darda verdiği sözü mutlak suretle yerine getirmesi gerektiğini bildiğinden, ilk başta dara durmak istememiş, ancak Şinasi Koç'un ısrarı üzerine dara kalkmış ve dernek kurup Alevileri geniş bir mekâna kavuşturacağına dair söz vermiştir.¹¹³⁸

Önlerinde Alevilik merkezli bir örgütlenme olmadığı için ne yapacağını bilemeyen Bozdoğan ve arkadaşları öncelikle kuracakları derneğin yasalara uygunluğu üzerinde düşünmeye başlamışlardır. Bu maksatla hazırladıkları tüzüğün hem Alman hem de Türk yasalarına uygun olmasına özen gösteren kurucular kurulu üyeleri, derneğin Almanya'da kurulacak olmasına rağmen Türkiye'den de onay almak istemişlerdir. Kurucuların tamamının Türk vatandaşı olması dernek Almanya'da da kurulacak olsa, çoğunu tedirgin etmiş ve Türkiye'ye gerçekleştirecekleri seyahatlerde sorun yaşama endişesi taşımışlardır. Dolayısıyla hazırladıkları dernek tüzüğünü Köln Konsoloslugu aracılığıyla Türkiye'deki ilgili makamlara göndererek, gelecek onayı beklemişlerdir. Kültür Bakanlığı'ndan gelen cevapta kurulacak derneğin Alman yasalarını bağladığı ve Türkiye Cumhuriyeti devletinin Almanya'da kurulması düşünülen derneğe herhangi bir dahlinin olmayacağı yazılınca, derneğin kuruluş işlemlerini başlatılmıştır. Ancak buna rağmen, Almanya'da dernek kurmak için gerekli olan yedi kişiyi bulmakta sorun yaşanmış ve çoğu kimse çekincelerini dile getirerek kurucu üye olmak istememiştir. En sonunda Niyazi Bozdoğan'nın başkanlığında Hüseyin Tur, İsmail Tanrıverdi, İbrahim Salper, Turan Ant, Hüseyin Yağmur, Ali Ergül gibi isimler bir araya gelerek *Verein zur Förderung der Hacı Bektaş Veli Kultur in Köln und Umgebung e.V. (Köln ve Çevresi*

¹¹³⁸ Bozdoğan'ın verdiği bilgilere göre Koç ile kuruluşunda etkin olduğu Köln Derneği'nin arası, *Gerçek İlim Dergisi* aracılığıyla tartışmaya açılan Kerbelâ vakası ve Muharrem ayı orucunun zamanı gibi meseleler yüzünden açılmış ve *Köln ve Çevresi Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği* yöneticileri Şinasi Koç'tan bağımsız hareket etme kararı almışlardır.

Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği) ismiyle derneğin kuruluş dilekçesini Köln dernekler masasına sunmuşlardır. 1 Mart 1987 tarih ve 9599 kayıt numarasıyla resmîyet kazanan dernek, tespit edebildiğimiz ilk Alevilik merkezli kurumsal kimlik olmuştur. Dernek kurucularının tamamının mesleği ise işçiliktir. Bu durum Alevi inancını yaşatmaktan başka bir gaye taşımadıklarına işaret olduğu gibi herhangi bir örgütle de bağlantıları olmadığını göstermektedir. Konsolosluk aracılığı ile Türkiye Cumhuriyeti resmî kurumlarından izin talep etmeleri ise dernek kurma hususundaki tecrübesizliklerini göstermektedir. Ancak onların başlangıçtaki bu tecrübesizliği takip eden dede merkezci Alevi derneklerinin önünde önemli bir örnek teşkil etmiştir. Kuracakları dernekten dolayı Türkiye’de sorun yaşayacağını düşünen diğer şehirlerdeki Aleviler, Köln dernek temsilcilerinin vermiş oldukları bilgilerle rahatlama yaşamışlar ve dernek kuruluşlarını hızlandırmışlardır.¹¹³⁹

3.2.2.2. Mainz Örneği

Köln’de kurulan ilk *Dede Merkezci* derneği tespitlerimize göre Mainz şehrindeki dernek kurma girişimi takip etmiştir. Bunun böyle olması da gayet doğaldır. Zira Köln ve Çevresi Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği kurucularından Hüseyin Tur ile Mainz şehrinde başlayacak olan dernekleşmenin öne çıkan isimlerinden Derviş Tur kardeşidir. Mainz derneği hem kuruluş süreci hem de kurucularının daha sonraki Alevi hareketinde üstlenecekleri rol açısından üzerinde durulmayı hak eden bir öneme haizdir. Aralarında Derviş Tur, Ahmet Aydemir, İsmail Yağlı ve Veli Ocaklıoğlu gibi isimlerin bulunduğu Aleviler, 26.03.1987 tarihinde geniş katılımlı bir toplantı organize etmiştir. Mainz ve civarında yaşayan yaklaşık 50 kişinin katıldığı toplantıya yaşadıkları dernekleşme tecrübesi hakkında bilgi vermesi için Köln derneği kurucularından, Derviş Tur’un küçük kardeşi Hüseyin Tur da davet edilmiştir. Toplantıya katılanların tamamının Alevi inancına hizmet etmek noktasında son derece istekli olmasına rağmen dernekleşme konusunda tereddüt yaşamıştır. Tereddütlerinin baş nedeni, Köln’dekine benzer bir şekilde, kurulacak olan bir Alevi derneğinde yönetici veya üye olmaları durumunda, olası bir Türkiye seyahatinin kendilerine sorun yaratacağı endişesinden kaynaklanmıştır. Bu endişelerin toplantıda dillendirilmesi üzerine, Hüseyin Tur söz almış ve daha önce Şinasi Koç’un teşvikiyle Köln’de Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği kurduklarını

¹¹³⁹ Bozdoğan, “08.06.2020 tarihli görüşme”; Ayrıca bkz.; Salman, *Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü*, 482-484.

söyleyerek, kuruluş sürecinde de Türkiye Cumhuriyeti, Kültür Bakanlığına müracaat ettiklerini belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığının ilgili müracaata “*Almanya’da kurulacak olan ve Alman yasalarına göre yasak olmayan bir kuruluşa Türkiye Cumhuriyeti olarak herhangi bir müdahalelerinin söz konusu olmayacağı*” şeklinde cevap verdiğini toplantıda bulunanlarla paylaşmıştır. Derviş Tur, kardeşi Hüseyin Tur’un yapmış olduğu bu açıklamanın ardından toplantıya katılanların endişelerinin büyük ölçüde azaldığını ve oy birliği ile *Mainz Bektaşî-Cemaati’nin* kurulmasını kararlaştırdıklarını söylemektedir.¹¹⁴⁰

26.03.1987 tarihli toplantıda dernek kurulmasına karar verilmesinin ardından kuruluş ve tüzük çalışmaları için 27.09.1987 tarihinde tekrar bir araya gelinmiş ve İsmail Yağlı’nın başkanlığında Derviş Tur, Ahmet Aydemir, Veli Ocaklıoğlu, Durak Albayrak, Musa Bakır, Alırza Çelebi, Avni Yüksel ve Mukaddim Yüksel’in de aralarında bulunduğu isimlerle dernek kurulmuştur. Derneğin kuruluş dilekçesi 28.02.1988 tarihinde tüzük çalışmalarının tamamlanmasının ardından, Mainz Dernekler Masası’na (Amtsgericht Mainz) sunulmuştur. Dernek tüzüğünün amaçlar bölümünde, “*Alevî-Bektaşî inancını ve kültürünü tanıtmak ve yaymak için çalışır. ... İbadethane ve kütüphaneler açar. ... siyasi partilerin politik hedeflerini takip etmez.*”¹¹⁴¹ gibi maddeler bulunmaktadır. Tüzüğün Almancaya çevrilmesi ve Minz Dernekler Masası’nda çalışan memurun Alevilikle ilgili bilgi sahibi olmaması gibi nedenler derneğin resmîyet kazanmasını geciktirmiş ve pürüzler hallolduktan sonra 01.12.1988 tarihinde 2423 kayıt numarası ve Mainz Bektaşî-Gemeinde e.V. (Mainz Bektaşî-Cemaati e.V.) ismiyle resmîyet kazanmıştır. Mainz derneği resmîyet kazanmasından kısa süre sonra “Aleviliğin Tarihi Geçmişî” isimli bir program düzenleme kararı almış ve program tarihini 05.02.1989, yerini de Astheim Bürgerhaus olarak belirleyip, ilan etmiştir. Programın duyurulmasının ardından sol/Marksist gruplarca toplantı salonunun bombalanacağına dair tehditler gelmeye başlamıştır. Ancak tertip komitesi almış olduğu karardan vaz geçmeyerek, çıkabilecek olumsuz olayları önlemek için tedbir arayışına girmiştir. Derviş Tur, Rüsselsheim şehrinde Uzak Doğu Sporları eğitimi veren İbrahim Derin ve Harabi Derin kardeşlerden yardım istemeye karar vermiş ve programın gerçekleşeceği gün Derin

¹¹⁴⁰ Tur, *Avrupa’da İlk Alevî Yapılanması*, 10.

¹¹⁴¹ *Satzung der Mainz Bektaschi-Gemeinde e.V.* (5), 1.

kardeşler öğrencileriyle birlikte salonda hazır bulunarak güvenliğini sağlamışlar ve herhangi bir olumsuz olay yaşanmamıştır.¹¹⁴²

3.2.2.3. Gerçek İlim Dergisi Örneği

Gül, “Yılmaz Güney’i Anma Gecesi” için gittiği Heildelberg şehrinde kitap standını gezerken bir dedeyle karşılaştığını ve dedenin elindeki dergiyi havaya kaldırarak “Alevilik tarihe karışmaz!... Buna gücünüz yetmez! ...”¹¹⁴³ diye haykırdığını söylemekte ve derginin bulunduğu kitap tezgahının sahibiyle tartışmasından bahsetmektedir.¹¹⁴⁴ Gerçek İlim Dergisi yayın ekibi içerisinde de gördüğümüz bu dedenin ismi Kamber Kutlu’dur ve Şinasi Koç dedenin teşvikleriyle harekete geçen ekip arasında yer almaktadır. Şinasi Koç dede Köln’de olduğu gibi Kamber Kutlu’nun yaşadığı Bochum şehri başta olmak üzere Ahlen, Achen, Lübeck derneklerinin de kuruluşunda önemli rol üstlenmiştir. Bu dernekler arasında *Ahlen ve Çevresi Aleviler Kültür Birliği*, *Gerçek İlim Dergisi*’nin merkezi olması hasebiyle ön planda durmaktadır. 1987’de kuruluş çalışmaları başlayan derneğin resmîyet kazanması Şubat 1988’de Muhsin Cevahir’in başkanlığında gerçekleşmiştir.¹¹⁴⁵ Türkiye Cumhuriyeti devletine mutlak sadakatle bağlı olan Gerçek İlim Dergisi etrafındaki Alevi dernekleri, düzenledikleri cemlerde Atatürk resmi başta olmak üzere Türk Bayrağı ve 12 İmamların resimlerini mutlak surette bulundurmamayı tercih etmektedirler. Mehmet Caba’nın verdiği bilgilere göre, Ahlen derneği kurulduktan sonra başta Kamen ve Bergkamen olmak üzere civar şehirlerde yaşayan Alevileri de örgütlenme gayreti içerisine girmiştir. Caba, Ahlen dernek başkanı Muhsin Cevahir’in Bergkamen’de yaşayan Alevileri Ahlen’de kurulan derneğe üye yapmaya çalıştığını iddia etmekte, kendilerinin Ahlen derneğine üye olmak yerine yaşadıkları şehirde 15.10.1989 tarihinde *Kamen-Bergkamen Alevi Birliği*’ni kurduklarını söylemektedir.¹¹⁴⁶ Gerçek İlim dergisinin Eylül 1994’te yayınlanan sayısına göre Gerçek İlim etrafında bir araya gelmiş olan dernekler; Aachen ve Çevresi Alevi Kültür Birliği,

¹¹⁴² Tur, *Avrupa’da İlk Alevi Yapılanması*, 18,24. Benzer durum Almanya’nın birçok şehrinde yaşanmıştır. Ruth Mandel, 1990’ların başında Berlin’de gerçekleşen bir cem sırasında solcu grupların cemi sabote etmeye çalıştığını aktarmaktadır. Bkz.; Mandel, “Yabancı Ortamlarda Alevi-Bektaşî Kimliği Berlin Örneği”, 63.

¹¹⁴³ Gül, Kamber Kutlu’nun elindeki dergiyle ilgili isminden başka bilgi vermezken, biz dedenin bu haykırışına neden olan söylemin Nokta Dergisi’nin 27.Eylül 1987’de yayınlanan 38. Sayısının kapağı olduğunu düşünmekteyiz. Bkz.; “Alevilik Tarihe Karışıyor: Dinsel, Kültürel ve politik bir yok oluşun öyküsü...”, *Nokta* 5/38 (27 Eylül 1987).

¹¹⁴⁴ Gül, “Almanya’da Alevi Örgütlenmesi”, 372; Gül, *Dernekten Partiye*, 85.

¹¹⁴⁵ *Ahlener Volkszeitung*, “Türkische Aleviten mit Fest in der F.-Ebert-Halle” (18 Ocak 1988).

¹¹⁴⁶ Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 182-185.

Ahlen ve Çevresi Alevi Kültür Birliği, Augsburg Alevi Hacı Bektaş-ı Veli Kültür Derneği, Bochum ve Çevresi Aleviler Birliği, Lübeck ve Çevresi Hacı Bektaş-ı Veli Türk Kültür Cemaati, Radolfzell Alevi Kültür Birliği, Selb Alevi Kültür Birliği ve Avusturya'dan Voralberg Alevi-Bektaşî Kültür Derneği'dir.¹¹⁴⁷ Her ne kadar Şinasi Koç, Muharrem ayı ve kurban konularında farklı fikirler savunmuş olsa da, o ve onun etrafında toplanmış olan Gerçek İlim dergisi grubuna dâhil olan dernekler, kutsal olana göstermiş oldukları hassasiyetten dolayı, tarafımızca dede merkezci olarak değerlendirilmektedir.

3.2.2.4. Duisburg Örneği

İlk *Dede Merkezci* örgütlenmeler arasında gördüğümüz bir diğer kurum olan Hünkâr Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği 28.05.1987 tarihinde Duisburg şehrinde kurulmuştur. İlk üyesi Ali Yakar ve kurucu başkanı da Derviş Cemal Ocağı'ndan Zeynel Demir¹¹⁴⁸ olan derneğin resmîyet kazanması içinse 13.12.1988'i beklemek gerekmiştir. Derneğin kuruluş amaçları arasında; dernek üyelerinin diğer dini, milli ve kültürel unsurlarla barış içerisinde birlikte yaşamalarını sağlamak, üyelerin sosyal, kültürel ve dini ihtiyaçlarını gidermek ve Alman toplumu ile uyum içerisinde birlikte yaşamasına yardımcı olmak, Alevi-Bektaşî inancını gençlere aktarmak ve bunu gerçekleştirirken, içinde yaşanılan zamana uyumu göz önünde bulundurarak, seküler ve demokratik ilkelere bağlılığı sağlamak gibi birtakım hedefler ön plana çıkmıştır. Duisburg, Türk nüfusunun yoğunluğuyla dikkat çeken şehirler arasında yer almaktadır. Aksünger, şehirdeki Türk nüfusun 54.000 civarında olduğunu söylemektedir. Şehirde yaşayan Türk nüfus içerisinde çoğunluğunu Erzincanlıların oluşturduğu, Sivas, Tunceli ve Çorumluların da dikkat çeken bir kalabalığa sahip olduğu 10-15 bin arasında Alevi nüfustan bahsetmektedir. 1993 Sivas olaylarının ardından Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği Alevi vatandaşların yoğun ilgisine mazhar olmuştur. Ancak mekân darlığı ve ulaşım zorluğu gibi birtakım sebepler Duisburg şehrinde yeni bir Alevi kurumunun ortaya çıkmasını zorunlu kılmış ve 1994'te Duisburg şehrinin Marxloh semtinde Alevi-Bektaşî Kültür Derneği ismiyle yeni bir oluşum gerçekleşmiştir.¹¹⁴⁹ Bu ayrılmanın ardından Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği 5 Şubat 1995'te düzenlenen genel kurulda alınan kararla ismini Duisburg Alevi Toplumu olarak

¹¹⁴⁷ "Gerçek İlim'i Yayınlayan Birlikler", *Gerçek İlim* 61/62/63 (Eylül 1994), 39.

¹¹⁴⁸ Derneğin Zeynel demirden sonraki 3 başkanı Kemal Demir, Hünkâr Bingöl ve Garip Eken de ocakzadedir.

¹¹⁴⁹ Aksünger, "Die Aleviten in Deutschland und den Niederlanden", 49.

değiştirmiştir.¹¹⁵⁰ Eş başkanlık sistemiyle yönetilen Duisburg Alevi Toplumu, Bülent Korkmaz koordinetörlüğünde yapmış olduğu Alevi gençlere yönelik eğitim çalışmalarıyla dikkat çekmektedir. Bu çalışmalar içerisinde ilkokul çağındaki çocuklara Alevi değerlerini anlatmak için yazılan “*Die Bewohner von Rıza Şehri*”¹¹⁵¹ (Rıza Şehrinin Sakinleri) isimli kitap zikredilmeye değer niteliktedir. Duisburg Alevi Toplumu otuzuncu kuruluş yılı etkinlikleri kapsamında, 11-15 Aralık 2019 tarihleri arasında panel ve kültürel etkinlikler düzenlemiştir. Düzenlenen bu etkinliklere çok sayıda bilim insanı ve sanatçı katılmıştır.¹¹⁵² Duisburg Alevi Toplumu, 1991’de resmîyet kazanan Alevi Cemaatleri Federasyonu’nun da kurucuları arasında yer almıştır.

Ayrıca burada tamamının kuruluş sürecine yer veremediğimiz ancak 1991’deki Alevi Cemaatleri Federasyonu’nun (ACF) kuruluş sürecinde yer alan; Dortmund Türk Kültür Derneği, Köln ve Çevresi Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği, Duisburg Hacı Bektaş Veli Kültür ve Tanıtma Derneği, Heilbron Bektaş Kültür Derneği, Mainz Bektaş Cemaati, Stadtallendorf Bektaş Kültür Evi, Frankfurt Bektaş Kültür Merkezi, Kassel Bektaş Merkezi, Herzogenburg Bektaş Toplumu ve Filderstadt Bektaş Kültür Derneği¹¹⁵³ gibi dernekler de tarafımızca *Dede Merkezci* Alevi kurumları olarak değerlendirilmektedir. Günümüzde de sayısını tespit edemeyeceğimiz çok sayıda *Dede Merkezci* dernek bulunmaktadır. Bu derneklerin birçoğu AABF çatısı altında bir araya gelirken, bir kısmı da bağımsız olarak hizmet vermeyi tercih etmektedir. Gözlemlerimize göre; 1992’de Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF) ismini alacak olan ACF’yi 2 Temmuz 1993 Sivas olaylarına kadar kontrolleri altında tutmayı başaran *Dede Merkezci* dernek yöneticileri, Sivas olaylarının ardından Alevilerin yükselişe geçen siyasi taleplerine cevap veremeyeceklerini düşünerek, AABF yönetimini siyaseten daha yetenekli gördükleri kültür merkezci kurumsallaşmalardan gelen isimlere bırakmışlardır.

¹¹⁵⁰ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 148-151; “Duisburg Alevi Kültür Merkezi 10. Yılı Kutladı”, *Alevilerin Sesi* 29 (Ekim 1998), 48; Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi*, 326; Mehmet Ali Yaşar - Bülent Korkmaz (ed.), *Alevitische Gemeinde Duisburg*, 77,159.

¹¹⁵¹ Bülent Korkmaz, *Die Bewohner von Rıza Şehri* (Duisburg: Alevitische Gemeinde Duisburg e.V., 2017). Ayrıca bkz.; Mehmet Ali Yaşar - Bülent Korkmaz (ed.), *Alevitische Gemeinde Duisburg*, 7,8.

¹¹⁵² Mehmet Ali Yaşar - Bülent Korkmaz (ed.), *Alevitische Gemeinde Duisburg*, 261.

¹¹⁵³ Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 8-9-108; Tur, *Avrupa’da İlk Alevi Yapılanması*, 38-42.

3.2.3. Kültür Merkezci Örgütlenme

İlk örneğini Hamburg’da gördüğümüz bu tür yapılanmalar, Aleviliği kültür olarak görmelerinin bir sonucu olarak,¹¹⁵⁴ Alevi Kültürünü tanıtmaya maksatlı ortaya çıktıktan sonra gelen olumlu tepkilerin teşvikiyle kurumsallaşmayı tercih ederek inancın da yaşandığı derneklere dönüşmüşlerdir. Massicard, Aleviliği kültürel bir kimlik olarak kabul eden çevrelerin temel hedefinin Aleviliği; Türk Aleviliği ve Kürt Aleviliği gibi etnik çekişmelerin uzağında tutarak evrensel bir Alevi kimliği oluşturmak veyahut da Anadolu Aleviliği versiyonu içerisinde etnik ötekileştirmelerin önüne geçmek olduğunun altını çizmektedir.¹¹⁵⁵ Bu aşamada Alevi kültürünün gelişmeye açık ve gelecek yönelimli öğeleri, çokkültürlü toplumun gerekleri ile yoğrulmaya çalışılmıştır.¹¹⁵⁶ Dede merkezci örgütlenmelerden farklı olarak kurumsallaşma; sırf inancın icra edileceği bir mekân ihtiyacına dayandırılmamış, sosyalleşmenin ve kültür transferinin de merkezi olacak türde şekillenmiştir. Bu tarz bir kurumsallaşma tercihinde Sökefeld’in de üzerinde durduğu gibi ocakzadelerin yok denecek kadar az olması, hatta Hamburg’daki ilk organizasyonu başlatanlar arasında hiç ocakzade bulunmaması ve kurucuların büyük çoğunluğunun geçmişlerinde Sol/Marksist örgütlerde siyaset yapmaları¹¹⁵⁷ neden olarak gösterilebilir. Nitekim bu tarz örgütlenmelerde en temel değişim Langer’in de dikkat çektiği gibi dedelere biçilen rolde olmuştur. *Dede Merkezci* yapılanmalarda söz sahibi olan ve dinsel aktarımı gerçekleştiren figür olarak icracı konumda bulunan *dedenin* yerini, çalışan konumuna indirgenmiş *Dede* almaktadır.¹¹⁵⁸ Görebildiğimiz kadarıyla geleneksel Alevilikte *Dede*’nin birleştirici bir unsur olarak bulunduğu konuma ise kurumsal bir kimlik olarak *dernek* yerleştirilmiştir. Aleviliğin tek tipleştirilerek, ritüellerin sabitlenmesi ve tüm derneklerde benzer cemler düzenlenmesi¹¹⁵⁹ çoğunlukla *kültür merkezci* yapılanmaların ortaya attığı bir fikir olarak kabul görmüştür. Bu durum kurumsal kimliği, geleneğin temsilcisi *Dede*’nin önüne geçirmiş ve dernek içerisinde *Dede*’nin kutsal otoritesi yara almıştır. Bazı derneklerde ocakzade olmayan ancak Hacı

¹¹⁵⁴ Köln AKM’nin kurucularından olan Ali Rıza Gülçiçek, o yıllarda Aleviliği bir kültür olarak gördüklerini ifade etmektedir. Bkz.; Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 69.

¹¹⁵⁵ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 231.

¹¹⁵⁶ Kula, *Almanya’da Türk Kültürü*, 173.

¹¹⁵⁷ Sökefeld, “Alevi Dede in the German Diaspora”, 171,172; Sökefeld, “Sind Aleviten Muslime?”, 202; Aksoy - Tekten Aksürmeli, “Diaspora İçinde Diaspora”, 90; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 78,79.

¹¹⁵⁸ Langer, “Marjinalleştirilen İslam”, 493,496.

¹¹⁵⁹ Kehl-Bodrogi, “Tarih mitos”, 62.

Bektaş Veli Dergâhı postnişini Veliyettin Hürrem Ulusoy'dan almış oldukları Babalık icazetnamesiyle cem yürüten isimlere de rastlanılmaktadır.¹¹⁶⁰

Bu tarz örgütlenmelerde çoğunlukla Aleviliğin kültürel değerleri ön planda tutulup, bu değerler sol ideolojiyle yoğrularak Alevilik şeklinde topluma takdim edilmektedir. Bu yönüyle reformcu bir kimlik taşıdıkları söylenebilir. Eğer Alevilik gelecekte de yaşayacaksa, hayat şartlarının eskiye nazaran büyük ölçüde değişmiş olmasından dolayı Alevilikte de kapsamlı reformların yapılması gerektiği savunulmaktadır.¹¹⁶¹ Bu yönde girilen yenilikler arasında Alevi kültüründeki dini unsurların Batı kültürüne aktarımında kimi zaman yeni ritüellerin geliştirildiği görülmüştür. Bu ritüellerin hazırlanışı sırasında ise batılı tonlar vurgulanmakta ve Aleviliği batılları rahatsız etmeyecek içerikle sunma yolu tercih edilmektedir.¹¹⁶² Kültür merkezci örgütlenmelerde Almanca düzenlenen Cemlere de rastlanılmaktadır. Berlin AAKM'nin 6 Kasım 1999'da düzenlemiş olduğu cem bu duruma örnek teşkil etmektedir.¹¹⁶³ Gümüş, geleneksel Aleviliğe bağlı dedelerin, ortaya çıkan bu yeni

¹¹⁶⁰ Lauda-Königshofen AKM'de Babalık yapan Sedat Bican ile Esslingen AKM'de Babalık yapan Hüseyin Fırat bu isimler arasındadır. Ayrıca Hüseyin Fırat Nisan 2018'de seçilen 12 kişilik AABF İnanç Kurulu içerisinde de yer almıştır.

¹¹⁶¹ Kehl-Bodrogi, "Tarih mitos", 57.

¹¹⁶² Örnek bir olay olarak Alevilerin Sesi dergisi Aralık 1997 sayısında anlatılmaktadır. Alevi dedesi Zeynel Arslan, Alevi bir gençle Hristiyan bir bayanın kilisede gerçekleşen nikah törenine katılmış ve Hristiyan Papazla birlikte dini ritüeli gerçekleştirmiştir. Tören sırasında Alevi dedesi tüm dini ritüelleri Almanca yapmıştır. Bkz.; Zeynel Arslan, "Kilisede Dede Nikahı", *Alevilerin Sesi* 21 (Aralık 1997), 37-39. Ayrıca bkz.; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 185,186. Langer, "Marjinalleştirilen İslam", 484. Robert Langer bizim de hazır bulunduğumuz Bochum Ruhr Üniversitesi'nde 25-26 Ocak 2018'de düzenlenen Traditional And New Alevi Institutions sempozyumunda sunmuş olduğu "Alevi Rituals in Transnational Context: The Transfer(ences) of Religious Practice between Turkish Metropolis, Western Diaspora, and Anatolian Village" isimli tebliği kapsamında Noel Baba elbisesiyle çocuklara hediye dağıtan bir dedenin görüntüsünü sunmuştur. Adına "*Aziz Nikola cemi*" dediği bu görüntülerin çekildiği yer olarak Worms şehrinin ismini veren Langer, üzümlere belirtmek isteriz ki özellikle Tunceli bölgesindeki Alevilerce uygulanan Gağand geleneğinden habersiz gözükmektedir. Konuyla ilgili görüştüğümüz Worms Cemevi yetkilileri *Aziz Nikola cemi* diye bir uygulamalarının olmadığını ancak Noel yortusuna yakın bir tarihte çocuklara yönelik gerçekleşen Gağand etkinliğinin Langer tarafından *Aziz Nikola cemi* olarak algılanmış olabileceğini söylemişlerdir. Bu kapsamda bir değerlendirme yaptığımızda Noel Baba elbisesi giymek bir değişim olarak görülebilir ancak Gağand geleneğini *Aziz Nikola cemi* olarak algılamak tarafımızca uygun görülmemiştir. Çocuklara yönelik Cem yapılması ise Alevi gelenekte yeni bir ritüeldir ve Batı geleneğiyle örtüşmektedir. Ayrıca "*Aziz Nikola cemi*" için bkz.; Langer, "Hacı Bektaş Veli'nin Almanya'ya Varışı", 386; Langer, "Das Reframing Alevitischer Gemeinderituale", 139. Mélikoff'un da dikkatini çeken Gağand geleneği için bkz.; Mélikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, 81. Gümüş, Gağand etkinliğinin Noel Yortusuna yakın bir tarihte gerçekleşiyor olmasını, Tunceli kökenli Alevilerin Almanlarla kaynaşmanın bir aracı olarak gördüklerini söylemektedir. Bkz.; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 182,183.

¹¹⁶³ Massicard'ın reformcu bir gösteri olarak değerlendirdiği bu cem, Berlin AAKM'nin satın almış olduğu binanın restore edildikten sonra cemevi olarak açılışı sırasında gerçekleşmiştir. Bkz.; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 337.

uygulamaları kabul etmeyerek eleştirdiklerini aktarmaktadır.¹¹⁶⁴ Bu tarz derneklerde Aleviliğin kendine özgü bir inanç olduğu sıklıkla vurgulanırken, Sünni Müslümanlarla araya mesafe konulmaya çalışılmaktadır. Sökefeld'in Kültür Merkezci kurumsallaşmanın ilk ortaya çıktığı Hamburg ve çevresinde yapmış olduğu anket sonuçlarına göre Alevilerin %37'si Aleviliği İslam dışı bir inanç olarak gördüğünü söylemiştir.¹¹⁶⁵ Aynı şekilde marjinal sol kökenlilerin etkin olduğu derneklerde, Türkiye Cumhuriyeti'ni yöneten siyasi irade ve siyasal iradeyi temsil ettiğini düşündükleri resmî kurumlara karşı da çoğunlukla mesafeli bir yaklaşım sergilenirken, Türk bayrağı ve Atatürk posterlerine ise mümkün olduğu kadar yer verilmemeye¹¹⁶⁶ gayret gösterilmektedir.

Kültür merkezci örgütlenmeleri politik anlayışlarına göre kendi içlerinde ikiye ayırmak da mümkündür. İçinde buldukları ülkeye yönelik herhangi bir politik ayırım içerisinde bulunmayan bu yapılan, söz konusu Türkiye olunca siyasal farklılıklar göstermektedirler. Bu farklılığın ana nedeni ise Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı politik duruşla alakalıdır. Almanya'daki örgütlenmeleri politik duruşlarına göre üçe ayıran Gümüş, bizim *Dede Merkezci* olarak adlandırdığımız kurumsallaşma tiplerini staatsloyale¹¹⁶⁷ şeklinde adlandırırken, *Kültür Merkezci* olarak gördüğümüz kurumsallaşmaları Türkiye'ye karşı ortaya çıkan politik ve siyasi farklılaşmaları dolayısıyla *staatskritische*¹¹⁶⁸ ve *staatsfeindliche*¹¹⁶⁹ olarak ikiye ayırmaktadır.¹¹⁷⁰ *Staatskritische* yapılar çoğunlukla AABF çatısı altında bir araya gelirken, *staatsfeindliche* örgütlenmelerin çoğunluğu PKK'ya yakın durduğu ileri sürülen Demokratik Alevi Federasyonu - FEDA içerisinde temsil edilmektedir.

Faaliyet alanlarını sol refleksiyle daha çok geçmişe yönelik toplumsal trajediler üzerinden şekillendiren *Kültür Merkezci* yapılanmaların etkinlikleri arasında Dersim, Maraş, Çorum, Sivas, Gazi Mahallesi ve Gezi gibi Alevi hafızada derin yaralar açan olaylar¹¹⁷¹ yer almaktadır. Yıldırım "Onun esas heyecan duyduğu konular Madımak

¹¹⁶⁴ Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 186,187.

¹¹⁶⁵ Sökefeld, "Sind Aleviten Muslime?", 201.

¹¹⁶⁶ Kehl-Bodrogi, "Alevitische Identitätspolitik in Deutschland", 9; Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 414. Ancak bunun hükümetlerin siyasi duruşuyla yakından alakalı olduğunu özellikle belirtmek isteriz. Zira eleştiriler, siyasilerin söylemleri üzerinden şekillenmektedir.

¹¹⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne sadık kurumlar.

¹¹⁶⁸ Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kabul edip uygulamalarını eleştiren kurumlar kastedilmektedir.

¹¹⁶⁹ Türkiye Cumhuriyeti Devleti karşıtı oluşumlar kastedilmektedir.

¹¹⁷⁰ Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 189.

¹¹⁷¹ Bkz.; Nurgül Ataman vd. (ed.), *Yol bir Sürek Binbir*, 31. Benzer bir durumun Türkiye'deki dernekleşmelerinde de olduğuna dair bir tespit için bkz.; Ceylan, "Yeni Bir Kimlik Hareketi", 217.

katliamının anılması, Alevi köylerine cami yaptırılması, Diyanet İşleri Başkanlığı ve mecburi din derslerinin kaldırılması, cem evlerinin statüsü gibi konulardır” diyerek vurguladığı durum¹¹⁷² *Kültür merkezci* yapılanmalarla örtüşmektedir. Temel maksat toplumsal hafızayı diri tutup Alevilik etrafında kenetlenmeyi sağlamak olmakla beraber, etkinliklerin trajediye dayalı belirlenmesinde bu tarz kurumsallaşmaları gerçekleştiren isimlerin ve seçilen sözcülerin siyasal tercihlerinin önemli bir etkisi vardır. Kültür merkezci yapılanmalar, üyelerinin kısıtlanmış hedefler etrafında bir araya gelişlerini ve bunu gerçekleştirirken dinle aralarına mesafe koyan seküler kimliklerini ön planda tutmaları açısından cemiyet (Gesellschaft) örgütlenmelerine¹¹⁷³ bir örnek olarak görülebilir. Bu tarz kurumların sekülerlik anlayışları düzenledikleri etkinliklere de yansımaktadır. Düzenlenen etkinliklere dedelerden çok seküler kimliğiyle ön plana çıkmış entelektüel konuşmacılar çağrılmakta¹¹⁷⁴ ve güncel meseleler üzerine görüş ve öneriler dile getirilmektedir. İlk örneğini 1989’da Hamburg Alevi Kültür Haftası akabinde örgütlenen Hamburg Alevi Kültür Merkezi ile gördüğümüz bu tür yapılanmalar, her ne kadar kendi içerisinde farklı bölünmelere gitmiş olsa da¹¹⁷⁵ mevcut durumda Avrupa Alevi kurumsallaşmasının ana çekirdeğini teşkil etmektedir.

Almanya’daki Alevi örgütlenmesini Hamburg’da düzenlenen *Alevi Kültür Haftası*’yla başlatan Sökefeld, bu savına gerekçe olarak da etkinliğin Almanya’da Alevilik adına yapılan kamuoyuna açık ilk faaliyet olmasını¹¹⁷⁶ göstermektedir. Tarafımıza aktarılan bilgilere göre Hamm şehrinde 1975 yılı şubat ayı içerisinde yaklaşık bin kişinin hazır bulunduğu, Katolik ve Protestan kilise temsilcilerinin de katılımıyla gerçekleşen Hızır Cemi¹¹⁷⁷ tek günlük bir etkinlik olmasına rağmen çevre illerden çok sayıda Alevi’yi bir araya getirmiştir. Diğer taraftan Hamburg şehrinde Şinasi Koç dedenin 1980’li yıllarda düzenlediği geniş katılımlı cemlerden 1984 yılı içerisinde gerçekleşmiş olanına çalışmalarında değinmiş olmasına rağmen¹¹⁷⁸ Alevi hareketinin

¹¹⁷² Yıldırım, “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe”, 143.

¹¹⁷³ Akyüz, *Dini Gruplar*, 21,22.

¹¹⁷⁴ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 169.

¹¹⁷⁵ Bu bölünmelerden kastımız; sol gelenekten gelen Kürdistan Aleviler Birliği, Devrimci Aleviler Birliği gibi bir takım Alevi oluşumların kurmuş oldukları derneklere daha çok Alevi Kültür Merkezlerinden üye çekiyor olmalarıdır. Aynı durum yönetici kadroları için de geçerlidir. Zira KAB ve DAB benzeri örgütlenmelerin yöneticilerinin çoğunluğu AKM kökenlidir.

¹¹⁷⁶ Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2015, 413; Sökefeld, “Alevi in Germany”, 143,144; Sökefeld, “Wir sind auch da!”, 14/244.

¹¹⁷⁷ Keleş, “Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi”, 400.

¹¹⁷⁸ Sökefeld, 2003’te yayınlanan “‘Wir sind auch da!’ Aleviten in Hamburg und der Kampf um Anerkennung” isimli makalesinde, Hamburg’da 1.000 kişilik katılımı ile düzenlenen cemden ve cemi

başlangıcı ile ilişkilendirmemesi dikkat çekicidir. Oysa 1984 yılı *Dede Merkezci* kurumsallaşmaların Köln şehrinde ortaya çıkışının başlangıç tarihi olarak ön plana çıkmaktadır. Onun bu tavrı, dedeler tarafından harekete geçirilen kurumsallaşmaların ikinci plana itilmesi olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu durum Hamburg Alevi Kültür Haftası etkinliğini önemsemediğimiz anlamına gelmemelidir. Aşağıda da görüleceği gibi hem içeriği hem de etkileri bakımından Almanya Alevi hareketinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca Hamburg yapılanması tarafımızca da *kültür merkezci* örgütlenmelerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

3.2.3.1. Hamburg Örneği

Kültür Merkezci yapılanmanın ilk adımı yukarıda da belirttiğimiz gibi Hamburg'da atılmıştır. Aralık 1988'e kadar Alevilik merkezli bir yapılanmanın görünmediği Hamburg'da yaşayan Aleviler, sosyalleşme ihtiyaçlarını göçün ilk yıllarından itibaren değişik sol eğilime sahip grupların kontrolündeki dernekler içerisinde gidermeye çalışmışlardır. Bu derneklerin arasında Türkiye'den CHP ile yakın ilişkiler içerisinde bulunan HDF Aralık 1978 Maraş olaylarına kadar önemli bir rol üstlenmiştir. Ancak Maraş olaylarından sonra yaşananlardan CHP'yi de sorumlu tutan Hamburg'da yaşayan Aleviler HDF ile olan ilişkilerine son vererek yeni bir yapılanma içerisine girmişler ve Türk İşçileri Barış Birliği isimli derneği kurarak Yurtseverler Birliği Federasyonu'yla (YBF) birlikte hareket etmişlerdir. 1983'te YBF fesih kararı alınca Hamburg Derneği de aynı yıl içerisinde üye azlığı nedeniyle kapanmış ve üzerindeki kayıtlı malları yeni kurulmuş olan ve kültürler arası faaliyet sürdüren "Haus für Alle" (Herkes için Ev) organizasyonuna devretmiştir.¹¹⁷⁹ Ancak Hamburg'u Alevi kurumsallaşmasının merkezine yerleştirmek isteyen bazı isimler bu derneğin 1989'da Alevi Kültür Merkezi şeklinde örgütlendiğini iddia etmektedir.¹¹⁸⁰ Ancak bu iddia Münih ve Berlin dernekleri dışındaki kurumsal yapılar için geçerli değildir. Münih Derneği 1990 yılında Alevilik merkezli faaliyetlere başlarken, Berlin Derneğinin AKM'ye dönüşme tarihi ise aşağıda görüleceği üzere 1991'dir. 1984 ile 1989 arasında Hamburg şehri, Aleviler adına herhangi bir kurumsal kimlik hareketine ev sahipliği yapmamıştır.

protesto eden solculardan söz etmektedir. Bkz.; Sökefeld, "Wir sind auch da!", 14/251. Ayrıca bkz.; Sökefeld, "Sind Aleviten Muslime?", 202.

¹¹⁷⁹ M. Deniz Özbaş (ed.), *Onların Öyküsü*, 41; Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 33,35,36,76.

¹¹⁸⁰ M. Deniz Özbaş (ed.), *Onların Öyküsü*, 10,48.

Hamburg Alevilerinin Alevilik etrafında bir araya gelişleri ise Almanya'nın birçok şehrinde olduğu gibi Şinasi Koç dedenin gayretleriyle olmuştur. Halis Tosun, 1984 yılında Hamburg *Mümmelmannsberg Gesamtschule* salonunda 600 kişinin katılımı ve Şinasi Koç Dedenin önderliğinde bir Cem düzenlendiğini söylemektedir. Düzenlenen Cem'de 1996-1998 yılları arasında Hamburg AKM başkanlığı ve 2000'li yıllarda *Dedeler Kurulu* başkanlığı da yapacak olan Hasan Kılavuz, Kürt hareketiyle ilgili bildiri okumak istemiş ancak bu girişimi Şinasi Koç dedenin karşı çıkması sonucu engellenmiştir. Gene aynı yıllarda Hamburg'a bağlı Altona kasabasında Şinasi Koç Dede tarafından yönetilen ceme ise 1000 civarında Alevi katılmıştır. Katılımın bu denli yoğun olmasını sağlayan ise el ilanları hazırlanarak geniş çaplı bir duyuru yapılması olmuştur. Tosun, Kürt hareketine mensup isimlerin, gerçekleşen bu cemleri, ortaya çıkması muhtemel Alevi kurumsallaşmasına yön vereceği düşüncesiyle, engellemek için her türlü çabayı gösterdiğini ifade etmektedir.¹¹⁸¹

Şinasi Koç dedenin başlatmış olduğu Hamburg'daki bir araya gelişlerin kurumsal kimlik kazanması ise 30.12.1988 tarihinde on iki¹¹⁸² kişinin çocukların sünnileşmelerini engellemek amacıyla "Hamburg Alevi-Bektaşî Kültür Grubu" isimli yeni bir oluşumun temellerini atmaları sonucu başlamıştır. Aralarında Turgut Öker, İsmail Kaplan, Halis Tosun gibi isimlerin bulunduğu grup üyeleri kendi aralarında yapmış oldukları toplantılarda ilk olarak Hamburg Üniversitesi bünyesinde bir etkinlik düzenleme kararı almıştır. Tosun, kültür haftasına giden süreçte ilk olarak Fuat Bozkurt'un katılımıyla bir

¹¹⁸¹ Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 81,92. Şinasi Koç'un Hamburg'da gerçekleşen cemi yönetmesiyle ilgili olarak bkz.; Sökefeld, "Alevi Dedes in the German Diaspora", 171.

¹¹⁸² Fotoğrafi çekenle birlikte 12 kişi olduklarını söyledikleri bir araya gelişe sanki mistik bir hava yüklenerek 12 İmamla bağlantı kurulmak istenmektedir. Ayrıca toplantı günü ile ilgili olarak da farklı tarihler söz konusudur. Hamburg Alevi Kültür Merkezi yayınladığı *Onların Öyküsü* isimli kitapta toplantı günü olarak 28.12.1988 tarihini verirken, Halis Tosun 26.12.1988'de bir araya geldiklerini söylemektedir. İsmail Kaplan ise 30.12.1988 günü toplandıklarının üzerinde ısrarla durmaktadır. Biz de daha önce yapmış olduğumuz yayınlarda İsmail Kaplan'ın verdiği tarihi kullandığımız için değiştirmeden aynı şekilde bıraktık ancak kesin olmadığını belirtmek isteriz. Geniş bilgi için bkz.; İsmail Kaplan, *Alevi, İnançımız ve Direncimiz* (Köln: Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu Yayınları, 2009), 216; Halis Tosun 11 kişinin ismini vermektedir. Bu isimler; Halis Tosun, İsmail Kaplan, Turgut Öker, Rıza Cömert, Musa Şen, Esmâ Tosun, Hüseyin Dört Yol, Zekiye Dört Yol, Ali Altundağ, Hüseyin Yavuz ve Oruç Yağbasan'dır. Bkz.; Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 93-111; M. Deniz Özbaş (ed.), *Onların Öyküsü, Hamburg Alevi Kültür Merkezi Tarihi* (Hamburg: Hamburg Alevi Kültür Merkezi-Alevitisches Kulturzentrum Hamburg e.V., 1999), 8; Keleş, "Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi", 402. Turgut Öker Alevilerin Sesi, Kasım 2000 sayısı için vermiş olduğu röportajda Hamburg'daki örgütlenmenin 10'a yakın isimle başladığını söylemiş ancak isim vermemiştir. Bkz.; "Alevilik Bir Dünya İnancı", 15. Sökefeld ise isim vermeden Hamburg'da bir araya gelenlerin oniki kişi olduğundan söz ederek, aralarında ocazade bulunmadığını ancak kendisini sosyal demokrat ve ateist olarak tanımlayanların olduğunu söylemektedir. Bkz.; Sökefeld, "Alevi Dedes in the German Diaspora", 172; Sökefeld, "Wir sind auch da!", 14/252.

panel düzenlediklerini ardından da Berlin'e giderek, Yurtseverler Birliği Federasyonu döneminde birlikte çalıştıkları Süleyman Cem, Ahmet Kömürcü, Ali Asker Aslan ve Ali Haydar Cilasun gibi isimlerle ne şekilde hareket edeceklerine yönelik fikir alışverişi yaptıklarını söylemektedir. İlgili toplantıda Ali Haydar Cilasun'un muhalefetine rağmen Kültür Haftası düzenleme kararı alındığının altını çizmektedir.¹¹⁸³ Irene Melikoff'un emekliliğe ayrıldığı 1986 yılında Strasburg Üniversitesi bünyesinde düzenlenen sempozyumdan¹¹⁸⁴ esinlenilerek ortaya çıktığını düşündüğümüz HABKG'nin bu kararı doğrultusunda 2-7 Ekim 1989 tarihleri arasında altı gün boyunca Hamburg Üniversitesi'nde "Alevi Kültür Haftası" programı yapılmıştır. İlk gün açılış konuşmalarının yanı sıra Türkiye'den gelen konuklarla söyleşiler gerçekleştirilmiştir. İkinci günün konusu Rıza Zelyut ve Çetin Yetkin'in anlatımlarıyla Aleviliğin kökeni, Anadolu'daki gelişimi ve Türkiye toplumdaki yeri olurken, üçüncü gün M. Fuat Bozkurt ve Nejat Birdoğan Aleviliğin kökeni, inanç, insan sevgisi, ibadet ve müzik hakkında Alman konuklara Almanca sunum yapmıştır. Dördüncü günde bir önceki günün konuları bu defa Türkçe olarak Rıza Zelyut ve Nejat Birdoğan tarafından tekrar ele alınmıştır. Beşinci gün cem düzenlenip semahlar dönülmüştür. Son günde ise sanatçılar eşliğinde kültürel etkinlikler düzenlenip konserler verilmiştir.¹¹⁸⁵ Beklenilenden fazla ilgi gören ve büyük bir katılımı gerçekleştiren programın benzerleri aşağıda da görüleceği gibi Berlin ve Köln gibi Almanya'nın diğer şehirlerinde de düzenlenmiştir. Kamuoyunda çokça konuşulan ve kendisinden önce başka Alevi örgütlenmelerinin de olmasına rağmen AABF tarafından yapılan açıklamalarda Almanya Alevi hareketinin başlangıcı kabul edilen "Alevi Kültür Haftası" sırasında, Şahin'in Aleviliğin kamusal alana çıkışının ilk örneği şeklinde gördüğü¹¹⁸⁶, Alman toplumuna yönelik Alevi öğretisini tanımları için Aleviliği; "*İslam'ın yaşayan bir parçası*" olarak tanımlayan, Türkiye'de *Cumhuriyet* ve

¹¹⁸³ Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 96.

¹¹⁸⁴ Strasbourg Üniversitesi bünyesinde düzenlenen Uluslararası Bektaşilik Sempozyumu'nda akademisyenlerin yapmış olduğu bilimsel sunumların yanı sıra Alevi kültürünü tanıtan etkinliklere de yer verilmiştir. Sempozyum kapsamında tanıtım amaçlı bir cem düzenlenmiş ve cemin dedeliğini Hasan Taşkale yaparken Ali Rıza Aslandoğan *zakir* olarak bulunmuştur. Ali Rıza Gülçiçek kitabında programın tarihini 1987 olarak vermektedir. Bkz.; Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 56,57. Ancak sempozyumdaki cemin hazırlıklarını yapan Necati Şahin'in tarafımızla paylaşmış olduğu Melikoff'un teşekkür mektubu sempozyumun 29 Haziran – 2 Temmuz 1986 tarihleri arasında gerçekleştiğini belgelemektedir.

¹¹⁸⁵ Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 96,97.

¹¹⁸⁶ Şahin, "Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik", 123.

Hürriyet gibi ulusal ölçekte yayın yapan gazetelere de yansıyan “*Alevi Bildirgesi*”¹¹⁸⁷ yayınlanmıştır.

Alevi Kültür Grubu Hamburg imzası ve “Bildirge” başlığı ile yayınlanan 4 sayfalık metin içerisinde; Türkiye nüfusunun %98’nin Müslüman olduğu belirtilerek, hem Türkiye Cumhuriyeti’nin Alevileri Müslüman gördüğü söylenmiş hem de Alevilerin kendilerini Müslüman olarak tanıttıklarının altı çizilmiştir. Bildirge, 15 ayrı başlık altında hazırlanmış ve başlıklar şu şekilde oluşmuştur; 1) Türkiye’de 20 Milyon Alevi yaşıyor. 2) Din hürriyeti bir insan hakkıdır. 3) Anayasada inanç hürriyeti var. 4) Diyanet İşleri İslam’ın sadece Sünni kolunu temsil ediyor. 5) Alevi kimliği yok sayılıyor. 6) Aleviler kimliklerini saklamak zorunda kalıyorlar. 7) İnsan hakları çiğneniyor. 8) Alevi – Bektaşî öğretisi demokrasiyi laikliği hoşgörüyü savunur. 9) Almanya’da 350 binle 400 bin Alevi yaşıyor. 10) Alevi öğretisi çok kültürlü topluma katkıdır. 11) Alevi kültürünün yaşatılması gerekir. 12) Almanya’da ikinci nesile manevi destek sağlamak gerekir. 13) Alevi ve Sünni kökenlilerin birbirlerini daha iyi anlamaları gerekir. 14) Almanların Alevi öğretisini tanımaları gerekir. 15) Hamburg’da Alevi kültürünü tanıtmak için etkinlikler düzenlenecektir.

Türkiye’den ve Avrupa’dan çok sayıda siyasetçi, akademisyen, yazar ve sanatçının katıldığı kültür haftası Alman medya kuruluşlarının da ilgisini çekerek Alevileri gündemine almasına vesile olmuştur.¹¹⁸⁸ Gerçekleştirilen bu programda Cem töreni düzenlendiği¹¹⁸⁹ gibi tanınmış çok sayıda Alevi sanatçı konserler vermiştir. Alevi Kültür Haftası programına Almanya’nın değişik bölgelerinden 5000’in üzerinde Alevi vatandaşımızın katıldığı söylenmektedir. Alevi Kültür Haftası’na gösterilen yoğun ilgi ve talep 9/10 Haziran 1990’da İsmail Kaplan başkanlığında HABKG’nin “Alevi Kültür Merkezi” adlı resmî bir dernek kurmasını sağlamıştır. Kuruluş kongresinde Divan Başkanlığını Ali Haydar Cilasun’un yapmış olması¹¹⁹⁰ dikkat çekicidir. İsmail Kaplan bu

¹¹⁸⁷ *Alevilik Bildirgesi* *Hürriyet* Gazetesi tarafından 6 Mayıs 1990’da kamuoyuna duyurulurken, 15 Mayıs 1990’da ise Cumhuriyet Gazetesi’nin 15. Sayfasında da yayınlanmıştır. Ayrıca Bkz.; M. Deniz Özbaş (ed.), *Onların Öyküsü*, 58; Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 98-101; “Alevilik Bildirgesi”.

¹¹⁸⁸ Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 93,111; Sökefeld, “Alevi in Germany”, 143-145; Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2015, 412.

¹¹⁸⁹ Sökefeld Alevi kültür haftası kapsamında düzenlenen bu Cemi yönetmek için önce Şinasi Koç’a teklif götürüldüğünü ancak Şinasi Koç’un Cemde bayrak ve Atatürk posterinin bulunmasını şart koşunca, organizatörlerin başka bir isme yöneldiklerini söylemektedir. Bkz.; Sökefeld, “Alevi Dedes in the German Diaspora”, 172.

¹¹⁹⁰ Tarafımızca dikkat çekici bulunmasının nedeni Cilasun’un bir süre AABF bünyesinde Dede olarak bulunduktan sonra Kürdistan Aleviler Birliği’yle birlikte hareket etmesi ve Kürt milliyetçisi bir tavır sergilemesidir. Ayrıntılı bilgi için bkz.; Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 57-60.

tarihten sonra birçok şehirde kurulan Alevi örgütlenmelerinin kendilerinden esinlenerek Alevi Kültür Merkezi ismi ile resmî statü kazandığını iddia etmektedir.¹¹⁹¹ Ancak bizim yapmış olduğumuz araştırmalardan elde ettiğimiz tespit, Alevi Kültür Merkezi ismini sol kökenli Alevilerin çoğunlukta olduğu örgütlenmelerin tercih ettiği yönündedir. Bu tespitimiz hem Kehl-Bodrogi hem de Sökefeld tarafından doğrulanmaktadır.¹¹⁹² Bozkurt'sa olaya farklı bir boyut getirerek Kültür Merkezi ismiyle kurulmuş olsa dahi, ilk kuşaktan birçok Alevinin dernekleri “*Cemevi*” olarak isimlendirdiğini söylemektedir.¹¹⁹³ Bir diğer tespitimiz de Berlin ve Köln derneklerinde de görüleceği üzere, organizasyonu gerçekleştirenlerin, kurumsallaşmaya gitmeden önce kamuoyunun nabzını ölçmek istemeleri olmuştur. Bu etkinlikler vesilesiyle halkın ilgisi görülmüş ve kurumsallaşma ihtiyacının şehirde yaşayan Aleviler arasındaki karşılığı tespit edilmiştir. Alevilerin yoğun ilgisi kurumsallaşmanın gerekli olduğunu gösterince de dernek çatısı altında birleşmeye karar verilmiştir. Bu bağlamda bir değerlendirme yaptığımızda, sanki Alevilik, kurumsal bir yapı oluşturmak için araç olarak kullanılmış gibidir. Zira etkinliklerde aktif olarak görev alan isimler, kurulan derneklerde de yöneticilik yapmıştır. *Dede Merkezci* örgütlenmelerde ise bu durum tam tersi yönde ilerlemiştir. *Dede Merkezci*ler önce kurumsallaşmayı gerçekleştirmiş ardından da Aleviliğin anlatıldığı geniş katılımlı toplantılar düzenlemişlerdir. Dolayısıyla Dede merkezci yapılar, Aleviliği yaşatmak ve anlatmak amacıyla, kurumsallaşmayı araç olarak kullanmışlardır.

Hamburg Üniversitesi ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan İsmail Kaplan'ın yönetim kurulunun bazı üyelerinin onayı olmadan üniversite bünyesinde programlar düzenlemesi yönetim içerisinde çatlaklar oluşmasına neden olmuştur. Bu çatlaklara İsmail Aslandoğan dedenin Alevi Kültür Merkezi faaliyetlerini yeterince Aleviliğe yakın görmemesi¹¹⁹⁴ de eklenince Kaplan istifa etmek zorunda kalmış ve kurumsal bölünme kaçınılmaz olmuştur. Hamburg AMK'nin 10'cu yılı dolayısıyla hazırlanan *Onların Öyküsü* isimli kitapta anlatıldığına göre bu bölünmenin yaşanmasında o dönem federasyonda görev yapan Turgut Öker'in Hamburg AKM üzerinde etkin olma çabası da neden olarak

¹¹⁹¹ Kaplan, *Aleviye*, 216; Sökefeld, “von takiye zur alevitischen Bewegung”, 23; Sökefeld, “von takiye zur alevitischen Bewegung”, 22-24; Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 158; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 35; Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 113-117.

¹¹⁹² Sökefeld, “Almanya'da Aleviler”, 2008, 33; Kehl-Bodrogi, “Von Der Geheimen Glaubenslehre zur Öffentlichen Religion”, 462.

¹¹⁹³ Bozkurt, *Mannheim ve Çevresinde Yaşayan 3. Kuşak Alevi gençleri*, 83.

¹¹⁹⁴ Sökefeld, “Alevi Dedes in the German Diaspora”, 173.

gösterilmiştir.¹¹⁹⁵ Kültür merkezci bir anlayışla kurumsallaşmaya gidilmesi ve Aleviliğin dini unsurlarının pek fazla görünür kılınmaması geleneksel Alevilik arayan çevreleri rahatsız etmiş olmalı ki, Mehmet Zülküf Kılıç, İsmail Kaplan'ın istifasının ardından 1990 yılında yapılan olağanüstü kongrede muhalif bir liste oluşturarak yönetim kuruluna adaylığını açıklamış ancak seçilmek için yeterli oyu alamayınca, 35 üyeye birlikte Hamburg AKM'den istifa ederek, 1991'de "Hamburg Anadolu Alevileri Kültür Birliği" (HAAK-BİR) ismiyle yeni bir dernek kurmuşlardır.¹¹⁹⁶ HAAK-BİR, resmiyet kazanmasından kısa bir süre sonra, Hamburg Alevilerini temsilen Alevi Cemaatleri Federasyonu'na (ACF) üye olmuştur.¹¹⁹⁷ Hamburg AKM ise 1993'te ACF'ye katılmıştır. Hamburg şehrindeki Alevi kurumsallaşması ilerleyen yıllarda da artarak devam etmiş ve 2002 yılına gelindiğinde 5 ayrı Alevi derneğine üye olan 706 kişi tespit edilmiştir.¹¹⁹⁸ Sökefeld, 2003 itibariyle 20.000 Alevinin yaşadığını düşündüğü Hamburg'da 9 ayrı Alevi derneğinin kurulmuş olduğundan söz etmektedir.¹¹⁹⁹

3.2.3.2. Berlin Örneği

Berlin'de 1979'da kurulan ve aynı yıl Yurtseverler Birliği Federasyonu'na katılan Türkiyeli Yurtseverler Birliği Batı Berlin Derneği (Deutsch Türkische Arbeiterbund e.V.), TBP'nin kapanmasının ardından 1983'te YBF'nin de faaliyetlerine son vermesinden etkilenmeyerek, 1991 yılına kadar üyelerine hizmet sunmaya devam etmiştir. 1991'de ise önce 1987'de Köln'de *Dede Merkezci* başlayan Alevilerin dernekleşme sürecinin devamı olarak sol kökenli Alevilerin *Kültür Merkezci* anlayışla Hamburg'da düzenledikleri "*Alevi Kültür Haftası'nın*" etkisi Berlin'de de yaşanmıştır. Ancak Berlin'de Hamburg'da olduğu gibi yeni bir yapılanma ortaya çıkmamıştır. Yeni bir yapılanma yerine zaten var olan dernek, isim ve tüzük değişikliği ile 1991'de Berlin Anadolu Alevileri Kültür Merkezi Cemevi adı ile resmiyet kazanmıştır. Kehl-Bodrogi, yaklaşık 200 Alevi arasında yapılan anket sonucunda ve ortak bir kararla bu ismin seçildiğini söylemektedir. Berlin AAKM daha sonra "Anadolu Alevi Kültür Haftası"

¹¹⁹⁵ Ancak belirtmek isteriz ki, Turgut Öker Ekim 1993'te gerçekleşen kongrede federasyon yönetim kurulu üyesi seçilmiştir. Bu bölünme ise 1990 yılında meydana gelmiştir. Turgut Öker'in bölünmeye neden olduğu iddiası için bkz.; M. Deniz Özbaş (ed.), *Onların Öyküsü*, 69.

¹¹⁹⁶ Bu yeni dernekte de Kültür Merkezci yapı kendisini göstermiş ve dede İsmail Aslandoğan kısa süre içerisinde HAAK-Bir'den ayrılarak Hamburg'da üçüncü bir derneğin kuruluşuna öncülük etmiştir. Bkz.; Sökefeld, "Alevi Dedes in the German Diaspora", 173.

¹¹⁹⁷ M. Deniz Özbaş (ed.), *Onların Öyküsü*, 62,63,69,103-104.

¹¹⁹⁸ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 139.

¹¹⁹⁹ Sökefeld, "Wir sind auch da!", 14/253.

etkinliğini düzenlemiştir. 26-31 Mart 1991 tarihleri arasında Berlin Dünya Kültürleri Evi (Haus der Kulturen der Welt) binasında düzenlenen etkinlik bir hafta sürmüştür. Düzenlenen panel ve oturumlarla aralarında İrene Melikoff, Fuat Bozkurt, Server Tanilli, Atilla Özkırımlı, Nejat Birdoğan ve İlhan Selçuk'un bulunduğu çok sayıda isim katılımcıları Alevilikle ilgili bilgilendirmeye çalışmıştır. Alevi deyişlerinin de katılımcıların beğenisine sunulduğu haftanın sonunda ise geniş katılımlı bir Cem düzenlenmiştir. Berlin AAKM sonraki yıllarda da ara vermeden "Alevi Kültür Haftası" etkinliği düzenlemeye devam etmiştir. Diğer taraftan Berlin AAKM bir ilki gerçekleştirerek 1992 yılında AL-CANLAR TV isimli Berlin özelinde serbest yayın yapan bir televizyon kanalı kurmuştur.¹²⁰⁰ Her ne kadar Eylül 2001 saldırıları sonucunda Almanca yayın yapma zorunluluğu getirilmesinden dolayı Almanca bilen eleman eksikliğine bağlı olarak yayın hayatını sonlandırmış olsa da ilk olması açısından önemlidir.¹²⁰¹ 1998'de eski bir kilise binasını satın alan Berlin AAKM, 2002'den beri Berlin eyalet okullarında verilmekte olan Alevilik derslerinin de koordinatörlüğünü yapmaktadır.¹²⁰² Ayrıca ilk Alevilik Dersi Öğretmenliği Sertifikası da Berlin AAKM'nin düzenlediği eğitim seminerlerinin ardından¹²⁰³ verilmiştir.

Alevilikle ilgili birçok ilke ev sahipliği yapan Berlin, Zırh'ın iddiasına göre sadece Almanya'da değil bütün Avrupa'da Alevilerin Sünnilere göre daha yoğun bir şekilde kümелendiği¹²⁰⁴ şehir olma özelliği taşımaktadır. Ancak onun bu iddiasının kurumsal düzeyde aynı yoğunlukta ortaya çıkmadığını görmekteyiz. Nitekim Riem Spielhaus'un 2006 yılında yapmış olduğu çalışmaya göre Müslümanlar tarafından dini ihtiyaçlarına yönelik kurulmuş 83 ibadethane tipi yapı tespit edilmiş ve bu ibadethaneler içerisinde sadece Berlin AAKM, Alevilerce kurulmuş iki büyük kurum arasından ön plana

¹²⁰⁰ Erdal İrfan, "İlk Alevi Televizyonu: AL-Canlar TV", *Alevilerin Sesi* 5 (Aralık 1994), 17.

¹²⁰¹ AL-CANLAR TV hakkında detaylı bilgi için bkz.; Kosnick, "Mit eigener Stimme?", 112-120.

¹²⁰² Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 51; Büyükgöl, "Yurtseverler Birliği'nden Cemevi'ne", 42; Şahin, "Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik", 139; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 303; Dağyeli, "Die Aleviten", 77; Engin, "der vorderasiatische 'Kultur-Islam'", 121. Dernek mensupları 1979'dan beri ara vermeden dernek çalışmalarına devam ettiklerini gerekçe göstererek Almanya'nın en eski Alevi derneği olduklarını iddia etmektedirler. Ancak daha önce izah ettiğimiz gibi Yurtseverler Birliği Federasyonu ve federasyona bağlı derneklerin temel gayesi Alevilik olmayıp, sosyal faaliyetlerin yanı sıra TBP'sine destek sağlamaktır. Kilise binasının satın alınmasıyla ilgili ayrıca bkz.; Langer, "Marjinalleştirilen İslam", 492. "Müjde Berlin Anadolu Alevileri Kültür Merkezi Cemevi'ne Kavuştu", *Alevilerin Sesi* 29 (Ekim 1998), 50.

¹²⁰³ Dikmen, "İlk Alevilik Öğretmenleri", 43; Güner Yüreklik, "Berlin'de Alevi haftası", *Cumhuriyet Gazetesi* (31 Mart 1991); Büyükgöl, "Berlin AAKM 25 yaşında".

¹²⁰⁴ Zırh, "Aleviler, Ermeniler, Kürtler", 359.

çıkmıştır.¹²⁰⁵ Massicard'ın sözünü ettiği geriye kalan sekiz Alevi derneğininse¹²⁰⁶ Alevilerce kurulmuş olmalarına rağmen, hemşericilik ve ideolojik saiklerle hareket eden örgütlenmelere örnek gösterilebileceğini söyleyebiliriz.¹²⁰⁷ Tosun'un anlattıklarından öğrendiğimize göre bu şehirdeki Alevilerin bir araya gelişlerinde de Şinasi Koç dedenin önemli bir rolü olmuştur. Zira Hamburg/Altona'da bin kişinin katılımıyla düzenlenen cemden önce Koç Berlin'de düzenlenen cemi yönetmiş ve Tosun'la telefonda görüştüktan sonra Berlin'den Hamburg'a geçerek, oradaki ceme katılmıştır.¹²⁰⁸

Resmi verilere göre 2005 yılı itibariyle Berlin şehrinde 212.723 Müslüman bulunduğu belirtilirken, Müslümanlar arasında Alman vatandaşlığına geçmiş olanlarla birlikte Türklerin sayısının 170.000 civarında olduğu¹²⁰⁹ tahmin edilmiştir. 40.000 ile 50.000 arasında Alevinin yaşadığı söylenen Berlin'de¹²¹⁰ 1997'de büyük bir bölünme yaşanmış ve Hacı Bektaş Veli Kültür Cemiyeti (HBKC) ismiyle yeni bir dernek kurulmuştur. HBKC kuruluşundan kısa süre sonra Alevilere yönelik inanç içerikli yayınlar yapan AL-CANLAR TV'ye alternatif bir televizyon kanalı olan Kırk Budak TV'nin de yayın hayatına başlamasını sağlamıştır. Ancak Kırk Budak TV de AL-CANLAR TV ile aynı kaderi paylaşarak 2001 sonrasında yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır.¹²¹¹ Massicard'ın yapmış olduğu görüşmelere dayandırarak verdiği bilgilere göre Berlin'deki ayrışmanın temelinde, benzerini Hamburg'da gördüğümüz bölünmeyi andıran dini ve siyasi ayrılıklar yatmaktadır. Ayrılarak HBKC'ni kuranlar, geride kalanları politikaya çok fazla yer vermekle suçlamış ve kendilerinin inanca ağırlık verdiklerini söylemişlerdir. Nitekim, Berlin AAKM, *kültür merkezci* anlayış içerisinde ve sol gruplarla ilişkili bir şekilde faaliyetlerini sürdürürken, HBKC *dede merkezci* anlayış

¹²⁰⁵ Riem Spielhaus, "Organisationsstrukturen islamischer Gemeinden", *Islamisches Gemeindeleben in Berlin*, ed. Alexa Färber - Riem Spielhaus (Berlin: Beauftragte des Senats von Berlin für Integration und Migration, 2006), 12-17.

¹²⁰⁶ Massicard, 1990'lı yılların sonunda 10'a ulaştığını söylediği Alevi derneklerinin, kendi aralarında Berlin Eyaleti'ni kapsayacak bir federasyon kurma fikrini tartıştıklarını ancak aralarındaki ideolojik farklılıkların bu fikrin gerçekleşmesine fırsat vermediğini söylemektedir. Bkz.; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 306,307.

¹²⁰⁷ Bu dernekler arasında, Dersim Kültür Cemaati Berlin e.V., Bahadınlılar Dayanışma Derneği Sivasslı Canlar e.V., Tokat ve Çevresi Çağdaş Demokratlar Derneği e. V., Çorum-Der e.V., BSV Al-Dersimspor e.V. gibi dernekler bulunmaktadır. Ayrıca bkz.; Dağyeli, "Die Aleviten", 76,77; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 58-62.

¹²⁰⁸ Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 91.

¹²⁰⁹ Andreas Kapphan, "Zugewanderte aus islamisch geprägten Ländern in Berlin", *Islamisches Gemeindeleben in Berlin*, ed. Alexa Färber - Riem Spielhaus (Berlin: Beauftragte des Senats von Berlin für Integration und Migration, 2006), 118,119.

¹²¹⁰ Dağyeli, "Die Aleviten", 75; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 44.

¹²¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Kosnick, "Mit eigener Stimme?", 120-123.

ile Türkiye Cumhuriyeti devletine yakın bir duruş sergileyerek, geleneksel Alevilik algısıyla hareket etmiştir. HBKC binasında Türk bayrağı ve Atatürk resimlerine rastlanırken, Berlin AAKM’de Kürt-Türk ayrıştırmasına neden olacağı gerekçesiyle bu tür öğeler bulundurulmamaktadır.¹²¹² Kehl-Bodrogi, Berlin Eyalet Eğitim Bakanlığı’nın Nisan 2002’de almış olduğu, okullarda Alevilik dersleri okutulması kararını, Alevilerin ve Berlin’de Aleviler adına yetki almış olan Berlin AAKM’in “Sol” ile ilişkilendirilmesi ve Berlin Eyaleti tarafından Sünni Müslümanları temsilen tanınmış bulunan *Islamrat*’a (Islamischen Föderation Berlin e.V. – İslam Konseyi) alternatif olmasından dolayı, gazetelerde ve kamuoyunda “Okullarda Liberal Kur’an Dersi” şeklinde yankı bulunduğunu söylemektedir.¹²¹³ Bütün bunlar Berlin’e, Almanya Alevi kurumsallaşması açısından özel bir yer kazandırmıştır. Nitekim Berlin Alevileri, Alman kamuoyunda Alevilerin bilinirliğine ve Sünni İslam ile arasındaki farkın net olarak anlaşılmasına, Kehl-Badrogi’nin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, Alevilik dersleri özelinde önemli bir katkı sağlamıştır.

3.2.3.3. Köln Örneği

Tümünün kuruluş sürecini aktaramayacağımız Kültür Merkezci yapılaşmalar son bir örnek olarak Köln Alevi Kültür Merkezi’ni gösterebiliriz. *Köln ve Çevresi Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği*’ni Alevi kurumsallaşması için yetersiz gören ve bağımsız hareket etmek isteyen, aralarında Mahmut Gülçiçek, Ali Rıza Gülçiçek, Gülizar Cengiz, Hasan Cengiz, Necdet Saraç ve Remzi Sofuoğlu gibi çok sayıda ismin bulunduğu bir grup Alevi, Hamburg Alevi Kültür Grubunun 2-9 Ekim 1989 tarihleri arasında düzenlemiş etkinliğin bir benzerini Köln’de düzenlemek için harekete geçmiştir. Ali Rıza Gülçiçek, Köln’deki bu hareketlenmeye gerekçe olarak gazeteci Necdet Saraç’la tanışmış olmalarını göstermekte ve bu tanışıklığın kendisini Alevi hareketi içerisine çektiğini söylemektedir. Hamburg’daki etkinlikten farklı olarak *hafta* yerine *gün* demeyi tercih eden Köln grubu, 23-24-28 Kasım 1991 tarihleri arasında Anadolu Alevi Kültür Günleri ismi altında etkinlikler düzenlemeyi kararlaştırmıştır. Toplamda üç gün süren etkinliklere aralarında Arif Sağ, Ozan Emekçi, Hasret Gültekin, İhsan Güvercin ve Yusuf Güvercin gibi çok sayıda sanatçı katılmıştır. Merkezi Köln’de bulunan Arkadaş Tiyatrosu’nun

¹²¹² Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 304. Kehl-Bodrogi de Massicard’a benzer bulgular paylaşmaktadır. Bkz.; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 54-57.

¹²¹³ Kehl-Bodrogi, “Von Der Geheimen Glaubenslehre zur Öffentlichen Religion”, 464-467; Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 64.

“Yunus Diye Görüldüm” oyunu ile destek verdiği Anadolu Alevi Kültür Günleri kapsamında panel ve konferanslar da düzenlenmiş ve Irene Melikof başta olmak üzere Fuat Bozkurt, İlhan Selçuk ve Nejat Birdoğan gibi isimler, katılımcıları Alevilik hakkında bilgilendirmiştir. Hamburg ve Berlin’de olduğu gibi Köln’de düzenlenen Alevi Kültür Günleri’nden sonra da dernekleşme fikri gündeme gelmiş ve 23 Şubat 1992’de Köln AKM’nin kuruluşu gerçekleşmiştir.¹²¹⁴ Köln AKM kuruluşunun ardından birkaç yıl daha Alevi Kültür Günleri düzenlemeye devam etmiştir.

Dettling, birçok inançlı Alevinin derneklerde gerçekleşen siyasi tartışmalarından rahatsızlık duyduğu ve politik çekişmelere taraf olmak istemediği için Alevi kurumlarından uzaklaşmaya başladıklarını¹²¹⁵ gözlemlemiştir. Tosun’un anlatımları da yaşanan bu tartışmaları desteklemektedir. Nitekim Hamburg AKM’nin kuruluş sürecindeki tüzük çalışmaları sırasında Hasan Kılavuz, tüzüğün Kürtçe de hazırlanması gerektiğini önermiş ve onun bu önerisi Kürdistanlı Aleviler Birliği başkanlığı da yapacak olan Ali Haydar Cilasun tarafından da destek görmüştür. Önerisi kabul görmeyen Kılavuz kuruluş toplantısını terk etmiştir. Ancak daha sonra derneğe üye olmuş ve 1996’dan sonraki üç dönem boyunca başkanlık yapmıştır.¹²¹⁶ Derneklerde yaşanan gerek milliyetçi gerek siyaset merkezli ayrılıkçı hareketler, önceliği inanç olan Alevileri rahatsız etmektedir.

¹²¹⁴ Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 55,56,60. Zeynel Gül ayrıntı vermeden Alevi Kültür Haftası düzenleme geleneğinin Hamburg’da başladıktan sonra Berlin, Köln ve Rheda-Wiedenbrück şehirlerinde de devam ettiğini aktarmakta ve bu etkinliklere 20.000 civarında kişinin katıldığını söylemektedir. Bkz.; Gül, *Dernekten Partiye*, 94,95.

¹²¹⁵ Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 34.

¹²¹⁶ Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 113-117; M. Deniz Özbaş (ed.), *Onların Öyküsü*, 45,46. Hasan Kılavuz’un Kemal Burkay öncülüğünde Aralık 1974’te kurulan Kürdistan Sosyalist Partisi ile irtibatlı bir şekilde 1979 yılında Almanya’da faaliyete geçen ve kısa adı KOMKAR olan Almanya Kürdistanlı İşçi Dernekleri Federasyonu’nu üyesi olduğu söylenmektedir. KOMKAR için bkz.; Franz, *Oppositionsgruppen aus der Türkei*, 22.

4. BÖLÜM

4. ALEVİLİK MERKEZLİ ÖRGÜTLENMELER

Almanya’da ortaya çıkmış birbirinden farklı çok sayıda çatı organizasyonu bulunmaktadır. Bu organizasyonlar içerisinde en geniş kitleye hitap eden kurum AABF’dir. Etnik kökenli bir Alevi Hareketi olarak ön plana çıkan Demokratik Alevi Federasyonu (FEDA) da önemli bir etki alanına sahiptir. Şubat 2021’de yedi Alevi derneğin bir araya gelerek kurmuş oldukları Alevi İnanç Toplumu – Almanya (AİTA)¹²¹⁷ da ileriye dönük adından söz ettireceğe benzemektedir. Ancak Gümüş’ün de dikkat çektiği gibi tüm Alevi çatı organizasyonları, üyeleri üzerinde etkin olabilmek için kendi Alevilik yorumlarını üyelerine de aktarmaya çalışmaktadır.¹²¹⁸ 2004 yılında dönemin AABF Genel başkanı Turgut Öker’in 1997’de AABF’ye bağlı olarak kurulmuş olan ve geleneksel Alevilik algısını ön planda tutan Avrupa Alevi Akademisi (AA) çatısı altında bir araya gelen dedelere yönelik almış olduğu tavır ve sonrasında AABF’ye bağlı derneklerde (AA) ile irtibatlı dedelerin cem yürütmelerinin engellenmesi¹²¹⁹ bu bağlamda değerlendirilmelidir. Biz bu başlık altında Almanya’da kurulmuş olan Alevilik merkezli çatı örgütlenmelerini tanıtmaya çalışacağız.

4.1. Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu- AABF

Dernekleşmeler neticesinde Alevilerin bir araya gelmeye başlamaları, inanç ritüellerine yönelik bölgesel farklılıkların görünür olmasına vesile olmuştur. Bu durumu gün yüzüne çıkartansa, kurulan derneklerde düzenlenen etkinliklerdir. Bu etkinliklerde farklı yörelerden bir araya gelen konuşmacı ve dinleyiciler arasında ritüel farklılığına dair tartışmalar yaşanmıştır. Her bölge, kendi yöresinde yaşanan Aleviliği hakiki Alevilik olarak algılayıp takdim edince, Aleviliğin “Yol bir sürekin binbir” ilkesi zarar görmüş ve sürekin farklılıkları büyük bir sorun olarak algılanmıştır. Aleviler zorunlu olarak “*farklı Alevi “süreklere”yle ortak normları yakalama çabası*”¹²²⁰ içine girmişleridir. Nitekim

¹²¹⁷ Bund Alevitischer Gemeinden - BAG

¹²¹⁸ Gümüş, “Değişen Alevilik”, 522,523.

¹²¹⁹ “Avrupa Alevilik Araştırmaları Merkezi”, *Alevilerin Sesi* 75 (Mayıs 2004), 17.

¹²²⁰ Engin, “Diaspora’da Aleviler ve Aleviliğin Geleceği”, 84.

dernekçilik tecrübelerini aktarmak için gittikleri şehirlerde yöresel farklılıklar¹²²¹ nedeniyle yaşanan tartışmalara şahit olan Derviş Tur ve arkadaşları, bu farklılıkları potasında eritecek bir üst kurumun kurulması gerektiği üzerinde fikir birliğine varmışlardır. Derviş Tur'un aktardığına göre 18.02.1989 tarihinde Kassel'de düzenlenen Hızır-İlyas etkinliği sırasında yöresel farklılıklardan dolayı birtakım tartışmalar yaşanmış ve o gün orada bulunan Dortmund Derneği temsilcileriyle federasyonlaşmanın bu tür sorunları ortadan kaldıracağı kararı verilmiştir. Tur, karşılıklı görüşmeler sonucunda ortaya çıkan Federasyon kurma düşüncesinin temelinde, o güne kadar kurulmuş olan bütün dernekleri tek çatı altında toplamak, ortak karar almak ve alınmış olan kararları tüm derneklerle birlikte uygulayabilmek fikrinin yattığını söylemektedir.¹²²²

Mehmet Caba'ya göre ise 10 Haziran 1989'da Bergkamen derneğinde bir araya gelen Dortmund, Hamburg, Duisburg, Gustavsburg, Köln, Ahlen ve Kamen/Bergkamen derneklerinin ortak fikri doğrultusunda federasyonlaşmaya karar verilmiştir. Caba, bu toplantıya Ahlen Derneği adına katılan Muhsin Cevahir ile Gustavsburg derneğini temsilen katılan Ahmet Aydemir ve Derviş Tur arasında tartışma yaşandığını Cevahir'in laiklik ilkesinin tüzükte mutlaka bulunmasını istediğini söylemektedir. Tartışmaların uzaması üzerine Cevahir ve ekibinin toplantıyı terk ettiğini ve Ahlen Derneği temsilcilerinin, Dortmund'da gerçekleşen ikinci toplantıya katılmadığını belirtmektedir. İlk toplantının ardından 03.12.1989'da¹²²³ Dortmund Hacı Bektaş Veli Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nde tekrar bir araya gelen dernek temsilcileri, federasyon kurma kararını kesinleştirerek, Ahmet Aydemir, Derviş Tur, Musa Bakır, İsmail Elçioğlu, Sabit Yıldız, Hasan Çiftçi, Mehmet Caba, Doğan Kamışlı, Hüseyin Menekşe, Hüseyin Tur, Niyazi Bozdoğan, Mehmet Aslan, Hünkar Bingöl, Ziya Atik, Rıza Şirin, ve Ali Rıza Sevimli'den oluşan Kurucu Komite'yi seçmiştir. Kurucu Komite başkanlığına ise Ahmet

¹²²¹ Aleviler arasındaki bu yöresel farklılıklar İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı'nın da ilgi alanlarından birisi olmuş ve bu konuda çok sayıda doktora tez çalışması yapılmıştır. Sivas Aleviliği için bkz.; Metin Bozkuş, *Sivas Aleviliği* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006); Kutlu Özen, *Anadolu Aleviliğinde Sivas Örneği* (Sivas: Vilayet Kitabevi, 2017). Tokat yöresi için bkz.; Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010). Amasya yöresi için bkz.; Yıldız, *Anadolu Aleviliği*. Adıyaman yöresi için bkz.; Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkı: "Adıyaman Alevileri"* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2014). Elazığ örneği için bkz.; Y. Mustafa Keskin, *Kentleşme Sürecinde Alevilik Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler-Elazığ Örneği* (İstanbul: Kişisel Yayın, 2009).

¹²²²Tur, *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanması*, 24-25.

¹²²³ Caba Dortmund'daki toplantı tarihini 25.11.1989 olarak vermektedir. Caba, toplantıya katılan derneklerin; Stadtallendorf AKM, Kamn-Bergkamen AKM, Dortmund HBV, Duisburg HBV, Köln HBV, Heilbron HBV, Gustavsburg HBV, Bremen AKM olduğunu ve toplantının divan heyetinin Sabit Yıldız, Ali Rıza Sevimli ve Doğan Kamışlı'dan oluştuğunu söylemektedir. Bkz.; Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 11.

Aydemir seçilmiştir. Kurucu komite adına Ahmet Aydemir, toplantıya katılan dernekleri 19.05.1990 tarihinde Berliner Str. 7, Astheim Trebur şehrinin Bürgerhaus'unda (Halkevi) yapılacak tüzük hazırlık toplantısına davet etmiştir. 19.05.1990'da gerçekleşen toplantıda tüzüğün yanı sıra Federasyon yönetim kurulu da seçilmiştir. Henüz bir adrese sahip olmayan federasyonun kuruluş bildirgesinde Federasyon sekreteri İsmail Yağlı'nın ikametgâh adresi kullanılmıştır. Kurucular kurulunda Derviş Tur, Ahmet Aydemir, İsmail Elçioğlu, Sabit Yıldız, Uğur Aydoğdu, Mehmet Caba, Ziya Atik, Ali Rıza Sevimli, Efendi Yıldırım, İsmail Yağlı ve Hüseyin Tur yer almıştır. Kurucu Başkan olarak Ahmet Aydemir seçilmiş, başkan yardımcılıklarını ise Uğur Aydoğdu ve Musa Bakır üstlenmiştir. Sekreter İsmail Yağlı olurken, saymanlık görevi de Derviş Tur'a verilmiştir. Federasyonun kuruluşunda aktif olan dernekler ise şu şekildedir;

- 1) Türkische Kulturverein e.V. Dortmund (Türk Kültür Derneği e.V. Dortmund)
- 2) Bektaschi Kultur Zentrum e.V. Frankfurt (Bektaş Kültür Merkezi e.V. Frankfurt)
- 3) Hacı Bektasch Veli Kultur Verein Duisburg (Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği Duisburg)
- 4) Mainz Bektaş-Gemeinde e.V. (Mainz Bektaş-Cemaati e.V.)¹²²⁴
- 5) Verein zur Förderung der Hacı Bektaş Veli Kultur in Köln und Umgebung e.V. (Köln ve Çevresi Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği)¹²²⁵
- 6) Stadtallendorf Hacı Bektasch Kultur Verein e.V. (Stadtallendorf Hacı Bektaş Kültür Derneği e.V)
- 7) Heilbronn Bektaschi Gemeinde e.V. (Heilbronn Bektaş Toplumu e.V).

Toplantıda henüz herhangi bir derneğe üye olmayan İsmail Elçioğlu ile gazeteci Recai Aksu da hazır bulunmuştur. Ayrıca aynı toplantıda kurulacak olan federasyonun ismi Alevi Cemaatleri Federasyonu (ACF) olarak tespit edilmiştir.¹²²⁶ Gül'ün aktardığına

¹²²⁴ Aydoğdu ve Aydemir ile Tur bu derneğin adını Hacı Bektaş Veli Kültür Derneği olarak vermektedir ancak elimize geçen tüzük bilgilerine göre Dernekler Masası'ndaki kaydı Mainz Bektaş-Cemaati e.V. şeklinde yapılmıştır. Bkz.; *Satzung*, 1. Bu dernek daha sonra Wiesbaden'e taşınmış ve Mainz şehrinde 18.05.2007 Alevitisches Kultur Zentrum Mainz e.V. (Alevi Kültür Merkezi Mainz) derneği kurulmuştur ve dernek halen faal durumdadır.

¹²²⁵ Derviş Tur ve Ahmet Aydemir ile Uğur Aydoğdu'nun eserlerinde bu derneğin ismi Köln Hacı Bektaş Kültür Evi e.V. olarak verilmiştir.

¹²²⁶ Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 7-9; Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 10-15; Engin, "der vorderasiatische 'Kultur-Islam'", 120.

göre federasyonun isminde cemaat kavramının bulunması, dini çağrışım yapmasından dolayı, sonraki toplantılarda eleştiri konusu olmuştur.¹²²⁷ Ancak bu eleştiri, federasyon fikrini ilk ortaya atanların *dede merkezci* dernekler olduğu göz önünde bulundurulduğunda daha net anlaşılacaktır.

Federasyon için oluşturulan geçici yönetim kuruluna ise şu isimler girmiştir; Ahmet Aydemir (Mainz), Doğan Kamışlı (Dortmund), Dursun Karadağ (Heilbronn), Hasan Caner (Avusturya), Hüseyin Menekşe (Dortmund), Hüseyin Tur (Köln), İsmail Ebem (Frankfurt), İsmail Tanyeli (Avusturya), İsmail Yağlı (Mainz), Kemal Demir (Duisburg), Mehmet Ali Turhan (Duisburg), Mustafa Atar (Stadtallendorf), Rıza Şirin (Stadtallendorf), Sabit Yıldız (Heilbronn), Şenol Kaya (Köln), Uğur Aydoğdu (Frankfurt), Derviş Tur (Rüsselsheim), Musa Bakır(Mainz), Efendi Yıldırım(Bischofsheim). Denetleme Kurulunda Gazi Gazi, Hamza Kurnaz, Hüseyin Kılıç, Önder Özkuşçu, Rıfat Bektaş, Rıza Korkut ve Süleyman Ağlar görev almıştır. Onur kurulu ise şu isimlerden oluşmuştur; Abidin Yüksel, Ali Erdem, Cihan Çelik, M. Gündüz Kanat, Musa Horoz, Naci Toksoy ve Recai Aksu. Tüzüğün Mainz Amtgericht tarafından 17.01.1991 tarihinde onaylanmasıyla birlikte Federasyon resmîyet kazanmıştır. Tüzüğün Almancaya tercümesinde Ahmet Aydemir'le birlikte emekli öğretmen Marianne Neugebauer de görev almıştır. Onaylanarak resmîyet kazanan tüzükteki üye dernek sayısı ise dokuzdur. Bu dernekler;

- 1) Dortmund Türk Kültür Derneği
- 2) Köln ve Çevresi Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği
- 3) Duisburg Bektaşî Kültür Derneği
- 4) Heilbron Bektaşî Kültür Derneği
- 5) Mainz Bektaşî-Cemaati
- 6) Stadtallendorf Bektaşî Kültür Evi
- 7) Frankfurt Bektaşî Kültür Merkezi
- 8) Kassel Bektaşî Merkezi

¹²²⁷ Gül, *Dernekten Partiye*, 89.

9) Filderstadt Bektaşî Kültür Derneği¹²²⁸ olarak dernekler masasına bildirilmiştir.

Avusturya'nın St. Pölten şehrinde kurulmuş olan Herzogenburg Bektaşî Toplumu kuruluş sürecinde hazır bulunmasına rağmen Almanya dışında olduğu için kurucu dernekler arasında yer alamamıştır.

Tüzüğün Mainz Amtgericht tarafından onaylanmasıyla birlikte 04.11.1990 tarihinde Federasyonun ilk resmi genel kurulu gerçekleşmiş ve yapılan genel kurul sonucu Derviş Tur genel başkan seçilirken, İlhan Aksoy ve Sabit Yıldız ikinci başkanlığa seçilmiştir. Ahmet Aydemir'in sekreter olarak seçildiği genel kurulda görev alan diğer yönetim kurulu üyeleri ise A. Rıza Ağırşöl, Dursun Karadağ, Efendi Yıldırım, Hasan Bozkul, Hüseyin Tur, İbrahim Yılmaz, İsmail Ebem, Kazım Batman, Musa Bakır ve Musa Horoz olmuştur.¹²²⁹ Alevi Cemaati Federasyonu'nun "Die Vereinigung der Aleviten-Gemeinde e.V" ismiyle Mainz Dernekler Masasınca resmîyet kazandığına dair onay belgesi 17.01.1991 tarihinde federasyon yetkililerinin eline ulaşmış ve bu tarih Federasyonun resmi kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir.¹²³⁰ Federasyonun ilk genel başkanı Derviş Tur, 03.05.1991 tarihli AABF Genel Kurul konuşmasında, sadece Almanya'da örgütlenmiş 54 Alevi derneği olduğunu söylerken, bu derneklerden 34 tanesinin Federasyona üye olduğunu açıklamıştır.¹²³¹

Alevi Cemaatleri Federasyonu 30 Mayıs 1992'de gerçekleştirmiş olduğu kongrede isim değişikliğine giderek Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF) adını almıştır.¹²³² Gül, İsmail Elçioğlu'nun genel başkan seçildiği 1992'deki genel kurulda *Gerçek İlim* dergisi etrafında bir araya gelmiş olan 11 Alevi derneğinin federasyona üye olmak istediğini ancak yaşanan yoğun tartışmaların ardından onların üyelik başvurusunun genel kurul tarafından kabul edilmediğini söylemektedir.¹²³³ Biz bu reddedişin arkasında,

¹²²⁸ Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 8,9,108; Tur, *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanması*, 38-42; Kaplan, dernek ismi vermemekte ancak 7 derneğin bir araya gelerek federasyonu kurduğunu söylemektedir. Bkz.; Kaplan, *Alevice*, 217.

¹²²⁹ Tur, *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanması*, 47-53; Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 10.

¹²³⁰ Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 35; Tur, *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanması*, 101. Dernekler Masınca gönderilen yazıda 17.01.1991 yazmasına rağmen Havva Engin bu tarihi 19.01.1991 olarak vermektedir. Bkz.; Engin, "der vorderasiatische 'Kultur-Islam'", 120.

¹²³¹ Tur, *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanması*, 45.

¹²³² Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 35; Kaplan, *Alevice*, 217; Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği*, 162.

¹²³³ Gül, "Almanya'da Alevi Örgütlenmesi", 378; Gül, *Dernekten Partiye*, 104-106; Ayrıca bkz.; Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 254,255.

o dönemlerde Aleviler arasında yoğun tartışmalara neden olan Muharrem ayının miladi takvime göre düzenlenmesi ve Hz. İbrahim'in çocuklarından İsmail'in mi yoksa İshak'ın mı kurban olarak seçildiği ihtilafının yattığını düşünmekteyiz. 1992'deki genel kurulda İsviçre Basel AKM ile Avusturya'dan St. Pölten ve Viyana dernekleri Almanya dışında kurulmuş Alevi organizasyonları olarak AABF'ye üye kabul edilmiştir. Kongrenin ardından da federasyona ilgi artarak devam etmiş ve Almanya'dan Giesen, Kassel, Bielefeld, Hamburg/Hak-Bir, Bochum, Essen/Gladbeck ve Hamm derneklerinin yanı sıra Fransa'dan Paris ve Strasburg dernekleri de AABF'ye üye olmuşlardır.¹²³⁴ Yönetim kurulu içerisinde anlaşmazlık yaşanınca 08.05.1993'te Genel başkan Elçioğlu istifa etmiş ve yönetim kurulu kendi arasında Derviş Tur'u ikinci kez genel başkan olarak belirlemiştir.¹²³⁵ Derviş Tur, 2 Temmuz 1993 olaylarının yaşandığı zorlu sürecin ardından 30/31 Ekim 1993'te gerçekleşecek olan büyük kongreye kadar genel başkanlık görevini sürdürmüştür.

Ali Rıza Gülçiçek'in verdiği bilgiye göre, 22/23/24 Ocak 1993 tarihlerinde Köln Alevi Kültür Merkezi'nin düzenlemiş olduğu geniş kapsamlı bir seminerde Köln AKM, Hamburg AKM, Berlin AKM, Mannheim AKM, Hannover AKM, Lübeck AKM yöneticileri ile federasyon temsilcilerinden Derviş Tur, Ahmet Aydemir, İsmail Elçioğlu ve Sabit Yıldız bir araya gelerek AABF bünyesinde birleşme fikrini tartışmışlardır.¹²³⁶ Ancak bu görüşmelerden net bir karar çıkmamış olacak ki, Hamburg Alevi Kültür Haftası neticesinde Alevi Kültür Merkezi ismiyle kurumsallaşmaya başlayan dokuz Alevi derneği¹²³⁷ temsilcisi, kısa aralıklarla 9 Mayıs 1992'de Köln'de, 22 Mayıs 1992'de Hamburg'da ve 12.06.1993 tarihinde Köln'de tekrar bir araya gelerek, federasyona üye olma fikrini müzakere etmişlerdir. Alevilerin güncel sorunlarının da tartışılıp çözüm önerileri üzerinde durulan toplantı neticesinde Alevi Birlikleri Federasyonu bünyesinde birleşme kararı alınmıştır. *Birliğe Yönelik Ortak Karar Metni* başlığı altında almış oldukları kararı, federasyon yönetim kuruluna sunmak için Ali Rıza Gülçiçek, Gülizar Cengiz, Necdet Saraç ve Turgut Öker'den oluşan heyet, ABF yetkilileriyle konuşmak

¹²³⁴ Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 18,19.

¹²³⁵ Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 19.

¹²³⁶ Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 71.

¹²³⁷ Berlin Anadolu Alevileri Kültür Merkezi, Hamburg Alevi Kültür Merkezi, Hannover Alevi Kültür Merkezi, Koblenz Alevi-Bektaşlı Kültür Derneği, Köln ve Çevresi Alevi Kültür Merkezi, Lübeck Alevi Kültür Merkezi, Mannheim Demokrat Aleviler derneği, Neu-Münster Alevi Kültür Derneği, Rheda-Wiedenrück H.B.V. Kültür derneği.Bkz.; Gül, *Dernekten Partiye*, 108; Tur, *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanması*, 243.

üzere Mainz şehrine gelmiştir. Federasyon yetkilileriyle yapmış oldukları görüşmede Federasyon yönetiminde aktif olarak görev almak istediklerini dönemin Federasyon başkanı Derviş Tur'a iletmışlerdir.¹²³⁸ Federasyon temsilcilerinin de hazır bulunduğu Gustavsburg'da gerçekleşen toplantıda, Ekim 1993 tarihlerinde Frankfurt'ta seçimli Genel Kurul toplanacağı Köln şehrinden gelen heyete bildirilmiş ve başvurularının görüşüleceğini belirtilmiştir.¹²³⁹

2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas'ta gerçekleşen talihsiz olayların ardından sadece Almanya'da değil genel olarak Alevilerin yaşadığı tüm Avrupa ülkelerinde geniş çerçeveli bir Alevi uyanışı başlamıştır. Bu uyanış hem dernek sayılarının artmasına hem de kurulan derneklerin AABF'ye üye olmalarına yansımıştır.¹²⁴⁰ Sivas Olaylarının ardından kısa süre içerisinde Köln Eberplatz'ta organize edilen 10 Temmuz 1993'teki "Sivas Katliamını Protesto Yürüyüşü"ne ve yürüyüşün ardından gerçekleşen mitinge Almanya'nın yanı sıra, Avrupa'nın değişik ülkelerinden gelen 60.000¹²⁴¹ civarında Alevinin katıldığı ileri sürülmektedir. Miting için özel olarak hazırlanan Haber Bülteni'nde, dört ayrı bölge koordinatörlüğü kurulduğu bildirilirken, Ali Rıza Gülçiçek'in NRW Eyaletini, Turgut Öker'in Kuzey Almanya Eyaletlerini (Hamburg, Bremen, Niedersachsen, Schleswig-Holstein), Derviş Tur'un Hessen ve Rheinland-Pfalz Eyaletlerini (Orta Almanya), Dursun Karadağ'ın Bayern ve Baden-Württemberg Eyaletlerini organize edeceği belirtilmiştir.¹²⁴² Federasyon yöneticilerinin gayretleri ve koordinatörlerin üzerine düşen görevi başarılı bir şekilde gerçekleştirmesi sonucu onbinlerce insanın katıldığı "Sivas Katliamını Protesto Yürüyüşü"nü taşkınlık yaşanmadan sonuçlanmasını sağlamıştır.

17-18 Eylül 1993 tarihinde Köln Hacı Bektaş veli derneği ile Köln AKM birlikte bir panel düzenlemişlerdir. Düzenlenen Panele konuşmacı olarak Lütfi Kaleli, Battal pehlivan, Ahmet Aydemir, Derviş Tur ve Turgut Öker katılmıştır. Panel sonrası Ali Rıza

¹²³⁸ Tur, *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanması*, 241-242-243; Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 72; Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 255-257. Gül, 12 Haziran 1993'teki toplantının Bonn'da yapıldığını ve üç gün sürdüğünü söylemektedir. Ancak yayımlanan "Birliğe Yönelik Ortak Karar Metni" bildirisinde Köln'de bir araya geldiği yazmaktadır. Bkz.; Gül, *Dernekten Partiye*, 106-108.

¹²³⁹ Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 19.

¹²⁴⁰ Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği*, 162; Şen - Aydın, *İslam in Deutschland*, 64; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 35,36; Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 20.

¹²⁴¹ Gülçiçek'in paylaştığı belgelere göre Hürriyet Gazetesi Köln Mitingi'ne 30.000 kişinin katıldığını söylerken, AABF'nin 12.07.1992 tarihli haber bülteninde bu rakam 65.000'dir. Bkz.; Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 78,79.

¹²⁴² Tur, *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanması*, 246,247; Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 76; Kaplan, *Alevice*, 218; Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 25.

Gülçiçek'in iş yerinde bir araya gelen Derviş Tur, Ahmet Aydemir, Ali Rıza Gülçiçek, Necdet Saraç, Turgut Öker, Mehmet Gülçiçek gibi isimler, yaklaşık bir ay sonra gerçekleşecek olan federasyon genel kurulunda seçilecek yönetimle ilgili görüş alışverişi gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Gülçiçek'in ifade ettiğine göre Ali Rıza Gülçiçek, Necdet Saraç, Turgut Öker ve Gülizar Cengiz isimleri ön plana çıkmıştır.¹²⁴³ Federasyonun genel kurulu 30/31 Ekim 1993 tarihlerinde Frankfurt Üniversitesinde yapılmıştır. Üniversiteye ait 800 kişilik amfide gerçekleşen Genel Kurula 40 dernek ve 324 delege katılmıştır. Diğer taraftan genel kurula İzzettin Doğan, Velayettin Ulusoy, Süleyman Cem (Cem Dergisi), Murtaza Demir (PSAD Genel Başkanı), Selahattin Özel (Hacı Bektaş Veli Dernekleri Genel Başkanı), Ali Eğer (Hacıbektaş Belediye Başkanı) kamuoyunda Alevi kimlikleriyle ön plana çıkmış isimler de katılmıştır. Bu genel kurulun en dikkat çekici yanı ise salonda Hz. Ali resimlerinin yanı sıra Türk Bayrağı ve Atatürk posterlerinin de asılmış olmasıdır. Çok yoğun bir katılımın olduğu genel kurulda başta Divan başkanlığı olmak üzere birtakım tartışmalar yaşanmış ve o güne kadar görülmemiş bir şekilde yönetim kuruluna girmek için 48 kişi ismini yazdırmıştır. Yapılan seçimlerin ardından Ali Rıza Gülçiçek genel başkan olurken, Necdet Saraç ve Mehmet Ali Ölmez 2. Başkan olarak seçilmiştir. Genel sekreterlik görevini Turgut Öker, Muhasiplik görevini ise Gülizar Cengiz üstlenmiştir. Sabit Yıldız, Mehmet Caba, Dursun Karadağ, Saime Düzgün, Uğur Aydoğdu, Zeynel Gül, Abbas Akbaba, Kemal Canik, Kazım Kaya ve Hasan Aydoğan ise yönetim kurulu üyesi olmuştur. Genel Kurul sonucu seçilen yönetim kurulu üyelerinin çoğunluğu bizim *Kültür Merkezci* olarak adlandırdığımız dernek temsilcilerinden oluşmuştur. O güne kadar Gustavsborg'da bulunan genel merkezin ise hem genel başkan seçilen Ali Rıza Gülçiçek'e yakın olması hem de daha merkezi bir yer olması nedeniyle Köln şehrine taşınmasına karar verilmiştir.¹²⁴⁴

Avrupa'nın diğer ülkelerinde kurulan derneklerinde federasyona üye olmalarını sağlamak için 31.10.1994 tarihinde tekrar isim değişikliğine gidilmiş ve Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu olmuştur.¹²⁴⁵ Bu isim değiştirme kararıyla birlikte Hollanda, Fransa, İngiltere, İsviçre ve Avusturya'da bulunan Alevi dernekleri, Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu'na üye olmaya hak kazanmışlardır. Artan üye sayısı ile birlikte

¹²⁴³ Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 83.

¹²⁴⁴ Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 23,24; Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 22-24; Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 83,84; Şahhüseyinoğlu, *Alevi Örgütleri*, 257,258.

¹²⁴⁵ Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 36; Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 23,24; Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 24; Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 120,121.

ortaya çıkan koordinasyon bozukluğunu gidermek için, 29/30 Kasım 1997’de yapılan tüzük kurultayında, Alevi Derneklerinin bulunduğu her ülkede federasyonların oluşmasına karar verilmiş ve bu federasyonlar “Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu” (AABK) adı altında birleştirilmiştir. Ancak bu konfederasyon yapılanması 18 Haziran 2002’de tamamlanabilmiştir.¹²⁴⁶ Her ülkenin kendi federasyonunu kurmasıyla birlikte 28 Kasım 1998’de Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu yeniden Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu ismini almıştır. O tarihten itibaren de bu isimle faaliyetlerini sürdürmektedir.¹²⁴⁷

Mehmet Ertan’ında dile getirdiği gibi, AABF 1990’lı yıllarda ağırlıklı olarak Almanya’da elde edeceği kazanımların peşine düşmek yerine, Türkiye’deki birtakım hakların mücadelesini vermiştir.¹²⁴⁸ Bu tespit haklı olmakla beraber o yıllarda henüz tazeliğini koruyan Sivas ve Gazi Mahallesi gibi olaylardan ve yöneticilerin Almanya’ya gelen ilk kuşak Alevilerden oluştuğu gerçeğinden bağımsız düşünülmemelidir. 1990-2000 arası AABF yönetim kurulu üyeliği de yapmış olan Zeynel Gül, o yıllardaki AABF’nin, Aleviliği ve Alevi kültürünü geliştirecek bir örgütlenme modelinden ziyade siyasi bir yapıda olduğunu söylemektedir.¹²⁴⁹ Bu bağlamda Almanya’da kurulmuş olan Sünni örgütlenmeler gibi köken ülkeleri olan Türkiye siyasetinde aktif rol almak da istenmiştir. 1993’te genel başkanlığa seçilen Ali Razi Gülçiçek’in 1997’de ve halefi Ali Kılıç’ın 1999’da Federasyon genel başkanlığını bırakarak, Türkiye’ye dönüp, siyasete girmeleri bu tarz girişimler olarak değerlendirilebilir. Ancak AABF yöneticilerinin tamamıyla Almanya’yı boş verdiklerini de söyleyemeyiz. Nitekim AABF, SPD’nin yönlendirmesiyle 1995’te Almanya’daki anayasal haklardan istifade etmek üzere kamusal tüzel kişilik için ilk başvurusunu yapmıştır.¹²⁵⁰ Konuyla ilgili bilgi veren Caba, bu başvurunun 1995 yılında Avrupa Millî Görüş Teşkilatının, Federal Almanya genelinde Müslüman öğrencilere yönelik din dersi yetkisini üstlenme talebinde bulunması üzerine gerçekleştiğini söylemektedir. O tarihlerde AABF de Aleviler adına benzer talepte bulunarak, AMGT’nin tüm Müslümanları kapsayan başvurusuna itiraz etmiştir.

¹²⁴⁶ “AABK kuruldu”.

¹²⁴⁷ Keleş, *Almanya’da İslam ve Müslümanlar*, 159; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 37. Ayrıca bkz.; Wunn, *Muslimische Gruppierungen*, 104,105.

¹²⁴⁸ Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 90.

¹²⁴⁹ Gül, “Almanya’da Alevi Örgütlenmesi”, 381,382.

¹²⁵⁰ Şen - Aydın, *İslam in Deutschland*, 65.

AABF'nin itirazı, AMGT başvurusunun Berlin dışındaki eyaletlerde olumsuz sonuçlanmasına neden olmuştur.¹²⁵¹

Alevi Birlikleri Federasyonu 1997 yılında almış olduğu bir kararla aynı şehirde birden fazla Alevi derneği varsa bu derneklerden sadece birinin federasyona muhatap olacağını bildirmiştir.¹²⁵² Bu kararı, AABF'ye üye olan derneklerin aidatlarını düzenli olarak ödememeleri ve merkezi bina alımına finansal destekte bulunmamaları üzerine 15 Mart 1998 tarihli 31 derneğin ihraç kararı izlemiştir. Bu gelişmelerle birlikte 93'e kadar çıkmış olan federasyona bağlı dernek sayısı, alınan kararlar sonrası bazı derneklerin de istifa etmesi üzerine, 57 derneğe kadar düşmüştür.¹²⁵³ Spuler-Stegemann'ın 2002 yılı itibarıyla kendisine bağlı 95 dernek ve bu derneklere üye 12.000 civarında Alevinin olduğunu¹²⁵⁴ söylediği AABF, 21 Eylül 2002'de gerçekleştirmiş olduğu tüzük ve isim değişikliği ile kendisini Alman Anayasasına uygun din hizmetleri veren bir kurum olarak tanımlamıştır. Bu tüzük değişikliği sayesinde, AABF ilk olarak NRW Eyaletinde inanç toplumu statüsü (Glaubensgemeinschaft) kazanmıştır.¹²⁵⁵

Ekim 1993'te gerçekleşen kongre ile AABF genel başkanlığına seçilen Ali Rıza Gülçiçek, bu görevini 27.01.1997'de yapılan seçimli olağan genel kurula kadar devam ettirmiştir. O tarihte tekrar aday olmayan Gülçiçek, Ali Kılıç başkanlığında seçilen yeni yönetim kuruluna görevi teslim ettikten sonra siyasi faaliyetlerde bulunmak üzere Türkiye'ye dönmüş ve CHP Parti Meclisi'ne seçilmiştir.¹²⁵⁶ Gülçiçek'ten genel başkanlığı devralan Ali Kılıç, 30.01.1999 tarihine kadar bu görevi sürdürdükten sonra Ali Haydar Veziroğlu başkanlığındaki Barış Partisi'nde siyaset yapmak üzere genel başkanlıktan istifa ederek Türkiye'ye dönmüştür. Aynı tarihte toplanan AABF yönetim kurulu Ali Kılıç'tan boşalan genel başkanlık koltuğuna uzun yıllar bu görevi yapacak olan Turgut Öker'i seçmiştir.¹²⁵⁷ AABF Genel başkanı olarak yaklaşık 13 yıl görev

¹²⁵¹ Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 37,38.

¹²⁵² Gencer, *Almanya'da Türkler ve İslam*, 149.

¹²⁵³ Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 28,29.

¹²⁵⁴ Spuler-Stegeman, *Muslimen in Deutschland*, 39.

¹²⁵⁵ AABF yeni tüzüğünü inanç toplumu olacak şekilde düzenlemiş, isminin Türkçesine dokunmazken, Almancasını "Alevitische Gemeinde Deutschland e.V." olarak değiştirmiştir. Bkz.; Sökefeld, "Alevis in Germany", 150; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 37.

¹²⁵⁶ Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 166,167.

¹²⁵⁷ "Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu Genel Başkanı Turgut Öker: Kurumsallaşmayı Gerçekleştireceğiz", *Alevilerin Sesi* 31 (Şubat 1999), 5; Ali Kılıç, hali hazırda İstanbul/Maltepe Belediye Başkanıdır. Mehmet Caba'nın aktardığına göre Ali Kılıç'ın federasyon başkanlığından istifa ederek 18. Nisan 1999 seçimlerinde Barış Partisi'nden siyasete girmesinin arkasında Turgut Öker ve Necdet Saraç gibi isimler bulunmaktadır. Caba bu görüşünü tarih vermeden, seçimlerin ardında Münih'te Ali Kılıç'ın

yapacak olan Öker de seleflerinin yolunu seçmiş ve 12 Haziran 2011’de yapılan TBMM seçimlerinde İstanbul birinci bölgeden bağımsız milletvekili adayı olarak Türkiye’de siyaset yapmayı tercih etmiştir. 10/11 Mart 2012 tarihinde yapılan 12’nci Olağan Genel kurulda AABF başkanlığını Hüseyin Mat’ta teslim eden Öker,¹²⁵⁸ AABK başkanlığını ise Haziran 2015 seçimlerinde HDP’den İstanbul Milletvekili adaylığının açıklandığı Mart 2015’e kadar sürdürmüştür.¹²⁵⁹

Aksünger’in de dikkat çektiği gibi 2000’li yıllara girerken, Turgut Öker’in AABF genel başkanı olmasıyla birlikte, AABF’nin Türkiye ağırlıklı olan faaliyet alanı Almanya’ya kaydırılmış ve yaşanılan ülkede haklar elde edilmesine yönelik çalışmalara başlanılmıştır.¹²⁶⁰ Faaliyet alanının yaşanılan ülkeye kaydırılmasında Almanya’da doğup büyüyen ikinci neslin önemli katkısının olduğu söylenmektedir.¹²⁶¹ Başta Alevilik dersleri olmak üzere birçok eyaletle imzalanan Hak Eşitliği anlaşmaları bu yönde bir eksen kaymasının bir ürünüdür. Benzer bir durum AABF yöneticilerinin siyasi tercihinde de yansımıştır. 2000 öncesi daha çok CHP ile olan ittifak 2013’ten sonra belirgin bir şekilde HDP’ye yönelmiş ve Turgut Öker’in 7 Haziran 2015’te yapılan TBMM seçimlerinde HDP’den İstanbul 2. Bölgeden birinci sıra Milletvekili adayı olmasıyla bu yöneliş perçinleşmiştir. AABF’nin HDP ile yakınlaşmasını konuştuğumuz Hüseyin Mat, AK Parti’nin siyaset ve yönetim anlayışına karşı oluşlarını gerekçe göstererek, tek başına iktidar olmasının önüne geçmek düşüncesiyle bu yönde bir karar almak zorunda kaldıklarını vurgulamıştır.¹²⁶² AABF’nin siyasi tavır olarak faaliyet alanında değişime gitmesi ve HDP’ye yaklaşması, Aleviliği tanımlamasına da yansıyor, AABF yöneticilerinin, Aleviliği bağımsız bir din olarak tanımlama eğilimine taraf olmalarını sağladığı söylenmektedir.¹²⁶³ Massicard, AABF idari kadrosu içerisinde eski sol militanların çoğunlukta olduğunun altını çizerek, Aleviliği bağımsız bir din olarak yorumlama anlayışının bu kesimlerce ön planda tutulduğuna dikkat çekmektedir.¹²⁶⁴

evinde yapmış olduğu görüşmeye dayandırmaktadır. Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 103-105,107,112,113.

¹²⁵⁸ Kaçmaz, “AABF’de yeni dönem”, 20-23.

¹²⁵⁹ Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi*, 307.

¹²⁶⁰ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 139,144,145; Ayrıca bkz.; Çopur - Aksünger, “Die Aleviten unter der AKP-Regierung”, 600; Aksünger-Kızıl - Kahraman, *Das anatolische Alevitentum*, 136.

¹²⁶¹ Hançer-Özkan - Coşan-Eke, “Alevi Hareketinin Dönüşümü”, 19.

¹²⁶² Mat, “03.01.2018 tarihli görüşme”.

¹²⁶³ Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 96.

¹²⁶⁴ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 335; Ayrıca 2003-2006 arasında AABF İnanç Kurulu başkanlığı yapan ve eski bir solcu olan Hasan Kılavuz da Aleviliği İslam’dan bağımsız ayrı bir din olarak tanımlamıştır. Bkz.; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 221.

Ancak bu tanımlama kurumsal kimliğe yansımamış gözükmemektedir. Nitekim 31 Mayıs 1998’de Aleviliğin Sünnilikten farklı bir İslami oluşum olduğunu göstermek için kabul edilen, 2004 kurultayında da aynı şekliyle onaylanan ve henüz değiştirilmeyen AABF programındaki Alevilik tanımına göre Alevilik; “*Alevilik; Allah, Muhammed, Ali kutsallığını kalbinde taşıyan, Hz. Ali’nin adaletinden ayrılmayan, temelinde insan sevgisi bulunan, her dine, mezhebe, inanca saygı duyan ve hoşgörüyle bakan, dil, din, ırk, renk farkı gözetmeyen, eline, beline, diline sahip olma ilkelerini şart koşan, ve bunu Musahiplik kurumu ile gerçekleştiren, gelmek isteyen inançlı insanları çatısı altına alarak manevi ihtiyaçlarını gideren, insanları yaşadıkları toplumda kendi istekleriyle kendi kendilerini yargılamalarını sağlayan, eşitlikçi, katılımcı, paylaşımcı düşüncüyü savunan, şeriatın bağnaz kurallarına bağlı olmayan ve onu reddeden, İslam Dini’ni kendine göre -Sünni inancının dışında- yorumlayan; aslı doğruluk, kemali dostluk, cevheri merhamet, görüşü eşitlik, hazinesi bilgi, meyvesi sevgi hamuruyla yoğrulmuş, İnsan-ı Kamil yani erdemli insan yaratmayı öngören, korkuyu aşır sevgiyle tanrıya yönelen, En-el Hak ile insanın özünde tanrıyı gören, yaradan ile yaradılan ikiliğinden Vahdet-i Vücut’a (Varlık Birliği) varan, edep ve ahlaklılığı yaşamının temelini koyan, insanı yücelten, hamurunda hem ilahiliğin hem de irfaniliğin mayası bulunan, kişinin ahlak ve karakterli yaşam ilkelerini belirleyen, dini biçim ve şekil olarak değil, inanç olarak algılayan, dini bağımsız bir irade gücü ve batını özelliği ile evrimleştiren, akıl ve iman bütünlüğünde birleştiren ve tüm bunları Kırklar Cem’inden alınan ilhamla yürüten canların inanç sistemidir*”¹²⁶⁵ şeklinde tarif edilmiştir. Bu bağlamda bir değerlendirme yaptığımızda, her ne kadar bazı yöneticilerin söylemlerinde Alevilik kendine özgü bir inanç olarak tarif ediliyorsa da AABF’nin geçerli olan tanımına göre Alevilik; İslam’ı, Şii ve Sünni gelenekten farklı bir şekilde yorumlayan İslami bir oluşumdur. Aynı şekilde yöneticilerin söylemlerinden bağımsız olarak, bu tanıma göre bir çıkarımda bulunacak olursak; 2003’te gerçekleştirdiği tüzük değişikliği ile kendisini “dini cemaat” (Religionsgemeinschaft) olarak yeniden yapılandırmış olan AABF’nin en azından “*Alevilik tanımı*” özelinde halen dede merkezci bir kurumsal yapıda olduğunu söyleyebiliriz.

AABF yöneticilerinin sık sık siyaset içerikli yorumlar yapması mevcut kurumsal yapı ile yakından ilişkilidir. Nitekim uzun yıllar AABF genel başkanlığı ve AABK kurucu

¹²⁶⁵ AABF Programı, 1998, 9; “AABF Programı”, Mayıs 2004, 6-12.

genel başkanlığı yapan Turgut Öker, Federasyon ve Konfederasyon şeklinde örgütlenmenin yanlış olduğu, bu tarz yapıları gerçekleştirirken sol dernekler ve işçi örgütlenmelerden ilham aldıklarını söylemiş ve vakit kaybetmeden inanç merkezli kurumsallaşmaya gidilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.¹²⁶⁶ Ancak belirtmek isteriz ki; *dede merkezci* bir yapı olarak ortaya çıkan AABF'nin ilk isminde cemaat tabiri bulunmaktadır. Cemaat ise dini oluşumları tarif etmek için kullanılmaktadır. İlk kurucular her ne kadar Federasyon adı altında bir araya gelmiş olsalar da dini bir oluşum olduklarına dikkat çekmek için cemaatle birlikte kullanmışlar ve Alevi Cemaatler Federasyonu ismini tercih etmişlerdir. Sonraki süreçte Alevilik anlayışında ortaya çıkan birtakım farklılaşmalardan dolayı bazı *dede merkezci* organizasyonlar ayrılarak farklı örgütlenme yapıları denemişlerse de henüz AABF genişliğinde bir yapı ortaya çıkartabilmiş değillerdir.

Sökefeld Almanya'da bulunan Alevi derneklerinin üçte ikisinin AABF'ye bağlı olduğunu iddia etmektedir.¹²⁶⁷ Fakat bu iddianın doğruluğunu tespit edebilmek mümkün gözükmemektedir. Hali hazırda AABF Eyalet birimleri haricinde üç farklı kurumsallaşma birimini daha barındırmaktadır. Bunlar arasında, 1994 yılında "Dedeler Kurulu" ismiyle kurulan ancak 2006'dan beri "AABF İnanç Kurulu" olarak adlandırılan dede/baba ve analara yönelik yapılanma; Şahin'in de dikkat çektiği gibi federasyona üye derneklerde tek düze cem ritüelinin düzenlenmesine katkı sunmasından dolayı İnanç Kurulu üzerinden AABF'nin *dini otorite* konumuna yükselmesini sağlamıştır.¹²⁶⁸ 2002'de gerçekleşen tüzük değişikliğiyle birlikte kurumsal bağlamda da bu *dini otorite* oluş perçinlenmiş ve 2004'teki NRW Eyalet Parlamentosu kararıyla da resmîyet kazanmıştır. AABF bünyesindeki diğer iki yapılanmadan birincisi 1994'te gençlere yönelik daha etkin çalışmalar yapabilmek için kuruluşu gerçekleştirilen ve 11 eyalette 145 ayrı dernekte yapılanmasını gerçekleştirerek, Almanya Federal Gençlik Dernekleri'ne de üye olan Almanya Alevi Gençler Birliği'dir (BDAJ).¹²⁶⁹ Diğer yapılanma ise 1999'da hayata geçirilen ve AABF'ye bağlı tüm derneklerde aktif bir

¹²⁶⁶ "Turgut Öker: Alevi örgütlenmesinin mevcut modellerle bir 30 yıl daha yaşama şansı yok", Haber, <https://www.gazeteduvar.com.tr/> (16 Aralık 2019). Menemencioğlu'nun Almanyadaki Aleviler arasında yapmış olduğu araştırma da benzer beklentileri ortaya koymuştur. Katılımcıların %58 gibi önemli bir kısmı, Alevi-Bektaşî geleneğinin ilkeleri doğrultusunda yeni bir yapılanmaya gidilmesi gerektiğini savunmuştur. Bkz.; Menemencioğlu, "Almanya'da Aleviler", 24.

¹²⁶⁷ Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2008, 32,33.

¹²⁶⁸ Şahin, "Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik", 151. Ayrıca bkz.; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 177-179.

¹²⁶⁹ Aksünger-Kizil - Kahraman, *Das anatolische Alevitentum*, 137.

şekilde faaliyetlerini devam ettiren Almanya Alevi Kadınlar Birliği (AAKB)¹²⁷⁰ olarak ön plana çıkmaktadır. Son verilere göre Almanya’da kurulmuş olan Alevi derneklerinden 160 tanesi AABF’ye bağlı olarak hareket etmektedir.¹²⁷¹ Almanya’da Alevilerce kurulmuş dernek sayısını tespit edebilmek mümkün olmadığı¹²⁷² için bu derneklerin kaçta kaçının AABF içerisinde temsil edildiğini söylemek imkânsızlaşmaktadır. Ancak Massicard’ın da ifade ettiği gibi AABF, çeşitli siyasi ve dini anlayıştan, farklı düşünen karşıt görüşlü Alevileri potasında eritmeyi başarmıştır.¹²⁷³ AABF’ye bağlı derneklerde Aleviliği İslam’ın bir kolu olarak gören üyeler bulunduğu gibi, Aleviliği İslam’dan bağımsız bir din şeklinde yorumlayanlar da kendilerine yer bulabilmektedir. Denilebilir ki; Alevi kökenli olma ortak paydası tüm Alevileri AABF çatısı altında birleştirebilmektedir. Almanya genelinde en geniş ağa sahip Alevi kurumu olma vasfı ile birleştiriciliği birlikte düşünüldüğünde Alman resmi makamlarının neden AABF’yi Alevilerle ilişkide muhatap kabul ettiği anlaşılır olmaktadır.

Bülent Uçar, konuya farklı bir açıdan bakarak, AABF’nin diğer Alevi örgütlerine göre güçlü görünmesinin aldatici bir durum olduğunu ileri sürmekte ve gerekçe olarak da Alevilerin %5’i dahi bulmayan bir oranda örgütlenmiş olmasını göstermektedir. Bu bağlamda Uçar’ın savlarını Alevilerin bir kısmın DİTİB camilerine üye oluşuyla¹²⁷⁴ desteklemeye çalışması tarafımızca yetersiz bulunmuştur. Zira yapılan araştırmalar göre sadece Aleviler değil Müslümanların genelinde derneklere üyelikte bir ilgisizlik gözükmemektedir. Araştırma sonuçları Müslümanların neredeyse %50’sinin herhangi bir derneğe üye olmadığı, üye olanlarınsa sadece %4,2’sinin ait olduğu dini/kültürel kökene yönelik bir kurum içerisinde bulunduğu¹²⁷⁵ tahmin edilmektedir. Dolayısıyla Uçar’ın %5’i bulmadığını söylediği oran sadece Aleviler için değil Müslümanlarca kuruluşmuş tüm kurumsal yapılar için geçerlidir ve bu örneklem üzerinden hareket edilmesi hatalı sonuçlar doğurabilmektedir. Ancak belirtmek isteriz ki, dini amaçlara hizmet etmek için

¹²⁷⁰ Nurgül Ataman vd. (ed.), *Yol bir Sürek Binbir*, 8,9.

¹²⁷¹ “Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu”, Kurumsal, <https://www.alevi.com>, ts. (Erişim 13 Nisan 2021).

¹²⁷² Alevi ismiyle kurulan dernekler dışında yöresel derneklerle de karşılaşılmaktadır. Bu tip dernekleşmeler arasında Tokatlılar Kültür Derneği, Dersim Vakfı, Koçgiri Kültür Merkezi ve Stuttgart’taki Becekliler ve Çevre Köyleri Yardımlaşma Derneği gibi köy, bölge ve şehir adlarıyla ortaya çıkmış kurumsallaşmalara sıklıkla rastlanılmaktadır.

¹²⁷³ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 322; Ayrıca bkz.; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 248.

¹²⁷⁴ Uçar, “Almanya’da Alevilik”, 74.

¹²⁷⁵ Haug vd., *Muslimische Leben in Deutschland*, 256,257. Menemencioğlu ilginç bir şekilde görüştüğü Alevilerin yarısının Alevi kurumlarına üye olduğunu söylemektedir. Bkz.; Menemencioğlu, “Almanya’da Aleviler”, 23,24.

kurulan derneklerdeki üye sayısının mevcut Müslüman nüfusa göre azlığı aldatıcı bir rakamdır. Zira her aileden bir kişinin üyeliği çoğu zaman yeterli bulunmakta ve dernek faaliyetlerinden tüm aile bireyleri istifade edebilmektedir. Almanya'daki Müslüman varlığının dördüncü kuşağa ulaştığını düşündüğümüzde ve birçok dernekte sadece ilk veya ikinci kuşaktan üyelerin bulunduğunu göz önünde bulundurduğumuzda üye sayısındaki azlık anlaşılır olacaktır. İster cami derneği ister Alevi derneği olsun, dedenin üye olması vatandaşlarımız arasında torunun da o derneğe doğal üye olarak kabulü şeklinde anlaşılmaktadır. Ayrıca hem cami derneklerini hem de Alevi derneklerini dileyen herkes üye olup olmamasına bakılmaksızın, ibadet için kullanabilmektedir. Nitekim yapılan son araştırma sonuçları AABF'nin Aleviler arasında tanınırlığını %71 civarında gösterirken, AABF'yi kendilerini temsil eden bir kurum olarak gören Alevilerin %47 olduğunu ortaya koymuştur.¹²⁷⁶

2006 yılında hayata geçirilen Almanya İslam Konferansı'nın kurucu üyelerinden birisi olan AABF, Aksünger'in tespitine göre bir yandan kendisini, yöneticilerinin söylemleri doğrultusunda İslam dışında konumlandırıp, Aleviliği kendine özgü bir inanç olarak tarif etmeye çalışırken, diğer taraftan Almanya İslam Konferansı'nın aktif bir üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir.¹²⁷⁷ Biz bu durumun Uçar'ın tespitleriyle birlikte düşünüldüğünde anlaşılır olacağını düşünmekteyiz. Uçar, AABF yönetimi içerisinde daha çok Kürt kökenli Aleviler ve sol tandanslı Türk Alevilerin etkin olduğunu iddia etmektedir.¹²⁷⁸ Sol kökenli isimlerin genel olarak dine karşı menfi bakış açıları ortadadır. Ayrıca Sökefeld'in ileri sürdüğü 1980 askeri ihtilali sonrası Almanya'ya sığınan Kürt kökenli Alevilerin¹²⁷⁹ çoğunluğu Alevi derneklerinde yönetici pozisyonunda bulunmaktadır. Köylüce'nin iddiasına göre AABF'nin 2012'de gerçekleşen genel kurulunda, hali hazırda Almanya Kürt Toplumu Genel Başkanlığı yapan Ali Ertan Toprak'ın yönetim kuruluna girememesi üzerine¹²⁸⁰ 30 civarında dernek AABF'den istifa edip Demokratik Alevi Federasyonu'na (FEDA) katılmak istemiştir.¹²⁸¹ FEDA yöneticilerinin Alevilik algısı ise İslam'a karşı mesafelidir ve Aleviliği eski Kürtlerin dini

¹²⁷⁶ Pfündel vd., *Muslimisches Leben in Deutschland 2020*, 106,109-111.

¹²⁷⁷ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 231.

¹²⁷⁸ Uçar, "Almanya'da Alevilik", 74.

¹²⁷⁹ Sökefeld, "Almanya'da Aleviler", 2015, 409; Sökefeld, "Aleviler in Germany", 140.

¹²⁸⁰ Ali Ertan Toprak 134 oy alarak 3. sıradan yedek üye seçilmiştir. Bkz.; Kaçmaz, "AABF'de yeni dönem", 23.

¹²⁸¹ Ali Köylüce, "08.04.2021 tarihli görüşme".

olduğuna inandıkları, Zerdüştlük ve Mazda inancıyla izah etmektedirler.¹²⁸² Eğer Uçar'ın ortaya attığı iddia doğrusya, AABF içinde Aleviliğin İslam'dan bağımsız kendine özgü bir din olduğunu savunan kitlenin temel hedefi ideolojik gözükme'dir ve teoloji açısından bir geçerliliği yoktur. Yukarıda da vurguladığımız gibi AABF'nin 1998 ve 2004 yıllarında onaylamış olduğu Alevilik tanımı halen geçerlidir.

4.2. Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu- AABK

1997'de AABF Genel Başkanlığına seçilen Ali Kılıç'ın İsviçre, Avusturya, İngiltere, Fransa, Belçika ve Danimarka gibi ülkelerde sayıları artmaya başlayan dernekleşmeler üzerine her fırsatta dile getirdiği Alevi Birlikleri Konfederasyonu kurma düşüncesi,¹²⁸³ 29-30.11.1997 tarihinde toplanan federasyon genel kurulunda gündeme gelmiş ve alınan karar doğrultusunda Avrupa'nın diğer ülkelerinde de federasyon kurulmasına ve bu federasyonların konfederasyon çatısı altında bir araya getirilmesine karar verilmiştir.¹²⁸⁴ Ancak şartların olgunlaşp konfederasyon kurulması için 2002 yılını beklemek gerekmiştir. Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu 18 Haziran 2002 tarihinde Belçika'nın başkenti Brüksel'de bulunan Avrupa Parlamentosu binasında gerçekleşen kongreyle kurulmuştur. Gümüş konfederasyonun kurulduğu tarihte temsil ettiği dernek sayısını 180 olarak vermektedir.¹²⁸⁵ Almanya başta olmak üzere Fransa, Hollanda, Avusturya, Danimarka, İsviçre federasyonlarının yanı sıra o tarihte federasyonlaşmasını henüz tamamlayamamış olan Belçika ve İsveç'ten katılım gösteren Alevi Kültür Merkezlerinin desteği ile kurulmuştur. Kuruluş kongresinde aralarında Martin Schulz, Joost Lagendieck ve Ozan Ceyhun başta olmak üzere çok sayıda politikacı da hazır bulunmuştur. Konfederasyon kuruluş amaçlarını Alevilerin inanç, kültür, eğitim, sosyal, politik ve ekonomik alanlarda desteklemek ve mevcut federasyonlar arasındaki koordinasyonu güçlendirmek olarak belirlemiştir. Alevilerin Avrupa ve Türkiye'deki anayasal haklarının güvence altına alınmasının takipçisi olacaklarını söyleyen konfederasyon yetkilileri, Türkiye'deki Alevi örgütlenmeleri ile de uyum içinde

¹²⁸² Bahadır, "Milliyetçi Yaklaşımlar", 224-227; Çakır, "Değişim Sürecinde Alevi Hareketi (7)".

¹²⁸³ Kılıç, "Neden Konfederasyon?", 7; Ali Kılıç, "Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu 10 Yaşında", *Alevilerin Sesi* 22 (Ocak 1998), 5.

¹²⁸⁴ Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 69; Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 37. Kendisiyle yapmış olduğumuz görüşmede Yücel Tanrıverdi, Konfederasyon kurma fikrinin ilk olarak Kasım 1995 tarihinde Danimarka'da düzenlenen ve Mustafa Düzgün, İsmail Elçioğlu, Ali Haydar Avcı ve Hıdır Ali Bingöl gibi isimlerin katıldığı ve kendisinin de hazır bulunduğu bir toplantıda gündeme geldiğini ve her ülkenin kendi federasyonunu kurduktan sonra Dünya Aleviler Birliği kurma fikrini dahi tartıştıklarını belirtmiştir. Tanrıverdi, "02.01.2021 tarihli görüşme".

¹²⁸⁵ Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 219.

çalışacaklarını söylemişlerdir. Konfederasyonun kuruluş kongresinde sadece Aleviler için değil, “72 millete bir nazarla bakarak” tüm halklarla eşit haklar temelinde bir arada yaşamaya da özel vurgu yapılmıştır. Tüm ülke federasyon temsilcilerine eşit görev verilmesine özel önem gösterilen kongre sonucunda konfederasyonun kurucu genel başkanlığına AABF Genel Başkanı Turgut Öker seçilmiştir. Hollanda’dan Nurettin Altındal ve İsviçre’den İsmail Ataş Genel Başkan Vekili olmuş ve genel sekreterliğe ise FUAF Genel Başkanı Servet Demir getirilmiştir. Konfederasyon yetkilileri Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesini ve Avrupa ile bütünleşmesini desteklediklerini beyan etmişlerdir.¹²⁸⁶ Brüksel merkezli hareket etmeye devam eden AABK, ikinci genel kurulunu da 25 Haziran 2006’da bu şehirde gerçekleştirmiş ancak sonrasında farklı yerler tercih edilmiştir.¹²⁸⁷

Konfederasyon Avrupa’nın farklı ülkelerinde yaşayan Alevilerin, Federasyonlar aracılığı ile daha yakın ilişkiler geliştirmesine vesile olmuştur. Bu yakın ilişkilerin bir sonucu olarak federasyonlar tarafından organize edilen ve geniş katılım gerektiren organizasyonlarda sıkıntı yaşanmamaktadır. 23.12.2007 tarihinde Alman televizyon kanalı ARD’de yayınlanan “*Tatort*”¹²⁸⁸ dizisinde Alevi bir babanın kızına cinsel istismarda bulunması konu edilince Aleviler, bu durumu kendilerine yönelik yapılan “ana bacı bilmez, mum söndü yapıyorlar”¹²⁸⁹ gibi iftiraların bir devamı olarak görmüştür. Hem anında tepki vererek kanal hakkında dava açılmış hem de bir hafta gibi kısa süre içerisinde önce 27.12.2021’de 500 kişiyle Berlin’de ardından 30.12.2007’de 50.000 civarında katılımıla Köln şehrinde protesto gösterileri düzenlenmiştir.¹²⁹⁰ Sökefeld’in nasıl olup da kısa süre içerisinde bu denli geniş çaplı bir protestonun organize edilebildiği sorusuna¹²⁹¹ konfederasyonun tüm Alevi federasyonlarını kendi çatısı altında toplamış olması

¹²⁸⁶ “AABK kuruldu”, 16,17,24; Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi*, 237-239; Gümüş, “Değişen Alevilik”, 511.

¹²⁸⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi*, 242-250.

¹²⁸⁸ Türkçeye “*Olay Yeri*” olarak çevirebileceğimiz polisiye dizi her bölümünde farklı kriminal olayları konu edinmektedir. 23.12.2007 tarihinde gösterime giren “Wem Ehre gebührt” (Kimin Namusu) isimli 684. bölümünde Alevi bir ailenin babası tarafından cinsel tacize maruz kalan kızı, kızın kurtulmak için Sünni İslam’a meyletmesi ve intihar gibi gözükten cinayet olayları konu edilmiştir. Detaylı bilgi için bkz.; “Wem Ehre gebührt”, Kurumsal, www.daserste.de (23 Aralık 2007).

¹²⁸⁹ Bu tarz iftiralar hakkında kapsamlı bir çalışma için bkz.; Kaplan, “‘Mum Söndü’ İftirasının Tarihsel Kökenleri”.

¹²⁹⁰ “Köln Mitingi: Aleviler Köln’de 50 Bin Kişiyile Tarih Yazdılar”, *Alevilerin Sesi* 112 (Ocak 2008), 12-21. Alevilerin Sesi dergisinin aynı sayısında, 27. ve 42. sayfalar arasında Almanca olarak yapılan değerlendirmeler okuyucuya sunulmuştur. Ayrıca bkz.; Sökefeld, “von takiye zur alevitischen Bewegung”, 7-9.

¹²⁹¹ Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2015, 397,398.

açıklayıcı bir cevap olacaktır. Şahin'in üzerinde durduğu Alevilerin Avrupa'yı bir ağ gibi ören ilişki ağlarının sadece Avrupa ülkeleri arasında değil, aynı zamanda Türkiye ile de ilişkide olması¹²⁹² büyük ölçüde AABK sayesinde gerçekleşmiştir.

Haziran 2002'de AABK kurucu genel başkanı olarak seçilen Turgut Öker, Haziran 2015 yapılacak TBMM seçimlerinde HDP'den İstanbul 3. Bölge 1. Sıra milletvekili adayı gösterilmesinin ardından Mart 2015'te 13 yıldır sürdürdüğü AABK genel başkanlığından istifa etmiş ve yerine AABF Genel Başkanı Hüseyin Mat seçilmiştir. 24 Kasım 2019'da yapılan Genel Kurulun ardından eş genel başkanlık sistemine geçilmiş ve Hüseyin Mat'ın yanı sıra Nevin Kamilağaoğlu da eşit genel başkan olarak görev almıştır.¹²⁹³ AABK içinde en etkin kurum Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu olmakla birlikte, Fransa (FUAF), Avusturya (Avusturya ABF), Britanya (BAF), Hollanda (HAK-DER), İsviçre (İABF), Danimarka (DABF), Belçika (BABF), İsveç (İAF), Avustralya Alevi Bektaşî Federasyonu ve Türkiye'den Alevi Dernekleri Federasyonu'nun (ADFE) yanı sıra İtalya, Kanada, Romanya ve Kıbrıs'ta kurulmuş olan Alevi dernekleri de temsil imkânı bulmaktadır. Son bilgilere göre AABK çatısı altında temsil edilen dernek sayısı 270'in üzerindedir.¹²⁹⁴

Avrupa Parlamentosu nezdinde lobicilik faaliyetlerine hız veren AABK 19.03.2016'da resmi başvuruda bulunarak "Avrupa Parlamentosu Komisyonu Şeffaflık Kaydı" ve Avrupa Parlamentosu Komisyonu Akreditasyon Kaydı" talep etmiştir. AABK'nun başvurusu, 9 Mayıs 2017 tarihinde karara bağlanmış ve AABK, Avrupa Parlamentosu nezdinde akredite edilerek, büro açma hakkını elde etmiştir. Aleviler adına önemli olan bu kazanım sayesinde, AABK tarafından Alevilerin hak taleplerinin AB Parlamentosu bünyesinde de dile getirilmesinin önü açılmıştır.¹²⁹⁵ Türkiye ve Avrupa ülkelerinden 450 örgütün katılımıyla 15.08.2002 tarihinde Hacıbektaş'ta gerçekleşen toplantının ardından dönemin konfederasyon başkanı Turgut Öker'in hedef olarak ortaya

¹²⁹² Şahin, "Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik", 124.

¹²⁹³ Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi*, 240,250,307.

¹²⁹⁴ Aksünger-Kizil - Kahraman, *Das anatolische Alevitentum*, 136,137; Tözün - Atbaş, "Alevi communities in Europe", 193.

¹²⁹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Turan Eser, "Aleviler ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Yeni Kazanımlar", *Alevilerin Sesi* 215 (Mayıs 2017), 46,47; Ateş, "Avrupalı Aleviler bir başarıya daha imza attı", 7; Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi*, 315.

koymuş olduğu Dünya Aleviler Birliği'ni¹²⁹⁶ kurma düşüncesi ise içinde bulunduğumuz 2021 yılı itibariyle henüz gerçekleşme şansı bulamamıştır.

4.3. Demokratik Alevi Federasyonu- FEDA

Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli Kürt nüfusunun 400.000 ile 500.000 arasında olduğu¹²⁹⁷ tahmin edilmektedir. Reha Çamuroğlu ise genel nüfus itibariyle Alevilerin %10 ile %20 arasındaki bir rakamının Kürt kökenli¹²⁹⁸ olabileceğini iddia etmektedir. Onun bu savıyla hareket edecek olursak Almanya'da bulunan Kürt-Alevi sayısının 50 ile 100 bin arasındaki bir rakama tekabül ettiğini söyleyebiliriz. Almanya'da Alevilik merkezli dernekleşmelerin ortaya çıkması, ilk başlarda PKK tarafından Kürtlerin birliğini bozacağı endişesiyle bir tehdit unsuru olarak görülmeye başlanmıştır. Bu tehdidi bertaraf etmek için çeşitli argümanlar üretilerek Alevi Hareketini başlatan isimlerin Türkiye Cumhuriyeti ajanı olduğu üzerinde durulmuş ve dernekleri Özel Harp Dairesi'nin kurduğu söylenmiştir.¹²⁹⁹ Hatta Kürtlerin birliğini bozduğu gerekçesiyle Hamburg'da açılmış olan Alevi Kültür Merkezi'nin, PKK taraftarlarınca defalarca fiziki saldırılara maruz kaldığı söylenmektedir.¹³⁰⁰ PKK'nın Alevilere yönelik ilgisini ilk gündeme getiren isimlerden birisi olan Ruşen Çakır, ilk başlarda örgüt mensubu Kürtler tarafından alternatif bir Alevi derneğinin kurulmamasını “*bekle gör*” politikası olarak değerlendirmektedir.¹³⁰¹

Erhard Franz'ın iddiasına göre Kürt Hareketi'nin Avrupa'daki Kürt kökenli işçiler arasında örgütlenmesi Kemal Burkay'ın öncülüğünde Aralık 1974'te kurulan Kürdistan Sosyalist Partisi (PSK) ile başlamıştır. Franz, 1979 yılında PSK ile irtibatlı kurulmuş olan derneklerin Köln'de bir araya gelerek kısa adı KOMKAR olan Almanya Kürdistanlı İşçi Dernekleri Federasyonu'nu (Föderation der Arbeitervereine aus Kurdistan in der BRD) kurduklarını ve sonradan katılan derneklerle birlikte yaklaşık 35 derneğe kadar ulaştıklarını söylemektedir. Franz, PKK'nın Almanya'ya ilgisini ise 1984'ten itibaren

¹²⁹⁶ “Türkiye’deki ve Avrupa’daki Alevi dernekleri Birleşiyor Hedef: Dünya Aleviler Birliği”, *Alevilerin Sesi* 57 (Eylül 2002), 22; Gümüş, “Değişen Alevilik”, 512.

¹²⁹⁷ Dettling, *anatolischen Aleviten in Deutschland*, 30; Keskin Almanya’da 500.000 civarında Türkiye’den gelen Kürt kökenli vatandaşımız olduğunu söylemektedir. Bkz.; Keskin, *Türklerin Gölgesinde Almanya*, 171.

¹²⁹⁸ Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, 4,12; Çamuroğlu, “Alevi Uyanışı”, 104.

¹²⁹⁹ Bahadır, “Milliyetçi Yaklaşımlar”, 223.

¹³⁰⁰ Sökefeld, “von takiye zur alevitischen Bewegung”, 25; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 319-321.

¹³⁰¹ Çakır, “Değişim Sürecinde Alevi Hareketi (7)”.

başlatmaktadır. O tarihte 29 derneğin bir araya gelmesiyle kurulan FEYKA-Kurdistan (Almanya Kürdistan İşçi ve Kültür Dernekleri Federasyonu) 1986'da örgüt tarafından alınan, yurt dışındaki PKK ile birlikte hareket eden organizasyonların tek çatı altında toplama kararı üzerine, 1987 yılında Almanya'da ilk "Y-Dernekleri" (Yekitiya - Union) kurulmaya başlanmıştır. Birbirinden bağımsız ve çoğu zaman çatışmalı devam eden PSK ve PKK arasındaki ilişkiler, her iki örgütün de faaliyet alanını daraltmış gözükmektedir. Nitekim Kemal Burkay ve Abdullah Öcalan arasında 1993'te Lübnan'da yapılan görüşmeler sonucunda örgütlerin kendi aralarında barış ilan etmesi üzerine¹³⁰² hedef kitleleri genişlemiş gözükmektedir. Zira iki örgüt arasındaki bu barış sürecinin ardından, aşağıda detayını vereceğimiz Kasım 1992'de yayınlanan bildirinin de etkisiyle, Kürt kökenli isimler bir araya gelerek, ileride Kürdistanlı Alevileri Federasyonu'nun da (FEK) alt yapısını oluşturacak olan, Kürt derneklerini açmaya başlamışlardır. Burak Gümüş, Kürt Alevilerinin kurumsallaşma sürecini Türk-İslam Sentezi ile bağlantılı olarak değerlendirmektedir. Gümüş'e göre Aleviler din anlayışı farklılığından kaynaklanan sebeplerle bu tezlere karşı bir örgütlenmeye giderken, Kürtlerse etnik nedenlerle Türk İslam Sentezine karşı cephe almıştır.¹³⁰³ Hem Kürt hem de Alevi olunması ise Kürdistanlı Aleviler Birliğine giden süreci ortaya çıkartmıştır. Hamburg'da 1993'te kuruluş çalışmalarına başlanan Hamburg ve Çevresi Alevi Kültür Evi, Kürdistanlı Aleviler Birliği bağlantılı şekillenen ilk dernektir. Kurulmuş olan bu derneklerin çoğunlukla PKK sempatzanı olarak hareket ettiği söylenmektedir. Spuler-Stegemann'ın iddiasına göre 2002 yılı itibariyle PKK sempatzanı olarak Almanya'da bulunan Kürtlerin sayısı 50.000 kişiye ulaşmıştır.¹³⁰⁴

Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu'nun kurumsal kimliğini gerçekleştirmesinin ardından girişmiş olduğu yapıcı çalışmalar neticesinde üye sayısını artırması ve Alevi kamuoyu tarafından kabul görmeye başlaması, federasyona muhalif olan Kürt kökenli Alevileri kurumsallaşma hususunda harekete geçirmiş gözükmektedir. Nitekim AABF karşıtı bir örgütlenme olarak 07.11.1992 tarihinde yayınlanan bildiriyle Kürdistanlı Aleviler Birliği'nin kuruluşu kamuoyuyla paylaşılmıştır.¹³⁰⁵ "Kürdistanlı

¹³⁰² Franz, *Oppositionsgruppen aus der Türkei*, 22,26. Abdullah 1981 yılı itibariyle KOMKAR'a bağlı 13 derneğin bulunduğunu söylemekte ve derneklerin sol eğilimli olduğunu belirtmektedir. Abdullah, *Islam in Deutschland*, 139.

¹³⁰³ Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 259.

¹³⁰⁴ Spuler-Stegeman, *Muslimen in Deutschland*, 56.

¹³⁰⁵ Tur, *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanması*, 227.

Aleviler Birliği Kuruldu” başlığı ile yayınlanan bildiride, yeni kurulun oluşuğuyla ilgili şahıs bilgisi paylaşılmazken merkez olarak Almanya’nın Düren şehri gösterilmiştir. Birliğin kuruluş gerekçesi olarak, mevcut dernek ve federasyonların Türkiye Cumhuriyeti devletiyle ortak çalıştığı, Alevileri Türkleştirmek için çaba sarf ettiği, Kürt gerçeğini görmezden geldiği vurgulanmıştır. Bildiride dikkat çeken önemli bir ayrıntı ise bildiri başlığını hemen üzerinde siyah puntolarla yazılmış bulunan “Allah’a hamdolsun ki bizi zalimlerden yana kılmadan, bize haram lokma yedirmedin” (Hz. Hüseyin) alıntı olmuştur.¹³⁰⁶ Kuruluş sonrası aldıkları kararları ise şu şekilde sıralanmıştır; “

1. *Başta Kürt kökenli Aleviler olmak üzere tüm demokrat, devrimci ve ilerici Alevilere saflarımızın hazır olduğu,*

2. *Türkiye Cumhuriyeti’nin haksız ve faşist bir devlet olduğu Alevilik ve halkçılık’la hiçbir bağının olmadığı bu nedenle de Türk devletiyle bağlantılı Alevi oluşumlara karşı olduğumuzu,*

3. *İnanç ve İbadet zgrlğ için mücadele edeceğimizi,*

4. *Aleviliğin zulme karşı direniş geleneğinin mücadelemizde somutlaştırarak sürdüreceğimizi,*

5. *Aleviliğin gerçekliğini araştırarak ve incelemek için bir komisyon kuracağımızı ve bunları seminer, toplantı ve yayın yoluyla halka götüreceğimizi,*

6. *Çeşitli dernekler cemevleri, halkevleri açarak halkın kaynaşmasını sağlayacağımızı ve Alevi kültürel geleneklerini sürdürmeye çalışacağımızı,*

7. *Halk arasında yetkin Alevi dedeleri ve alimleri tespit edilerek, bilgilerinin halkın hizmetine sunar hale getirilmesiyle uğraşacağımızı,*

8. *Var olan ilerici Alevi kuruluşlarıyla diyalğun araştırılması, ortak toplantı ve çalışmaların hedeflenmesi,*

9. *Bu çalışmaların sürdürülmesi amacıyla kısa ve uzun vadeli program ve planların oluşturulması gibi konular karara bağlanırken,*

¹³⁰⁶ Bu hususa dikkat çekme sebebimiz; günümüzde Demokratik Alevi Federasyonu – FEDA çatısı altında faaliyet gösteren KAB mensuplarının, Aleviliği İşlam’dan bağımsız bir din olarak takdim etmeleri olmuştur.

10. *Günümüzde en çok baskı gören, yok sayılan Kürt halkının mücadelesinin haklılığının bilinciyle oluşumumuzun ismini de “Kürdistanlı Aleviler Birliği” olarak oy birliği ile onayladık.*

11. *Bu çalışmaların başarılı yürütülmesi için toplantıya katılanların tümünün görevli olduğu karara bağlanarak iki asıl komite oluşturuldu:*

A. *Aleviliğin bilimsel temellerinin araştırılıp incelenmesi için bir komisyon,*

B. *Alınan kararların hayata geçirilmesi için de bir yönetim kurulu oluşturuldu.*

Bu birliği oluşturanlar olarak haklı ve gerçeklerden yana olduğumuzu, yanlışlara ve haksızlıklara karşı olacağımızı belirterek, zalimden ve zulümden yana olmayan herkesi saflarımıza davet ediyoruz.”¹³⁰⁷ Ruşen Çakır, bu bildiriyle kurulduğunu açıklayan Kürt kökenli Alevi Hareketi’nin, öncelikli olarak mevcut Alevi kurumlarına sızmayı denediğini ancak bunu başaramayınca PKK’nın yönlendirilmesi sonucu kurulduğunu ve 1993 Sivas Olaylarından sonra Alevilerin devlete olan kızgınlığından yararlanarak, onları Kürt Hareketi saflarına çekmeye çalıştığını söylemektedir.¹³⁰⁸ Kehl-Bodrogi ise PKK’nın henüz Alevi kurumsallaşmasına katılmamış Alevi kökenli sempatizanlarını kaybetmemek için etnik kökenli oluşum olan Kürdistanlı Aleviler Birliğini kurdurduğunu ileri sürmektedir.¹³⁰⁹

Kürdistanlı Aleviler Birliği, kurulduğunu açıklamasının ardından Duisburg merkezli ve iki aylık aralıkla çıkan Zülfikar dergisini yayınlamaya¹³¹⁰ başlamıştır. Derginin yayın politikasına yönelik değerlendirme yapan Massicard, derginin en kararlı olduğu yanının, Türk kurum ve kuruluşlarıyla sorunsuz çalışan Alevi dernek ve yöneticilerini ajan ve iş birlikçi ilan edip, Alevileri asimile etmekle suçlaması olduğunu

¹³⁰⁷ Tur, *Avrupa’da İlk Alevi Yapılanması*, 230.

¹³⁰⁸ Çakır, “Değişim Sürecinde Alevi Hareketi (7)”.

¹³⁰⁹ Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 42.

¹³¹⁰ Spuler-Stegeman, *Muslimen in Deutschland*, 276; Yapmış olduğumuz görüşmede Köylüce, derginin 15.000 baskı yaptığını ve 10 bin ile 15 bin arasında bir satış rakamına ulaştığını söylemiştir. Köylüce, “08.04.2021 tarihli görüşme”. Ruşen Çakır, Zülfikar dergisinin Mayıs 1994’ten itibaren yayın hayatına başladığını ve aylık 10 bin adet sattığını görüştüğü Hüseyin Narlı’ya dayandırarak aktarmaktadır. Bkz.; Çakır, “Değişim Sürecinde Alevi Hareketi (7)”. Erhard Franz, Zülfikar dergisinin 1974’ten beri yayımlandığını iddia etmektedir. Ancak bu ulaşılmış olduğumuz mevcut bilgiler ışığında kabul edilebilir bir tarih değildir. Nitekim aynı yerde FEDA’nın AABF’ye bağlı olarak faaliyet yürüttüğünü söylemektedir ki, bu iddianın kabul edilebilir bir yanı yoktur. Bkz.; Franz, *Oppositionsgruppen aus der Türkei*, 16.

belirtmektedir.¹³¹¹ Kürt Alevilerini temsil eden kurumsal kimliğin ortaya çıkma süreci yaklaşık iki yıl sürmüş ve 1994'te 20 civarında Kürt-Alevi derneği birleşerek, Latif Kalfirat başkanlığında kısa adı FEK olan Kürdistanlı Alevileri Federasyonu'nu¹³¹² kurmuştur. Massicard, çalışmasını yaptığı dönemde sayının 22'ye çıktığını söylerken, bu derneklerden 15 tanesinin Almanya'da faaliyet göstermekte olduğunu ve 2000 civarında üyesi bulunduğunu iddia etmektedir.¹³¹³ Çakır, 1995'te Avrupa genelinde yaklaşık 30 derneğin FEK'le birlikte hareket ettiğini ileri sürmektedir.¹³¹⁴ FEK'e bağlı otuz dernek olduğu iddiasını Massicard da dile getirmekte ve FEK mensuplarının, Fransa'nın Strasbourg şehri ile Almanya'nın başkenti Berlin'de kurulmuş olan Alevi derneklerine sızarak yönetimlerini ele geçirmeye çalıştığını vurgulamaktadır. Massicard, Türkiye'de de etkin olmak isteyen FEK'in, kurumsal bağlamda bu emeline ulaşmasa da mensuplarını bazı Alevi derneklerine üye yapabilmeyi başardığını ileri sürmekte, fakat hangi Alevi örgütlerine üye olduklarına dair bilgi vermemektedir.¹³¹⁵ Sivas olaylarının hemen akabinde kurumsallaşmaya başlamaları ve Alevilerin mağduriyetlerini koz olarak kullanmaları, FEK'e üye dernek sayılarının artmasında etkin olmuş gözükmektedir. Ancak Kürt kökenli Alevileri kendi çatısı altında toplamayı hedefleyen bu organizasyon sonraki yıllarda, Almanya'da yaşayan Aleviler arasında beklediği ilgiyi görememiştir. Nitekim, 30 Ağustos 2000'de yayınlanan Anadolu'da Yaşam gazetesinden öğrenebildiğimiz kadarıyla (2000 yılı itibariyle) 10 tanesi Almanya'da olmak üzere toplam 13 farklı dernek FEK'e bağlı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.¹³¹⁶ Köylüce bu durumun ana sebebinin marjinal bir kurum olarak kabul edilmeleri olduğunu

¹³¹¹ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 134.

¹³¹² Yararlandığımız kaynaklar federasyonun Türkçe adını Kürdistan Alevileri Federasyonu olarak vermektedir. Bkz.; Franz, *Oppositionsgruppen aus der Türkei*, 16,27; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 319,321; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 259; Aksünger-Kızıl ve Kahraman kuruluş tarihini 1996 olarak vermektedir. Ancak bu geç bir tarih FEK'in kuruluşu açısından geç bir tarihtir. Bkz.; Aksünger-Kızıl - Kahraman, *Das anatolische Alevitentum*, 135. Ancak hem görüştüğümüz isimlerin açıklamalarında hem de yayınladıkları ilk bildiriye kuruluş adları "*Kürdistanlı Aleviler*" olarak geçmektedir. Biz de ilk kuruluş adlarını *Kürdistanlı Aleviler* olarak kullanmayı uygun gördük.

¹³¹³ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 319-321.

¹³¹⁴ Çakır, "Değişim Sürecinde Alevi Hareketi (7)".

¹³¹⁵ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 244.

¹³¹⁶ Bu dernekler; Köln ve Çevresi Anadolu Kültür Dergahı, Hamburg HAK-EVİ, Düsseldorf PİR-SANAT, Dortmund DAKME, Darmstadt PSA Kültür Derneği, Löhne ve Çevresi Alevi Cemaati, Enseldorf Alevi Kültür Merkezi, Plochingen PSA Alevi Kültür Merkezi, Berlin Alevi Kültür ve Eğitim Merkezi, Weil am Rein PSA Kültürverein, Viyana Alevitische Kultur Centrum (Avusturya), Basel PSA Kültür Dergahı (İsviçre), Paris Alevi Kültür ve Eğitim Merkezi (Fransa). Ayrıntılar için bkz.; *Anadolu'da Yaşam*, "Anayasal Güvence ve Eğitim Hakkı için Alevi Örgütlerine Üye Ol" (30 Ağustos 2000), 5.

söylemiştir.¹³¹⁷ Massicard farklı bir yorum getirerek, Kürtçe konuşan Alevilerin büyük bir kısmının da Kürt hareketlerine karşı mesafeli durduğunu ileri sürmektedir. Bu mesafeli duruşun arkasında yatan sebep olarak; Kürt Alevilerin gelenekselci bir tavır takınıp, Alevilere hoşgörüsüz tutumlarıyla tanınan Sünni (Şafî) Kürtlerle aynı hareket içerisinde yer almak istememenin yattığını iddia etmektedir.¹³¹⁸

PKK ortaya çıktığı ilk yıllarda Kürt Aleviler üzerinde Tunceli özelinde etkinlik kurmaya çalışmış ancak Sünni Kürtlerle olan ilişkisinden dolayı pek fazla başarı sağlayamamıştır. Her ne kadar Kürt kökenli Aleviler devletle olan ilişkilerinde problem yaşamış olsalar da sorunlarına PKK'nın karışmasına en azından 1994 yılına kadar müsaade etmemişlerdir. 1994'e gelindiğinde PKK bölgedeki eylemlerini artırmış ve askeri güçlerin düzenlemiş olduğu operasyonlar ve devamında gelen köy boşaltmaları sonucu PKK'ya yönelik geçişler yaşanmıştır. Bruinessen, Kürt Alevilerle PKK arasında yaşanan yakınlaşmanın nedenleri arasında 1993 Sivas ve Gazi Mahallesi olaylarına da yer vermektedir. Ona göre Sivas olaylarının hemen ardından Başbağlar'da gerçekleşen katliam, Sivas'taki otel yangınında yaşamını yitiren Alevilerin intikamını almak için PKK tarafından gerçekleştirilmiştir. Bruinessen, ilk yıllarda PKK'ya pek fazla ilgi göstermeyen Kürt kökenli Alevilerin bu olaylardan sonra örgüte önemli oranda sempati beslemeye başladığını söylemektedir.¹³¹⁹ Sivas ve Gazi mahallesinde gerçekleşen olayların Aleviler arasında radikalleşmeyi ve radikal örgütler etrafında bir araya gelmeyi artırdığı¹³²⁰ doğrudur. Ancak Başbağlar katliamından sonra Alevi örgütlerince yayınlanan kınama mesajları Alevilerin bu türden provokasyonlara gelmediğini ve milliyetçi söylemlere prim vermeyeceğini¹³²¹ göstermiştir. Ayrıca Kasım 1992'de yayınladığı bir bildiriyle kurulduğunu ilan etmesine rağmen Aleviler arasında pek rağbet görmeyen Kürdistanlı Aleviler Birliği'nin¹³²² 1994'ten sonra etkinliğini artırdığı görülmüştür. Bu bağlamda AABF'ye bağlı olarak faaliyet gösteren çok sayıda isim de Kürdistanlı Aleviler Fedarasyonu (FEK) bünyesine katılıp etnik kökenli Alevilik propagandası yapmaya başlamıştır. Bu isimlerin başında ise Yurtseverler Birliği

¹³¹⁷ Köylüce'nin verdiği bilgilere göre 2002'de toplam 26 dernek FEDA'ya bağlı faaliyet yürütürken, 2012'de 2 dernek kalmıştır. 2014'te ise bu sayı 17'ye çıkmıştır. Köylüce, "08.04.2021 tarihli görüşme".

¹³¹⁸ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 76.

¹³¹⁹ Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, 84,85,128. Çakır da benzer tespitlerde bulunmaktadır. Bkz.; Çakır, "Değişim Sürecinde Alevi Hareketi (7)".

¹³²⁰ Subaşı, *Alevi Modernleşmesi*, 106.

¹³²¹ Çamuroğlu, *Değişen Koşullarda Alevilik*, viii,ix.

¹³²² Keleş, "Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi", 411,412.

Federasyonu sürecinde Berlin derneği tarafından sahnelenen “Türkiye Gerçeğinde Kerbela” isimli tiyatro oyununun yönetmenliğini yapan Ali Haydar Cilasun gelmektedir. Gülçiçek’in verdiği bilgilere göre, federasyonun kurulduğu ilk yıllarda AABF’ye bağlı derneklerde cem dedeliği de yapan Cilasun, ani bir kararla FEK saflarında yer almaya başlamış ve AABF’yi Genel Kurmay Başkanlığı’nın talimatıyla kurulmuş bir yapı olmakla itham etmiştir.¹³²³

Massicard, yoğun Alevi nüfusuna sahip bir şehir olmasına rağmen Berlin’de Kürt Alevilerin etkin olamamasına dikkat çekmektedir. Massicard’ın verdiği bilgilere göre 1993 Sivas olaylarının hemen ardından Berlin’de PKK direktifiyle hareket edecek bir Alevi derneği kurulmak istenmiş ancak Berlin AAKM yöneticilerinin olaydan haberdar olması üzerine bu girişim başarılı olamamıştır. Massicard, Berlin Alevilerinin PKK’ya ne kadar mesafeli durduğunu göstermek için Zülfikar dergisi örneğini vermektedir. Örgüt taraftarlarınca Alevilere yönelik yayın politikasıyla çıkartılan Zülfikar dergisi, Avrupa genelinde 4000 adet satılırken, Berlin’de sadece 50 adet dağıtılabilmektedir. Massicard, bu durumu Kürt milliyetçiliğine yönelik bir Alevi hareketinin Berlin’de yaşam alanı bulmakta ne kadar zorlandığına yönelik bir işaret olarak görmektedir. Direk bir bağlantı olmasa da dolaylı yollardan Kürt milliyetçiliği çizgisinde hareket ederek 1994 yılında kurulmuş olan Demokrat Aleviler Birliği ise yeterli üye sayısına ulaşamadığı için 1999’da kendisini feshetmek zorunda kalmıştır.¹³²⁴ Ancak Anadolu’da Yaşam gazetesinin haberine göre Ağustos 2000 itibariyle Alevi Kültür ve Eğitim Merkezi, FEK’e bağlı olarak faaliyet yürütmektedir.¹³²⁵ Muhtemelen Massicard, bu dernekten haberdar edilmemiş gözükmektedir.

PKK kontrolündeki Kürt hareketi, başlangıçta Aleviliğin bağımsız bir kurumsal kimlik olarak ortaya çıkmasından rahatsızlık duyarak, Alevileri kendi ekseninde tutmaya çalışmıştır. Bir yandan Aleviliği, Zerdüştlük ve Mazda inancı gibi Kürtlerle özdeşleştirilen eski inançlarla ilişkilendirirken,¹³²⁶ diğer taraftan Zülfikar dergisi ve

¹³²³ Gülçiçek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 57,60; Gümüş, Cilasun’un FEK’in kuruluşunda Onursal Başkan olarak görev aldığını söylemektedir. Bkz.; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 283. Kürdistanlı Aleviler Birliği’nin AABF’ye yönelik ithamları için ayrıca bkz.; Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 41,42.

¹³²⁴ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 305.

¹³²⁵ *Anadolu’da Yaşam*, “Alevi Örgütlerine Üye Ol”, 5.

¹³²⁶ Bu durumu görüştüğümüz Ali Köylüce’de doğrulamıştır. Görüşmemizde FEDA’ya bağlı derneklerde Etem Xemgin, Cemşid Bender, Haşim Kutlu, Erdoğan Çınar ve Faik Bulut gibi isimlerin kitaplarının okunduğunu söylemiştir. Köylüce, “08.04.2021 tarihli görüşme”. Abdullah Öcalan da Aleviliği eski Kürt

Kürdistanlı Aleviler Federasyonu gibi organizasyonlarla da siyasal olarak kendisine bağlamak istemiştir. Ortaya çıkmaya başlayan Alevi derneklerini “devletin Alevilik oyunu” olarak lanse eden PKK taraftarları, dernek kurucularını da devletin ajanı olmakla suçlamıştır.¹³²⁷ Ulaşmak istedikleri hedefse en azında Kürt kökenli Alevilerin, Alevilik etrafında kurumsallaşma düşüncesinden uzak kalmasına çalışmak olmuştur. Kürt Aleviler Hamburg’da Alevi örgütlenmesi gerçekleşirken, kurulması hedeflenen Kürt birliğini engelleyeceği gerekçesiyle tehlikeli bir yapılaşma olarak görülmüştür. Hatta Hamburg AKM’nin kuruluşunu engellemek için birtakım girişimlerde bulunulmuş¹³²⁸ ancak başarılı olunamayacağı anlaşılınca da Kürt Alevi derneklerinin kurulmasına karar verilmiştir.¹³²⁹ Benzer bir engelleme girişimi Avrupa Alevi Akademisinin kuruluş sürecinde de yaşanmıştır. Akademinin kuruluşunu engellemek için bir taraftan Zülfikar dergisi ve MED TV aracılığıyla olumsuz propaganda yayını yaparken, diğer taraftan da Kürdistanlı Aleviler Federasyonu mensupları, akademinin kuruluş toplantısının başladığı 31 Ekim 1997 tarihinde toplantı salonu önünde bir araya gelerek Akademi kurma girişimini sabote etmeye çalışmışlardır.¹³³⁰

Kürt Aleviliği merkezinde gerçekleşen örgütlenmelerde Seyit Rıza önemli bir figür olarak ortaya çıkmaktadır. İbrahim Bahadır bu durumu Hacı Bektaş Veli’nin hoşgörülü figürünün karşısına mücadelecisi ve savaşçı kimliği ile Seyit Rıza’nın yerleştirilmesi¹³³¹ olarak tarif etmektedir. Çakır, Bahadır’dan önce benzer bir tespitte bulunarak Kürt Aleviliğinin Hacı Bektaş Veli’nin karşısına Pir Sultan Aptal, Seyit Rıza ve Seyit Rıza’ya yardım ettiği söylenen Alişer’i ikame ettiklerini söylemektedir.¹³³² Bu çevrelerin görüşlerine göre Alevilerin en yakın olduğu etnik köken Kürt kimliğidir ve Türk olduğu söylenen diğer Alevi toplulukları da aslında Kürtlerle akrabadır. Alevilik,

dini olarak tarif etmiştir. Bkz.; Çakır, “Değişim Sürecinde Alevi Hareketi (7)”. Ayrıca bkz.; Bahadır, “Milliyetçi Yaklaşımlar”, 224-227.

¹³²⁷ Güler, *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi*, 22,27; Ertan, *Aleviliğin Politikleşme Süreci*, 89; Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, 109.

¹³²⁸ Tosun, *Alevi Kimliği ile Yaşamak*, 81-92.

¹³²⁹ Hamburg’daki ilk Kürt Alevi derneği 1993’ün sonlarına doğru kuruluş çalışmalarının başlanan ve 1995’te resmîyet kazanan Hamburg ve Çevresi Alevi Kültür Evi’dir. Köylüce, “08.04.2021 tarihli görüşme”.

¹³³⁰ Mustafa Düzgün, “Demokratik Alevi Hareketinin yeni ve ileri bir kazanımı; Avrupa Alevi Akademisi”, *Alevilerin Sesi* 22 (Ocak 1998), 46,47.

¹³³¹ Bahadır, “Aleviliğe Milliyetçi Yaklaşımlar”, 471; Bahadır, “Milliyetçi Yaklaşımlar”, 226,227.

¹³³² Çakır, “Değişim Sürecinde Alevi Hareketi (7)”. FEK 2002 yılı için hazırlamış olduğu duvar takviminde kutsal figür olarak Hz. Ali ve Hz. Hüseyin’in yanı sıra Pir Sultan Abdal ile Seyit Rıza’nın da resimlerine yer vermiştir. Takvimin iç sayfalarında ise Abdullah Öcalan’ın resmi bulunmaktadır. Bkz.; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 319,320.

İslam ve eski Türk dinleri kökenli olmayıp, İran (Zagros) inançlarından türemiştir.¹³³³ Bahadır, bu anlayışın FEDA mensubu derneklerde, Alevilikten çok Kürt milliyetçiliğinin birleştirici rol oynamasının bir sonucu olarak ortaya çıktığının altını çizmektedir.¹³³⁴ Konuyla ilgili görüşlerine başvurduğumuz Köylüce ise bu durumun Kürt milliyetçiliğinden kaynaklanmadığını, Kürt halkını mazlum gördükleri ve haksızlığa karşı Kürtlerle aynı tavrı sergiledikleri için birlikte hareket ettiklerini söylemiş ve Kürt kimliğinin yok kabul edilmesine karşı tepkisel bir hareket olarak ortaya çıktıklarının üzerinde durmuştur.¹³³⁵

Aksünger 2013 itibariyle FEDA'ya bağlı olarak hareket eden 20 civarında dernek olduğunu söylemekte ve 1990'lı yılların sonuna doğru AABF ile birleşme çalışması içerisinde olduğunu iddia etmektedir. Aksünger, bu birleşme girişiminin AABF ile FEDA arasındaki politik farklılıklardan dolayı gerçekleşmediğini ileri sürmektedir.¹³³⁶ Bize göre bu yaklaşım Türkiye'deki seçimler dolayısıyla HDP ile yürütülen siyasi ittifakın bir parçası olarak ortaya çıkmış ve Turgut Öker'in HDP'den milletvekili adayı olmasıyla neticelenen bir sürecin devamında şekillenmiştir. Birleşmenin gerçekleşmemesi hususunda, AABF açısından bir değerlendirme yapıldığında, FEDA'ya birleşmemek anlaşılır gözükmemektedir. Zira FEDA, hem Almanya Federal Anayasayı Koruma Dairesi'nin son olarak 9 Haziran 2020 tarihinde yayınlamış olduğu *Anayasayı Koruma Raporuna* göre hem de Şubat 2019 hazırlamış olduğu PKK raporuna göre, PKK ile ilişkili örgütler arasında görülüp, Anayasayı Koruma Dairesi tarafından takip altında tutulmaktadır.¹³³⁷ AABF ise gerek Almanya İslam Konferansı bünyesinde yürütülen projeler kapsamında gerekse Avrupa Birliği sosyal fonlarından desteklenen projeler¹³³⁸ bünyesinde, resmi kurumlarla birlikte çalışmakta ve Anayasayı Koruma Dairesi tarafından takip edilen bir yapıyla anılıp, sorun yaşamak istememektedir. Gümüş,

¹³³³ Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, 128; Çakır, "Değişim Sürecinde Alevi Hareketi (7)".

¹³³⁴ Bahadır, "Aleviliğe Milliyetçi Yaklaşımlar", 477.

¹³³⁵ Köylüce, "08.04.2021 tarihli görüşme". Aynı görüşmede Köylüce FEDA'nın PKK'nın kurumsal bir kolu olmadığını da vurgulamıştır.

¹³³⁶ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 143. Ayrıca bkz.; Aksünger-Kizil - Kahraman, *Das anatolische Alevitentum*, 135,136.

¹³³⁷ Bundesamt für Verfassungsschutz, *Arbeiterpartei Kurdistans (PKK)* (Köln: Bundesamt für Verfassungsschutz Öffentlichkeitsarbeit, 2019), 14; Bundesamt für Verfassungsschutz, *Verfassungsschutzbericht 2019* (Köln: Bundesamt für Verfassungsschutz Öffentlichkeitsarbeit, 2020), 246.

¹³³⁸ Bu projelerden bazılarının ismi şu şekildedir; Ökocan, Mehrunternehmen, Meine neue Heimat, Aktiv, Alevitische Seelsorge, Profem ve Zeichen Setzen. Ayrıca bkz.; Nurgül Ataman vd. (ed.), *Yol bir Sürek Binbir*, 22-24.

FEDA'nın PKK ile bağlantılı olarak kurulduğunu söylerken, kanıt olarak PKK tarafından kurdurulmuş başta Kürt Ulusal Kongresi olmak üzere çeşitli örgütlenmelere üye olmasının yanı sıra Sürgündeki Kürt Parlamentosu'na katılımcı göndermesini sunmaktadır.¹³³⁹ Sökefeld'in bildirdiğine göre 2015 yılı itibariyle Kürt Alevilerinin kurmuş olduğu 20 dernek FEDA'yla birlikte hareket etmektedir.¹³⁴⁰ O tarihten günümüze yeni bir gelişme kaydedilmemiştir. Son kongresini Ağustos 2020'de yapan FEDA'nın eş genel başkanlıklarına 24. dönem HDP milletvekili Demir Çelik ile Ayfer Kılınç seçilmiştir.¹³⁴¹

FEDA'nın Alevilik anlayışı İslam'a karşı mesafeli durmaktadır. Görüşlerine başvurduğumuz Köylüce; İslam'a karşı retçi bir anlayışla hareket ettiklerini söylerken amaçlarının gelecek Aleviliğini inşa etmek olduğu üzerinde durmuştur. Köylüce, AABF'nin yaptığı gibi kurumsal bir Alevilik tariflerinin olmadığını belirtmiştir. Aleviliğin İslam'dan bağımsız olduğunu göstermek içinse; “*Alevilik İslam kaynaklı olsa dahi İslam'dan çıkmış ve İslam'la bir bağlantısı kalmamıştır*” demiştir.¹³⁴² Gümüş de FEDA temsilcilerinin Aleviliği İslam'dan bağımsı bir inanç ve felsefe olarak gördüklerini aktarmaktadır.¹³⁴³ Kanaatimizce bu tür tavırların altında 1980 öncesi ideolojik tartışmalarla, 1990'lı yıllarda Sivas ve Gazi Mahallesinde yaşanan olaylar yatmaktadır. Özellikle Sivas olayları, Siyasal İslamcılarla inanç yönü güçlü olmayan Aleviler arasında aşılmaz bir duvar örmüş ve Alevilerin, Siyasal İslamcıları düşman olarak görmelerine neden olmuştur.¹³⁴⁴ Düşman olarak gördüğü ile aynı dini aidiyete sahip olmak istemedikleri için de zaten zayıf olan dini inançlarını tamamen yitirip, Aleviliği, Sünniliğe karşı konumlandırıp, Kürt etnik kimliğiyle¹³⁴⁵ bağlantılı hale getirmişlerdir. Ayrıca 1980 öncesi Siyasal İslam ve milliyetçi gruplara karşı marjinal sol gruplarla hareket eden isimler, İslam'ı da sadece Sünni Müslümanlıktan ibaret görüp, mücadele ettikleri grupların kendilerine yönelik karşıtlığıyla ilişkilendirmişlerdir. Zira İslam nedir diye sorduğumuzda, tarif ettikleri İslam; Namaz, Oruç, Zekât ve Hac ekseninde şekillenen,

¹³³⁹ Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 260.

¹³⁴⁰ Sökefeld, “Almanya’da Aleviler”, 2015, 414. İbrahim Bahadır da Kürdistan Aleviler Birliği'nin kurulma gerekçesini engellenemeyen Alevi örgütlenmesini ayaklanmacı zihniyete geri dönüştürme girişimi olarak değerlendirmektedir. Bkz.; Bahadır, “Aleviliğe Milliyetçi Yaklaşımlar”, 469.

¹³⁴¹ “FEDA 8. Olağan Kongresi’ni gerçekleştirdi”, Haber, <https://www.pirha.net> (15 Ağustos 2020).

¹³⁴² Köylüce, “08.04.2021 tarihli görüşme”.

¹³⁴³ Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 261.

¹³⁴⁴ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 137.

¹³⁴⁵ Kehl-Bodrogi, “Tarih mitosu”, 61; Mağcupyan, “Türkiye Kökenli Gençler”, 16; Yavuz, “Değişim Sürecindeki Alevi Kimliği”, 1/93,94.

Ehl-i Sünnet'in din algısı İslam olarak ortaya çıkmaktadır. İslam'ın batını yönünü göz ardı ederek yapmış oldukları Alevilik tanımını ise Muhyiddin İbn Arabi örneğinde şekillenen Vahdet-i Vücutçu¹³⁴⁶ bir tasavvufi görüşü yansıtmaktadır.

4.4. Alevi İnanç Toplumu Almanya – AITA (Der Bund Alevitischer Gemeinden E.V. – BAG)¹³⁴⁷

Alevi İnanç Toplumu Almanya, 2015 yılında başlayan kuruluş çalışmalarını 01.02.2020 tarihinde gerçekleştirmiş olduğu kuruluş toplantısıyla sonuçlandırmışlardır. Yapılan toplantıda AITA genel başkanlığına Hüseyin Tosun getirilirken, başkan yardımcılığını Murat Yalın üstlenmiştir. Aynı toplantıda Mahir Şahin Genel Sekreter olarak görevlendirilirken, Engin Reyhanlı basın ve medya sorumlusu, Hıdır Turan muhasip, Bektaş Tezcan sosyal aktiviteler, Eren Zeybek ise gençlik temsilcisi olarak yönetim kuruluna seçilmiştir. Alevi inanç ve değerlerinin korunup gelecek kuşaklara aktarılması için AITA çatısı altında başkanlığını Bülent Aldede'nin yaptığı İnanç Kurulu oluşturulmuştur. İnanç Kurulu'nda Aldede'nin yardımcılıklarını ise Sadık Buyruk ve Gazi Şeneldik üstlenmiştir. Mahir Şahin'in vermiş olduğu bilgilere göre, inanç kurulunu oluşturan dedeler, her hafta düzenli olarak bir araya gelerek Aleviliğin genç kuşaklara aktarılması hususunda görüş alışverişinde bulunmakta ve Alevilik eğitimine yönelik müfredat hazırlamaktadırlar. Yönetim ve İnanç Kurulu haricinde AITA çatısı altında Dar Divanı¹³⁴⁸, Denetleme Kurulu, Kadın Kolları ve Gençlik Kolları gibi alt komisyonlar da oluşturulmuştur.

Alevi İnanç Toplumu Almanya kurumsal kimliğini Alman yasalarına uygun inanç topluluğu olarak takdim etmektedir. Her türlü aşırılık, ırkçılık ve yabancı düşmanlığıyla arasına mesafe koyduğunu açıklayan kurum yetkilileri, kendilerini özgür, demokrat ve

¹³⁴⁶Vücutun birliğini yani Vücutun bölünmezliğini ile ezeli ve ebedi oluşunu savunan İbn Arabi'nin Vahdeti Vücut görüşü ile ilgili bkz.; Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber: İbn Arabi Düşüncesine Giriş* (İstanbul: Sufi Kitap, 2011), 77,326-332.

¹³⁴⁷ Bu başlık altında verilen bilgiler AITA Genel Sekreteri Mahir Şahin ile yapılan görüşme ve Şahin'nin tarafımıza ilettiği AITA'ya dair bilgilerin bulunduğu dosyadan derlenerek hazırlanmıştır. Mahir Şahin, "19.05.2021 tarihli görüşme".

¹³⁴⁸ Disiplin kuruluna ihtiyaç duymayan AITA'da, Dar Divanı aynı zamanda disiplin kurulu işlevi görmekte olup, inanç kurulunu oluşturan dedelerden oluşmaktadır. Ortaya çıkması muhtemel sorunlar için Dar Divanı'nın belirleyeceği çözüm önerileri kabul edilmektedir.

laik bir oluşum olarak tanıtmaktadırlar. AITA çatısı altında bir araya gelen dernekler aşağıdaki gibidir.;

- 1- Solingen Alevi-Bektaş İnanç Toplumu (Alevi-Bektaş Glaubensgemeinde Solingen e.V.)
- 2- Hochsauerlandkreis Alevi Cemaati (Alevitische Gemeinschaft Hochsauerlandkreis e.V.)
- 3- Herne ve Çevresi Alevi-Bektaş Kültür Derneği (Alevitische Bektas-i Kultur Verein in Herne u. Umgebung. e.V.)
- 4- Alevi İnanç Merkezi Bonn (Alevitisches Gemeindezentrum Bonn e.V.)
- 5- Olpe Hacı Bektaş Veli Cemevi (Hacı Bektaş Veli Cemevi – Olpe e.V.)
- 6- Paderborn Alevi Toplumu (Alevische Gemeinde Paderborn e.V.)
- 7- HIZIR Karitativ Wohlfahrts- & Solidaritätsverein Deutschland e.V.

Geleneksel Aleviliği içinde bulunulan zaman uygun bir şekilde yaşanabilmesi için çaba gösterdiklerini söyleyen kurum yetkilileri, Alevi inancının gelecek kuşaklara aktarılmasını hedefleri arasında sıralamaktadırlar. Kurum içi politik kavgaların önüne geçebilmek için tüm siyasi görüşlere karşı aynı mesafede durmaya gayret gösterilmektedir. Alevilerin Alman toplumuna uyumu için de çalışmalar yürüteceklerini söyleyen AITA yöneticileri, Alevi kimliklerini kaybetmeden diğer kültürlerle birlikte yaşanabileceğine ise özellikle vurgu yapmaktadırlar.

Federal düzeyde faaliyet yürüteceğini söyleyen AITA, çalışma alanlarını; toplumsal yardım işleri, çocuk ve gençlik çalışmaları, yaşlılara yardım, kadınlara yönelik projeler, belediyelerle ortak çalışmalar, kamuoyu çalışmaları, sosyal danışmanlık, kültürlerarası aktiviteler olarak belirlemiştir. Bu çalışmaları gerçekleştirmek içinse kurum içerisinde Hukuk ve tanınma bölümü, inanç bölümü, eğitim bölümü, uyum bölümü, kültür bölümü ve sosyal işler bölümü gibi alt birimler oluşturmuştur. AITA yönetim kurulunda ve AITA'ya ait alt birimlerde görev almak isteyenlerden, AITA çatısı altında bir araya gelmiş derneklerin herhangi birinde en az üç yıl süreyle üye olmalarının yanı sıra, üye olunan derneğin inanç kurulundan AITA'nın yönetim kurulunda görev alabileceklerine dair onay yazısı (bir nevi icazetname) getirmeleri beklenilmektedir.

Aleviliği; İslam içinde kendine özgü bir dini cemaat olarak tarif eden AITA yöneticileri, Aleviliğin Hz. Ali ile başlayan mistik bir yapı olduğunu söylemektedirler. Aleviliğin iman tarifini ise Kelime-i Tevhid'den ilham alarak “*Lailahe illallah, Muhammeden Resulullah, Aliyyül Veliyullah, Vasiyi Resulullah*” (Allah’tan başka tanrı yoktur, Muhammed onun resulüdür, Ali Tanrının dostu, peygamberin vasisidir) şeklinde yapmaktadırlar. Aleviliğin kaynakları arasında Kur’an’ın yanı sıra, Buyruk, Nehc’ül Belaga, Velayetname ve Makalat gibi eserler de önemli bir rol üstlenmektedir. Alevilik anlayışı hususunda başta AABF olmak üzere UADE Vakfı’nın da kabul etmiş olduğu genel ilkeleri esas alarak, “*Alevilik ‘Hakk-Muhammed-Ali’ yolunun ‘Kırklar Meclisi’nde olgunlaştığı ve Oniki İmamlarla devam eden; İmam Cafer-i Sadık’ın akıl ölçüsünü rehber olarak alan, Horasan erenlerinin himmetleriyle Anadolu’ya gelen Hazret-i Pîr’le, diğer Anadolu erenleriyle ve ulu ozanlarımızın nefesleriyle hayat bulan, kadın ve erkeğin bir arada dede huzurunda saz ve nefesler eşliğinde, semahlarla icra edilen İslam inancının adıdır. Alevilik inancı, hayatın amacını insanın ham ervahlıktan çıkararak insan-ı kâmil olup özüne dönmek olarak tanımlar. Bunun için de; ‘Mürşid’, ‘Pîr’ ve ‘Rehber’ huzurunda ikrar verilerek ‘Dört Kapı Kırk Makam’ aşamasından geçilir. İnancımızın uygulandığı mekân CEMEVI’dir*” şeklinde bir tanımlama geliştirmişlerdir. Benzer bir durum Alevi kimliği noktasında da gerçekleşmiştir. Nitekim, AITA’ya göre her Alevi; “*Hakk-Muhammed-Ali kutsallığını kalbinde yaşayan, Ali’nin adaletinden şaşmayan, Hüseyin’in teslim olmayan kararlılığını uyan, adaletsizliğe karşı duran, kalbinde insan sevgisine yer açan, her dine, inanca ve mezhebe karşı saygılı davranan, dil, din, kültür, renk ve cinsiyet ayrımcılığı yapmayan, nefesine hakim olan, samimi, dürüst ve sevgi dolu olan, bilime değer veren, manevi gelişimi için çaba sarf eden, korkmadan sevgiyle Tanrıya yönelen, yaratılanı yaratandan ayrı görmeyen*” şeklinde ifade edilen ilkelere uymayı kendisine görev kabul etmelidir. Bu tanımlama aynı zamanda geleneksel Aleviliğin ana esaslarına da bağlılığı yansıtmaktadır.

Yeni ortaya çıkmış bir kurum olduğu için hakkında kendilerinin vermiş olduğu bilgiler dışında çok fazla haber bulunmayan Alevi İnanç Toplumu Almanya’nın, kurulduğunu ilan ettiği dönemin “Korona” kısıtlamaları sürecine denk gelmesi, kurum açısından bir şansızlık olarak görülebilir. Vermiş oldukları bilgilerden yola çıkarak geleneksel Aleviliği modern dönemde yaşatmaya çalışan bir kurumsal yapı olarak *dede*

merkezci gördüğümüz AITA'nın ilerleyen zamanda ne şekilde bir tavır geliştireceği tarafımızca merak konusudur.

4.5. Alevi Akademisi- AA (Alevitische Akademie)

İlk kuruluş adı Avrupa Alevi Akademisi olan ve günümüzde hizmetlerine Alevi Akademisi ismiyle devam eden kurumun genel merkezi, Heidelberg yakınlarındaki Leimen kasabasıdır. Avrupa Alevi Akademisi'nin kurulacağı haberi Alevilerin Sesi dergisinin 20. sayısında dönemin AABF Genel Başkanı Ali Kılıç imzasıyla yayınlanan ve derneklere de iletilen bir yazıyla duyurulmuştur.¹³⁴⁹ Hollanda Alevi-Bektaşî Sosyal ve Kültürel Dernekleri Federasyonu (HAK-DER) ile AABF'nin ortak kararı sonucunda biri 1-2 Kasım 1997'de Hollanda'nın Heeze kentinde, diğeri 7-8 Kasım 1997 tarihinde Almanya'nın Bonn şehrinde düzenlenen toplantılar sonucunda kamuoyuna ilan edilmiştir. Düzenlenen toplantılarda başta Türkiye ve Almanya olmak üzere Avusturya, Belçika, İsviçre, Hollanda, Belçika, Kanada, Fransa, İngiltere ve Amerika gibi değişik ülkelerden çok sayıda katılımcı hazır bulunmuştur. Katılımcılar arasında günümüz itibarıyla baktığımızda birbirinden farklı Alevilik algılarıyla ön planda duran, Fermani Altun, Rıza Zelyut, Ali Yıldırım ve Mehmet Bayrak gibi dikkat çekici isimler de yer almıştır. 7 Kasım 1997'de Bonn'da düzenlenen bir toplantıyla basına tanıtılan Avrupa Alevi Akademisi'nin yönetim kurulu başkanlığına Mustafa Düzgün seçilirken, yönetim kurulu üyeleri ise şu isimlerden oluşmuştur: Ahmet Aydemir, İsmail Hakkı Koşan, Ali Haydar Avcı, Ahmet Ali Erdoğan, Zafer Şenocak ve Yüksel Alptekin.¹³⁵⁰

Mustafa Düzgün Alevilerin Sesi için yazmış olduğu makalesinde Avrupa Alevi Akademisi'ni Fatımilerin Mısır'da kurmuş olduğu El-Ezher Üniversitesi ve Erdebil Tekkesi misyonunun bir devamı olarak gördüğünü belirtmiş, Tekke ve Zaviyelerin kapatılmasına kadar ki süreçte Alevi-Bektaşî dergahlarının Alevi öğretisinin aktarılmasında oynadığı rolü akademiyle birlikte daha da yukarı taşıyacaklarını belirtmiştir.¹³⁵¹ Genel merkezinin Köln'de olmasına karar verilen Avrupa Alevi Akademisinin çalışmalarını desteklemek için bir vakıf kurulmasına karar verilmiş ve vakfın merkezinin de Hollanda'da olması kararlaştırılmıştır.¹³⁵²

¹³⁴⁹ Ali Kılıç, "Alevi Akademisi kuruluyor", *Alevilerin Sesi* 20 (Ekim 1997), 5.

¹³⁵⁰ "Meşaleyi Tutuşturduk!.. Avrupa Alevi Akademisi kuruldu", *Alevilerin Sesi* 21 (Aralık 1997), 25,26,27.

¹³⁵¹ Düzgün, "Avrupa Alevi Akademisi", 14.

¹³⁵² "Avrupa Alevi Akademisi kuruldu", 26.

Akademinin hedefleri ise şu şekilde sıralanmaktadır;

- 1- *İnanç ve kültürün korunup geliştirilmesine yönelik eğitim kurumları açmak,*
- 2- *Akademik araştırmaları destekleyip, akademisyenler arasında koordinasyonu sağlamak ve ödüllendirmelerle başarıyı teşvik etmek,*
- 3- *Geleneği sürdüren Dede, Baba ve Dede-Babalardan yararlanarak onların desteğiyle yeni nesil inanç önderlerine bilgi akışını sağlamak,*
- 4- *Kütüphane ve arşivleri tarayarak Aleviler ve Alevilikle ilgili belge ve bilgileri merkezi bir arşivde bir araya getirmek,*
- 5- *Sadece Avrupa'yla sınırlı kalmayıp, dünya genelinde kamuoyunu ve akademik çevreleri Aleviler ve Aleviliğin sorunları hakkında bilgilendirerek, ortak çalışmalar yapıp akademik bir dergi yayınlamak,*
- 6- *Alevilerin bilinç ve kültür düzeyini geliştirmek, eğitim ve öğretim faaliyetlerine katkı sağlamak, yazar ve düşünürlerin eserlerinin değerlendirileceği yazılı, sözlü ve görüntülü eserler yayınlamak,*
- 7- *Geleneksel değerlerin kaybolmasını önlemek amacıyla alan araştırmaları yapmak ve yapmaya teşvik etmek,*
- 8- *Aleviler ve Alevilikle ilgili seminer, sempozyum vb. etkinlikler organize etmek,*
- 9- *Aleviler arasında iletişimi güçlendirecek bir Alevi-Medya oluşturmak.*¹³⁵³

Alevilerin Sesi dergisinin aktardığı haberlere göre Kürdistanlı Aleviler Federasyonu, akademinin kuruluş sürecinden rahatsız olmuştur. AABF'nin Akademi kurulacağını ilan ettiği tarihten itibaren özellikle MED TV ekranlarında her türlü olumsuz propaganda denenerek, akademi kurucularına yönelik itibar zedeleyici yayınlar yapılmasına gayret gösterilmiştir. AABF yöneticileri ve Avrupa Alevi Akademisi kurucularına yönelik hakaretamiz ifadeler kullanılırken, akademi kurucuları; “Devlet ajanı olmak”, “Türkiye Cumhuriyeti tarafından örgütlenmekle”, “Genel Kurmay Başkanlığı adına çalışmakla” ve “Türkiye Cumhuriyetinden para almakla” suçlanmışlardır.¹³⁵⁴

Alevilerin Sesi için yazmış olduğu makalede Akademi başkanı Mustafa Düzgün, Alevi Akademisi'nin kuruluş amaçlarını şu şekilde sıralanmaktadır; *1- Avrupa Alevi*

¹³⁵³ Düzgün, “Avrupa Alevi Akademisi”, 15.

¹³⁵⁴ Kılıç, “Neden Konfederasyon?”, 6,7; Düzgün, “Avrupa Alevi Akademisi”, 46,47.

*Akademisi'nin amaçları dışında herhangi bir hedefe yönelmekten, her hangi bir siyasal parti veya gruba tabi bir hale gelmekten kaçınmak, 2- Her türlü çaba ve çalışmalarında İnsan Hakları Beyannamesi'nde yer alan hüküm ve normlara özen göstermek; barış ve insan sevgisi, hoşgörü gibi insanlığın ve Aleviliğin vazgeçilmez değerlerine bağlı kalmak, 3- İnsanı düşüncenin merkezine koyan Alevi öğretisinden hareketle uluslar, halklar, inançlar, dinler ve mezhepler arasında en küçük bir ayırım yapmaktan kaçınmak, Alevi ulularından Yunus Emre'nin 700 yıl önce söylediği gibi, "yetmiş iki millete" yani; hangi ulustan ve ırktan olursa olsun tüm insanlara "aynı gözle bakmak", 4- Yerel ve uluslararası alanda dostluk ve dayanışma içine girilecek kişi, kurum ve kuruluşların, insan haklarına saygılı, çağdaş değer ve normlara bağlı, demokratik yapı ve işleyişe sahip olmasına dikkat etmek.*¹³⁵⁵

Akademi kuruluşundan kısa bir süre sonra Alevilerce Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul edilen 21 Mart'ta eğitim çalışmalarına başlamıştır. İlk etapta derneklerde görev yapan gençlerin eğitimine ağırlık veren akademi yetkililerince, Alevilik hakkında temel bilgiler içeren ve altı başlıktan oluşan bir program hazırlanmıştır. Aynı zamanda bir eğitimci olan Mustafa Düzgün'nün büyük emek verdiği eğitim programının başlıkları şu şekildedir; 1- Alevilik Tarihi, 2- Alevi Yol ve erkanı, 3-Alevi Halk edebiyatı, 4-Alevi Halk Kültürünü derleme yöntemleri, 5- Alevi toplumunu kötü alışkanlıklardan koruma ve entegrasyonunu kolaylaştırma, 6 Alevi Halk Müziği. Alevilik okulları olarak isimlendirilen proje kapsamında 12 öğrenciden oluşan gruplarla eğitime başlanmış ve katılımcılara üç günlük eğitimlerinin ardından sertifika verilmiştir.¹³⁵⁶ Almanya'da Alevilik derslerinin okullarda okutulmasına yönelik başvuru sürecindeki görüşmelere de katılım gösteren Akademi yöneticileri, derslerin Türkçe verilmesi gerektiğini savunmuştur.¹³⁵⁷ Ancak onların bu isteği kabul görmemiş ve dersler Almanca okutulmaya başlanmıştır.

1997-1999 arası çalışmalarını AABF Genel Merkezinde kendilerine tahsis edilen bir büroda sürdüren Akademinin bürosu, 1999 yılında AABF yönetim kurulu tarafından alınan ani bir kararla kapatılmıştır. Mehmet Caba, Avrupa Alevi Akademisi'nin AABF genel merkezinde bulunan bürosunun, Akademi başkanı Mustafa Düzgün'ün, 1999'da

¹³⁵⁵ Düzgün, "Avrupa Alevi Akademisi", 46.

¹³⁵⁶ Uğur Aydoğdu, "Avrupa Alevi Akademisi ışık saçıyor", *Alevilerin Sesi* 24 (Nisan 1998), 37-41; Kılıç, "10. yıl", 8.

¹³⁵⁷ Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 335.

Caba'yla birlikte AABF yönetim kurulu üyeliğinden istifa eden Tayyip Uyanık, Hıdır Ali Bingöl, gibi isimlere destek olduğu gerekçesiyle dönemin federasyon genel başkanı Turgut Öker tarafından kapatıldığını ileri sürmektedir. Bu kararın ardından AA'nın bürosu geçici bir süreliğine Bremen şehrine taşınmıştır. Ancak büronun kapatılma kararının sadece istifalarla ilişkilendirilmesi tarafımızca pek mümkün gözükmemektedir. Nitekim Caba'nın verdiği bilgilere göre o yıllarda kurulması düşünülen Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu genel başkanlığı için AA başkanı Mustafa Düzgün'ün adının da geçiyor olması ve diğer Avrupa ülkelerindeki federasyon temsilcilerinin Düzgün'ün başkanlığına sıcak bakmalarının yanı sıra, Düzgün ile Öker arasındaki var olan fikir ayrılıkları bu kapatma kararının anlaşılması açısından daha açıklayıcı gözükmemektedir.¹³⁵⁸ Kurulacak konfederasyona genel başkan olmak isteyen Öker, muhtemel rakibini saf dışı bırakmayı düşündüğü için bu yönde bir karar alması akla daha yatkındır.

Avrupa Alevi Akademisi 2001'de yapmış olduğu 3. Genel Kurulunda almış olduğu kararla ismindeki Avrupa ekini kaldırarak faaliyetlerine Alevi Akademisi adıyla devam etmeye başlamıştır. 2002 yılında AABF Dedeler Kurulu başkanlığı yapan Derviş Tur'un özel girişimleriyle bir araya gelen AABF ve Alevi Akademisi yetkilileri Avrupa'da yaşayan ocakzedelere yönelik eğitim seminerleri düzenleme kararı almışlardır. Alınan bu karar uyarınca seminerlerin Alevi Akademisi bünyesinde gerçekleştirilmesi kararlaştırılmış ve Genel merkezde çalışmalarını sürdüren Eğitim Enstitüsü'nün yanı sıra Bielefeld'de bulunan Alevi Yol ve Erkan Enstitüsü aracılığı ile 1 Şubat 2003 tarihinden itibaren Alevi dedelerine yönelik "Dedeleri Yetkinleştirme Eğitimi" adı altında seminerler düzenlenmiştir. Aralarında, Alevilik alanında yapmış oldukları çalışmalarla tanınan İsmail Engin, Havva Engin, Hüseyin Ağuçenoğlu, Raoul Motika, Krisztine Kehl-Bodrogi, M. Fuat Doğan gibi akademisyenlerin de bulunduğu eğitimci aracılığıyla üç dönemde bitirilmesi planlanan eğitim seminerleri için Wiesloch ve Bielefeld şehirleri seçilmiş ve seminerler hafta sonu ve tatil günlerine denk gelecek şekilde planlanmıştır. Seminer konuları ise şu şekilde oluşmuştur; Dinler tarihi, İslam ve Alevilik tarihi, Alevi yol ve erkanı, Alevi edebiyatı, Aleviliğin alt grupları, Alevilik eğitiminin yapısı, tasavvuf, Alevilikte kutsal günler, Aleviliğin temel kavramları,

¹³⁵⁸ Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 60,111,120-122,138,139.

Karşılaştırmalı dinler tarihi, karşılaştırmalı din bilimi, Avrupa’da Alevilik ve Aleviler, Bektaşiliğin tarihsel ve itikadi boyutları.¹³⁵⁹

AABF ile Alevi Akademisi arasında dedelerin eğitimine yönelik ortaya çıkan işbirliği fazla sürmemiş ve Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu adına Alevilerin Sesi dergisinin Mayıs 2004 sayısında yapılan açıklamayla akademiyle olan ilişkilerin sonlandırıldığı ilan edilmiştir. İlgili açıklamada ilişkilerin sonlandırılmasına gerekçe olarak Alevi Akademisinin kuruluş amacı olan Akademik çalışmalar yerine derneklerin idari işlerine karıştığı belirtilmiştir. Konfederasyon ve konfederasyona bağlı federasyonlarla Alevi Akademisi arasında kurumsal işbirliğinin sonlandırılmasına müteakip, “Avrupa Alevilik Araştırma Merkezi” kurulacağı ilan edilmiştir.¹³⁶⁰ Ancak 2017 yılında düzenlenen sempozyumla kuruluşu ilan edilen Delil Eğitim Akademisi’ne¹³⁶¹ kadar herhangi bir akademik oluşum gerçekleşmemiştir.

Alevi Akademisi, ilkinin 2013 yılında Mannheim şehrinde gerçekleştirdiği “Avrupa Ocakzadeler Buluşması” ile özellikle Avrupa’da yaşayan ocakzadeleri bir araya getirerek, ocakzadeler arasında bilgi ve gelenek transferinin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır.¹³⁶² Birçoğunda bizim de hazır bulunduğumuz bu buluşmalar çerçevesinde, muhabbet cemleri düzenlendiği gibi Türkiye’den gelen akademisyenlerin de hazır bulunduğu çalıştaylar düzenlenmekte ve bu kapsamda özellikle genç ocakzadelerin eğitimine ağırlık verilmektedir. 2013’ten beri aralıksız olarak Noel tatiline denk gelecek şekilde düzenlenen “Avrupa Ocakzadeler Buluşması” etkinliğinin yedincisi 24-26 Aralık 2019 tarihleri arasında Strasbourg yakınlarındaki Le Hohwald kasabasında gerçekleştirilmiştir. 2020 yılı için planlanan ocakzadeler buluşması ise tüm dünyayı etkisi altına almış bulunan “Korona” salgınından dolayı iptal edilmek zorunda kalmıştır.

Alevi Akademisi Alman kurumlarıyla da uyum içerisinde çalışmaya gayret göstermektedir. Özellikle 2011’de Sedat Korkmaz’ın başkanlığa seçilmesiyle birlikte merkezini Mannheim yakınlarındaki Edingen/Neckarhausen kasabasına taşıyan Alevi Akademisi, AABF ile kısa süreli bir yakınlaşma yaşamıştır. Bu süreçte devlet kurumlarıyla birlikte Alevilerin dini ihtiyaçlarına yönelik proje üretilmeye başlanmıştır. Bu projeler arasında en dikkat çekenini ise Aleviler adına bir ilk olarak gerçekleşen

¹³⁵⁹ “Alevi Akademisi ‘Dedeler Yetkinleştirme Eğitimini’ Başlattı”, *Akademi Bülten* 3 (Nisan 2003), 4-7.

¹³⁶⁰ “Avrupa Alevilik Araştırmaları Merkezi”, 17.

¹³⁶¹ Keleş, “Aleviliğin Kurumsallaşması”, 485-496.

¹³⁶² Aksünger-Kizil - Kahraman, *Das anatolische Alevitentum*, 136.

“Maneviyat Rehberi” yetiştirme eğitimidir. Baden-Württemberg Eyaletinde hayata geçirilen projeye birlikte, Aleviler arasında seçilen isimler, müfredat dahilinde hazırlanan eğitimlerden geçirildikten sonra hastane, hapisane gibi insanların psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğu yerlerde görevlendirilmişlerdir. İlk olarak 2015 yılında uygulamaya konulan proje kapsamında 25 kişi eğitimlerini tamamlamış ve fahri olarak ihtiyaç duyulan şehirlerde görevlendirilmiştir.¹³⁶³

Alevi dedelerinin ve ocakzadelerin eğitimine özel önem veren Alevi Akademisi, “Korona” salgını öncesinde genç ocakzadelerin katılımıyla her ay bir defa hafta sonuna denk gelen günlerde eğitim seminerleri düzenleyerek Aleviliğin anlaşılıp yaşatılmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır. Ancak Korona salgının başlamasıyla birlikte yüz yüze eğitimler sonlandırıldığı için seminerlere de ara verilmek zorunda kalmıştır. Akademinin 10. Mart 2018 yapılan genel kurulunda yeniden aday olmayan Sedat Korkmaz’dan boşalan Alevi Akademisi başkanlığı görevine Ali Yoleri seçilmiş ve 2021 yılı itibariyle başkanlık görevini devam ettirmektedir.

4.6. Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü E.V. - ABKE

Başkanlığını Gülizar Cengiz’in yaptığı Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü (Alevitisch-Bektaschitisches Kulturinstitut e.V), Haziran 1997 yılında Irène Mélikoff’un onursal başkanlığında kurulmuştur. 2007 yılından beri Hausen (Wied) şehrinde bulunan enstitünün merkez binası 12.000 dönümlük geniş bir arazi üzerine kurulmuş modern dönem dergâh görüntüsü sunmaktadır. Enstitü başkanı Gülizar Cengiz, Almanya’ya geldiği 1978 yılından itibaren Alevilik merkezli etkinlikler içerisinde bulunmasına rağmen¹³⁶⁴, kurumsal bağlamda ilk olarak Köln Alevi Kültür Merkezi’nin kuruluş sürecini başlatan 23-24-28 Kasım 1991 tarihlerindeki Alevi Kültür Günleri’nde etkin olmaya başlamıştır.¹³⁶⁵ 1993 Sivas Olaylarının ardından Köln AKM’nin AABF’ye üye olmasıyla birlikte Ekim 1993’te gerçekleşen AABF genel kurulunda da en fazla oyu alarak AABF Yönetim Kuruluna seçilen Cengiz, 24 Şubat 1996 tarihine kadar sayman olarak görev yapmış, o tarihten 27 Ocak 1997’de gerçekleşen genel kurula kadar ise ikinci başkanlık görevini üstlenmiştir.¹³⁶⁶ 1997’den sonra ise AABF içerisinde görev almamış ve enstitünün kuruluşunu gerçekleştirmiştir. Gülizar Cengiz ile yapmış

¹³⁶³ Aksünger-Kizil - Kahraman, *Das anatolische Alevitentum*, 136.

¹³⁶⁴ Gülizar Cengiz, “10.02.2018 tarihli görüşme”.

¹³⁶⁵ Gülççek, *Sınırları Aşan Mücadelem*, 55,56,60.

¹³⁶⁶ Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 24,45,47.

olduğumuz görüşmede Irène Mélikoff'un "Aleviliğin bilimsel ayağının oluşturulması gerektiği" önerisinin enstitünün kuruluşunda etkin olduğunu söylemiş ve Mélikoff'la düşünce birliği içerisinde Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü'nü kurduklarını ifade etmiştir.¹³⁶⁷

Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü kuruluşunun ardından ilk bilimsel etkinliğini 10-11 Ocak 1998 tarihlerinde Bonn'da düzenlediği I. Uluslararası Alevi-Bektaşî Sempozyumu ile gerçekleştirmiştir. 2 gün süren sempozyumda aralarında Irène Mélikoff, Suraiya Faroghi, Belkis Temren, Mehmet Yaman, Fikret Otyam ve Mahzuni Şerif'in de bulunduğu çok sayıda bilim insanı, inanç önderi, gazeteci ve sanatçı tebliğleriyle katkı sağlamıştır. Sempozyumun açılış konuşmasını yapan enstitü kurucu başkanı Kazım Kaya, enstitünün kuruluş amacını; "Alevi-Bektaşî inanç ve kültürünü yaşatmak, tanıtmak ve bilimsel olarak araştırmak, geliştirmek"¹³⁶⁸ şeklinde izah etmiştir. Enstitü ikinci sempozyumunu ise 7-8 Eylül 2018 tarihleri arasında Köln Üniversitesi ile işbirliği içerisinde II. Uluslararası Alevilik-Bektaşîlik Sempozyumu adı altında gerçekleştirmiştir. İlk sempozyuma olduğu gibi ikincisine de başta Türkiye ve Almanya olmak üzere değişik ülkelerden çok sayıda bilim insanı bildirimleriyle destek sunmuşlardır.¹³⁶⁹ Enstitünün bilimsel çalışmaları sadece sempozyum düzenlemekle sınırlı kalmamıştır. İlk sayısı Haziran 2009'da yayınlanan ve editörlüğünü Ali Yaman, Mehmet Ersal ve Bülent Akın'ın birlikte yaptığı Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi enstitünün bilimsel araştırmalara katkısını göstermesi açısından önemli bir örnektir. Yerli ve yabancı çok sayıda akademisyenin makalelerine yer veren dergi her yıl, Yaz ve Kış olmak üzere iki defa yayınlanmakta ve uluslararası indekslerce taranmaktadır. Ayrıca çok sayıda kitapta yayınlayan enstitünün hem alanında ilk olması hem de önemli bir eksikliği kapatması bakımından Ali Yaman tarafından hazırlanan *Alevilik-Bektaşîlik Bibliyografyası*¹³⁷⁰ isimli eser ciddi bir kaynak niteliğindedir. Alevilik araştırmalarına yönelik, başta Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi'nde bulunan arşiv belgelerinin kopyası olmak üzere, merhum Mehmet Yaman'ın kişisel arşivinin yanı sıra Şahkulu Sultan Külliyesi Vakfı bünyesinde bulunan kitap ve arşiv belgelerinin

¹³⁶⁷ Cengiz, "10.02.2018 tarihli görüşme".

¹³⁶⁸ Kazım Kaya, "Açılış Konuşması", *Alevi - Bektaşî Kültür Enstitüsü 1. Alevi Bektaşî Sempozyumu* (İstanbul: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü, 2000), 13.

¹³⁶⁹ Sempozyumla ilgili tanıtım yazısı için bkz.; Bülent Keleş, "II. Uluslararası Alevilik-Bektaşîlik Sempozyumu 7-8 Eylül 2018 - Köln", *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 18 (K 2018), 389-418.

¹³⁷⁰ Ali Yaman, *Alevilik-Bektaşîlik Bibliyografyası* (Mannheim: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü, 1998).

kopyalarıyla araştırmacı/gazeteci/yazar Ayhan Aydın'ın kişisel araştırmalarını da kapsayan, aralarında henüz yayınlanmayan el yazmalarının da olduğu geniş bir arşivi bulunmaktadır.

ABKE Alevilerce kutsal kabul edilen günlerde etkinlikler düzenleyerek Alevi inancının canlı kalması noktasında çaba harcamaktadır. Bu etkinlikler arasında her yıl düzenli olarak Türkiye ve Balkanlardan gelen sanatçı, inanç önderi, bilim insanlarının katılımıyla gerçekleşen “Hıdırellez” şenlikleri geniş katılımlı olması hem de geleneği yaşatması hasebiyle önemli bir yer teşkil etmekte ve Almanlar tarafında da ilgiyle takip edilmektedir. Ayrıca Nevruz sofrası ve Hızır Cemi'nin yanı sıra, Muharrem matemi ve Aşure ritüeli de her yıl düzenli olarak tekrar edilmektedir. Hausen'de bulunan Enstitü merkezinde gerçekleşen bu etkinliklere Alevi-Sünni, Hristiyan-Müslüman ayırt edilmeksizin çok sayıda misafirin katılımı sağlanmaktadır.¹³⁷¹ Ayrıca ABKE'nin düzenlediği inanç içerikli ve geniş katılımlı etkinlikler, Alevi inanç ve kültürünün genç nesillere aktarılmasında önemli rol oynamaktadır.

Alevilerin yaşadığı sorunlara da ilgisiz kalmayan enstitü, bu alanda konunun uzmanlarıyla birlikte yapmış olduğu çalışmaları Türkiye Cumhuriyeti devlet yetkilileriyle paylaşarak, çözüm üretilmesine yönelik çaba göstermektedirler.¹³⁷² Nitekim bu kapsamda Şubat 2014'te aralarında merhum Hasan Onat'ın¹³⁷³ da bulunduğu çok sayıda akademisyenin katılımı ile çalıştaylar düzenlenmiş ve elde edilen veriler kitap haline getirilerek kamuoyuyla paylaşılmıştır.¹³⁷⁴

Almanya merkezli faaliyet gösteren ve Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü ile birlikte değerlendirilebileceğimiz bir diğer Alevi kurumu da Hünkâr Bektaş Veli Vakfı (Bektaş-i Veli Stiftung)'dır. Vakfın başkanlığını Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü'nde olduğu gibi Gülizar Cengiz üstlenmiştir. Kuruluş çalışmalarına 2008 yılında başlanan vakıf, uzun süren uğraşların ardından Almanya'nın önde gelen danışmanlık şirketlerinden biri olan “SSP Kommunikaton”dan kurumsal destek alarak 28.12.2016 tarihinde resmi olarak

¹³⁷¹ “Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü”, Kurumsal, <https://www.alevibektasikulturenstitusu.de/> (Erişim 16 Mayıs 2021); “Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü” 1/1 (Yaz 2009), XVIII-XX.

¹³⁷² Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü Bilim Kurulu, *Alevi-Bektaşîlerin Sorunları ve Çözümlerine İlişkin Rapor*, Bilimsel Araştırma Raporu (Ankara: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü, 13 Ağustos 2013) (Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü).

¹³⁷³ Hasan Onat aynı zamanda Alevi- Bektaşî Kültür Enstitüsü'nün yayınladığı *Alevilik – Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*'nin Hakemleri arasında yer aldığı gibi Yayın Kurulu üyesi olarak görev yapmıştır.

¹³⁷⁴ Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü, *Alevi Bektaşîlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri* (Hausen (Wied): Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü, 2014).

kurulmuştur. Bünyesinde ABKE'nin genel merkezini de barındıran Hausen (Wied) kasabasında geniş bir alan üzerine inşa edilmiş, hem dergâh¹³⁷⁵ hem de cemevi olarak hizmet veren binanın mülkiyeti de kuruluşunun hemen ardından vakfa devredilerek, vakfın sürekliliği garanti altına alınmıştır. Çalışmamız kapsamında birçok defa ziyaret ettiğimiz Vakıf, bulunduğu konum itibariyle ziyaret edenleri kendisine hayran bırakmaktadır. Ziyaretçilerine konaklama imkânı da sunan Vakıf binası, kendisine verilen Kadıncık Ana Dergâhı ismiyle birlikte düşünüldüğünde, modern dönem Bektaşî tekkesi izlenimi uyandırmaktadır. Her türlü inanca hoş görülmesi bir şekilde yaklaşılmalı Kadıncık Ana Dergâhı'nda, sadece Alevî-Bektaşî vatandaşlarımıza değil, Almanya'daki farklı inanç gruplarına mensup çok sayıda insana kucak açılmaktadır. Ayrıca Kadıncık Ana Dergâhı'nda, Bektaşî Ayin-i Cemleri'nin yanı sıra, Alevî Cemleri de yürütülmektedir. Alevî- Bektaşî Kültür Enstitüsü'nün başta Eylül 2018'de Köln Üniversitesi işbirliği ile düzenlenen sempozyum olmak üzere birçok akademik çalışmasına finansal kaynak sağlayan Vakıf, Alevîlik alanında öğrenimini sürdüren öğrencilere burs imkânı da sunmaktadır.

4.7. Alevî Eğitim Merkezi “Şah İbrahim Veli” Derneği (Alevitisches Bildungswerk “Şah İbrahim Veli” E.V)

Başkanlığını uzun yıllar AABK ve AABF yönetim kurulları içerisinde yöneticilik yapan Hasan Gazi Öğütücü'nün yaptığı Şah İbrahim Veli Derneği, 2005 yılında sivil bir inisiyatif oluşum olarak çalışmalarına başlamış ve 2015'ten itibaren ise resmi kurumsal kimlik statüsüne kavuşmuştur. Dernek Ravensburg şehrinde kurulmuş olmasına rağmen Almanya genelini kapsayan projelerde aktif olarak görev alarak faaliyet alanını geniş tutmaktadır. Öğütücü AABF yönetimin kurulduğu dönemde hem Bavyera'da hem de Baden-Württemberg eyaletlerindeki Alevîlik derslerinin müfredata dahil edilme süreçlerinde hükümet yetkilileriyle önemli görüşmeler gerçekleştirmiş ve Alevîlik derslerinin Baden-Württemberg Eyaleti'nde 2006/2007 eğitim öğretim döneminde hayata geçirilmesinde ise aktif olarak görev almıştır.¹³⁷⁶ Ayrıca Alevîlik dersleri verecek öğretmenlerin eğitimi için 15.07.2011'de Weingarten Pedagoji Yüksekokulu'nda pilot proje olarak uygulanmaya konulan ve 2013/2014 Güz yarıyılından itibaren de resmi

¹³⁷⁵ Dergâha “Kadıncık Ana Dergâhı” ismi verilmiştir.

¹³⁷⁶ Boyraz, “Alevîlik Dersleri atağı”, 39; Öğütücü, “Alevîlik Dersleri için Bayer'de olumlu adım atıldı”, 15.

statüye kavuşan, Alevilik Dersleri Pedagojik formasyon eğitiminin başlatılmasında da Öğütücü'nün önemli gayretleri söz konusu olmuştur.¹³⁷⁷

Şah İbrahim Veli derneği tüzüğünde belirlemiş olduğu amaçlarını; Aleviliğin temsil ve tanıtımını sağlamak, kültürler ve uluslararası öğrenmeyi mümkün kılacak uluslararası ağlar oluşturarak demokrasi ve hoşgörü eğitimine katkı sağlamak, cinsiyet ayrımcılığı ile mücadele etmek, Alevilik Araştırmalarını desteklemek ve yapılan araştırmalara katkı sunmak, Ulusal ve uluslararası Alevilik araştırmaları yapan kurumlarla iletişime geçerek onların araştırmalarına katkı sağlamak, Ulusal ve uluslararası alanda eğitim ve uyum çalışmalarına katkı sağlamak, yetişkinlere yönelik çağdaş eğitim metotlarını geliştirmek ve desteklemek, Alevilik merkezli sempozyum, panel, kurs ve hizmet içi eğitim gibi etkinlikler düzenlemek, uluslararası organizasyonlarla birlikte bilimsel diyaloglar geliştirerek sempozyumlar organize etmek ve Alevilik araştırmaları yapmak isteyen öğrencileri desteklemek, maddi durumu yerinde olmayan öğrencilere burs temin etmek, Alevi dernek ve cemaatlerini eğitim alanında desteklemek, bütün bu çalışmalar için ihtiyaç duyulan imkânları ortaya çıkartmak¹³⁷⁸ şeklinde sıralanmıştır.

Anadolu'daki Alevi ocaklarından Şah İbrahim Veli Ocağı ile doğrudan bağlantılı olarak kurulmuş olan Şah İbrahim Veli derneği, yukarıda sıralamış olduğumuz amaçlarına yönelik çok sayıda etkinlik gerçekleştirmiştir. Bu etkinliklerden ilki henüz Şah İbrahim Veli derneği kurumsal kimlik kazanmadan önce "I. Uluslararası Alevilik Sempozyumu, Tarihte Alevi Ocaklarının Rolü ve Geleceği" adı altında 1-2 Aralık 2006 tarihlerinde Heidelberg Üniversitesi bünyesinde gerçekleşmiştir. Almanya, Fransa, İngiltere, İsviçre, Hollanda ve Türkiye'den çok sayıda araştırmacı ve akademisyenin katıldığı sempozyum, Hasan Gazi Öğütücü'nün aile arşivindeki Şah İbrahim Veli Ocağı'na ait yazılı belgelerin Heidelberg Üniversitesi bünyesinde hizmet veren Ritualdynamik Sonderforschungsbereich 619 (Özel araştırma bölümü 619) kapsamında

¹³⁷⁷ Çopur - Aksünger, "Die Aleviten unter der AKP-Regierung", 601,602; Alevilerin Sesi dergisinde yayımlanan habere göre formasyon eğitimlerinin 13 Mayıs 2011'den itibaren başladığı söylenmektedir. Bkz.; Ağtaş - İçboyun, "Seminar der Alevitischen Terminologie", 29. Kendisiyle yapmış olduğumuz görüşmede Öğütücü, Pedagojik Formasyon Eğitimi'nin başlamasında o dönem yüksek okulda öğretim üyesi olarak görev yapan Dunja el Missiri'den büyük destek gördüklerinin özellikle vurgulamıştır. Öğütücü, "29.12.2018 tarihli görüşme".

¹³⁷⁸ "Alevitische Bildungswerk 'Şah İbrahim Veli' e.V.", Kurumsal, <https://www.alevi-bildungswerk-sah-ibrahim-veli.de> (26 Ekim 2020).

değerlendirilmeye alınması açısından özel öneme sahiptir.¹³⁷⁹ İkinci akademik etkinlik 29.09.2011/01.10.2011 tarihleri arasında Şah İbrahim Veli Alevi Eğitim Merkezi, Heidelberg Üniversitesi ve Ritualdynamik Sonderforschungsbereich 619 işbirliği ile “1. Uluslararası Şah İbrahim Veli Sempozyumu Malatya” adı altında gerçekleşen sempozyumdur. Sempozyuma 6 farklı ülkeden 17 akademisyen katılım göstermiştir.¹³⁸⁰ Şah İbrahim Veli derneği üçüncü sempozyumunu ise 21 Ekim 2017 tarihinde “Weingarten Pedagoji Yüksek Okulu I. Uluslararası Alevilik Sempozyumu, Tarihi, İnanç Tasavvuru, Ritüelleri, Kaynakları” ismiyle Weingarten şehrinde yapmıştır. Sempozyuma başta Almanya olmak üzere Türkiye ve Amerika’dan çok sayıda akademisyen bildirileriyle destek vermiştir.¹³⁸¹ Şah İbrahim Veli derneğinin akademik alanla ilgili çalışmalarının önemli bir kısmını da Almanya’da akademik çalışmalarını devam ettiren doktora öğrencilerine yönelik, Markus Dreßler ve Robert Langer yönetiminde düzenlenen “Doktoranden Workshop” isimli etkinlik oluşturmaktadır. Her eğitim öğretim sezonunda tekrarlanan bu etkinlik kapsamında Almanya’daki üniversitelerde Alevilik çalışan doktora öğrencileriyle üniversite öğretim üyeleri bir araya getirilmekte ve öğrencilerin akademik çalışmalarda dikkat etmesi gereken hususlar hakkında bilgi alışverişi gerçekleşmektedir.¹³⁸²

Tüm dünyayı etkisi altına alarak yüz yüze eğitim çalışmalarını büyük ölçüde sekteye uğratan “Korona” salgını sürecinde de Alevilere yönelik eğitim çalışmalarına ara vermeden devam eden Alevi Eğitim Merkezi “Şah İbrahim Veli” derneği, geride bıraktığımız süre zarfında Hıdır Temel, Ayfer Karakaya-Stump, Vural Genç ve Rıza Yıldırım gibi akademisyenlerin katılımıyla 4 ayrı çevrimiçi (Online) seminer düzenlemiştir. Ocak 2021 ile Nisan 2021 arasında düzenlenen seminerlerde; Alevilikle, Sünni ve Şii din algısı arasındaki temel farklar üzerinde durulmuş, Alevi ocaklarının ve özellikle Şah İbrahim Veli Ocağı’nın tarihsel kökenleri incelenmiş, Osmanlı Devleti ile Safeviler arasındaki ilişkiler ortaya konulmuş ve Osmanlı Devleti’yle Safeviler

¹³⁷⁹ Öğütücü, “29.12.2018 tarihli görüşme”.

¹³⁸⁰ Sempozyum hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Robert Langer vd., “Erstes Internationales Sah Ibrahim Veli Symposium”, *Alevilerin Sesi - Die Stimme der Aleviten* 154 (Kasım 2011), 38,39. Sempozyum tanıtım afişinde sempozyumu düzenleyen kurumlar arasında İnönü Üniversitesi’nin de ismi bulunmasına rağmen, İnönü üniversitesi yönetimi sempozyum tarihinden yaklaşık iki hafta önce yapmış olduğu yazılı açıklamayla sempozyuma olan desteklerini geri çektiklerini ilan etmişlerdir. Öğütücü, “29.12.2018 tarihli görüşme”.

¹³⁸¹ Sempozyumla ilgili tarafımızca hazırlanan tanıtım yazısı için bkz.; Bülent Keleş, “Sempozyum Tanıtımı - Weingarten Pedagoji Yüksek Okulu I. Uluslararası Alevilik Sempozyumu, Tarihi, İnanç Tasavvuru, Ritüelleri, Kaynakları”, *Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi* 16 (K 2017), 363-367.

¹³⁸² “Şah İbrahim Veli e.V.” (26 Ekim 2020).

arasındaki mücadele çerçevesinde Kızılbaş yol ve erkanının oluşumu açıklanmaya çalışılmıştır. Düzenlenen bu seminerlerde, Alevi toplumunun Alevi kimliği ve dilini sahiplenip benimsemesi ana hedef olarak amaçlanmıştır.

Şah İbrahim Veli derneği Almanya'ya uyuma yönelik yapmış olduğu çalışmalarla da dikkatleri üzerine çekmektedir. Bu bağlamda aktif olarak görev aldığı ve Bodensee bölgesinde 210.000 kişiyi kapsayacak şekilde koordinatörlüğünü üstlendiği çalışmalar arasında, Federal Aile, Yaşlılar, Kadın ve Gençlik Bakanlığı (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend) tarafından finansmanı üstlenilen ve her türlü aşırılıkla mücadele etmek maksadıyla hayata geçirilen “Demokratie Leben”¹³⁸³ isimli proje önemli bir yer işgal etmektedir. Proje kapsamında, farklı kültürlerin tanıtımına yönelik faaliyetler organize edilmekte, farklı kültürlerle birlikte yaşamayı özendirici etkinlikler düzenlenmekte ve insanların demokratik yaşama katılımı sağlanmaya çalışılmaktadır. Şah İbrahim Veli derneğinin 21 Ekim 2017’de düzenlemiş olduğu 1. Uluslararası Alevilik Sempozyumu da “Demokratie Leben” projesi kapsamında Aleviliğin tanıtımına yönelik bir aktivite olarak gerçekleşme şansı bulmuştur. Birlikte yaşamı özendirici çalışmalara aktif olarak katılımından dolayı Şah İbrahim Veli derneği, Üniversiteler, yerel yönetimler ve resmî kurumlarla birlikte hareket ederek ikili ilişkilerini geliştirmiştir. Ayrıca federal düzeyde gerçekleşen Alevilikle ilgili toplantılarda da derneği temsilen Hasan Gazi Öğütücü düzenli olarak katılım göstermektedir.

4.8. Ali Yolu – Alevi İslam Toplumu (Alevitisch Islamische Gemeinde E.V.)

Genel merkezi Rüsselsheim şehrinde bulunan Ali Yolu- Alevi İslam Toplumu, Turan İnaç’ın verdiği bilgilere göre, mevcut Alevi kurumlarından memnun olmayan Kureyşan ocağı taliplerinin Mürsel Kami dedeye müracaat etmeleri sonucu harekete geçen ocakzadeler öncülüğünde ortaya çıkan ve taliplerin de sürece dahil olarak kurmuş oldukları bir kurumsal kimlik olarak dikkat çekmektedir.¹³⁸⁴ İlk olarak 17/18 Aralık 2016 tarihlerinde Olpe ve Çevresi Hacı Bektaş Veli Cemevi’nde bir araya gelen dedelerin, *İkrarın Özene Dönüş* adıyla kamuoyuna duyurdukları kurumsal kimlik kazanma süreci değişik şehirlerde gerçekleşen seri toplantıların ardından 28.04.2018 tarihinde Trebur

¹³⁸³ Projeyle ilgili detaylı bilgi için bkz.; “Demokratie Leben”, Resmi, <https://www.demokratie-leben.de>, ts. (Erişim 14 Mayıs 2021).

¹³⁸⁴ Turan İnaç, “28.04.2018 tarihli görüşme”; Kurnaz, “18.10.2020 tarihli görüşme”.

şehrinde gerçekleşen tanıtım toplantısıyla kuruluşunu kamuoyuna ilan etmiştir. Kuruluşunu açıklamasının ardından ilk etkinliğini 17.11.2018 tarihinde Olpe ve Çevresi Hacı Bektaş Veli Cemevi'nde düzenlenen *Birlik ve İkrar Cemi* ile gerçekleştirmiştir. Görebildiğimiz kadarıyla geleneksel Aleviliği modern Avrupa toplumunda yaşatmak isteyen, *Dede Talip* ilişkisini sürdürebilmek adına çaba sarf eden bir çalışma içerisindeyler.¹³⁸⁵ Bu durumu Alevilik tariflerinde de görmek mümkündür. Ali Yolu – Alevi İslam Toplumu'nun Alevilik tanımına göre; “*Alevi, Dini İslam, Kitabı Kur'an olan, İslam ile Kur'an-ı Hz. Ali gibi anlayan ve uygulayan; Hz. Muhammed'in Gadir Hum'da Hz. Ali'nin “Ben kimin mevlası isem Ali'de onun mevlasıdır” diyerek halifesi olduğunu ve Kur'an ile Ehli-Beyt'ini kutsal emanet olarak kendilerine bırakıp, Allah'ın onların “birbirinden ayrılmamasını” istediğini ve onlara “sımsıkı sarılın” dediğine inanan; Muhammed ve Ali'den gelen Ehli-Beyt neslinin İmametini ve Velayetini, tevellâ ve teberrâ ilkesiyle sahiplenendir. Alevilik, Alevi ana babadan doğmuş olmak değil, Aleviliğe inanıp kendi rızasıyla Yol'a talip olmak, bir Rehber tarafından eğitilmek, “Ölmeden önce ölmek” ve İkrar Ceminde Rehberi ve Pirin önünde Yol abdesti alıp, Yola ikrar vererek ve ikrar alarak yeniden doğmaktır. Alevi, ikrarını gönlünde yaşayan ve yaşatan; Tanrı korkusunu aşıp, gönlündeki sonsuz Allah aşkı ve sevgisiyle O'na yönelen; İnsanı, “Benim Kâbem insandır” diyerek düşüncesinin merkezine yerleştiren, insanın cemalinde ve özünde Tanrıyı gören ve yaradan ile yaratılan ikilisinden varlık birliğine ulaşan; insana hiçbir din, dil, ırk, renk ve cinsiyet farkı gözetmeden bakan; her dine, mezhebe, inanca saygı duyan ve hoşgörüsüyle bakandır. Alevi, İkrarının Eline-Diline-Beline sahip olma ahlâk ilkelerini içtenlikle benimseyip yaşayan ve toplumda yaşatmaya çalışan; Görgü Ceminde kendi iradesi ve rızasıyla kendisini Dâr'a çekip, yargılanıp adaleti gerçekleştiren; bu adalet erkânını ve rızalık kültürünü günlük yaşantısında da hayata geçirerek huzur ve barışı aktif bir şekilde sürdüren; bulunduğu toplum içinde de Müsahiplik Yol erkânını somut olarak yaşayıp, inancını, Kırklar Ceminde olduğu gibi, birlik-eşitlik, dayanışma, paylaşım ve sevgi içinde sürendir.”¹³⁸⁶ Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere Ali Yolu Alevi İslam Toplumu mensuplarının ana gayesi geleneksel Aleviliğin yeniden yaşam alanı bulması olarak ön plana çıkmaktadır.*

¹³⁸⁵ Hem 28.04.2018'deki tanıtım toplantısında hem de 17.11.2018'deki Birlik ve İkrar Cemi'nde hazır bulunarak gelişmeleri yakından takip etmiş olduk.

¹³⁸⁶ “Ali Yolu -Alevi İslam Toplumu”, <https://www.ali-yolu.com/tr/> (26 Ekim 2020).

Başkanlığını Hamza Kurnaz'ın yaptığı ve kurucuları arasında Derviş Tur başta olmak üzere Abbas Akbaba, Naci Toksoy gibi çok sayıda eski AABF yöneticisi bulunan Ali Yolu – Alevi İslam Toplumu, yöneticilerinin çoğunluğunu Alevi inanç önderi dedelerin teşkil etmesinden dolayı tarafımızca *Dede Merkezci* bir kurumsal yapı olarak görülmektedir. Ali Yolu – Alevi İslam Toplumu'na üyelik ise iki farklı türde uygulanmaktadır. Birinci üyelik çeşidi Alevi Dini İnanç Önderleri Meclisi olarak isimlendirilen üst yapıya yönelik gerçekleşirken, buraya ocakzedeler üye olabilmektedir. İnanç Önderleri Meclisi kendi arasında Mürşitler Dar Divanı, Pirlar Meclisi ve Rehberler Meclisi olmak üzere üçe ayrılmaktadır. İkinci üyelik tarzı ise Meydan Meclisi şeklinde adlandırılan üyelik çeşididir. Meydan Meclisine Alevilere yönelik hizmet sunan Alevi kurumları ve kurum temsilcileri üye olarak Ali Yolu İcra Kurulu'nda görev alabilmektedir. Ayrıca ocakzade olmayan Aleviler de katılım göstermek isterlerse, özel şahıslar için düzenlenen *Destek Üyesi* uygulaması adı altında üye olabilmektedir. Her iki mecliste de ortaya çıkması muhtemel anlaşmazlık durumunda, sadece mürşitlerden oluşan Dar Divanı müracaat üzerine toplanarak Alevi erkanına uygun bir çözüm üretmeye çalışmaktadır.¹³⁸⁷ Kurumsal yapının bu şekilde düzenlenmesinin sebebi ise aralarında Derviş Tur gibi AABF'nin ilk kurucularının bulunduğu isimlerin, bu kurumunda AABF gibi Alevi inanç önderi Dedelerin kontrolünden çıkmasının önüne geçme düşüncesidir.¹³⁸⁸ Nitekim kurumsal bir tanım getirirken; “*ALİ YOLU, Alevi Dinî İnanç Önderlerinin kurduğu ve yönettiği bir Dinî İnanç Önderleri kurumudur. Alevi İslam inancına verdiği ikrarın özüne iman eden, bütün inançsal değerlerini erkânına, tasavvufuna, felsefesine uyarak yaşayan ve Talip/Mühipleri arasında yaşatan Seyyid-i Saadet Evladı Resul Mürşit, Pîr, Rehber ve Yol evladı Dede ve Babalardan oluşur.*” diyerek, kurumsal kimliği geleneksel Alevilik çizgisinde tutabilmek düşüncesiyle, ocakzadelerin kontrolünde kalmasını istediklerini göstermişlerdir.

Pandemi öncesinde başta Almanya olmak üzere İsviçre, Fransa ve Avusturya gibi ülkelerde tanıtım toplantıları düzenleyen Ali Yolu – Alevi İslam Toplumu yöneticileri,¹³⁸⁹ Korona salgını nedeniyle alınan tedbirlerden dolayı son dönemlerde sosyal medya etkinlikleri dışında herhangi bir faaliyet düzenleyememiştir.

¹³⁸⁷ “Ali Yolu - Alevi İslam Toplumu Tanıtım Broşürü”, Alevi İslam Toplumu.

¹³⁸⁸ Derviş Tur, “13.12.2017 tarihli görüşme”.

¹³⁸⁹ “Ali Yolu” (26 Ekim 2020).

4.9. Uluslararası Alevi Araştırma Dayanışma ve Eğitim Vakfı – UADE Vakfı

Merkezi Almanya'nın Bielefeld şehrinde bulunan ve 2015 yılında faaliyetlerine Uluslararası Alevi Eğitim ve Araştırma Vakfı Kurma ve Destekleme Girişimi Derneği olarak başlayan vakıf yöneticileri, gerekli şartları yerine getirmelerinin ardından 23 Aralık 2020 tarihinde vakfın kuruluş senedini Detmold Valiliği yetkililerinden teslim almışlardır. Vakıf Kurma girişimi olarak faaliyetlerini sürdürdüğü sırada bilimsel faaliyetlere de ağırlık veren UADE kurucuları ilk olarak 24.09.2016 tarihinde Frankfurt yakınlarındaki Maintal şehrinde “Geleneksel Alevilik Avrupa’da Nasıl Yaşatılır?” konulu sempozyum düzenlemişlerdir. UADE Vakıf Kurma Girişimi, 2018 ve 2019 yıllarında da sempozyum çalışmalarına devam ettirmiştir. Mayıs 2018’de Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü’nün Hausen (Wied) şehrinde düzenlenen sempozyumun konusunu “Horosan’dan Anadoluya Alevilerin Göç Tarihi” ve 30 Kasım 2019’da Frankfurt’ta düzenlenen sempozyumun konusunu ise “Üç ayrı Coğrafyada Alevi Uluları ve Mekânları”¹³⁹⁰ teşkil etmiştir. Nisan 2018’de ise Erdebil, Alamut, Tahran ve Meşhed şehirlerini kapsayan bir gezi düzenleyerek Avrupa’da yaşayan Alevilerin, Aleviliğin inanç merkezleri arasında yer alan Erdebil ve Meşhed gibi önemli şehirleri görmeleri sağlanmıştır. Benzer bir gezi Necef ve Kerbela şehirlerini kapsayacak şekilde 2019 yılında da tekrarlanmıştır.¹³⁹¹ Vakıf son olarak Hacıbektaş ilçesinde yapımı gerçekleştirilen Hacı Bektaş Veli ve Yunus Emre Mihman Evi projesine Alevi Vakfı Stuttgart ile birlikte finansal destek sağlamıştır.

Üyelerinin birçoğu aynı zamanda AABF çatısı altında faaliyet gösteren Alevi derneklerine de üye olan vakıf, Alevilik tanımı itibarıyla de AABF ile aynı çizgide yer almaktadır. AABF’nin 1998’de kabul ettiği ve 2004’te tekrar onayladığı “... *Allah, Muhammed, Ali kutsallığını kalbinde taşıyan, Hz. Ali’nin adaletinden ayrılmayan, temelinde insan sevgisi bulunan, her dine, mezhebe, inanca saygı duyan ve hoşgörüyü bakan, Dil, din, ırk, renk farkı gözetmeyen, eline, beline, diline sahip olma ilkelerini şart koşan ve bunu musahiplik kurumu ile gerçekleştiren, gelmek isteyen inançlı insanları çatısı altına alarak manevi ihtiyaçlarını gideren, insanları yaşadıkları toplumda kendi istekleriyle kendi kendilerini yargulamalarını sağlayan, eşitlikçi, katılımcı, paylaşımcı*

¹³⁹⁰ 30 Kasım 2019 tarihinde Frankfurt’ta düzenlenen sempozyumda tarafımızca da “Almanya’da Kurulan AKM’lerin Kutsal Mekân Görünümü ve İşlevi” isimli tebliğ sunulmuştur.

¹³⁹¹ “Uluslararası Alevi Araştırma, Dayanışma ve Eğitim Vakfı Tanıtım Broşürü”, Uluslararası Alevi Araştırma, Dayanışma ve Eğitim Vakfı.

*düşünceyi savunan, şeriatın bağnaz kurallarına bağlı olmayan ve onu reddeden, İslam dinini kendine göre – Sünni ve Şii inancının dışında – yorumlayan; aslı doğruluk, kemali dostluk, cevheri merhamet, görüşü eşitlik, hazinesi bilgi, meyvesi sevgi hamuruyla yoğrulmuş, insan-ı kamil yani erdemli insan yaratmayı öngören, ...”*¹³⁹² Alevilik tanımını aynen kabul edip onaylamaktadır.¹³⁹³ Bu durum AABF'nin ana ilkeleriyle problem yaşamadıklarının göstergesi olarak durmaktadır.

UADE Vakfı internet sayfası üzerinden ilan ettiği amaçları ise şu şekilde sıralanmaktadır;

- 1) Kitap, Film vb. yayın organları aracılığı ile Aleviliğin öğretilmesi ve yayılmasını sağlamak
- 2) Alevilikle ilgili çalışmalar yapan araştırmacıları, Alevilik araştırmaları hususunda destekleyip yönlendirmek,
- 3) Alevilikle ilgili bilimsel faaliyetler organize etmek,
- 4) Başarılı öğrencileri ve bilim insanlarını ödüllendirmek, öğrencilere burs vermek,
- 5) Diğer inançlarla iletişimi artıracak projeler geliştirmek,
- 6) Sosyal yardım kuruluşlarıyla birlikte hareket ederek zorda kalan insanlara yardımcı olmak.¹³⁹⁴

UADE Vakfı eş başkanlık sistemiyle yönetilmekte ve mevcut başkanlık görevini Cemalettin Özer ve Neriman Çatuk yürütmektedir. Tüm Alevi kurumlarına eşit mesafede durduklarını belirten Vakıf yöneticileri, herhangi bir Alevi kurumuna alternatif olarak ortaya çıkmadıklarını söylerken, maksatlarının Alevi kurumlarının eksik bıraktıkları alanları doldurmak ve gereken durumlarda birlikte çalışmalar yürüterek, diğer Alevi kurumlarına destek olmak¹³⁹⁵ şeklinde izah etmektedirler.

4.10. Devrimci Aleviler Birliği – DAB

Mevcut Alevi örgütlenmelerinden memnun olmayan ve kendilerini Devrimci Aleviler Birliği olarak adlandıran bir grup Alevi, 15.02.2014 tarihinde yayınladıkları

¹³⁹² “AABF Programı”, Mayıs 2004, 6-12; *AABF Programı*, 1998, 9.

¹³⁹³ “UADE Tanıtım Broşürü”.

¹³⁹⁴ “Vakıf Senedi”, Kurumsal, <http://www.alevi-vakfi.com> (Erişim 11 Mayıs 2021).

¹³⁹⁵ “Alevi Vakfı Girişimi Eş Başkanı Cemalettin Özer: ‘Avrupa’ya dergâh modelini kazandırıyoruz”’, Haber, <https://www.arti49.com> (22 Eylül 2020).

“Kâmilî İnsanlık yoluna Alevî kamuoyuna Çağrı” başlıklı bildiriyle yeni bir yapılanmanın işaretini vermişlerdir. Yayınladıkları bildiri de Aleviliğe dair: 1) Alevilik; İslam dışı, kendine özgü bir inançtır. 2) Alevilik; Irkçı, milliyetçi, Faşist bir inanç değildir. 3) Alevilik; Devrimci ve paylaşımcıdır. 4) Alevilik kadın erkek eşitliğini esas alan bir inançtır. Özgürlük, felsefesinin temelini oluşturur. 5) Alevilik varoluşu destekleyen felsefesinden dolayı tüm canlıları bir bütünün parçası görür bu nedenle çevrecidir. 6) Alevilik temel duruş sorgulamaktır. Bu nedenle BİLİM tüm kapıların anahtarıdır. 7) Asimile edildiğinden ve hala bu çabalar devam ettiğinden dolayı kendi içindeki siyasi devrim de ortaya çıkarılarak asimilasyona karşı, Alevî yol erkânı İslami anlayıştan arındırılarak, öze dönüşüm adı altında değişimler yapılmalıdır¹³⁹⁶, şeklinde tanımlamalar dile getirmişlerdir. DAB’ın bu çıkışı 1979 yılında Fransa’da ortaya çıkan, “Bağımsız Sosyalist Alevistan Halk Cumhuriyeti” kurma hayaliyle hareket edip, *Kızıl Yol* isimli Marksist/Leninist çizgide yayın yapan dergiyle başta Almanya olmak üzere Avrupa’daki Alevileri etkilemeye çalışan oluşumla¹³⁹⁷ ideolojik benzerlik taşımaktadır. Aleviliği, İslam başta olmak üzere diğer tüm ilahî ve beşerî dinlerden bağımsız görerek, kendileri gibi düşünmeyenlere kapılarının kapalı olduğunu gösteren bu şekildeki bir tavır, Alevilerin sürekli vurguladığı “Yol bir, sürekin binbir” özdeyişiyle bağdaşmadığı gibi Aleviliğe tek tipçi bir yapı kazandırılmaya çalışılması açısından da dikkat çekicidir. Onların bu tavrı Danimarka Alevî Birlikleri Federasyonu (DABF) tarafından da hoş karşılanmamış olacak ki, DAB ile birlikte hareket eden ve aynı zamanda DABF’nun eski genel başkanlarından da olan Feramuz Acar, federasyon yöneticileri tarafından birkaç defa uyarılmıştır. Acar’ın bu uyarıları dikkate almaması üzerine, DABF yazılı bir açıklama yayınlamak zorunda kalarak, yaşanan sorunlar kısaca anlatılmış ve Feramuz Acar ve üyesi olduğu Randers AKM’nin federasyonla herhangi bir hukukî bağının kalmadığı ilan edilmiştir.¹³⁹⁸ Federasyonun bu açıklamasının ardından Acar’ın da içerisinde bulunduğu muhalif isimler yeni bir oluşum için çalışmalarını hızlandırmışlardır.

23-24 Mayıs 2015 tarihleri arasında Frankfurt şehrinde bir araya gelen yaklaşık 15 kişilik bir grup Devrimci Alevîler Birliği’nin dernekleştğini kamuoyuyla

¹³⁹⁶ “Devrimci Alevîler Birliği dernekleşti” (24 Mayıs 2015).

¹³⁹⁷ Massicard, *Alevî Hareketinin Siyasallaşması*, 113; Engin, “Radikal Bir Kadro Hareketi ve Dergisi ‘Kızıl Yol’”, 531-542; Bruinessen, *Kürtlük, Türklük, Alevilik*, 109; “Kızıl Yol Denen Yol Düşünleri”, 13-17.

¹³⁹⁸ “Danimarka Alevî Birlikleri Federasyonu’ndan Zorunlu Açıklama” (05 Nisan 2014).

paylaşmışlardır. Yayınladıkları haberde “*Alevi yolunda, yeni bir Milat başlattığımızı, ANTI FAŞİST, ANTI EMPERYALİST VE HER TÜRLÜ GERİCİLİĞE KARŞI, öze dönüş alevi hareketi olduğumuzu tüm Alevi ve Dünya kamuoyuna duyuruyoruz*” şeklinde iddialı bir çıkış yapan DAB temsilcileri, kendi aralarında yaptıkları toplantı sonucunda, Barış Aydın ile Elif Kaya’nın kurulacak oluşumun eş başkanları olmasına karar vermiştir. Aynı toplantıda Aleviliğin Türkiye’de henüz yasal güvenceye kavuşmadığı gerekçe gösterilerek, çalışmaların Avrupa merkezli yürütüleceği üzerinde durulmuştur. Ayrıca 2014’te belirledikleri Alevilik tanımlamasını kabul eden her kişi, kurum ve kuruluşla sorunsuz bir arada çalışacaklarını da vurgulamışlardır.¹³⁹⁹ En son 12 Eylül 2020’de düzenledikleri ve internet sayfaları üzerinden kamuoyuyla paylaştıkları tüzüklerine göre Aleviliği; “*Elime, dilime, belime sahibim, insan-ı kâmil yoluna talibim, olsun cem-i cümle canlar şahidim*” ikrarına dayalı; *cennet, cehennem v.s. ilahi dogmatik inanışları reddeden, kadim Anadolu ve Mezopotamya topraklarında doğmuş, kendine özgü felsefi bir yol öğretisi* şeklinde tanımlayan DAB temsilcileri, DAB’ın amacını ise; “*İslami ve milliyetçi asimilasyona ve yoğun katliamlara maruz kalmış olan, insanlık tarihinde, Işık Ehli, Bektaşilik/Kızılbaşlık, İnsan-ı Kamil Yolu, Rea-Haq Yolu gibi çeşitli isimlerle anılan, bugün genel olarak ALEVİLİK kimliği altında varlığını sürdüren Alevi öğretisini, semavî dinsel asimilasyon unsurlarından arındırarak, kendi gerçekliğine uygun ve çağdaş dünyanın gereklerine göre yeniden yorumlanıp, reforme ederek, Alevi toplumu içinde özümseyip yaşanması ve yaşatılması için çalışmaktır*”¹⁴⁰⁰ şeklinde açıklamışlardır.

Danimarka’nın Randers şehri dernekler masasına 30.05.2015 tarihinde “CVR-nr. 36612150” dernek numarası ile kayıt yaptırmış olan DAB’ın hali hazırda kurumsal iki üyesinden biri Danimarka’dan Randers AKM diğeri Almanya’dan AKM Hochtaunus’tur.¹⁴⁰¹ Kendisini uluslararası bir çatı örgütü olarak tanıtan DAB, son genel kurulunu Frankfurt yakınlarındaki Oberursel şehrinde 12 Eylül 2020’de yapmış ve eş genel başkanlığa Veli Balaban ile Gülhanım Kızılkaya seçilmiştir. 12 Eylül 2020 tarihli genel kurulda 12 ilke belirleyen DAB yetkilileri, bu ilkeleri de;

¹³⁹⁹ “Devrimci Aleviler Birliği dernekleşti” (24 Mayıs 2015).

¹⁴⁰⁰ “Devrimci Aleviler Birliği (DAB) – Tüzük”, Kurumsal, <https://www.alev-i.com> (Erişim 10 Şubat 2021).

¹⁴⁰¹ Acar, “02.01.2021 tarihli görüşme”.

1. Yolumuz bilim, dinimiz sevgidir. İlahi dogmalara inanmayız.
2. Biz, En-el Hakk, Vahdet-i Mevcut, Varlığın Birliği, Karanlığı Aydınlatan Işık, Aleviyiz diyenlerdeniz.
3. Yetmişiki millete (Tüm dünya halklarına) aynı nazarda bakmayan bizden değildir. Evrensel insanlık değerlerine sahip çıkar, ırkçılığa, her türlü asimilasyona ve sömürüye karşı, halkların tam hak eşitliğini ve kardeşliğini savunuruz.
4. “Erkek dişi birdir bizde, noksanlık, eksiklik senin görüşlerinde.” diyen ve bu düşünceden aldığımız desturla, Erkânlarımızda cinsiyetsiz Pir eşitliğini kabul eder ve örgüt yürütmesinde, kolektif önderlik (kolektif akıl birliği) Eş Sözcüler ilkesini uygularız.
5. Mazlumun yanında olur, zalimin zulmüne boyun eğmeyiz, karşı dururuz.
6. Kendimize reva görmediğimizi başkasına yapmayız. Yapanlara da karşı durur, elimize, dilimize, belimize sahip oluruz.
7. Muhabbeti, İnsan-ı Kâmil (Kendisinde bütün varlık mertebelerini toplayan kişi) olmanın okulu biliriz.
8. Bütün evren semah döner düşünesiyle; Sürekli evrimi, sürekli devrimi savunuruz. Gericiliğe ve asimilasyona boyun eğmeyiz. Hayatımıza dair yaşadığımız çağın gerisinde kalan her şeyi modern çağa ve geleceğe göre reforme eder, geçmişimizi unutmadan geleceğimize ve gençlerimize sahip çıkarız.
9. CEM olur birleşir, musahip, yoldaş olur acı-tatlı lokmayı ve yâr yanağından gayrısını hak adalet barış eşitlik ve rızalık temelinde bölüşürüz.
10. Dört Kapı, Ateş, Hava, Su ve Toprakta canız. Varoluşçuluğu savunuruz. Her çiçekten öz alır, bal yaparız. Börtü böcek, doğa anamıza sahip çıkarız.
11. Yol Cümleden Uludur, cümlemiz canız, kimseye imtiyaz (ayrıcalık) tanınmayız. Alevi Erkânı ve toplumu içindeki nüansları (küçük farklılıkları) kültürel zenginlik kabul ederiz.

12. Tüm dünyada laik, demokratik, eşitlikçi, özgürlükçü ve emekten yana bir hukuk sistemi ile insanca mutlu yaşayacağımız bir düzen için mücadele ederiz. Dönen dönsün, biz dönmeyiz yolumuzdan¹⁴⁰², şeklinde sıralamışlardır.

DAB tanıtım ve kurumsal faaliyetlerinin ilanını www.alev-i.com internet adresi üzerinden sürdürmektedir. Kendi içinde 1) Yol Erkan Kurulu, 2) Basın Yayın Medya Kurulu, 3) Kültür Sanat Eğitim Kurulu, 4) Çevre Sağlık Kurulu, 5) Siyasi Örgütlenme Kurulu, 6) Kadın Kurulu, 7) Gençlik Kurulu, şeklinde yedi ayrı kurul oluşturan DAB, kurumsallaşma şekli ve Alevilik anlayışı açısından Kültür Merkezci örgütlenmelere yakın durmaktadır.¹⁴⁰³ Bu yakın duruşun bir göstergesi de DAB çatısı altında bir araya gelmiş bulunan Randers AKM ve AKM Hochtaunus'un Alevi Kültür Merkezi şeklinde örgütlenmiş olmasıdır. Ancak gözlemleyebildiğimiz kadarıyla, DAB temsilcileri kendilerine yakın durmayan tüm Alevi kurumsallaşmalarına karşı muhalif bir duruş sergilemektedirler. İlahi olana mesafe koyan bir söylem geliştirirken¹⁴⁰⁴, dini bir oluşum olarak Alevilik etrafında örgütlenme gerçekleştirmiş olmaları ise tarafımızca çelişki olarak görülmektedir.

4.11. Cem Almanya Alevi Federasyonu (CEM AAF)

Tespitlerimize göre son genel başkanlığını Nurten Satılmış'ın yaptığı ve 2013 yılı itibariyle genel merkezi Köln şehrinde bulunan, Cem Almanya Alevi Federasyonu (Cem Gemeinde der Aleviten in Deutschland e.V. - CEM AAF)¹⁴⁰⁵ Türkiye'de Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı (Cem Vakfı) adı altında faaliyet gösteren kurumsal yapının Almanya uzantısı olarak hareket etmiştir. Organizasyon içerisinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne gönülden bağlı Türk Alevilerinin etkin olduğu söylenmektedir.

¹⁴⁰² DAB gyk, "12 Eylül 2020'de gerçekleştirdiğimiz DAB 5. Olağan Seçimli Genel Kongre Bildirisi", Kurumsal, <https://www.alev-i.com> (17 Eylül 2020).

¹⁴⁰³ "Devrimci Aleviler Birliği Tanıtım Broşürü", Devrimci Aleviler Birliği.

¹⁴⁰⁴ Bu muhalif söylemi Tanıtım Broşüründeki şu ifade de görmek mümkündür; "*Tarihte Anadolu-Mezopotamya havzasında, çetin yaşam koşullarında toplumun "Eli, Alu, Oli" deyimlerle adlandırdığı bu "umut kültü" Şii-İslam'ın bölgedeki etkisiyle 'Ali'ye" dönüştürüldüğünü görüyoruz. Alevilikte bir 'Ali' kültü vardır, fakat bu 'Ali' İslam'ın kılıcını sallayan 4. halifesi mücahit Hz. Ali değildir. Ayrıca 'Alev-i, kelimesi Farsça Kürtçe Türkçe de ALAW ALEV ocak ışık aydınlanma, 'ALİM' kâmilî insan olma kültüyle ilgilidir. Bu anlamda Aleviliğin İslam'a veya belirli bir millete dayandırılmasını RED ediyoruz.*" Bkz.; "DAB Tanıtım Broşürü".

¹⁴⁰⁵ Burak Gümüş, Cem Vakfı'nın Almanya yapılanmasını Cem Avrupa Alevi Cemaati – CAAC olarak vermektedir. Bkz.; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 204. Biz daha önceki çalışmalarımızda kullandığımız kaynaklar ışığında Cem Almanya Alevi Federasyonu şeklinde kullanmayı tercih etmiş bulunmaktayız. Ayrıca bkz.; Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 161.

Faal olduğu dönemde Cem AAF, Türk Kimliğine ve Türkiye Cumhuriyeti politikalarına yakın bir duruş sergilemiştir. Organizasyon Türkiye'ye olan bağlılığından dolayı Alman kamuoyunda ve Türk vatandaşları arasında çoğunlukla Alevilerin DİTİB'i¹⁴⁰⁶ olarak da adlandırılmıştır.

1995 yılında İzzettin Doğan'ın önderliğinde kurulan Cem Vakfı (Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Vakfı), Almanya'da yaşayan Alevilere yönelik ilk çalışmalarına kuruluşundan kısa bir süre sonra 1996 yılında başlamıştır.¹⁴⁰⁷ Ancak İzzettin Doğan'ın Almanya'daki Alevilere ilgisi AABF'nin kurulduğu yıllara kadar geri gitmektedir. AABF kurultayları da dahil olmak üzere federasyon tarafından düzenlenen birçok etkinlikte konuşmacı olarak yer almıştır.¹⁴⁰⁸ Sivas olayları sonrasında Alevilerce beklenen protest duruşu gerçekleştirilmemesi ve 27 Mart 1994 seçimleri öncesi Alevilerin Refah Partisi'ne de oy verebileceğini açıklaması üzerine AABF ile ilişkileri bozulmuş ve istenilmeyen adam ilan edilerek AABF'ye bağlı derneklere girişi engellenmeye çalışılmıştır. Hatta AABF'ye bağlı Köln ve Çevresi Hacı Bektaş Veli Kültürünü Tanıtma Derneği, 14.04.1994 tarihinde Doğan'ın da katıldığı bir panel organize ettiği için disiplin kuruluna verilerek federasyondan uzaklaştırılmıştır.¹⁴⁰⁹ AABF ile bozulan ilişkiler, Cem Vakfı kurulduktan sonra, Doğan ve ekibini Almanya'ya yönelik arayışlar içerisine itmiştir. Bu arayışlar sonucunda kurulan Cem AAF, Almanya'daki ilk temsilciliğini 26 Nisan 1997'de Essen şehrinde Aliseydi Adıgüzel'in kurucu başkanlığında ve Türkiye'deki gibi Cem Vakfı'nı çağrıştıracak şekilde ancak Cem Vakfı Avrupa Temsilciliği (Cem-Stiftung) ismiyle açmıştır. Vakıf başkanı Adıgüzel'in Köln'de ikamet etmesinden dolayı genel merkezin Köln'de olması uygun görülmüştür. Cem isminin seçilmesinde Alevilerin dini merasimi olan cemin önemli bir rol oynadığı üzerinde durulmaktadır. Vakıf, 04.11.2007 tarihinde tüzük değişikliğine gitmiş ve Almanya'da yaşayan Alevileri temsil ettiğini göstermek için ismini Cem Almanya Alevi Federasyonu olarak değiştirmiştir. Aynı

¹⁴⁰⁶ Uçar, "Almanya'da Alevilik", 74; Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği*, 167.

¹⁴⁰⁷ Spuler-Stegeman, *Muslimen in Deutschland*, 40; Şen ve Aydın, kuruluş tarihini 1996 olarak vermektedir. Şen - Aydın, *Islam in Deutschland*, 66.

¹⁴⁰⁸ AABF ile AMGT'nin birlikte organize ettiği ve 22.02.1992 tarihinde Avrupa Milli Görüş Teşkilatı'nın Köln'de bulunan merkez binasında gerçekleşen "Alevi-Sünni Barış İçinde Yaşamak" isimli programın konuşmacılarından birisi de İzzettin Doğan'dır. Tur, *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanması*, 189-201; 30/31 Ekim 1993'te gerçekleşen AABF'nin 3'üncü Olağan Genel Kurulu katılımcıları arasında İzzettin Doğan da bulunmaktadır. Aydoğdu ve Aydemir'in bildirdiğine göre Doğan bu kongrede tüm delegelerin onayıyla Divan Başkanlığına önerilmiş ancak kendisi kabul etmediği için öneri olarak kalmıştır. Aydoğdu - Aydemir, *Avrupa Alevi Yapılanması*, 23,24.

¹⁴⁰⁹ Kaçmaz, *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi*, 122-124. İzzettin Doğan ve Cem Vakfına yönelik tepkiler için ayrıca bkz.; Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 137,144.

tarihte, Essen şehrinde olan federasyon merkezinin Köln şehrine taşınması da kararlaştırılmıştır.¹⁴¹⁰ Gümüş'e göre Wuppertal ve Duisburg gibi şehirlerde geniş katılımlı etkinlikler düzenleyerek Alevileri kendine çekmeye çalışan vakıf, AABF'nin etki alanını kıramadığı için başarılı olamamıştır.¹⁴¹¹ Bu durumda Cem Vakfı'nın, Alevilerin mesafeli durduğu Diyanet İşleri Başkanlığı ile uyum içerisinde çalışma gayreti de etkin olmuş gözükmektedir. Nitekim Massicard'ın da üzerinde durduğu gibi bir dönem Cem Vakfı adına Almanya'da kurumsallaşma çalışması yapan Alişan Hızlı, Diyanet İşleri Başkanlığı'na başvurarak, Avrupa'daki Alevileri "Muharrem Ayı", "Aşure", ve "Kerbela" gibi konularda bilgilendirmek üzere Türkiye'den dede gönderilmesi talebinde bulunmuştur. Hızlı'nın talebi Diyanet İşleri Başkanlığınca uygun görülmüş ve 2007 başlarında Cem Vakfı'nca isimleri belirlenen dedeler hizmet pasaportu çıkartılarak Almanya'ya gönderilmiştir.¹⁴¹² Bu durum AABF yöneticilerinin sık sık vurguladıkları ve Alevilerin asimile edilmesi olarak yorumladıkları *Gri Pasaportlu Dedeler* tanımlamasının Almanya'daki Aleviler arasında yaygınlaşmasını sağladığı gibi Cem AAF'ye karşı tepkilerin de artmasına neden olmuştur.

Cem AAF, Almanya'daki faaliyetlerini aktif olarak yürüttüğü dönemlerde kendisini; *"temelinde evrensel insan sevgisi olan Alevi İslam inancını benimsemiş, bunu özellikle değişmezlik ilkesi olarak tüzüğüne almış, Hakk-Muhammed-Ali sevgisini yüreğinde taşıyan, Ehl-i Beyt öğretisine, Seyyidlerine sahip çıkarak kabul eden, ideolojilerden uzak inanç merkezli, Cumhuriyete, Laikliğe, Demokrasiye, Sosyal ve Hukuk Devletine bağlı, Cem AAF hedefleri ve amaçlarını kabul eden tüzel kişilerin birleşebileceği, sayılan ilkelerin toplumca benimsenmesi yönünde Almanya ve Avrupa'da çalışmalar yürütecek, bağımsız ve demokratik bir sivil toplum kuruluşu, bir Alevi çatı örgütü olarak tarif etmektedir. Ayrıca Cem AAF, insanlar arasında barışın, sevginin, insancıl değerlerin, öncelikli değerler olması için çalışmalar yapan, ayırım yapmadan, tüm insanları aynı gözle gören, tüm insanların birlikte, barış içerisinde ve kardeşçe*

¹⁴¹⁰ Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği*, 167,168; Keleş, *Almanya'da İslam ve Müslümanlar*, 161; Gümüş, "Değişen Alevilik", 519; Akkaya - Aydın, "Aleviler", 176,177.

¹⁴¹¹ Gümüş, "Değişen Alevilik", 519.

¹⁴¹² Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 353. Konuyla ilgili bilgilerine başvurduğumuz ve 2007-2013 yılları arasında Alişan Hızlı ile birlikte hareket etmiş olan Besim Eker'in anlatımına göre Almanya'daki Alevi derneklerince belirlenen Alevi dedelerinin isimleri merkezi Köln'de bulunan Diyanet İşleri Türk İslam Birliği (DİTİB) aracılığıyla Diyanet İşleri Başkanlığı'na (DİB) iletilmiş ve DİB tarafından yapılan geçici görevlendirmeye de Alevi dedeleri yurtdışındaki Alevi derneklerine gönderilmiştir. Eker bu şekilde gelenler arasında Ali Rıza Uğurlu, Hüseyin Yıldız ve Nurettin Gedikoğu dedelerin ismini vermiştir. Besim Eker, "19.04.2021 tarihli görüşme".

yaşamaları doğrultusunda çalışmalar sürdüren bir sivil toplum kuruluşudur”¹⁴¹³ şeklinde tarif etmiştir. Cem AAF, amaç ve hedeflerini ise; “belirtilen doğrultuda Alevi kuruluşları ve aynı değer ve düşünceleri paylaşan diğer kuruluşlar arasında eş güdümü ve dayanışmayı sağlamak, çalışmalarında hiçbir şekilde kişisel çıkarlara veya siyasete malzeme olmamak, küreselleşme sürecinde Almanya’da ve Avrupa’da Alevi İslam inancını ve öğretisini tanıtmak ve yaşatmak, kendi öğretilerine yabancılaşan gençlere Aleviliği, Hakk-Muhammed-Ali sevgisini göstermek, Ehl-i Beyt’e, Kur’an’a sahip çıkmak, Alevilik inancını yozlaştıranlara karşı durmak ve doğru yola ışık tutmak” olarak dile getirmiştir.¹⁴¹⁴ Bu tarz bir Alevilik anlayışından dolayı Cem AAF’nin Alevileri sünnileştirmek için kurulduğu ve Sünni Müslümanlarca da desteklendiği iddia¹⁴¹⁵ edilmiştir. Benzer şekilde Cem Vakfı Başkanı İzzettin Doğan da Avrupa Alevileri arasında pek fazla rağbet görmemektedir. Bu durumun temel sebepleri arasında; her ne olursa olsun Doğan’ın Türkiye Cumhuriyeti devletinden yana tavır almasının yanı sıra, yukarıda da değindiğimiz gibi Sivas olayları sonrasında kendisinden beklenen inisiyatif üstlenmediğine ve sürecin takipçisi olmadığına inanılması yer almaktadır.¹⁴¹⁶

Almanya’daki okullarda Alevilik dersleri gündeme gelince AABF’nin düzenlediği derslerin içeriği ile ilgili toplantılara Cem AAF adına Halis Özkan düzenli olarak katılım göstermiş ve müfredatın şekillenmesi çalışmalarında da aktif bir şekilde görev almıştır.¹⁴¹⁷ Cem AAF yetkilileri, son yıllarda artış göstermeye başlayan Aleviliğin kendine özgü bir iananç olduğu ve İslam’dan ayrı bir din olduğu iddialarına şiddete karşı çıkmışlar ve bu yönüyle AABF yöneticilerinden ayrılmışlardır. Kur’an merkezli bir Alevilik anlayışını benimsemiş olan Cem AAF, bu yönleriyle de AABF’den ayrılmıştır. Kadrolu çalışan bulundurmayan Cem AAF, tüm faaliyetlerini fahri görev alan üyeleri vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Almanya genelinde faaliyet gösteren 10 derneğin bir araya gelmesiyle kurulmuş olan Cem AAF’ye Almanya dışından, Fransa, Hollanda ve Belçika gibi ülkelerden de katılımlar gerçekleşmiştir. Aktif olduğu dönemlerde Cem AAF’ye bağlı derneklerde verilen dini hizmetlerden yararlanan Alevi sayısının 1.500 kişi

¹⁴¹³ Keleş, “Alevilik Merkezli Örgütlenmeler”, 1. Cilt/658.

¹⁴¹⁴ Keleş, *Almanya’da İslam ve Müslümanlar*, 162.

¹⁴¹⁵ Spuler-Stegeman, *Muslimen in Deutschland*, 40.

¹⁴¹⁶ Caba, *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*, 74. Ayrıca bkz.; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 195-206.

¹⁴¹⁷ “Alevilik dersleri için öğretmenler bir araya geldi”, 33.

civarında¹⁴¹⁸ olduğu söylenmektedir. Gümüş Cem AAF'nin en güçlü olduğu dönemde dahi 15 derneği çatısı altında toplayabildiği bilgisini aktarmaktadır.¹⁴¹⁹ Aksünger ise üye sayısı vermemekle birlikte, 2013 yılı itibariyle Cem Almanya Alevi Federasyonu'yla (Cem AAF) birlikte hareket eden 10 civarında dernek olduğunu ileri sürmektedir.¹⁴²⁰ 2014 yılından beri Almanya'da herhangi bir faaliyetine rastlayamadığımız Cem AAF, halen dernekler masasına kayıtlı olmakla birlikte, üst kurul olarak herhangi bir derneği temsil etmemektedir.

4.12. Almanya Alevi İslam Birliği E.V. – AAİB

Almanya Alevi İslam Birliği, merhum Alişan Hızlı'nın kişisel gayretleri sonucunda 2007'de kurulmuş olan bir Alevi örgütlenmesidir. 1967 yılında Almanya'ya gelen Alişan Hızlı, vefat ettiği 9 Nisan 2013 tarihine kadar değişik sivil toplum kuruluşlarında etkin olarak görevler üstlenmiştir. 1970'li yıllarda sendikal faaliyetler içerisinde yer alan Hızlı, o dönem vermiş olduğu hizmetler sonucu Almanya'da bulunan Türk işçilerini temsilen dönemin Federal Almanya Cumhurbaşkanı Walter Scheel tarafından 1978 yılı üstün hizmet ödülüne layık görülmüştür. Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu'nun kuruluş aşamasında da katılım sağladığı ileri sürülen Hızlı'nın, AABF'nin kurucuları arasında yer aldığı kendisini tanıyanlarca tarafımıza iletirse de¹⁴²¹ ne AABF kurucular kurulunda ne de sonraki oluşan yönetim kurulu listelerinde adına rastlanılmamıştır. Muhtemelen yaşadığı şehir olan Solingen'deki Alevi derneğinin kuruluş çalışmalarında yer almış olmalıdır. Zira tarafımızca incelenen kuruluşundan bugüne AABF yönetim kurulu listelerinde de ismi geçmemektedir.¹⁴²² Hızlı'nın Alevi İslam anlayışının AABF yöneticilerinin Alevilik anlayışı ile örtüşmemesi, onun

¹⁴¹⁸ Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği*, 168; Massicard, Cem AAF'ye üye toplam 300 Alevi olduğunu söylerken, sempatizan sayısını ise 1.000 olarak vermektedir. Massicard, *Alevi Hareketinin Siyasallaşması*, 321.

¹⁴¹⁹ Gümüş, "Değişen Alevilik", 519. Gümüş, Cem AAF ile iletişimde olan dernek sayısını ise 30 olarak vermektedir. Bkz.; Gümüş, *Die Wiederkehr des Alevitentums*, 205.

¹⁴²⁰ Aksünger, *Jenseits des Schweigegebots*, 143.

¹⁴²¹ Remzi Meziroğlu, "10.09.2013 tarihli görüşme".

¹⁴²² 2013'te sunmuş olduğumuz tebliğde, tarafımıza verilen sözlü bilgilerin doğru olduğuna inanarak Alişan Hızlı'nın AABF kurucuları arasında yer aldığını ve AABF ile anlaşmazlığa düşerek istifa ettiğini yazmıştık. Bkz.; Bülent Keleş, "Almanya'da Alevilik Merkezli Örgütlenmeler", *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014), 1. Cilt/662. Ancak mevcut bilgilerimiz ışığında Hızlı'nın, en azından AABF'nin kuruluşunda ve yönetim kurulları içerisinde yer almadığını tespit etmiş bulunmaktayız. AABF'den istifası ise muhtemelen üyesi olduğu dernek özelinde gerçekleşmiş ve büyük ihtimalle de AABF'nin Alevilik anlayışıyla ters düşmüştür. Nitekim bu düşüncemiz, kendisiyle bir dönem birlikte hareket etmiş bulunan Besim Eker tarafından da onaylanmıştır. Eker, "19.04.2021 tarihli görüşme".

AABF'ye bağılı bir dernekte bulunmasına mâni olmuş gözükmeğdir. Nitekim AABF çizgisinden ayrılıp, bir süre Cem Vakfı genel kurul üyeliğı yaptıktan sonra, Cem Vakfı'nın Avrupa'da da etkin olması gerektiğini düşünerek Cem Vakfı Avrupa Koordinatörlüğünün kurulmasına öncülük etmiştir. 2004 yılında başlayan *Birlik Cemleri* ile Alevi olmayanlara Aleviliğın ne olduğunu anlatmaya çalışmıştır. Daha sonra Almanya'nın önde gelen büyük şehirlerinde cemler düzenleyerek, Sünni vatandaşların da bu cemlere katılabileceğini belirtmiş ve bu vesileyle Aleviliğın daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Ancak bir süre sonra Cem Vakfı ile de fikir birlikteliğı sağlayamayan Alişan Hızlı, 2009 yılından vefatına kadar genel başkanlığını yaptığı Almanya Alevi İslam Birliğı'ni kurmuştur.¹⁴²³ Dernek yöneticileri AAİB'nin fikri alt yapısında Hacı Bektaş Veli'nin Alevilik anlayışının yer aldığını söylemektedirler. Ayrıca AAİB idarecileri 08.09.2013 tarihinde Ankara'da temeli atılan Mamak Camii ve Cemevi fikrini ilk dile getirenlerin de kendileri olduğunu belirtmektedirler. AAİB idarecilerine göre bu türden projeler Avrupa'da yaşayan Alevilerin inanç yönünden eğitilmelerini kolaylaştıracak ve Alevilerle Sünnilerin birlikte yaşama isteğine katkı sağlayacaktır.¹⁴²⁴

“Ramazan da bizim Muharrem de”, “Cami de bizim Cemevi de”, “İmam da bizim Dede de”, sloganını kuruluş felsefesinin merkezine yerleştiren Almanya Alevi İslam Birliğı, amaç ve hedeflerini ise şu şekilde açıklamıştır; Aleviliğın İslam içinde olduğu yüksek sesle dile getirilerek Avrupa'da yaşayan alevi kökenli vatandaşlarımızın inanç yönünden desteklenmesi, Avrupa'da yaşayan Alevi vatandaşlarımıza Alevilik öğretisinin Aleviliğı yaşayan dedeler tarafından öğretilmesi, Alevi ve Sünni toplum birbirine yakınlaştırılarak mevcut ön yargıların kırılması, Yeni yetişen nesillere Alevilik inancının öğretilmesi, Alevilerce kutsal addedilen mekânlara seyahatler düzenlenmesi ve Ehl-i Beyt sevgisinin toplum içerisinde yaygınlaştırılması, Sünni toplumun Alevilik hakkında bilinçlendirilmesi. AAİB, gerçekleştirmeyi istediğı en büyük amaç olarak ise Almanya'da kurulacak bir Alevilik Enstitüsü bünyesinde inanç yönünden donanımlı dede ve akademisyenler yetiştirerek Aleviliğı Avrupa'da temsil edebilecek bir konuma gelmek¹⁴²⁵ olarak açıklamıştır.

¹⁴²³ Remzi Meziroğlu, “Acımız, yasımız, matemimiz büyüktür”, Haber, <http://www.gundem.be/tr> (12 Nisan 2013).

¹⁴²⁴ Meziroğlu, “10.09.2013 tarihli görüşme”.

¹⁴²⁵ Keleş, “Alevilik Merkezli Örgütlenmeler”, 1. Cilt/663.

AAİB, Alişan Hızlı döneminde Almanya'daki Türk kamuoyu tarafından ilgiyle takip edilmiştir. Alevi bir isim olarak Ramazan ayında Sünni Müslümanlara yönelik düzenlediği iftar programı, kendisiyle birlikte hareket eden Alevilerle beraber gerçekleştirdiği hac ve umre organizasyonu, kendisinin Ehli Beyt Kervanı adını verdiği ve biri 28.01.2012- 07.02.2012 tarihleri arasında Kerbela olmak üzere¹⁴²⁶ Alevilerce kutsal sayılan ziyaretgâhlara düzenlenen seyahatler onun ilgiyle takip edilmesini sağlamış ve bu tür etkinlikleri vatandaşlarımız tarafından takdirle karşılanmıştır.¹⁴²⁷ Hızlı'nın vefatının ardından kurumsal faaliyet alanını daraltan AAİB yöneticileri, kendilerine gelen etkinlik ve organizasyonlara katılım davetlerini ise geri çevirmemeye gayret göstermişlerdir. 2014 ve 2015 yıllarında bizim de katılım sağladığımız Berlin Büyükelçiliği'nin düzenlediği Muharrem Sofrası davetlerinde AAİB yöneticilerinin de hazır bulunduğu tarafımızca görülmüştür. Alişan Hızlı'nın hayatta olduğu dönemde 20 civarında derneğin çatı organizasyonu olarak faaliyet gösteren AAİB, Hızlı'nın vefatının ardından erime sürecine girmiş ve hali hazırda hiçbir temsilciliği olmayan kurumsal kimlik haline gelmiştir. Dernekler masasınca henüz kaydı silinmemiş olmakla birlikte, 2015'ten beri herhangi bir aktif faaliyet içerisinde bulunmadıkları tarafımızca gözlemlenmiştir.

4.13. Avrupa Ehl-İ Beyt Alevi Federasyonu (European Ahlul Bayt Alevi Federation) – ABAF

Başkanlığını Fuat Mansuroğlu'nun yaptığı Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu 1999 yılında başlatmış olduğu kuruluş çalışmalarını Eylül 2001 tarihinde sonuçlandırmış ve 20 Ekim 2001'de düzenlenen bir şölenle de kuruluşunu kamuoyuna ilan etmiştir. Yusuf Adıgüzel ABAF'ı 7 derneğin bir araya gelmesiyle oluşan bir çatı örgütlenmesi olarak tanımlarken¹⁴²⁸, ABAF kendi yayınladığı tanıtım kitapçığında bir araya gelen dernek sayısını 61 olarak vermektedir.¹⁴²⁹ ABAF'ın 1999-2001 arası dönemde Türkiye'de kurulmuş olan Dünya Ehl-i Beyt Vakfı'nın Almanya şubesi olarak Mönchengladbach'da hizmet verdiği söylenmektedir. Diğer derneklerle birleşerek federasyon şeklini aldıktan sonra ise başkanlığını Fermani Altun'un yapmış olduğu

¹⁴²⁶ Eker, "19.04.2021 tarihli görüşme".

¹⁴²⁷ Keleş, "Alevilik Merkezli Örgütlenmeler", 1. Cilt/663.

¹⁴²⁸ Yusuf Adıgüzel, *Yeni Vatanda Dini ve ideolojik Yapılanma Almanya'daki Türk Kuruluşları* (İstanbul: Şehir Yayınları, 2011), 132.

¹⁴²⁹ Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu, *Alevilik İnanç Kimliği Tarihi ve Sorunları* (Mönchengladbach: Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu, ts.), 7.

Dünya Ehl-i Beyt Vakfı'nın bir üyesi olarak çalışmalarına devam etmiştir. Ancak ABAF başkanı Fuat Mansuroğlu, her ne kadar Dünya Ehl-i Beyt Vakfı'nın bir üyesi olsalar da Almanya yasalarına bağlı bir kurumsal kimlik olarak hizmet verdiklerini söylemiştir. Kuruluşunu ilan ettiği tarihten 2005 yılına kadar çalışmalarını Mönchengladbach'ta sürdüren Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu, 2005-2007 arasında genel merkezini Köln'e taşımış ve 2007'den sonra ise faaliyetlerini Frankfurt merkezli sürdürme kararı almıştır.¹⁴³⁰

Avrupa Ehl-i Beyt Federasyonu'nun yönetim kurulu 5 kişiden oluşmaktadır. Görev dağılımı ise şu şekilde gerçekleşmektedir; Başkan, Başkan Yardımcısı, Genel Sekreter, Muhasebeci ve Halkla İlişkiler Sorumlusu. ABAF hali hazırda buldukları şehirlerde Cami derneği şeklinde teşkilatlanmış 63 derneği bünyesinde barındırmaktadır. Federasyona üye derneklerden 58 tanesi Almanya, 3 tanesi Hollanda ve 2 tanesi de Belçika'da kurulmuş olan derneklerdir. Bu derneklere devam eden üye sayısının 10.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.¹⁴³¹ ABAF aynı zamanda Millî Görüş çizgideki derneklerin bir araya gelerek kurmuş oldukları çatı organizasyonu İslamrat'a üye kurumlar arasındadır. Bu kurumsal birlikteliğin bir sonucu olarak Fuat Mansuroğlu, ABAF genel başkanlığının yanı sıra, İslamrat bünyesinde genel başkan yardımcısı olarak da görev yapmıştır.¹⁴³²

Türkleri, dolayısıyla da Avrupa'daki Alevileri, Avrupalı Müslümanlar olarak tanımlayan, Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu, kendileri dışındaki Alevi kurumlarını İslam ve Türkiye düşmanı grupların yer aldığı yapılar olarak tanımlamakta ve diğer kuruluşların düzenledikleri etkinlikleri eğlence geceleri olarak adlandırmaktadır. Ayrıca ABAF dışındaki Alevi organizasyonlarını, Alevilerin inancını suiistimal edip sömürmekle suçlamaktadır.¹⁴³³ ABAF, kuruluş gerekçesini ise şu şekilde açıklamaktadır; Alevilik inancının Avrupa ve Almanya'daki bir takım kişi ve kurumlarca istismar edilmesinin önüne geçmek, Aleviliği kendi ideolojik fikirlerine alet etmek isteyenlere engel olmak, birtakım çevrelerce psikolojik olarak ezilen ve dinsizlik tehlikesiyle karşı karşıya bırakılan Alevi toplumuna gerçek Aleviliği anlatmak, ister Sünni ister Alevi olsun, herkesin inancını özgürce yaşayabilmesine olanak sağlamak.¹⁴³⁴ Ayrıca

¹⁴³⁰ Fuat Mansuroğlu, "04.06.2013 tarihli görüşme".

¹⁴³¹ Adıgüzel, *Almanya'daki Türk Kuruluşları*, 132.

¹⁴³² Keleş, "Alevilik Merkezli Örgütlenmeler", 1. Cilt/659.

¹⁴³³ Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu, *Alevilik İnanç Kimliği*, 7,9.

¹⁴³⁴ Adıgüzel, *Almanya'daki Türk Kuruluşları*, 129-132.

Federasyon yetkilileri Aleviliği bir din olarak değil, İslam inancı içerisinde tüm mezheplerin birleştiği bir nokta olarak tarif etmektedirler. Aleviliğin mezhepler üstü bir konuma sahip olduğuna vurgu yapan yetkililer, Aleviliği; Kur'an ve Sünnete bağlı, Ehl-i Beyt'e dost ve Ali gibi yaşamak olarak tarif ederek, Aleviliğin gerçek Müslümanlık olduğunu ifade etmektedirler.¹⁴³⁵

Adıgüzel, ABAF'a bağlı dernekler bünyesinde verilen hizmetler arasında, Kur'an ve dini bilgiler kursları, saz ve folklor kursları, meslek eğitime yönelik biçki-dikiş ve çıraklık gibi kurslar ile kültürel ve spor etkinliklerini sıralamakta ve ABAF'ın Cami derneği şeklinde kurumsallaştığını vurgulamaktadır. Ayrıca her ay belli konularda uzmanlar vasıtasıyla seminerler verilmesine ve her sene federasyona bağlı farklı bir dernekte Kur'an okuma ve bilgi yarışması düzenlenmesine de dikkat çekmektedir.¹⁴³⁶ Diğer taraftan Alman resmî kurumları ile işbirliği içerisinde gerçekleştirilen yetişkinlere yönelik Almanca kursları da Federasyona bağlı derneklerde gerçekleşen faaliyetler arasındadır. ABAF yetkilileri gönül bağı içinde buldukları Dünya Ehl-i Beyt Vakfı tarafından düzenlenen, başkanlığını Fermani Altun'un yaptığı Evrensel Ehl-i Beyt Kurultayı'na ve Hacıbektaş ilçesinde gerçekleşen Hacı Bektaş-ı Veli Anma Törenlerine düzenli olarak katılmaya özen göstermektedirler. Ancak şunu belirtmek isteriz ki, ABAF geleneksel Alevilik çizgisinden çok, Şii İslam anlayışına uygun bir tavır sergilemektedir. Her ne kadar ABAF'ın kuruluşuna katkı sağlamış olan isimler kendilerini Alevi olarak adlandırsa da hem ABAF yetkililerinin yapmış oldukları açıklamalarda, başta AABF olmak üzere diğer Alevi kurumlarının Avrupa ülkelerinde elde etmiş oldukları haklara karşı vermiş oldukları tepkiler¹⁴³⁷ hem ABAF'ın kendisi dışında kalan Alevi oluşumlarını Alevileri sömürmekle itham etmesi hem de Cami derneği şeklinde kurumsallaşması ve dini duruşu¹⁴³⁸ nedeniyle ABAF, Alevilikten çok Şiilik ile irtibatlı gözükmektedir. Bu nedenle kurumsallaşma süreçlerinde sınıflandırdığımız *dede merkezci ve kültür merkezci* yapılardan hiçbirinin kriterlerini taşımamaktadır. Fakat hem kurumsallaşmada

¹⁴³⁵ Mansuroğlu, "04.06.2013 tarihli görüşme"; Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu, *Alevilik İnanç Kimliği*, 32.

¹⁴³⁶ Adıgüzel, *Almanya'daki Türk Kuruluşları*, 129,132.

¹⁴³⁷ Yasemin Asan, "Alevilik Almanya'da din kabul edildi: İkinci adım Alevi-Sünni çatışması", Haber, <https://www.yenisafak.com> (13 Aralık 2020).

¹⁴³⁸ ABAF'ın kurulduğunu ilan ettiği toplantıda bir konuşma yapan Dünya Ehl-i Beyt Vakfı başkanı Fermani Altun, "Her Müslüman hem Ehl-i Sünnet hem de Ehl-i Beyt'tir" açıklaması yaparak yeni bir sentez geliştirmiştir. Bkz.; Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu, *Alevilik İnanç Kimliği*, 24.

kullandıkları Alevi ismi hem de yöneticilerinin kendilerini Alevi olarak takdim etmelerinden dolayı bu başlık altında değerlendirmeyi uygun bulmaktayız.

4.14. Diğer Alevi Organizasyonları

Almanya'daki Alevilerin önemli bir kısmı da yöresel dernekler etrafında bir araya gelerek hem sıla hasretine gidermekte hem de inanca yönelik aktiviteler düzenlemektedir. Bu bağlamda zikredilebilecek kurumsallaşmalar arasında Tunceli ve Tokat kökenli Alevilerin kurmuş oldukları dernekler önemli bir yer teşkil etmektedir. Tunceli kökenli Alevi vatandaşlarımızın ilk derneklerini 1994'te Berlin'de kurmuşlardır. Berlin'i, Köln, Darmstadt, Rüsselsheim ve Mannheim gibi şehirlerde kurulan dernekler takip etmiştir. Kehl-Bodrogi, Berlin derneğinin 200 civarında üyesi olduğunu ileri sürmektedir.¹⁴³⁹ Farklı şehirlerde kurulan dernekler, Avrupa Dersim Dernekleri Federasyonu çatısı altında bir araya gelmiştir. Bir dönem yaklaşık 15 derneği çatısı altında toplamayı başaran federasyon, yöneticiler arasında yaşanan fikir ayrılıkları sonucunda üye kaybı yaşayarak, üye dernek sayısını dörde kadar düşürmüştür. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen federasyon çalışmalarına devam etmiştir. Görüştüğümüz federasyon yetkililerinin verdiği bilgilere göre çoğunluğu Almanya'da olmak üzere, Avrupa ülkeleri sınırları içerisinde yaklaşık 300.000 Tunceli kökenli vatandaşımız yaşamaktadır. Avrupa Dersim Dernekleri Federasyonu'nun yapmış olduğu en önemli çalışma ise 1938 Dersim olaylarının canlı tanıklarıyla görüşülerek gerçekleştirmiş oldukları *Sözlü Tarih Projesi*'dir. Proje kapsamında 8 farklı ülkede yaşayan 400 kişiyle görüşülmüştür. Konuyla ilgili bilgilerine başvurduğumuz yetkililer, yapılan görüşmelerin video kayıt yöntemiyle yapıldığını ve yazılı hale getirildikçe yayınlamaya başlayacaklarını söylemişlerdir.¹⁴⁴⁰ Dersim derneklerinde Alevilik merkezli aktivitelerin yanı sıra, Tunceli kökenli Alevilerin ana dili olması hasebiyle Zazaca dil kursları da düzenlenmektedir.¹⁴⁴¹ Ayrıca görüştüğümüz yöneticiler düzenledikleri cemleri Zazaca gerçekleştirdiklerini söylemişlerdir.¹⁴⁴²

Almanya'da gözlemleyebildiğimiz kadarıyla hatırı sayılır bir çoğunlukta Tokat kökenli Alevi vatandaşımız yaşamaktadır. Tokat kökenli Alevi vatandaşlarımızın yoğunlaştığı şehirler arasında ise Münih ve Berlin ön plana çıkmaktadır. Bu durum Kehl-

¹⁴³⁹ Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 58.

¹⁴⁴⁰ Yaşar Kaya, "29.12.2020 tarihli görüşme"; Keleş, "Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi", 416; Kehl-Bodrogi, "Von Der Geheimen Glaubenslehre zur Öffentlichen Religion", 58-60.

¹⁴⁴¹ Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 59.

¹⁴⁴² Kaya, "29.12.2020 tarihli görüşme".

Bodrogi'nin de dikkatini çekmiş olmalı ki, Berlin merkezli yapmış olduğu çalışmasında Tokat ve Çevresi Çağdaş Demokratlar Derneği'ne özellikle yer vermiştir.¹⁴⁴³ 2013 yılında Münih Alevi Toplumu'ndan ayrılarak kurulan Münih Tokatlılar Kültür Derneği ile Münih yakınlarındaki Garching kasabasında faaliyetlerine devam eden Bizim Eller Kültür Derneği ise bizim tespit ettiğimiz Tokat kökenli Alevilerce kurulmuş dernekler arasında yer almaktadır. Kendisiyle görüşme imkânı bulduğumuz Münih Tokatlılar Kültür Derneği, İnanç Kurulu başkanı Erol Durak, yalnız Münih ve civarında 500 kadar Tokat kökenli Alevi aile olduğunu söylemiştir. Derneğin üyelerinin tamamının Tokat kökenli Aleviler olduğunu da vurgulayan Durak, "Münih'te Aleviler bölündü" söylentilerine mahal vermemek için dernek ismi içerisinde Alevi tabirine yer vermediklerini özellikle belirtmiştir.¹⁴⁴⁴ Normal zamanlarda konser ve kültürel etkinliklere yer veren derneklerde, Alevilerce kutsal kabul edilen Muharrem ayı ve Hızır Orucu gibi zamanlarda Alevi inancına yönelik programlara ağırlık verilmekte ve geleneklere uygun bir şekilde hareket etmeye özen gösterilmektedir.

Ülkemizde Arap Alevileri olarak bilinen Nusayri vatandaşlarımızın başta Almanya olmak üzere Avusturya, Hollanda ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinde örgütlendikleri görülmüştür. Nusayriler ilk derneklerini 1992 yılında Düsseldorf şehrinde kurmuşlar ve üye çoğunluğunun Neuss'ta ikamet etmesinden dolayı bir müddet sonra derneği Neuss şehrine taşımışlardır. Avrupa ülkelerinde kurumsal yapısını tamamlamış 30 civarında Nusayrilerce kurulmuş dernek bulunduğu söylenmektedir. Nusayriler 2009'da başlattıkları federasyonlaşma çalışmalarını 2014'te tamamlayarak Avrupa Arap Alevileri Federasyonu - AAAF (Förderung arabischer Aleviten in Europa e.V.) çatısı altında bir araya gelmişlerdir. Genel başkanlığını Nihat Nalça'nın yaptığı ve Neuss merkezli hareket eden AAAF'nin güncel üye dernek sayısı on birdir. Bu dernekler; AVVK Neuss e.V. (Alevitischer Verein für Verständigung und Kommunikation Neuss e.V.), Mönchengladbach Akdeniz Sosyal Dayanışma ve Kültür Derneği – ASDA, Hannover Doğu Akdeniz Alevileri Birliği DAAB e.V. (Verband der Alawiten aus dem Ostmittelmeerraum in Niedersachsen DAAB e.V.), Mannheim Defne Kültür Derneği (Defne Kulturverein e.V. Mannheim), Berlin Arap Alevileri Birliği (BAAB-Bund der Arabischen Alawiten Berlin e.V.), Münchberg Akdeniz Alevileri Kültür Merkezi (AAKM Oberfranken e.V.), Bielefeld Çevresi Alevi Kültür Derneği (Alevitischer Kulturverein

¹⁴⁴³ Kehl-Bodrogi, *Aleviten (nicht nur) in Berlin*, 60,61.

¹⁴⁴⁴ Erol Durak, "17.03.2021 tarihli görüşme".

Kreis Bielefeld e.V.), Kreis Ahrweiler Alevi Kültür Derneği (Kreis Ahrweiler Alevitischer Kultur Verein e.V.), Delmanshort Doğu Akdeniz Alevileri Birliği (Verband der Alawiten aus dem Ostmitteleerraum in Delmenhorst), Hanau Arap Alevileri Sosyal Kültür Derneği – ASKD Hanau (Sozial- und Kulturverein der Arabischen Alewiten in Hanau), Köln Çağdağ ukurovalılar Derneği (Verein der modernen Bewohner von ukurova)¹⁴⁴⁵ Şeklinde sıralanmaktadır. Profesyonel alıŐanı bulunmayan derneklerde, başta inanç hizmetleri olmak üzere saz kursu, kermes vb. dernek faaliyetleri gönüllülük esasına bağlı olarak yürütülmektedir. Federasyon başkanı Nihat Nalça'nın tarafımızla paylaştığı bilgilere göre Avrupa genelinde 50.000 Nusayri olduğu tahmin edilmekte ve 40.000 civarında nüfusun Almanya'da yaşadığı düŐünülmektedir.¹⁴⁴⁶ Ayrıca AAAF'ye henüz ye olmayan ancak buldukları Şehirlerdeki çalışmalarıyla dikkat çeken başta Aahlen Antakya Kültür Klübü (Kultur Club Antakya Aahlen e.V.), Mönchengladbach Arap Alevileri Derneği (Europischer Verein der Arabischen Aleviten (EVAA) e. V.) ve Stuttgart HAMD Kültür Derneği (HAMD Kulturverein Stuttgart e.V.) olmak üzere değişik Şehirlerde örgütlenmiş kurumsal yapılarla da karşılaşılmaktadır. Bu dernekler arasında birçok faaliyetine bizzat katıldığımız ve Nusayri vatandaşlarımız tarafından Augsburg Şehrinde kurulmuş olan z Akdeniz Spor Kulübü lokalinde sosyal aktivitelere yer vermesi ve az da olsa inanç içerikli etkinlikler düzenlemesi hasebiyle¹⁴⁴⁷ Nusayriliğin gelecek kuşaklara aktarılması noktasında önemli bir görev üstlenmektedir.

Almanya'da yaşayan bütün Alevileri kapsayıcı etkinlikler düzenlemek iddiasıyla ortaya çıkan ancak henüz kurumsal yapıya brnemeyen yeni oluşumlar da bulunmaktadır. Bu oluşumlar arasında Şubat 2020'de kurulan ve başkanlığını Bektaş Ceren'in yaptığı Uluslararası Alevi Birliği, “Korona” salgını öncesinde kurulmuş ancak salgından dolayı herhangi bir faaliyet dzenleyememiŐtir. Dolayısıyla hakkında detaylı bir bilgiye sahip olmak mümkün olmamıştır. Aynı Şekilde 2019'da Haydar Siliseri başkanlığında kurulan Avrasya Alevi İslam Birliği de benzer sebeplerden dolayı hedeflerine ulaşamamıştır. Ayrıca yerel bazda örgütlenmiş çok sayıda dernekle de karşılaşılmaktadır. Bu dernekler arasında köy ve yöre dernekler özellikle dikkat çekmektedir. Frankfurt'ta bulunan Avrupa Koçgiri Kültür Merkezi e.V. ve Kızılırmak

¹⁴⁴⁵ Nihat Nalça, “13.06.2021 tarihli görüşme”; Akkaya - Aydın, “Aleviler”, 178.

¹⁴⁴⁶ İnternet sayfası da bulunan Avrupa Arap Alevileri Federasyonu, maalesef internet sayfasında çok fazla bilgi paylaŐmamıŐtır. Bkz.; “Avrupa Arap Alevi Federasyonu”, Kurumsal, <http://www.aaaf.eu> (Erişim 19 Mayıs 2021); Nalça, “13.06.2021 tarihli görüşme”.

¹⁴⁴⁷ Keleş, “Yurtdışı Alevi rgtlenmesi”, 416.

Kültür Derneği e.V., Berlin'deki Bahandnllar Dayanışma Derneği, Stuttgart merkezli Alevi Vakfı, Avrupa Baba Mansur Ocağı Birliği ve gene Stuttgart'ta kurulmuş olan Becekli, Göktepe ve evre Köyleri Derneği gibi yapılanmalar bu çerçevede değerlendirilebilir. Diğer taraftan Almanya'da kuruluna ilk Alevi derneği olan Köln Hacı Bektaş-ı Veli Cemevi başta olmak üzere birçok kurum faaliyetlerini bağımsız olarak sürdürmektedir. Bu tür dernekler arasında Şinasi Koç nderliğindeki Gerçek İlim dergisi etrafında bir araya gelen Alevilerce Augsburg şhinde 1989'da kurulmuş olan Augsburg Alevi Hacı Bektaş-ı Veli Derneği'nin yanı sıra, burada isimlerini tek tek sayamayacağımız çok sayıda bağımsız Alevi derneği yer almaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'deki akademisyenlerce yurtdışı işgücü göçüne yönelik 1960'lı yıllardan itibaren başlayan çalışmalarda çoğunlukla uzun süreli katılımcı gözlem yöntemi kullanılmadan, araştırma maksatlı kısa süreli gerçekleşen yurtdışı gezilerinde elde edilen veriler ve yapılan anketlere dayandırılan sonuçlar ortaya çıkmıştır. Sorunun yerinde tespiti için uzun süreli araştırmalara ihtiyaç olduğu halde, imkânsızlıklardan dolayı kısa süreli araştırmalarla sonuç elde edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda yurtdışı işgücü göçüne yönelik en kapsamlı yayınların altında imzası olan Nermin Abadan-Unat dahi bu tarz verilerle hareket ederek vardığı sonuçlara dayanarak, Almanya'da çocuklu ailelere verilen "Kindergeld" (Çocuk Parası) miktarının artırılmasının, yeni doğum sayılarına yansıdığını ve Almanya'daki Türk nüfusunu artırdığını iddia etmiştir. 1973'te ortaya çıkan petrol krizini müteakip işçi alımlarının durdurulmasının ardından başlayan aile birleşimlerinin dikkate alınmamış olması, bu tarz bir iddianın ortaya atılmasında etkin olmuş gözükmektedir. Göçün ilk yıllarında ileri sürülen bu iddia, sonraki süreçte düzeltilme ihtiyacı hissedilmeden aynı şekilde savunulmaya devam edilmiş hatta yurtdışında yaşayan Türklere yönelik Türkiye'de bulunan tanıdıkları tarafından "para için çocuk yapıyorsunuz" tarzında ithamların yapılmasına neden olmuştur. Bu durum başta Kemal Sunal'ın baş rolde oynadığı "Gurbetçi Şaban" olmak üzere çok sayıda Türk komedi filmine de konu olmuştur. Oysa yurtdışındaki Türklerin aile bireyleriyle, Türkiye'de kalanlar arasında bir karşılaştırma yapılacak olsa, bu varsayımın doğru olmadığı anlaşılacaktır. Benzer durum günümüz için de geçerlidir. Türkler, Avrupalı uluslara göre daha geniş bir aile yapısına sahip olmakla birlikte, Türkiye ile kıyaslandığında görece az olmakla birlikte hemen hemen eşit veriler elde edilmektedir.

1961'de başlayan yurtdışı işgücü göçünden en fazla etkilenen gruplardan birisi olan Aleviler, önce Almanya'ya ardından da Avrupa'nın diğer ülkelerine yönelmişlerdir. Elde etmiş olduğumuz tahmini rakamlara göre Avrupa genelinde beş milyonun üzerinde Türk yaşamaktadır. Türk nüfus içerisinde Alevilerin sayısı ise Kıbrıs Rum Kesimi, Lüksemburg ve Malta gibi birçok Avrupa Birliği ülkesini geride bırakmaktadır. Eğer tarafımıza aktarılan bilgiler doğruysa 1.230.000 ile 1.375.000 arasında değişen bir Alevi nüfus Avrupa'ya yerleşmiş gözükmektedir. Avrupa ülkeleri içerisinde en fazla Alevi nüfusu yaklaşık 600.000 ile Almanya'da bulunmaktadır. Almanya'yı, Fransa, Britanya

ve Hollanda gibi diğer ülkeler takip etmektedir. Alevilerin tek çatı altında kurumsallaştığı ülkeler arasında ise İsveç ve Britanya gibi ülkeler ön plana çıkmaktadır. İsveç'te Alevi nüfusun azlığı birlikteliği kuvvetlendiren bir etken olarak dikkat çekerken, Britanya'da uzun süre tek Alevi derneği olarak varlığını sürdüren İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi'nin kendisinden sonra ortaya çıkan kurumsal yapıları tek çatı altında tutma gayreti bu birliktelikte önemli rol oynamıştır. Avusturya ise hem Aleviliği tanımlama hem de devlet karşısında kurumsal kimlik kazanma mücadelesi dolayısıyla ALEVİ ve Avusturya ABF arasında cereyan eden tartışmalarla gündeme gelmiştir. Şimdilik ALEVİ kurumunun devlet karşısında Aleviliği temsille yetkili kılındığı ülkede, bundan sonraki süreçte neler olacağı Avusturya ABF'in Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne taşıdığı Avusturya'daki mahkeme kararlarına yönelik alacağı tavır sonrasında netleşmeye başlayacaktır.

Resmi rakamlara göre 3.000.000 civarında Türk nüfusunun yaşadığı Almanya, Türkiye açısından Avrupa ülkeleri içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Türk nüfusunun en fazla olduğu ülke olarak, Türkiye'de neredeyse her ailenin Almanya'da bir akrabası vardır diye bir varsayım ileri sürsek, sanırız abartı olmayacaktır. Birbirinden farklı rakamlar ileri sürülmesine rağmen bizim 600.000 civarında tahmin ettiğimiz Alevi nüfusuyla Almanya, Aleviler için de Alevi kimlikleriyle ortaya çıkmaları açısından önemli bir rol üstlenmiştir. Geleneksel köy ortamından modern şehirlere göç ettikten sonra inanç merkezli bir araya gelmekte oldukça zorlanan Aleviler, ilk olarak Almanya'da Alevi ritüellerini icra edecekleri kurumsal yapılara kavuşmuşlardır. Öyle ki; köydeyken gizli saklı yaptıkları cemlerini duyurmak için el ilanları dağıtarak Alevileri düzenlenecek cemlere davet etmişlerdir. Mensubu olduğu ocak dedesinin dışında Alevi dedelerine ikrar vermeyen Aleviler, ocakzade olmayan isimlerin yönettiği cemlere dahi katılır olmuşlardır. Bu durum birçok araştırmacının da haklı bir şekilde vurguladığı gibi gelenekten kopuk yeni tür Aleviliklerle karşı karşıya olduğumuzun bir göstergesidir. Kendisine daha çok Avrupa'da, dolayısıyla Almanya'da yaşayan Aleviler arasında taraftar bulduğu iddia edilen ve İslam'dan bağımsız kendine özgü bir inanç olarak adlandırılan Alevilik de bu türden yeni Alevilik anlayışlarına bir örnektir. Ne yönde hareket edeceği ve İslam'dan ayrı duruşta ısrar edip etmeyeceklerini söylemek için henüz erken olsa da Aleviler arasında kutuplaşmaların artış göstermesinde etkili olduğu ileri sürülebilir.

Türkiye Birik Partisi Bağlantılı İşçi Dernekleri başlığı altında detaylıca incelediğimiz gibi ilk olarak Cemal Şener'in ortaya attığı Almanya'da Alevi kurumsallaşmasının 1960'lı yıllarda Augsburg'da TALEB adlı dernekle başladığı tarafımızca doğrulanmamıştır. Nitekim derneği kurduğu iddia edilen Süleyman Cem Augsburg'da yaşamadığı gibi kardeşi Musa Kömürcü'nün Augsburg'a yerleşme tarihi de 1973 yılına tekabül etmektedir. Dernekler masasınca tarafımıza verilen bilgilerde ise; her iki derneğin resmi kuruluş tarihi olarak 1976 yılı ön plana çıkmaktadır. TBP bağlantılı olarak Sabit Yıldız tarafından 1972'de Hamm'da kurulduğu söylenen dernekle ilgili elimizde bulunan remi kayıtlar Haziran 1978'i göstermektedir. Tarafımıza aktarılan bilgilere göre çoğunluğu Alevilerden oluşan isimlerce kurulan işçi dernekleri TBP'ye destek vermek için 1976'dan sonraki bir tarihte bir araya gelerek Yurtseverler Birliği Federasyonu'nu kurmuşlardır. YBF sürecine dair söylenebilecek en önemli şey; hem TALEB derneklerinin hem de takip eden süreçte ortaya çıkan YBF'nin öncelikli hedefi, bir inanç olarak Aleviliği yaşamak ve yaşatmak değil, yapılan maddi yardımlarla TBP'nin siyasal hedeflerine ulaşmasına destek sağlamak olmuştur.

Türkiye Birlik Partisi etkisiyle ortaya çıkan dernekleşmeleri hariç tuttuğumuzda Almanya'da ortaya çıkan Alevi örgütlenmesi iki yönlü bir yapı arz etmektedir. Bu yapılardan ilk kurulanları Alevi inanç önderi dedeler etrafında ortaya çıkmış oldukları için tarafımızca *dede merkezci*, sol kökenli Alevilerce desteklenen ikinci yönü ise *kültür merkezci* olarak adlandırılmıştır. Özellikle Martin Sökefeld'in üzerinde durduğu ve onu takip eden araştırmacılarca da desteklenen Alevi hareketinin Hamburg merkezli solcu Alevilerce başlatıldığı iddiası, bizim tarafımızdan onaylanmamıştır. Zira hem Hamburg'daki ilk Alevi derneği 1990'da kurulmuş hem de -kültür merkezci yapılanmalarda bir araya gelen az sayıdaki solcu Alevi hariç tutulacak olursa- başlangıçta Sol kökenli Alevilerin çoğunluğu, sol örgütlenmeye zarar vereceği kaygısıyla Alevi kurumsallaşmasının karşısında yer almıştır. Nitekim tez içerisinde detaylarıyla verdiğimiz gibi, ilk resmi Alevilik merkezli dernekleşme tecrübesi 1987 yılında Köln şehrinde ve inanç merkezli bir kurumsal yapı olarak, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile sorun yaşamak istemeyen ve ideolojik kavgalardan uzak durmaya çalışan dedeler etrafında şekillenmiştir. Ayrıca Köln şehri sonraki süreçte ilk kültür merkezci yapılanmalardan birisi olan Köln AKM'ye de ev sahipliği yapmıştır. Dolayısıyla eğer Alevi hareketine bir merkez ve isim seçilecekse, hem her iki Alevi kurumsallaşma sürecine şahitlik etmesi hem de AABF genel merkezinin bulunduğu kent olması

hasebiyle, Alevi kurumsallaşmasını Köln merkezli ve ilk olarak Şinasi Koç, Niyazi Bozdoğan ve Hüseyin Tur gibi dedeler etrafında ortaya çıkan bir yapıda görmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Ancak görebildiğimizi kadarıyla Hamburg merkezli örgütlenmelerin baskın karakteri, dedeler etrafında ortaya çıkan ilk kurumsallaşma tecrübelerinin görmezden gelinmesine sebep olmuştur.

Alevi kurumsallaşmasını sağlayan etkenler arasında birçok araştırmacı tarafından sıklıkla ileri sürülen “takiyye”nin kaybolması tezi, tarafımızca da desteklenmiştir. Ancak bize göre Almanya Alevi kurumsallaşmasının ortaya çıkması sürecinde “takiyye” birincil öncelik olarak görülmemiştir. Yapmış olduğumuz görüşmelerden elde etmiş olduğumuz veriler ve birçok araştırmacıdan derlediğimiz veriler ışığında ortaya çıkan en önemli etkenler arasında Aleviliği gelecek kuşaklara aktarma düşüncesi ve cemlerin icra edileceği mekân ihtiyacı çok daha önemli görülmüştür. Zira çocuklarının Alevi inancından uzaklaşacağı korkusu ağır basmış ve Aleviler kurumsal kimlik etrafında bir araya gelmeye karar vermiştir. Bize göre Aleviler arasında “takiyye”nin ortadan kalkmaya başlaması 1960’lı yıllarla birlikte gerçekleşmiştir. Nitekim hem o yıllarda kurulmaya başlanan köy dernekleri hem yayınlanan Ehl-i Beyt ve Cem gibi dergiler hem de Birlik Partisi, “takiyye”nin terkedilmeye başladığının göstergeleridir.

Alevilerin Alman hükümet yetkililerinden destek gördükleri iddiası doğrudur. Ancak bu destek Alevilerin Alevi olmasından dolayı değil, özellikle *kültür merkezci* bir tarzda ortaya çıkan yapılanmaların Alman kurumlarıyla ilişkilerinde profesyonel hareket etmelerinden kaynaklanmıştır. Ayrıca Alevilerin Alman sosyal yaşamına katılım göstermeleri, dindarlık algılarının Sünnilere göre daha az oluşu, laiklik vurgusu yapmaları ve yoğun bir şekilde Alman vatandaşlığını tercih etmiş olmaları taleplerinin karşılık bulmasında onlara yardımcı olan yan etkenler arasındadır. Nitekim ilk olarak 2002 yılında Berlin’de başlayan Alevilik dersleri, Alevilerin yoğun kulis çalışmaları sonucunda sekiz ayrı eyalette uygulanma imkânı bulmuştur. Profesyonel hareket ederek kurumsallaşmalarını yasalara uygun bir şekilde gerçekleştiren Aleviler, bir Alevi kurumu olan AABF nezdinde, 10 Aralık 2020 tarihi itibarıyla NRW Eyaleti sınırları içerisinde kamusal tüzel kişilik hakkı elde etmiş ve bir nevi Almanya sınırları içerisindeki Alevi varlığını ve bu varlığının devamını yasal statü ile garanti altına almıştır.

Alevilerin ve Alevi kurumlarının Türkiye karşıtlığı ise tarafımızca doğrulanmamış bir tez olarak kalmıştır. Zira Avrupa ülkelerinde elde edilen kazanımlara

bağlı olarak anavatan Türkiye'ye yönelik beklentiler artış göstermektedir. 1961'den beri var oldukları Almanya'da kurumsallaşmayı başlattıkları 1987'den yaklaşık 15 yıl, 1991'de kurulan Berlin AAKM'den ise 11 yıl sonra Berlin okullarında Alevilik derslerinin okutulmaya başlandığı hesaba katılacak olursa Alevilerin Türkiye Cumhuriyeti devletinden beklentilerinin ne olduğu daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Zira Aleviler benzer kazanımları, kendilerini ait hissettikleri anavatanlarından da görmek istemektedirler. Bu beklentilerini karşılamakla yükümlü gördükleri hükümetlerin konuya duysuz kaldığını düşündüklerinden muhalif bir tavır geliştirmişlerdir. Onların siyasi iradeye yönelik sergiledikleri tavır ve laiklik konusundaki hassasiyetleri, Türkiye'deki uygulamalarla benzerlik addetmeyince, tutumları Türkiye karşıtıymış gibi gösterilmektedir. Ancak bizim gözlem ve kanaatimizin yanı sıra -FEDA ve DAB benzeri bazı kurumsal yapı temsilcileri istisna tutulursa- Alevi kurum temsilcilerinin yapmış olduğu açıklamalar; Avrupa'da yaşayan Alevilerin Türkiye'nin bölünmez bütünlüğünü savunduğu ve laik, demokratik bir ülke arzu ettikleri yönündedir. Zannedildiği gibi topyekûn bir Türkiye karşıtlığı ise söz konusu değildir. Tez içinde de değindiğimiz gibi Alevilerin bu muhalif duruşu ile yıllarca Türkiye'deki siyasal iktidarlara yönelik retçi tavır sergileyen Millî Görüş hareketinin durumu arasında bir benzerlik söz konusudur. Nasıl ki, AMGT mensuplarının 1980 ve 90'lı yıllarda Türk hükümetlerine yönelik şiddetli muhalefeti, Millî Görüş çizgisinde bir siyasal hareket olarak ortaya çıkan AK Parti hükümetleri döneminde aniden yok olduysa, taleplerinin karşılanması doğrultusunda atılacak adımlar Alevilerin de benzer bir tutum değişikliğine gitmesini kolaylaştıracaktır.

Alevilerin Türkiye'den beklentilerini ve bize göre kendilerini huzurlu ve güvende hissetmelerini sağlayacak ortamın oluşmasına vesile olacak önerilerimizi ise şu şekilde sıralamak mümkündür;

1. Aleviler inancın gelecek nesillere aktarımı hususunda problem yaşamaktadır. Problemin ana kaynağı; geleneksel köy ortamında yeterli olan Alevi dedelerin teolojik bilgisinin ve o bilgiyi aktarış tarzının modern şehir toplumunda mevcut talebi karşılayamamasıdır. Bu talebin karşılanabilmesi için modern eğitim metotları devreye sokulmalıdır. Ancak Türkiye'de bunu sağlayacak kurumsal yapılar henüz oluşmamıştır. Hali hazırda Almanya'da Hamburg ve Weingarten'de olmak üzere 2 üniversite, Avusturya'da ise Viyana

Üniversitesi Alevilere yönelik akademik eğitim imkânı sunmaktadır. Eğer göçmen işçi olarak geldikleri Avrupa ülkelerinde 50 yıllık bir süre içerisinde üniversitelerde kürsü sahibi oluna biliniyorsa, Alevilerin anavatanı olan ve yüzlerce yıldır içinde yaşadıkları Türkiye’de de bu tarz hakların önü açılmalıdır. Bu çerçevede Araştırma ve Uygulama Merkezi olarak Munzur Üniversitesi başta olmak üzere Nevşehir Hacıbektaş Veli Üniversitesi, Hitit Üniversitesi ve Hacı Bayram Veli Üniversitesi gibi üniversitelerde var olan bölümler acilen Alevilere yönelik dedelerin ve isteyen taliplerin teolojik eğitim alacağı 4 yıllık Alevi İlahiyat Fakültesi’ne dönüştürülmelidir. Bu şekildeki bir yapılanma Alevilerin din adamı ihtiyacını karşılayacağı gibi Alevilik hakkında ortaya atılan İslam’dan bağımsız bir inanç olduğu tezlerinin de çürütülmesini yardımcı olacaktır. Zira bu kurumlarda eğitim alacak Aleviler, her türlü hurafeye karşı akademik ve doğru bilgiyle donatılacaktır.

2. Alevilik araştırmalarının yönü Alevilerin modern şehir toplumuna intibakını kolaylaştıracak alanlara kaydırılmalıdır. Bu bağlamda geleneğin doğru tespit edilmesi özel öneme sahiptir. Bunu sağlayabilmek için ocak merkezli örgütlenmiş olan geleneksel Aleviliğin ocak yapısı detaylı bir şekilde hem kendi içinde hem de diğer ocaklarla ilişkileri göz önünde bulundurularak ve yürüttükleri erkân şekilleri de kayıt altına alınarak belirlenmelidir. Her ocağın ayrı ayrı analiz edileceği bu tarz bir çalışma, Alevi teolojisinin ve geleneğinin arşivlenmesini sağlayacaktır. Bu şekilde Alevi geleneğinin kaybolması önlenerek, geleneksel Aleviliğin gelecek kuşakların anlayacağı dile çevrilmesi ve uygulama alanı bulması da kolaylaşacaktır.
3. İlk, orta ve lise düzeyinde eğitim veren okullarda isteyen Alevilerin çocuklarını gönderebilecekleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi ile paralel saatlerde gerçekleşecek Alevilik dersleri müfredata eklenmeli ve okullarda uygulama imkânı sağlanmalıdır. Başta Almanya olmak üzere Avrupa’nın birçok ülkesinde Aleviler bu hakkı elde etmiştir. Katılımın çok yüksek düzeyde gerçekleştiği söylenemez ancak bu derslere katılan öğrencilerde olumlu davranış değişikliği gözlemlendiği ileri sürülmektedir. Ayrıca Alevilik derslerinin çokkültürlü toplumlarda birlikte yaşamının yanı sıra Alevi kimliğinin korunup yaşatılmasına da katkı sağladığı anlaşılmıştır. Bu tarz bir haktan Türkiye’deki Alevi ailelerin çocuklarının da

yararlanmasının önü açılmalıdır. Zira mevcut din dersleri içerisinde Alevilikle ilgili bilgiler genel ihtiyacı karşılayamamaktadır.

4. Ocakzadelere yönelik nüfus kütüğü kayıtları tutulmalıdır; Osmanlı Devleti tarafından soyunu Hz. Muhammed'e (a.s.) dayandıran aileler için kurulmuş olan "Nakibü'l Eşraf" benzeri bir kurumsal yapı ile Alevi dedelerinin soy şecereleri rahatlıkla takip edilebilir. Bu tarz bir yapılanma tüm ocak temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşmelidir. Böylelikle Aleviliğin omurgasını oluşturan dedelik kurumunun suiistimal edilmesi ve ocakzade olmayanların dedelik iddiasında bulunması da önlenmiş olacaktır.
5. Bu yönde atılması gereken önemli adımlardan bir tanesi de Alevilerin Diyanet İşleri Başkanlığı benzeri, din hizmeti veren üst kuruma kavuşturulması olmalıdır. Alevilerin büyük bir çoğunluğu Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kendilerine yönelik hizmet veren bir kurum olarak kabul etmemektedir. Öyleyse onlara din ile alakalı konularda tek yetkili kurumun Diyanet İşleri Başkanlığı olduğunu söylemek çok da doğru olmasa gerektir. Kaldı ki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin asli vatandaşı olan Aleviler, devlete yönelik yükümlülüklerini koşulsuz yerine getirmektedir. Ayrıca son dönemlerde birçok belediyenin inisiyatif kullanarak uygulamaya koyduğu cemevlerinin ibadethane kabul edilmesi kararı Türkiye'nin genelini kapsayacak şekilde genişletilmelidir. Son olarak Almanya'da devletin kamusal tüzel kişilik hakkı tanıyarak toplanan vergilerden pay alma imkânı sunduğu Alevilerin, manevi ihtiyaçlarını gidermek için bir araya geldikleri mekânların ibadethane statüsü elde etmesi, yapılacak düzenlemelerle daha fazla geciktirilmeden bir an önce kabul edilmelidir. Ancak ortaya çıkması muhtemel suiistimallere karşı da denetim hakkı devletin elinde bulundurulmalıdır.
6. Son olarak çalışmamız kapsamında Alevi kurumsallaşmasında büyük yararlılıklarını tespit ettiğimiz başta Şinasi Koç olmak üzere Niyazi Bozdoğan, Mehmet Yaman, Derviş Tur, Süleyman Cem, İsmail Elçioğlu, Mustafa Timisi, Murtaza Demir, Ali Rıza Gülçiçek, Turgut Öker, Gülizar Cengiz, Hasan Gazi Öğütücü ve daha birçok isim hakkında akademik çalışmalar yapılarak, onların fikir dünyası ve Alevi kimliğinin yaşatılmasına yönelik çabaları takdir edilerek kayıt altına alınmalıdır. Nitekim, hep söylenildiği gibi "Marifet iltifata tabidir."

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin. *Bitmeyen Göç Konuk işçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 2002.
- Abadan-Unat, Nermin vd. *Göç ve Gelişme Uluslararası İşgücü Göçünün Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Araştırma*. çev. Ünsal Oskay. Ankara: Ajans- Türk Matbaacılık Sanayii, ts.
- Abadan-Unat, Nermin. “Türkiye’nin Dış Göç Akımı ve Sosyal Hareketlilik”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 27/04 (1972), 17-52.
- Abdullah, Muhammed S. *Geschichte des Islam in Deutschland*. Graz, Wien, Köln: Verlag Styria, 1981.
- Acar, Feramuz. “DABF Basın Açıklaması”. <http://tr.alevi.dk>. Tarihsiz. Erişim 02 Ocak 2021. <http://tr.alevi.dk/wp-content/uploads/2014/04/Inanc-Basvurusu.pdf>
- Acar, Feramuz. “Danimarka’da ‘Alevi İnanç Toplumu’ başvurusu”. *Alevilerin Sesi* 82 (Şubat 2005), 26.
- Adıgüzel, Yusuf. *Yeni Vatanda Dini ve ideolojik Yapılanma Almanya’daki Türk Kuruluşları*. İstanbul: Şehir Yayınları, 1. Baskı., 2011.
- Ağtaş, Hazal- İçboyun, Gülpınar. “Seminar der Alevitischen Terminologie und Einführung in die alevitischen Quellen an der Pädagogischen Hochschule Weingarten”. *Alevilerin Sesi* 178 (Ocak 2014), 29.
- Akal, Değer. “Almanya’daki Aleviler Erdoğan’a hem kırgın hem kızgın”. Haber. <https://www.dw.com/tr>. 05 Aralık 2019. Erişim 25 Mart 2021. <https://www.dw.com/tr/almanyadaki-aleviler-erdo%C4%9Fana-hem-k%C4%B1rg%C4%B1n-hem-k%C4%B1zg%C4%B1n/a-51547429>
- Akalın, Şükrü Haluk. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. baskı., 2011.
- Akgönül, Samim. “Din, Çok Bağımlılık ve Kimlik Korkusu Ekseninde Fransa Türkleri”. *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri*. ed. Didem Danış - Verda İrtiş. 91-119. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 2008.
- Akgün, Sibel. “Kimlik Oluşumu Sürecinde Örgüt ve Örgütlenmenin Yeri”. *Turkish Studies* 13/3 (Winter 2018), 1-12. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies>.

- Akkaya, Çiğdem- Aydın, Hayrettin. “Türkiye’nin Etnik Dini Mozağinin Bir Parçası Olarak: Aleviler”. *Alevi- Bektaşî Kültür Enstitüsü 1. Alevi Bektaşî Sempozyumu*. 169-178. İstanbul: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü, 2000.
- Akpınar, Alişan. “II. Abdulhamid Dönemi Devlet Zihniyetinin Alevi Algısı”. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşîlik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*. ed. Yalçın Çakmak- İmran Gürtaş. 215-225. İletişim yayınları Araştırma- inceleme dizisi, 2224 370. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2015.
- Akseki, Ahmet Hamdi. “Gizli Tarikatlar nasıl başladı? II”. *Sebilürreşad* 1/25 (Aralık 1948), 386-388.
- Aksoy, Erdal- Tekten Aksürmeli, Zeynep Serap. “Diaspora İçinde Diaspora: Almanya Alevileri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 85 (15 Mart 2018).
<https://hbvdergisi.hacibayram.edu.tr/index.php/TKHBVD/article/view/2242>
- Aksu, Pınar. “Umut Kent’ten Görüntüler, Umut Kent’ten Röportajlar”. *Alevilerin Sesi* 34 (Ekim 1999), 26-29.
- Aksünger, Handan. “Gemeinschaftsbildung und Integration. Die Aleviten in Deutschland und den Niederlanden”. *Migrantenorganisationen, Engagement, Transnationalität und Integration*. ed. Günther Schultze- Dietrich Thränhardt. 42-54. Bonn: Friedrich Ebert Stiftung, 2013.
- Aksünger, Handan. *Jenseits des Schweigegebots Alevitische Migrantenselbstorganisationen und zivilgesellschaftliche Integration in Deutschland und den Niederlanden*. Band 11 Cilt. Münster/New York/München/Berlin: Waxmann Verlag GmbH, 2013.
- Aksünger, Handan. “Zur Situation der anatolischen Aleviten in Deutschland und Österreich”. *Islam europäischer Prägung*. thk. Viktoria Schuh. 161-181. Viyana: Österreichischer Integrationsfonds – Fonds zur Integration von Flüchtlingen und MigrantInnen (ÖIF), Birinci Baskı., 2017.
https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/user_upload/Islam_Europa__ischer_Pra__gung_Web_2018.pdf
- Aksünger-Kizil, Handan- Kahraman, Yılmaz. *Das anatolische Alevitentum Geschichte und Gegenwart einer in Deutschland anerkannten Religionsgemeinschaft*. Hamburg: Landeszentrale für politische Bildung Hamburg, 2018.
- Aktaş, Ali vd. *Alisiz Alevilik Olur mu? Ortak Kitap*. ANT Yayınları, 1998.

- Akyüz, Niyazi. *Dinin Örgütsel İklimi: Dini Gruplar*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 2007.
- ALEVİ, Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich. “Unser Glaube”. Kurumsal. <http://www.aleviten.at>. Erişim 29 Aralık 2020. http://www.aleviten.at/_de/?page_id=33
- Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü. *Alevi Bektaşîlerin Sorunları ve Çözüm Önerileri*. Hausen (Wied): Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü, 2014.
- Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü Bilim Kurulu. *Alevi-Bektaşîlerin Sorunları ve Çözümlerine İlişkin Rapor*. Bilimsel Araştırma Raporu. Ankara: Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü, 13 Ağustos 2013. Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü.
- Alevilerin Sesi. “Avusturya ABF, Aleviliğin resmen tanınması için başvuruyor...” *Alevilerin Sesi* 126 (Nisan 2009), 58.
- Allenbach, Birgit - Sökefeld, Martin. *Muslimen in der Schweiz*. Zürich: Siesmo, 1. Baskı., 2010.
- Alpdündar, Orhan. “Film yönetmeni Van Gogh’a infaz”. Haber. <http://arsiv.ntv.com.tr>. 02 Kasım 2004. Erişim 25 Aralık 2020. <http://arsiv.ntv.com.tr/news/294295.asp#BODY>
- Altıntaş, İsmail. *Dış-Göç ve Din (Almanya’daki Türklerin Dini Hayatına İlişkin Sosyolojik Bir Çözümleme)*. İstanbul: Dem- Değerler Eğitim Merkezi yayınları, 1. Baskı., 2008.
- Altun, Ali. *Almanya Alevileri’nin Sorun ve Talepleri ile Almanya’nın Alevi Politikası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Amacker-Amann, Kathrin vd. *Bericht des Bundesrates über die Situation der Muslime in der Schweiz unter besonderer Berücksichtigung ihrer vielfältigen Beziehungen zu den staatlichen Behörden in Erfüllung der Postulate 09.4027 Amacker-Amann vom 30. November 2009, 09.4037 Leuenberger vom 2. Dezember 2009 und 10.3018 Malama vom 1. März 2010*. Resmi. Bern: Bundesrat, 2012. Bundesrat. <https://www.parlament.ch/de/ratsbetrieb/suche-curia-vista/geschaeft?AffairId=20173278>
- Arslan, Zeynel. “Alevi Diasporası ve ‘resmi din’ olarak Alevilikte çoklu kimlik”. *Göç Dergisi* 4/2 (Ekim 2017), 153-184.
- Arslan, Zeynel. “Kilisede Dede Nikahı”. *Alevilerin Sesi* 21 (Aralık 1997), 37-39.

- Arslan, Zeynep. “Avusturya İslam Yasası’nın Avusturyalı Alevileri getirdiği son nokta...” *Kızılbaş* 9 (Mart 2016), 10-11.
- Asan, Yasemin. “Alevilik Almanya’da din kabul edildi: İkinci adım Alevi-Sünni çatışması”. Haber. <https://www.yenisafak.com>. 13 Aralık 2020. Erişim 17 Mayıs 2021. <https://www.yenisafak.com/gundem/alevilik-almanyada-din-kabul-edildi-ikinci-adim-alevi-sunni-catismasi-3589322>
- Aşıkoğlu, Nevzat Yaşar. *Almanya’da Temel Eğitimdeki Türk Çocuklarının Din Eğitimi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, İkinci Baskı., 2005.
- Ata, Kelime. *Alevilerin İlk Siyasal Denemesi: (Türkiye) Birlik Partisi, 1966-1980*. Ankara: Kelime Yayınevi, 1. Baskı., 2007, 1.
- Ataman, Nurgül vd. (ed.). *Yol Bir Sürek Binbir, Eiheit in Vielfalt*. Köln: Alevitische Gemeinde Deutschland e.V., 2019.
- Ataş, Ceren. *Anadolu’dan Londra’ya Göç: Alevi Kadınların Alevilik Pratikleri ve Eşitlik Söylemleri*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ateş, Fuat. “Avrupalı Aleviler bir başarıya daha imza attı”. *Alevilerin Sesi* 215 (Mayıs 2017), 7.
- Ateş, Fuat. “Hukuksal Süreci Siyasi Sürece Dönüştüreceğiz”. *Alevilerin Sesi* 116 (Mayıs 2008), 10-13.
- Ateş, Kazım. *Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler, “Öz Türkler” ve “Heretik Ötekiler”*. Ankara: Phoenix yayınevi, 2011.
- Atlı, Aziz. “Makedonya’da Bir Bektaşî Köyü: Kanatlar”. 1. Cilt/67-89. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, 2018. [https://api.hacibayram.edu.tr/files/1/Hac%C4%B1bayram%20AHBV/hbektasveli\(tr-TR\)/4.%20Uluslaras%C4%B1/MAKEDONYA%E2%80%99DA%20B%C4%B0R%20BEKTA%C5%9E%C4%B0%20K%C3%96Y%C3%9C%20KANATLAR%20-%20Aziz%20ALTI-min.pdf](https://api.hacibayram.edu.tr/files/1/Hac%C4%B1bayram%20AHBV/hbektasveli(tr-TR)/4.%20Uluslaras%C4%B1/MAKEDONYA%E2%80%99DA%20B%C4%B0R%20BEKTA%C5%9E%C4%B0%20K%C3%96Y%C3%9C%20KANATLAR%20-%20Aziz%20ALTI-min.pdf)
- Autant-Dorier, Claire. “Bilmemekten Tanımaya: Fransa’daki Türkiye Kökenli Göçmenler”. *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri*. ed. Didem Danış- Verda İrtiş. 189-207. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 2008.
- Avcu, Ali. *Horasan-Maveraünnehir’de İsmaililik*. Ankara: Asitan Kitap, 1. Baskı., 2014.

- Avcu, Ali. "İslam'da Batını Düşünce ve Terör". *Dini Gruplar, Siyaset ve Bürokrasi*. ed. Kemal Ataman vd. 431-463. Bursa: Bursa Akademi, 2017.
- Avcu, Ali. *İslam'ın İlk Marjinalleri Gulat-ı Şia*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Baskı., 2020.
- Avcu, Ali. *Karmatiler'in Doğuşu ve Gelişim Süreci*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (İslam Mezhepleri Tarihi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2009.
- Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu. *Alevilik İnanç Kimliği Tarihi ve Sorunları*. Mönchengladbach: Avrupa Ehl-i Beyt Alevi Federasyonu, ts.
- Avrupa Toplulukları Komisyonu. *Türkiye'nin Katılım Yönünde İlerlemesi Hakkında 2004 Yılı Düzenli Raporu*. Resmi. Brüksel: Avrupa Toplulukları Komisyonu, 06 Ekim 2004. Avrupa Toplulukları Komisyonu. https://www.ab.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/Turkiye_Ilerleme_Rap_2004.pdf
- Ayata, Halise Kader. "Almanya'daki Alevilik Din Dersi Programlarında Diğer Dinler". *II. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*. 180-192. Eskişehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Basımevi, 1. Baskı., 2016.
- Aydın, Erdoğan. *Kimlik Mücadelesinde Alevilik*. İstanbul: Literatür Yayınları, 5. Basım., 2013.
- Aydın, Suavi. "Sunuş: Bir Etno-Dinsel Kimlik Olarak Alevilik". *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*. ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş. 11-32. İletişim yayınları Araştırma - inceleme dizisi, 2224 370. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2015.
- Aydın, Yaşar. "Türkiye ile Almanya Arasındaki Göç Hareketleri ve Değişim: Veriler ve Gözlemler ışığında iki ülke arasındaki göç hareketlerine ve yol açtıkları değişime ilişkin bir değerlendirme denemesi". *Almanya'ya Emek Göçü, Bir Bavul, Umut ve hayalleriyle Çıktılar Yola*. ed. Ülkü Özbir Fındıkçıoğlu - E. Zeynep Güler. 29-55. Türkiye Yazıları 10. İstanbul: Yazılama Yayınevi, Birinci Baskı., 2012.
- Aydoğdu, Hatice - Timisi Nalçaoğlu, Nilüfer. *Mustafa Timisi Anlatıyor. Biz Varız Dün Bugün Yarın*. Ankara: Dipnot Yayınları, 1. Baskı., 2021.
- Aydoğdu, Uğur. "Avrupa Alevi Akademisi ışık saçıyor". *Alevilerin Sesi* 24 (Nisan 1998), 37-41.
- Aydoğdu, Uğur - Aydemir, Ahmet. *Avrupa Alevi Yapılanması Kronoloji 1989-1998*. Ankara: Öztepe Matbaacılık Ltd.Şti., İkinci Basım., 2013.

- Bağ, Mehmet. *Die Aleviten und ihre Erwartungen an die religiöse Erziehung in Österreich*. Wien: Universität Wien, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
http://othes.univie.ac.at/23789/1/2012-10-22_0647824.pdf
- Bağdadî, Abdülkahir el-. *Mezhepler Arasındaki Farklar*. çev. Ethem Ruhi Fıglalı. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 6. Baskı., 2011.
- Bahadır, İbrahim. “Aleviliğe Milliyetçi Yaklaşımlar ve Aleviler Üzerindeki Etkileri”. *Bilgi Toplumunda Alevilik*. ed. İbrahim Bahadır. 193-235. Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003.
- Bahadır, İbrahim. “Aleviliğe Milliyetçi Yaklaşımlar ve Alevilik Üzerindeki Etkileri”. *Kızılbaşlı, Alevilik, Bektaşilik, Tarih-Kimlik İnanç-Ritüel*. ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş. 449-477. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2015.
- Bahadır, İbrahim. *Cumhuriyet'in Kuruluş Sürecinde Atatürk ve Aleviler*. Ankara: Kalan Yayınları, Birinci Basım., 2002.
- Balaban, Kazım. “Avusturya’da Aleviler arasındaki gerginlik nedir?” *Yeni Vatan Gazetesi* (Aralık 2018), 14-15.
- Başay, Erbil- Gönültaş, Bahattin. “İrkçi terör Almanya’da çok can aldı”. Haber. <https://www.aa.com.tr>. 22 Şubat 2020. Erişim 27 Aralık 2020.
<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irkci-teror-almanyada-cok-can-aldi/1741457>
- Baumann, Christoph Peter. *Der andere Islam: Aleviten*. Basel: INFOREL Mitteilungen, 1. Baskı., 1994.
- Bayrak, Mehmet. “İnanç ve Kültür Kaynaklarıyla Kürt Aleviliği”. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik- İnanç - Ritüel*. ed. Yalçın Çakmak- İmran Gürtaş. 543-559. İletişim yayınları 2224. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2015.
- Bayraklı, Enes vd. (ed.). *Avrupa’da PKK Yapılanması*. İstanbul: Set Kitapları, 1. Baskı., 2019, 46.
- Bayram, Aydın. “Büyük Britanya’daki İslami Akımlar”. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 1/3 (Aralık 2015), 390-415. <https://doi.org/10.20486>
- Bender, Cemşid. *12 İmam ve Alevilik*. İstanbul: Berfin Yayınları, 5. Baskı., 2003.
- Berlin Alevi Toplumunu. “Alevi Toplumundan Büyükelçi’ye ret cevabı”. *Alevilerin Sesi* 166 (Aralık 2012), 9.
- Beşikçi, İsmail. “Rêya Heqîyê (Alevilik)”. Haber. <http://www.krdnews.info>. 02 Şubat 2019. Erişim 18 Şubat 2021. <http://krdnews.info/ismail-besikci-yazdi-reya-heqiye>

- Bezci, Bünyamin vd. *Almanya 2016 -Hak ve Özgürlükler-*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2017.
- Bilecen, Tuncay- Araz, Mustafa Saygın. “Londra’da yaşayan Türkiyeli göçmenlerin etnik ve mezhepsel aidiyetlerinin siyasal tutum ve davranışlara etkisi”. *Göç Dergisi* 2/2 (Ekim 2015), 189-207.
- Bilgin, Beyza. *Eğitim Bilimi ve Din Eğitimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1988, 185.
- Birdoğan, Nejat. *Anadolu Aleviliği’nde Yol Ayrımı: İçerik ve Köken*. İstanbul: Mozaik Yayınları, Birinci Basım., 1995.
- Birdoğan, Nejat. *Anadolu’nun Gizli Kültürü Alevilik*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 7. Baskı., 2013.
- Birlik Partisi III. Büyük Kongresi, Ankara, 27-28 Kasım 1971*. Ankara: Gutenberg Matbaası, 1971.
- Birt, Jonathan- Lewis, Philip. “Britanya’da İslami reform Modeli Müslüman tarikatçılığı ile daha geniş toplumla bağlar kurma arasında kalan Deobandiler”. çev. Atilla Tuygan. *Avrupa’da Müslüman Öznenin Üretimi Fikirler, Bilinçler, Örnekler*. ed. Martin Bruinessen- Stefano Allievi. 143-184. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2012.
- Bora, Tanıl. *Cereyanlar Türkiye’de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 4. Baskı.
- Boyraz, Taner. “Baden Württemberg’de Alevilik Dersleri atağı”. *Alevilerin Sesi* 75/76 (Temmuz 2004), 39.
- Bozkurt, Aşkı. “AABF Projekte- Projelerden: Projekt zur Einbürgerung”. *Alevilerin Sesi* 41 (Aralık 2000), 50-51.
- Bozkurt, Tufan. *Mannheim ve Çevresinde Yaşayan 3. Kuşak Alevi gençlerinin Alevilik, Türkiye Ve Almanya Algılayışları Alan Araştırması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Sosyolojisi ve Antropolojisi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Bozkuş, Metin. *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2. Baskı., 2006.
- Bruinessen, Martin van. *Kürtlük, Türklük, Alevilik: Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. çev. Hakan Yurdakul. İstanbul: İletişim, 10. Baskı., 2013.
- Bulut, Faik. *Ali’siz Alevilik*. İstanbul: Berfin Yayınları, Dördüncü baskı., 2011.
- Bulut, Faik. “Karacaahmet ve Aleviler”. *Özgür Ülke* (05 Ekim 1994).

- Bund der Alevitischen Jugendlichen in Deutschland e.V. “Austritt aus der Projektkommission ‘Forum Muslime und Christen’ zum Ökumenischen Kirchentag 2021”. Kurumsal. <https://www.bdaj.de>. 20 Ekim 2020. Erişim 15 Şubat 2021. <https://www.bdaj.de/index.php/aktuelles/nachrichten/255-austritt-aus-der-projektkommission-forum-muslime-und-christen>
- Bundesamt für Verfassungsschutz. *Arbeiterpartei Kurdistans (PKK)*. Köln: Bundesamt für Verfassungsschutz Öffentlichkeitsarbeit, 2019.
- Bundesamt für Verfassungsschutz. *Verfassungsschutzbericht 2019*. Köln: Bundesamt für Verfassungsschutz Öffentlichkeitsarbeit, 2020.
- Bundestag. Gesetz zur Reform des Staatsangehörigkeitsrechts vom 15. Juli 1999, Gesetz zur Reform des Staatsangehörigkeitsrechts vom 15. Juli 1999. *Staatsangehörigkeitsrecht BGBl. I S. 1618* (15 Haziran 1999).
- Bundestag. Neuregelung durch das Zweite Gesetz zur Änderung des Staatsangehörigkeitsgesetzes, Neuregelung durch das Zweite Gesetz zur Änderung des Staatsangehörigkeitsgesetzes. *Staatsangehörigkeitsrecht BGBl. I S. 1714* (20 Aralık 2014).
- Bürgerschaft der Freien und Hansestadt Hamburg. Mitteilung des Senats, Mitteilung des Senats an die Bürgerschaft. 20/5830 (13 Kasım 2012). Erişim 28 Mart 2021. <https://www.buergerschaft-hh.de/ParlDok/dokument/38534/1-vertrag-zwischen-der-freien-und-hansestadt-hamburg-dem-ditib-landesverband-hamburg-schura-%E2%80%93-rat-der-islamischen-gemeinschaften-in-hamburg.pdf>
- Büyükgöl, Halit. “Berlin AAKM 25 yaşında”. *Alevilerin Sesi* 84 (Nisan 2005), 43.
- Büyükgöl, Halit. “Yurtseverler Birliği’nden AAKM-Cemevi’ne uzanan yol”. *Alevilerin Sesi* 81 (Ocak 2005), 42.
- Büyükkara, Mehmet Ali. “Bir Bilim Dalı Olarak İslam Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler”. *İslâmî İlimlerde Metodolji (Usûl) Mes’elesini* 1. ed. İsmail Kurt- Seyit Ali Tüz. 441-491. Tartuşmalı İlmi Toplantılar Dizisi 46. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Baskı., 2005.
- Büyükkara, Mehmet Ali. *Çağdaş İslami Akımlar*. İstanbul: Klasik Yayınları, Beşinci Basım., 2017.
- Caba, Mehmet. *Avrupa Alevi Örgütlenmesi*. Ankara: İmla Kitap Yayınları, 1. Baskı., 2014.

- Caldwell, Christopher. *Avrupa'da Devrimin Yansımaları Göç, İslam ve Batı*. çev. Hasan Kaya. İstanbul: Profil Yayıncılık, 1. Baskı., 2011.
- Can, Halil. "Außenseite wider Willen: Das 'coming-out' des Alevitentums in der diasporischen Enkelgeneration oder Erinnerungs- und Identitätsarbeit über das digitale Gedächtnis des Internets". *Aleviten in Deutschland, İdentitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*. ed. Martin Sökefeld. 155-194. Bielefeld: transcript Verlag, 2008.
- Canatan, Kadir. *Avrupa'da Müslüman Azınlıklar*. İstanbul: insan yayınları, 1. baskı., 1995.
- Canatan, Kadir. *Göçmenlerin Kimlik Arayışı- Konuk İşçilikten Yerleşik Göçmenliğe*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 1990.
- Canatan, Kadir- Özcan Hıdır (ed.). *Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 1. Baskı., 2007.
- Cem, Süleyman. "Amaç- Araç". *Yurtsever Birlik* 1 (Şubat 1982), 2,3.
- Cevahir, Muhsin. *Geçmişten Geleceğe*. Çorum: Kardeş Matbaacılık, 2008.
- Ceylan, Yılmaz. "Yeni Bir Kimlik Hareketi: Anadolu Aleviliği". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13 (Nisan 2015), 210-226.
- Clark, D. "Population of the United Kingdom in 2019, by country". Kurumsal. <https://www.statista.com>. 13 Ocak 2021. Erişim 13 Ocak 2021. <https://www.statista.com/statistics/294729/population-united-kingdom-uk-by-country/>
- Coşan-Eke, Deniz. "Almanya'daki Alevi Örgütlenmesi ve Kazanımları". *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi* 309-310 (Ocak 2015), 92-99.
- Coşkun, Zeki. *Aleviler... Sünniler ve... Öteki Sivas*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 1995.
- Creswell, John W. *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. ed. Mesut Bütün- Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2013.
- Çağrı, Erhan. "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 51/01 (01 Ocak 1996). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001907
- Çakır, Ruşen. *Ayet ve Slogan: Türkiye'de İslamcı Oluşumlar*. İstanbul: Metis, 1. Basım., 1990.

- Çakır, Ruşen. “Değişim Sürecinde Alevi Hareketi (7)”. *Milliyet* (08 Temmuz 1995).
<http://www.rusencakir.com/fotos/arsivyazilar/19950708-milliyet-Alevi-Hareketi.jpg>
- Çakır, Ruşen. “Politik ‘Alevilik’ ile Politik ‘Sünnilik’: Benzerlikler ve Zıtlıklar”. çev. Bilge Kurt Torun - Hayati Torun. *Alevi Kimliği*. ed. Tord Olsson vd. 86-90. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Üçüncü Basım., 2010.
- Çakmak, Yalçın - Gürtaş, İmran. “İsmail Beşikci’ye cevabımızdır”. Haber. <https://www.gazeteduvar.com.tr>. 14 Şubat 2019. Erişim 18 Şubat 2021. <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2019/02/14/ismail-besikciye-cevabimizdir>
- Çakmak, Yalçın - Gürtaş, İmran. “İsmail Beşikci’ye cevap (2): Eleştirinin ‘eleştirisinin’ eleştirisi”. Haber. <https://www.gazeteduvar.com.tr>. 12 Mart 2019. Erişim 18 Şubat 2021. <https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2019/03/12/ismail-besikciye-cevap-2-elestirinin-elestirisinin-elestirisi>
- Çakmak, Yalçın - İmran Gürtaş (ed.). *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik - İnanç - Ritüel*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- Çamuroğlu, Reha. “Alevi Uyanışı”. çev. Bilge Kurt Torun - Hayati Torun. *Alevi Kimliği*. ed. Tord Olsson vd. 104-112. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Üçüncü Basım., 2010.
- Çamuroğlu, Reha. *Değişen Koşullarda Alevilik*. İstanbul: Kapı Yayınları, 4. Basım., 2005.
- Çamuroğlu, Reha. *Geçen Zaman, Geçmiş Zaman: Tarih Kültür ve Siyaset Yazıları*. İstanbul: Kapı Yayınları, 1. Basım., 2005.
- Çelik, Celal. “Radyo Mozaik yayında...” *Alevilerin Sesi* 3 (Haziran 1994), 12.
- Çınar, Aliye. *Avrupalı Müslüman Türkler’de Kimlik*. Ankara: Sentez Yayıncılık, 1. Basım., 2017.
- Çiçek, Atıl Cem vd. “Gelenekle Sol Arasında Sıkışmış Bir Siyasal Hareket: (Türkiye) Birlik Partisi”. *Siyasal: Journal of Political Sciences* 26/2 (2017), 27-52. <https://doi.org/10.26650/siyasal.2017.26.2.0002>
- Çimen, Fatih. “AKM Duisburg’daki Panel’e ilgi büyüktü; NRW Alman okullarında İslam din dersi ve Alevilik”. *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 27.
- Çopur, Burak - Aksünger, Handan. “Die Aleviten unter der AKP-Regierung im Kontrast zur Situation der Aleviten in Deutschland”. *Deutsch-türkische Beziehungen*:

- Historische, sektorale und migrationspezifische Aspekte.* ed. Wolfgang Gieler vd. 579-610. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1. Auflage., 2017.
- Çoştu, Yakup. “Avrupalı Türklerin Dini Yaşantısında Dini Grupların Rolü”. *Dini Gruplar, Siyaset ve Bürokrasi.* ed. Kemal Ataman vd. 489-503. Bursa: Bursa Akademi, 2017.
- DAB gyk. “12 Eylül 2020’de gerçekleştirdiğimiz DAB 5. Olağan Seçimli Genel Kongre Bildirisi”. Kurumsal. <https://www.alev-i.com>. 17 Eylül 2020. Erişim 10 Mayıs 2021. <https://alev-i.com/12-eylul-2020de-gerc%cc%a7ekles%cc%a7tirdig%cc%86imiz-dab-5-olagan-sec%cc%a7imli-genel-kongre-bildirisi/dab/>
- DABF. *Alevi-Bektaşî İnancının Esasları.* Danimarka/Randers: DABF, 1. Baskı., 2008. <http://tr.alevi.dk/wp-content/uploads/2014/04/Alevilik.pdf>
- Daftary, İsmail. *İsmaililer Tarihleri ve Öğretileri.* İstanbul: Doruk, 1. Baskı., 2005.
- Dağavaryan, Nazaret. *Hıristiyan Protestanlığının ve Kızılbaş İnancının Doğuşu.* çev. Kevork Taşkiran. İstanbul: Kor Kitap, 1. Basım.
- Dağyeli, Jeanine Elif. “Die Aleviten - eine Glaubensgemeinschaft aus der Türkei”. *Islamisches Gemeindeleben in Berlin.* ed. Alexa Färber - Riem Spielhaus. 75-78. Berlin: Beauftragte des Senats von Berlin für Integration und Migration, 2006.
- Danış, Didem - Üstel, Fusun. “Türkiye’den Fransa’ya Göçün Toplumsal ve Tarihsel Boyutları”. *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri.* ed. Didem Danış - Verda İrtiş. 3-32. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 2008.
- Das neue Kerncurriculum für Hessen Sekundarstufe I - Hauptschule; Alevitische Religion.* Wiesbaden: Hessisches Kultusministerium, 2020.
- Davie, Grace. “Din ve Toplum: Avrupa Deneyimi Bir İstisna mı?” *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi.* ed. Ali Köse - Talip Küçükcan. 31-42. İstanbul: İSAM, 1. Baskı., 2008.
- De Tapia, Stephane. “Fransa ile Türkiye Arasındaki Göç Dolaşımı ya da Türkiye’nin Avrupa’yla Bütünleşmesinin Görünmeyen Yüzü”. *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri.* ed. Didem Danış - Verda İrtiş. 157-188. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 5008.
- Demir, Fatma Betül - İpek, Zehra. *Alevilere Yönelik Ayrımcılık, Bir Saha Çalışması.* Araştırma. İstanbul: Mazlumder İstanbul Şubesi, 2015. Mazlumder İstanbul

Şubesi.

<https://istanbul.mazlumder.org/webimage/files/Alevilere%20Yonelik%20Ayrimcilik%20Raporu.pdf>

Demirtaş, Hüseyin. “AKP-Alevi ilişkileri güven bunalımını aşamıyor”. *Alevilerin Sesi* 72 (Şubat 2004), 10-13.

Dertli Divani. “Alevi-Bektaşî İncancında Edep-Erkan”. *Alevilerin Sesi* 228 (Temmuz 2018), 14-15.

Dettling, Wilfried. *Das Religionsverständnis der anatolischen Aleviten in Deutschland*. Roma: PONTIFICIA UNIVERSITÀ GREGORIANAFACOLTÀ DI MISSIONOLOGIA Dissertazione per il Dottorato, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2006.

Dikmen, Seyit Ali. “İlk Alevilik Öğretmenleri Mezun Oluyor”. *Alevilerin Sesi* 81 (Ocak 2005), 43.

Doğan, M. Fuat. “Hollanda’da Alevilik Hareketlendi”. *Ehlibeyt Aylık Kültür ve Edebiyat Dergisi* 28-29 (Ocak 1991), 30-31.

Dressler, Markus. *Türk Aleviliğinin İnşası: Oryantalizm, Tarihçilik, Milliyetçilik ve Din Yazımı*. çev. Defne Orhun. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 1. Baskı., 2016.

Düzenli, Pehlul. “Şehülislam Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında Osmanlı Sünniliği”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 3 (K 2005), 259-286.

Düzgün, Mustafa. “Demokratik Alevi Hareketinin yeni ve ileri bir kazanımı; Avrupa Alevi Akademisi”. *Alevilerin Sesi* 22 (Ocak 1998), 14,15,46,47.

Eberwein, Martina. *Das Neue Islamgesetz 2015 -Eine Juristische Bewertung*. Villach: Johannes Kepler Universität Linz, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
<https://epub.jku.at/obvulihs/download/pdf/3766329?originalFilename=true>

Edip, Eşref. “Rafızilik, Batınlık, Alevilik hakkında Diyanet Reisi ile mülakat”. *İslam - Türk Ansiklopedisi Muhitülmaarif Mecmuası* II/91 (Ocak 1948), 2-5.

Editör. “Almanya’daki Müslümanların Dindarlığına Bir bakış”. *Din Monitörü 2008* *Almanya’daki Müslümanlarda Dindarlık Dini Düşünce ve Pratiklere Bir Bakış*. 6-8. Osnabrück: Bertelsmann Stiftung, 2008.

Ege, Müzeyyen. “Die Beutetürken in Europa”. Marmara Üniversitesi, Alman dili Ve Edebiyatı Bölümü, Haziran 2011. Marmara Üniversitesi, Alman dili Ve Edebiyatı Bölümü. Erişim 03 Haziran 2020. <https://de.scribd.com/doc/129321947/Die-Beuteturken-in-Europa>

- Eicken, Joachim - Schmitz-Veltin, Ansgar. "Die Entwicklung der Kirchenmitglieder in Deutschland, Statistische Anmerkungen zu Umfang und Ursachen des Mitgliederrückgangs in den beiden christlichen Volkskirchen". *Wirtschaft und Statistik*, 576-589.
- Eißler, Friedmann (ed.). *Aleviten in Deutschland, Grundlagen, Veränderungsprozesse, Perspektiven*. Berlin: Evangelische Zentralstelle Für Weltanschauungsfragen EZW, Zweite, Erweiterte Auflage., 2013.
- Eldem, Aziz. "Alevilik Bir Sır Değildir". *Yurtsever Birlik Özel Sayı 1* (1989), 3-6.
- El-Menouar, Yasemin. *Muslime in Europa Integriert, aber nicht akzeptiert? Ergebnisse und Länderprofile*. Gütersloch: Bertelsmann Stiftung, 1. Baskı., 2017.
https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/Studie_LW_Religionsmonitor-2017_Muslime-in-Europa_Ergebnisse-und-Laenderprofile.pdf
- Emre, Numan. "Berlin'de Alevilik dersleri uygulaması". *Alevilerin Sesi* 83 (Mart 2005), 23.
- Engin, Havva. "Avrupa'da İnançın ve hayatın Diyaloğu için: Alevi-İslam Dersi". *Alevilik*. ed. İsmail Engin - Havva Engin. 499-504. İnsan ve Toplum Dizisi 19. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2. Baskı., 2005.
- Engin, Havva. "Das Alevitentum - der vorderasiatische 'Kultur-Islam'". *Christentum und Islam in Deutschland: Grundlagen, Erfahrungen und Perspektiven des Zusammenlebens*. ed. Mathias Rohe vd. 96-137. Schriftenreihe / Bundeszentrale für politische Bildung 1634. Bonn: bpb, Bundeszentrale für politische Bildung, Sonderausgabe., 2015.
- Engin, İsmail (ed.). "Akçaeniş Tahtacılarında Ölü Gömme Geleneği". *I. Akdeniz Yöresi Türk Toplulukları Sosyo - Kültürel Yapısı (Tahtacılar) Sempozyumu Bildirileri*. 37-44. Seminer Kongre Bildirileri Dizisi 42. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1. Baskı., 1995.
- Engin, İsmail. "Alaw / Alawi / Alevi / Müteşerri". Şahsi Blog. <https://www.ismail-engin.blogspot.com>. 08 Ekim 2018. Erişim 03 Mayıs 2021. <https://ismail-engin.blogspot.com/2018/10/alaw-alawi-alevi-muteserri.html>
- Engin, İsmail. "Aleviliğin/Alevilerin 'İdeolojileştirilmesi, Marjinalleştirilmesi' Çabalarına Bir Örnek: Radikal Bir Kadro Hareketi ve Dergisi 'Kızıl Yol'".

- Alevilik*. ed. İsmail Engin - Havva Engin. 531-542. İnsan ve Toplum Dizisi 19. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2. Baskı., 2005.
- Engin, İsmail. "Diaspora'da Aleviler ve Aleviliğin Geleceği: Nereden Nereye". *Pir Sultan Abdal* 43 (Nisan 2001), 83-87.
- Engin, İsmail. *Tahtacılar*. İstanbul: ANT Yayınları, Birinci Baskı., 1998.
- Engin, İsmail. "Türkiye İçin Yeni Şanslar, Olanaklar, Sınırlar ve Avrupa Birliği: Türkiye'de Demokratikleşmenin Önemli Bir Unsuru Olarak Aleviler". *folklor/edebiyat VIII/XXIX* (Ocak 2002), 203-222.
- Erdoğan, Özgür (ed.). *ALEVİ Alevitische Glaubensgemeinschaft in Österreich, Geschichte, Glaube, Aktivitäten*. Wien: Alevitsche Glaubensgemeinschaft Österreich, 1. Baskı., 2020. http://www.aleviten.at/_de/?page_id=9
- Eröz, Mehmet. *Türkiye'de Alevilik Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Ertan, Mehmet. *Aleviliğin Politikleşme Süreci Kimlik Siyasetinin Kısıtlılıkları ve İmkanları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2017.
- Eser, Turan. "Aleviler ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Yeni Kazanımlar". *Alevilerin Sesi* 215 (Mayıs 2017), 46-47.
- Eşari, Ebu-'l-Hasen el-. *İlk Dönem İslam Mezhepleri*. çev. Mehmet Dalkılıç - Ömer Aydın. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, Birinci Basım., 2005.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Kâdiyânîlik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Birinci Baskı., 1994.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*. Ankara: Selçuk Yayınları, Dördüncü Baskı., 1996.
- Fikri, Süleyman. "Teke Vilayetinde Tahtacılar". *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*. ed. Erdal Aksoy. 443-454. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018.
- Fliche, Benoit vd. "Mala, Dernek ve Şeref ya da NarBonne'da Alevi Bir Grubun Ayrışma Dinamikleri". *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye'den Fransa'ya Göç ve Göçmenlik Halleri*. 209-222. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 2008.
- Franz, Erhard. *Exilopposition als politischer Akteur (I): Oppositionsgruppen aus der Türkei*. Deutsches Orient-Institut im Verbund Deutsches Übersee-Institut, Oktober 202M.S.
- Gelekçi, Cahit - Köse, Ali. *Misafir İççilikten Etnik Azınlığa Belçika'daki Türkler*. Ankara: Phoenix yayınevi, 2. Baskı., 2011.

- Gemeinsame Bildungsplan der Sekundarstufe I; Alevitische Religionslehre.* Stuttgart: Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, 2016, Az. 32-6510.20/370/291.
- Gencer, Mustafa. *Almanya'da Türkler ve İslam Kanaat Önderlerinin Kimlik, uyum ve Gelecek Tasavvurları.* Bursa: Bursa Akademi, 1. baskı., 2014.
- Gianni, Matteo. *Muslime in der Schweiz Identitätsprofile, Erwartungen und Einstellungen Eine Studie der Forschungsgruppe "Islam in der Schweiz" (GRIS).* Bern-Wabern: Eidgenössische Kommission für Migrationsfragen EKM, 2. Baskı., 2010.
https://www.bundespublikationen.admin.ch/cshop_mimes_bbl/00/0024817F68691EE1BBB673A68ACE557E.pdf
- Goujon, Anne vd. *Demographie und Religion in Österreich Szenarien 2016 bis 2046.* Araştırma. Wien: Österreichischer Integrationsfond, Ağustos 2017. Österreichischer Integrationsfond.
https://www.integrationsfonds.at/fileadmin/content/AT/Fotos/Publikationen/Forschungsbericht/Forschungsbericht__Demographie_und_Religion_inkl_Vorwort__Web.pdf
- Gökçe, Orhan - Gökçe, Gülise. *Avrupa Medyası ve kamuoyunda İslam, Türk ve Türkiye İmajı Eski Korkular - Yeni Kabuslar ve Modeller.* Ankara: Birleşik Yayınevi, 1. Baskı., 2011.
- Göktuna Yaylacı, Filiz. *Belçika'da yaşayan Türklerin Yörecilik Anlayışları ve Toplumsal İletişim Süreçleri, Belçika'daki Emirdağlılar ve Posoflulara İlişkin Bir Araştırma.* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Doktora, 2012.
- Göle, Nilüfer. *Gündelik Yaşamda Avrupalı Müslümanlar: Avrupa Kamusal Alanındaki İslam İhtilafları Üzerine Bir Araştırma.* çev. Zehra Cunillera. İstanbul: Metis Yayınları, İlk Baskı., 2015.
- Göle, Nilüfer. *İç İçe Girişler: İslam ve Avrupa.* çev. Ali Berktay. İstanbul: Metis Yayınları, Birinci Basım., 2009.
- Gölpınarlı, Abdülbâki (ed.). *Alevî Bektâşî Nefesleri.* İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2. Baskı., 1992.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. "Kızılbaş". *İslam Ansiklopedisi.* 6. Cilt/789-795. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977.

- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatler*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 5. Baskı., 1997.
- Greil, Arthur L. - Davidman, Lynn. “Kimlik ve Din”. çev. Abdullah Özbolat - Saffet Kartopu. *Kimlik ve Din*. ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit. 3-38. Adana: Karahan Kitabevi, Birinci Baskı., 2016.
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 2015.
- Gül, Zeynel. “Almanya’da Alevi Dernekleri”. *Bilgi Toplumunda Alevilik*. ed. İbrahim Bahadır. 357-371. Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003.
- Gül, Zeynel. “Almanya’da Alevi Örgütlenmesi Üzerine Kısa Bir Bakış”. *folklor/edebiyat Alevilik Özel Sayısı - II 2/30 (2002)*, 371-382.
- Gül, Zeynel. *Dernekten Partiye Avrupa Alevi Örgütlenmesi*. Ankara: İtalik Kitapları, 1. Baskı., 1999.
- Gül, Zeynel. *Yolmuyuz, yolcu mu? Alevi Örgütlenmesi nasıl başladı, nasıl gelişti ve nereye gidiyor*. Essen: Emek Druckerei, Birinci Baskı., 1995.
- Gülçiçek, Ali Rıza. “Basına ve kamuoyuna açıklama...” *Alevilerin Sesi* 08 (Mayıs 1995), 19,20.
- Gülçiçek, Ali Rıza. *Sınırları Aşan Mücadelem, Karacaören-Köln-Ankara*. Ankara: İtalik Kitapları, Birinci Basım., 2018.
- Güler, Sabır. *Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi: Modernleşme, Çözülme ve Türkiye Birlik Partisi*. Ankara: Dipnot Yayınları, 1. Baskı., 2008.
- Gümüş, Burak. “Alevi Hareketleri ve Değişen Alevilik Üzerine”. *Alevilik*. ed. İsmail Engin - Havva Engin. 507-529. İnsan ve Toplum Dizisi 19. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2. Baskı., 2005.
- Gümüş, Burak. *Die Wiederkehr des Alevitentums in der Türkei und in Deutschland*. Konstanz: Hartung-Gorre Verlag, 1. Auflage., 2007.
- Günay, Ünver. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, Onbirinci Baskı.
- Güney, Ülkü. “Çokkültürcülük, Kimlik ve Göçmenler”. *Almanya’ya Emek Göçü, Bir Bavul, Umut ve hayalleriyle Çıktılar Yola*. ed. Ülkü Özbir Fındıkçioğlu - E. Zeynep Güler. 57-70. Türkiye Yazıları 10. İstanbul: Yazılama Yayınevi, Birinci Baskı., 2012.
- Güneşli, Ferhat. “Bir rüya gerçek oldu: Berlin’de Alevilik Dersleri başladı...” *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 16.

- Güvenç, Bozkurt. *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2011.
- Haab, Katharina vd. *Diaspora und Migrantengemeinschaften aus der Türkei in der Schweiz*. Bern-Wabern: Bundesamt für Migration (BFM), 1. Baskı., 2010.
- Halis, Müjgan. “Birleşik Krallık da Aleviliği ‘bağımsız bir inanç’ olarak tanımaya hazırlanıyor”. Haber. <https://www.indyturk.com>. 17 Ocak 2021. Erişim 23 Ocak 2021. <https://www.indyturk.com/node/301666/haber/birle%C5%9Fik-krall%C4%B1k-da-alevili%C4%9Fi-ba%C4%9F%C4%B1ms%C4%B1z-bir-inan%C3%A7-olarak-tan%C4%B1maya-haz%C4%B1rlan%C4%B1yor?fbclid=IwAR3PkTYr42mQpFtmhcNeo8JUryTkR7EdYCxLN9loR-nc7e6xDjKNKjrzcYo>
- Hançer-Özkan, Türkan - Coşan-Eke, Deniz. “Diaspora’da Alevi Hareketinin Dönüşümü: Münih Örneği”. *Alevilerin Sesi* 169 (Mart 2013), 16-20.
- Harmancı, Hasan (ed.). *Hakka’ a Yürüme Erkanı*: Bad Kreuznach: Alevi Araştırma ve Eğitim Enstitüsü, 2019.
- Hasluck, Frederick William. *Bektaşilik Tetkikleri*. çev. Râgıp Hulusî. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, İkinci Baskı., 2000.
- Haug, Sonja vd. *Muslimische Leben in Deutschland im Auftrag der Deutschen Islam Konferenz*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 1 Auflage., 2009.
- Haug, Sonya - Stichs, Anja. “Muslimisches Leben In Deutschland - Zahl der Muslime, Arbeitsmarktintegration, Soziale Integration”. *Christentum und Islam in Deutschland: Grundlagen, Erfahrungen und Perspektiven des Zusammenlebens*. ed. Mathias Rohe vd. 39-95. Schriftenreihe / Bundeszentrale für politische Bildung 1634. Bonn: bpb, Bundeszentrale für politische Bildung, Sonderausgabe., 2015.
- Heine, Peter - Spielhaus, Riem. “Almanya’da Sünniler ve Şiiler Bertelsmann Vakfı’nın Araştırma Verilerine İlişkin Bir Gözlem”. *Din Monitörü 2008 Almanya’daki Müslümanlarda Dindarlık Dini Düşünce ve Pratiklere Bir Bakış*. 24-31. Osnabrück: Bertelsmann Stiftung, 2008.
- Heller, Hartmut - Kurt, Tuğrul. “Beutetürken: Zwischen Assimilation und Integration”. Dini. <https://www.islamiq.de/>. 15 Haziran 2014. Erişim 03 Haziran 2020. <https://www.islamiq.de/2014/06/15/beudetuerken-zwischen-assimilation-und-integration/>

- Hendrich, Béatrice. “Alevitische Geschichte erinnern - in Deutschland”. *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*. ed. Martin Sökefeld. 37-63. Bielefeld: transcript Verlag, 2008.
- Hermani, Gabriele. “Die Deutsche Islam Konferenz 2006 bis 2009: Zusammensetzung und Ergebnisse”. *Dossier zur Politik und Kultur, Islam - Kultur - Politik*, 31.
- Hikmet, Mimar. “Bektaşılık ve Son Bektaşiler”. *Alevilik Bektaşılık, Türk Yurdu Yazıları*. ed. Erdal Aksoy. 385-402. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018.
- Hoppen, Ralf. *Ameleler Birliği (Gewerkschaftsbund), Türk Ameleler Birliği verkürzt TALEB (Gewerkschaftsbund der Türkische Arbeiter) Föderation der Patrioten Vereine (Yurtseverler Birliği Federasyonu)* (Mektup 22 Mart 2021). <https://outlook.live.com/mail/0/inbox/id/AQMkADAwATYwMAItOWZhNi1jMGUxLTAwAi0wMAoARgAAA7HkkDOEEtpLhkdh6UWcCPAHAJd23tAB3SdCpPMuiasRev0AAAIBDAAAjD23tAB3SdCpPMuiasRev0ABQyjiAkAAA A%3D>
- Huntington, Samuel P. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. çev. Mehmet Turhan - Y. Z. Cem Soydemir. İstanbul: Okuyan Us, 10. Baskı., 2012.
- Hünkâr Hacı Bektâş-ı Veli. *Makâlât*. çev. Ali Yılmaz vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Birinci Baskı.
- İGGÖ, İslamische Glaubensgemeinschaft in Österreich. “Über Uns”. Kurumsal. <https://www.derislam.at>. Erişim 24 Aralık 2020. <https://www.derislam.at/iggoe/ueber-uns/>
- İlboğa, Celal. “Utrecht Üniversitesi’nde Alevilik dersi...” *Alevilerin Sesi* 07 (Nisan 1995), 50.
- İrfan, Erdal. “İlk Alevi Televizyonu: AL-Canlar TV”. *Alevilerin Sesi* 5 (Aralık 1994), 17.
- İrtiş, Verda. “Fransa’da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler ve Kimlik Stratejileri”. *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri*. ed. Didem Danış - Verda İrtiş. 235-258. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 2008.
- İstanbullu, Serenat. “Kimlik ve Müzik Özelinde Emirdağ Karacalar Köyü Bacı Sultan Vuslat Yıldönümü Etkinlikleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/54 (2017), 571-584.

- John, Barbara. "Sadece Dindarlığı Kabul Gören Uyum Sağlayıp Bütünleşecektir". *Din Monitörü 2008 Almanya'daki Müslümanlarda Dindarlık Dini Düşünce ve Pratiklere Bir Bakış*. 74-75. Osnabrück: Bertelsmann Stiftung, 2008.
- Kaçmaz, Metin. "AABF'de yeni dönem gençlerle başladı". *Alevilerin Sesi* 158 (Mart 2012), 20-23.
- Kaçmaz, Metin. *Almanya Alevi Örgütlenmesi Tarihi 1989-2018*. Köln: YOL Bilim Kültür Araştırma Yayınları, 2018.
- Kaftancıoğlu, Ümit. *Hakulah: Hacı Bektaş Gölgesinde Sömürü*. Milliyet Yayınları, Birinci Baskı., 1972.
- Kalaycı, Mehmet. *Tarihsel Süreçte Eşarilik-Maturidilik İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, Birinci Basım., 2013.
- Kaplan, Doğan. "Alevilere Atılan 'Mum Söndü' İftirasının Tarihsel Kökenleri Üzerine". *Hünkar Alevilik Bektaşilik Akademik Araştırmalar Dergisi* 2 (Ocak 2014), 41-53. <https://doi.org/10.15246>
- Kaplan, Doğan. "Aleviliğin Dayandığı Etnik Kimlik/ler Üzerine". *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*. 1. Cilt/441-447. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Kaplan, İsmail. *Alevice, İnancımız ve Direncimiz*. Köln: Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu Yayınları, Birinci Baskı., 2009.
- Kaplan, İsmail. "Alevilik Dersleri Konusunda Görüşler". *Alevilerin Sesi* 57 (Eylül 2002), 38,39.
- Kaplan, İsmail. "Alevitentum und Aleviten in Deutschland". *Dossier zur Politik und Kultur, Islam - Kultur - Politik*, 7.
- Kaplan, İsmail. "Alevitische Religionsunterricht an den Schulen; Grundlagen, Wege und Perspektiven". *Alevilerin Sesi* 140 (Temmuz 2010), 30-32,37,38.
- Kaplan, İsmail. "Alevitischer Religionsunterricht, Grundlagen, Wege und Perspektiven". *Aleviten in Deutschland, Grundlagen, Veränderungsprozesse, Perspektiven*. 171-182. Berlin: EZW, 2. Auflage., 2013.
- Kaplan, İsmail. "Almanya'da Aleviliğin Din Derslerinde Öğretilmesi ya da Yer Alması ve Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu". *folklor/edebiyat* VIII/29 (Ocak 2002), 223-236.
- Kaplan, İsmail. "Çağımızda Musahiplik (Kardeşlik)". *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 19.

- Kaplan, İsmail. *Das Alevitentum: Eine Glaubens- und Lebensgemeinschaft in Deutschland*. Köln: Alevitische Gemeinde Deutschland e.V., 1. Auflage., 2004.
- Kaplan, İsmail. “Hamburg’da Alevilik”. *Alevilerin Sesi* 73 (Mart 2004), 9.
- Kaplan, İsmail. “Religionsunterricht als kulturelle Bildung: Alevitischer Religionsunterricht an den Schulen”. *Dossier zur Politik und Kultur, Islam - Kultur - Politik*, 15.
- Kaplan, İsmail. “Yeni Tüzük Oybirliği ile Kabul Edildi...” *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 42-43.
- Kaplan, Süheyla. “AABF Başkanı Almanya Cumhurbaşkanı’nın davetini reddetti”. Haber. <https://www.avrupa-postasi.com>. 12 Eylül 2018. Erişim 25 Mart 2021. <https://www.avrupa-postasi.com/gundem/aabf-baskani-almanya-cumhurbaskani-nin-davetini-reddetti-h103966.html>
- Kaplan, Andreas. “Zugewanderte aus islamisch geprägten Ländern in Berlin”. *Islamisches Gemeindeleben in Berlin*. ed. Alexa Färber - Riem Spielhaus. 18-23. Berlin: Beauftragte des Senats von Berlin für Integration und Migration, 2006.
- Kara, İsmail. “‘Türkiye Kendi Aleviliğini mi Tartışıyor?’ Sorusu Etrafında Birkaç Not”. *Derin tarih* 23 (ubat 2014), 56-59.
- Karaboğa, Özge Duman. *Almanya’da yaşayan Alevi Göçmenler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabil Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018. <http://openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/4453/ÖZGE%20DUMAN%20KARABOĞA%20TEZ.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Karagöz, Recep. *Almanya: Yeni Yurt Son Göçün Anatomisi*. İstanbul: Fide Yayınları, 1. Baskı., 2007.
- Karakaya-Stump, Ayfer. “Diyanet, cemevleri ve tarih dışılık”. Haber. <http://www.radikal.com.tr>. 05 Ağustos 2021. Erişim 03 Nisan 2021. <http://www.radikal.com.tr/radikal2/diyanet-cemevleri-ve-tarih-disilik-1096431/>
- Karakaya-Stump, Ayfer. “Diyanetin Alevilik Söylemi: İlmîlik kisvesiyle asimilasyon”. Haber. <http://www.dersimnews.com>. 20 Aralık 2021. Erişim 03 Nisan 2021. http://dersimnews.com/alevilik/2012-12-20/diyanetin-alevilik-soylemi?fbclid=IwAR3QXs4ZVwy-FBsuCokeKCpTt_kDFMHinVeNzJJG6PRF1mkQuTsy3dPqjU

- Karakaya-Stump, Ayfer. *Vefalık, Bektaşilik, Kızılbaşlık: Alevi Kaynaklarını, Tarihini ve Tarihyazımını Yeniden Düşünmek*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2. Baskı.
- Karamustafa, Ahmet. “Anadolu’nun İslamlaşması Bağlamında Aleviliğin Oluşumu”. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*. ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş. 43-54. İletişim yayınları Araştırma - inceleme dizisi, 2224 370. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2015.
- Kaya, Ayhan. “Almanya’daki Türkler ve Türkiye’deki Almanlar - Göçün Sebepleri ve Uyum Sorunları”. *Almanya’daki Türkler: İki Ülkedeki Beklentiler*. 81-94. İstanbul: Konrad Adenauer Stiftung, 2006. <http://www.konrad.org.tr/Migration%20tr/081-094.pdf>
- Kaya, Ayhan. “Euro-Türkler, Kuşaklararası Farklılıklar, İslam ve Entegrasyon Tartışmaları”. *Göç Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Haziran 2015), 44-79.
- Kaya, Ayhan vd. “Fransa-Türkleri: Cumhuriyetçi Entegrasyon Modelinin Eleştirisi”. *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri*. 35-72. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 2008.
- Kaya, Ayhan - Kentel, Ferhat. *Belçika Türkleri Türkiye ve Avrupa Arasında Köprü mü Engel mi?* çev. Suna Gökçe. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 2008.
- Kaya, Ayhan - Kentel, Ferhat. *Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 2005.
- Kaya, Hazal. *Alevilik Dersleri* (Mektup 20 Nisan 2021).
- Kaya, Kazım. “Açılış Konuşması”. *Alevi - Bektaşi Kültür Enstitüsü 1. Alevi Bektaşi Sempozyumu*. 13-15. İstanbul: Alevi-Bektaşi Kültür Enstitüsü, 2000.
- Kehl-Bodrogi, Krisztina. “Tarih mitosu ve kolektif kimlik”. *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi* 88 (Ağustos 1996), 52-63.
- Kehl-Bodrogi, Krisztina. “Von Der Geheimen Glaubenslehre zur Öffentlichen Religion Alevitischer Religionsunterricht in Deutschland”. *Bilgi Toplumunda Alevilik*. ed. İbrahim Bahadır. 453-473. Ankara: Bielefeld Alevi Kültür Merkezi Yayınları, 2003.
- Kehl-Bodrogi, Krisztina. “Von der Kultur zur Religion Alevitische Identitätspolitik in Deutschland”. *Max Planck Institute For Social Anthropolozg Working Papers* 84 (2006), 1-20.

- Kehl-Bodrogi, Krisztina. “*Was du auch suchst, such es in dir selbst!*” *Aleviten (nicht nur) in Berlin*. Berlin: Die Ausländerbeauftragte des Senats, 2002.
- Keleş, Bülent. “Almanya’da Alevilik Merkezli Örgütlenmeler”. *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*. 1. Cilt/650-666. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Keleş, Bülent. *Almanya’da İslam Ve Müslümanlar “Bavyera Örneği”*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri ABD, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Keleş, Bülent. “Almanya’da ve Avrupa’da Aleviliğin Kurumsallaşması - Zorluklar ve Fırsatlar Sempozyumu”. *e-Makalat* 11/2 (Güz 2018), 485-496.
- Keleş, Bülent. “II. Uluslararası Alevilik-Bektaşilik Sempozyumu 7-8 Eylül 2018 - Köln”. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 18 (K 2018), 389-418. <https://doi.org/10.24082/2018.18>
- Keleş, Bülent. “Kurumsal Kimlik Kazanması Bağlamında Yurtdışı Alevi Örgütlenmesi ‘Almanya Örneği’”. *Uluslararası Hacı Bektaş Veli ve Takipçileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. A. Yılmaz Soyger. 391-423. İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2020. <http://www.istanbulturkocagi.org/kullanici/goruntu/bilgiler/el/pdf/hacibektasveli.pdf>
- Keleş, Bülent. “Sempozyum Tanıtımı - Weingarten Pedagoji Yüksek Okulu I. Uluslararası Alevilik Sempozyumu, Tarihi, İnanç Tasavvuru, Ritüelleri, Kaynakları”. *Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* 16 (K 2017), 363-367.
- Kernlehrplan für die Skundarstufe I in Nordrhein-Westfalen: Alevitische Religionslehre*. Düsseldorf: Ministerium für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen, 1. Auflage., 2012, Heft 5024.
- Keskin, Hakkı. *Göçün 50. Yılında Türklerin Gölgesinde Almanya, Geleceğe Yönelik Uyum Politikası İçin Görüşler*. çev. Yüksel Pazarkaya. İstanbul: Doğan Kitap, 1. Baskı., 2011.
- Keskin, Y. Mustafa. *Kentleşme Sürecinde Alevilik Gelenek ve Modernizm Arasında Gelgitler-Elazığ Örneği*. İstanbul: Kişisel Yayın, 1. Baskı., 2009.
- Kılıç, Ali. “10. yıl”. *Alevilerin Sesi* 24 (Nisan 1998), 6-8.
- Kılıç, Ali. “Alevi Akademisi kuruluyor”. *Alevilerin Sesi* 20 (Ekim 1997), 5.

- Kılıç, Ali. "Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu 10 Yaşında". *Alevilerin Sesi* 22 (Ocak 1998), 5-7.
- Kılıç, Ali. "Neden Konfederasyon?" *Alevilerin Sesi* 21 (Aralık 1997), 5-7.
- Kılıç, Av. Mehmet. "Stellungnahme zur rechtlichen Auseinandersetzung der Aleviten in Österreich". *Alevilerin Sesi - Die Stimme der Aleviten* 233 01/2019 (Ocak 2019), 29.
- Kılıç, Devrim. "Şahruh'un Köprüsünden Geçenler (3)". Haber. <https://www.duzgunhaber.com.tr>. 03 Ekim 2016. Erişim 28 Şubat 2021. <https://duzgunhaber.com.tr/sahruhun-koprusunden-gecenler-3/?fbclid=IwAR3k9tfKvYmG7MNknCcnzRK348KNzrCVOPcpTLpQoDuA5yDC-qW0LuR9FJ4>
- Kılıç, Mahmud Erol. *Şeyh-i Ekber: İbn Arabi Düşüncesine Giriş*. İstanbul: Sufi Kitap, 3. Baskı., 2011.
- Kızılay, İlhami - Baba, İlhan. "Mannheim'da Cem Evi". *Alevilerin Sesi* 15 (Temmuz 1996), 5-6.
- Klausen, Jytte. *İslamı Yeniden Düşünmek Batı Avrupa'da Siyaset ve Din*. çev. Mahmut Aydın. Ankara: Liberte Yayınları, 1. Baskı., 2008.
- Koçak, Simge. *Sunniten und Aleviten in Deutschland: Familiendynamik und Erziehungsvorstellungen in der Einwanderungsgesellschaft*. Walfersdorf: Hochschule Landschut, Fakultät Soziale Arbeit, Bachelorarbeit, 2010.
- Korkmaz, Arif. *Göç ve Din (İsveç'teki Kululular Örneği)*. Konya: Selöük Üniversitesi, Doktora, 2010.
- Korkmaz, Bülent. *Die Bewohner von Rıza Şehri*. Duisburg: Alevitische Gemeinde Duisburg e.V., 1. Auflage., 2017.
- Korkmaz, Sıddık. *Alevilik-Bektâşilik Geleneği ve İslâm*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1. Baskı., 2016.
- Kosnick, Kira. "Mit eigener Stimme? Migrantische Medien und alevitische Strategien der Repräsentation". *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*. ed. Martin Sökefeld. 109-132. Bielefeld: transcript Verlag, 2008.
- Koyuncu, Büke. "Ak Parti: Devlete Sadakat Olarak Laiklikten Devlete Sadakat Olarak Dindarlığa". *Kimlik ve Din*. ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit. 65-105. Adana: Karahan Kitabevi, Birinci Baskı., 2016.

- Köprülü, M. Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 11. Baskı., 2009.
- Köprülüzade, Mehmet Fuad. “Bektaşiliğin Menşeleri, Küçük Asya’da İslam Batınlılığının Tekamül-i Tarihisi Hakkında Bir Tecrüben”. *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*. ed. Erdal Aksoy. 295-310. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018.
- Köse, Haydar. “Hollanda Alevi Birlikleri Federasyonu Çalışmalarını Sürdürüyor”. *Ehlibeyt Aylık Kültür ve Edebiyat Dergisi* 34-35 (Temmuz 1991), 26.
- Kula, Onur Bilge. *Almanya’da Türk Kültürü Çok-Kültürlülük ve Kültürlerarası Eğitim*. çev. Aytekin Keskin. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 2012.
- Kurtbay, İsa. *Almanya’daki Anadolu Alevilerinin Alevilik Algısı ve Problemleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2016.
- Kutlu, Sönmez. *Alevilik-Bektaşilik Yazıları: Aleviliğin Yazılı Kaynakları; Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, İkinci Basım., 2008.
- Kutlu, Sönmez. “İslam Mezhepleri Tarihinde Usûl Sorunu”. *İslâmî İlimlerde Metodoloji (Usûl) Mes’alesi 1*. ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz. 391-440. Tartuşmalı İlimi Toplantılar Dizisi 46. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Baskı., 2005.
- Kutlu, Sönmez. *Mezhepler Tarihine Giriş*. ed. Necdet Subaşı vd. İstanbul: Dem - Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 1. Basım., 2008.
- Kutlu, Sönmez. *Türklerin İslâmlaşma Sürecinde Mürcie ve Tesirleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Baskı., 2010, 274.
- Kuyucuoğlu, İsa. “Danimarka’da İslam ve Müslümanlar”. *Avrupa’da İslam*. ed. Kadir Canatan. 180-199. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Baskı., 2005.
- Küçük, Hülya. *Kurtuluş Savaşı’nda Bektaşiler*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 1. Basım., 2003.
- Küçük, Metin. “Alevi Dernekleri Kardeş Dernekleşmeye Gidiyor”. *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 18.
- Langer, Robert. “Das Reframing Alevitischer Gemeinderituale im Kontext von Ritualtransfer und Migration”. *Rituale im Bewegung, Rahmungs- und Reflexivitätsproyess an Kulturen der Gegenwart*. ed. Henrik Jungaberle - Jan Weinhold. 129-144. Berlin: LIT Verlag, 2006.

- Langer, Robert vd. “Erstes Internationales Sah Ibrahim Veli Symposium”. *Alevilerin Sesi - Die Stimme der Aleviten* 154 (Kasım 2011), 38,39.
- Langer, Robert. “Hacı Bektaş Veli'nin Almanya'ya Varışı: Göç ve Diaspora Çerçevesinde Yurtdışındaki Alevilikte Dinsel Ritüel Dönüşüm-Değişimler”. 379-388. Nevşehir: Atatürk Kültür Merkezi, 2010.
- Langer, Robert. “‘Marjinalleştirilen İslam’: Kırsal Ritüellerin Kentsel ve Çoğulcu Bağlamlara Aktarımı ve Uluslar Ötesi ‘Uygulama Toplulukların’ Ortaya Çıkışı”. çev. İrem Wedekind. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşılık Tarih-Kimlik-İnanç Ritüel*. ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş. 481-502. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2015.
- Larsson, Göran. “Avrupa’da İslam ve Müslümanlar İsveç Örneği”. çev. Arif Korkmaz. *Avrupa’da İslam ve Müslümanlar*. ed. Arif Korkmaz. 29-137. Konya: Çizgi Kitabevi, 1. Baskı., 2011.
- Laschet, Armin. Körperschaft des öffentlichen Rechts an die Alevitische Gemeinde Deutschland, Entwurf einer Verordnung zur Verleihung der Rechte einer Körperschaft des öffentlichen Rechts an die Alevitische Gemeinde Deutschland mit Sitz in Köln. *Körperschaftsstatusgesetz Vorlage 17/4227* (10 Aralık 2020). *Lehrplan für die Grundschule in Nordrhein-Westfalen: Alevitische Religionsunterricht, Klasse 1 bis 4*. Düsseldorf: Ministerium für Schule und Weiterbildung des Landes Nordrhein-Westfalen, 1. Auflage., 2008, Heft 2013.
- Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. çev. Metin Kırıatlı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı., 1993.
- Maden, Fahri. “En Uzun Yüzyılda Bektaşılık ve Bektaşiler”. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşılık: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*. ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş. 185-213. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2015.
- Mahcupyan, Etyen. “Avrupa’da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler Araştırması: Saha Bulguları Analizi”. *Avrupa’da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler: Alevilik/Sünnilik Temelinde Kimlik, Aidiyet, Sosyal Hayat, Siyaset*. 14-21. İstanbul: Podem Yayınları, 2016.
- Mandel, Ruth. “Yabancı Ortamlarda Alevi-Bektaş Kimliği Berlin Örneği”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 14 (Yaz 2000), 59-67.
- Massicard, Élise. *Türkiye’den Avrupa’ya Alevi Hareketinin Siyasallaşması*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2007.

- Mélikoff, Irène. “Alevi-Bektaşiliğin Tarihi Kökenleri, Bektaşî-Kızılbaş (Alevî) Bölünmesi ve Neticeleri”. *Tarihî ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Alevîler, Bektaşîler, Nusayrîler*. ed. İsmail Kurt - Seyit Ali Tüz. 17-36. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Baskı., 2013.
- Mélikoff, Irène. “Bektaşî-Alevî Problemi, Bir Araştırmanın Evreleri”. *Alevî - Bektaşî Kültür Enstitüsü 1. Alevî Bektaşî Sempozyumu*. 33-41. İstanbul: Alevî-Bektaşî Kültür Enstitüsü, 2000.
- Mélikoff, Irène. *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*. çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2. Baskı., 1999.
- Mélikoff, Irène. “Namık Kemal’in Bektaşîliği ve Masonluğu”. *Tarih ve Toplum* 60 (Aralık 1988), 17-19 (337-339).
- Mélikoff, Irène. *Uyur İdik Uyardılar: Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*. çev. Turan Alptekin. İstanbul: Demos Yayınları, 3. Basım., 2006.
- Menemencioglu, Belkis. “Almanya’da Aleviler, -Frankfurt, Darmstadt, Wuppertal, Troisdorf, Mannheim, Bergkamen, Köln bölgelerinde yürütülen Alan Araştırması Raporu-”. *Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* Yaz 2011/4 (2011), 4-55.
- Meziroğlu, Remzi. “Acımız, yasımız, matemimiz büyüktür”. Haber. <http://www.gundem.be/tr>. 12 Nisan 2013. Erişim 14 Eylül 2013. <http://www.gundem.be/tr/dunya/remzi-meziroglu-acimiz-yasimiz-matemimiz-buyuktur>
- Morgahi, M. Amer. “Gelişen Bir Avrupa İslamı Hollanda’daki Minhac-ül Kuran olayı”. çev. Atilla Tuygan. *Avrupa’da Müslüman Öznenin Üretimi Fikirler, Bilinçler, Örnekler*. ed. Martin Bruinessen - Stefano Allievi. 79-104. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2012.
- Moyou, E. “L’islam en France - Faits et chiffres”. Kurumsal. <https://www.statista.com>. 11 Ocak 2021. Erişim 12 Ocak 2021. <https://fr.statista.com/themes/6482/1-islam-en-france/>
- Muckel, Stefan. *Ist die Alevitische Gemeinde Deutschland e.V. eine Religionsgemeinschaft? Rechtsgutachten*. Gutachten. Köln: Instituts für Kirchenrecht und rheinische Kirchenrechtsgeschichte der Universität zu Köln, 13 Nisan 2004. Instituts für Kirchenrecht und rheinische Kirchenrechtsgeschichte der Universität zu Köln.

- Neuhauss, Med. Richard. *Deutsch Neu - Guinea*. 3 Cilt. Berlin: Verlag Dietrich Reimer, 1911. <http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/dsdk/content/pageview/9377836>
- Neuhauss, Richard. *Deutsch Neu - Guinea*. 3 Cilt. Berlin: Verlag Dietrich Reimer, 1911. <http://sammlungen.ub.uni-frankfurt.de/dsdk/content/pageview/9377836>
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicelik Yaklaşımlar*. çev. Sedef Özge. 2 Cilt. İstanbul: Yayın Odası Yayınları, 7. Baskı., 2014.
- Neuman, W. Lawrence. *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicelik Yaklaşımlar*. çev. Sedef Özge. 2 Cilt. İstanbul: Yayın Odası Yayınları, 7. Baskı., 2014.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri: Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 3. Baskı., 2002.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Türk ve Türkiye Tarihinde İslam’ı Çalışmak yahut ‘Arı Kovanına Çomak Sokmak’”. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşılık: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*. ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş. 55-70. İletişim yayınları Araştırma - inceleme dizisi, 2224 370. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2015.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türkiye Sosyal Tarihinde İslam’ın Macerası*. İstanbul: Timaş, 2. Baskı., 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Türkiye’de Tarihin Saptırılması Sürecinde Türk Sûfliğine Bakışlar: Ahmed-i Yesevî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Velî, Ahîlik, Alevîlik-Bektaşîlik (Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 5. Baskı., 2002.
- Ogan, M. Raif. “Yeni Türeyen Alevi Misyonerleri, Alevilik iddiası altında gerilik propagandası”. *Sebilürreşad* 2/39 (Nisan 1949), 213-215.
- Okan, Murat. *Türkiye’de Alevilik: Antropolojik Bir Yaklaşım*. Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı., 2004.
- Okan, Nimet. *Canların Cinsiyeti: Alevilik ve Kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2016.
- Onat, Hasan. *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Birinci Baskı., 1993.
- Onat, Hasan. “Kızılbaş Farklılaşması Üzerine”. *İslamiyat* 6/3 (Eylül 2003), 111-126.
- Öğütçü, Hasan. “İlk okullarda (Grundschule) Alevilik Dersleri için Bayern’de olumlu adım atıldı”. *Alevilerin Sesi* 44 (Nisan 2001), 15.

- Öker, Turgut. “Depremzedelerin acısını paylaştık, onları unutmadık.” *Alevilerin Sesi* 38 (Eylül 2000), 14.
- Öz, Baki. *Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler*. İstanbul: Can Yayınları, 4. Baskı., 1990.
- Öz, Mustafa. *Başlangıçtan Günümüze İslam Mezhepleri Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım., 2012.
- Özbaş, M. Deniz (ed.). *Onların Öyküsü, Hamburg Alevi Kültür Merkezi Tarihi*. Hamburg: Hamburg Alevi Kültür Merkezi-Alevitisches Kulturzentrum Hamburg e.V., 1. Baskı., 1999.
- Özbek, Yasemin. “Misafir İşçi'den (gastarbeiter)Alman Türkler'e (Deutschtürken) Almanya'ya Emek Göçü'nün Tarihi”. *Almanya'ya Emek Göçü, Bir Bavul, Umut ve Hayalleriyle Çıktılar Yola*. ed. Ülkü Özbir Fındıkçioğlu - E. Zeynep Güler. 13-28. Türkiye Yazıları 10. İstanbul: Yazılama Yayınevi, Birinci Baskı., 2012.
- Özen, Kutlu. *Anadolu Aleviliğinde Sivas Örneği*. Sivas: Vilayet Kitabevi, 1. Baskı., 2017.
- Özmen, Fazilet Ahu. “Politik Bir Gençlik Kuşağı: Post 80 Alevi Gençliği”. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 3/1 (2011), 11-22.
- Özmen, Nebile. *Çokkültürlü Toplumda Sosyal Entegrasyon ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 1. Baskı., 2012.
- Peek, Lori. “Müslümanlaşma: Bir Dini Kimliğin Gelişimi”. çev. Mustafa Macit - Fatih Öztaş. *Kimlik ve Din*. ed. Abdullah Özbolat - Mustafa Macit. 293-333. Adana: Karahan Kitabevi, Birinci Baskı., 2016.
- Perşembe, Erkan. *Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*. Ankara: Araştırma Yayınları, Birinci Basım., 2005.
- Pfündel, Katrin vd. *Muslimisches Leben in Deutschland 2020 Studie im Auftrag der Deutschen Islam Konferenz*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 2021.
- Rath, Jan vd. “B. Avrupa Ülkelerinde İslam'ın Kurumsallaşması Belçika, İngiltere ve Hollanda'da İslam'ın tanınması ve Kurumsallaşması”. *Avrupa'da İslam*. ed. Kadir Canatan. 77-103. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Baskı., 2005.
- Refik, Ahmet. *Onaltıncı Asırda Rafizilik ve Bektaşilik*. çev. Mehmet Yaman. İstanbul: Ufuk Matbaası, Birinci Baskı., 1994.
- Rençber, Fevzi. “Alevi Nitelemeli Gruplarda Zekat ve Lokma Anlayışı”. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı*. ed. İbrahim Halil Sugözü. 254-257. Elazığ: Asos Yayınevi, 1. Baskı., 2019.

- Rençber, Fevzi. *Hakk Muhammed Ali Aşkı: “Adıyaman Alevileri”*. Ankara: Gece Kitaplığı, Birinci Basım., 2014.
- Rençber, Fevzi. “İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalında Alevilik Üzerine Yapılan Alan Çalışmalarının Bilim Üretimine Katkısı”. *e-Makalat* 10/2 (Güz 2017), 455-470.
- Rittersberger-Tılıç, Helga. “‘Almancı’ Kimliğinin Alevi Kimliğine Dönüştürülmesi”. çev. Bilge Kurt Torun - Hayati Torun. *Alevi Kimliği*. ed. Tord Olsson vd. 91-103. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Üçüncü Basım., 2010.
- Robbers, Gerhard. “Almanya”. *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi*. 43-80. İstanbul: İSAM, 1. Baskı., 2008.
- Sadi, Hamid. “Tahtacılar”. *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*. ed. Erdal Aksoy. 437-442. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018.
- Said, Baha. “Bektaşiler, Ahiler, Babailer, Türk Dili Hakkında İlk Resmi Emir, Suluca karahöyük, Hacı Bektaş ve Kadıncık Ana, İlk Nasıpler, Bal ve Yoğurt, Dört Kapı ve Erkanı, Erkanı Fütüvvet”. *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*. ed. Erdal Aksoy. 317-332. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018.
- Said, Baha. “Bektaşiler, Batıniler, Batınilerin İnkırazı, Babailer, Ahiler, Mevleviler, Hacı Bektaş-ı Veli ve Muassırları”. *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*. ed. Erdal Aksoy. 333-352. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018.
- Said, Baha. “Bektaşiler, Şeyh Safiyyüddin-i Erdebili, Okiki İmam, Cüneyd, Haydar, Şah İsmail, Yavuz Sultan Selim, Balum Sultan Erkanı, Celaliler, Şah Kalender, Bektaşî Felsefesi”. *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*. ed. Erdal Aksoy. 353-384. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018.
- Said, Baha. “Nusayriler ve Esrar-ı Mezhebiyeleri”. *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*. ed. Erdal Aksoy. 475-491. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018.
- Said, Baha. “Türkiye’de Alevi Zümreler: Tekke Aleviliği-İçtimai Alevilik”. *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*. ed. Erdal Aksoy. 13-26. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018.
- Said, Baha. “Türkiye’de Alevi Zümreleri Tahtacı, Çetmi, Hardal Türkmenleri yahut Yanbatur Zümresi”. *Alevilik Bektaşilik, Türk Yurdu Yazıları*. ed. Erdal Aksoy. 427-436. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2018.

- Salman, Cemal. *Göç ve Kentleşme Sürecinde Alevi Kimliğinin Kültürel-Siyasal Değişimi ve Dönüşümü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2015.
- Salman, Cemal. “Türkiye Göç ve Kentleşme Süreçlerinde Alevi Deneyiminin Yeri: Bir Dönemlendirme Önerisi”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* Gazi Akademi Genç Sosyal Bilimciler Sempozyumu 2017 Özel Sayısı (2017), 24-51.
- Sander, Ake. “İsveç’te Müslümanlar ve İslam”. *Avrupa’da İslam*. ed. Kadir Canatan. 36-59. İstanbul: Beyan, 1. Baskı., 2005.
- Sarıtaş, Kamil. “Ehl-i Beyt Yolu: Hak Halili Dergahı”. *Uluslararası Hacı Bektaş Veli ve Takipçileri Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. ed. A. Yılmaz Soyger. 355-380. İstanbul: Türk Ocağı Yayınları, 2020.
<http://www.istanbulturkocagi.org/kullanici/goruntu/bilgiler/el/pdf/hacibektasveli.pdf>
- Sartre, Jean-Paul. *Yahudi Sorunu*. çev. Emin Türk Eliçin. İstanbul: Ataç Kitabevi, 1965.
- Satzung der Mainz Bektaschi-Gemeinde e.V.* Tüzük. 5.
- Schändler, Frederich. “Wir fühlen uns durch diese Islamverbände bedroht”. Haber. <https://www.welt.de>. 26 Ekim 2020. Erişim 15 Şubat 2021.
<https://www.welt.de/politik/deutschland/article218459892/Kirchentag-Aleviten-fuehlen-sich-durch-Islamverbaende-bedroht.html?fbclid=IwAR21CeHgiJSqeQIsy97MxauEmDFzH5PmZoiUE6GtZ1dkm9IEXv3TxDIAfIU>
- Schiffauer, Werner. “Göç ve Dindarlık - Almanya Örneği”. çev. Arif Korkmaz. *Avrupa’da İslam ve Müslümanlar*. ed. Arif Korkmaz. 7-27. Konya: Çizgi Kitabevi, 1. Baskı., 2011.
- Schmid, Hansjörg vd. *Muslimen im öffentlichen und medialen Raum*. Freiburg: Universität Freiburg, SZTG, 1. baskı., 2018.
- Schührer, Susanne. *Türkeistämmige Personen in Deutschland, Erkenntnisse aus der Repräsentativuntersuchung „Ausgewählte Migrantengruppen in Deutschland 2015“ (RAM)*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 2018.
- Schüler, Harald. *Türkiye’de Sosyal Demokrasi: Particilik, Hemşehrilik, Alevilik*. ed. Tanıl Bora. çev. Yılmaz Tonbul. İstanbul: İletişim Yayınları, 2 Baskı.

- Schüpbach-Guggenbühl, Barbara - Morin, Guy. *Gesuch der Kulturvereinigung der Aleviten und Bektaschi Basel sowie des Alevitischen Kulturzentrums Regio Basel um kantonale Anerkennung gemäss § 133 der Verfassung des Kantons Basel-Stadt*. Resmi. Basel: Regierungsrat des Kantons Basel-Stadt, 17 Ağustos 2012. İsviçre: Regierungsrat des Kantons Basel-Stadt. <http://www.grosserrat.bs.ch/dokumente/100374/000000374007.pdf?t=160995002320210106172023>
- Sedgwick, Mark. “Guenoncu Gelenekselcilik ve Avrupa İslamı”. çev. Atilla Tuygan. *Avrupa’da Müslüman Öznenin Üretimi Fikirler, Bilinçler, Örnekler*. ed. Martin Bruinessen - Stefano Allievi. 253-280. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2012.
- Seibel, Patric. “Religionsunterricht für alle; Ein Modell für Hamburg”. Haber. <https://www.deutschlandfunk.de>. 06 Şubat 2020. Erişim 28 Mart 2021. https://www.deutschlandfunk.de/religionsunterricht-fuer-alle-ein-modell-fuer-hamburg.886.de.html?dram:article_id=469619
- Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz. *Christen und Muslime in Deutschland*. Bonn: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 2003, 172.
- Shankland, David - Çetin, Atila. “Aleviten in Deutschland”. *Aleviten in Deutschland, İdentitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*. ed. Martin Sökefeld. 219-241. Bielefeld: transcript Verlag, 2008.
- Sido, Kemal. *Türkei: Aleviten ringen um Anerkennung*. ed. Inse Geismar - Sandy Naake. Göttingen: Gesellschaft für Bedrohte Völker, 1. Baskı., 2017.
- Sirkeci, İbrahim vd. “Türk göç kültürü: Türkiye ile Almanya arasında göç hareketleri, sosyo-ekonomik kalkınma ve çatışma”. *Migration Letters* 9/4 (Aralık 2012), 373-386.
- Sirkeci, İbrahim - Açık, Necla. “İngiltere’de Göçmenlerin Ekonomik Uyumu ve İşgücü Piyasasındaki Azınlıklar”. *Göç ve Uyum*. ed. B. Dilara Şeker vd. 143-164. London: Transnational Press, 1. Baskı., 2015.
- Sirkeci, İbrahim - Erdoğan, M. Murat. “Editorial: Göç ve Türkiye”. *Migration Letters* 9/4 (Aralık 2012), 297-302.
- Soyyer, Yılmaz. *19. Yüzyılda Bektaşîlik*. İzmir: Akademi Kitabevi, 2005.

- Sökefeld, Martin. "Alevi Dedes in the German Diaspora: The Transformation of a Religious Institution". *Zeitschrift für Ethnologie* 127 (2002), 163-186. <https://doi.org/10.5282/UBM/EPUB.21872>
- Sökefeld, Martin. "Alevi in Germany The Politics of Recognition". *New Perspectives on Turkey* 28-29 (Spring-Fall 2003), 133-161.
- Sökefeld, Martin (ed.). *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*. Bielefeld: transcript Verlag, 2008.
- Sökefeld, Martin. "Almanya'da Aleviler 'Almanya'da Müslümanlar' anketinden edinilen verilere dair yorum". *Din Monitörü 2008 Almanya'daki Müslümanlarda Dindarlık Dini Düşünce ve Pratiklere Bir Bakış*. 32-37. Osnabrück: Bertelsmann Stiftung, 2008.
- Sökefeld, Martin. "Almanya'da Aleviler; Takiyeden Alevi Hareketine". *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik Tarih-Kimlik-İnanç Ritüel*. ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş. 397-422. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2015.
- Sökefeld, Martin. "Die Geschichte der alevitischen Bewegung in Deutschland". *Aleviten in Deutschland Grundlagen, Veränderungsprozesse, Perspektiven*. 18-28. Berlin: EZW, 2. Auflage., 2013.
- Sökefeld, Martin. "Einleitung: Aleviten in Deutschland - von takiye zur alevitischen Bewegung". *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*. ed. Martin Sökefeld. 7-36. Bielefeld: transcript Verlag, 2008.
- Sökefeld, Martin. "Integration und transnationale Orientierung: Alevitische Vereine in Deutschland". *SelbstHilfe. Wie Migranten Netzwerke knüpfen und soziales Kapital schaffen*. ed. Karin Weiss - Dietrich Thränhardt. 47-68. Freiburg: Lambertus Verlag, 2005. <https://doi.org/10.5282/UBM/EPUB.29305>
- Sökefeld, Martin. "Sind Aleviten Muslime? Die alevitische Debatte über das Verhältnis von Alevitentum und Islam in Deutschland". *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*. ed. Martin Sökefeld. 195-218. Bielefeld: transcript Verlag, 2008.
- Sökefeld, Martin. "Über die Schwierigkeit, dem türkischen Nationaldiskurs zu entkommen: Aleviten in Deutschland und „Hürriyet“". *Jenseits des Paradigmas kultureller Differenz, Neue Perspektiven auf Einwanderer aus der Türkei*. ed. Martin Sökefeld. 163-180. Bielefeld: Transcript Verlag, 2004.

- Sökefeld, Martin. “‘Wir sind auch da!’ Aleviten in Hamburg und der Kampf um Anerkennung”. *Wir sind auch da! über das Leben von und mit Migranten in europäischen Grossstädten*. ed. Angelika Eder. 14/243-265. Forum Zeitgeschichte. Hamburg: Dölling und Galitz, 1. Aufl., 2003.
- Spielhaus, Riem. “Organisationsstrukturen islamischer Gemeinden”. *Islamisches Gemeindeleben in Berlin*. ed. Alexa Färber - Riem Spielhaus. 12-17. Berlin: Beauftragte des Senats von Berlin für Integration und Migration, 2006.
- Spuler-Stegeman, Ursula. *Ist die Alevitische Gemeinde Deutschland e.V. eine Religionsgemeinschaft? Religionswissenschaftliches Gutachten*. Gutachten. Marburg: Ministerium für Schule, Jugend und Kinder des Landes NordrheinWestfalen, Temmuz 2003. Ministerium für Schule, Jugend und Kinder des Landes NordrheinWestfalen.
- Spuler-Stegeman, Ursula. *Muslimen in Deutschland Informationen und Klärungen*. Freiburg-Basel-Wien: Herder, Originalausgabe., 2002.
- Stichs, Anja. *Wie viele Muslime leben in Deutschland? Eine Hochrechnung über die Anzahl der Muslime in Deutschland, Im Auftrag der Deutschen Islam Konferenz*. Nürnberg: Bundesamt für Migration und Flüchtlinge, 1 Auflage., 2016.
- Subaşı, Necdet. *Alevi Çalıştayları Nihai Rapor*. Çalıştay Raporu. Ankara: T. C. Başbakanlık, Temmuz 2010. T. C. Başbakanlık.
- Subaşı, Necdet. *Alevi Modernleşmesi: Sırrı Faş Eylemek*. Ankara: Kitâbiyât, 1. Baskı., 2005.
- Subaşı, Necdet. “Alevilik, Aleviler ve Modernleşme”. *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi* 159 (Temmuz 2002), 87-94.
- Subaşı, Necdet. “Entegrasyon Politikalarında Yeni Arayışlar: Avrupa İslamı”. *Avrupa’da İslam*. ed. Kadir Canatan. 38-66. İstanbul: Beyan Yayınları, 1. Baskı., 2005.
- Subaşı, Necdet. “Fransa’da Türkler: Din Eksenli Kimlik ve Bütünleşme Sorunları”. *Entegrasyonun Ötesinde Türkiye’den Fransa’ya Göç ve Göçmenlik Halleri*. ed. Didem Danış - Verda İrtiş. 121-154. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı., 2008.
- Subaşı, Necdet. *Öteki Türkiye’de Din ve Modernleşme*. Ankara: Vadi Yayınları, 1. Basım., 2003.
- Subaşı, Necdet. “Sırrı Faş Eylemek: Alevi(lik) Araştırmalarında Yöntem Sorunları”. *İslamiyat* 6/3 (Eylül 2003), 173-182.

- Suter Reich, Virginia. *Bericht zur alevitischen Bevölkerung im Kanton Zürich*. Bilimsel. Zürich: Integrationsförderung der Stadt Zürich, Kasım 2012. Integrationsförderung der Stadt Zürich. <http://www.forum-der-religionen.ch/themen/bericht.alevitenforum.pdf>
- Svanberg, Ingvar. "Alevismen och invandrade sufiordnar". *Blagul İslam? Muslimer i Sverige*. ed. Ingvar Svanberg - David Westerlund. 65-83. Nora: Nya Doxa, 1. Baskı., 1999. https://www.academia.edu/11420654/Alevismen_och_invandrade_sufiordnar
- Şafak, Aydın. "Avusturya St. Pölten'de muhteşem Cemevi". *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 29-31.
- Şahhüseyinoğlu, H. Nedim. *Alevi Örgütlerinin Tarihsel Süreci*. Ankara: İtalik Kitapları/Ayyıldız Yayınları, Birinci Basım., 2001.
- Şahin, İlkay. "Yol Bir, Sürek Binbir Modernleşme, Kimlik ve Topluluk: Alevilik Örneği". *Kimlik ve Din*. 127-165. Adana: Karahan Kitabevi, Birinci Baskı., 2016.
- Şahin Kaya, Şehriban. "Kadınsız Alevilik: Aleviliğin Kamusal Söylemleri ve Tarih Yazımı". *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi* 12/2 (Güz 2009), 103-128.
- Şahin Kaya, Şehriban. "Yeni Alevi Kadın Kimliğinin İnşasında Kollektif Hafızanın Rolü". *VI. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*. 447-471. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, 1. Baskı., 2009.
- Şahin Kütük, Birsen. "Türkiye'den Batı Avrupa'ya İşçi Göçünün Sosyolojik Çalışmalara Yansıması". *Istanbul Journal of Sociological Studies* 52 (14 Mart 2016), 609-654. <https://doi.org/10.18368/IU/sk.19012>
- Şahin, Şehriban. "Bir Kamusal Din Olarak Türkiye'de ve Ulus Ötesi Sosyal Alanlarda İnşa Edilen Alevilik". *folklor/edebiyat* VIII/XXIX (Ocak 2002), 123-162.
- Şehristânî, Muhammed Abdülkerîm eş-. *İslâm Mezhepleri (el-Milel ve'n-Nihal)*. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1. Basım., 2005.
- Şen, Faruk - Aydın, Hayrettin. *Islam in Deutschland*. München: Verlag C.H. Beck, Originalausgabe., 2002.
- Şen, Faruk - Goldberg, Andreas. *Türken in Deutschland Leben zwischen zwei Kulturen*. München: Verlag C.H. Beck, Orginalausgabe., 1994.
- Şener, Cemal. *Atatürk ve Aleviler*. İsyambul: ANT Yayınları, 5. Baskı., 1994.
- Şener, Cemal - İlknur, Miyase. *Kırklar Meclisinden Günümüze Alevi Örgütlenmeleri: Şeriat ve Alevilik*. İstanbul: ANT Yayınları, 1. Baskı., 1995.

- Şimşek, Hüseyin. *Avrupa'da Alevi Hareketi ve Özgün Bir Halka: Avusturya Alevileri*. İstanbul: Belge Yayınları, Birinci Baskı., 2016.
- Tan, Dursun. "Aleviten in Deutschland: Zwischen Selbstethnizierung und Emanzipation". *Kern und Rand: religiöse Minderheiten aus der Türkei in Deutschland*. ed. Gerdien Jonker. 65-88. Studien / Zentrum Moderner Orient, Geisteswissenschaftliche Zentren Berlin e.V 11. Berlin: Verlag Das Arabische Buch, 1999.
- Tan, Muzaffer. *İsmailiyye'nin Teşekkül Süreci*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri (İslam Mezhepleri Tarihi) Anabilim Dalı, Doktora Tezi, 2005.
- Tanrıverdi, Hasan. "Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme". *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 8/3 (Kasım 2018), 595-601.
- Taş, Mehmet. *Avrupa'da Irkçılık Göçmenler ve Aşırı Sağ Partiler*. Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı., 1999.
- Taşçı, Hülya. "Die zweite Generation der Alevitinnen und Aleviten zwischen religiösen Auflösungstendenzen und sprachlichen Differenzierungsprozessen". *Aleviten in Deutschland, Identitätsprozesse einer Religionsgemeinschaft in der Diaspora*. ed. Martin Sökefeld. 133-154. Bielefeld: transcript Verlag, 2008.
- Taşgın, Ahmet vd. "Alevi Gençlik Raporu". *Avrupa'da Yaşayan Türkiye Kökenli Gençler: Alevilik/Sünnilik Temelinde Kimlik, Aidiyet, Sosyal Hayat, Siyaset*. 22-64. İstanbul: Podem Yayınları, 2016.
- Taştan, A. Vahap. "Yurt Dışındaki Türk İşçi Ailelerinin Kimliklerini Korumada Dinin Rolü". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1992), 229-238.
- Tavukçuoğlu, Mustafa. *Avrupa'da Türk Ailesi ve Din Eğitimi (Avusturya Örneği)*. Konya: Mehir vakfı Yayınları, 2000.
- Tekerek, Nurhan. "Bellek, Gelenek ve Köy Tiyatrosu Geleneğimiz". *Tiyatro Araştırmaları Dergisi* 29/29 (2010), 25-42.
- Tekerek, Nurhan. "Köy Seyirlik Oyunları, Seyirlik Uygulamalarıyla 51 Yıllık Bir Amatör Topluluk: Ankara Deneme Sahnesi ve Uygulamalarından İki Örnek: Bozkır Dirliği ve Gerçek Kavga". *Tiyatro Araştırmaları Dergisi* 24/24 (2007), 67-124.
- Terkivatan, Ahmet. "Was ist das Alevitentum tatsächlich? Grundlegung des Alevitentum nach Menschenmaß". *Aleviten in Deutschland, Grundlagen, Veränderungsprozesse, Perspektiven*. 99-118. Berlin: EZW, 2. Auflage., 2013.

- Thielmann, Jörn. “Almanya’daki Müslümanların Dindarlığında Çeşitlilik Bertelsmann Vakfı’nın Araştırma Sonuçlarına Genel Bir Bakış”. *Din Monitörü 2008 Almanya’daki Müslümanlarda Dindarlık Dini Düşünce ve Pratiklere Bir Bakış*. 13-21. Osnabrück: Bertelsmann Stiftung, 2008.
- Tibi, Bassam. “Avrupa’daki Müslüman Göçmenler: Avro-İslam ile Gettolaşma Arasında”. çev. Zehra Savan. *Müslüman Avrupa ya da Avro-İslam Küreselleşme Çağında Siyaset, Kültür ve Vatandaşlık*. ed. Nezar Alsayyad - Manuel Castells. 47-79. İstanbul: Everest Yayınları, Birinci Basım., 2004.
- Tilbe, Fethiye. *Düzensiz Göçmenlerin Göçmen Dövizi Gönderme Pratikleri: Londra’daki Türkiye Göçmenleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi Anabilim Dalı, Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2016.
- Tol, Gönül. “Entegrasyonu etkileyen makro düzey etkenler: Almanya ve Hollanda’da Türkler”. *Migration Letters* 9/4 (Aralık 2012), 303-310.
- Tol, Uğraş Ulaş (ed.). *Alevi Olmak: Alevilerin Dilinden Ayrımcılık Hikayeleri*. Ankara: Pir Sultan Abdal Kültür Derneği, 1. Basım., 2005. https://www.academia.edu/30667593/Alevi_Olmak_Alevilerin_Dilinden_Ayr%C4%B1mc%C4%B1l%C4%B1k_Hikayeleri?email_work_card=title
- Toprak, Ali Ertan. “Aleviten und ihre Integration in Deutschland”. *Aleviten in Deutschland, Grundlagen, Veränderungsprozesse, Perspektiven*. 9-17. Berlin: EZW, 2. Auflage., 2013.
- Tosun, Cemal. “Almanya’daki Alevilik Din Derslerinin Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’ye Muhtemel Yansımaları”. *Dini Araştırmalar “Alevilik” Özel Sayısı* 12/Ocak-Nisan 2009, Sayı 33 (Ağustos 2010), 99-107.
- Tosun, Cemal - Zengin, Halise Kader. “Almanya’daki Alevilik Din Dersi Programları (1.- 4. Sınıflar) Üzerine Bir İçerik Analizi”. *Dini Araştırmalar “Alevilik” Özel Sayısı* 12/Ocak-Nisan 2009, Sayı 33 (Ağustos 2010), 345-383.
- Tosun, Halis. *Alevi Kimliğiyle Yaşamak*. İstanbul: Can Yayınları, Birinci Baskı., 2002.
- Tönnies, Ferdinand. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Leipzig: Fues’s Verlag (R. Reisland), 1887.
- Tözün, Issa (ed.). *Alevi in Europa: Voices of Migration, Culture and Identity*. London, New York: Routledge, First published., 2017.

- Tözün, Issa - Atbaş, Emil. "Alevi communities in Europe: Constructons of identity and integration". *Alevi in Europe: voices of migration, culture and identity*. ed. Issa Tözün. 189-204. London, New York: Routledge, Taylor & Francis Group, First published., 2017.
- Tur, Seyit Derviş. *Avrupa'da İlk Alevi Yapılanmasının Tarihi Gerçekleri ve Seyit Derviş Tur'un Hatıraları*. İtimat Ofset Matbaa, 2016.
- Turak, Özgür. "Avusturya ABF Basın Açıklaması 'Can Olmak Kazandı'". *Alevilerin Sesi* 232 (Aralık 2018), 6-7.
- Turhan, Mümtaz. *Kültür Değişmeleri, Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 6. Baskı., 2010.
- Türkdoğan, Orhan. *Alevi-Bektaşî Kimliği: Sosyo-Antropolojik Araştırma*. İstanbul: Timaş Yayınları, Birinci Baskı., 1995.
- Türkdoğan, Orhan. *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 5. Baskı., 2008.
- Türkdoğan, Orhan. *Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri*. İstanbul: Kum Saati Yayınları, 1. Baskı., 2007.
- Türkmen, Rıza. "İsviçre'de Minare yasağı". <https://www.milliyet.com.tr>. *Milliyet Gazetesi*. 07 Aralık 2009. Erişim 05 Ocak 2021. <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/riza-turmen/isvicre-de-minare-yasagi-1170524>
- Uçar, Bülent. "Almanya'da Alevilik ve Çeşitli Eyaletlerde Alevilik Din Dersleri Projesi". *Değerler Eğitim Merkezi Dergisi* 6 (2008), 73-75.
- Urmersbach, Bruno. "Belgien: Anzahl der Ausländer in Belgien aufgeschlüsselt nach den 20 häufigsten Staatsangehörigkeiten im Jahr 2019". Kurumsal. <https://www.statista.com>. 20 Temmuz 2020. Erişim 07 Ocak 2021. <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/1028854/umfrage/top-20-staatsangehoerigkeiten-von-auslaendern-in-belgien/>
- Utku, Murat. "Almanya'nın Alevi ve Sünnî bakışı". Haber. <http://www.aljazeera.com.tr>. 26 Mayıs 2014. Erişim 28 Şubat 2021. <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/almanyandin-alevi-ve-sunnilere-bakisi>
- Uysal, Ahmet. "Londra'daki Türk Nüfusunun Mekânsal Dağılımı". *Marmara Coğrafya Dergisi* 33 (Ocak 2016), 534-565.
- Üçer, Cenksu. *Alevîlikte Musâhiblik*. Ankara: Araştırma Yayınları, Birinci Basım., 2011.

- Üçer, Cenksu. “Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı, Bazı Adab ve Erkan”. *Anadolu’da Aleviliğin Dünü ve Bugünü*. ed. Halil İbrahim Bulut. 457-510. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 1. Baskı., 2010.
- Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. Basım., 2010.
- Üzüm, İlyas. “Batılıların Alevilik ile İlgili Çalışmalarda İslam Dışı Öğeleri Öne Çıkarmaları, Melikoff’un Alevilik’te Ali’nin Konumuyla İlgili Tespitlerinde Seçmecî ve Genellemeci Tavrı”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (01 Ocak 2002), 143-154.
- Üzüm, İlyas. *Günümüz Aleviliği*. İstanbul: İSAM, Birinci Baskı.
- Wakamatsu, Hiroki. “Batı’daki Alevî İncelemeleri: Oryantalizm ve Dinlerarası Diyalog”. *İslami Araştırmalar* 20/2 (2007), 187-191.
- Wiessner, Gernot. *Das Alevitentum: Ein Beispiel für Religiös-Soziale Opposition und Religiöses Überleben*. Köln: Alevî Birlikleri Federasyonu, 1994.
- Wissenschaftliche Dienste. *Islamische Organisationen in Deutschland Organisationsstruktur, Vernetzungen und Positionen zur Stellung der Frau sowie zur Religionsfreiheit*. Dokumentation. Berlin: Deutscher Bundestag, 2015. Deutscher Bundestag.
- Wunn, Ina. *Muslimische Gruppierungen in Deutschland*. Stuttgart: W. Kohlhammer GmbH, 2007.
- Xemgin, Etem. *Mazda İnancı ve Alevilik*. İstanbul: Berfin Yayınları, Birinci Baskı., 2012.
- Yağmur, Cuma. “Alman vatandaşlığına geçiş çağrısı”. *Alevilerin Sesi* 20 (Ekim 1997), 8.
- Yaman, Ali. *Alevilik ve Kızılbaşlık Tarihi*. İstanbul: Nokta Kitap, 2. Baskı., 2012.
- Yaman, Ali. *Alevilik-Bektaşilik Bibliyografyası*. Mannheim: Alevî-Bektaşî Kültür Enstitüsü, 1. Basım., 1998.
- Yaman, Ali. “Bir Kimliğin Dönüşümü: Avrupa’da Alevilik ve Sorunları”. *II. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu Bildirileri*. 1-13. Eskişehir: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Basımevi, 1. Baskı., 2016.
- Yaman, Ali. “İnanç Özgürlüğüne İlişkin Uluslararası Birikim ve Türkiye’de Din-Devlet İlişkileri Bağlamında Alevilik Sorunu”. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik, İnanç, Ritüel*. ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş. 271-285. İletişim yayınları Araştırma - inceleme dizisi, 2224 370. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2015.

- Yapıcı, Asım. “Dini Grup Kimliği: Kimlik ve Dini Aidiyet”. *Kimlik ve Din*. ed. Abdullah Özboilat - Mustafa Macit. 41-64. Adana: Karahan Kitabevi, Birinci Baskı., 2016.
- Yardım, Tuba. “Belçika İslam Temsil Kurumu ve Din Hizmetleri Sunan Kurumlar”. *İslam Dünyasında Din Hizmetleri ve Dini Kurumlar*. 225-250. Ankara: TDV, 2015. http://isamveri.org/pdfdrq/D255176/TY/TY_YILDIRIMT.pdf
- Yaşar, Mehmet Ali - Bülent Korkmaz (ed.). *Alevitische Gemeinde Duisburg e.V, Duisburg Alevi Toplumunu: Alevitentum, Alevilik*. Duisburg: Alevitische Gemeinde Duisburg e.V., 2009.
- Yavuz, M. Hakan. “Değişim Sürecindeki Alevi Kimliği”. *Aleviler / Alewiten, Kimlik ve Tarih Identität und Geschichte*. ed. İsmail Engin - Erhard Franz. 1/75-96. Hamburg: Deutsches Orient-Institut Hamburg, 1. Baskı., 2000.
- Yavuz, M. Hakan. *Modernleşen Müslümanlar: Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti*. çev. Ahmet Yıldız. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2. Baskı., 2008.
- Yıldırım, Rıza. *Aleviliğin Doğuşu: Kızılbaş Sufiliğinin Toplumsal ve Siyasal Temelleri 1300-1501*. çev. Barış Yıldırım. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. baskı.
- Yıldırım, Rıza. *Geleneksel Alevilik: İnanç, İbadet, Kurumlar, Toplumsal Yapı, Kolektif Bellek*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- Yıldırım, Rıza. “Geleneksel Alevilikten Modern Aleviliğe: Tarihsel Bir Dönüşümün Ana Eksenleri”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 62 (2012), 135-162.
- Yıldırım, Rıza. *Hacı Bektaş Veli'den Balım Sultan'a: Bektaşiliğin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı., 2021.
- Yıldız, Ali. “Sind Aleviten überhaupt Muslime?” *Jüdische Rundschau* 8 (Nisan 2015), 10-11.
- Yıldız, Harun. “Alevi Geleneğinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Tören ve Ritüeller”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 42 (Yaz 2007), 93-112.
- Yıldız, Harun. “Alevi-Bektaşî Geleneğinde Düşünlük”. 2. *Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşîlik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı*. ed. Filiz Kılıç - Tuncay Bülbül. 2. Cilt/1247-1260. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk KÜltürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi, 2007.
- Yıldız, Harun. *Anadolu Aleviliği: Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Araştırma Yayınları, Birinci Basım., 2004.

- Yılmaz, Hüseyin. *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*. İstanbul: İnsan Yayınları, Birinci Baskı., 2003.
- Yılmaz, Mesut. “2000’li Yıllara Gelirken, Türkiye’nin Karşı Karşıya Bulunduğu Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. *Alevilerin Sesi* 22 (Ocak 1998), 16,17.
- Yırcalı, Ayşe - Mahçupyan, Etyen. *Avrupa’da “Türkiyeli” Olmak: Kimlikler, Bireyler, Vatandaşlar*. İstanbul: Podem Yayınları, 2016.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *Anadolu’da Alevîler ve Tahtacılar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2006.
- Yörükân, Yusuf Ziya. *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm ; Şamanizm’in Diğer Dinler ve Alevîlik Üzerindeki Etkileri*. İstanbul: Ötüken, 4. Basım., 2013.
- Yücel, Salih. *İslamofobyaya, Batı’da Depreşen Hastalık*. İstanbul: Paradoks Yayınları, 1. Baskı., 2012.
- Yürekli, Güner. “Berlin’de Alevi haftası”. *Cumhuriyet Gazetesi* (31 Mart 1991).
- Zengin, Halise Kader. “Almanya’da Alevilik Derslerinin Dini - Teolojik Yaklaşımları Üzerine Bir İnceleme”. *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu - Sempozyum Bildirileri*. II/1043-1064. Ankara: Hitit Üniversitesi Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi, 2011.
- Zengin, Halise Kader. “İki Ülke Arasında Okullarda Değişen, Gelişen, Evrilen Alevilik (!) (Almanya-Türkiye Örneği Üzerine Bir Karşılaştırma)”. *Geçmişten Günümüze Alevilik I. Uluslararası Sempozyumu*. 2. Cilt/585-604. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Zırh, Besim Can. “Bir Kesişim Kümesi Olarak Milli-Muhafazakarlığın üç Değili: Aleviler, Ermeniler, Kürtler”. *Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik: Tarih, Kimlik - İnanç - Ritüel*. ed. Yalçın Çakmak - İmran Gürtaş. 327-368. İletişim yayınları 2224. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı., 2015.
- Zırh, Besim Can. “Tanımlama ve Tanınma Eşiğinde Alevilik”. *Ayrıntı Dergi* 25 (Nisan 2018), 105-121.
- Zürcher, Erik-Jan - Van Der Linden, Heleen. “*Medeniyetler Çatışması*” *Işığında İslam, Türkiye ve Avrupa Birliği*. çev. Senem Polat. Ankara: Kadim Yayınları, 2. Basım., 2011.

Gazete, Dergi ve Broşür

- “AABF Genel Başkanı Turgut Öker: ‘Alevilik Bir Dünya İnancı’”. *Alevilerin Sesi* 40 (Kasım 2000), 15-21.
- “AABF Genel Kurula Gidiyor”. *Alevilerin Sesi* 40 (Kasım 2000), 12-14.
- “AABF Programı”. *Alevilerin Sesi* 75 (Mayıs 2004), 6-12.
- “AABF tek yürek: Gerçekler İnatçıdır”. *Alevilerin Sesi* Alevilerin Sesi Özel Sayı (Aralık 2000), 1-12.
- “AABF Tek Yürek Yoluna Devam Ediyor”. *Alevilerin Sesi* 41 (Aralık 2000), 18-19.
- “ABKB Temsilcileri Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile görüştü”. *Alevilerin Sesi* 39 (Ekim 2000), 12-13.
- “Alevi Akademisi ‘Dedeler Yetkinleştirme Eğitimini’ Başlattı”. *Akademi Bülten* 3 (Nisan 2003), 4-7.
- “Alevi Kuruluş Temsilcileri Cumhurbaşkanı ile Görüştü”. *Alevilerin Sesi* 19 (Mayıs 1997), 28-31.
- “Alevi Yöneticiler Hükümet ve Parti Liderleri ile Görüştüler”. *Alevilerin Sesi* 20 (Ekim 1997), 56,57.
- “Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü” 1/1 (Yaz 2009), XII-XX.
- “Aleviliğin kutsal sembolleri Alman Meclisi’nde temsil edilecek”. *Alevilerin Sesi* 216 (Haziran 2017), 6.
- “Alevilik Bildirgesi”. Hamburg Alevi Kültür Grubu, Mayıs 1989. Hamburg Alevi Kültür Grubu.
- “Alevilik Dersleri Baden-Württemberg’te”. *Alevilerin Sesi* 74 (Nisan 2004), 9.
- “Alevilik dersleri için öğretmenler bir araya geldi”. *Alevilerin Sesi* 40 (Kasım 2000), 33.
- “Alevilik Tarihe Karşıyor: Dinsel, Kültürel ve politik bir yok oluşün öyküsü...” *Nokta* 5/38 (27 Eylül 1987).
- “Ali Yolu - Alevi İslam Toplumu Tanıtım Broşürü”. Alevi İslam Toplumu, Nisan 2018. Alevi İslam Toplumu.
- “Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu Genel Başkanı Turgut Öker: Kurumsallaşmayı Gerçekleştireceğiz”. *Alevilerin Sesi* 31 (Şubat 1999), 5-7.
- “Almanya’nın yeni vatandaşlık yasası”. *Alevilerin Sesi* 39 (Ekim 2000), 9.
- “‘Anadolu Aleviliği’”. *Alevilerin Sesi* 73 (Mart 2004), 36,37.
- Anadolu’da Yaşam*. “Anayasal Güvence ve Eğitim Hakkı için Alevi Örgütlerine Üye Ol” (30 Ağustos 2000), 5.

- “Augsburg’da Milenyum Dergahı”. *Alevilerin Sesi* 40 (Kasım 2000), 7-9.
- Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu Programı*. Köln: Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu, 1. Baskı., 1998.
- “Avrupa Alevi Birlikleri Konfederasyonu Kuruldu”. *Alevilerin Sesi* 57 (Eylül 2002), 16,17.
- “Avrupa Alevilik Araştırmaları Merkezi”. *Alevilerin Sesi* 75 (Mayıs 2004), 17.
- “B.A.F. Belçika Alevi Federasyonu Tanıtım Broşürü”. Belçika Alevi federasyonu, 2003. Belçika Alevi federasyonu.
- “Bevölkerung mit Migrationshintergrund im Überblick (Jahresdurchschnitt 2019)”. Bundesanstalt Statistik Österreich, 18 Mart 2020. Bundesanstalt Statistik Österreich. Erişim 28.12.2020.https://www.statistik.at/web_de/statistiken/menschen_und_gesellschaft/bevoelkerung/bevoelkerungsstruktur/bevoelkerung_nach_migrationshintergrund/index.html
- “Birlik Partisi Gelişiyor”. *Cem Siyasal - Kültürel Dergi* 8 (15 Aralık 1966), 15-17.
- “Birlik Partisi Kuruldu”. *Cem Siyasal - Kültürel Dergi* 5 (01 Kasım 1966), 13.
- “Cemevinde eğitim atağı”. *Alevilerin Sesi* 134 (Ocak 2010), 56.
- “Bundesgesetz über die äußeren Rechtsverhältnisse islamischer Religionsgesellschaften – Islamgesetz 2015”. Das Rechtsinformationssystem des Bundes, 23 Nisan 2020. Das Rechtsinformationssystem des Bundes. Erişim 24 Aralık 2020. http://www.aleviten.at/_de/wp-content/uploads/2020/10/Islamgesetz-2015-Fassung-vom-23.04.2020.pdf
- “Dertli Divani: ‘Bugüne kadar ezildik, yeter artık’”. *Alevilerin Sesi* 3 (Haziran 1994), 24-26.
- “Devlet Bakanı Sezer AABF’yi ziyaret etti”. *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 15.
- “Devrimci Aleviler Birliği Tanıtım Broşürü”. Devrimci Aleviler Birliği, Nisan 2018. Devrimci Aleviler Birliği. Erişim 10 Mayıs 2021. <https://usercontent.one/wp/alev-i.com/wp-content/uploads/2018/04/DAB-brosu%CC%88r-SON5.pdf>
- “Druck islamischer Fundamentalisten auf türkische Regierung nimmt zu”. Gesellschaft für Bedrohte Völker, 13 Ocak 1994. Ali Rıza Gülçiçek’in gönderdiği dosya: Gesellschaft für Bedrohte Völker.
- “Duisburg Alevi Kültür Merkezi 10. Yılını Kutladı”. *Alevilerin Sesi* 29 (Ekim 1998), 48.

- “Federasyon Haberleri”. *Danimarka Alevi Kùltür Dernekleri Federasyonu Haber Bùlteni* 5 (2000), 5.
- “Fransa Alevi Birlikleri Federasyonu Kuruldu”. *Alevilerin Sesi* 23 (Şubat 1998), 53-54.
- “Gerçek İlim’i Yayınlayan Birlikler”. *Gerçek İlim* 61/62/63 (Eylùl 1994), 39.
- “Hamburg Devlet Anlaşması”. *Alevilerin Sesi* 166 (Aralık 2012), 10-12.
- “Hürriyet’e Yanıt:” *Alevilerin Sesi* 41 (Aralık 2000), 20-25.
- “İrtemçelik Alevileri programına almadı”. *Alevilerin Sesi* 72 (Şubat 2004), 9.
- “Kamuoyu duyurusu”. HAKDER ve Alevi Platformu Hollanda Uzlaşma Komisyonu, 31 Mart 2021. HAKDER ve Alevi Platformu Hollanda Uzlaşma Komisyonu, Avrupa-Hollanda Dosyası.
- “Kızıl Yol Denen Yol Düşkünleri”. *Ehlibeyt Aylık Kùltür ve Edebiyat Dergisi* 2 (1987), 13-17.
- “Köln Mitingi: Aleviler Köln’de 50 Bin Kişiyile Tarih Yazdılar”. *Alevilerin Sesi* 112 (Ocak 2008), 12-21.
- “Kurzinformation über die Aleviten in Deutschland”. *Alevilerin Sesi* 36 (Şubat 2000), 26,27.
- “Laikliğin tek tanımı var”. *Alevilerin Sesi* 75 (Mayıs 2004), 22.
- “Laiklikten ödün yok”. *Alevilerin Sesi* 78 (Eylùl 2004), 25.
- “Mehmet Ali İrtemçelik kimin büyükelçisi?” *Alevilerin Sesi* 72 (Şubat 2004), 9.
- “Meşaleyi Tutuşturduk!.. Avrupa Alevi Akademisi kuruldu”. *Alevilerin Sesi* 21 (Aralık 1997), 25-28.
- “Mozaik Limited Şirketi Kuruldu”. *Alevilerin Sesi* 1 (Şubat 1994), 11.
- “Müjde Berlin Anadolu Alevileri Kùltür Merkezi Cemevi’ne Kavuştu”. *Alevilerin Sesi* 29 (Ekim 1998), 50.
- “Neufarn’a özgü bir etkinlik”. *Alevilerin Sesi* 20 (Ekim 1997), 6.
- “Niedersachsen’de Din Dersleri Çalışması”. *Alevilerin Sesi* 58 (Ekim 2002), 19.
- “Paris’te ‘Alevi Anıtı’ açıldı”. *Alevilerin Sesi* 228 (Temmuz 2018), 52.
- “Pressemitteilung der SPD-Fraktion im Landtag NRW: Britta Altenkamp: Vorbereitung für einen alevitischen Religionsunterricht einleiten”. *Alevilerin Sesi - Die Stimme der Aleviten* 81 (Ocak 2005), 57.
- “Radyo Mozaik için ne dediler?” *Alevilerin Sesi* 3 (Haziran 1994), 16-19.
- “Şinasi Koç Belçika’da Büyük İlgi Gördü”. *Gerçek İlim Gerçek İlim Özel Sayı* (1990), 12.

Ahlener Volkszeitung. “Türkische Aleviten mit Fest in der F.-Ebert-Halle” (18 Ocak 1988).

“Türkiye’deki ve Avrupa’daki Alevi dernekleri Birleşiyor Hedef: Dünya Aleviler Birliği”. *Alevilerin Sesi* 57 (Eylül 2002), 22.

“Uluslararası Alevi Araştırma, Dayanışma ve Eğitim Vakfı Tanıtım Broşürü”. Uluslararası Alevi Araştırma, Dayanışma ve Eğitim Vakfı, Aralık 2020. Uluslararası Alevi Araştırma, Dayanışma ve Eğitim Vakfı.

“Übergabe Liturgischer Symbole des Alevitentum an Bundestagspräsident”. *Alevilerin Sesi* 216 (Haziran 2017), 33.

“Vatandaşlık”: *Alevilerin Sesi* 40 (Kasım 2000), 46.

“Yurtsever Adaylarımızla Halkımızın Huzurundayız”. *Yurtsever Birlik* 4-5 (Eylül 1979), 4-5.

“Yurtseverler Tiyatroda Başarılıydı”. *Yurtsever Birlik* 1 (Şubat 1982), 12-13.

İnternet Sayfaları

<https://www.aleviten.com>. “1. Alevi Kurultayı Sonuç Bildirgesi”. Kurumsal. 14 Şubat 2020. Erişim 01 Ocak 2021.

<https://www.aleviten.com>. “1. Avrupa Alevi Kurultayı”. Kurumsal. 16 Ocak 2020. Erişim 01 Ocak 2020.

<https://www.arti49.com>. “AABF Genel Başkanı Hüseyin Mat: ”Hazmedemiyorsunuz ama kabul edeceksiniz””. Haber. 15 Aralık 2020. Erişim 25 Mart 2021.

<https://www.alevihaberagi.com>. “AABF, İzmir depreminden dolayı darda kalanlar için bağış kampanyası başlattı”. Haber. 04 Kasım 2020. Erişim 27 Mart 2021.

<https://www.alevi-fuaf.com>. “AKM’ler”. Kurumsal. Erişim 13 Ocak 2021. <https://alevi-fuaf.com/tr/akmler/>

<https://www.alevibektasikulturenstitusu.de/>. “Alevi Bektaşî Kültür Enstitüsü”. Kurumsal. Erişim 16 Mayıs 2021.

<http://tr.alevi.dk>. “Alevi Kamuoyuna Danimarka Alevi Birlikleri Federasyonu’ndan Zorunlu Açıklama”. Kurumsal. 05 Nisan 2014. Erişim 02 Ocak 2021.

<https://www.alevi.swiss>. “alevi swiss”. Kurumsal. Erişim 12 Ocak 2021.

<https://www.arti49.com>. “Alevi Vakfı Girişimi Eş Başkanı Cemalettin Özer: ‘Avrupa’ya dergâh modelini kazandırıyoruz””. Haber. 22 Eylül 2020. Erişim 11 Mayıs 2021.

<https://www.religion.orf.at>. “Aleviten in Österreich k mpfen um Anerkennung”. Haber. 24 Ocak 2019. Erişim 30 Aralık 2020.

<https://www.alevi-bildungswerk-sah-ibrahim-veli.de>. “Alevitische Bildungswerk ‘Şah İbrahim Veli’ e.V.” Kurumsal. 26 Ekim 2020. Erişim 07 Kasım 2020.

<https://www.awr.uni-hamburg.de>. “Alevitische Theologie an der Universit t Hamburg”. Kurumsal. Erişim 28 Mart 2021.

<https://www.ali-yolu.com/tr/>. “Ali Yolu -Alevi İşlam Toplumu”. 26 Ekim 2020. Erişim 26 Ekim 2020.

<https://www.alevi.com>. “Almanya Alevi Birlikleri Federasyonu”. Kurumsal, ts. Erişim 13 Nisan 2021

<https://www.afd.de>. “Alternative für Deutschland”. Kurumsal, ts. Erişim 15 Şubat 2021

<https://www.statista.com>. “Anzahl der Muslime in der Schweiz von 1970 bis 2018”. Kurumsal. 31 Ocak 2020. Erişim 05 Ocak 2021.

<https://www.bfs.admin.ch>. “Ausl ndische Bevölkerung”. Resmi. 31 Aralık 2019. Erişim 06 Ocak 2021.

<http://www.aaaf.eu>. “Avrupa Arap Alevi Federasyonu”. Kurumsal. Erişim 19 Mayıs 2021.

<https://www.pirha.net>. “Avusturya ABF, bağımsız bir Aleviliğın tanınması için AİHM’ye başvurdu”. Haber. 11 Aralık 2019. Erişim 30 Aralık 2020.

<https://www.aleviten.com>. “Avusturya Alevi Birlikleri Federasyonu”. Kurumsal. Erişim 28 Aralık 2020.

<https://www.odatv4.com>. “‘Ayrı dın’ tartışmalarıyla gündeme gelen Alevi federasyonu: Namaz kılmak isteyenlerin ait olduğu yer camidir”. Haber. 04 Ocak 2021. Erişim 28 Şubat 2021.

<https://www.scb.se>. “Befolkningsstatistik”. Kurumsal. 20 Şubat 2020. Erişim 08 Ocak 2021.

<https://www.statista.com>. “Belgien: Religionszugehörigkeit der Bevölkerung im Jahr 2010 und Prognosen bis 2050”. Kurumsal. Erişim 07 Ocak 2021.

<https://www.cbs.nl>. “Bevolkingsteller”. Resmi. 22 Aralık 2020. Erişim 03 Ocak 2021.

<https://www.destatis.de>. “Bevölkerung Religionszugehörigkeit in 1 000”. Resmi. 30 Haziran 2020. Erişim 26 Nisan 2021

<https://www.destatis.de>. “Bevölkerungsstand”. Resmi. 04 Ocak 2021. Erişim 10 Şubat 2021.

<https://www.statbel.fgov.be>. “Bevölkerungsstruktur”. Resmi. 26 Mayıs 2021. Erişim 06 Ocak 2021.

<https://www.insee.fr>. “Bilan démographique 2019”. Resmi. 14 Ocak 2020. Erişim 12 Ocak 2021.

<https://www.bundeswahlleiter.de>. “Bundestagswahl 2017”. Resmi. Erişim 15 Şubat 2021.

<https://www.bbc.com/turkce>. “Charlie Hebdo saldırısı: Paris’in kuzeyinde büyük polis operasyonu”. Haber. 08 Ocak 2015. Erişim 25 Aralık 2020.

<https://www.demokratie-leben.de>. “Demokratie Leben”. Resmi, ts. Erişim 14 Mayıs 2021

<https://www.alev-i.com>. “Devrimci Aleviler Birliği (DAB) – Tüzük”. Kurumsal. Erişim 10 Şubat 2021.

<https://www.alev-i.com>. “Devrimci Aleviler Birliği (DAB) dernekleşti”. Kurumsal. 24 Mayıs 2015. Erişim 13 Ocak 2021.

<https://www.aww-phweingarten.de>. “Die Alevitische Glaubenslehre und der interreligiöse Dialog”. Kurumsal. Erişim 28 Mart 2021.

<https://www.dw.com/tr>. “Erdoğan’dan Alevi açıklaması: Uyanık olmalıyız”. Haber. 28 Kasım 2019. Erişim 28 Şubat 2021.

<https://www.bundeskanzleramt.gv.at>. “Kultusamt”. Resmi. Erişim 01 Mart 2021.

<https://www.pirha.net>. “FEDA 8. Olağan Kongresi’ni gerçekleştirdi”. Haber. 15 Ağustos 2020. Erişim 15 Nisan 2021.

<http://www.alevikulturdernekleri.com>. “Fransa’da FEDA Öncülüğünde Xızır Cemleri”. Haber. 29 Şubat 2016. Erişim 13 Ocak 2021.

<https://www.hakder.nl/tr>. “HAKDER”. Kurumsal. Erişim 05 Ocak 2021.

<https://www.cbs.nl>. “Hoeveel mensen met een migratieachtergrond wonen in Nederland?” Resmi. 01 Kasım 2020. Erişim 03 Ocak 2021.

<http://www.tr.alevi.dk>. “Hz. Muhammet resimleri”. Kurumsal. 09 Şubat 2006. Erişim 02 Ocak 2021.

<https://www.mynet.com>. “İngiltere’de Alevilik resmen tanındı”. Haber. 07 Ekim 2015. Erişim 21 Ocak 2021.

<https://www.statista.com>. “Islam in the United Kingdom (UK) - Statistics & Facts”. Kurumsal. 16 Ocak 2019. Erişim 14 Ocak 2021.

<https://www.spiegel.de>. “Islamfeindlichkeit in Deutschland Mehr als 900 Angriffe auf Muslime und Moscheen im Jahr 2020”. Haber. 08 Şubat 2021. Erişim 12 Şubat 2021.

<https://www.schulministerium.nrw/>. “Islamkunde (Islamische Unterweisung)”. Resmi. Erişim 20 Mart 2021.

<https://www.trthaber.com>. “İsveç seçimleri için Konya Kulu’da sandık kurulacak”. Haber. 17 Temmuz 2018. Erişim 21 Aralık 2020.

<http://www.gazetevatan.com>. “Karikatür krizi”. Haber. 03 Şubat 2006. Erişim 25 Aralık 2020.

<https://www.wikipedia.org>. “Knud Holmboe”. Ansiklopedi. 30 Ekim 2020. Erişim 01 Ocak 2020.

<https://www.dw.com/tr>. “Londra’da Terör Değşeti”. Haber. 07 Temmuz 2005. Erişim 25 Aralık 2020.

<https://www.hurriyet.com.tr>. “Madrid’te 4 Patlama”. Haber. 11 Mart 2004. Erişim 25 Aralık 2020.

<https://www.destatis.de>. “Migration und Integration, Ausländische Bevölkerung nach ausgewählten Staatsangehörigkeiten”. Resmi. 15 Nisan 2020. Erişim 10 Şubat 2021.

<https://www.myndighetenst.se>. “Nytt statsbidragsberättigat trossamfund – Alevitiska Riksförbundet”. Resmi. 25 Haziran 2015. Erişim 11 Ocak 2021.

<https://www.pegida.de>. “Pegida”. Kurumsal, ts. Erişim 15 Şubat 2021

<https://www.cbs.nl>. “Religie in Nederland”. Resmi. 18 Aralık 2020. Erişim 03 Ocak 2021.

<https://www.bfs.admin.ch>. “Religionen”. Resmi. 2020. Erişim 05 Ocak 2021.

<https://www.fowid.de>. “Religionszugehörigkeiten 2019”. Kurumsal. 12 Ağustos 2020. Erişim 26 Nisan 2021.

<http://www.alevi.nl/tr>. “Rijnmond Alevi Kültür Merkezi”. Kurumsal. 20 Şubat 1998. Erişim 05 Ocak 2021.

<https://www.sozcu.com.tr>. “Sadece 3 ülkede yokuz! 152 ülkede 5 milyon Türk vatandaşı yaşıyor!” Haber. 06 Şubat 2020. Erişim 13 Ocak 2021.

<https://www.statista.com>. “Schweden: Religionszugehörigkeit der Bevölkerung im Jahr 2010 und Prognosen bis 2050”. Kurumsal. Erişim 09 Ocak 2021.

<https://www.bfs.admin.ch>. “Stand und Entwicklung”. Resmi. 21 Aralık 2020. Erişim 05 Ocak 2021.

<https://www.dst.dk/en>. “Statistics Denmark”. Resmi. Erişim 01 Ocak 2021.

<https://www.pxweb.bfs.admin.ch>. “STAT-TAB – interaktive Tabellen (BFS)”. Resmi. Ağustos 2020. Erişim 05 Ocak 2021.

<https://www.scb.se>. “Sveriges befolkning”. Resmi. 15 Eylül 2020. Erişim 08 Ocak 2021.

<http://www.stokholm.be.mfa.gov.tr>. “T.C Stokholm Büyükelçiliği”. Resmi. Erişim 09 Ocak 2021.

<https://www.gazeteduvar.com.tr/>. “Turgut Öker: Alevi örgütlenmesinin mevcut modeller bir 30 yıl daha yaşama şansı yok”. Haber. 16 Aralık 2019. Erişim 05 Mart 2021.

<http://www.bruksel.be.mfa.gov.tr>. “Türkiye Cumhuriyeti Brüksel Büyük Elçiliği”. Resmi. 12 Şubat 2019. Erişim 07 Ocak 2021.

<https://www.tbmm.gov.tr>. “Türkiye Cumhuriyeti ile İsviçre Arasındaki Sosyal Güvenlik Sözleşmesine Ek Sözleşme”. Resmi. 1969. Erişim 05 Ocak 2021.

<http://www.paris.be.mfa.gov.tr>. “Türkiye Cumhuriyeti Paris Büyükelçiliği”. Resmi. 26 Şubat 2016. Erişim 12 Ocak 2021.

<http://www.bern.be.mfa.gov.tr>. “Türkiye-İsviçre İlişkileri”. Resmi. 06 Şubat 2019. Erişim 05 Ocak 2021.

<http://www.alevi-vakfi.com>. “Vakıf Senedi”. Kurumsal. Erişim 11 Mayıs 2021.

<http://www.daserste.de>. “Wem Ehre gebührt”. Kurumsal. 23 Aralık 2007. Erişim 21 Şubat 2021.

Kaynak Kişiler	Görüşme Tarihi
Ali Dereli	14.01.2021
Ali Kocakahya	09.04.2021
Ali Köylüce	08.04.2021
Besim Eker	19.04.2021
Cafer Gül	06.01.2021
Derviş Tur	13.12.2017
Doğan Sorgel	13.01.2021
Eraslan Örgün	11.01.2021
Erol Durak	17.03.2021
Feramuz Acar	02.01.2021
Fuat Mansuroğlu	04.06.2013
Gülizar Cengiz	10.02.2018
Halil Şahbaz	10.01.2021
Hamza Kurnaz	18.10.2020
Harun Özdemir	09.01.2021
Hasan Gazi Öğütçü	29.12.2018
Haydar Yıldırım	04.01.2021
Hulusi Yıldız	06.01.2021
Hüseyin Mat	03.01.2018
Mahir Şahin	19.05.2021
Muharrem Cengiz	04.01.2021
Musa Kömürcü	22.03.2021
Mustafa Düzgün	10.01.2021
Mustafa Timisi	04.04.2021
Mükerrem Tezerdi	07.01.2021
Nihat Nalça	13.06.2021
Niyazi Bozdoğan	08.06.2020
Özgür Erdoğan	29.12.2020
Özgür Turak	30.12.2020
Remzi Meziroğlu	10.09.2013
Sabit Yıldız	23.01.2019
Serdar Umut	10.01.2021

Süleyman Cem	14.06.2020
Turan İnaç	28.04.2018
Turgut Öker	07.05.2020
Veli Ocaklıoğlu	04.12.2020
Yaşar. Kaya	29.12.2020
Yılmaz Kahraman	23.12.2017
Yücel Tanrıverdi	02.01.2021
Zabit Kurnaz	14.01.2021

EKLER

Ek 1: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Çizelgesi

1. Kendinizi tanıtır mısınız?
2. Hangi ocağa mensupsunuz? Mensubu bulunduğunuz ocağın Dedesi ile irtibatla mısınız?
3. Alevilik'i nasıl tarif ediyorsunuz? (İslam içi ya da İslam dışı tartışmaları hakkında neler söylemek istersiniz?)
4. Aleviliğin dini statüsü hakkında görüşünüz nedir? Bu bağlamda Alevîlik sizce bir din midir, mezhep midir, tarikat/tasavvuf yolu mudur?
5. Sizce sonradan Alevi olabilir mi? Yoksa doğuştan mı Alevi olmak gerekir?
6. Almanya'da herhangi bir sorunuzda başvurabildiğiniz bir Alevi-Bektaşî Dede/Baba var mı?
7. Herhangi bir Alevi-Bektaşî kuruluşuna üye misiniz?
8. Musahiplik sizin için ne ifade ediyor? Musahibiniz var mı?
9. Düşkünlük sizin için ne ifade ediyor? Düşkünlük olayına hiç şahit oldunuz mu?
10. İnançınız gereği yemediğiniz veya içmediğiniz herhangi bir şey var mı?
11. Almanya'da yaşıyor olmanın Alevilik açısından olumlu ya da olumsuz yanları nelerdir?
12. Alevi olduğunuzu saklamak zorunda kaldığınız oldu mu?
13. Sünnî Müslümanlarla ilişkileriniz nasıl? Onların dini etkinliklerine (Namaz vb.) katıldığınız oldu mu?
14. İlk kurulan Alevi derneği hakkında neler biliyorsunuz?
15. Sizin faal olduğunuz dernek hangi amaçla ve ne zaman kuruldu? Vizyon ve misyonunuz, yönetim ve örgütlenme biçiminizle ilgili bilgi verir misiniz?
16. Kurumsallaşma sürecinde neler yaşadınız?
17. Kurumunuzun hedef kitesini kimler oluşturuyor ve bu kitleye ne şekilde ulaşıyorsunuz?
18. Mevcut Alevi Kurumları içinde kendinizi nasıl konumlandırıyorsunuz? Sizi diğerlerinden ayıran veya öne çıkaran hususlar hakkında neler söylemek istersiniz?
19. Kurum olarak düzenlediğiniz faaliyetler hakkında bilgi verir misiniz?

20. Kuruluşunuz Alevilere yönelik üstlendiği rol ve sorumluluk hakkında neler söylemek istersiniz?
21. “Entegrasyon” ifadesi Almanya’da yaşayan Aleviler için ne ifade diyor? Sizce Alevilik, entegrasyon veya uyuma katkı sağlayabilir mi?
22. Federal Almanya Devleti’nin göçmenlere yönelik uyguladığı politikayı nasıl değerlendiriyorsunuz? Burada etnik kimliklerin farklı oluşunun öneminden söz edilebilir mi?
23. Türkiye’nin Almanya ile olan devletlerarası ilişkileri burada yaşayan göçmenler üzerinde etkili olabiliyor mu?
24. Türkiye’ye yönelik beklentilerinizi nedir?
25. İslâmo-fobinin Alman kamuoyundaki yeri hakkında neler söylemek istersiniz?
26. 11 Eylül sonrası Almanya’da yaşayan Müslümanlar sosyal hayatta ne tür farklılaşmalar yaşadı?
27. Irkçılık ve/veya sağ populizm Aleviler için aktüel bir tehlike arz ediyor mu? “çokkültürlülük” açısından konuya bakıldığında neler söylemek istersiniz?
28. Almanya’da yaşayan Alevilerin ortak sorunları ve talepleri karşısında diğer Müslüman STK’larla etkin bir şekilde hareket edebiliyor musunuz?
29. Alevileri önümüzdeki süreçte için neler bekliyor? Gelecek birkaç on yıl için öngörüleriniz nelerdir?
30. Alevi-Bektaşî öğretisine, temel ilkelerine, eğitsel içeriğine ilişkin güvenilir bulup takip ettiğiniz TV, Dergi, Gazete vb. herhangi bir yayın organı var mı?